

CP

προϊοντα ποιητας
με το προβαδισμα
στην υπεροχη

MEALO

ΣΟΚΟΛΑΤΕΣ - ΚΑΚΑΟ - ΚΑΡΑΜΕΛΛΕΣ

Η ΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ
ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΗ'

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΤΕΥΧΟΣ 323 · 324

ΜΑΡΤΙΟΣ - ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1979

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΕΤ. Α. ΦΑΚΑΤΣΕΛΗΣ
ΙΔΡΥΤΑΙ 1952-54

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ

Επιτροπή 'Επιμελείας ὄλης

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ—ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ
1954—56

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΑΡΣΙΝΗΣ ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ
ΤΑΚΗΣ ΣΙΩΜΠΟΥΛΟΣ
ΝΙΚΟΣ ΤΕΝΤΑΣ
ΚΩΝ. ΦΩΤΟΠΟΥΛΟΣ

† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
1956—73
† ΜΙΧ. ΧΑΡ. ΜΑΝΟΣ
ΔΗΜ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ — ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ
ΔΗΜΟΣΘ. Γ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Σ Τ Ν Δ Ρ Ο Μ Α Ι
(ἐτήσια)

Ἐσωτερικοῦ	Δρχ.	500
Νομ. Πιρσοῦπον, Ὅργανο- σῶν, Τραπεζῶν	»	800
Κοινοτήτων & Σχολείων	»	500
Ἐξωτερικοῦ	Δολλ.	25
Τιμὴ τεύχους	Δρχ.	120

Ἀντεπιτελλόντα Μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς

Α. Ι. ΒΡΑΝΟΣΗΣ	(Ἀθῆναι)
ΧΡΤΣ. ΖΙΤΣΑΙΑ	(Θεσ/νίκη)
ΓΙΩΡΓ. Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ	(Ἀθῆναι)
ΜΙΧ. ΠΕΡΑΝΘΗΣ	(Ἀθῆναι)
ΤΑΚΗΣ ΤΣΙΑΚΟΣ	(Ἀθῆναι)

Ἐμβάσματα: «ΗΠ. ΕΣΤΙΑΝ» Ὁδὸς Σμύρνης ἀριθ. 11, Ἰωάννινα, Τηλέφ. 26.659
Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Πάνου Τζιόβα	:	Ἡ Ἐνιαία Δημογεροντία Ἰωαννίνων (ιστορ. στοιχεῖα)	Σελ. 193
Μητροπολίτου Γερβασίου Ὁρο- λογᾶ	:	Ἀνέκδοτον Ἡμερολόγιον (ιστορ. στοιχεῖα)	» 202
Σάββα Θεοδώρου	:	Ἐνθυμήσεις καὶ ἄλλα παλαιογραφικὰ περιοχῆς Μονο- δενδρίου (ιστορ. στοιχεῖα)	» 210
Νικ. καὶ Ἰωάν. Στασινου	:	Ἔθιμα τοῦ Δωδεκαημέρου στὴν περιοχὴ Κονίτσης (λα- ογρ. μελέτη)	» 218
Χρήστου Σκανδάλη	:	Ἡ λαϊκὴ λατρεία Κρυφοβοῦ καὶ Κουκλεσίου Ἠπείρου (λαογρ. μελέτη)	» 232
Δημ. Φρ. Τζιόβα	:	Κοινωνικὴ συγκρότηση καὶ ἀνθρωπογεωγραφία τοῦ Ζα- γορίου (λαογρ. μελέτη)	» 241
Βασ. Κοτσανίδη	:	Ἡ ἰδιοκτησία στὸ φῶς τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ἀν- θρωπολογίας (δοκίμιον)	» 252
Κ. Δ. Στεργιοπούλου	:	Ὁ χῶρος καὶ τὸ ἱστορικὸ γεγονός (δοκίμιον)	» 267
Θεμ. Παπαθανασίου	:	Ἡ ἐργασία κατὰ τὴν χριστιανικὴν ἀντίληψιν (μελέτη)	» 279
Δημοσθ. Κόκκινου	:	Οἱ ποιητὲς (ποίημα)	» 295
Λάμπρου Ζιώγα	:	Ἐρμηϊὰ (ποίημα)	» 295
Γιάννη Γαλανοῦ	:	Οἱ νέοι θεοὶ (ποίημα)	» 296
Δημήτρη - Τάκη Σιωμπούλου	:	Ὁ ποιητὴς Γ. Σεφέρης (δοκίμιον)	» 297
Νίκου Σπάνια	:	Μέρες σκυφτῆς (ποίημα)	» 311
Δημ. Καπετσῶνη	:	Ἐσπερινός (ποίημα)	» 312
Τ.Ι.Α.	:	Ὁ προφήτης (διήγημα)	» 313
Γιάννη Σαραλή	:	Φθινόπωρο (διήγημα)	» 318
Κων. Μπράτσου	:	Χαιρετισμὸς στὴ φύση (ποίημα)	» 319
Προπέρτιου (μετ. Β. Λαζανᾶ)	:	Ἐνδέκατη καὶ Δωδέκατη Ἐλεγεία τοῦ Πρώτου Βιβλίου (ποίηματα)	» 321
Μιχ. Ἀνεμοδουρᾶ	:	Περπάτημα στὴν ἀμμουδιὰ (ποίημα)	» 322
William Saroyan (μετάφρ. Νικ. Λῶλη)	:	Τὸ καλοκαίρι τοῦ ὄμορφου ἄσπρου ἄλλογου (διήγημα)	» 323
Alfred de Musset (μετάφρ. Μιχ. Κ. Πετροχείλου)	:	Βενετιὰ (ποίημα)	» 328
Gregor Maranon (μετάφρ. Μά- γιας - Μαρίας Ρούσσου)	:	Ὁ Γκρέκο καὶ τὸ Τολέδο (δοκίμιον)	» 329
Πάνου Τζιόβα	:	Λύτρωση - Ὁδὴ στὴν πρώτη γνώριμη (ποίηματα)	» 341

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ: Σ η μ ε ι ὶ ῶ μ α τ α : Ἡ Παμβότιδα (Θ. Κουσουρή) — Τὸ Ἔτος τοῦ
Παιδιοῦ (Λιλῆς Ἰακωβίδη) — Συναγωγᾶτες (Α. Γεροντιζοῦ) — Ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος (Ἡ-
λία Βασιλά) — Ὁργανισμὸς Ἠπειρωτικοῦ Θεάτρου — Τὰ 20 χρόνια τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστι-
τούτου (Α. Κόκκινου) — Ἐπιστολές: Ἱστορικὲς ἐπιανορθώσεις (Μάνθου Κ. Οἰκο-
νόμου). — Κριτικὴ τοῦ βιβλίου. — Τεχνοκριτικὰ. — Πνευμα-
τικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ γεγονότα. — Νεκρολογία. — Ἡ ἔκ-
θεσις τῆς Τραπεζῆς Ἑλλάδος.—

Δ)ΝΣΕΙΣ: Συντάξωας: Δ. Κόκκινος — Μελετιῦ Γεωγράφου 51 - Ἰωάννινα
Τυπογραφείου: Φ. Β. Μπαμπούσης — Γ. Διβολῆ 15 (Α. Τούμπα) - Θεσ/νίκη
Ἐκτύπωση: Τυπογραφεῖο «Η ΔΩΔΩΝΗ», Κονίτσης 195, τηλ. 920.610 & 925.159 - Θεσ/νίκη

Ἡ ΠΡΩΤΙΚὴ Ἑστία

ΜΗΝΙΑΙΑ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ

ΒΡΑΒΕΙΟΝ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΚΗ'

ΜΑΡΤΙΟΣ — ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1979

ΤΕΥΧΟΣ 323 - 324

ΠΑΝΑΓ. Δ. ΤΖΙΟΒΑ

Η ΕΝΙΑΙΑ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

(Ἀνέκδοτες ἀποφάσεις)

280. ΤΟΜΟΙ ΙΕΡΩΝ ΜΟΝΩΝ ΚΑΣΤΡΙΤΗΣ¹⁹ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΩΝ

Ἀνεγνώσθη ἡ ὑπὸ χρονολογίαν 30 Ἰουλίου ἐν ἔτους καὶ ἀριθ. 44117 ἐπιστολὴ τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος διὰ τῆς ὁποίας ἐμβάζει διὰ συναλλαγματικῆς ἐπ' ὀνόματι τῆς Α. Σεβασμιότητος τὸν τόκον τῆς Ἀγ. Ἐξαμηνίας τοῦ τρέχοντος ἔτους τῶν Ἱερῶν Μονῶν Καστρίτης καὶ Πατέρων ἐκ. φρ. χρ. 337 40/οο ἤτοι 77,95 διὰ τὴν Μονὴν Καστρίτης καὶ 260 25/οο διὰ τὴν Μονὴν Πατέρων (1,50 φράγκον ὑπολογιζόμενον εἰς ἔξοδα). Τὸ ἐν λόγῳ ποσὸν τῶν τόκων κατετέθη παρὰ τοῦ Γραμματέως Χ. Λιάσκου εἰς τὴν ἐνταῦθα Τράπεζαν Ἀθηνῶν εἰς γρόσια 1612 10/40, ἃ τινὰ εἶναι ἢ ἀξία τῶν 337 40/ιι.

281. ΑΝΝΕΤΑ χήρα Κ. ΠΑΠΑ ΕΚ ΛΟΖΕΤΣΙΟΥ

Ἀνεγνώσθη ἡ ὑπὸ χρονολ. 7 τρέχοντος αἰτησίς τῆς ἐκ Λοζιετίου Ἀννέτας χήρας Κ. Παπᾶ ἐξαιτουμένης ὅπως τὰ κληροδοτήματα Λοζιετίου παράσχωσι χρηματικὴν τινα βοήθειαν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν σπουδῶν τοῦ υἱοῦ τῆς εἰς τὸ ἐνταῦθα Σχολεῖον, καθότι ὁ υἱὸς τῆς ἔχει ζῆλον νὰ ἐξακολουθήσῃ εἰς τὸ Σχολεῖον αὐτὴ δὲ ὡς πτωχοτάτη στερεῖται τῶν πρὸς τοῦτο ἐξόδων. Ἡ Δημογεροντία ἀπέρριψε τὴν αἴτησιν ταύτην καθότι ἀντίκειται εἰς τὸ πνεῦμα τῆς διαθήκης τῶν ἐδερχετῶν Λοζιετίου

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 14.

19. Τὸ Μοναστήρι τῆς Καστρίτσας βρίσκεται Ν. ἀπὸ τὰ Γιάννενα ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὸν Δοῖσο καὶ τιμᾶι τὴν μνήμη τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων. Τὸ Μοναστήρι πιθανὸν νὰ χτίσθηκε τὸν ΙΑ' αἰῶνα. Κατὰ τὸν Γ. Χατζῆ, ὅπως γράφει ὁ καθηγητὴς Γ. Οἰκονόμου, ἦταν παρὼν στὸ συμβούλιον τῶν Ἀρχόντων τῶν Ἰωαννίνων κατὰ τὴν ἐπιδρομὴ τῶν Σέρβων στὴν Ἠπειρὸν (ΙΔ' αἰῶνας) καὶ ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Καστρίτης. Εἶχε τὸ Μοναστήρι στὰ χρόνια τῆς ἀκμῆς του χωράφια στὸ Πρακομάδι καὶ Παριὸ λειβάδια καὶ μύλο στὴ Γότιστα καὶ Φράσταϊνα καὶ ἀμπέλια στοὺς Καλατζάδες. Ὁ ναὸς τῆς εἶναι Βυζαντινὸς μὲ τέμπλο σπάνιας τέχνης. Ἠγούμενοι τῆς Μονῆς ἀναφέρονται ὁ Χρῦσανθος (1818), ὁ Παρθένιος (1816) καὶ πάλι Παρθένιος (1879). Τὸ Μοναστήρι τῆς Καστρίτσας εἶναι σήμερον ἔρημον καὶ ὁ χώρος του ἔχει ἀνακηρυχθεῖ ἀρχαιολογικὸς. (ΦΩΤΗ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Η ΕΝ ΙΩΑΝΝΙΝΟΙΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑ, ΣΕΛΙΣ 100—101).

ἥτις ὀρίζει νά συντηρῆται εἰς ὑπότροφος ὅστις καί ὑφίσταται τὰ δὲ τυχόν περισσεύματα τοῦ κληροδοτήματος θὰ χρησιμοποιηθῶσι διὰ τὴν ἐν Ἀθήναις σπουδὴν τοῦ ὑφισταμένου ὑποτρόφου.

282. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΧΡΥΣΟΒΙΤΣΗΣ

Ἡ Δημογεροντία λαβοῦσα ὑπ' ὄψιν τὰς ὑπὸ χρονολ. 4 καὶ 9ην τρέχοντος αἰτήσεις τῶν Ἱερέων Χρυσοβίτσης, δι' ὧν ἐκθέτουσιν ὅτι ἀπὸ τινος δὲν συνεργάζονται οἱ ἐκ τῶν ἐφοροεπιτρόπων τῆς Κοινότητος τῶν Ἀθανάσιος Βασδέκης καὶ Εὐθύμιος Δημητρίου μετὰ τοῦ ταμίου Γεωργίου Βαλαούρα, ὅστις ἐνεργεῖ μόνος του καὶ παρακαλοῦσιν ὅπως χάριν τῆς προσεγγιζούσης πανηγύρεως διορισθῶσι δύο ἕτερα πρόσωπα ἐξ ὀφφικίου, ἐνέκρινεν ὅπως μεταβῆ εἰς τὴν κοινότητα ταύτην ὁ πρωτοσύγγελλος κ. Πανάρετος μετὰ τοῦ ἐκ τῶν μελῶν κ. Ε. Ζήκου ἵνα κατορθώσωσι νά ἐξεύρωσι τρόπον συνδιαλλαγῆς τῶν ἐφοροεπιτρόπων καὶ ἐξετάσωσι τὰ διάφορα ζητήματα τῆς Κοινότητος ταύτης, συνάμα δὲ παρενρεθῶσι καὶ κατὰ τὴν πανηγυρίαν τῆς προσεχούσης Δευτέρας τῆς ὁποίας τὸ προῖον δοθῆ εἰς τὸν ταμίαν τῆς Κοινότητος ἐπὶ ἀποδείξει ἀμοιβῆ τοῦ πρωτοσυγγέλλου ὠρίσθη τρεῖς λίραι Ὀθωμανικαί.

283. ΙΕΡΑΙ ΜΟΝΑΙ ΔΟΥΡΟΥΤΗΣ²⁰ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ²¹

Ἐνεκρίθη ὅπως προσκληθῆ εἰς τὴν πρωτοσυγγελλίαν ὁ πατὴρ Γιάννης τοποτηρητῆς τῶν Μονῶν Δουρούτης καὶ Περιστερᾶς ἵνα πληρώσῃ τὰ ὀφειλόμενα χρήματα ἐκ τῆς ἐνοικιάσεως παρ' αὐτοῦ τῶν γαιῶν τῶν ἐν λόγῳ Μονῶν, τὰ ὁποῖα νά δοθῶσι διὰ τοὺς φόρους τῶν Μονῶν τούτων.

284. ΠΛΕΙΟΔΟΣΙΑ ΤΩΝ ΓΑΙΩΝ ΑΓΙΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΙΣ ΓΟΥΛΑ

Ἀνεβλήθη διὰ τὴν προσεχῆ Πέμπτην ἡ ὀριστικὴ κατακύρωσις τῆς ἐνοικιάσεως τῶν γαιῶν Ἀγίου Δημητρίου εἰς Γουλά.

285. ΠΩΛΗΣΙΣ ΟΙΚΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΡΙΖΟΥ ΤΣΟΛΗ

Ἀνεβλήθη ἡ ὀριστικὴ κατακύρωσις τῆς πωλήσεως τῆς οἰκίας Παρασκευῆς Ρίζου Τσόλη μετὰ δέκα πέντε ἡμέρας.

286. ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΑΙ ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΜΠΕΣΟΣ ΕΚ ΚΑΡΙΤΣΗΣ

Ἐνεκρίθη ὅπως προσκληθῶσιν εἰς τὴν Ἱ. Μητροπόλιν οἱ ἐκ Καρίτσης Ἀδαμάντιος καὶ Νικόλαος Μπέσος, ὅτινες καθυστεροῦσι τὴν καταβολὴν τῶν ὀφειλομένων

20. Τὸ Μοναστήρι τῆς Δουρούτης βόσκειται λίγο μακρὰ ἀπὸ τὰ Γιάννενα, πλησίον στο χωριὸ Πεδινὴ. Τίποτε δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένο γιὰ τὴν ἀκμὴ τῆς Μονῆς Δουρούτης μέχρι τὴν Ἀπελευθέρωση. Στὴν πολιτοκρία τῆς πόλης οἱ Τούρκοι τὸ ἔκαψαν. Ὁ Γερβάσιος τότε Μητροπολίτης Ἰωαννίνων διάλεξε γιὰ ἠγούμενον τὸν Παπαγιάννη Μπρουβλή ἢ Ντούμα. Χάρις σ' αὐτὸν ἀναπτύχθηκε μὲ γρήγορο ρυθμὸ ἡ Μονή, καὶ ἀποκτίσθη μεγάλη περιουσία. Αἰτούργησε μάλιστα γιὰ λίγο καιρὸ καὶ σὰν Γεωργική. Τὰ κτήματά της (μέρος) μοίρασε τὸ κράτος στοὺς πρόσφυγες ἀπ' τὴ Μ. Ἀσία. (ΔΙΑΛΕΞΗ ΚΩΣΤΑ ΚΟΝΤΟΣΑΚΚΟΥ: «Ο ΓΕΡΒΑΣΙΟΣ ΚΑΙ Η ΑΛΩΣΗ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ», σελὶς 10).

21. Τὸ Μοναστήρι τῆς Περιστερᾶς βόσκειται Ν.Δ. τῶν Ἰωαννίνων, σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν πόλη.

βιαιοπραγῶν γεωμόρων²² ἂν καὶ ἐπανεπιλημμένως διετάχθησαν καὶ ἠπειλήθησαν ὅτι θὰ ἐκδοθῇ ἐπιτίμιον, ἵνα συστηθῇ αὐτοῖς διὰ τελευταίαν φορὰν νὰ συμμορφωθῶσι μετὰ διαταγὰς τῆς Ἱ. Μητροπόλεως ἄλλως ἐκδοθήσεται κατ' αὐτῶν ἐπιτίμιον.

Μεθ' ὃ ἐλάθη ἡ συνεδρία.

Ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 11ῃ Αὐγούστου 1911

Ὁ πρόεδρος Τ.Υ. ὁ Γραμματεὺς Τ.Υ. Τὰ μέλη (2) κ. Ζήκου καὶ κ. Πισπιρῆ
Συνεδρία τῆς 12ης Αὐγούστου 1911

ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων Κυρίου Γεωργασίου²³ συνήλθον εἰς τακτικὴν συνεδρίαν σήμερον τὴν 12ην Αὐγούστου 1911 τὰ μέλη τῆς Ἀξιοτίμου Ἐνιαίας Δημογεροντίας συγκαίμενα ἐκ τῶν κυρίων Ι. Πισπιρῆ, Γ. Τζέτζου, Ἀλ. Μίσσιου καὶ Ε. Ζήκου τὴν νόμιμον ἀπαρτίαν ἀποτελοῦντα παρόντος καὶ τοῦ Γραμματέως αὐτῆς κ. Α. Λιάσκου καὶ συνδιεσκέφθησαν ἐπὶ τῶν ἐν πινακίῳ ὑποθέσεων ὡς ἔπεται.

287. ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΤΗΛΕΓΡΑΦΗΜΑΤΟΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΜΗΗΣΙΑΝ

Ἡ αὐτοῦ Σεβασμιότης ἐδήλωσεν ὅτι σήμερον συνήλθεν ἡ ἀντιπροσωπεία ὑπὸ τὴν προεδρίαν Αὐτῆς, ὡς γνωστὸν τῇ Δημογεροντίᾳ καὶ χάριν τῶν καταδικασθέντων τῶν ἐν φυλακαῖς διατελούντων καὶ καταδιωκόμενων συνέταξε σήμερον τὸ ἐξῆς τηλεγράφημα πρὸς τὸν Μέγαν Βεζύρην ἀντίγραφον τοῦ ὁποίου διεβιβάσθη εἰς τὸν ἐνταῦθα Νομάρχην καὶ εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, ἦτοι: «Μετὰ πολλῆς τῆς χαρᾶς πληροφοροῦμεθα ὅτι ἡ Σεβ. Κυβέρνησις ἠδύοκησε ν' ἀπονεύμῃ γενικὴν ἀμνησίαν εἰς τοὺς συμπατριώτας Ἀλβανούς» σπεύδομεν εὐπειθῶς νὰ ὑποβάλωμεν Αὐτῇ θεομῆν

22. ΓΕΩΜΕΡΟΝ: Εἶναι πράξις Νομικὴ τοῦ ἀγροτικῶν δικαίου. Λέγεται καὶ γήμορον. Κατὰ τὴν πράξιν αὐτὴ ὁ ἐργολόγος δικαιούται ἀπὸ τὸν ἀγρολήπτη σάν μίσθωμα τοῦ ἀγροῦ μέρος ἀπὸ τοὺς καρπούς. Ἡ μορφή τῆς περίπτωσης μας εἶναι καλλιέργεια γῆς ἐπίμορτη. Στὴν ἐπίμορτη καλλιέργεια, ὁ γαιοκτῆμονας παραχωρεῖ τὸ δικαίωμα ἐκμετάλλευσης ἀγροτικῶν κτημάτων του μετ' ἀντάλλαγμα νὰ παίρνει ποσοστὸ ἀπὸ τοὺς καρπούς. Ὁ θεσμὸς τῆς ἐπίμορτης καλλιέργειας ἀπαντᾷται στὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, Αἴγυπτο καὶ Βαβυλωνία, καὶ συστηματικὰ ἐφαρμόστηκε στὴν Ρώμην ὅπου οἱ ἀγροὶ ἦταν στὰ χέρια τῶν μεγαλοϊδιοκτητῶν καὶ ἡ ἀνάγκη παραγωγῆς ἀφθόνων γεωργικῶν προϊόντων δημούργησαν τὴν μορφή. Τὸ ποσοστὸ τοῦ γαιοκτῆμονα ἀπὸ τὴν παραγωγή ἀνακαθορίζονταν μετ' συμφωνία μεταξὺ γαιοκτῆμονα καὶ ἐπίμορτου καλλιεργητῆ. Οἰκονομικὰ τὸ σύστημα αὐτὸ ἀξιοποιεῖ ἐκτάσεις ἀνεκμετάλλευτες, ἀλλὰ ἔχει σοβαρὰ μειονεκτήματα. Ὁ ἐπίμορτος καλλιεργητῆς (κολλῆγος) ἐνδιαφέρεται γιὰ καλλιέργειες ἄμεσης ἀπόδοσης, γιὰ νὰ πετύχει τὴν καταβολὴ τοῦ Γεωμόρου. Δενδροκομικὰ καλλιέργειες ἀποκλείονται, καθὼς καὶ κάθε ἀξιοποίηση ἀγόνων ἐκτάσεων. Ἔτσι ἡ καλλιέργεια ἐντοπίζεται στὰ γονιμότερα τμήματα, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα ἐδάφη μεταβάλλονται σὲ χέρρες ἐκτάσεις.

23. Γεργάσιος Ὁρολογᾶς: Γεννήθηκε στὰ 1864 στὸ Γκιουμουσχανὲ τῆς ἐπαρχίας Χαλδίας. Σὲ πολὺ μικρὴ ἡλικία ἔμεινε ὄρφανός καὶ ὁ Μητροπολίτης Χαλδίας Γεργάσιος Σουμειλίδης τὸν πῆρε μικρὸ κάτω ἀπὸ τὴν προστασία του, γιὰ νὰ τὸν μεγαλώσει καὶ νὰ τὸν σπουδάσει. Φοίτησε στὰ σχολεῖα τῆς Τραπεζούντας καὶ πῆρε ἀπὸ ἐκεῖ Ἀπολυτήριον Γυμνασίου. Ἀργότερα ἔγινε μοναχός καὶ γράφτηκε ἀπὸ τὸν προστάτη του στὴ Θεολογικὴ Σχολὴ Χάλκης. Στὰ 1888 πῆρε πτυχίον, καὶ γιὰ τέσσερα χρόνια εἶναι διευθυντὴς στὸ Σχολαρχεῖο τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς καὶ ἱεροκήρυκας στὴν περιοχὴ τῆς Χαλδίας. Στὰ 1893 γίνεται Μεγάλος Πρωτοσύγκελλος, στὰ 1895 ἐκλέγεται Μητροπολίτης Κορυτσᾶς στὰ 1902 παμψηφεί Μητροπολίτης Καισαρείας καὶ στὶς 16 τοῦ Μάρτη τοῦ 1910 Μητροπολίτης Ἰωαννίνων. Πέθανε τὴν 1η τοῦ Ἰουνίου τοῦ 1916, στὰ Γιάννενα.

παράκλησιν ὅπως ἐπεκτείνῃ τὴν ἀμνηστείαν καὶ εἰς πάντας τοὺς καταδεδικασμένους ὡς καὶ τοὺς ἤδη προφυλακισμένους καὶ καταδιωκομένους συμπολίτας μας Ἡπειρώτας, ἀφοῦ μάλιστα εἶναι γνωστὸν καὶ εἰς αὐτάς τὰς Σεβαστάς ἐγγχωρίους Ἀρχὰς ὅτι οἱ συμπολίται μας οὗτοι εἰς τὴν βίαν καὶ μόνον ὑπέκοντες ὑπέπεσον ἀκουσίως ὅλως εἰς ἀδικήματα χαρακτηρισθέντα ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης εἰς πολιτικά. Τὸ μέτρον τοῦτο καὶ ἔργον ἀπολύτου δικαιοσύνης εἶναι καὶ θὰ ἐνισχύσῃ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἀποδεκτὰ ἐπίσης ἀποβαίνουναι τὰ εἰρηνικὰ αἰτήματα καὶ τῆς ἐθνότητός μας οὐδὲν πλεον αἰτούσης ἢ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τῆς συνταγματικῆς ἰσοπολιτείας.

288. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΣΚΑΜΝΕΛΙΟΥ ΚΑΙ Δ. ΤΣΕΠΗΣ ΕΦΟΡΟΤΑΜΙΑΣ ΑΥΤΗΣ²⁴

Αον) Ἀνεγνώσθη τὸ ὑπὸ χρονολ. 3 τρέχοντος ἐγγραφον τοῦ ἐφημερίου Σκαμνελίου Αἰδ. Παπᾶ Στυρίδωνος Καρόβλη διὰ τοῦ ὁποίου ἐκτίθησιν ὅτι ἐκπληρώσας τὴν διὰ τῆς ὑπὸ ἡμερομ. 25 παρελθόντος Ἰουλίου διαταγῆς τῆς Α. Σεβασμιότητος ἀνατεθεῖσαν αὐτῷ ἐντολὴν νὰ ὀρκισθῇ ἐνώπιόν του ὁ Δ. Τσέπης ἐφοροταμίας Σκαμνελίου διὰ τὰ 13 ναπολεόνια ἅτινα ἰσχυρίσθη ὅτι τῷ ἀφῆρσαν οἱ ληστὰί ἐγκλείει τὸ σχετικὸν πρακτικὸν καὶ γνωρίζει ὅτι ὁ ἐφοροταμίας οὗτος ταλαντεύομενος ἐπὶ ὀκτῶ ἡμέρας μόλις σήμερον ἐνδούς εἰς τὰς ἐπανειλημμένας προσκλήσεις του προσῆλθε καὶ ἀντὶ νὰ ὀρκισθῇ αὐτολεξεῖ εἰς τὸ θέμα τοῦ ὄρκου μετήλλαξε τὴν τελευταίαν περικοπὴν «ἀφῆρέθησαν ταῦτα παρὰ ληστῶν» ὅτι «ἐξ αὐτῶν ἐξ μεντζήτια εὑρεθέντα ἐπὶ τῶν ἐνδυμάτων του τῷ ἀφῆρέθησαν παρὰ τῶν ληστῶν τὰ δὲ λοιπὰ πρὸς συμπλήρωσιν τῶν δέκα τριῶν ναπολεονίων ἐκ φόβου τὰ ἐπέταξε καθ' ἣν στιγμὴν συνελήφθη καὶ δὲν εὑρέθησαν πλέον». Βον) Ἀνεγνώσθη καὶ τὸ ἐπισυνημμένον πρακτικὸν τοῦ ὄρκου, γενομένου ὡς ἐκτίθεται ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ἐγγράφῳ ὑπογεγραμμένον παρὰ τοῦ ὄρκισθέντος Δ. Τσέπῃ τοῦ ἐν λόγῳ ἱερέως καὶ δύο μαρτύρων. Γον) Ἀνεγνώσθησαν αἱ ὑπὸ χρονολ. 1ης τρέχοντος καὶ ἀρ. πρωτ. 721 καὶ 722 αἰτήσεις τοῦ ἐκ τῶν ἐφοροεπιτρότων Σκαμνελίου Β. Λώδου δι' ὧν ἐκτίθησιν ὅτι ὁ ἐφοροταμίας Δ. Τσέπης ἀδίκως ζητεῖ νὰ λάβῃ παρὰ τοῦ Ταμείου τῆς ἐφοροεπιτροπείας 13 ναπολεόνια, ὡς δῆθεν ἀφαιρεθέντα παρὰ τῶν ληστῶν καὶ ἀνήκοντα εἰς τὸ ταμεῖον τοῦτο, καθότι μόνον τέσσαρα μεντζήτια ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὅτε συνελήφθη παρὰ τῶν ληστῶν ὡς ὁ ἴδιος εἶδε συναιχμαλωτισθεὶς προσέτι δὲ παραποιεῖται κατὰ τῶν συναδέλφων του ὡς ἐνεργούντων αὐτοβοῦλως καὶ ἄνευ τῆς συνεργασίας του καὶ ὡς μεροληπτούντων εἰς τὸν διορισμὸν καὶ τὴν πληρωμὴν τῶν κοινοτικῶν ὑπαλλήλων. Ἡ Δημογεροντία συσκεφθεῖσα ἀποφαίνεται κατὰ πλειοψηφίαν: Ἐπειδὴ τὸ γεγονός τῆς τυχαίας καὶ ἀναίτιου ἀπωλείας τῶν παρὰ τῷ θεματοφύλακα καταθεθειμένων χρημάτων ἀπαλλάσσει τοῦτον κατὰ νόμον τῆς πρὸς ἀπόδοσιν ὑποχρέωσως, ἐπειδὴ τὸ γεγονός τῆς τυχαίας ἀπωλείας δέον νὰ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ὁμολογίας ἐπιρρωννουμένης προσθέτως δι' ὄρκου, ἐπειδὴ ὁ Δ. Τσέπης ὁμολογῆσας καὶ προφορικῶς ἐνώπιον τῆς Α. Σεβασμιότητος καὶ ἐγγράφως ἐν τῇ ὑποβληθείσῃ αἰτήσῃ ὅτι «πάντα δὲ ταῦτα τὰ χρήματα τῷ ἀφῆρσαν οἱ ληστὰί» ἤδη διὰ τοῦ τεθέντος ὄρκου οὐ μόνον οὐδόλως ἐπιρρωννύει τὴν προηγουμένην ὁμολογίαν του ἀλλὰ καὶ ἀναίρεϊ ταύτην διὰ ταῦτα ἀπορρίπτει τὴν αἴτησιν τοῦ Δ. Τσέπῃ ἵνα τὰ 13 ναπολεόνια βαρύνωσι ταμεῖον. Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν λειτουργίαν τῆς ἐξ ὀφφικίου συστηθείσης ἐφοροεπιτροπείας Σκαμνελίου ἐπειδὴ ὡς μὴ ὄφειλε καὶ ἐν ταῖς ἐργασίαις ταύταις μέχρι σήμερον καταφαίνεται ὅτι δὲν πρυτανεῦει ἢ ἐπιδιωκομένη ὁμοφωνία καὶ εἰλικρινῆς συνεργασία τούτου ἔνεκεν ἢ Δημογεροντία ἐνέκρινε πρὸ παντός ὅπως γράφη ἢ Α. Σεβασμιότης διαταγὴν παραينوῦσαν ἵνα συνεργασθῶ-

24. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς 234 ἀποφάσεως τῆς Δημογεροντίας. (Βλ. ΠΡΩΤΙΝΟΣ ΛΟΓΟΣ: ΑΝΕΚΑΟΤΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑΣ, ἐπιμέλεια Πάνου Τζιόβα, φύλλο 7009/11.1.79).

σι και μη αποκλείεται των συνεδριάσεων της έφοροεπιτροπείας ο Βασ. Λώδος, ως ισχυρίζεται, διότι το γεγονός τουτο της μη προσκλήσεως αυτού εις τας συνεδριάσεις πιστοποιούμενον άρμοδιών υπό των ιερέων και έξαχρωθούμενον υπό της Δημογεροντίας θέλει αναγκάση ταύτην όπως ριζικώτερον σκεφθῆι περί των κοινοτικών Σκομνελίου. Ο κ. Άλ. Μέξης²⁵ μειοψηφών φρονεί τα έξής: Αί απόφάσεις κατά γενικήν του δικαίου άρχην εκδίδονται ουχι συμφώνως προς τας λέξεις αλλά συμφώνως προς το πνεύμα· έν τη προκειμένη περιπτώσει το όλον πνεύμα της αίτήσεως του Α. Τσέπη και τα ουσιώδη στοιχεία της όμολογίας του ένώπιον της Α. Σεβασμιότητας και της έγγραφου αναφοράς του συνίσταται εις τα έξής: ότι έφερε μεθ' έαυτού το ποσόν έκεινο των 13 ναπολεονίων άνήγεν εις την Κοινότητα ότι το άπόλεσε συνεπεία της συναντήσεως του μετά των ληστών άνυπαίτως· εκείνο το όποιον ένδιαφέρει τον νόμον διακελεύεται ότι του εμπίστου μόνον το άνεύθυνον πιστοῦται δι' όρκου έν τη παρουσίαι περιόσσει και συνεπώς και την απόφασιν της Δημογεροντίας είναι έναν πράγματι έλαβε χώραν άνυπαίτως άπόλειαν των παρ' αυτώ εύρισκομένων κοινοτικών χρημάτων· την απόφασιν ταύτην έβεβαίωσεν ο ένδιαφερόμενος δια του τεθέντος όρκου και τουτο άρκεί και το να τα ρίψη εκ του φόβου των ληστών και να άπολεσθώσιν ούτω άποτελει άνυπαίτιον άπόλειαν· Έπειδή δέ ο τρόπος της άπολείας οίσοδήποτε και αν είναι δεν ένδιαφέρει την νομικήν βάση και την σχετικήν απόφασιν· ο Α. Τσέπης εύρεθείς εις την ανάγκην να μη ψευσθῆ ένώπιον του Θεου ως προς τον τρόπον της άπολείας επέδειξεν έαυτον άνθροπον εύσυνείδητον και εύορκον. αποκλείεται δέ πᾶσα ύπόνοια ότι ο όρκος του είναι ψευδής διότι εάν έπρόκειτο περί τουτου ήδύνατο να τον κάμη άνευ τροποποιήσεως χωρίς να διατρέχη τον κίνδυνον του να άμφισβητηθῆ ή άξιολοπία του και έπομένως χωρίς να πολυτραχηθή περί του τρόπου της άπολείας. Το να καταδικασθῆ διότι ήθέλησε να εύρεθῆ έν τάξει ένώπιον του Θεου και να ύποδείξη και τον τρόπον της άπολείας άντιφάσκει προς το πνεύμα του νόμου όστις άρκείται εις τον όρκον του εμπίστου και εις το πνεύμα της απόφάσεως του δικαστηρίου ής ο μόνος σκοπός είναι εάν πράγματι άπολέσθη άνυπαίτως το ποσόν εκείνο εάν δεν κατόρθωσε να διατυπώση έξ άρχης τας λεπτομερείας του τρόπου της άπολείας λόγω της άπλότητος του τουτο δεν σημαίνει ότι δεν έχει και το δικαίον υπέρ έαυτού. Ός προς το δεύτερον ζήτημα έπειδή έπανειλημμένως ως και κατά την περίπτωσιν της συνεπεία παρατόνων του Β. Λώδου προσκλήσεως ένταῦθα της έφορείας κατά την έποχην καθ' ήν κατά την έπιστροφην έλαβε χώραν ή ληστεία άπεδείχθη ότι άδίκως παραπονείται ο Β. Λώδος και εις άλλας επίσης περιστάσεις άπεδείχθη το τουοῦτον· όσον περισσοτέρας προσοχής άξιοῦται ο τεχνητός θόρυβος της μειοψηφίας τόσον περισσότερο περιπλέκονται τα πράγματα των κοινοτήτων. ματαιοῦται δέ ή γενικώς άνεγνωρισμένη δύναμις της πλειοψηφίας δια τεχνητού θορύβου, φρονεί ότι δεν πρέπει να θεωρηθώσιν άξια ούδεμίαις προσοχής τα υπό του Β. Λώδου λεγόμενα.

289. ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΚΟΒΥΛΙΑΝΝΗΣ²⁶

Άνεγνώσθη ή υπό χρονολ. σημερινήν και άρ. πρωτ. 732 αίτησις των έφοροεπι-

25. ΑΛ. ΜΕΞΗΣ: Έκτός από Δημογέροντας ήταν και μέλος του Λαϊκού Πολιτικού Συνδέσμου και είναι από τους πρώτους που γράφτηκαν στο τουρκικό κομμάτι «ΕΝΩΣΗ ΚΑΙ ΠΡΟΟΔΟΣ», ΛΕΙΒΑΔΕΩΣ ΟΙ ΠΡΟΔΡΟΜΟΙ ΤΗΣ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗΣ ΤΩΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, σελίς 47.

26. Η απόφαση αυτή είναι συνέχεια των αποφάσεων 162 (ΗΠ. ΑΓΩΝ 169 ΑΝΕΚΛΟΤΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΕΝΙΑΙΑΣ ΔΗΜΟΓΕΡΟΝΤΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ, έπιμ. Πάνου Α. Τζιόβα, φύλλο 14009/29 Νοεμ. 1978 και 117 (ως άνω). Σχετικά για την Κοβύλιανη (βλέπε ιστορική πραγματεία Στεφάνου Μπέττη) στο περιοδικό «Ηπειρωτική Έστία».

τρόπων Κοβύλιανης Στεφάνου Ἄν. Παπᾶ, Γεωργίου Ἀθανασίου Μπουκουβάλα καὶ Γεωργίου Ξ. Παπαδοπούλου διὰ τῆς ὁποίας ἐκθέτουσιν ὅτι αὐτοὶ δὲν εὐθύνονται ποσῶς διὰ τὸ ζήτημα τῆς πλακῶς τῆς Σχολῆς καὶ ἐξαιτοῦνται τὴν ἐπικύρωσιν τοῦ ἐκλογικοῦ τῶν καθόσον ἔχουσιν ἀπολύτους ἀνάγκας, ἴητοι τῆς πληρωμῆς τῶν μισθῶν τῶν διδασκάλων καὶ τοῦ διορισμοῦ νέων. Ἡ Δημογεροντία ἐπειδὴ δηλοῦσιν ὅτι δὲν εὐθύνονται οἱ ρηθέντες νέοι ἐφοροεπίτροποι Κοβύλιανης διὰ τὸ γνωστὸν ζήτημα τῆς πλακῶς τῆς Σχολῆς διὰ ταῦτα ἐξ ἐπιεικειᾶς ἐπικυροῖ τὸ ἐκλογικὰν τῶν φέρον ἡμερομ. 7 Ἰανουαρίου 1911, ἀναβάλλει δὲ τὴν περὶ πλακῶς ἀπόφασίν της.

290. ΓΕΡΑΙ ΜΟΝΑΙ ΔΟΥΡΟΥΤΗΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΣΤΕΡΑΣ

Ἀναβάλλεται διὰ τὴν προσεχῆ συνεδρίαν ἡ σκέψις τῆς Δημογεροντίας περὶ τῶν Μονῶν Δουρούτης καὶ Περιστερᾶς ἴητοι περὶ τῶν χανίων τῶν, τῆς πακτώσεως τῶν γαιῶν τῶν καὶ λοιπῶν ἀφορώντων αὐτὰς ζητημάτων. Ὁ κ. Ἄλ. Μέξης ὑποβάλλει τὰς ἐξῆς προτάσεις περὶ τῶν Μονῶν τούτων: 1ον) Νὰ ἐξακριβωθῇ πόσον ἐστοίχισεν ἡ ἀγορὰ τοῦ κτήματος τῶν Μονῶν τούτων Νεοχωροπούλου καὶ πόθεν εὐρέθησαν τὰ χρήματα. 2ον) Νὰ ἐξακριβωθῇ ποία εἶναι ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις τῶν Μονῶν τούτων καὶ πόσα χρέη ἔχει καὶ πόσας ἀπαιτήσεις. 3ον) Νὰ διορισθῇ ἡγούμενος εἰς αὐτὰς καὶ νὰ παύσουν αἱ ἐνοικιάσεις τῶν γαιῶν της καὶ ἐν γένει τῶν ἀνηρόντων αὐταῖς μερῶν διότι κινδυνεύουν νὰ κατερειπωθοῦν τὰ κτήματά των καὶ αὐταὶ καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ κατάστασις των χειροτερεῖται· οὕτω δὲ διὰ τὰς ἐπισκευὰς των θὰ χρειασθῶσι περισσότερα ἔξοδα καὶ τὰ ἑλικά ὑπερτιμῶνται, πλὴν τούτου δὲν ἐπιτυγχάνεται ὁ σκοπὸς των διὰ τῶν ἐνοικιάσεων. 4ον) Νὰ μὴ ἐνοικιασθῇ καὶ τὸ μέρος τοῦ Νεοχωροπούλου ὅπερ ἡμφεσβήτει ὁ Νούλης καὶ ἦδη περιήλθεν εἰς τὰς Μονὰς διὰ τῆς ἀγορᾶς τοῦ Νεοχωροπούλου καὶ 5ον) νὰ ἐξετασθοῦν αἱ ἀπαιτήσεις τοῦ τοποτηρητοῦ παπᾶ Γιάννη.

Μεθ' ὃ ἐλύθη ἡ συνεδρία ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 12ῃ Αὐγούστου 1911. Ὁ Πρόεδρος Τ.Γ. Ὁ Γραμματεὺς Τ.Γ. Τὰ μέλη ὑπογραφαί (2) Ζήκου καὶ Πισπιρῆ Συνεδρία τῆς 17ης Αὐγούστου 1911 τῆς Ἀντιπροσωπείας πόλεως καὶ ἐπαρχίας ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α. Σεβασμιότητος τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κυρίου Γεωργίου συνήλθον ἐν τῇ αἰθούσῃ τῆς Ἱ. Μητροπόλεως σήμερον τῇ 17ῃ Αὐγούστου 1911 οἱ ἐκ τῶν μελῶν τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας²⁷ κύριοι Ἱ. Πισπιρῆς, Γ. Τζέτζος, Ἄλ. Μέξης, Ἄλ. Μίσιος καὶ Κ. Μακροδήμας οἱ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ Μ. Ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου²⁸ κύριοι Πύρρος Σακελλάριος καὶ Κ. Νίκας καὶ οἱ ἐκ τῶν μελῶν τῆς ἐφοροεπιτροπείας πόλεως²⁹ κύριοι Ἀθαν. Ντούτης, Στ. Σαλαμάγκας, Περ. Κίγ-

27. Τὰ μέλη τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας ἐκλέγονταν ἕμμεσα ἀπὸ τὸ ἐνιαῖο ἐκλογικὸ Σῶμα, πὸν τὸ ἀποτελοῦσαν 44 πληρεξούσιοι. Ἀπὸ αὐτοὺς οἱ 34 πληρεξούσιοι ἐκλέγονται ἀπὸ τὶς γενικὲς συνελεύσεις τῶν Κοινοτήτων τῶν τεσσάρων τμημάτων, ἴητοι ἀπὸ τὶς κοινότητες τῶν δύο τέως Δημογεροντιῶν Ζαγορίου καὶ τριῶν τμημάτων (Μαλακασίου, Κουρέντων καὶ Τσαροζοβίστας) πὸν καταργήθησαν ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀνάμειξη τοῦ Λάνδου ἀρχηγοῦ τῆς Αἰ. Δίνσεως τοῦ Κομιτάτου στὰ κοινά, στὰ 1908. Οἱ ὑπόλοιποι δέκα ἐκλέγονταν ἀπὸ τὴν Γενικὴ Συνέλευση τῆς πόλεως Ἰωαννίνων (Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ Η ΚΟΣΣΑ ΚΑΙ Η ΒΛΙΟΡΑ, σελίς 6). Τὰ μέλη τῆς Δημογεροντίας ἦταν 6 μὲ πρόεδρο τὸν Μητροπολίτη. Ἡ Δημογεροντία ἦταν τὸ πανίσχυρο ἀντιπροσωπευτικὸ ὄργανο ὀλιζλήρης τῆς ἐπαρχίας.

28. Μὲ τὸν αὐτὸ τρόπο ἐκλέγονταν καὶ τὸ Μικτὸ Μητροπολιτικὸ Δικαστήριον (ὡς ἄνω Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, σελίς 6).

29. Ἡ ἐφοροεπιτροπεία πόλεως ἀποτελοῦνταν ἀπὸ 19 μέλη χωρισμένα σὲ ὄχτω ὀμάδες καὶ ἔφεραν τοὺς γενικοὺς τίτλους ἐφοροὶ καὶ ἐπίτροποι. Οἱ ὀμάδες αὐτὲς τῶν ἐφόρων καὶ ἐπιτρόπων ἦταν: 4 ἐφοροὶ ἐκπαιδευτηρίων, 3 ἐφοροὶ προικοδοτήσεως κορασίων, 2 ἐπι-

κος, Ι. Μηλιώνης, Δ. Μήτσος, Φ. Περάτης, Α. Ξιούρας, Κ. Γκλίναβος, Ξ. Καπρίτσιος, Γ. Μαρινέλης, Ἰ. Ἀθαν. Γαλαβᾶς καὶ Ι. Καρακάσης, ἀποτελοῦντες τὴν ἀντιπροσωπεΐαν πόλεως³⁰ καὶ ἐπαρχίας³¹ καὶ ἀπαρτίας συντελεσθείσης συνδιεσκέφθησαν ἐπὶ τῶν ἐξῆς ζητημάτων παρόντος καὶ τοῦ Γραμματέως τῆς Ἐν. Δημογεροντίας Δ. Χλιάσου.

291. Αον) Ἀεγνώσθησαν καὶ ἐπεκυρώθησαν τὰ πρακτικὰ τῆς Ἀντιπροσωπεΐας κατὰ τὴν 22αν Ἀπριλίου 1911³²
292. Βον) Ἀεγνώσθησαν τὰ σχετικὰ τηλεγραφήματα καὶ αἱ σχετικαὶ ἐπιστολαὶ τῆς ἐπὶ τῆς ὑποδοχῆς τῆς Α.Μ. τοῦ Σουλτάνου κατὰ τὸ ταξειδιον αὐτοῦ εἰς Θεσσαλονίκην συστηθείσης ἐπιτροπῆς³³.

τροποὶ Νοσοκομείου, 2 ἐπίτροποι γεροντοκομείου καὶ ἀπὸ δύο ἐπίτροποι στοὺς ναοὺς Ἁγίου Ἀθανασίου (Μητρόπολης), Ἀρχιμανδρεῖοῦ, Ἁγίας Μαρίνης, Ἁγίου Νικολάου (Ἀγορᾶς). Τὰ μέλη αὐτὰ ἐκλέγονταν ἀπὸ τὴν Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐκλογέων πολιτῶν. Οἱ ἐκλογεῖς πολῖτες ποὺ εἶχαν δικαίωμα ψήφου ἦταν κάθε ὀρθόδοξος χριστιανὸς Ἕλληνας ποὺ ἦταν ἐγκαταστημένος γιὰ τέσσερα συνέχεια χρόνια στὰ Γιάννενα καὶ ἀσκοῦσε ἕνα ἐπάγγελμα. Ἀπὸ τὸ ἐκλογικὸ σῶμα πρέπει νὰ ἀφαιρεθοῦν οἱ ἐλεοδοτούμενοι ποὺ δὲν ἔχουν δικαίωμα ψήφου, καὶ ἄς ἔχουν τὶς παραπάνω ιδιότητες, οἱ καταχραστὲς τοῦ λάσσου καὶ οἱ ὀφειλέτες σ' αὐτό. Ἀπαραίτητη προϋπόθεση δικαιώματος ψήφου εἶναι καὶ ἡ ἡλικία. Ὁ πολίτης ποὺ ἐκλέγει πρέπει νὰ εἶναι 25 χρονῶν καὶ ὁ ἐκλεγόμενος 30. Ἡ ἐφοροεπιτροπεία μὲ τὴν παραπάνω τῆς σύνθεσης διοικεῖ καὶ διαχειρίζεται ὅλα τὰ θέματα ἀπὸ τὸ γενικότερο τῆς παιδείας, ἴσαμε τὰ μικρότερα τῶν προικοδοτήσεων, τῶν μνησίων βοθημάτων, τῶν διανομῶν τοῦ Πάσχα τῶν ἐκτάκτων συνδρομῶν, τοῦ κοιντοῦ Νοσοκομείου, τοῦ Γεροντοκομείου, τοῦ Νοσοκομείου Χατζηκώστας, τῶν τεσσάρων ἐκκλησιῶν τῶν ἐκθετῶν παιδιῶν, τοῦ φαρμακείου τῆς Κοινότητος καὶ τῶν καλογραῶν τοῦ Ἀρχιμανδρεῖοῦ (ΔΗΜ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ, Η ΚΟΣΣΑ ΚΑΙ Η ΒΑΙΟΡΑ, σελὶς 6). Ἐν τούτοις, ὅπως ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις τῆς Δημογεροντίας συμπεραίνεται, ἀπαραίτητη εἶναι ἡ ἔγκριση τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας σὲ ἀποφάσεις ποὺ ἀφοροῦσαν χρηματικὴ διαχείριση, σὲ προμήθειες τοῦ φαρμακείου, σὲ προμήθεια θεομάνσεως καὶ γενικὰ γιὰ τὸν προϋπολογισμό.

30. Τὴν ἀντιπροσωπεΐα τῆς πόλεως τὴν ἀποτελοῦν τὰ μέλη τῆς ἐφοροεπιτροπείας.
31. Τὴν ἀντιπροσωπεΐα τῆς ἐπαρχίας τὴν ἀποτελοῦν ἡ πλειοψηφία τῶν μελῶν τῆς Δημογεροντίας καὶ τοῦ μικτοῦ Μητροπολιτικοῦ Δικαστηρίου.
32. Τὰ πρακτικὰ τῆς ἀντιπροσωπεΐας πόλεως καὶ ἐπαρχίας τῆς 22 Ἀπριλίου 1911, εἶναι δημοσιευμένα στὸ φύλλο 13998/4 Νοεμ. 78 τοῦ «Ἡπειρωτικοῦ Ἀγῶνα» ἀπὸ τὸν Πάνο Τζιόβα καὶ ἀφοροῦν τὸν διορισμὸ τῆς ἐπιτροπῆς ὑποδοχῆς τοῦ Σουλτάνου ἀριθ. (32), τὸν πρῶτο ἔρωτο γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ Μητροπολιτικοῦ Μεγάρου (ἀρ. 34) καὶ τὸν διορισμὸ ἐπιτροπῆς ποὺ θὰ ἔχει σὰν σκοπὸ νὰ μελετήσῃ διάφορα ἔγγραφα τῶν κληροδοτημάτων Εὐθυμίου, Γούναρη καὶ Τσιγγίστη (ἀριθ. 33).
33. Ἡ ἀπόφαση 292 εἶναι συνέχεια τῆς ἀποφάσεως 32 τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας («Ἡπ. Ἀγὼν» φύλλο 13998/4 Νοεμ. 1978 (169 ἀνεκδότες ἀποφάσεις Ἐνιαίας Δημογεροντίας, ἐπιμέλεια Πάνου Τζιόβα). Ἡ ἀπόφαση 292 ἀφορᾷ ὁδηγίες πρὸς τὴν ἐπιτροπὴ ποὺ τὴν ἀπαρτίζουν οἱ Ἡπειρωτὲς κάτοικοι Θεσσαλονίκης Κων)νος Καμώνας Δικηγόρος, Κων)νος Ξάνθος ἔμπορος, Προκόπιος Γότσικας ἔμπορος καὶ οἱ Ἡπειρωτὰ Περ. Μηλιώνης κάτοικος Δεδὲ ἀγάς καὶ ὁ Στέφανος Παυλίδης κάτοικος Καβάλας. Ὁ Σουλτάνος Μεχμέτ Ρεσάτ Χάν θὰ ἐπισκέπτονταν τὴν Θεσσαλονικὴν προσεχῶς. Ἀλλὰ ἡ Τοῦρκικὴ Διοίκηση τῶν Ἰωαννίνων ὑποβάλλοντας τὴν Ρουμανικὴν προλαγάνδα εἶχε ἐπιτρέψῃ μόνον σ' αὐτὴ νὰ στείλῃ ἀντιπροσώπους τῆς ἀνύπαρκτης κοινότητός της. Ὁ

293. Γον) Ἡ Σεβασμιότης εισηγήσατο τὰ ἐξῆς:

Ἄγαθητοὶ Κύριοι, τρέφομεν τὴν ἐδραίαν πεποίθησιν ὅτι οἱ πάντες καὶ γινώσχετε καὶ βουλευέσθε καὶ ζωηρῶς ἐπιποθεῖτε τὴν πρόοδον τῶν ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἡμῶν ἰδρυμάτων· ἡμεῖς δ' ἐπιθυμοῦμεν διακαῶς ὅπως κατὰ τὴν περίοδον τῆς ἱερᾶς ὑμῶν διακονίας ἀφίσητε ἴχνος διαβάσεως ἐπιζητοῦντες εἰς τὴν πρότασιν καὶ συντελοῦντες μετὰ ζηλωτῆς προθυμίας πρὸς εὐδόωσιν μέτρων τινῶν, ἅτινα ἐπιβάλλουσιν ἡμῖν τό τε καθῆκον ὡς ταγῶν τῆς ἐπαρχίας καὶ αἱ πολλὰ καὶ ποικίλα τῆς ἐπαρχίας ταύτης ἀνάγκαι· δὲν θέλομεν νὰ πολυλογῶμεν πρὸς εἰδότης· θὰ ἐκθέσωμεν ὑμῖν ἀπλῶς καὶ ἀπερίττως τινὰς τῶν ἀναγκῶν τούτων· ἂν δ' ἴδωμεν, καὶ περὶ τούτου οὐδόλως ἀμφιβάλλομεν, ὑμᾶς προθύμους, εἰς τὸ ἐπιὸν θὰ προβάλλωμεν ὑμῖν καὶ τὰς ἄλλας. οὕτως ὥστε πασῶν τούτων θεωραπνομένων καὶ ἐπουλωμένων, ἡ περίοδος ὑμῶν θὰ γραφῆ χρονοῖς γραμμασιν εἰς τὰς δέλτους τῆς ἐνταῦθα ἐξελισσομένης ἐκπαιδευτικῆς καὶ φιλανθρωπικῆς δράσεως, α) ἐπιθυμοῦμεν νὰ ἀποφασίσσητε ὅπως ἐγγραφῆ εἰς τὸν προϋπολογισμὸν τῆς Κοινότητος Ἰωαννίνων κονδύλιον ἑκατὸν λιγῶν Ὄθωμ. πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν τῷ τμήματι Τσαρκοβίστης³⁴ Σχολείων ὅπως καὶ οἱ ἐκεῖ ἀδελφοὶ ἡμῶν, ὧν οἱ πρόγονοι ἄξιοι τῆς ἡμετέρας εὐγνωμοσύνης, ἐσθίωσι ψυχία τινὰ τῆς χάριτι θεῖα πολυτελοῦς ἡμῶν Τραπεζῆς· ἡ θυσία εἶναι μικρὰ ἀπέναντι τῆς μεγάλης ἐθνικῆς ἀνάγκης. β) Νὰ συστηθῶσι δύο διδασκαλεῖα ἀρρένων καὶ θηλέων τῶν μὲν ἀρρένων ὡς παραρτήματος τοῦ Γυμνασίου μονοετοῦς, τῶν δὲ θηλέων διετοῦς ὧν τὴν διοργάνωσιν ἀνέλαβεν ὁ ἐλλόγιμος καὶ διαπρεπῆς συμπατριώτης κ. Ἄναστ. Σακελλαρίου καὶ πρὸς σύστασιν τοῦ ὁποίου θὰ βοηθήσῃ ἡμῖν καὶ ὁ Ἡπειρωτικὸς Σύλλογος, ὡς θὰ ἴδῃτε ἐκ Γράμματος ἀναγνωσθησομένου· μεγίστην ὑπηρεσίαν θὰ προσφέρει εἰς ὅλην τὴν Ἡπειρον ἡ ἱδρυσις τῶν διδασκαλείων καθόσον αἱ κοινότητες θὰ εὐρίσκωσι προχείρως καλῶς κτηρητισμένους καὶ μὲ μικρότερον μισθὸν διδασκαλιστάς καὶ διδασκαλίσσας ὧν ἀπόλυτον ἀνάγκην ἔχουσι. γ) Νὰ συστηθῇ οἰκοτροφεῖον³⁵ χάριν μάλιστα τῶν ἔξωθεν ἐρχομένων μαθητῶν, ἡ ἀνάγκη αὕτη εἶναι ἐπείγουσα καθόσον θὰ ἀπαλλάξῃ τοὺς μαθητὰς τῆς ἐν Χανίων διαμονῆς καὶ πολὺ θὰ συντέλῃ εἰς τὴν ἠθικὴν διαπαιδαγωγῆσιν τῆς νεότητος, ἥτις ὑπὸ τὰς παρούσας συνθήκας ὅτι ἐκ τῆς ἠθικῆς διδασκαλίας

Γεωβάσιος, κατ' ἀρχὴ νόμιζε ἄσκησιν τὴν ἀποστολὴν ἐλληνικῆς ἀντιπροσωπείας, ἀλλὰ πᾶνω στὸ θέμα αὐτὸ ἀντέδρασε ὅταν πληροφορήθηκε τὴν συμμετοχὴ τῶν Ρουμάνων. Στὴ συνεδρία τῆς 22 τοῦ Ἀπριλίου 1911 ὁ Γεωβάσιος εἶπε ἀνάμεσα στὰ ἄλλα: «ἡ ἡμετέρα ἐπαρχία νὰ μὴ ὑστερήσῃ εἰς τὸ ζήτημα τοῦτο καὶ συνεπῶς νὰ πορῆ εἰς διορισμὸν ἀντιπροσώπων οἵτινες ὅμως ἀντὶ παντὸς τρόπου νὰ μεταβῶσιν ἰδιαιτέρως καὶ οὐχὶ μετὰ τῶν Ρουμάνων, οἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι δῆθεν Ρομουνικὰς Κοινότητας, οἵτινες δὲν ὑφίστανται καὶ ὅτι τέλος πρὸς τὸν σκοπὸν τούτων προσκαλεῖ τὴν Ἀντιπροσωπείαν διὰ νὰ πορῆ εἰς διορισμὸν τοιαύτης ἐπιτροπῆς ἢ ἐντεῦθεν ἀποστελλεμένης τῆς καταριζομένης ἐκ προσώπων καταγομένων ἐντεῦθεν καὶ διαμενόντων εἰς Θεσσαλονίκην.

34. Τὸ τμήμα Τσαρκοβίστης συγχωνεύθηκε μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Ἐνιαίας Δημογεροντίας στὰ 1908. Προτοῦ ἀπὸ τὰ 1908 ἡ Τσαρκοβίστα ὑπάγονταν εἰς τὴν Δημογεροντίαν τῶν τριῶν τμημάτων μαζὶ μετὰ τὰ τμήματα Μακαλασίου καὶ τῶν Κουρέντων.
35. Γιὰ τὴν σύστασιν τοῦ Οἰκοτροφείου ἡ ἐπιτροπὴ κυκλοφόρησε ἐγκύκλιον μετὰ ἡμερομηνίαν 26 Αὐγούστου 1911 πού τὸ περιεχόμενό της εἶναι τὸ ἐξῆς: «Ἡ Ἀντιπροσωπεία τῆς ἐπαρχίας καὶ πόλεως τῶν Ἰωαννίνων κηδομένη τῆς ἠθικῆς διαπαιδαγωγίσεως καὶ τῆς σωματικῆς εὐεξίας τῆς ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς ἐκπαιδευτηρίοις τῆς πόλεως ἔξωθεν φοιτήσεως νεολαίας, συνῆλθεν ὑπὸ τὴν προεδρίαν τῆς Α.Σ. τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων καὶ ἀπεφάσισε νὰ συστήσῃ ἐνταῦθα οἰκοτροφεῖον ἐν καταλλήλῳ, εὐρυχώρῳ καὶ εἰσάρεῳ οἰκίῳ περιλαμβάνον κατὰ τὸ ἀρχόμενον σχολικὸν ἔτος 70 μόνον μαθητὰς, ἐν τῷ οἰκο-

ἀποκομίζει ἐκ τῆς Σχολῆς ἀπόλλυσιν ἐν τοῖς Χανίοις, οὐδεμιᾶς οὐδαμῶθεν τυγχάνουσα ἐπιτηρήσεως καὶ ἐπιβλέψεως· πόσον δὲ μέγα καὶ ἱερὸν καθήκον εἶναι τὸ διασώζειν καὶ μίαν ψυχὴν κινδυνεύουσαν ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Κύριος· πρὸς τοῦτο ἐπέγει οἱ διορισμὸς ἐπιτροπῆς ἐξ ἐγκρίτων πολιτῶν καὶ ἐξ ἡμῶν αὐτῶν. ἤϊς ἀμέσως νὰ προβῇ εἰς ἐνέργειαν πρὸς ἐγκατάστασιν. εἰς σύνταξιν κανονισμοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ λοιπὰ ἵνα ἀπὸ τοῦ παρόντος σχολικοῦ ἔτους λειτουργήσῃ τὸ οἰκοτροφεῖον· οἱ ἀποτελέσαντες τὴν ἐπιτροπὴν ἔστωσαν βέβαιοι ὅτι μεγάλην θὰ προσενέγκωσιν τῇ νεότητι καὶ τῷ ἔθνει ὑπηρεσίαν καὶ θὰ προσελκύσωσι τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς κοινότητος, συντελοῦντες εἰς τὴν ἰδρυσιν καὶ πρόδον τοιοῦτου εὐεργετικοῦ ἰδρυμάτος. τροφεῖα δέον νὰ ὀρισθῶσι δέκα καὶ πέντε λίραι ὀθωμανικαὶ διὰ τὸ σχολικὸν ἔτος καὶ μία λίρα διὰ τὴν ἐγκατάστασιν· ἴσως διὰ τὸ πρῶτον ἔτος θὰ παραστῇ ἀνάγκη τις ἐπικουρίας ἐκ μέρους τοῦ ταμείου τῶν ἐλεῶν, ἀλλὰ πεποιθήμεν ὅτι σὺν τῷ χρόνῳ τὸ οἰκοτροφεῖον θὰ εἶναι οἰκονομικῶς ἀνεξάρτητον καὶ θὰ δύναται διὰ τοῦ πλεονάσματος νὰ παραλαμβάνῃ δωρεὰν καὶ ἀπόρους μαθητὰς πρὸ πάντων ἐκ τῶν ἀπόρων τμημάτων τῆς ἡμετέρας ἐπαρχίας. δ) Νὰ εἰσαχθῇ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σύστημα τῶν εἰσιτηρίων ἵνα οἱ δυνάμενοι πληρώσωσι ποσὸν τι διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων των· οἱ πανταχοῦ εὐεργεταὶ εὐεργετοῦντες ἔχουσιν ἐν νῷ καὶ ὑπ' ἑἴς ὅμην τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀδυνάτους· εἶναι δὲ ἀνάξιον ἀνδρὸς πλουσίου καὶ ὀψοδῆποτε εὐποροῦντος καὶ σεβομένου ἑαυτὸν νὰ καταδέχεται νὰ εὐεργετῆται ὡς πτωχός. ε) Ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὸ ζήτημα τῆς ἐπιχορηγήσεως τῆς πόλεως ἐκ τῶν λειβαδιῶν λαμβάνομεν πότε ἐξήχοντα ναπολεόνια καὶ πότε ὀλιγώτερα καὶ δέον ἢ ἐπιχορηγήσῃς νὰ πληρῶνται ἐκ τοῦ Ταμείου τῶν Ἐλεῶν, ὅπως γίνεται ἐν Θεσσαλονίκῃ, εἶναι ἀναξιοπρεπές εἰς ἓνα ἱεράρχην νὰ ἐξευτελιζῆται ἀπέναντι τοῦ ποιμνίου του καὶ νὰ καταροίπη τὸ γόητρον τῆς Μητροπόλεως ἑπαιτῶν τοῦτ' αὐτὸ τὴν ἐπιχορηγήσιν του³⁶· παραλείπομεν νὰ προσθέσωμεν ὅτι καὶ ἐν τῇ ἐ-

τροφεῖῳ τούτῳ οἱ μαθητὰ 1) θὰ διατελῶσιν ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν Διευθυντοῦ ἐκλεγόμενοι ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τῆς Σχολῆς, 2) θὰ ἔχωσι τροφὴν ἐπαρκῆ καὶ ὑγιεινὴν, 3) θὰ ἔχωσιν ὀρισμένας ὥρας μελέτης καὶ ἀναπαύσεως ὑπὸ τὴν ἐπιτήρησιν ἐπίσης τοῦ Δ) τοῦ καὶ ἄλλου προσωπικοῦ, 4) θὰ ἐξέχοντα ἑμὸς εἰς ὀρισμένας ὥρας καὶ ἡμέρας εἰς περίπατον συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ ἢ τοῦ ἐπιμελητοῦ, 5) θὰ μεταβαίνοσι κατὰ τὰς Κυριακάς καὶ ἑορτὰς εἰς τὴν ἐκκλησίαν συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ, 6) θὰ καταβάλληται πᾶσα φροντίς περὶ καθαριότητος τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἀσπροούχων αὐτῶν τῆς δαπάνης καταλογιζομένης εἰς βάρος τοῦ οἰκοτροφείου, 7) θὰ διαλέγονται εἰς τὰς ἐλευθέρας ὥρας Τουρκιστὶ καὶ Γαλλιστὶ μετὰ τῶν οἰκείων καθηγητῶν, 8) ἐν γένει θὰ καταβληθῇ πᾶσα προσπάθεια καὶ φροντίς πρὸς διάπλυσιν τοῦ ἠθικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ αὐτῶν χαρακτήρος. Ἴνα δ' ἀνταποκριθῇ τὸ οἰκοτροφεῖον εἰς τὰς ὑλικὰς αὐτοῦ ἀνάγκας καὶ ὑποχρεώσεις ἢ ἀντιπροσωπεῖα, ὤρισε τροφεῖα δι' ἕκαστον σχολικὸν ἔτος καὶ δι' ἕκαστον μαθητὴν λίρας ὀθωμανικὰς δέκα πέντε (ἀριθμ. 15) καὶ μίαν λίραν ἐφάπαξ δι' ἕξοδα ἐγκαταστάσεως, ἐλάχιστον σχετικῶς ποσὸν λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς τε ὑπερτιμήσεως τῶν τροφίμων καὶ τῆς συνεπείᾳ ταύτης ἀξίσεως καὶ τῶν ἄλλων ἀπαρατήτων δαπανῶν. Προτρέποντα ὄθεν πάντες οἱ φιλόμονοι καὶ φιλόστοργοι γονεῖς, ὅπως σπεύσωσι νὰ ἐγγράψωσι τὰ τέκνα των εἰς τὸ εἰρημένον οἰκοτροφεῖον, ἀπευθυνόμενοι ἐγκαίρως πρὸς τὴν συμπληρώσεως τοῦ ὀρισμένου ἀριθμοῦ τῶν οἰκοτρόφων εἰς τὴν Ἱερὰν Μητρόπολιν καθόσον οἱ ὑπεράριθμοι δὲν θὰ γίνονται δεκτοὶ ἐν Ἰωαννίνοις τῇ 26 Αὐγούστου 1911. Ἡ ἐπὶ τοῦ Οἰκοτροφείου Ἐπιτροπὴ ἡ Ὁ Ἰωαννίνων Γερβάσιος. Τὰ μέλη Κ. ΓΓ. Δόνος, Γ. Τζέτζος, Ἀθαν. Η. Στούπης, Α. Θ. Μίσσιος, Κωνστ. Γκλίνας (ἐφημ. «Ἡπειρος», φύλλο 113/29 Αὐγ. 1911).

36. Ὁ μισθὸς τοῦ Ἀρχιερέως τῆς ἐπαρχίας δίνονταν κατὰ ἀναλογία ἀπὸ τὸ ποίμνιο. Ἡ κατάστασις ὅμως αὐτῆ ἦταν ἀπαράδεχτη γιὰ ἓναν Ἀριστότη, ποὺ δὲν ἔκανε τίποτε ἄλλο ἀπὸ τὸ νὰ διακονεῖ τὸν ἴδιο τὸν μισθὸ του. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἦταν καὶ τὰ σχόλια

παρχία ὡς ἐκ τῆς πτωχείας τῶν κατοίκων δὲν εἰσπράττεται ἡ ἐπιχορήγησις ὅλη ἥτις ἀπὸ 60.000 γρόσια ἐκολοβώθη οὐκ οἶδαμεν πότε εἰς 5.000 γρόσια ἐνῶ ἡμεῖς τὰς πρὸς τὸ Πατριαρχεῖον ὑποχρεώσεις μας πληρῶνομεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν 60.000 γροσίων.

ΤΟ ΑΝΕΚΔΟΤΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ ΤΟΥ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΚΟΥΡΥΤΣΑΣ - ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ ΚΑΙ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ ΓΕΡΒΑΣΙΟΥ ΩΡΟΛΟΓΑ 1864 - 1916*

Ἄριθ. πρωτ. 55

Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Ἀνθίμῳ

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Ἐγκαίρως ἐκοιμίσαιμεν τὴν ἀπὸ μ. . . . χρονολογουμένην ἐπιστολὴν τῆς Ἑμετέρας προσκυνητῆς μοι Θειοτάτης Παναγιότητος, δι' ἧς ἐξεφράζετό μοι ἡ ἀπορία τῆς Μητρὸς Ἐκκλησίας διατὶ ἀρὰ γε μέχρι τοῦδε δὲν ἐγένοντο συνδρομαὶ ὑπὲρ τοῦ κατερειπωθέντος ὑπὸ τοῦ φοβεροῦ σεισμοῦ κτιρίου τῆς Ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ ἐνετελλόμενη δὲ ὡς τάχιστα νὰ ἐνεργήσω τὰ δέοντα ἐπὶ τοῦ προκειμένου καὶ νὰ συλλέξω τὰς προαιρετικὰς συνδρομαὶς τῶν χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας μου. Ἔτος Παναγιώτατε διέρρηξεν ὀλόκληρον, ὡς γνωστόν, ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ σεισμοῦ μέχρι τοῦ διορισμοῦ μου εἰς τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ὥστε τὰ πρὸς συλλογὴν συνδρομῶν σεπτὰ Πατριαρχικὰ γράμματα ἐστάλησαν προφανῶς εἰς τὸν προκάτοχόν μου, ὅστις ἀγνωστὸν διὰ ποίους λόγους οὐκ ἐνήργησεν ἀμέσως τὰ δέοντα, ὅτε καὶ ἡ ἐκ τοῦ σεισμοῦ ἐντύπωσις ἦν φρικτὴ καὶ τὸ τραῦμα τὸ κατὰ τῆς γεραρᾶς ἡμῶν Σχολῆς ὑπὸ τοῦ σεισμοῦ κατενεχθὲν συνεκίνησε τὰς καρδίας τῶν χριστιανῶν καὶ ἕκαστος προθυμῶς εἶχεν, ἵνα συνεισφέρει τὸν ὀβολόν του πρὸς ἀνέγερσιν τοῦ τηλαυγοῦς τύτου τῆς Ἑμετέρας Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας φάρου. Ἀλλὰ τῆς ἐντυπώσεως ἐκείνης καὶ συγκινήσεως σήμερον παρελθούσης, εἰ καὶ πολλὰ καὶ ἐν Πρεμετῇ καὶ ἐν Κορυτσοῖς κατέβαλον προσπάθειάς οὐδὲν ἄχρι τοῦδε κατάρθωσα τῶν πρὸς τοῦτο ἀποφάσεων τῶν Δημογεροντιῶν δυστυχῶς ματαιωθεισῶν, πάντων δὲ προβαλλομένων τὰς ἰδίας ἐαυτῶν οἰκονομικὰς ἀνάγκας. Παρὰ τῶν ἐπιτρόπων τῶν ἱερῶν Ἐκκλησιῶν, αἰτινες ἠδύναντο νὰ συνεισφέρωσι τι δὲν ἐτόλμησα ν' ἀποταθῶ ἐπειδὴ ἠρξάμην ἤδη νὰ ἐφαρμόσω τὸ ἔτερον τῆς Μητρὸς ἡμῶν Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μέτρον τοῦ συνεισφέρειν τὰς ἱερὰς Ἐκκλησίας ἐτησίως συνδρομὴν τινὰ ὀρισμένην ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου. Ἐκ τούτων πάντων καταφαίνεται Παναγιώτατε Δέσποτα, ὁ λόγος δι' ὃν ἐν τῇ ταπεινῇ μου ἐπαρχίᾳ ἄχρι τοῦδε οὐδὲν περὶ τῆς αἰτηθείσης συνδρομῆς ἐγένετο, οὐδ' ἐλπὶς ὑπάρχει γενέσθαι. Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς αὐτῆς πα-

τοῦ τύπου. Στὴν ἐβδομαδιαία περιοδεία του στὰ χωριὰ Κατσιὰ, Κωτσελιό, Μπαρζουμάδι, Κλαζιάδες, Ἀσδομίσια, τὸν Αὐγούστο τοῦ 1911, τὸν ἀκολοθεῖ καὶ συνεργάτης τῆς τοπικῆς ἐφημερίδας «Ἠπειρος». Σὲ ἄρθρον του ποὺ δημοσιεύει στίς 11 τοῦ Σεπτ. 1911 στὸ φύλλο 115 γράφει ἀπὸ λαθραμένη ἴσως πληροφορία, «Διὰ τὴν ἀσπίθειαν. Ἡ Μητροπολιτικὴ ἐπιχορήγησις εἰσπράχθη αἰσίως».

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 24.

τριζής και πιστής ἐπιστολῆς τῆς Ἑμετέρας Θειοτάτης Παναγιότητος δίδοται μοι ἡ ἐντολή, ὅπως συνεχισενέγκω καὶ ἐγὼ ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἁγίων ἀδελφῶν τὴν ἀτομικὴν μου συνδρομὴν ἐξαιτοῦμαι θερμοῦς τὴν συγγνώμην τῆς Μητροῦς ἡμῶν Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, διότι ἕνεκα τῶν πολλῶν μου οἰκονομικῶν ἀναγκῶν μόνον πέντε λίρας Ὀθωμανικὰς δύναιμι νὰ διαθέσω πρὸς τὸν ἱερώτατον τοῦτον σκοπὸν, ἃς θὰ φροντίσω ἐγκαίρως ν' ἀποστείλω εἰς τὸ οἰκεῖον ταμεῖον.

Ταῦτα μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ καθυποβάλλων τῇ Ἑμετέρᾳ Παναγιότητι διατελῶ κατασπαζόμενος τὴν Παναγιάν Αὐτῆς δεξιάν.

Ἐν Κορυθαῖ τῇ 5ῃ Ἰουλίου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 56

Τῷ Οἰκουμεικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Ἀνθίμῳ

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Ἐγκαίρως ἔγραφα τῇ Ἑμετέρᾳ προσκυνητῇ μοι Παναγιότητι ἐκθεις τὰς ἐνεργείας μου ὡς πρὸς τὸν ἐν Μοσχόπολει τῆς ταπεινῆς μου ἐπαρχίας καθορημένον ἱερέα Κοσμᾶν καὶ παρακαλέσας, ὅπως διὰ τακτοῦ Αὐτῆς ζητηθῆ καὶ ἐπιτευχθῆ ἡ ἀπὸ τοῦ ἀλιτηρίου τούτου ἀφαίρεσις τοῦ ἱερατικοῦ ἐνδύματος. Ἀλλὰ τὸ σεβαστὸν Ἐπιτομὴν ἀντὶ νὰ διατάξῃ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ἐνδύματος ἀπὸ τοῦ πᾶν ἱερὸν καὶ ὅσιον λακκατήσαντος Κοσμᾶ, τοῦ καὶ μετὰ τὴν καθάρωσιν τολμήσαντος ἀπειθεῖν τῶν ἱερῶν καὶ ποιχλιωτρόπως παρανομήσαντος διὰ τεσκερὲ διαβιβασθέντος εἰς τὴν ἐνταῦθα Διοίκησιν ὑπεκφεύγει μὲν καὶ οὐδόλως μνημονεῖν τοῦ κυρίου αἰτουμένου, διακηρύττει δὲ ὅτι ἐλεύθερος ἐστὶ πᾶς ὁ βουλόμενος νὰ τελῆ τὰ τῆς θρησκείας του ἐν οἰαδήποτε βούλειται γλώσσῃ. Ἐντεῦθεν θρασυνθεὶς ὑπεράγαν ὁ Κοσμᾶς καὶ βαρέως φέρον τὴν πέρουσι τῇ ἐνεργείᾳ τῆς Μητροπόλεώς μου στέρησιν τοῦ κεντρικοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Νικολάου, ἔχων δὲ περὶ ἑαυτὸν ὀλιγάριθμον δυσσεβῶν σπεῖραν αὐτῷ ὁμοφρονουσαν καὶ παρὰ τῆς Ρωμανικῆς προπαγάνδας ἀδρῶς ἐπὶ τῇ δυσσεβείᾳ ταύτῃ μισθουμένην, ἐζητήσατο δι' ἀλλεπαλλήλων τηλεγραφημάτων καὶ ἀναφορῶν, ὅπως παραδοθῆ αὐτῷ μία τῶν ἐν Μοσχόπολει Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ἵνα τελῆ τὰ τῆς θρησκείας ἐν τῇ Ρωμανικῇ γλώσσῃ. Ἡ δ' ἐπιτόπιος Διοίκησις, οὐκ οἶδα τίνων λόγων ἕνεκα, τῇ διαταγῇ δέ, ὡς λέγεται, ὑπέκουσα τοῦ Νομάρχου Μοναστηρίου, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Μητροπόλεως ἀπέστειλε χωροφύλακας μετὰ τοῦ χιλιάρχου εἰς Μοσχόπολιν ἵνα παραδώσῃ τῷ καθορημένῳ Κοσμᾶ καὶ τοῖς ὁμόφροσιν αὐτοῦ μίαν τῶν ἐκεῖ Ἐκκλησιῶν. Ἀλλ' ἡ Μητρόπολις μου πληροφορηθεῖσα πάραυτα ἐματαίωσε τὰ τεκταινόμενα, διεμάρτυρήθη δὲ ἐπισήμως πρὸς τὴν ἐπιτόπιον διοίκησιν.

Ἐν τῇ γενομένῃ συζητήσει ἐν τῷ διοικητικῷ συμβουλίῳ (ἰδαρὲ) ἠρώτησα τὴν Αὐτοῦ ἐξοχότητα τὸν Μοντεσαορίφην πὸς ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Μητροπόλεως προέβη εἰς τοιαύτην πρᾶξιν καὶ ποῖος ἐχορήγησεν αὐτῷ τὸ δικαίωμα νὰ παραδώσῃ εἰς ἄλλους περιουσίαν ἀνήκουσαν εἰς τὸ Ὀρθόδοξον ἔθνος. Ἡ ἐξοχότης του προῦβαλε πρὸς δικαιολογίαν τῆς, ὅτι εἶχε διαταγὴν τοῦ Νομάρχου Βιτωλίου ἵνα ἂν ἔνδεκα ὑπάρχουσι οἰκογένειαι ὁμοφρονουσαι τῷ Κοσμᾶ παραδοθῆ αὐτοῖς διὰ τῆς Πολιτικῆς ἀρχῆς μία τῶν ἐν Μοσχόπολει Ἐκκλησιῶν. Πρὸς ταῦτα ἀπήντησα, ὅτι ἐνόσω φέρω ἀνὰ χεῖρας τὸ Ἑπιτομὴν Αὐτοκρατορικὸν βεράτιον, δι' οὗ ἡ ἐπὶ τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν δικαιοδοσία μου κηρύττεται ἀδιαφιλονίκητος καὶ ἡ τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς ἀνάμειξις ρητῶς ἀπαγορεύεται, φρονῶ καὶ θὰ φρονῶ, ὅτι οὔτε ὁ Νομάρχης οὐδὲ τὸ Ἐπιτομὴν αὐτὸ ἔχει τὸ δικαίωμα ν' ἀκυρώσῃ καὶ νὰ καταπατήσῃ σεπτὰς ἐντολάς τοῦ κραταιοτάτου ἡμῶν Ἄνακτος καὶ κατὰ συνέπειαν οὐδέποτε θὰ ἐπιτρέψω νὰ ποροδοθῆ Ἐκκλησία εἰς φαυλοβίους, οἵτινες συμπράττοντες καὶ συμπροσευχόμενοι μετὰ τοῦ

καθημερινού ἱερέως εἶναι αὐτοκατάκριτοι καὶ μακρὰν τῆς Ὁρθοδόξου Χριστιανικῆς Κοινωνίας.

Οἱ λόγοι οὗτοι, Παναγιώτατε Δέσποτα, ἤρκεσαν, ὅπως ἀπαλειφθῆ ἀπὸ τοῦ πινακιδίου τῶν ὑποθέσεων ἢ ὑπόθεσις τοῦ Κοσμοῦ καὶ ἡ περὶ παραδόσεως Ἐκκλησίας διαταγὴ τοῦ Νομάρχου ἄχρι τοῦδε ἀνεκτέλεστος καταλειφθῆ. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ Ρουμανικὸν χρῆμα ῥεεὶ ποταμῆδὸν καὶ ἡ κακοήθεια καὶ ἀσέβεια τοῦ Κοσμοῦ εἶναι ἀπεριόριστος, φοβοῦμαι μήπως ἐν τῷ μέλλοντι παράσχη καὶ πάλιν τῇ ἐμῇ Μητροπόλει πράγματα, ἅτε δὲ καθ' ἑκάστην ἐν τῷ διοικητηρίῳ κυλιόμενος καὶ ψεύδη συρράπτων καὶ ποικίλα μηχανώμενος μηχανὰς καὶ τοὺς εὐύποληπτοτέρους τῶν Μοσχοπολιτῶν συγκοφαντῶν καὶ καταγγέλλον καὶ τοὺς ἀπλουστέρους τῶν Βλαχοφόνων διὰ τοῦ ἐνδύματος ἐξασπατῶν καὶ συμπαραιοῦρων. Λιὰ ταῦτα θερμῶς παρακαλῶ τὴν Ὑμετέραν θειοτάτην Παναγιότητα, ὅπως ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα.

Ἄριθ. πρωτ. 60

Τῷ κυρίῳ Ἀνδρέᾳ Παπακωνσταντίνου

Περιοποιῦδαστέ μοι φίλε.

Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ τύχῃ συγγνώμης διότι λίαν ἀργὰ ἀπαντῶ πρὸς τὴν ἐπὶ ἐπισκεπτηρίου σφόδρα δι' ἐμὲ κολακευτικὴν ἐπιστολὴν σου· αἱ πολλὰ μοι καὶ ποικίλαι ἀσχολίαι δὲν θέλω νὰ θεωρηθῶσιν ὡς αἰτία τῆς βραδύτητός μου διότι κατήντησε πλεόν ἢ τοιαύτη δικαιολογία πάγκοινος καὶ τυπική, πολλοὶ δὲ νομίζομεν ὅτι ἀσχολίαι προβαλλόμεναι πείθουσι τοὺς φίλους των περὶ τῆς ἀληθείας· ἀλλ' ἄλλη εἶναι ἡ αἰτία τῆς ἐμῆς βραδύτητος καὶ ἔχω φίλε μου τὴν ἰδιοτροπίαν ν' ἀποφεύγω τὴν τυπικὴν ἀλληλογραφίαν. τὰ δὲ πρὸς τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας αἰσθήματα ἐγγράφω οὐχὶ ἐπὶ φύλλου χάρτου, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φίλων τῆς καρδίας μου. Ἐντεῦθεν πέποιθα ὅτι δὲν ἀμφιβάλλεις περὶ τῆς εὐλικρινείας μου καὶ περὶ τῆς πρὸς σὲ ἀδελφικῆς μου ἀγάπης. Τὸ ἀγαστὸν καὶ χρηστὸν τοῦ χαρακτήρος καὶ ἡ εὐλικρίνεια καὶ τὸ ἄδολον τῶν αἰσθημάτων, ἅτινα χαρακτηρισμοὶ ἅπασαν τὴν Πατριαρχικὴν ἡμῶν οἰκογένειαν, ἡμαλώτισαν ἀπ' ἀρχῆς τὴν καρδίαν μου, πιστευσόν μοι δὲ παρακαλῶ, ὅτι ἂν τὰ οἰκονομικά μου εὐρίσκοντο εἰς καλὴν κατάστασιν θὰ ἔσπευδον ἐξ ἅπαντος εἰς Βασιλεῦσαν ἐπὶ εὐλόγῳ ἀφορμῇ. ἵνα ἴδω καὶ ἀσπάσωμαι ἰδίᾳ τὴν Παναγίαν δεξιάν τοῦ πανσεβάστου μοι ἐν Χῷ πατρὸς καὶ προστάτου τοῦ σεπτοῦ σου θείου. Εἶθε Κύριος ὁ Θεὸς καταξιώσας με τῆς τοιαύτης τυχεῖν χαρᾶς καὶ ἀγαλλιάσεως!

Ὅτι κατόρθωσα ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ταύτῃ τῇ πολυταράχῳ, ἐν ἣ ὅσαι κεφαλαὶ καὶ τόσαι γνώμαι, εἶναι ἔργον τῆς ὑπεριότητος προνοίας τοῦ Θεοῦ, ὅστις ἠδύοκῆσε νὰ μὴ μὲ κατασχόνῃ ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ ἀρχιερατικοῦ μου σταδίου· παρακαλῶ δὲ διὰ σοῦ τὴν Αὐτοῦ θειοτάτην Παναγιότητα νὰ δέηται καὶ ὑπὲρ ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου ἐν ταῖς πρὸς τὸν Ὑψιστον Αὐτῆς ἐντέξεσιν. ἵνα καὶ εἰς τὸ ἐπιόν κατευοδοθῶσι τὰ ἔργα μου πρὸς ὄφελος τῆς ἐπαρχίας μου.

Ἐν τέλει διαπυθνασόμενος τὰ καθ' ἑμᾶς καὶ ἀσπαζόμενα τὴν Παναγίαν δεξιάν τῆς Α.Θ.Π. καὶ χαιρετίζων καὶ εὐχόμενος τὰ κράτιστα πάσῃ τῇ εὐλογημένῃ ἡμῶν οἰκογενεῖᾳ διατελῶ

Ἐν Κορυθαῖ τῇ 12 Ἰουλίου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 61

Τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριάρχῃ Κυρίῳ Ἀνθίμῳ

Τὸ εὐφρόσυνον ἄγγελμα τῆς ἀνομιῆς τοῦ βαρυντιμοτάτου Ρωσικοῦ παρασήμου πρὸς τὴν Ὑμετέραν θειοτάτην Παναγιότητα ἐκ μέρους τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος

τοῦ Αὐτοκράτορα πασῶν τῶν Ρωσῶν Νικολάου τοῦ Β' πληρώσας, ὡς εἰκός, καὶ τὴν ἐμὴν καρδίαν ἀφάτου χαρᾶς καὶ ἀρρήτου πνευματικῆς ἀγαλλιᾶσεως ὑπομινῆσκει μὲ τὸ γλυκὺ καὶ ἀπαραίτητον καθήκον τοῦ ὑποβαλεῖν πᾶν εὐσεβάστως τῇ ὑμετέρᾳ θειοτάτῃ Παναγιότητι καὶ τὰ ἐμὰ ἐγκάρδια συγχαρητήρια διὰ τὴν περιύψωνον ἀληθῶς ταύτην τιμὴν, ἣτις ἀριδύλως ἐμφαίνει τὸν ἄκρον σεβασμὸν καὶ τὴν προσήκουσαν ἐκτίμησιν τῆς ἀχανοῦς ὁμοδόξου Αὐτοκρατορίας πρὸς τὴν Ὑμ. Θ. Παναγιότητα καὶ τὸ Ὁρθόδοξον Ἐκκλησιαστικὸν Κέντρον. Ἐπὶ τῇ εὐφροσύνῳ ταύτῃ εὐκαιρία εὐχόμενος ἀπὸ μέσης ἡγῆσις, ὅπως Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν χαρίζηται τῇ ὑμετέρᾳ θ. Παναγιότητι ἀμετάπτωτον ὑγίειαν καὶ ἔτη πολλὰ καὶ τρισόβδρια ἐπὶ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου πρὸς δόξαν τῆς Μητρὸς ἡμῶν Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας καὶ εὐκλειαν τοῦ Γένους ἀσπάξομαι εὐλαβῶς τὴν ἁγίαν Αὐτῆς δεξιάν καὶ διατελῶ

Ἐν Κορυθαῖ τῇ 25 Ἰουλίου 1896

Παναγιώτατε Δέσποτα,

Ἐγκαίρως ἐκομίσασαμεν τὴν ἀπὸ τῆς 10ης Μαΐου ἐ.ε. σептὴν ἐπιστολὴν τῆς ὑμετέρας θειοτάτης Παναγιότητος, δι' ἧς μοὶ ἀνηγγέλλετο ἡ ἀποστολὴ ἐνὸς ἀντιτύπου διπλοτύπων ἀποδείξεων διὰ τὰς ἐτησίαις καταβολὰς ἐκάστης Ἐκκλησίας τῆς ταπεινῆς μου ἐπαρχίας πρὸς ὄφελος τοῦ Ἐθνικοῦ Ταμείου. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἄχρις ὥρας δὲν περιῆλθε τοῦτο εἰς χεῖράς μου, θερμῶς παρακαλῶ τὴν Γ.Θ.Π., ὅπως διατάξῃ τὴν διὰ τοῦ Ταχυδρομείου ἀποστολὴν ἐνὸς τοιούτου διπλοτύπου, ἵνα ἅμα τῇ προσεχεῖ ἐνάργξει τῆς περιουσίας ἐνεργήσας καὶ τὴν εἰσπραξὶν τῶν ἀνωθι διαληφθεισῶν ἐτησίων καταβολῶν τῶν ἱερῶν Ἐκκλησιῶν συμφώνως καταλόγῳ, ὃν ἐπιζύρωσαν ἢ τε ἐνταῦθα καὶ ἢ ἐν Πρεμετῇ Δημογεροντία.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ μετὰ τοῦ προσήκοντος σεβασμοῦ

Ἐν Κορυθαῖ τῇ 31ῃ Ἰουλίου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 62

Τῷ ἐν Βιτωλίοις Προξένῳ τῆς Ρωσίας

Ἐκλαμπρότατε,

Ἀπαντῶν εἰς τὴν ὑπὸ ἡμερομ. 27ης λήγοντος μηνὸς ἐπιστολὴν τῆς Ὑμετέρας φίλης Ἐκλαμπρότητος, πᾶν εὐχαρίστως παρέχω Αὐτῇ τὰς ζητουμένας πληροφορίας περὶ τῆς κατὰ Χότσισταν τῆς ταπεινῆς μου παροικίας εὐαγοῦς Μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ.

Ἐν περιόπτῳ καὶ ἀξιοθαυμάστῳ θέσει κειμένη ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος Ἱερὰ Μονὴ καὶ πᾶν καλῶς διευθυνομένη ὑπὸ τοῦ ῥέκτου ἡγουμένου Εὐθυμίου ἱερομονάχου ἐκπληροῖ, ὡς δεῖ, τὸν ἱερὸν σκοπὸν ἐφ' ᾧ ἱδρύται. Ἐπειδὴ δὲ ἐσχάτως δι' ἔλλειψιν ποσίμου ἐν αὐτῇ ὕδατος πολλὰ ἡ Μονὴ ἔδαπάνησε πρὸς μετοχέτευσιν διαφυγῶν καὶ καθαροῦ ὕδατος ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως καὶ ἐπειδὴ πολλῶν πραγμάτων εἰσὶ τι χρεῖαν ἔχει, ἵνα δύναται προσηκόντως ν' ἀνταποκρίνεται εἰς τὸν θεοφιλῆ καὶ ἱερὸν αὐτῆς σκοπὸν, διὰ ταῦτα θερμῶς καγὼ συνιστῶν τῇ Ὑμετέρᾳ Ἐκλαμπρότητι τὴν αἴτησιν τοῦ διαληφθέντος ἡγουμένου τῆς Μονῆς ταύτης περὶ ἀποστολῆς ἱερατικῶν ἀμφίων εἰς αὐτήν, ἐξαιρῶ ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὴν ἐγνωσμένην εὐσέβειαν τῶν ὁμοδόξων ἀδελφῶν Ρώσων, οἵτινες πανταχοῦ τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου προσερχόμενοι προθύμως ἀρωγοὶ τῶν ἀπόρων Ὁρθόδοξων Ἐκκλησιῶν καὶ Μονῶν ἐφελκύνουσιν εἰς ἑαυτοὺς τὴν δικαίαν εὐγνωμοσύνην τῶν εὐεργετουμένων.

Ἐπὶ τούτοις εὐχόμενος Αὐτῇ ὑγίειαν ἀμετάπτωτον καὶ πᾶν ἐφετὸν καὶ καταθύμιον διατελῶ

Ἐν Κορυθαῖ τῇ 31 Ἰουλίου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 63

Τῷ Ἀγίῳ Πελαγώνειας Κυρίῳ Κοσμᾷ

Σεβασμιότατε ἐν Χῶ ἀδελφέ,

Ὁ ἐπιδότης τοῦ παρόντος Παντελῆς Κυριτίδης ἐκ Κων/λεως καταγόμενος καὶ φαρμακοποιὸς τέως ἐνταῦθα. περιέπεσε εἰς νόσημα σοβαρόν. ἐξ οὗ καὶ τὴν ἐργασίαν του διέλυσε καὶ εἰς ἀξιοθρήνητον οἰκονομικὴν περιῆλθε κατάστασιν μηδαμόθεν ἔχον προστασίαν καὶ τῶν ἀπολύτως ἀναγκαίων στερούμενος ἀπεφάσισεν ὄθεν. ὅπως προσδράμῃ εἰς τὰ φιλελεήμονα σπλάγχνα τῆς Ὑμετέρας περισπουδάστου Σεβασμιότητος, ἵνα τῇ ἐντολῇ Αὐτῆς εἰσαχθῆ ἡ πρός νοσηλείαν εἰς τὸ αὐτόθι Νοσοκομεῖον. ἐξητήσατο δὲ καὶ παρ' ἐμοῦ τὴν προσήκουσαν σύστασιν. Ταύτην τοίνυν θερμῶς ποιοῦμενος, πέποιθα ὅτι ὑγιῆς γιγνόμενος ἔσται διὰ παντός εὐγνώμων τῇ Ὑμετέρα περισπουδάστῳ Μορφῇ ἧς διατελῶ μετὰ τῆς προσηκούσης ἀδελφικῆς ἀγάπης

Ἐν Κορυτῶ τῇ 7ῃ Αὐγούστου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 64

Τῷ Ἀγίῳ Νικοπόλεως καὶ Πρεβέζης Κυρίῳ Γαβριῆλ

Περσπουδάστέ μοι ἐν Χῶ ἀδελφέ,

Ἄσμενος ἀναγνούς ἐν ταῖς ἐφημερίσι τῆς βασιλευούσης τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Ὑμετέρας περισπουδάστου Σεβασμιότητος εἰς τὴν θεόσωτον ἐπαρχίαν Νικοπόλεως, σπεύδω διὰ τοῦ παρόντος ὅπως συγχαρῶ θερμῶς Αὐτῇ τε καὶ τῇ θεοσώστῳ Αὐτῆς ἐπαρχίᾳ, διότι ἀπέκτησεν οὕτω κυβερνήτην πεπειραμένον καὶ ὑπὸ πολλῶν περιζοσούμενον προσόντων. Εὐχόμεαι ἀπὸ μέσης ψυχῆς τῷ Ὑψίστῳ, ὅπως ἐνισχύῃ τὴν Ὑμετέραν Σεβασμιότητα καὶ κατευοδοῖ εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς θεόθεν λαχούσης Αὐτῇ ἐπαρχίας καὶ πρὸς κλέος καὶ δόξαν τῆς Μητροῦς ἡμῶν Μεγάλης τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ κατασπαζόμενος Αὐτὴν ἐν φιλήματι ἀδελφικῷ.

Ἐν Κορυτῶ τῇ 7ῃ Αὐγούστου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 65

Τῷ Ἀγίῳ Ἀγχιάλου κ. Βασιλεῖῳ

Πρὸ τίνος χρόνου ἔπεμψα διὰ τοῦ κ. Συμεῶν Παπαδάκη γρόσια 430 συνδρομᾶς τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ μου Μονῶν Βοσαστίσης. Χοτισίσης. τοῦ Προφήτου Προδρομόμου, τοῦ πατρὸς Νικολάου καὶ ἐμοῦ. Ἐνῶ δὲ περιέμενον νὰ λάβω ἀποδείξεις ἐπ' ὀνόματι τῶν εἰρημένων Μονῶν μετ' ἀπορίας μου εἶδον σταλείσας τοιαύτας ἐπ' ὀνόματί μου διὰ τὸ ἔτος 93, 94, 95, 96, 97. Ὡς γινώσκει ἡ Ὑμετέρα περισπουδάστος ἀγάπη. εὐθύνομαι μόνον διὰ τὴν συνδρομὴν τοῦ ἔτους 95—96. οὐδεμίᾳ δὲ ὑπάρχει ἀνάγκη νὰ προσπληρώσω καὶ τὴν τοῦ 96—97. Ἐπειδὴ, ὡς εἰκάζω, τὸ λάθος τοῦτο προῆλθεν ἴσως ἐξ ἀβλεψίας τοῦ λογιστοῦ, ἐκδόσαντος ἀπάσας τὰς ἀποδείξεις ἐπ' ὀνόματί μου. παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν Σεβασμιότητα, ὅπως διορθώσῃ τὸ λάθος καὶ διατάξῃ τὴν ἀποστολὴν ἀποδείξεων ἐπ' ὀνόματι τῶν Μονῶν Χοτισίσης. Βοσαστίσης, καὶ τῆς ἐν Μοσχολόβει Μονῆς τοῦ Προφήτου Προδρομόμου διὰ τὸ ἔτος 95—96. Ἐπὶ τούτοις ἀσπαζόμενος Αὐτὴν ἐν φιλήματι ἀδελφικῷ διατελῶ

Ἐν Κορυτῶ τῇ 24ῃ Αὐγούστου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 66

Τῷ Ἁγίῳ Πελαγωνείας

Πολλὰ καὶ ἀρίθμητα ἔχων τεκμήρια τῆς καὶ πρὸς τὴν ἐμὴν ταπεινὴν παροικίαν ἐξ.διασπέντης μερίμνης τῆς Ἱμετέρας Σεβασμιότητος ἐπ' ἀγαθῶ τῶν πνευματικῶν μου τέκνων. προάγομαι καὶ σήμερον νὰ παρακαλέσω Αὐτήν, ὅπως παρὰ ἰσχυρῶς μοι τὴν πολέμιον συνδρομὴν τῆς ἐπὶ τῆς ἐξῆς ὑποθέσεως: Γνωστὸν τυγχάνει τῇ Ἱμετέρᾳ φιλῆ ἀγάπῃ, ὅτι τέκνον μου πνευματικὸν ὁ αἰοίδιμος Γεώργιος Ἀδάμ ἐκ Κορυτσᾶς ἀποβιώσας πρὸ ἐξ. περὶ ἑξ. μηνῶν ἐν Σιμπὶν Ἐλκῶμ τῆς Αἰγύπτου κατέλιπε διαθήκην, δι' ἧς κληροδοτεῖ τῇ πατρίδι του ὑπὲρ τὰς 4 χιλ. λιρῶν Αἰγυπτιακῶν ἐπὶ τῷ ὄρω του νὰ συντηρῆται ἐνταῦθα Ὁρφανοτροφεῖον. Τῆς ἐν λόγῳ διαθήκης ἐκτελεστῆς εἶναι ὁ Διονύσιος Ἀδάμ, ἀδελφὸς τοῦ μακαρίτου διαθέτου. Ἐπειδὴ δέ, καθὰ διαδίδεται, ὁ διαληφθεὶς ἐκτελεστῆς τῆς διαθήκης μελετᾷ νὰ προσβάλῃ ταύτην καὶ νὰ ἐπενέγκῃ ἐν ἐπιτυχίᾳ τοῦ βδεληροῦ σκοποῦ του καιρίαν βλάβην εἰς τὰ συμφέροντα τῆς ἐνταῦθα Κοινότητος, καθήκον μου ἐθεώρησα νὰ φέρω τοῦτο εἰς γνῶσιν καὶ τῆς Ἱμετέρας Σεβασμιότητος καὶ παρακαλέσω Αὐτήν, ὅπως εὐαρεστηθῇ ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ νὰ μοι δηλώσῃ ἂν δύναται ὁ εἰρημνός ἀδελφὸς τοῦ μακαρίτου διαθέτου Διονύσιος ἢ ἡ σύζυγος τοῦ ἀποθανόντος προσβάλλωσι τὴν κυρίαν κληρονομίαν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἑλληνικοῦ Προξενείου διαθήκην ταύτην καὶ συγχρόνως ἀναλάβῃ νὰ γράφῃ καὶ πρὸς τοὺς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀρμοδίους τὰ εἰκότα ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἐπὶ τῇ βεβαίᾳ ἐλπίδι ὅτι θὰ ἔχω συντόμως σχετικὴν ἀπάντησιν πρὸς ὅσα τῇ γράφω σήμερον ἀσπάζομαι Αὐτήν ἀδελφικῶς καὶ διατελῶ

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 25ῃ Αὐγούστου 1896

Ἀριθ. πρωτ. 67

Τῷ Ἁγίῳ Ἡρακλείας Κυρίῳ Γερμανῶ

Σεβασμιώτατε,

Λόγοι σπουδαῖοι καὶ ἄντικρυς εἰς τὰ τιμαλφῆ συμφέροντα τῆς Μητρὸς ἡμῶν Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἀντιστρατευόμενοι παρακινουσί με, ὅπως ἐπασχολήσω ἐπὶ ὀλίγον τὰς πολυτίμους στιγμὰς τῆς Ἱμετέρας γεραρῆς μοι Σεβασμιότητος.

Ὁ ἐπὶ φυλαγωγία καὶ ἄκρα γλισχρότητι γνωστὸς Αὐτῇ ἅγιος Δυρραχίου πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν μετὰ προηγουμένην κανονικὴν ἄδειαν ἀφικόμενος εἰς τὴν ἔδραν τῆς ταπεινῆς μου παροικίας δι' ὑποθέσεις τῆς ἐπαρχίας του μὲ ἔκαμε νὰ ἐκπλαγῶ λίαν ἐπὶ τῇ ἀντεκκλησιαστικῇ ὄλως πολιτείᾳ του. Οὐδέποτε ἠδυνάμην νὰ φαντασθῶ, ὅτι ἀρχιερεὺς ἐπὶ τριάκοντα καὶ πλέον ἔτη ὑπηρετῶν τῇ Ἐκκλησίᾳ εἰς τοσοῦτο θὰ ἐξικνεῖτο ἀπονοίας, ὥστε ἀναφανδὸν νὰ κηρύττῃ ὅτι ὁ ἐπιτροπῆ ἀκολούτως νὰ τελῆται ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του ἡ θεία λειτουργία καὶ τὰ λοιπὰ μυστήρια Βλαχιστί. Βουλγαριστί καὶ Ἀλβανιστί. Ἐνώπιόν μου καὶ ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ ἐν Χῷ ἀγαπητοῦ ἀδελφοῦ ἁγίου Καστορίας κ. Φιλαρέτου, κατὰ συγκυρίαν εὐρεθέντος ἐνταῦθα, δὲν ἠσχύνθη ἀνερευθριάστως νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι εἶναι πολὺ εὐλόγος καὶ δικαία ἡ ἀπαίτησις τῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ του Βλάχων Βουλγάρων καὶ Ἀλβανῶν τοῦ νὰ τελῶνται τὰ θεία καὶ ἱερὰ μυστήρια εἰς τὴν γλῶσσαν των. Εἶναι ἀνεξήγητος τῶ ὄντι ἡ πολιτεία του αὐτῆ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ἐν Χῷ ἀδελφὸς ἐγένετο τυφλὸν καὶ ἀργυρώνητον ὄργανον τῆς Ρουμανικῆς προπαγάνδας. Εἰκάζω δὲ τοῦτο ἔκ τε ἄλλων θετικῶν πληροφοριῶν, ἃς ἔχω, ὡς καὶ ἐκ τῶν συχνῶν ἐπισκέψεων. ἃς ποιοῦνται αὐτῶ διαμένοντι ἐν τινὶ ἐνταῦθα προστόχῳ Χαλίῳ Ρουμνοδιδάσκαλοι, οἵτινες γαυροῦντες διαδίδουσιν ὅτι ὁ ἅγιος Δυρραχίου διωρίσθη ἕξαρτος τῶν Ρουμῶνων. Ἡ ἔκθεσις αὐτῆς πολιτείας τοῦ ἁγίου

Δυρραχίου πολλὴν ὡς εἰκός, προῦξένησεν ἀγανάκτησιν πρὸς πάντας τοὺς ἐνταῦθα χριστιανοὺς μου, οἵτινες πικρότατα ὑπέβαλόν μοι παράπονα κατ' Αὐτοῦ διαρρήδην κηρύττοντος, ὅτι οὐκ ἔνι Ἰουδαῖος οὐδέ... καὶ τόσας ἄλλας ἀνοησίας.

Ταῦτα ἐθεώρησα καθήκον νὰ διαβιβάσω τῇ ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι καὶ ζητήσῃ τὴν γνώμην Αὐτῆς ἂν πρέπει νὰ ἐκθέσω ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ ἐν Χῷ ἀδελφοῦ ἁγίου Καστορίας τὴν ἔκνομον ταύτην πολιτείαν τοῦ ἁγίου Δυρραχίου τῇ Μητρὶ ἡμῶν Μεγάλῃ τοῦ Χοῦ Ἐκκλησίᾳ πρὸς πρόληψιν δυσαρρέστων συνεπειῶν.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ κατασπαζόμενος Αὐτὴν ἐν φιλήματι ἀδελφικῷ
Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 25ῃ Αὐγούστου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 68

Τῷ Ἁγίῳ Ἀγγιᾶλου κ. Βασιλείῳ προέδρῳ τῆς Ἐκκλ. Ἀληθείας

Περисπούδαστέ μοι ἐν Χῷ ἀδελφέ,

Περὶ τὰ τέλη περιόπου τοῦ μηνὸς Ἰουνίου ἐ.ἔ. ἀπαντῶν εἰς ἐπιστολὴν τῆς ὑμετέρας περισπουδάστου μοι Σεβασμιότητος ὑπὸ χρονολογίαν 11ης ἰδίου μηνὸς ἔλεγον, ὅτι τὸ ἀποσταλὲν μοι τότε ὑπὸ τοῦ λογιστικῷ Γραφείου σημεῖωμα ἔχρηξεν ἀκριβοῦς ἐξελέγξεως, καθ' ὅσον αἱ τοῦ 14ου ἔτους συνδρομαὶ τῶν ἱερῶν Μονῶν, ὡς διατείνονται αὐται, ἐπληρώθησαν τῷ ἐν Ὑψωμαθείοις διατρούβοντι ἱεροδιακόνῳ Γερμανῷ Ἀναστασιάδῃ ἀρχιερατικῷ ἐπιτρόπῳ τοῦ προκατόχου μου, οὗ ἐπαρουσιάσθησαν καὶ ἀποδείξεις, παρεκάλουν δὲ ὅπως προσκληθῇ ὁ ἐν λόγῳ ἀρχιδιάκονος καὶ δηλώσῃ ἀκριβοῦς τῇ ὑμετέρᾳ Σεβασμιότητι τίνες τῶν συνδρομῶν ληφθεῖσαι ὑπ' αὐτοῦ ἐπιβαρύνουσιν, ὡς εἰκός, αὐτὸν καὶ τίνες δὲν εἰσεπράχθησαν. ἵνα φροντίσω περὶ ταχείας αὐτῶν εἰσπράξεως καὶ ἀποστολῆς πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ φύλλου. Ταυτοχρόνως ἔπειμα Αὐτῇ διὰ τοῦ ἀξιότιμου κ. Συμεὼν Παπαδάκη τὰς διὰ τὸ 15ον ἔτος συνδρομὰς ἀνερχομένης εἰς 4 λίρας τῶν Μονῶν Δοβοσίτης, Χοτοσίτης, Μοσχολέως καὶ Καμενίτης καὶ ἐμοῦ. Ἐκτοτε σχετικὴν ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω ἀπάντησιν δὲν ἔλαβον.

Σήμερον εὐχαρίστως ἀπαντῶν εἰς τὴν ὑπὸ ἡμερομ. 10ης λήγοντος μηνὸς περισπουδάστον ἐπιστολὴν τῆς ὑμετέρας Σεβασμιότητος δηλῶ Αὐτῇ καὶ πάλιν, ὅτι δὲν εὐθύνομαι διόλου διὰ τὰς συνδρομὰς τῶν ἱερῶν Μονῶν Βοβοσίτης, Χατοσίτης, Μοσχολέως καὶ Καμενίτης, εἰσέπραξεν ὁ προκατόχος μου, καθ' ἃ φαίνεται ἐξ ἀποδείξεων καὶ ἐκ σημειώσεων τοῦ ἱεροδιακόνου κ. Γερμανοῦ Ἀναστασιάδου ἀρχιερατικοῦ ἐπιτρόπου, παρ' οὗ δέον νὰ ζητηθῇ ὁ προσήκων λογαριασμός· ἐὰν δὲ τυχόν παρουσιασθῇ ἔλλειμά τι τῶν εἰρημένων Μονῶν θὰ προσπαθῆσω νὰ εἰσπράξω καὶ ἀποστείλω αὐτό. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὰς συνδρομὰς τοῦ ἰστ' ἔτους θὰ ἀποστείλω αὐτὰς ἅμα τῇ εἰσπράξει αὐτῶν.

Ἐπὶ τούτοις διατελῶ ἀσπαζόμενος Αὐτὴν ἀδελφικῶς.
Ἐν Κορυτσᾷ τῇ στ' 7) βρ. 1896

Ἄριθ. πρωτ. 69

Τῷ Ἁγίῳ Πελαγωνείᾳ

Σεβασμιώτατε ἐν Χῷ ἀδελφέ.

Πρὸ ἐνὸς περιόπου μηνὸς ὁ ἐν Ἀργυροκάστρῳ Γενικός Ἀρχιερατικὸς ἐπίτροπος τοῦ ἀδελφοῦ ἁγίου Δρυϊνουπόλεως ἔγραψε πρὸς ἐν Πρεμετῇ Πρωτοσύγκελλόν μου, ὅτι τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Κέντρον ἐδήλωσεν ἐσχάτως τῷ ἀδελφῷ Δρυϊνουπόλεως ὅτι τὸ διὰ τὴν Κοινότητα Πρεμετῆς χορηγῆμα περιελήφθη ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τοῦ

τιμήματος Κορυτσᾶς, ἅτε ἐκεῖ ὑπαγομένης. Ἐκφράζων σήμερον τῇ ὑμετέρᾳ φίλῃ Σεβασμιότητι τὰς εὐχαριστίας μου διότι διὰ τῶν πολυτίμων ἐνεργειῶν της ἐπετεύχθη τὸ εὐάρεστον τοῦτο καὶ ὅτι ἐκ τῶν ἐνεργειῶν της ἀναμένων, ὅπως καὶ τὸ κληροδότημα τῆς λέκλης ἀποσταλῆ διὰ τῆς Ὑμετέρας Σεβασμιότητος πρὸς τὴν ἐμὴν Μητρόπολιν πρὸς πρόληψιν δαπανῶν καὶ ἀσκόπων φιλονεικιῶν, ὡς καὶ ἄλλοτε ὑπέδειξα Αὐτῇ δι' ἐπιστολῆς μου, διαπυθάνομαι μετὰ πόθου τὰ κατ' Αὐτὴν καὶ διατελῶ

Ἐν Κορυτσᾷ τῇ 28 7)βρίου 1896

Ἄριθ. πρωτ. 70

Ἄξιότιμοι Κύριοι Ἀδελφοὶ Καλλίφρονι

Ἐγκαίρως ἐχομισάμεθα τὴν ὑπὸ ἡμερομ. 20ης παριπεύσαντος μηνὸς ὑμετέραν ἐπιστολὴν ὡς καὶ τὰ ἀποσταλέντα τεύχη καὶ τὸν γενικὸν τοῦ ὑμετέρου βιβλιοπωλείου κατάλογον. Εἰς ἀπάντησιν ταύτης προαγόμενοι, γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι τὰ ἐν λόγῳ βιβλία καὶ ὁ κατάλογος μετὰ τὴν δέουσαν σύστασιν παρεδόθησαν τοῖς ἀρμοδίοις πρὸς μελέτην καὶ ὅτι πᾶσα ἢ δυνατὴ προσπάθεια ἐκ μέρους ἡμῶν καταβληθήσεται πρὸς εἰσαγωγὴν τούτων ἐν τοῖς ἐνταῦθα παιδευτηρίοις. Ἐπὶ τούτοις ἐπευχόμενοι ὑμῖν πᾶν ἀγαθὸν καὶ παρακαλοῦντες ὅπως εὐαρεστηθῆτε νὰ διαβιβάσητε τὰς προσορῆσεις ἡμῶν καὶ τὰς ἐγκαρδίους εὐχὰς τῶ ἐξοχωτάτῳ ἐν ἱατροῖς κ. Δημοσθένῃ Γρηγορᾷ ὄν ἀείποτε διὰ μνήμης ἔχομεν ἀγαθῶς καὶ εὐλικρινῶς ἀγαπῶμεν, διατελοῦμεν.

ΣΑΒΒΑ Θ. ΘΕΟΔΩΡΟΥ

Δημοδιδασκάλου

ΕΝΘΥΜΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΆΛΛΑ ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΜΟΝΟΔΕΝΔΡΙΟΥ

Δέν είναι λίγες οί περιπτώσεις πού μέσα από τή κιτρινωμένο χαρτί κάποιας παλιάς έπιστολής ή από μιά ένθύμηση στο έσώφυλλο κάποιου βιβλίου νά ανακαλύφτηκε μιά αλήθεια και νά βρῆκε τή σωστή του λύση ένα πρόβλημα. Ένα όνομα, μιά χρονολογία, κάποιον ξεχασμένο περιστατικό μπορούμε νά τώ βρούμε γραμμένο σέ διάφορα έγγραφα πού φυσικά γιά τήν έποχή τους δέν είχαν καμιά σημασία άλλα σήμερα αποτελοϋν ντοκουμέντα.

Ίστορικά γεγονότα, διάφορα κοινοτικά ζητήματα, καιρικά φαινόμενα, κοινωνικές σχέσεις παρουσιάζονται μέ γλαφυρότητα στίς έπιστολές πού όπωσδήποτε ένδιαφέρουν τούς σύγχρονους έρευνητές.

Στά παλιότερα χρόνια ή άλληλογραφία στίς σχέσεις τών ανθρώπων ήταν πολύ αναπτυγμένη σέ αντίθεση μέ τή σημερινή έποχή πού τή τηλεπικοινωνιακά μέσα κοντεύουν νά τήν καταργήσουν. Μάλιστα μέ τήν άλληλογραφία αναπτύχθηκε και ένα είδος λογοτεχνίας πού μ' αυτό ασχολοϋνται οί ειδικοί, μά ή δική μας πρόθεση είναι νά καταδείξουμε πώς μέσα από αυτά τή γράμματα (έπιστολές) πολλά μαθαίνουμε γιά τή περασμένα χρόνια.

Στήν προσπάθεια γιά τή συγκέντρωση τέτοιων στοιχείων, πού ίσως κάποια μέρα αποδοϋν χρήσιμα, παρουσιάζω στή συνέχεια διάφορες ένθυμήσεις και άλλα σημαντικά γεγονότα από τήν ζωή τών ανθρώπων τών παλιότερων χρόνων, τή όποια βρῆκα σέ έπιστολές και άλλα παλαιογραφικά έγγραφα τής ιδιαίτερής μου πατρίδας, τώ Μονοδένδρι.

Οί κάτοικοι τού χωριού μου και γενικά οί Ζαγορίσιοι πού γεύτηκαν τώ πικρό ψωμί τής ξενιτιάς στα γράμματα (έπιστολές) εύρισκαν τήν παρηγοριά κι' από αυτά μάθαιναν τή νέα τής πατρίδας.

Ταξιδεμένοι οί περισσότεροι στήν Αίγυπτο, Ρωσία, Ρουμανία, από τή μικρά τους χρόνια, νοσταλγοϋσαν τήν πατρίδα και περίμεναν μέ αγωνία πότε θά πάρουν γράμμα από τούς δικούς τους, πού θά τούς έφερνε νοερά κοντά τους.

"Ας δοϋμε όμως καλλίτερα τί έγγραφε ένας ξενιτεμένος Μονοδενδρίτης τώ 1886 από τήν Άλεξάνδρεια..

Άλεξάνδρεια 26 Ίουνίου 1886

"...Τή γράμματά σου θά χρησιμεϋσουν ως παρηγοριά μου διά τās θλίψεις τās όποίας προξενεί ή ξενιτιά. Έν τή χώρα ταύτη τή εύφώρη και γονίμη μη νομίσεις ότι έλπισμόνησα τή κέδρα τής Μπούλμης και τόν φτελιάν ή τήν Τσοϋκαν.

"...Όσον τή ένθυμοϋμαι τώσον περισσότερον αναζέουν τās πληγās τής καρδιάς μου». (Πολυχρόνης Σακελλάριος).

Σέ άλλη έπιστολή βλέπουμε πόση χαρά ένιωθαν οί δικόι του συγγενείς τού ξενιτεμένου, όταν έπαιρναν γράμμα του. Άπευθύνεται στώ γιό τους πού ήταν ταξιδεμένος στή Ρωσία.

«Φίλτατε υἱέ μας. Κατ'αυτοὺς καὶ μελαγχολικοὺς ὄντας διὰ τὴν σιωπὴν σου παιδρῶν καὶ εὐθύμων ἢ ἐπιστολῆ σου μᾶς κατέστησε καὶ ἡμεῖς δόξα τῷ Θεῷ εἴμεθα καλά, ἔχοντες μόνον ὡς γέροντες τὰ ὀκλοῦντα τὸ γῆρας...».

Καὶ συνεχίζοντες τὸ διάβασμα τῶν ἐπιστολῶν αὐτῶν σταχυολογοῦμε ὅσα νομίζουμε πῶς ἐνδιαφέρουν τὸν ἀναγνώστη.

1) Ἐνθυμήσεις (εἰδήσεις, κοινοτικά ζητήματα, καιρικά φαινόμενα κλπ.)

α) Μονοδένδρι 1900 (ἄρ. 1). «...Ὁ Ἰ. Νικολαΐδης ἢ Γκόλας ἀφιέρωσε πλέον ὀριστικῶς τὴν οἰκίαν του διὰ Παρθεναγωγείον».

β) Μονοδένδρι 1902 (κοινοτικά). «...Κατ' αὐτὰς ἐγένετο ἐν Βίτση πληρεξούσιον τῶν τριῶν Κοινοτήτων ἰσχυρὸν ἐπὶ τριετίαν διὰ τὸ θουνὸν ἐν ᾧ διορίζονται πληρεξούσιοι Καρέτσης καὶ Μίσιος ἐκ Κ. Βίτσης Καραγιώργος καὶ Ν. Βιτούνης ἐξ Α. Βίτσης καὶ Ν. Πανταζῆς καὶ Ἐλευθ. Πανταζῆς ἐκ Μονοδενδρίου».

γ) 1903 12 Φ)ρίου Μονοδένδρι. «...Ἐνταῦθα τὴν παρελθούσαν Τετάρτην Φ)ρίου 4: ἐκλάπησαν ἅπαντα τὰ ἱερὰ σκευὴ τῆς ἐκκλησίας μας δηλ. δισκοπότρη, θυμιατὸς, ἐξεγυμνώθησαν τὰ ἅγια Εὐαγγέλια, τὰ ἀργυρᾶ περιζώνια καὶ ἄλλα. Ἡ δὲ ζημία ὑπολογίζεται ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν λίρας».

δ) 1904 5 Ἰουνίου Μονοδένδρι. (Κοινοτικά). «...Τὰ δὲ κόμματα παρασκευάζονται διὰ τὸν ἐκλογικὸν ἀγῶνα καὶ ὁ γείτων σου Πέτρος μαντευόμενος ἐπιτυχίαν τρίβει ἀπὸ τοῦδε ἐκ χαρᾶς τὰς χεῖρας ὁ Αὐγουστος εἶναι ὁ μὴν τῆς κρίσεως».

ε) 1904 14 Ἰουνίου Μονοδένδρι (καιρικά φαινόμενα). «...Ὁ Ἰούνιος μᾶς εἰσῆλθε καὶ αὐτὸς μὲ βροχὰς ραγδαιοτάτας, ὧν ἕνεκα δύο λαδάδες φέροντες δύο φορτῖα ἐλαίου πρὸς πώλησιν ἐκινδύνευσαν νὰ πνιγῶσιν εἰς τὸν ξηροπύρρον Δοβρᾶς, ὅστις τὸ ἐν τῶν ζῶων μετὰ τοῦ φορτίου παρέσυρε καὶ ἀμφοτέρω ἐχάθησαν, ἀλλὰ καὶ ψυχροτάτας βροχὰς ὧν ἕνεκα κατέστη λίαν ποθητὴν τὴν φωτιὰν ἐν μέσῳ Θέρεϊ».

στ) 1907 17 Ἰουνίου Μονοδένδρι: «Ἐφέτος ἦτο ἡ μάλλον δυστυχὴς χρονιά ἀφ' ὅσας ἐνθυμοῦνται οἱ ἄνθρωποι. Ὑπερτίμησις εἰς τὰ γεννήματα, ἄχυρα, χόρτα καὶ λοιπά, φοβερὰ καὶ ἀνέκωκτος. Τὸ σιτάρι τιμᾶται 82-85 παράδες ἢ ὀκά, βριζόσταρον 75-80, κριθάριζο ρόβι 50, ἀραβόσ. 70, ἄχυρον χόρτον 40 καὶ ὅλα τεῖνουσι ἀκόμη εἰς ὑψῶμόν».

ζ) 1908 30 Ἀπριλίου Μονοδένδρι. «...Πρὸ 20 ἡμερῶν ἐξῆλθεν εἰς περιουσίαν τῆς ἐπαρχίας ἵνα ἀγίασθ τὸ ποῖμνιον ὁ πρῶν πρωτοσυγκελλος τοῦ Ἁγίου Ἰωαννίνων καὶ νῦν ἐπίσκοπος Φωτικῆς χειροτονθῆς Χρυσόστομος, φέρων μεθ' ἑαυτοῦ καὶ διάκονον ἱεροκήρυκα».

Καὶ ἄλλη ἐνθύμησις στὴν ἴδια ἐπιστολή:

«Ἰθύντορες τοῦ χωρίου διὰ τὰς κυβερνητικὰς ὑποθέσεις διωρίσθησαν ἐφέτος οἱ ἐθῆς: Σπύρος Κοντογιάννης μouxτάρης καὶ Τέλης Πανταζῆς, Σπυρ. Θεμελιῆς καὶ Φάνης Γκόλας ἀζάδες».

2) Ἡ ληστεία στὸ Ζαγόρι

Ἡ περιοχὴ πού ὑπόφερε πολλὰ ἀπὸ τοὺς κλέφτες ἦταν τὸ Ζαγόρι, γιὰτὶ οἱ ξενιτεμένοι ἔφερναν τὸ μόχθο τους νὰ τὸν ἀξιοποιήσουν στὴν πατρίδα καὶ ἐπεφταν θύματα τῶν ἐλεεινῶν ἐκείνων ἀνθρώπων. Πολλὰ ἔχουν γραφτεῖ γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ ἀλλὰ ἀξίζει νὰ διαβάσουμε καὶ μερικὲς ἐνθυμήσεις ἀπὸ ἐπιστολὰς πού γράφτηκαν ἀπὸ «πρῶτο χέρι».

α) 1903 Μονοδένδρι. «...Νέον ἔτι ἐκ τῆς πατρίδος καὶ τότε. Τὴν Πέμπτην

της 7)δος τῶν Παθῶν νυκτὸς κλέπται 4 μὲ γανωμένα πρόσωπα εἰσῆλθον εἰς πλουσίαν οἰκίαν τοῦ Γιώργη-Μάνθου ἐν Βούλτζῃ (=Μπούλτσι, σήμερα Ἐλάτη) καὶ ἀπειλήσαντες ὅτι θὰ ζεματίσωσι τὰς γυναίκας, ἀφήρεσαν 40 λίρας τουρκικὰς καὶ πολλὰ ψιλὰ πράγματα καὶ ἀπῆλθον. Εἰδοποιηθεὶσα ἡ Σ. Κυβέρνησις ἐπιδιώκει ἦδη τὴν ἀνίχνευσιν καὶ σύλληψιν αὐτῶν».

β) 1906 τῆ 23 Αὐγούστου Μονοδένδρι. «...Ἐκτὸς τούτου καὶ ἡ ληστεία ἐφέτος κατετρόμαξε τὸ Ζαγόρι. Ἐλποτεύθη ὁ υἱὸς τοῦ Τσαπάρη ἐκ Δοβρὰς καὶ ἀπελύθη ποῖος ἤξευρει μὲ πόσῃν ἐξαγοράν. Ἐσχάτως εἰς τὰς 6 Αὐγ. ἐλποτεύθη ὁ ἐκ Μπάγιας Ἄπ. Καλέντζος διὰ τὸν ὁποῖον ζητοῦσι ἐξαγοράν 3 χιλιάδας λίρας ὡς ἐμάθομεν».

γ) 1908 18 8) θρίου Μονοδένδρι εἰς Κισινόβιον.

«Νεώτερον οὐδὲν ἄλλο ἔχομεν ἐντεῦθεν πρὸς μετάδοσιν ἢ τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς γραίας Καρέτσιας εἰς ἦν τὴν 8ην τρέχοντος ἡμέραν Τετάρτην, ἐν ᾧ ἔσπειρε τὸν ἀγρὸν τῆς εἰς Νίκαν λησταὶ 10—12 λεροὶ καὶ φοβεροὶ παρουσιάσθησαν περὶ τὸ γεῦμα καὶ ἀφέντες αὐτὴν νὰ ἐργασθῆ μέχρις ἐσπέρας. Εἶτα περὶ τὴν μίαν τῆς νυκτὸς αὐτὴν, τὴν προγονὴν τῆς Ἀθηνῶν, χήραν τοῦ θεοδώρου Παπακούρα, τὴν γύφτισαν Σάκκαιναν καὶ Ξενοφῶναιναν Κοντοδήμου, αἰτινες διελθοῦσαι ἐκεῖθεν καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ κλαδερὸν τοῦ Καρέτσιου πρὸς συλλογὴν φύλλων, ἐκρατήθησαν ὑπὸ τῶν ληστῶν μέχρις ἐσπέρας, ἐκίνησαν πρὸς τὴν Κάτω Βίτσαν εἰπόντες τῇ Καρέτσειναι ἵνα τοὺς ὀδηγήσῃ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Βρούζου (ὅστις ὁμῶς πρὸ μιᾶς 7)δος εἶχεν ἀναχωρήσει οἰκογενειακῶς εἰς Ἰ-ιδάννινα) ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ χωρίου, χωρὶς οὔτε σκύλος νὰ τοὺς πάρῃ μурωδιάν. Οὕτω δὲ περὶ τὰς 2 τῆς νυκτὸς, ἐν ᾧ ἐπιπτε βροχὴ ραγδαϊοτάτη, διαρκέσασα καθ' ὅλην ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ σκότος πυκνότατον ἐπεκράτει, ἔφθασαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Καρέτσου. Τότε διέταξαν τὴν Καρέτσω νὰ φωνάξῃ τὴν μεγαλυτέραν νύμφην τῆς, ἵνα τῇ ἀνοίξῃ. Εὐτυχῶς ἡ νύμφη δὲν ἦτο μέσα, διότι ὑποπτευθεὶσα ἐκ τῆς μὴ ἐμφανίσεως τῆς πενθερᾶς τῆς, εἶχεν ἐξέλθει τῆς οἰκίας καὶ εἶχε πορευθῆ εἰς τοὺς γύφτους, ἵνα στείλῃ τινὰ εἰς τὸν ἀγρὸν πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πενθερᾶς τῆς, ἐπανήρχετο δὲ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς καθ' ἣν στιγμὴν ἡ Καρέτσω ἐφώνει («νύφη, νύφη, ἀνοίξε»). Τότε ἡ νύμφη ἔσθη ἐν τῇ ὁδῷ καὶ εἶπε τῇ πεθερᾷ τῆς «Καὶμένην, Κυραμάναν, ποῦ ἦσο τέτοια ὦρα;» Ἐκείνη δὲ ἀπάντησε «μ' ἔχουν οἱ κλέφταις». Καὶ ἡ νύμφη γοερὰν φωνὴν ρήξασα ἐστράφη πρὸς τὰ ὀπίσω δρομίως, κατόπιν τῆς ὁποίας ἔδραμεν εἰς ληστῆς ἵνα τὴν συλλάβῃ ἀλλ' ἐκείνη προφθάσασα ἐκρύβη καὶ ἐσώθη. Τὸ σκουζίμιον νῆς νύμφης καὶ ὁ θόρυβος καθ' ὁδὸν ἠνάγκασαν τοὺς γείτονας, τὴν Γιαννούσαιναν Γκαβοβασιλῆ μετὰ τῆς θυγατρὸς τῆς Μαρσιῶς, ἵνα ἐξέλθωσι καὶ μάθωσι τί τρέχει· οὐδεὶς δὲ ὑπώπτευε ληστείαν ἐν τοιαύτῃ ἐποχῇ καὶ ὑπὸ τὸ ἀνατεῖλαν σὺνταγμα.

Συγχρόνως δὲ ἤρξαντο συχνοὶ πυροβολισμοὶ καὶ ἐν Βίτῃ καὶ ἐνταῦθα, ὧν ἔνεκα φοβηθέντες οἱ λησταὶ, ἀφ' οὗ ἐπυροβόλησαν καὶ αὐτοὶ καὶ ἔθραυσαν τὴν κνήμην τῆς θυγατρὸς τῆς Γιαννούσαινας Μαρσιῶς, ἐτράπησαν εἰς φυγὴν πρὸς τὸν ποταμὸν φέροντες μεθ' ἑαυτῶν τὴν Καρέτσω καὶ τὰς δύο γυναίκας Σάκκαιναν καὶ Ξενοφῶναιναν μέχρις ἀνεμομύλου, ὁπόθεν τὰς δύο τελευταίας ἀπέλυσαν εἰπόντες αὐταῖς νὰ δηλώσωσιν ὅτι ζητοῦσι λύτρα χιλίας λίρας, τὴν δὲ Καρέτσω ἀπήγαγον τίς οἶδε ποῦ.

Ἐὰν δὲ κατῶρθον νὰ εἰσέλθωσιν εἰς τὴν οἰκίαν, τίς οἶδε τί χειρὸν θὰ ἐπραττον. Ἡ δὲ θυγάτηρ τοῦ Καρέτσιου Ἀθηνᾶ ὠφεληθεῖσα ἀπὸ τὸ σκότος, τὴν βροχὴν καὶ τὸν ἀλαλαγμὸν, ἐκρύβη ἐκεῖ ὅπου καὶ ἐγλύτωσε, καίτοι ἐπιμόνης οἱ λησταὶ κατεγίνοντο νὰ τὴν εὔρωσιν. Κίνησις πρὸς ἀνίχνευσιν τῶν ληστῶν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐγένετο καὶ γίνεται, ἀλλὰ εἰσέτι οὐδὲν ἐγνώσθη. Τοιαῦτα τὰ νέα τῆς Πατρίδος μας.»

3) Κληροδοτήματα - δωρεές

Ἐκτός ἀπὸ τὸ μεγάλο κληροδοτήμα τῶν ἀδελφῶν Ριζάρη στὸ χωριὸ μου πολλοὶ χωριανοὶ ἔχουν ἀφιερῶσει τὴν περιουσία τους, κινητὴ καὶ ἀκίνητη, γιὰ κοινωφελῆ ἔργα (Σερεμέτης, Νικολαΐδης, Τζίμας, Κόνιαρης, Γιαννομάνθαινα, Καλούσιω κ.ἄ.). Σχολεῖα, ἐκκλησίες, μοναστήρια συντηροῦνταν ἀπὸ τὶς δωρεές τῶν εὐγενικῶν τέκνων τῆς Πατρίδος πού σκορπισμένα στὰ ξένα δὲν ξεχνούσαν τὸν τόπο ὅπου γεννήθηκαν. Ὑπάρχουν σήμερα πολλὰ δείγματα τῆς εὐεργεσίας τῶν ἐκλεκτῶν αὐτῶν χωριανῶν πού τὸ ὄνομά τους μένει ἀθάνατο.

Οἱ δύο ἐπιστολές πού ἀντιγράφω ἀπὸ τὰ πρωτότυπα καὶ δὲν ἔχουν δημοσιευθεῖ μέχρι σήμερα, ἀναφέρονται ἀκριβῶς σὲ θέματα κληροδοτημάτων καὶ δωρεῶν.

α) Κληροδοτήμα Στεργίου Τσίμα ἢ Τζίμα.

1874. Ἐν Μονοδενδρίῳ 20 7) θρίου

«Εὐγενέστατε καὶ χρησιμώτατε συμπατριῶτα ἡμῶν

Κύριε Γεώργιε Τζοβάρη

Εἰς Βουκουρέστιον.

Δὲν σὰς λανθάνει ἀναμφιβόλως, Κύριε, ὅτι ὁ ὑπὸ θερμοῦ ἔρωτος πρὸς τὴν Πατρίδα φλεγόμενος καὶ ὑπὸ θρησκευτικοῦ ζήλου κατεχόμενος αἰοῖδος συμπατριώτης ἡμῶν καὶ θεῖος σὰς Στέργιος Τσίμας ὤρισε διὰ διαθήκης του τὸ ποσὸν χιλίων καισαροβασιλικῶν φλωριῶν Ἄρ. 1000 ὡς κεφάλαιον διὰ τὴν ὅλως ἀπορον ἐκκλησίαν τῆς φίλης του Πατρίδος οὔτινος οἱ τόκοι νὰ χρησιμεύσωσιν εἰς στολισμὸν καὶ εὐπρέπειαν αὐτῆς, εἰς μισθοδοσίαν τῶν ἱερέων, εἰς ἱερὰ ἀμφια καὶ εἰ τι τοιοῦτον, ἵνα μνημονεύηται τὸ ὄνομα αὐτοῦ εἰς αἰῶνα τὸν ἅπαντα.

Ἐν ᾧ δὲ εἶμεθα μᾶλλον παρὰ θέβαιοι ὅτι τὰ ἱερὰ ταῦτα χρήματα τῆς ἐκκλησίας μας οἰανδήποτε τροπῆν καὶ ἂν ἤθελε λάθῃ ἢ Διαθήκῃ αὐτῇ, ἤθελον ἀποδοθῆ ὡσα παρὰ τοῦ συμπατριώτου ἡμῶν κυρίου Δημητρίου Στέα, εἰς οὔτινος τὰς χεῖρας περιῆλθεν ἢ κατάστασις τοῦ ἀειμνήστου Στεργίου μετὰ τὴν ἀποβίωσίν του, αἴφνης καὶ παρὰ προσδοκίαν ἠκούσαμεν παρὰ τούτου, ὅτε ἴην ἐνταῦθα ὅτι οὐδ' ὀβολὸν ἔχει νὰ δώσῃ ἔνεκα τῆς ἀνατροπῆς τῆς Διαθήκης, ἐπειῶν ἡμῖν, ὅτι περὶ τῶν χρημάτων τούτων δύναται νὰ γράψῃ ἢ κοινότης τῇ Εὐγενίᾳ Σας, ὅπως κατορθώσῃτε τι καλὸν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.

Διὰ ταῦτα εὐγενέστατε, γινώσκοντες ἐκ τῶν προτέρων τὴν ἀγαθότητα τῆς ψυχῆς σας καὶ τὰ πρὸς τὴν πατρίδα ἀκραιφνῆ αἰσθήματά σας, σὰς παρακαλοῦμεν θερμότατα ἵνα χάριν τῆς Πατρίδος, χάριν τῆς ἀγίας ἐκκλησίας καταβάλητε πᾶσαν φροντίδα, ὅπως λάθῃ καὶ ἐξασφαλίσῃ τὸ κεφάλαιον τοῦτο ἢ Ἐκκλησία μας ἢ ὅλον κατὰ τὴν Διαθήκην, ἥς τινος ἀντίγραφον παρακαλοῦμεν ἵνα μᾶς ἀποστείλητε. Νομίζομεν δέ, Εὐγενέστατε, ὅτι ὅσον σκληρὸς καὶ ἂν ὑποτεθῇ ὁ ἄνθρωπος, προκειμένου περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ Σχολείων δὲν ἔχει τὴν πρόθεσιν οὐδὲ τὴν διάθεσιν ἵνα θλάψῃ τὰ ἱερὰ ταῦτα καταστήματα.

Πεποιθότες, ὅτι ἡ θερμὴ αὐτῇ παράκλησίς μας θέλει εἰσακουσθῆ καὶ ὅτι θα ἐνεργήσῃτε μετὰ πατριωτισμοῦ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας ἥτις δεῖται χρημάτων ὅπως τελειοποιηθῆ καὶ δεόμενοι ἵνα τὴν ὑπὸ πτωχείας καὶ ἀθλιότητος περιστοιχουμένην σήμερον Πατρίδα ἔχῃτε ἀνεξάλειπτον τῆς μνήμης σας, ἥτις πολλὰ καλὰ ἀπεκδέχεται παρ' ὑμῶν, τοῦ μόνου ἐπιζῶντος εὐκαταστάτου τέκνου της, ἐπ' εὐκλείᾳ καὶ αἰωνίᾳ μνήμῃ τοῦ ὀνοματός Σας, ὑποσημειούμεθα μετὰ τῆς ἐξαιρέτου πρὸς τὴν εὐγένειαν Σας ὑπολήψεώς μας οἱ ἀναμένοντες εὐνοϊκῆν ἀπάντησιν

ἀδελφοί Σας

χωριανοὶ Μονοδενδρίται

β) Ἐπιστολὴ τοῦ 1886 στὴν ὁποία ἀναφέρονται στοιχεῖα γιὰ τὰ κτήματα

της Ριζαρείου Σχολῆς στο Ἰάσιο τῆς Ρουμανίας. Ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς ἐφόρους τῆς σχολῆς στο Μονοδένδρι ὁ πληρεξούσιος δικηγόρος.

«Ἰάσιον 28 Μαρτίου 1886

Ἀξιότιμε κ. Δημήτριε Νούλη

Εἰς χωρίον Μονοδένδρι

Ἐγκαίρως ἠξιώθην τῆς τιμῆς νὰ λάβω (ἐν τῇ Βεσσαραβία διατρίβων) τὴν ἐντιμὸν ἐπιστολὴν ὑμῶν, τὴν 10 Ἰανουαρίου ἐ.ἔ. δὲν ἀπάντησα μέχρι τοῦδε περιμένων νὰ λάβω καὶ τὰ ὅποια ἔγγραφα ὠφείλετε νὰ πέμψητε, περὶ ὧν ἐγράψαμεν ὑμῖν, ἀναγκαῖα ὄντα διὰ τὴν δίκην περὶ τῆς κυριότητος τῆς Σχολῆς ἐπὶ τῆς ἐνταῦθα ἰδιοκτησίας.

Ὁ φιλογενῆς κύριος Σπυρίδων Κρητικὸς Πρόξενος (ἐν Ἰασίῳ) τῆς Ἑλλάδος εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ παρακάλεσθαι καὶ ἡ εὐγένειά του τὸν δικηγόρον τοῦ Κράτους νὰ γίνῃ ἡ ἀναβολή. Τὰ δύο Μεγάλα Κράτη, γειτονικὰ τῆς Ρουμανίας, τὸ τῆς αὐτοκρατορικῆς Ρωσίας, καὶ τῆς Αὐστροουγγαρίας ἔχουν τοιαύτας ἰδιοκτησίας ἐν τῇ Ρουμανία κοινωφελῶν καταστημάτων ὑπάρχοντα εἰς τὰ κράτη των, ὡς καὶ ἡ Ρουμανία ἐπίσης, ὥστε ἔχουν ἀλλήλοις ἀμοιβαία συμφέροντα, ἐν πλήρη συμπονοίᾳ.

Ἐγραψα λοιπὸν πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν ἐκθέσας εἰς τὴν ὁποίαν εὐρίσκεται κατάστασιν ἡ δίκη αὕτη καὶ περὶ τοῦ κινδύνου, παρ' οὗ ἐπαπειλεῖται, καὶ νὰ ἐπικαλεσθῆ τὴν συνδρομὴν τῆς Αὐτοκρατορικῆς Ρωσικῆς Κυβερνήσεως νὰ γράψῃ πρὸς τὸν ἐν τῷ Βουκουρεστίῳ Πρέσβυν αὐτῆς νὰ ἐπιληφθῆ τῆς υποθέσεως ταύτης καὶ ἐνεργήσῃ τὰ δέοντα. Σπεύσπε ὅθεν νὰ γράψῃτε καὶ ὑμεῖς πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις Ἐπιτρόπους τῆς περιουσίας τοῦ μακαρίτη Ριζάρη καὶ παρουσιασθῶν ὑπενθυμίζοντες τὸν Κύριον Ἰπουργὸν νὰ γίνῃ ὅσω τάχιον ἐνέργειά τις πρὸς διάσωσιν τῆς ἀτυχοῦς ταύτης περιουσίας τῆς Σχολῆς σας. Ὁ Ρῶσος Πρέσβυς ἔχει ἐπιρροὴν μεγίστην, διάγων καλῶς μετὰ τοῦ Ἰπουργοῦ τῆς Ρουμανίας. Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος δὲν εἶναι εἰς Βουκουρέστιον. Μὴν ἀμελεῖτε.

Παρέρχεται ἤδη ἔτος σχεδὸν ἀφ' ὅτου ἡ Ρουμανικὴ Κυβέρνησις εἰσπράττει τὸ εἰσόδημα τῶν ἀτυχῶν τούτων ἐργαστηρίων καὶ οὐδεμία φροντίς ἐγένετο περὶ τῆς κατ' ἔτος τούτων ἐπισκευῆς ὥστε κατήντησαν ἐξῶθεν ἰδίως ἐλεεινά, ἡ ἀμμοκονία, τὸ ἀσθέστωμα καταρρέουσι καὶ μᾶλλον ὁ χειμὼν ἦτο δριμύς, καὶ ὁ παγετὸς μέγας μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν τὰ ἐπῆρεν ἡ Ρουμανικὴ Κυβέρνησις ἐδιετηροῦντο κάλλιστα ἀλλὰ τοῦ λοιποῦ πῶς θὰ καταπτήσωσιν Κύριες οἶδεν...

...Εὐαρεστηθῆτε παρακαλῶ νὰ διαβιβάσπε τὰς προσηρῶς μου τοῖς εὐγενεστάτοις Στεφάνῳ Βάλλα καὶ Ἀναστασίῳ Ζωμαρίδῃ, δέξασθε καὶ ὑμεῖς τὴν διαβεβαίωσιν τῆς πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως, μεθ' ἣν διατελῶν

καὶ εἰμι

πρόθυμος δούλος σας
Χριστόδουλος Θ. Μάσσος»

4. Παλαιογραφικὰ ἔγγραφα

α) Ἀναφορὰ ἰδιώτη γιὰ τοὺς πρακτικοὺς γιατροῦς.

«Πρὸς τὴν Σεβαστὴν Δημαρχίαν Ἰωαννίνων

Ἐξοχώτατε Πρόεδρε

Μεταξὺ τῶν λαοσωτηρίων μέτρων τῆς Σ. Κυβερνήσεως εἶναι καὶ ἡ ἀπανταχοῦ τοῦ Κράτους κατάργησις τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν, ὡς ἐπιβλαβῶν τοῖς τε ἀτόμοις ἰδίᾳ καὶ τῇ κοινωνίᾳ καθόλου. Ἐκ τῶν τοιούτων εἶναι καὶ ὁ ἐν τῇ Πατρίδι μου, τῷ χωρίῳ Μονοδενδρίῳ τοῦ Ζαγορίου, τὸν ἰατρὸν μετερχόμενος Γ. Κοντοδήμος,

ὄστις καὶ τὴν σύζυγόν μου εἰς κίνδυνον θανάτου ἔφερον, καὶ τὸν πεφιλημένον μου υἱόν, ὡς κρόμμυον ἐθυσίασεν, ἀφήσας αὐτὸν ἀσθενοῦντα ὡς μεταβάς εἰς ἄλλο χωρίον χάριν ἀργυρολογίας. Τοῦτον καταγγέλλω εἰς τὴν Σ. Κυβέρνησιν ἵνα τιμωρῆται καὶ παύσῃ ὀριστικῶς αὐτόν, ὡς ἄνευ διπλώματος καὶ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως μετερχόμενον τὸν ἱατρὸν, ὅστις ἄλλων μὲν τὴν πολῦτιμον ζῶν θυσιάζει ἀδίκως, ἄλλους δὲ ἀπογυμνοὶ ἀπαιτῶν χρηματικὰ ποσὰ ὑπέρογκα διὰ φάρμακα ἔωλα, ὅλως ἄχρηστα καὶ ἐπιβλαβῆ, δι' ἐπισκέψεις καὶ τοιαύτας ἀγυρτείας.

Καιρὸς πλέον, νὰ παύσωσιν οἱ τοιοῦτοι, διότι καὶ θλάβην προξενουσί καὶ προσβολὴν εἰς τὴν Ἐπιστήμην.

Εὐελπὶς ὅτι ἡ παρατηρησίς μου αὕτη, θέλη τύχη εὐμενοῦς ὑποδοχῆς διατελῶ μετὰ βαθυτάτου σεβασμοῦ τῆς ὑμετέας ἐξοχότητος

δοῦλος ταπεινότητος

Ἐν Μονοδενδρίῳ τὴν 8 Ἰανουαρ. 1882

Ἄν. Ζωμαρίδης

Κοινοτικά:

α) Ἀπόφαση γιὰ τὴν προστασία τοῦ περιβάλλοντος.

«Διὰ τοῦ παρόντος συμφωνητικοῦ γράμματος δῆλον καθίσταται ὅτι σήμερον αἱ ὑποφαινόμεναι τρεῖς κοινότητες Μαναδενδρίου Μεσαίου καὶ Κάτω Μαχαλᾶ Βίτοπος λαβοῦσαι ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίν ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν ἀπὸ πολλοῦ ὑπάρχουσαν εἰς τὸν τόπον μας ἔλλειψιν καυσοξύλων, καὶ προβλέπουσαι τὸ μέλλον τῶν μεταγενεστέρων ἡμῶν ἀκόμη χειρότερον ἂν ἀπὸ τοῦδε δὲν ληφθῆ ἡ δέουσα πρόνοια καὶ θεραπεία τῆς ἀπολύτου ταύτης ἀνάγκης ἀφ' ἑτέρου δὲ συναισθανόμεναι τὴν φθορὰν καὶ καταστροφὴν, τὴν ὁποίαν ἐπιφέρουσιν εἰς τὸν τόπον ἡμῶν τὰ αἰγίδια, τὰ ὁποῖα φαρμακῶνουσι καὶ καταστρέφουσι πάντα τὰ εἶτε ὑπάρχοντα εἶτε φυόμενα κάρπιμα εἶτε ἄκαρπα δένδρα καὶ τὰ ἀμπέλια μας καὶ τὰς συκαμινέας ὡς καὶ ἄλλα ὀπωροφόρα δένδρα, ἅτινα προτιθέμεθα νὰ φυτεῦσωμεν εἰς τὸν τόπον μας, μετὰ ὄριμον καὶ μακρὰν ἀδελφικὴν σύσκεψιν μιᾶ φωνῆ καὶ γνώμῃ καὶ κοινῇ ἀπάντων εὐχαριστήσῃ ἐνεκρίναμεν καὶ αἱ τρεῖς καὶ ἀπεφασίσαμεν πρὸς θεραπείαν τούτων ἵνα ἀφανίσωμεν τὰ καταστρέφοντα τὸν τόπον μας αἰγίδια. Εἰς τὸ σωτήριον καὶ ὠφέλιμον τοῦτο μέτρον, δι' οὗ πολλὰ καλὰ προοιωνίζονται εἰς τὸν γυμνὸν καὶ λεπτὸν τόπον μας, πᾶς φιλόπατρις ἐπεκρότησε καὶ ἀπεδέχθη τὴν γενικῆς θεραπείας καὶ ὠφελείας πάροχον πατριωτικὴν ταύτην ἰδέαν, τὴν ὁποίαν πεποιθήσαμεν, καὶ ἡ Σεβαστὴ Κυβέρνησις ἀποδέξεται, ἥτις ἐκ παντὸς τρόπου τὴν εὐημερίαν καὶ εὐζωίαν τῶν πιστῶν τῆς ὑπικόνων ἐπιδιώκει. Κατὰ συνέπειαν λοιπὸν οὐδεὶς τῶν συγχωριανῶν μας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ διατηρῆ τοῦ λοιποῦ οὐδέποτε αἰγίδια εἰς τὸν τόπον μας, οὐδ' αὐτοὶ οἱ ἐξ επαγγέλματος τσελιγκάδες λεγόμενοι. Ἄλλ' ἵνα δυνηθῆ ἕκαστος οἰκοκύρης καὶ ἐκποιήσῃ τὰ αἰγίδια του εὐκόλως καὶ συμφερόντως, δίδεται προθεσμία ἀπὸ τοῦδε μέχρι τοῦ ἐλευσομένου Ἁγίου Δημητρίου τοῦ 1874, μετὰ παρέλευσιν τῆς ὁποίας οὐδαμοῦ τοῦ τόπου ἡμῶν καὶ εἰς οὐδένα τῶν συγχωριανῶν μας καὶ ἐπ' οὐδεμιᾶ προφάσει θὰ φανῆ αἰγίδιον. Πᾶς δὲ παραβάτης τῆς κοινῆς ταύτης ἀποφάσεως καὶ ἀντιστρατευόμενος εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ τόπου μας θὰ καταμηνύεται εἰς τὸν Δημαρχεῖον Ἰωαννίνων ἔνθα θέλη ὑπέκεισθαι εἰς πρόστιμον ἑνὸς ἀργυροῦ μετζίτιου δι' ἕκαστον αἰγίδιον κατὰ τὴν μεταξύ μας συμφωνίαν καὶ τὰ αἰγίδια θὰ καταδιώκωνται.

Ἐπὶ τούτῳ δὲ θέλει ἐνεργηθῆ ἀπὸ κοινοῦ ὅπως ἐκδοθῆ παρὰ τῆς Σ. Κυβερνήσεως πρὸς γνῶσιν ἑκάστου καὶ αὐστηρὸν μπουγιουρδί, δι' οὗ νὰ διατάττηται ἕκαστος ἵνα ἐντὸς τῆς εἰρημένης προθεσμίας ξεκάμει τὰ γίδια του, ἅτινα ἄς ἀντικαταστήσῃ εἰ θούλεται, διὰ προβάτων ἢ ἀγελάδων.

Εἰς ἔνδειξιν τοίνυν τῆς κοινῆς ἀποφάσεως τῶν τριῶν Κοινοτήτων, ἧτις θὰ ἰσχύη πάντοτε ἐν τῷ μέλλοντι συνετάχθη τὸ παρὸν εἰς τρία ὅμοια ὑπογεγραμμένα καὶ ὑπὸ τῶν τριῶν καὶ ἐσφραγισμένα ταῖς βασιλικαῖς σφραγίσιν, ἵνα βαστῆ ἐκάστη ἀνά ἓν πρὸς ἀσφάλειάν της.

Ἐν Μαναδενδρίῳ τῇ 28 10) θρίου 1873

Μαναδένδρι

Μεσαῖος Μαχαλᾶς

Κάτω Μαχαλᾶς

(ἔπονται ὑπογραφῆς)

β) Κοινη ἀπόφασις γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν καθηκόντων τῆς δημογεροντίας.

«Σήμερον τὸν 16ην Φεβρουαρίου τοῦ χιλιοστοῦ ὀκτακοσιοστοῦ ἑβδομηκοστοῦ τετάρτου ἔτους ἡμέραν Κυριακὴν συνελθόντες ἐν κοινῇ συνελεύσει ἅπαντες οἱ παρευρισκόμενοι χωριανοὶ Μαναδενδρίται, καὶ βλέποντες μετὰ θαθείας ἡμῶν λύπης ὅτι ἡ δυστυχὴς ἡμῶν Πατρίς θάινει ἀπὸ καιροῦ κατὰ κρημνῶν ἕνεκα τῶν ἐπαράτων διενέξεων ἐρίδων καὶ κομμάτων ἡμῶν, ἅτινα ὡς γνωστὸν ὄλεθρον καὶ δυστυχίαν προξενοῦσιν ὅπουδῆποτε ὑπάρχουσιν, ἤδη βουλόμενοι νὰ ἐπανέγκωμεν ὅσον οἶόν τε τελείαν θεραπείαν τῆς καχεκτικῆς ταύτης καταστάσεως τῆς πατρίδος, ἵνα τοῦ λοιποῦ κατὰ πάντα ὀρθοποδήσῃ, ἔγνωμεν εἰς κόρακα μὲν ἀποπέμψαι τὰ ὀλέθρια πάθη, συσφιγθῆναι δὲ μετὰ χριστιανικῆς ὄντως ἀγάπης καὶ ἐνεργῆσαι μετ' ἀκραίφνους πατριωτισμοῦ καὶ ζήλου πρὸς θεραπείαν τῶν κακῶν τούτων. Καὶ δὴ ἀποφασίζομεν τὰ ἐπόμενα ἐν ἄρθροις.

Αὖν Διορίζεται ἀπὸ τοῦδε ἑξαμελῆς Δημογεροντία ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιότιμων, ἱκανῶν καὶ νουνεχῶν συγχωριανῶν μας ἐπὶ δύο ἔτη πρὸς ἣν παρέχεται ἀπόλυτος πληρεξουσιότης ὑφ' ἀπάντων ἵνα ἐργασθῇ μὲ αὐταπάρνησιν, πατριωτισμὸν καὶ συνείδησιν ὑπὲρ τοῦ καλοῦ καὶ συμφέροντος τῆς τλήμονος ἡμῶν πατρίδος.

Βον Οἱ ἔξ οὔτοι δημογέροντες τοιοῦτοι ὄντες καὶ οὕτως ἐργαζόμενοι ἔχουσιν ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα παρ' ὅλης τῆς Κοινότητος ἵνα καὶ ἐκ τῶν ἄλλων χωριανῶν τῶν τε ἐνταῦθα εὑρισκομένων, εἴτε ἐκ τῆς ξενιτείας ἐπανελθόντων παραλαμβάνουσιν ὡς συνεργάτας των καὶ ἄλλους τρεῖς, οὐσινὰς ἤθελον ἐγκρίνη ὡς ἱκανούς, οἵτινες καὶ οὔτοι τὰ αὐτὰ μὲ τούτους ἔχοντες δικαίωματα θέλουν συσκέπτεσθαι καὶ συνεργάζεσθαι μετ' αὐτῶν εἰς πᾶσαν κοινὴν ὑπόθεσιν μὲ πατριωτισμὸν καὶ ἀφοσίωσιν διὰ τὸ γενικὸν καλὸν τῆς Πατρίδος, οὐδενὸς τῶν ἄλλων ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβαίη εἰς τὰ ἔργα των.

Τὰ δὲ ἔργα τῶν δημογερόντων τούτων ὀρίζονται ὡς ἑξῆς:

Γον Ἐχουσι τὴν ἀπόλυτον πληρεξουσιότητα καὶ τὸ ἀναφαίρετον δικαίωμα οἱ δημογέροντες οὔτοι νὰ διορίζωσιν μouxτάριδας, ταξιλτάριδας, ἱερεῖς, ἐπίτροπον τῆς ἐκκλησίας, δραγάτας καὶ ἐν γένει πάντα ὑπρέτην τῆς Κοινότητος ὄντινα ἤθελον εὖρη κεκτημένον ἱκανότητα καὶ ὄντα χαρακτῆρος τιμίου καὶ ἀκεραίου.

Δον Ἐχουσι τὸ δικαίωμα νὰ θεωρῶσι τοὺς λ)σμοὺς τῆς Ἐφορίας τῶν Σχολείων καὶ νὰ προβαίνουσι εἰς ἐκλογὴν νέας ἐφορίας, ἧτις θὰ ὑποβάλληται καὶ εἰς τὴν ἔγκρισιν ὅλης τῆς Κοινότητος.

Εον Θέλουν χορηγῆ εἰς τὸν ταξιλτάρην τὴν συνδρομὴν των, ὥστε διὰ παντὸς νομίμου μέσου νὰ εἰσπραχθῶσιν πάντα τὰ ἄχρι τοῦδε καθυστερήματα, ὀφείλοντες συσχεφθῆναι καὶ εὐρεῖν τὸ κατάλληλον μέσον πρὸς ἐξόφλησιν καὶ τοῦ βασιλικοῦ ταμεῖου (τῶν πεκαγέδων).

ΣΤον Θέλουν λαμβάνη ἐγκαίρως πρόνοιαν διὰ τὸ θουνὸν καὶ τὴν ἐκεῖ λουτσάν μας καὶ θέλουν κάμῃ ἀποκοπὰς τῶν ὑπὸ τῶν προβαταραίων βλαπτομένων χωραφίων, φροντίζοντες ἵνα διὰ τῆς βαρύτητός των καὶ εἰσπράττωνται αἱ ἀποκοπαὶ αὐται.

Ζον Ὅφείλουσιν ὡς δημογέροντες νὰ προλαμβάνωσιν πᾶσαν μερικὴν διέ-
νεξιν λύοντες τὰς τυχόν ὑφισταμένας διαφορὰς καὶ ἐνεργοῦντες συμβιβασμοὺς
συμφώνως μετὸ δίκαιον καὶ τοὺς νόμους τῆς Σῆς Κυβερνήσεως.

Θον Καὶ ἐν γένει ὀφείλουσιν ἵνα πράττωσι πᾶν ὅτι ἂν φανῆ αὐτοῖς εὐλο-
γον καὶ ὅτι τὸ συμφέρον καὶ ἡ τιμὴ τῆς Πατρίδος ἀπαιτεῖ μὴ ἐρωτῶντες οὐδένα
ἄλλον ἢ τὴν ἑαυτῶν συνείδησιν, ἥτις εἶναι ὁ μόνος ἀδέκαστος κριτὴς τῶν πρά-
ξεων τῶν.

Θον Πάντες δὲ καὶ οἱ ἐκλεκθέντες δημογέροντες ὀφείλουσι πρὸ τῆς ἀνα-
λήψεως τῶν ἱερῶν τούτων καθηκόντων τῶν νὰ ὀρκισθῶσιν ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγ-
γελίου ὅτι θὰ ἐργασθῶσι μετὰ δικαιοσύνης πατριωτισμοῦ καὶ δραστηριότητος
ὑπὲρ τῆς γενετείας πατρίδος τῶν.

Ιον Μετὰ δὲ τῇ λῆξιν τῆς dietoῦς ταύτης ὑπηρεσίας τῶν ὀφείλουσι κατὰ
χρέος οἱ δημογέροντες οὗτοι ἐν κοινῇ συνελεύσει νὰ δώσωσι λόγον ὅλων τῶν
πράξεων τῶν, μεθ' ὃ λήφονται κατὰ τὰ ἔργα τῶν εἴτε τὴν εὐλογίαν καὶ τὸν
δίκαιον ἔπαινον τῆς Πατρίδος ἢ τοῦναντίον.

Τούτων τοίνυν πάντων ἐγκριθέντων ὡς ἀρίστων οἰωνῶν διὰ τὸν ὅσον οὐπω
ἀνατέλλοντα αἶθριον ὀρίζοντα τῆς Πατρίδος ἡμῶν ἐγένετο τὸ παρὸν ἐγγρα-
φον, ὅπερ ὑπογραφέν ὑφ' ἀπάντων ἔσται ἐς αἰεὶ ἰσχύον καὶ σεβαστόν, καὶ οὐ-
τινος ἢ ἐκτέλεισις ἀφίεται εἰς τὸν ἀγνὸν πατριωτισμόν, τὴν εὐσυνειδησίαν καὶ
τὴν ἀδελφικὴν σύμπραξιν τῶν ρηθέντων Δημογερόντων, παρ' ὧν ἡ πολλὰ πα-
θοῦσα καὶ πάσχουσα Πατρίς ταχεῖαν ἀναμένει τὴν θεραπείαν τῶν κακῶς ἐχόν-
των.

Καὶ εἰς ἐνδειξιν ἅπαντες ὑποφαινόμεθα

Μαυαδένδρι τῇ 16 Φεβρουαρίου 1874

(ὕπογραφοι)	Ἰωάννης Κουτλῆς	Δημήτριος Κόνιαρης
	Ματθαῖος Κοντοδῆμος	Ἰωάννης Κ. Βάλλας
	Μάνθος Κ. Τζάντης	Γεώργιος Κοντοδῆμος
	Δημήτριος Κατσαδήμας	
	Ἰωάννης Πανταζῆς	
	Κωνσταντὴς Δάνος	

ΝΙΚΟΛΑΟΥ Β. ΣΤΑΣΙΝΟΥ — ΙΩΑΝΝΟΥ Β. ΣΤΑΣΙΝΟΥ
Καθηγητοῦ Φιλολόγου Διδασκάλου μετεκπαιδευθέντος

ΕΘΙΜΑ ΤΟΥ ΔΩΔΕΚΑΗΜΕΡΟΥ (25 Δεκεμβρίου - 6 Ἰανουαρίου) ΣΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗ ΚΟΝΙΤΣΗΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ χρονικὸ διάστημα μιᾶς ὀλόκληρης δεκαετίας πὸν ὑπηρετῶ ὡς καθηγητῆς Φιλολόγος ἐπὶ ἀκριτικῷ Γυμνάσιῳ - Λύκειο Κορίθης, με δὴγήρησε ἐπὶ διπλῇ διαπίστῳσῃ, τὴν εὐχάριστῃ μὲν, γιὰτὶ τὰ ἐθίμα τοῦ Δωδεκαήμερου ἐπὶ τὴν περιοχὴ αὐτὴ παρουσιάζουν ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον, ἀλλὰ καὶ τὴ δυσάρεστῃ συγχρόνως, γιὰτὶ οἱ παραδόσεις μας, τὰ ἐπέροχα δημοτικὰ τραγοῦδια μας καὶ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα τοῦ τόπου μας ἡμέρα μετὰ τὴν ἡμέρα σβήνουν, χάνονται καὶ μαζί τους χάνεται καὶ ἓνα πολύτιμο κομμάτι ἀπ' τὴ ζωὴ μας.

Πρέπει ὅμως ὅλοι μας νὰ συνειδητοποιήσουμε ὅτι ἔχομε ἐθνικὸ χρέος νὰ μὴν ἀγῆσουμε νὰ χαθοῦν αὐτὰ τὰ ἥθη καὶ ἔθιμα πὸν ἔχουν καταβολὲς ἐπὶ τὸν τόπο μας καὶ ἀποτελοῦν βασικὰς ρίζες τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ.

Μὲ τὴν εὐκαιρία τῶν ἐθίμων τῆς περιοχῆς Κορίθης παρουσιάζομε σχετικὰ ἐθίμα καὶ ἄλλων περιοχῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀναφέροντας ἀνάλογες γνώμες καὶ χωρὶα ἔργων γνωστῶν Λαογράφων, — ἰδίως τοῦ ἀειμνήστου Γ. Μέγα — καὶ ἔτσι ἡ παροῦσα ἐργασία δὲν περιορίζεται σὲ ἀπλὴ συλλογὴ τῶν ἐθίμων τοῦ Δωδεκαήμερου ἐπὶ τὴν περιοχὴ Κορίθης, ἀλλὰ κατὰ κάποιον τρόπο γίνεται σχετικὴ σύγκριση καὶ μετὰ ἄλλες περιοχὰς, καλύπτοντας ἔτσι ἓναν εὐρύτερον γεωγραφικὸν χῶρον.

Ἡ ἐργασία αὐτὴ, ἡ ὁποία συμπληρῶνει ἄλλες ἀνάλογες γιὰ τὴν περιοχὴ Κορίθης, ὅπως τῶν Χαρ. Ρεμπέλη, Βετισποῦλου, Σούζου κλπ. ἀποτελεῖ ἐκπλήρωση ἐνὸς χρέους μας, ἐνὸς τάματος πρὸς τὴν ἀκριτικὴν αὐτὴ Ἑλαοχία, τῆς ὁποίας κάθε κορυφὴ καὶ ροματιὰ εἶναι σπαρμένο μετὰ κόκκαλα καὶ ποτισμένη μετὰ αἷμα πολλῶν παλικαριῶν πὸν θησιάζηκαν κατὰ καιροὺς γιὰ νὰ μὲνει πάντα ἀειθαλὲς τὸ δένδρον τῆς Ἑλευθερίας.

ΝΙΚ. ΣΤΑΣΙΝΟΣ

Α'. ΧΡΙΣΤΟΥΓΕΝΝΑ

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Χριστουγέννων

Ὅπως σὲ πολλὰς περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος, ἔτσι καὶ ἐπὶ τὴν περιοχὴ Κορίθης συνηθίζεται τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων νὰ τοποθετοῦν ἐπὶ τζάκι (γωνιὰ τὸ λένε στὰ χωρὶα) ἓνα χοντρὸ ξύλον (κούτσουρο), συνήθως ἀπὸ πουρνάρι ἢ καὶ ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο δένδρον (ἀγριοκερασιά, ἀκλαδιὰ κλπ.), τὸ ὁποῖο λέγεται «Χριστοῦξυλον». Σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος τὸ λένε «Δωδεκαμερίτη» (ἐπειδὴ καίει συνεχῶς ἐπὶ δώδεκα μέρες) ἢ «Σκαρκάντζαλο». Αὐτὸ τὸ κούτσουρον καίει ὅλο τὸ δωδεκάημερον (25 Δεκεμβρίου — 6 Ἰανουαρίου), γιὰτὶ ποτεοῦν ὅτι μετὰ τὸν τρόπο αὐτὸ δὲν πληροιάζουν ἐπὶ ὅτι οἱ καλλικάντζαροι, ἀφοῦ κατὰ τὴ λαϊκὴ ἀντίληψη ἡ φωτιὰ ἔχει δύναμιν ἀποτρεπτικὴν κατὰ τῶν δαιμόνων.

“Ολη τὴ νύχτα δὲν ἀφήνουν τὴ φωτιά νὰ σβήσει, γιατί, ἐκτός τῶν ἀνωτέρω, λένε ὅτι θὰ γεννηθεῖ τὸ Θεῖο Βρέφος καὶ πρέπει νὰ ζεσταθεῖ μέσα στὴ μαγερὴ αὐτὴ νύχτα. Εἶναι ἡ “Ἁγία νύχτα ποὺ ὅλοι οἱ Χριστιανοὶ τὴν προσμένουν μὲ χαρά.

“Όταν πὰ καεῖ τὸ ξύλο καὶ γίνεи στάχιη, τὴν στάχιη μαζὶ μὲ τὰ μισοκείμενα ξύλα τὰ μαζεύουν τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων καὶ τὰ χύνουν γύρω ἀπὸ τὸ σπίτι ἀπὸ τὸ ἔξω μέρος γιὰ νὰ μὴν μπιάνουν στὴν κατοικία φίλια, σαῦρες καὶ ἄλλα ζῶφια ποὺ προξενοῦν καταστροφὴ, ἢ τὰ μεταφέρουν στὰ χωράφια γιὰ νὰ προφυλάσσονται τὰ σπαργὰ καὶ τὰ ἀμπέλια ἀπὸ χαλάζι, ξωτικά, οκωλήκια κλπ. Τὸ ἔθιμο αὐτό, τὸ ὁποῖο σουνθίζεται καὶ στὴν περιοχὴ Ξηροβουνίου καὶ Τζουμέρκων, ἀπ’ ὅπου καιάγονται καὶ οἱ ὑποφαινόμενοι, δυστυχῶς ἡμέρα μὲ τὴν ἡμέρα σβήνει, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα ἔσβησαν καὶ σβήνουν στὴν περιοχὴ Κονίτοης.

“Ὁ Γεώργιος Μέγας, γιὰ τὴ στάχιη ποὺ μαζεύουν ἀπὸ τὴν ἐστία τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων καὶ τὴν χύνουν τὸ πρωὶ τῆς ἴδιας αὐτῆς ἡμέρας, λέγει τὰ ἔξης: «Συνθήθεια εἶναι νὰ μαζεῦσουν τὴ στάχιη ἀπὸ τὴν παρασιὰ (στὴν “Ηπειρο λέγεται πυροσιὰ) καὶ τὸ πρωί, πρὶν πάνε στὴν ἐκκλησιὰ, νὰ τὴ ρίχνουν ὀλόγυρα εἰς τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ σπιτοῦ, ἐπειδὴ, ὡς πιστεύουν, ἡ στάχιη τοῦ Δωδεκαημέρου ἔχει δύναμιν ἀποτρεπτικὴν καὶ προφυλάσσει τὸ σπίτι ἀπὸ τὰ μαφιμούθια καὶ ἄλλα κακά. Οἱ δὲ γεωργοὶ τὴ στάχιη αὐτὴ τὴν βαστοῦν καὶ τὴν ἀνακατώνουν στὸ σπόρο, γιὰ νὰ μὴ βγάξουν τὰ γεννήματα δαυλό».

Τὸ ἔθιμον νὰ τοποθετοῦν ἕνα κορμὸ δένδρου στὸ τζάκι τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων ἀλλὰ καὶ ὅλες τὲς ἡμέρες πρὸς ἀπομάκρυνση τῶν καλλικαντζάρων, ἐπειδὴ τῆς ἡμέρας αὐτῆς τὰ νερά εἶναι ἀβάπνησια, τὸ σουντιοῦμε καὶ στὶς χώρες τῆς Βαλκανικῆς (ὅπως στὴ γειτονικὴ Ἄλβανία, Γιουγκοσλαβία κλπ.), ἐπίσης καὶ στὶς περισσοτέρες χώρες τῆς Εὐρώπης (Γαλλία, Γερμανία, Ἀγγλία).

Συνηθίζουν τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων στὰ χωριὰ τῆς περιοχῆς νὰ ἀνάβουν στὶς πλατεῖες, σουνήθος, μεγάλες φωτιές. Τὸ ἀνάμμα τῆς φωτιᾶς εἶναι σκεδὸν πανελλήνιο ἔθιμο. Σχετικὰ, στὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, τεῦχος τρίτο, Λαϊκὴ λατρεία, σελ. 37, ὁ Γεώργιος Μέγας ἀναφέρει ὅτι στὸ “Αργὸς Ὀρεστικὸν «ξημερινόντας Χριστουγέννα φκιάνουν φωτιὰ μεγάλη γιὰ νὰ ζεσταθῇ ἡ ἀρκούδα· φραοκίωνει ἡ ἀρκούδα — λένε — καὶ κάνει τ’ ἀρκουδόπλα τῆς».

Στὴν περοχὴ Ἀνατολικοῦ Ξηροβουνίου, παλαιότερα — ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη — πρωὶ πρωὶ τὴν ἡμέρα τῶν Χριστουγέννων ἐρχόταν οὐ συγγενικά τῆς σπύια μὰ κοπέλλα ἀνύπανδρη μὲ κλάδους ἀπὸ πουννάρι καὶ καθῶς τοὺς ἔβαζε στὸ τζάκι ποὺ ἔκαιγε ἡ φωτιά, ἔλεγε: «Ἀρνιά, κατοίκια, νύφες, γαμπροί, στάρια, καλαμπόκια».

Στὴ Δαμιαοκηνιά τῆς Κοζάνης σήμερα καλοῦν στὸ σπίτι τους τὰ χαράματα τῶν Χριστουγέννων τὸ πὸ τυχερὸ ἀγόρι καὶ καθῶς ἀνακατώνει τὴ φωτιά, λέει: «π’λιά, κατοίκια, ἀρνιά, γρόσια».

“Όπως βλέπομε, οἱ εὐχῆς αὐτῆς ἀποβλέπουν στὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν ζῶων καὶ τὴν καρποφορίαν τῶν δένδρων καὶ τῶν χωραφιῶν.

Γύρω ἀπὸ τὶς φωτιές ποὺ ἀνάβουν — ὅπως ἀναφέραμε πὸ πάνω — συγγεντρώνονται ὅλοι οἱ νέοι, ἰδίως, ἀλλὰ καὶ οἱ μεγάλοι, ὅπου προβαίνουν οὐ ἀποβία πειράγματα καὶ ἀστεῖα, πηδοῦν ἐπάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ κλπ., ἐνῶ συγχρόνως οἱ νέοι καὶ οἱ νέες τραγουδοῦν διάφορα Χριστουγεννιάτικα τραγούδια καὶ χτυποῦν καὶ κουδούνια. “Όπως ἀναφέρει ὁ Γεώργιος Μέγας στὸ βι-

βλίο πού μνημονεύσαμε παραπάνω, μὲ τοὺς κρότους τῶν κουδουνιῶν καὶ μὲ τὴ φωτιά πού ἀνάβουν ὄχι μόνο τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων ἀλλὰ καὶ τῆς Πρωτοχρονιάς καὶ τῶν Θεοφανείων, ζητοῦν νὰ ἀποσοβήσουν τὴν ἐπήρεια τῶν δαιμονίων τοῦ Δωδεκαημέρου.

Τὰ σχετικά μὲ τὴ στάχτη καὶ τὸ κούτσουρο πού προανέφερα, εἶναι παλαιὸ ἔθιμο. Σχετικὰ ὁ Κ. Ρωμαιοὺς στὴν Παγκόσμια Λαογραφικὴ καὶ Γεωγραφικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, σελ. 229, γράφει ἐπὶ λέξει: «Ἄλλου ἀνάβουν σ' ὄλο τὸ δωδεκαήμερο φωτιά στὸ τζάκι καὶ γιὰ τὸ σκοπὸ αὐτὸ τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων κάθε νοικοκύρης φέρνει ἕνα μεγάλο κούτσουρο, ἰδίως ἀπὸ δένδρο ἀγκαθωτὸ (ἀγριοκερασιά ἢ ἀχλαδιά), ἐπειδὴ τὰ ἀγκάθια ἀπομακρύνουν τοὺς δαίμονες. Τὸ κούτσουρο αὐτὸ ὀνομάζεται Χριστόδουλο ἢ δωδεκαμερίτης ἢ καὶ Σκαρκάντζαλος.

Καὶ ἐν ὧσιν αὐτὸ καίει στὸ τζάκι, καλλικάντζαρος δὲν τολμάει νὰ πλησιάσῃ. Ἄκομη καὶ ἡ στάχτη του προφυλάσσει τὸ σπῆτι ἀπὸ κάθε ξωτικὸ καὶ κακό, ὅπως τέτοιο εἶναι οἱ καλλικάντζαροι».

Σὲ μερικὰ χωριά τῆς Ἐπαρχίας Κονίτης, ὅταν ἀνάβουν τὴ φωτιά, τὴν σταυρώνουν τρεῖς φορές χύνοντας ἐπάνω τῆς σταυρωτὰ κόκκινο ντόπιο κρασί. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἀπαντᾷ καὶ σὲ πολλὰς ἄλλες περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος.

Τὴ παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων ὅλες σχεδὸν οἱ νοικοκυρὲς κάνουν τὶς λαγγίτες, οἱ ὁποῖες συμβολίζουν τὰ «σπάργανα τοῦ Χριστοῦ», τὰ πανιά δηλαδὴ μὲ τὰ ὁποῖα ἡ Παναγία τύλιξε τὸ Νεογέννητο.

Τὴν ἴδια ἡμέρα παλαιότερα στὸ χωριὸ Πλαγιά (παλαιὸ ὄνομα Ζέρμα, χωριὸ μὲ 350 περίπου κατοίκους), κάθε νοικοκυρὰ μαζὶ μὲ τὴν κουλούρα τοῦ σπιτιοῦ τῆς ἔκανε καὶ μιὰ ἄλλη σχήματος 8. Αὐτὴ τὴν ἔψηναν στὴ γάστρα καὶ τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων τὴν ἔρριχναν στὰ ζῶα (πρόβατα, γίδια, ἀγελάδες κλπ.). Ἡ νοικοκυρὰ ἔκανε καὶ μιὰ τρίτη πουλούρα, τὴν ὁποία στὸ ἐπάνω μέρος τὴν χαρακωνε μὲ τὴν ὀπὴ ἑνὸς μουκαλιοῦ, ἔτσι ὥστε οἱ προεξοχὲς τῆς πίτας νὰ φαίνονται σὰν ἀρνιά. Εὐκαιρικὰ θέλω νὰ τονίσω ὅτι στὴν περιοχὴ τῶν Τζουμέρκων τὴν πίττα τὴν χαρασσούν μὲ τὸ κάλυμμα ἑνὸς βαλανιδιοῦ «βελαντζιούρα», ὅπως λέγεται. Γιὰ τὸ ἔθιμο τῆς σχεδιάσεως ζῶων ὁ Γ. Μέγας στὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας λέγει σχετικὰ: «Εἰς τὸν Δρυμόν, χωριὸν τῆς Μακεδονίας, εἰς τὴν πίττα μιᾶς γεωργικῆς οἰκογενείας σχεδιάζονται μὲ ζυμάρη τὸ ἀλέτρι μὲ τὰ βόδια, τὸ βαρέλι τοῦ κρασιοῦ καὶ τὸ σπῆτι. Ὅμοίως ἡ πίττα στολιζέται μὲ ἀρνάκια καὶ κατοικάκια καὶ μὲ τὸ μαντρί. Πλάττουν καὶ κουλούρια γιὰ τὸ καλὸ τῶν βοδιῶν, τῶν προβάτων, τῶν ὀρνίθων, εἰς τὰ ὁποῖα δίδουν ἰδιαίτερα σχήματα».

Τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ παλαιότερα γύριζαν σ' ὅλα τὰ σπῆτια τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων καὶ τραγουδοῦσαν διάφορα χριστουγεννιάτικα τραγούδια. Στὴν Πηγὴ (Πεκλάρη λεγόταν παλαιὰ) ἔλεγαν:

*Κόλλιντρα, μέλιτρα,
Τρεῖς χιλιάδες πρόβατα
καὶ τρεῖς χιλιάδες γίδια.
Πῶς βόσκουν τὰ κατσίκια
στοῦ Μέγα τὸ χωράφι (τοποθεσία τοῦ χωριοῦ)
Οἱ ἀγγέλοι χαίρονται
καὶ τὰ δαιμόνια σκάζουν,
σκάζουν καὶ πλαγιάζουν,
τὰ σίδηρα τραντάζουν.*

Στὸ Γοργοπόταμο (παλαιὸ ὄνομα Τούρνοβο) τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων οἱ νοικοκυρὲς κάνουν τηγανίτες χωρὶς λάδι, τὶς ὁποῖες ἐπαλεῖφουν μὲ ψιλοκομμένα καρύδια. Δὲν βάζουν λάδι γιὰ ἐκείνους ποὺ τὴν ἄλλη θέρα θὰ κοινωνήσουν, διότι πολλοί, ὅταν πρόκειται νὰ κοινωνήσουν, δὲν τρῶνε οὔτε λάδι τὴν προηγούμενη ἡμέρα. Στὸ Γοργοπόταμο ὑπῆρχε παλαιὰ μοναστήρι ποὺ τὸ χρησιμοποιοῦσαν ὡς «κρυφὸ Σχολεῖο», γι' αὐτὸ καὶ τὸ ἔκασαν ὡς ἐπὶ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας. Ὑπῆρχε ἐπίσης στὸ Γοργοπόταμο ἕνα μεγάλο ἄλωνα, ὅπου συγκεντρώνονταν ἀγόρια καὶ κορίτσια καὶ γλεντοῦσαν γιὰ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ, ἡ δὲ πρὸ ὁμορφῆ κοπέλλα τοῦ χωριοῦ, φορώντας τοπικὴ ἐνδυμασία μοίραζε διάφορα δῶρα στὶς φτωχότερες οἰκογένειες. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ, δυστυχῶς, ἔχει οὐδέποτε.

Στοὺς Χιονάδες (χωριὸ ἀπ' τὸ ὁποῖο ἀναδείχθηκαν φημισμένοι τεχνίτες ἀγιογραφίας καὶ ζωγραφικῆς λειτουργοῦσε δὲ Ἁγιογραφικὴ Σχολή, ἡ φήμη τῆς ὁποίας στὴν ἐποχὴ τῆς ἀκμῆς τῆς εἶχε διαδοθεῖ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα), μετὰ τὸ μεσημβρινὸ φαγητὸ, τὰ παιδιὰ σηκώνουν τὸ χαμηλὸ τραπέζι τοῦ φαγητοῦ, τὸ ὁποῖο λέγεται «σ ο φ ρ ἄ ρ ς», καὶ τὸ τοποθετοῦν κοντὰ στὴν πόρτα. Ἐκεῖ τὸ σηκώνουν ὡς χέρια τρεῖς φορὲς λέγοντας: «ἄξιον, ἄξιον, ἄξιον καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου». Στὴ συνέχεια τὸ ἀφήνουν στὸ δάπεδο τοῦ δωματίου καὶ κάθονται τὰ παιδιὰ καὶ ξανατρώγουν μόνον τοὺς δυὸ - τρεῖς «μπουκιές» ἀπὸ τὶς λαγγιέτες ποὺ ἔφτιαξε ἡ νοικοκυρά. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἔχει οὐδέποτε, γιὰ τὸ χωριὸ ἔχει ἐρημώσει κυριολεκτικὰ, μάλιστα τὸν χειμῶνα διαμένουν ἐκεῖ περὶ τὰ δέκα πέντε ἄτομα μόνον.

Στὴ Φούρκα, παλαιότερα — ἀλλὰ καὶ σήμερα ἀκόμη — τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων ὅλοι οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ συγκεντρώνονταν, μετὰ τὴν Θεῖα λειτουργία, στὴν πλατεία τῆς ἐκκλησίας καὶ ἔψελναν τὰ κάλαντα. Κατόπιν σὲ ὁμάδες ἐπισκέπτονταν ὅλα τὰ σπιτία καὶ τραγουδοῦσαν τὰ Κάλαντα ὡς ἐξῆς:

«Κόλιντα, μέλιντα
τρεῖς χιλιάδες πρόβατα,
πεντακόσια γίδια.
Δῶσ' μου μπάμπω κλοῦρα
νὰ μὴ τσακίσω τ' θύρα
καὶ τὴν παραθύρα.
Καὶ τώρα καὶ τοῦ Χρόνου».

Τὸ τραγούδι αὐτὸ τὸ λένε καὶ σήμερα.

Ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις αὐτὲς οἱ νέοι ἔπαιρναν μιὰ κουλούρα, ἡ ὁποία εἶχε σχῆμα περιστερᾶς, καὶ τὴν περνοῦσαν μέσα σ' ἕνα μαστούνη, ὅπως οἱ σημερινοὶ κουλουράδες. Ὅσοι ἀπὸ τοὺς κατοίκους εἶχαν πρόβατα ἔριχναν ἔξω στὴν αὐλὴ κάστανα, τὰ ὁποῖα τὸ ἔπαιρναν οἱ περιφερόμενοι νέοι φωνάζοντας τὴ λέξη «μπεμπέ».

Στὰ Τζουμέρκα, ἂν κάποιος δὲν ἀνοίξει τὴν πόρτα ν' ἀκούσει τὰ Κάλαντα, οἱ νέοι τοῦ λέγουν ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὴν πόρτα τὸ ἐξῆς τραγούδι, προσβλητικὸ γιὰ τὴν οἰκογένεια:

«Ἐδῶ ἔχ' ὁ μποῦφος τὴ φωλιὰ
κι ὁ διάβολος τὴν τρύπα.
Μὲ τῶνα χέρι τρώει φωμί,
μὲ τ' ἄλλο ξεῖ τὸν πίσω
Ἄπλώνει πέντε δάχτυλα
καὶ πιάνει δέκα ψεῖρες».

Τὸ ἴδιο τραγούδι συνηθίζεται καὶ τὴν ἡμέρα τοῦ Λαζάρου, ἂν κάποιος δὲν θελήσει νὰ ἀνοίξει τὴν πόρτα.

Τὸ τραγούδι αὐτὸ εἶναι παρόμοιο (σκωπτικὸ) μ' ἐκεῖνο ποῦ ἀναφέρει ὁ Γ. Μέγας στὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας:

«Ἀφέντη μου, στήν κάππα σου χίλιες χιλιάδες ψεῖρες,
ἄλλες γεννοῦν, ἄλλες κλωσσοῦν, ἄλλες ἀγὰ μαζώνουν.»

Στὸ Δίστρατο (παλαιὸ ὄνομα Βρυάζι) ὑπάρχει τὸ ἐξῆς ἔθιμο. Τὴν 21η Δεκεμβρίου ἓνα ἄτομο ἀπὸ κάθε οἰκογένεια πηγαίνει καὶ διανυχιτεύει σὲ συγγενικὸ ἢ φιλικὸ σπίτι. Τὸ ἄτομο αὐτὸ τὸ πρῶτὴ τῆς 22ας τοῦ μηνὸς ἐπιπρόσθεται στὸ σπίτι του φέροντας μαζί του ἀπὸ τὸ σπίτι ποῦ κοιμήθηκε, μιὰ κανάτα γεμάτη νερὸ καὶ μερικοὺς κλάδους κρανιάς μὲ τοὺς ὁποίους χτυπáει ἐλαφρῶς στοὺς ὤμους τοὺς γονεῖς καὶ τ' ἀδέλφια του γιὰ νὰ ἔχουν πάντα ὑγεία καὶ ἀντοχή, ὅπως τὸ ξύλο τῆς κρανιάς. Μὲ τὸ νερὸ ποῦ φέρει στὴν κανάτα, οἱ γυναῖκες ζυμώνουν τὰ κουλούρια, τὰ ὁποῖα προσφέρουν στὰ παιδιά, ὅταν περνοῦν στὰ σπίτια καὶ τραγουδοῦν τὰ Κάλαντα. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ ποῦ συνηθίζεται καὶ τὴν Πρωτοχρονιά, τὸ σουναντᾶμε καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος.

Ὁ Γ. Μέγας στὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Τρίτο Τεύχος, σελ. 51, ἀναφέρει τὰ ἐξῆς σχετικὰ μὲ τὸ ἴδιο ἔθιμο. «Εἰς τὰ χωριά τοῦ Μαραθῶνος καὶ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ κομίζων τὸ ἀμίλητο νερὸ εἰς τὴν οἰκίαν φέρει καὶ κλώνους τινὰς ἐλαίας καὶ ἄγριον κρίνον καὶ μ' αὐτὸ χτυπᾶ ὅλους τοὺς οἰκείους εἰς τὴν κεφαλὴν ἐπευχόμενος «καλημέρα καὶ εὐτυχὲς τὸ νέον ἔτος». Ἐπίσης στὴ Στενήμακρο «τ' Ἄη Βασίλ' τὴν παραμονὴ τ' ἀπόγιουμα, πᾶν' οἱ κοπέλλες μὲ μιὰ στάμινα κὶ χτυποῦντι μὲ τοῦ ραβδὶ κὶ λέν': Κὶ τοῦ χρόν'. Τοῦ προῦ μὶ κίνου τοῦ ραβδὶ γυρίζν' τὰ συγγενικὰ σπίτια κὶ χτυποῦν τς ἀνθρώποι κὶ λέν. Κὶ τοῦ Χρόνου».

Βλέπουμε λοιπὸν ὅτι τὸ ἔθιμο νὰ χτυποῦν στοὺς ὤμους μὲ κλάδους τὸ βρίσκομε καὶ σὲ ἄλλες περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος.

Στὸν Πύργο (παλαιὸ ὄνομα Στράτσιανη κοντὰ στὴν ὁποία βρέθηκαν κοιτάσματα ἀμάντιου), παλαιότερα, ἀλλὰ καὶ σὲ ἄλλα χωριά τῆς Ἐπαρχίας, τρεῖς ὀλόκληρες ἡμέρες γλεντοῦσαν γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ καὶ ἔσφαζαν κατοίκια, οἱ δὲ γυναῖκες ζύμωναν μικρὰς κολουθρες «κολινιρίτσες». Ἀπ' αὐτὰς μία πρόσφεραν στὸν τοσπάνο τοῦ χωριοῦ (ἢ περιοχὴ παλαιότερα εἶχε πολὺ μεγάλη κτηνοτροφία), μία στὸν ἀγελαδάρη καὶ μία τρίτη κρατοῦσαν μέχρι τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων, τὴν ὁποία μετὰ τὴ Θεῖα λειτουργία τὴν ἔριχναν στὰ ἀμπέλια γιὰ νὰ μὴ προσβάλλονται ἀπὸ διάφορες ἀσθένειες ἢ ἀπὸ τὸ χαλάζι. Δυστυχῶς σήμερα τὸ ἔθιμο αὐτὸ ἔχει ἀτονήσει. Τὰ Κάλαντα στὸν Πύργο τὰ τραγουδοῦσαν τότε ὡς ἐξῆς:

«Κόλιντρα, μέλιντρα
τρεῖς χιλιάδες πρόβατα.
Κάτω στὰ λακκώματα
τρῶν οἱ λύκοι πρόβατα
καὶ τὰ σκυλιὰ γουρλιοῦνται.
Μπάμπω, δῶσ' μου κλούρα
καὶ μέγα κολιντρίτσα,
γὰ σοῦ βόσκω τὰ κατσίκια.
Εὐδὶ στὸ λατνί,
πορδὴ στὸ κολοκῦθι.»

Στὸν Ἀράρατο, ὅταν τὰ παιδιὰ γυρίζαν σιὰ σπιτία καὶ τραγουδοῦσαν τὰ Κάλαντα, κρατοῦσαν σιὰ χέρια τους ἕνα ραβδί, τὸ ὁποῖο στὸ κάτω μέρος, τὸ σιτηρίζομενο στὸ ἔδαφος, εἶχε ἕναν κόμπο λεγόμενον «τσιουμάκα»*. Στὸ κάθε σπιτί πού ἔμπαιναν τραγουδοῦσαν τὰ Κάλαντα ὡς ἑξῆς:

«Κόλιντα, μέλιντα,
Ἰησοῦς Χριστὸς γεννιέται.
Γεννιέται καὶ βαπτίζεται
στοὺς οὐρανοὺς ἀπάνω.
Οἱ ἀγγέλοι χαίρονται
καὶ τὰ δαιμόνια σκάζουν,
σκάζουν καὶ πλαντάζουν,
τὰ σίδηρα δαγκώνουν.»

Στὰ Ἄρματα Κονίτης, παλαιότερα, ὅλοι οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ πήγαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ οὐ μὴ τοποθεσία πού νὰ μὴν ἀκούεται λάλημα πετεινοῦ τοῦ χωριοῦ καὶ ἐκεῖ ἔκοβαν ἕνα κλάδο ἀγριοκερασιᾶς, πού τὸν τοποθετοῦσαν μέσα στὸ νιζάκι γιὰ νὰ φοβοῦνται οἱ καλλικάντζαροι καὶ νὰ μὴ πλησιάζουν στὸ σπιτί. Τὸν κλάδο αὐτὸ τῆς ἀγριοκερασιᾶς τὸν ἔκαιγαν στὴ φωτιά μετὰ τὰ Θεοφάνεια.

Ὅπως εἶδαμε μέχρι τώρα, τὰ Κάλαντα διαφέρουν ἀκόμη καὶ ἀπὸ χωριὸ οὐ χωριό. Π.χ. στὸ Ἀσημοχώρι (παλαιὸ ὄνομα Λεοκάτοι) τὴν παραμονὴ τῶν Χριστουγέννων τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ ἐπισκέπτονταν τὰ σπιτία καὶ τραγουδοῦσαν, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ ἄλλα, καὶ τὸ ἀκλουθο τραγοῦδι:

«Χριστοῦγεννα. Πρωτόγεννα,
πρώτη γιορτὴ τοῦ Χρόνου!
Ἐβγάτε, ἰδῆτε, μάθετε,
πὺς ὁ Χριστὸς γεννιέται,
γεννιέται κι ἀνατρέφεται
μὲ μέλι καὶ μὲ γάλα.
Τὸ μέλ' τὸ τρῶν' οἱ ἄρχοντες,
τὸ γάλα οἱ ἀφεντάδες,
μὲ τὸ μελισσοδότανο
λοῦζονται οἱ κυράδες.»

Στὸ χωριὸ Μάζι, ἕνα ἀπὸ τὰ μεγαλύτερα χωριά τῆς Κονίτης, πού βρίσκεται στὴν ἀμαξιτὴ ὁδὸ πού συνδέει τὴν Κοινότητα μὲ τὸ Μοφυραζάνι καὶ τὸ Μολυβδοσκεπαστο, μὴ ἑβδομάδα περίπου μπροστὰ ἀπὸ τὰ Χριστοῦγεννα σφάζουν τοὺς χοίρους, εἶναι ἡ «χοιροσφαγία» ἔθιμο παλαιό. Ὅπως εἶναι γνωστὸ οἱ γεωργοὶ κατὰ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους στὴν ἑορτὴ τῶν Σατουρναλίων (ἀπὸ 17 ἕως 25 Δεκεμβρίου) θυσίαζαν ἕναν χοῖρο στὸν Κρόνο καὶ τὴ θεὰ τῆς γεωργίας, τὴ Δήμητρα, γιὰ νὰ καρποφορήσουν τὰ δένδρα καὶ τὰ κτήματα. Μὲ τὰ ἐντόσθια τῶν χοίρων κάνουν λουκάνικα στὸ Μάζι καὶ προσφέρουν ἀπὸ αὐτὰ στὰ παιδιὰ πού γυρίζουν στὰ σπιτία καὶ ψάλλουν τὰ Κάλαντα.

Β' ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς πρώτης τοῦ ἔτους

Στὴν περιοχὴ Κονίτης πιστεύουν ὅτι ἐκεῖνος πού τὴν πρώτη τοῦ ἔτους

* Σ.Σ. «Τζιουμάκα» εἶναι γνωστὸν ὅτι ὀνομάζεται τὸ ραβδί τοῦ τζιοπάνου.

θά πάει πρῶτος κόλλυβα στήν ἐκκλησία εἶναι ὁ τυχερός τῆς χρονιᾶς καί θά περάσει καλά καί ὁ ἴδιος καί ἡ οἰκογένειά του ὅλον τὸ χρόνο.

Στὸ χωριὸ Πλαγιά (παλαιὸ ὄνομα Ζέρμα) παλαιότερα σηκώνονταν πρῶι-πρῶι τὴν πρωτοχρονιά καί ἔριχναν στὸ ἀναμμένο ντζάκι κλάδο ἀπὸ κέδρο, ὥστε, ὅπως βγαίνουν οἱ σπῆτες ἀπὸ τὸ κάψιμο τοῦ κέδρου, ἔτσι νὰ γεννιῶνται πολλὰ ἀρνιά καί κατσίκια καί νὰ πάει καλά ἡ σοδειά. Ὅποιος ἔβρισκε στὴ Βασιλόπιττα τὸ φλουρί, τὸ πετοῦσε τρεῖς φορὲς στὸν ἀέρα καί μετὰ τὸ ἔπαιρνε ἢ μητέρα, ἢ νοικοκυρά, καί τὸ τοποθετοῦσε στὸ εἰκονοστάσι, ἀπ' ὅπου ἔπαιρνε τὸ παλαιὸ φλουρί. Τὸ φλουρί ἦταν τὸ «φυλαχτικὸ» καί ἡ τύχη τοῦ σπιτιοῦ.

Στὴν Πλαγιά λένε, ὅτι τὴν Παραμονὴ τοῦ Νέου ἔτους δὲν πρέπει νὰ κοπεῖ κανένας μὲ μαχαίρι, τοεκούρι, ξυράφι κλπ., γιατί τὸ θεωροῦν τὸ κόψιμο κακὸ οἰωνό, κακὸ σημάδι. Τὴν πρώτη τοῦ ἔτους συνήθιζαν παλαιότερα νὰ κάνουν τὸν «μπουμπασχαρέ», δηλαδὴ τὸ λεγόμενο καρναβάλι. Φοροῦσαν συνήθως δέρματα ἀπὸ ἀγριογούρουνο, πρόβατο, κλπ., κρεμοῦσαν στὸ λαιμὸ τους κυπροκούδουνα καί περιφέρονταν στὰ σπίτια, ὅπου τραγουδοῦσαν τὸν Ὑψηλὸν καί τοὺς κερνοῦσαν συνήθως λουκάνικα, τὰ ὁποῖα τὰ μοίραζαν στήν πλατεία τοῦ χωριοῦ, ὅταν τελείωναν τὶς ἐποκέψεις. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ σήμερα ἔχει σχεδὸν σβῆσει.

Ὅπως καί σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ἔτσι καί στήν περιοχή Κονίτης συνηθίζουν τὴν πρώτη τοῦ ἔτους πρῶι-πρῶι νὰ πινακίζουν στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ καί νὰ κλέβουν τὸ «ἀμίλητο νερό». Στὰ Καβάσιλλα, τὸ ἀμίλητο νερὸ τὸ παίρνει νιόπαντρη κόρη, (ἂν ὑπάρχει), ἢ ὁποῖα συγχρόνως κερνάει τὴ βρύση γιὰ νὰ ζήσουν τὰ νιόπαντρα εὐτυχισμένα. Ἐκεῖνος ποὺ θά πάει πρῶτος στὴ βρύση, τὴν κερνάει, τὴν ἀλείφει μὲ βούτυρο, μὲ τυρὶ καί μὲ μέλι καί ἀφήνει καί χρήματα. Τὸ κέρασμα τῆς βρύσης ἀποσκοπεῖ στήν καλὴ σοδειά, τὴν οἰκογενειακὴ εὐτυχία καί τὸν πολλαπλασιασμὸ τῶν ποιμνίων.

Τὸ νερὸ ποὺ παίρνουν ἀπὸ τὴ βρύση, γυρίζοντας στὸ σπίτι τὸ χύνουν στὸ δρόμο λίγο-λίγο, γιὰ νὰ τρέχουν τὰ καλά, λένε, ὅπως τρέχει τὸ νερό. Ὅταν ἐπιστρέψει στὸ σπίτι αὐτὸς ποὺ «ἔκλεψε» τὸ νερό, ἀνταλλάσσει εὐχὲς μὲ τοὺς δικούς του, ὅλοι δὲ τοῦ εὔχονται «πάντα τυχερός». Μετὰ ἀπὸ τὶς εὐχὲς αὐτὲς στὸ χωριὸ Πηγὴ παίρνουν ἓνα κλάδο κέδρο καί τὸ ρίχνουν στὴ φωτιά λέγοντας τὴν εὐχή: «ζιάρια ἀρνιά, ζιάρια κατσίκια, ζιάρια κόσμος καί παιδιὰ» δηλαδὴ εὔχονται στὸν καινούργιο χρόνο νὰ προκόψουν τὰ κοπάδια καί νὰ γεννηθοῦν πολλὰ παιδιά. Παρόμοια εὐχὴ συνηθίζονταν παλαιότερα καί στήν Καλλιθέα (Γορίτσα παλαιότερα), ὅταν πρῶι-πρῶι τὴν Πρωτοχρονιά μὲ συντροφιά ἀγοριῶν μὲ κλαδιὰ βελανιδιάς ἔμπαιναν σὲ ὅλα τὰ συγγενικὰ σπίτια καί θέτοντας στὴ φωτιά τὸ κλαδιὸ ἔλεγαν: «Ὅσες σπῆτες πινακιοῦν, τόσα ἀρνιά καί κατσίκια νὰ γεννηθοῦν». Ὁ Γιώργιος Μέγας στὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Τρίτο Τεῦχος, σελ. 49, ἀναφέρει ἐπὶ λέξει: «Εἰς τὴν Αἰτωλίαν τὴν Πρωτοχρονιὰν ταῖζον τὴ βρύση μὲ πολυσπῆρια ποὺ φέρνει ἓνα παιδί ἀμίλητο καί, ἐνῶ τὰ ρίχνει μέσα, λέει: Ὅπως τρέχει τὸ νερό, νὰ τρέχη καί τὸ βιό. Ἐπειτα φέρνει ἀμίλητο νερὸ στὸ σπίτι κι' ἀπ' αὐτὸ πίνουν καί νίβονται ὅλοι γιὰ τὰ χρόνια πολλά».

Ἄλλὰ καί ὁ Κ. Ρωμαῖος στήν Παγκόσμια Λαογραφικὴ καί Γεωγραφικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, σελ. 245 γράφει τὸ ἐξῆς παρόμοιο μὲ τὴν ἀνωτέρω εὐχή: «...Καί τότε ἐκεῖνο (τὸ παιδί) ἀνακατεύοντας τὴ φωτιά, λέει τὴ σπουδαία εὐχὴ ποὺ εἶναι μαζί καί προφητεία: «Πουλιὰ, κατσίκια, ἀρνιά, γρόσια».

Στὴ Βασιλόπιττα — σὲ ὀρισμένα χωριά — ἐκτός ἀπὸ τὸ νόμισμα βάζουν καί κλῶνο ἀπὸ κλημά, στὰ χυ καί κρανιά. Τὸ κλημά, τὸ στάχυ καί ἡ

κρανιά ἀποβλέπουν στήν καρποφορία τῶν δένδρων καί τῶν χωραφιῶν, στήν καλή σοδειά, ὅπως λέμε.

Τὴν ἡμέρα τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ νέοι ἐπισκέπονται ὅλα τὰ σπιτία καί τραγουδοῦν τὸν Ἅη Βασίλη, ὁ ὁποῖος παρουσιάζει διαφορὲς ἀπὸ τὸ ἕνα χωριὸ στὸ ἄλλο. Στὴν Πηγὴ τὸν Ἅη Βασίλη τὸν τραγουδοῦν ὡς ἑξῆς:

«Ἅγιος Βασίλης ἔρχεται
ἀπὸ τὴν Καισαρεία.
Βαστάει πέννα καὶ χαρτί,
χαρτί καὶ καλαμάρι.
Τὸ καλαμάρι ἔγραψε
καὶ τὸ χαρτί μιλοῦσε.
— Βασίλη μι' ποῦθεν ἔρχεσαι
καὶ ποῦθε κατεβαίνεις;
— Ἀπὸ τὴν Πόλη ἔρχομαι
καὶ στὸ σχολεῖο πηγαίνω.
— Βασίλη μι' κάτσε νὰ φᾶς,
κάτσε νὰ τραγουδήσεις.
— Ἐγὼ τραγούδια δὲν ξερῶ,
ἔξερω τὴν ἄλφα βήτα.
Καὶ στὸ ραβδί του ἀκούμπησε
νὰ εἰπεῖ τὴν ἄλφα - βήτα.
Καὶ τὸ ραβδί του ἦταν γλωρὸ
κι ἐβλάστησε κλωνάρια
κι ἀπάνω στὰ κλωνάρια αὐτὰ
περδίκες κελαηδοῦσαν.
Δὲν ἦταν μόνο πέρδικες,
ἦταν καὶ περιστέρια.
Τὰ περιστέρια πέταξαν
νὰ πᾶν στὴν κρύα θρύση
νὰ φέρν' νερὸ στὰ νύχια τους
καὶ χιόνια στὰ φτερά τους.»

Στὴν περιοχὴ Ξηροβουνίου καὶ Τζουμέρκων τὴν Πρωτοχρονιά ρίχνουν στὴ φωτιά κλάδους ἀπὸ πουρνάρι λέγοντας τὴν εὐχή: «Ὅσα φύλλα καὶ κλαριά, τόσα γρόσια καὶ φλουριά» ἢ λέγουν τὴν πιὸ συνηθισμένη εὐχή: «πράτς, προύτς, ἀρνιά, κατοίκια, νύφες, γαμπροί».

Στὴ Φούρκα (γνωστή, γιὰ τὸ ὕψωμα «Προφήτης Ἡλίας» τὸ μεσημέρι τῆς 2ας Νοεμβρίου 1940 τραυματίσθηκε βαρῶς στὸ στήθος ὁ ἥρωας Κων)νος Δαβάκης, συνταγματάρχης πεζικοῦ μαχόμενος ἐναντίον τῶν Ἰταλῶν), τὴν πρωτοχρονιά παλαιότερα πήγαιναν στὴν ἐκκλησία οἱ νέοι μὲ φουστανέλλες καὶ ἄλλες ντόπιες στολές. Ὅταν τελείωνε ἡ λειτουργία, οἱ νέοι αὐτοὶ περίμεναν στὴν πλατεία τὸν ἱερέα καὶ τοῦ τραγουδοῦσαν τὸ ἑξῆς τραγούδι «τραγούδι τοῦ παπᾶ» ὅπως λεγόταν.

«Κάτω στὸ Δαφνοποταμιὸ
στὸ Δαφνοποταμάκι,
ἐκεῖ κοιμᾶτ' ὁ Δέσποτας
μὲ τὸ Σταυρὸ στὸ χέρι.
Γιὰ σῆχω ἀπάνω Δέσποτα

καὶ μὴ βαριά κοιμάσαι.
 Τὰ μαναστήρια σήμαναν
 κι οἱ ἐκκλησιῆς διαβάζουν.»

Κατόπιν οἱ νέοι πήγαιναν στὸν Πρόεδρο τοῦ χωριοῦ καὶ τοῦ τραγουδοῦσαν τὸ τραγούδι:

«Ἀφέντη μου πρωτύτερε,
 πρωτύτερε στὴ χώρα,
 σὲ καρτεροῦν οἱ χωριανοί,
 νὰ βγεις στὸ μεσοχώρι,
 σὲ καρτερεῖ ὁ πλάτανος
 γ' ἀνοίξεις τὰ διφτέρια
 καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου
 καὶ γρήγορα τὸ χαρτζηλίκι.»

Ὁ παπᾶς καὶ ὁ πρόεδρος ἔβαζαν τὸ χαρτζηλίκι πάνω στὸ οπαθὶ πού κρατοῦσε ὁ ἀρχηγὸς τῆς συντροφιάς. Μετὰ τὰ παιδιὰ παρέες - παρές ἐπισκέπτονταν ὅλα τὰ σπίτια. Τρία ἄτομα ἀπ' τὴν παρέα λέγονταν «κουβαλητιάδες», γιὰτὶ κουβαλοῦσαν τὰ δῶρα πού τοὺς ἔδιναν.

Τὸ ἕνα κουβαλοῦσε τὸ ἀλεύρι, τὸ ἄλλο χοιρινὸ κρέας καὶ λουκάνικα καὶ τὸ τρίτο χοιρινὸ λίπος. Σ' ἄλλα χωριά τοὺς ἔδιναν κρασί, ἐλεύρι, κρέας, βούτυρο, τυρί, αὐγὰ καὶ λουκάνικα.

Τὸ τραγούδι πού ἔλεγαν ἦταν ἀνάλογο μὲ τὴν οἰκογένεια, ἄλλο τραγουδοῦσαν γιὰ ὄρφανὰ παιδιὰ, ἄλλο γιὰ κόρη ἀρραβωνιασμένη κ.λ.π.

«Κρατάει ὁ δέντρος τὴ δροσιά,
 κρατάει κι ὁ νιὸς τὴν κόρη.
 Στὰ γόνατα τὴν ἔπαιρνε,
 στὰ μάτια τὴ φιλοῦσε.»

Σὲ κόρη ἀνύπανδρη ἔλεγαν τὸ τραγούδι:

«Ἐδῶ εἶν' κόρη ἀνύπαντρη,
 κόρη γιὰ ἀρρεβώνα.
 Τῆς τάζουν γιὸ τοῦ Βασιλιᾶ,
 τῆς τάζουν γιὸ τοῦ Ρήγα.
 — Δὲ θέλω γιὸ τοῦ Βασιλιᾶ,
 δὲ θέλω γιὸ τοῦ Ρήγα,
 μόν' θέλω τ' ἀρχοντόπουλο
 πού περπατάει καθάλα.»

Τὸ ἀλεύρι καὶ τὸ λίπος πού ἔπαιρναν, τὰ ἔκαναν πίτες, ἐνῶ τὰ λουκάνικα τὰ ἔψηναν. Μετὰ ἔβγαιναν στὴν πλατεία, ὅπου χόρευαν καὶ τραγουδοῦσαν. Τὰ λεφτὰ πού συγκέντρωναν τὰ ἔδιναν στὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ, ἢ ὅποια τὰ διέθετε γιὰ διάφορες ἀνάγκες τῆς ἐκκλησίας (λάδι, κερὰ κλπ.). Στὰ δῶρα αὐτὰ ὑπῆρχε ἡ ἐπιγραφή: «Δωρεὰ Ἀγίου Βασιλείου».

Στὴν περιοχὴ συνηθίζεται, τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιᾶς νὰ περιφέρονται στοὺς δρόμους καὶ νὰ χτυποῦν κουδούνια, γιὰ τοὺς καλλικαντζάρους, οἱ ὁπῆιοι ἐμφανίζονται τὸ Δωδεκαήμερο (25 Δεκεμβρίου — 6 Ἰανουαρίου) καὶ πειράζουν τοὺς ἀνθρώπους. «Ἐρχονται ἀπὸ τὴ γῆς ἀποκάτου».

Στὸν Πύργο παλιότερα δὲν ἔβγαιναν οἱ χωριανοὶ ἔξω τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς τοῦ Ἁγίου Βασιλείου, γιατί πίστευαν ὅτι ὅλο τὸ Σαρανταήμερο — καὶ ἰδίως τὴ νύχτα αὐτὴ — γυρίζουν ἔξω οἱ καλλικιάντζαροι. Ἄν ἄκουγαν θορύβους ἢ φωνὲς ἔξω, ἔριχναν στὸ ἀναμμένο νιζάκι θυμίαμα, ἢ παλιὰ παπούτοια «παλιοτσάρουκα», τὰ ὁποῖα καίόμενα ἀπομάκρυναν μὲ τὴ μυρουδιά τοὺς καλλικιαντζάρους. Τὴν ἴδια νύχτα στὰ καφενεῖα συνήθιζαν ἓνα χαρτοπαίγνιο, τὸ λεγόμενο «μακαράς», τὸ ὁποῖο εἶναι ξένης προελεύσεως καὶ συγκεκριμένα ἀπὸ τὸ Χαρτούμ, γιατί στὸ Χαρτούμ ξενητεύονταν πολλοὶ Στρατοσιανίτες.

Σ' ὅλα σχεδὸν τὰ σπῆτια διανυχτέρευαν παλαιότερα καὶ περίμεναν τὸ Νέο Χρόνο, εἰδικὰ στὸν Ἄμαραντο (Ἰσβορος — παλαιὰ) χωριὸ μὲ μεγάλη κίνηση τὸ καλοκαίρι ἐξαιτίας τῶν φημιομένων ἱαματικῶν λουτρῶν (ἀτμόλουτρα), καὶ σήμερα ἀκόμη τὴ νύχτα αὐτὴ ρίχνουν στὸ νιζάκι σπόρους σιτᾶρι, τόσους ὅσα εἶναι τὰ μέλη τῆς οἰκογένειας. Τὸ σιτάρι, ὅταν ζεσταθεῖ, τινάσσεται, πετιέται. Καὶ ἂν μὲν τιναχτεῖ ἐπάνω ἢ πρὸς ἀνατολάς, ἢ πρὸς νότον, αὐτὸ εἶναι καλὸ σημάδι — λένε — καὶ θὰ πάει καλὴ ἢ καινούργια χρονιὰ γιὰ τὴν οἰκογένεια. Ἐὰν ὅμως κάποιος κόκκος δὲν τιναχτεῖ, ἀλλὰ καεῖ στὸ νιζάκι, ἢ ἂν τιναχτεῖ πρὸς βορρᾶν ἢ πρὸς δυσμάς, πιστεύουν ὅτι τὸ ἄτομο στὸ ὁποῖο ἀνήκει, (κάθε σπόρος σιταριοῦ ἀνήκει καὶ σ' ἓνα ἄτομο) θὰ περάσει κάποια μεγάλη στενοχώρια. Τὸ ἴδιο ἔθιμο μὲ τὸ σιτάρι τὸ συναντοῦμε καὶ σ' ἄλλα χωριὰ τῆς ἐπαρχίας, ὅπως στὴν Πουρνιὰ (παλαιὰ Σταρπίτσινα), στὸ Ἐλεύθερο (παλαιὰ Γκριμπάνι), Ἄηδονομῶρι (παλαιὰ Ὀστανίτσα), Νικάνορα (παλαιὰ Κουρτίτσα). Στὸ ἴδιο χωριὸ παλαιότερα μετὰ τὴ λειτουργίαν τῆς Πρωτοχρονιάς ἔψηναν κουλοῦρες στὸ νιζάκι μὲ τὶς ὁποῖες σταύρωναν τὴ βρύση τρεῖς φορές. Μιὰ κουλούρα τὴν περνοῦσαν στὰ κέρατα τοῦ βοδιοῦ ἢ τὴν ἀγελάδας καὶ ἂν τὸ βόδι τὴν τίνασσε μπροστὰ ἢ ἀνατολικά, θὰ εἶχαν τὰ κτήματα καλὴ σοδειά, ἂν ὅμως τὴν ἔριχνε πίσω, αὐτὸ ἦταν κακὸ σημάδι. Στὰ Ἄρματα τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ κόβουν κλαδιὰ ἀπὸ κρانيὰ, τὰ ὁποῖα τοποθετοῦν στὴν εἴσοδο τῆς αὐλῆς τοῦ σπιτιοῦ.

Ἡ ἀνάριθη κλάδων κρانيᾶς, δάφνης, ἐλιάς κλπ. στὴν εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ εἶναι ἔθιμο Βυζαντινῶν χρόνων.

Οἱ νυκοκοιρές, στὴ βασιλόπιττα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ νόμισμα ποὺ βάζουν, σχεδιάζουν μ' ἓνα κλάδο κρانيᾶς τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ ζῶα (πρόβατα, κατσίκες, ἀγελάδες κλπ.). Τὸ μεσημέρι, τὴν ὥρα τοῦ φαγητοῦ ὅλο παίρνουν θέση γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι, ὁ δὲ οἰκοδεσπότης κόβει τὴ βασιλόπιττα σὲ μερίδια καὶ μετὰ φέρνει τὸ ταψὶ γύρω. Ὅταν σταματήσει ἡ κίνηση τοῦ ταψιοῦ, ὁ καθένας παίρνει τὸ μερίδιό του καὶ ὅ,τι τύχει (πρόβατο, κασίκα κλπ.) θὰ τὰ ἔχει ὑπὸ τὴν πρῶτασίαν του. Αὐτὸ τὸ ἔθιμο μὲ τὸ ταψὶ συνηθίζεται στὴν περιοχὴ Κορίνθου.

Στὴ Λυκόρραχη (παλαιὰ Λούπτικο) κάθε νοικοκυρὰ, ἂν ἔχει πρόβατα, βάζει μέσα στὴ βασιλόπιττα ἓνα κλωνάρι ἀπὸ κλῆμα, ἂν ὅμως ἔχει καὶ βόδια, προσθέτει καὶ κλωνάρι ἀπὸ κρانيὰ σὲ σχῆμα ζυγοῦ. Ὁ ζυγὸς καὶ τὸ ἀλέτρι χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς γιὰ νὰ καλλιεργοῦν τὰ χωράφια, εἶναι οἱ ζευγάδες ἢ ζευγολάτες. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ βασιλόπιττα κάνουν καὶ μιὰ κουλούρα κεντητή. Ἀφοῦ τὴν ψήσουν, τὴν πετοῦν τρεῖς φορές στὸ καλύβι (μαντρί) τῶν γιδοπροβάτων γιὰ νὰ γεννηθοῦν πολλὰ θηλυκὰ ἀρνιά καὶ κατσικιά.

Ἄ Τὰ χαράματα τῆς Πρωτοχρονιάς συνηθίζουν οἱ κυνηγοὶ νὰ πηγαίνουν γιὰ κυνήγι, γιατί — λένε — ἂν σκοτώσουν κάποιο θήραμα τὴν ἡμέρα αὐτή, θὰ σκοτώνουν ὅλο τὸ χρόνο. Τὸ ἔθιμο αὐτὸ οὐκ εἶναι σιγὰ - σιγὰ.

Στὴ Δροσπηγὴ (Κάντικο παλαιὰ) ἦταν παλαιότερα ἔθιμο τὰ μεσάνυ-

χτα τῆς παραμονῆς τῆς Πρωτοχρονιάς νὰ χτυποῦν τὴν καμπάνα τοῦ χωριοῦ γιὰ τὸν καινούργιο Χρόνο πὸ ἐρχόταν. Μάλιστα θεωροῦσαν ὡς τὸν πιὸ τυχερὸ τῆς Χρονιάς ἐκείνον πὸ πρῶτος θὰ χτυποῦσε τὴν καμπάνα στὶς 12 ἢ ὡρα τὰ μεσάνυχτα. Μετὰ τὸ χτύπημα τῆς καμπάνας ἀκούονταν πυροβολισμοὶ ὡς χαιρετισμὸς τοῦ ἀνατέλλοντος Νέου Ἔτους.

Μόλις ξημέρωνε ἡ Πρωτοχρονιά, ἔπαιρναν τὴν κουλούρα πὸ ἔκαναν ὄλες οἱ νοικοκυρὲς γιὰ τὸν τσοπάνο τοῦ χωριοῦ, ὁ ὁποῖος φύλαγε τὰ ζῶα, τὰ λεγόμενα «μπακάτια». Καὶ ἐπειδὴ ἦταν ἀκόμη νύχτα, ἔπαιρναν καὶ ἓνα δαυλὸ γιὰ νὰ βλέπουν καὶ ἔτρεχαν συναγωνιζόμενοι ποῖος θὰ φτάσει πρῶτος στὴν καλύβα τοῦ τσοπάνου πὸν βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό. Ἐκεῖνος πὸ ἔφθανε πρῶτος στὸν τσοπάνο πυροβολοῦσε τρεῖς φορές καὶ ἦταν ὁ τυχερὸς τῆς καινούργιας χρονιάς.

Στὸ Ἀηδοχωρι, γι ἀτὸ ὁποῖο ἔγινε λόγος καὶ παραπάνω, παλαιότερα τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς τοῦ νέου ἔτους ὄλοι οἱ χωριανοὶ πῆγαιναν στὴ βρύση γιὰ νὰ πάρουν νερό. Τὴν ἴδια ὥρα οἱ ἀνύπαντρες κοπέλλες μετέβαιναν σ' ἓνα λάκκο καὶ ἔπαιρναν νερό. Μέσα στὸ λάκκο βύθιζαν μιὰ ἀρμάθα καλαμπόκι καὶ τὴν ἀνέσوران πάλι. Αὐτὸ τὸ ἔκαναν γιὰ νὰ καρπίσουν τὰ δέντρα καὶ νὰ φέρουν πολλὴ σοδειὰ τὰ κτήματα. Συγχρῶς μὲ τὴν ἀρμάθα ἔριχναν στὸ λάκκο καὶ βούτυρο γιὰ νὰ φέρουν τὰ ζῶα γάλα.

Τὴν Πρωτοχρονιά, μετὰ τὸ γεῦμα, τὰ κορίτσια πῆγαιναν στὰ χωράφια καὶ κρεμοῦσαν σ' ὄλα τὰ κλήματα μικρὰ ψωμιὰ (κουλοῦρες) γιὰ νὰ καρποφορήσουν τ' ἀμπέλια. Ἐν συνεχείᾳ ἔστηναν χορὸ καὶ τραγουδοῦσαν γύρω ἀπὸ τὰ κλήματα.

Σ' ὄλη τὴν περιοχὴ συνηθίζουν νὰ κάνουν τὶς λαγγίτες. Στὸ Πληκάτι (χωριὸ πὸν βρίσκεται σὲ ὑψόμετρο 1300 μέτρα περίπου) μὲ τὸ προζύμι πὸν ἀπομένει ἀπὸ τὶς λαγγίτες, σχηματίζουν ἓνα σταυρὸ στὰ ἀμπάρια τῶν οπιτῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι γεμάτα καλαμπόκι, σιτάρι, ὄσπρια κλπ.

Σὲ ὀριομένηα χωριά, καὶ ἰδίως στὴ Βούρμπιανη, τὴν παραμονὴ τῆς Πρωτοχρονιάς, ὅταν πλησιάζουν τὰ μεσάνυχτα, συνηθίζουν νὰ ἀνοίγουν τὴν πόρτα καὶ τὰ παράθυρα τοῦ οπιτιοῦ γιὰ νὰ μπεῖ στὸ σπῆτι ὁ καινούργιος χρόνος νὰ φέρει ὑγεία καὶ χαρὰ.

Στὸ Μάζι, παλαιότερα, μὲ τὸ ἀμίλητο νερὸ πὸν ἔκλεβαν ἀπὸ τὴ βρύση, ζύμωναν μιὰ ἀλευρόπιττα. Αὐτὴ τὴν πίττα τὴν ἔπαιρναν τὰ κορίτσια καθῶς καὶ ἓνα μπουκάλι μὲ κρασί, καὶ μετὰ τὰ μεσάνυχτα τῆς παραμονῆς πῆγαιναν στὰ ἀμπέλια, ὅπου ἔβαζαν σὲ κάθε κλῆμα ἓνα κομμάτι πίττα καὶ ἔχυναν καὶ λίγο κρασί. Τὸ πρῶτὸ τῆς Πρωτοχρονιάς ὁ οἰκοδεσπότης μπαίνει στὸ καλύβι καὶ παίρνει ἓνα ἀρσενικὸ ἀρνὶ τὸ ὁποῖο φέρνει στὸ σπῆτι. Αὐτὸ γίνεται γιὰ νὰ γεννηθοῦν πολλὰ ἀρνιά καὶ νὰ πολλαπλασιαθοῦν τὰ ποιμνια.

Γ'. ΘΕΟΦΑΝΕΙΑ

Ἔθιμα τῆς παραμονῆς καὶ τῆς ἡμέρας τῶν Θεοφανείων

Στὴν περιοχὴ Κονίτης τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων ἢ Φώτων, ὅπως ἀλλοιῶς λέγονται, ὁ ἱερεὺς μετὰ τὴ Θεία λειτουργία κρατώντας τὶς εἰκόνες τῶν ἁγίων βγαίνει στὴν Ὁραία Πύλη καὶ οἱ παρευρισκόμενοι στὸ ναὸ «χτυπᾶν» τὶς εἰκόνες, γίνεται δηλαδὴ ἓνα εἶδος δημοπρασίας. Ὅλοι συναγωνίζονται ποῖος νὰ δώσει τὰ περισσότερα χρήματα γιὰ νὰ πάρουν ὡς προστάτη τους ἓναν ἅγιο.

Ἐκεῖνος πὸν θὰ προσφέρει τὰ περισσότερα χρήματα γιὰ τὸ Σταυρὸ, θὰ

εἶναι ὁ κουμπάρος τοῦ χωριοῦ, ἐνῶ ὅποιος διαθέτει τὰ περισσότερα γιὰ τὴν εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, θὰ εἶναι ὁ Βλάμης.

Μετὰ τὴν δημόπρρασία τῶν εἰκόνων χορεύοντας καὶ τραγουδώντας πηγαίνουν ὅλοι στὸ σπίτι τοῦ κουμπάρου καὶ τοῦ Βλάμη, ὅπου τρώγουν καὶ διασκεδάζουν. Τὸ ἔθιμο αὐτό, δυστυχῶς, τείνει σήμερα νὰ ἐκλείψει καίτοι πολὺ σунηθίζεται στὴν περιοχή.

Τὸ ἴδιο ἔθιμο τῆς δημόπρρασίας τῶν Εἰκόνων ἀπαντᾷ καὶ στὰ Βένιτζια τῆς Δυτ. Μακεδονίας.

Στὰ χωριά τῆς Κονίτοης, ἰδίως στὴν Πλαγιά, πιστεύουν ὅτι ἂν τὴν παραμονὴ τῶν Θεοφανείων ὁ οὐρανὸς εἶναι καθαρὸς, δηλαδὴ δὲν ἔχει σύννεφα, θὰ καρποφορήσουν τὰ σιτάρια καὶ γενικὰ ἢ σοδεῖα θὰ πάει καλά. Ἄν ὅμως ὁ καιρὸς εἶναι βροχερὸς τὴν παραμονή, θὰ καρποφορήσουν τὰ ἀμπέλια καὶ θὰ βγάλουν ὅλοι ἀφθονο κρασί.

Μόλις τελειώσει ἡ λειτουργία τῶν Θεοφανείων, ὑπάρχει σунήθεια οἱ χωριανοὶ νὰ παίρνουν δέματα ἀπὸ βρύζα καὶ νὰ τὰ φέρνουν στὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ τὰ εὐλογεῖ ὁ ἱερέας καὶ τὰ ραντίζει μὲ ἁγιασμένο νερό, ἀκολούθως μὲ τὴ βρύζα πηγαίνουν καὶ δένουν τὰ ἀμπέλια γιὰ νὰ προστατευοῦνται ἀπὸ τὸ χαλάζι καὶ διάφορες ἀσθένειες.

Στὸ Γοργοπόταμο — παιλαιότερα — τὸ βράδυ τῶν Θεοφανείων οἱ ἰχωριανοὶ, ἰδίως οἱ γεωργοί, τοποθετοῦσαν τὸ «Ἡσιόδιο Ἄροτρο» (ξύλινο ἀλέτρι) μέσα σ' ἓνα αὐλάκι μὲ νερὸ γιὰ νὰ εἶναι στερεό, νὰ μὴ σαρακώσει καὶ γιὰ νὰ καρποφορήσουν τὰ κτήματα. Μετὰ τὴ Θεία λειτουργία ἄνδρες καὶ γυναῖκες μεταβαίνουν στὸ Σαραντιάπορο καὶ ἐκεῖ γίνεται ἡ βάπτιση, ἐπειδὴ τὴν ἡμέρα αὐτὴ βαπτίστηκε ὁ Χριστός.

Ἐποτρέφοντας μετὰ στὸ χωριό, οἱ νέοι καὶ οἱ λιγερόκορμες — παλαιότερα — ἔσερναν τὸ χωρὸ στὸ Ἀλώνι τοῦ χωριοῦ τραγουδώντας:

«Σήμερα εἶναι Ἄη Φώτας
καὶ Ἄη Φωτισμὸς
κι αὔριο Ἄη Γιάννης
κι ἄε μωρὲ Γιαννάκη
καλὸ παιδί,
τί ν' ἔκανες τὴ σέλα
καὶ τ' ἄλογο
καὶ τὴ χαλθάρρα
τὴν ὀλόχρυση.»

Πρέπει νὰ ἀναφέρουμε ὅτι παλαιότερα ἦταν τόσος ὁ σεβασμὸς τῶν νέων τοῦ Γοργοποτάμου πρὸς τοὺς μεγαλυτέρους καὶ ἰδίως πρὸς τοὺς γέρους, ὥστε δὲν ἔμπαιναν στὸ χορὸ, ἂν πρῶτα δὲν φιλοῦσαν τὸ χέρι τῶν γονέων γιὰ νὰ πάρουν τὴν ἄδεια καὶ νὰ μὴ παρεξηγηθοῦν.

Στὰ χωριά τῆς Ἐπαρχίας τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων σунηθίζουν μετὰ τὴ Θεία λειτουργία ὅλοι οἱ χωριανοὶ νὰ παίρνουν ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τὶς εἰκόνες τῶν Ἁγίων καὶ νὰ τὶς πηγαίνουν γιὰ πλύσιμο στὴ βρύση τοῦ χωριοῦ. Τὸ νερὸ τῆς βρύσης ἔχει βέβαια ἁγιασθεῖ ἀπὸ τὸν ἱερέα.

Στὴ Φούρκα παλαιότερα ἀφοῦ μὲ τὸ μέγα ἁγίασμα ραντίζαν πρῶτα τὰ χωράφια, τὰ ἀμπέλια καὶ τὰ ζῶα, συγκεντρώνονταν ὅλοι οἱ χωριανοὶ στὴν πλατεία καὶ ἀφοῦ ἔπαιρναν τὶς εἰκόνες τοῦ ναοῦ πῆγαιναν ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ φώναζαν «Κύριε ἐλέησον», ἔκαναν δηλαδὴ κάτι παρόμοιο μὲ λιτανεῖα.

Στὰ Ἄρματα μετὰ τὴν λειτουργία ὅλοι παίρνουν μιὰ μικρὴ κολυμβήθρα

γεμάτη νερό από τη βρύση και πηγαίνουν στο χείμαρρο που διασχίζει το χωριό. Ἀφήνουν την κολυμβήθρα στο δρόμο και ἀκολουθεῖ ἁγιασμός ἀπὸ τὸν ἱερέα. Μετὰ τὸν ἁγιασμό πίνουν ὅλοι ἀπὸ τὸ ἁγιασμένο νερό. Αὐτὸ τὸ ἔθιμο διατηρεῖται καὶ σήμερα.

Ἰδιαίτερη ἐντύπωση προξενοῦν τὰ ἔθιμα τῶν Θεοφανείων στὸ Γανναδιό, χωριὸ πὸν φημιζέται γιὰ τὴ φιλοξενία του καὶ τὰ ὠραῖα ἀρχοντικά του.

Ἐδῶ στὸ Γανναδιά — ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε χάριν τῆς ἱστορίας — προπολεμικὰ λειτουργοῦσε ἡ περίφημη Σπυριδώνειος Σχολή, στὴν ὁποία δίδασκαν διακεκριμένοι διδάσκαλοι. Τὸ Γανναδιό τὸ ἔλεγαν τότε «Μικρὸ Κολωνάκι». Σὺζέται ἐπίσης στὸ Γανναδιό ἐρειπωμένο τὸ κτίριο, στὸ ὁποῖο ἐπὶ Ἄλλῃ Πασᾶ συγκεντρώνονταν οἱ φόροι, «τὸ δέκατο» ἀπὸ ὅλη τὴ γύρω περιοχὴ.

Τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων οἱ νέοι τοῦ χωριοῦ φέρουν στὴν ἐκκλησία τὸ εἰκόνημα τοῦ σπιτιοῦ γιὰ νὰ εὐλογηθεῖ ἀπὸ τὸν ἱερέα.

Τὴ στιγμή πὸν ὁ ἱερέας ψάλλει τὸ «Ἐν Ἰορδάνῃ βαπτιζομένου Σου, Κύριε», τὰ παιδιὰ παίρνουν καθένα τὸ εἰκόνημά του καὶ φέρουν τρεῖς φορές γύρω ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία. Σὲ κάθε περιφορὰ βουτοῦν τὶς εἰκνες στὴ βρύση πὸν βρίσκεται ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ πλυθοῦν.

Μετὰ τὴν τρίτη περιφορὰ μπαίνουν στὸ ναό, ἐνῶ ἕνα ἄλλο παιδί παίρνει τὸ Σταυρὸ τοῦ ἱερέα καὶ ἐξερχόμενο ἐπαναλαμβάνει τὴν ἴδια διαδικασία, ὅπως τὰ προηγούμενα παιδιά.

Τὸ ἔθιμο τοῦ πλουσίματος τῶν εἰκόνων εἶναι πολὺ ἀρχαῖο καὶ σχετίζεται μὲ τὴν τελετὴ τῶν Πλυντηρίων κατὰ τὴν ὁποία οἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι μετέφεραν τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς ἐν πομπῇ στὴν ἀκτὴ τοῦ Φαλήρου καὶ τὸ ἐπλυναν μὲ τὸ θαλασσινὸ νερὰ γιὰ νὰ τὸ καθαρίσουν ἀπὸ τὸ ρύπο.

Ὁ Γεώργιος Μέγας στὶς «Παραδόσεις περὶ ἀσθενειῶν» σχετικὰ μὲ τὴν περιφορὰ τῶν εἰκόνων γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἢ καὶ τοὺς ἀγροὺς γράφει ὅτι σκοπὸς τῆς ἐνέργειας αὐτῆς εἶναι νὰ τεθεῖ ὅλη ἡ περιοχὴ ὑπὸ τὴν προστασία τοῦ ἱεροῦ, μαγικοῦ κύκλου, στὸν ὁποῖο ἀπὸ φόβο δὲν μπαίνουν οἱ καλλικάντζαροι.

Στὴν Πηγὴ Κονίτης, ἀλλὰ καὶ σ' ἄλλα χωριά, μετὰ τὸ ἀπογευματινὸ χτύπημα τῆς καμπάνας συγκεντρώνονται ὅλοι οἱ χωριανοὶ στὴν πλατεία τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ ὁ παλαιὸς κουμπάρος τοῦ χωριοῦ φέρνει τρεῖς πίττες, μέσα στὶς ὁποῖες ἔχει τὸ Σταυρὸ, καὶ τὶς μοιράζει στὸν κόσμο. Ὅποιοι θὰ βρεῖ στὸ μεριδίό του τὸν Σταυρὸ, θὰ γίνεῖ ὁ κουμπάρος τοῦ χωριοῦ γιὰ τὸν καινούργιο χρόνο (μέχρι τὰ Θεοφάνεια τοῦ ἐπομένου χρόνου). Τὸν καινούργιο κουμπάρο τὸν σηκώνουν οἱ συγχωριανοὶ του ἐπάνω φωνάζοντας «ἄξιος», δηλαδὴ νὰ γίνεῖ ἄξιος, ὅπως ὁ Ἰωάννης Βαπτιστής, πὸν ἀξιῶθηκε νὰ βαπτίσει τὸ Χριστό. Ὁ καινούργιος κουμπάρος κατόπιν φέρει στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ διάφορα φαγώσιμα, ἰδίως τυρί, τσίπουρο καὶ ντόπιο κρασί καὶ κερνάει ὅλους τοὺς παρευρισκομένους, οἱ ὁποῖοι τοῦ εὐχονται «ΧΡΟΝΙΑ ΠΟΛΛΑ καὶ πάντα τυχερός». Ἄλλοῦ στὴν περιοχὴ, τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων κάθε οἰκογένεια πλένει μὲ κρασί τὴν εἰκόνα τοῦ Ἀγίου πὸν ἔχει στὸ σπῆτι τῆς.

Μὲ τὸ Μεγάγιασμα πὸν παίρνουν ὅλοι ἀπ' τὴν ἐκκλησία τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων, ραντίζουν τὰ σπῆτια, τὰ καλύβια τῶν ζώων, τὰ κτήματα, τὰ ἀμπέλια, τὰ βαρέλια μὲ τὸ κρασί κλπ.

Ὁ Γεώργιος Μέγας στὰ Ζητήματα Ἑλληνικῆς Λαογραφίας, Τρίτο Τεύχος, σελ. 58, γράφει σχετικὰ μὲ τὸ ράντισμα τῶν Θεοφανείων:

«Εἰς τὴν Φθιώτιδα παίρνουν ἁγίασμα ἀπὸ τὸν μεγάλον ἁγιασμόν, ρίχνουν μέσα στάχτη ἀπὸ τὴ βραδεῖα τῶν Χριστουγέννων πὸν εἶναι ἀκατούρηγη ἀπὸ τὰ Καλλικαντζούρια καὶ ραντίζουν τ' ἀμπέλια τους καὶ λένε: «Φεύγα, κάλα-

βρε, ἀπ' τ' ἀμπέλια· ἔχω παγανήσια σιάχτη καὶ μέγαλον ἁγιασμό».

Τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων πρῶτῃ - πρῶτῃ μαζεύουν τὴ στάχτη πού συγκεντρώθηκε στὸ τζάκι στὸ διάστημα τοῦ Δωδεκαημέρου καὶ τὴ χύνουν ἔξω στὰ χωράφια γιὰ νὰ προσοπατεύονται ἀπὸ τὸ καλάζι, τὸ σκωλήκι, καὶ ἄλλες ἀσθένειες, ἢ τὴ ρίχνουν γύρω - γύρω στὸ σπίτι ἀπὸ τὸ ἔξω μέρος γιὰ νὰ μὴ μθπαίνουν μέσα φίδια, σαῦρες κλπ.

Στὸ Νικάνορα εἶναι ἔθιμο, τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων, ὅσα παιδιὰ γεννήθηκαν τὸ προηγούμενο ἔτος, νὰ τὰ φέρνουν οἱ γονεῖς τους στὴν πλατεία τοῦ χωριοῦ μὲ κρασί καὶ διάφορους μεζέδες. Μετὰ τὴ λειτουργία, ἀφοῦ βγεῖ ἔξω ὁλος ὁ κόσμος, ὁ κανδηλανάφτης τῆς ἐκκλησίας εὔχεται στοὺς γονεῖς τῶν παιδιῶν αὐτῶν «Νὰ ζήσουν τὰ νεογέννητα μὲ τὸ κρασί καὶ τοὺς καλοὺς μεζέδες». "Ὅλοι οἱ παρευρισκόμενοι ἐπαναλαμβάνουν τὴν ἴδια εὐχὴ καὶ ἀρχίζουν νὰ πίνουν.

Στὴν Πυρσόγιαννη, ἓνα ἀπ' τὰ μεγαλύτερα μαστοροχώρια τῆς Ἐπαρχίας, τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων τὰ παιδιὰ τοῦ χωριοῦ γυρίζουν σ' ὅλα τὰ σπίτια καὶ τραγουδοῦν τὸ τραγούδι:

«Σήμερα εἶναι Φῶτα
καὶ Ἄη Φωτισμός.
Ἀῦριο εἶν' Ἄη Γιάννης,
Γιάννης ὁ Πρόδρομος.
Σήμερα βαπτίζεται
τοῦ Θεοῦ παιδί
καὶ τὸ κράζει ὁ Γιάννης
Ἰησοῦ Χριστό.
Σ' αὐτὸ τὸ σπίτι πού ῥθαμε,
πέτρα νὰ μὴ ραγίσει
κι ὁ νοικυῦρης τοῦ σπιτιοῦ
χιλία χρόνια νὰ ζήσει.»

Ἀκολουθῶς — παλαιότερα — δυὸ παιδιὰ ἀνέβαζαν τὸ μικρότερο παιδί τῆς παρέας ἐπάνω σ' ἓνα κάθισμα καὶ σηκώνοντάς του ψηλὰ ἔλεγαν: «Ἄξιος, ἄξιος, ἄξιος καὶ τώρα καὶ τοῦ χρόνου». Τοῦ εὔχονταν δηλαδὴ νὰ γίνεῖ ἄξιος, ὅπως ὁ Ἰωάννης ὁ Βαπτιστῆς πού ἀξιώθηκε νὰ βαπτίσει τὸν Ἰησοῦ.

Στὸ Παλαισέλι τὴν ἡμέρα αὐτὴ μουσκεύουν (βρέχουν) μὲ νερὸ δέματα ἄχυρο (σκλίδες λέγονται) καὶ μ' αὐτὸ τὸ ἄχυρο κάνουν σταυρούς, μὲ τοὺς ὁποίους τοῦ Ἁγίου Τρύφωνος (1η Φεβρουαρίου) δένουν τὰ κλήματα γιὰ νὰ μὴ τὰ τρώει τὸ σκωλήκι. Ὁ κουμπάρος τοῦ ἔτους πού πέρασε, τὴν παραμονὴ τῶν Θεοφανείων παίρνει ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἓνα δοχεῖο, τὸ ὁποῖο τὰ κορίτσια τοῦ χωριοῦ τὸ γεμίζουν νερὸ στὴ βρύση καὶ τὸ χύνουν μετὰ στὴν κολυμβήθρα τῆς ἐκκλησίας. Αὐτὸ τὸ νερὸ ἀγιάζεται τὴν ἡμέρα τῶν Θεοφανείων, ὅποτε ὁ παιλαὸς κουμπάρος θὰ παραδώσει τὴν κουμπάρια στὸν καινούργιο κουμπάρο.

Μὲ τὰ Θεοφάνεια κλείνει τὸ Δωδεκάημερο, τὸ ὁποῖο εἶναι πλουσιότατο σὲ ἤθη καὶ ἔθιμα σὲ ὅλη τὴν Ἑλλάδα, γιορτάζεται δὲ μεγαλοπρεπέστατα σ' ὅλον τὸν Κόσμο, ἰδιαιτέρα ὅμως στὴ Βηθελέμ, πού στὴν ταπεινὴ φάτνη τῆς θὰ συγκεντρωθοῦν τὶς ἡμέρες αὐτὲς μικρὶ καὶ μεγάλοι ἀπὸ τὰ πέρατα τῆς γῆς γιὰ νὰ προσκυνήσουν τὸ Θεῖο Βρέφος καὶ νὰ Τοῦ προσφέρουν — ὡς ἄλλοι Μάγοι — σμύρνα, λιβάνι καὶ χρυσό.

ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΚΑΝΔΑΛΗ

Η ΛΑΙΚΗ ΛΑΤΡΕΙΑ*

Περιοχής Κρυφοβού και Κουκλεσίου Ήπειρου

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗ ΣΥΛΛΟΓΗ

Πρῶτο Βραβείο Κουτλιδαίου Διαγωνισμού 1976 - 1977
του Λυκείου Ἐλληνίδων

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ (ΙΙΙ)

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ — ΛΑΤΡΕΥΤΙΚΑ ΕΘΙΜΑ

Α΄.

ΑΠΑΡΧΕΣ

1. Στὰ χωριά ὅσοι ἔχουν μελίτσια, ἀπὸ τὸ πρῶτο κερὶ ποῦ θὰ κόψουν, θὰ φτιάξουν κερὶὰ γιὰ τὴν ἐκκλησιὰ ἢ θὰ τὸ προσφέρουν σκέτο κερὶ, «ἀδούλευτο», ὅπως τὸ λένε, σὲ πλάκες, στὴν ἐκκλησιὰ. Καθὼς τὸ λειώνουν σὲ σαγανάκια ἢ νταβαδάκια, παίρνει τὸ σχῆμα τοῦ δοχείου καὶ βγαίνει σὰν πλάκα. Γι' αὐτὸ λένε: «Θὰ πάω κἀνα δυὸ πλάκες κερὶ στ' ἄν ἐκκλησιὰ».

(Κουκλεσίου καὶ Κρυφοβού. Πληρ. Νάστως Μπότσαρη καὶ Κ. Σκανδάλη. Ἡ συνήθεια διατηρεῖται).

2. Κάθε νοικοκύρης, πόχει σπαρμένα σιτάρια στὰ χωράφια του, ξεχωρίζει ὅπως ἀναφέρουμε καὶ στὸ ἔθιμο «Πρόσφορα», τὸ στάρι γιὰ τὶς λειτουργίες. Καὶ μόλις πρωτοαλέσουν ὅπωςδήποτε θὰ βάλουν καὶ λίγο ἀπὸ τὸ διαλεκτὸ σιτάρι γιὰ «λειτουργιές» (πρόσφορα). Θὰ φτιάσουν «λειτουργιές ἀπ' τὴν καινούργια σοδειά», ὅπως χαρακτηριστικὰ λένε.

(Τὸ ἔθιμο διατηρεῖται στὰ χωριά. Πληρ. ἀπὸ πολλοὺς γερόντους Κουκλεσίου καὶ Κρυφοβού).

3. Ὅσοι ἔχουν ἀμπέλια φτιάτουν καὶ προσφέρουν «ἀνάμα γιὰ τὴν ἐκκλησιὰ». Δὲν ὑπάρχει ὀρισμένη ἡμερομηνία ἢ γιορτὴ ποῦ νὰ πρωτοκάνουν τὴν προσφορά. Πάντως σὲ μιὰ Κυριακὴ ἢ γιορτὴ τοῦ φθινοπώρου. Τὸ ἔθιμο τοῦτο μετὰ το 1960 παραμελήθηκε ἀπὸ τὴν πλειονότητα τῶν χωρικῶν, γιὰτὶ παράτησαν τὰ ἀμπέλια. Ὅσοι ἔχουν ἀμπέλια κρατοῦν τὸ ἔθιμο ἀκόμη. (Πληρ. Κων. Τσιόπα ἀπὸ Κρυφοβού).

4. Τὸν «Τρυγητὴ» (Σεπτέμβρη) ποῦ ὠριμάζουν τὰ κράνα, οἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδιὰ παίρνουν μιὰ μικρὴ «κλωναρούλα» μὲ κράνα, ἢ λίγα «σπειριὰ κράνα» καὶ τὰ βάζουν στὰ μικρὰ εἰκονίσματα (εἰκονοστάσια) τῶν Ἐξωκκλησιῶν τοῦ χωριοῦ. Ἄν τὸ Ἐξωκλήσι δὲν ἔχει «εἰκόνισμα», πράγμα ποῦ συμβαίνει σὲ ἐλάχιστες περι-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 93.

πτώσεις, γιατί τὰ περισσότερα ἔχουν, τότε «τὴν κλωναρούλα» ἢ «τὰ σπειριά τὰ κράνα» τὰ τοποθετοῦν σὲ χώρο κάπου κάτω ἀπὸ τὴν εἰκόνα, ἢ στὸ μανουάλι ἢ στὸ ἀναλόγιο. «Τὰ βάζ' ἔτο' γιὰ τὸν Ἅγιο ποῦναι μόνος στὴν ἐρημιὰ καὶ δὲν ἔχ' τίποτε». Καὶ ἀκόμα γιατί στὰ χωριά τὴν ἐποχὴ αὐτὴ καὶ ἐκεῖ στὶς ἐρημιές που εἶναι τὰ ἐξωκκλήσια «δὲν ἔχουν ἄλλο πράμα νὰ δῶκουν στὸν Ἅγιο». (Ἔθιμο ἀπὸ τὸ Κρυφοβὸ πού διατηρεῖται. Πληρ. ἀπὸ προσωπικὴ ἐμπειρία καὶ ἀπὸ τὴ Μ. Σκανδάλη).

(Ἄλλα λατρευτικὰ ἔθιμα ἀπαρχῶν ἀναφέρονται στὸ Τέταρτο Μέρος «Λατρευτικὰ ἔθιμα γιορτῶν»).

Β΄.

ΑΛΛΕΣ ΠΡΟΣΦΟΡΕΣ

1. Τὰ Πρόσφορα (Λειτουργιές). Τὰ πρόσφορα τὰ λένε «λειτουργιές». Τὰ παιδιὰ τὰ λένε: «λειτουργιές τ' παπᾶ». Ἡ: «λειτουργιὰ γιὰ τὸν παπᾶ», λένε μικροὶ καὶ μεγάλοι.

Πῶς γίνονται. Τὸ στάρι γιὰ τίς λειτουργιές – καὶ μάλιστα νὰ 'ναι ἀσπρόσταρο – κάθε νοικοκύρης τὸ διαλέγει μὲ τὸ «φανόλομα στὸ θέρισμα». Δηλ. πρὶν μοῦναι θερισοῦν τὸ χωράφι «περνάει ἡ νοικοκυρὰ ἢ ἄλλη θερίστρια στὸ χωράφι, ἐδῶ ἐκεῖ καὶ μαζεύει τ'ς ψωμομένες ψάνες» (μαζεύει τὰ ψηλότερα καὶ παχύτερα στάχυα, τὰ πιὸ μεστωμένα). Τὰ βάζουν κάπου χώρια καὶ μετὰ θερίζουν. Αὐτὰ ἀργότερα τὰ στουμπίζουν, γίνεται τὸ λίκνισμα καὶ μαζεύουν τὸ σιτάρι σὲ μιὰ σακκούλα. Ὅχι σὲ σακί! γιὰ νὰ μὴ πάρει τρίχες καὶ βρεθεῖ στὶς λειτουργιές τρίχα. Τὸ στάρι αὐτὸ ἡ νοικοκυρὰ τὸ πλένει, τὸ λιάζει στὸν ἥλιο καὶ εἶναι ἔτοιμο γιὰ τὸ μύλο.

Ὅταν ὁ νοικοκύρης θὰ πάει τὸ πρῶτο ἄλεσμα στὸ μύλο ἀπὸ τὴν καινούργια σοδιὰ θὰ βάλει στὰ μεσοσάμαρα τοῦ φορτίου καὶ μιὰ σακουλίτσα μὲ στάρι γιὰ λειτουργιές. Δὲν τὸ πηγαίνουν ὅλο μιὰ φορὰ γιὰ νᾶναι πάντα φρέσκο τὸ ἀλεύρι γιὰ τίς λειτουργιές.

Στὸ μυλωνά, μόλις ξεφορτώσει, θὰ πεῖ πῶς ἔχει στάρι γιὰ λειτουργιές. Ὁ μυλωνὰς ἀμέσως θὰ καθαρίσει τὸ μύλο. Δηλ. ἂν εἶναι ἀπὸ καλαμπόκι ἢ βρίζα θὰ ριζοῦ λίγο στάρι γιὰ νὰ πάρει τὰ ἀπομεινάρια τῶν ἄλλων γεννημάτων. Τὸ ἀλέθει καὶ τὸ μαζεύει πάλι στὴ σακκούλα. Στὸ σίπι ἡ νοικοκυρὰ τὸ διατηρεῖ σ' ἓνα καθαρὸ μέρος. Ἄπ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ πάρει καμιά φορὰ νὰ φτιάσει «πέτρα» (φύλλα πίττας) καὶ τίποτε ἄλλο. Γιατὶ ὅπως εἶπαμε εἶναι ἀποκλειστικὰ γιὰ λειτουργιές. Μπορεῖ ἐπίσης νὰ δανείσει καὶ σ' ἄλλη νοικοκυρὰ.

Ζύμωμα, ψήσιμο. Ἡ νοικοκυρὰ πού θὰ ζυμώσει τὰ πρόσφορα πρέπει νὰ 'ναι καθαρὴ. Δηλ. ἀποχὴ ἀπὸ συζυγικὲς σχέσεις τρεῖς καὶ πάνω μέρες. Νὰ μὴ ἔχει τὰ ροῦχα τῆς (ἔμμηνα) καὶ γενικὰ νὰ μὴ εἶναι «σκελζμένη» (ἐρωτοτροπίες, μαλώματα μὲ ἄλλες, μάλωμα μὲ τὸν ἄντρα τῆς νὰ μὴ ἔχει πάθει ἀπὸ ἡσκιωματα καὶ τὰ τέτοια). Θὰ λουστῇ ἀπαραιτήτως ἡ νοικοκυρὰ. Θὰ ἀλλάξει τὰ ροῦχα τῆς ὅλα. Τόσο ἡ μάνα μου ὅσο καὶ οἱ ἄλλες γυναῖκες, πού ρώτησα, μοῦ εἶπαν πῶς καὶ τὸ σχοινάκι πού δένουν τίς κοσιίδες τους ἀκόμα πρέπει νὰ τὸ βγάλουν καὶ θὰ βάλουν ἄλλο καινούργιο ἢ φρεσκοπλυμένο.

Τὸ νερὸ πρέπει νὰ 'ναι φρεσκοφερμένο ἀπὸ τὴ βρύση καὶ μὲ τὸ δοχεῖο πού μάζουν νερὸ γιὰ τίς λειτουργιές νὰ μὴ ἔχει πιεῖ κανένας ἐκεῖνη τὴν ὥρα. Στὴ βρύση προσέχουν νὰ μὴ πιεῖ κανένας ἀπὸ πάνω ἀπὸ τὴ βαρέλα. Τὸν ἀποτρέπουν ἔτσι: «Μὴν πιεῖς ἀχπὰν ἀπ' τ' βαρέλα, τὸ θέλω γιὰ λειτουργιές». Τὸ προζύμι (μαγιά) πρέπει νὰ 'ναι ἀπὸ σταρένιο ζυμάρι. Ἄν εἶναι ἀπὸ βρίζινο καὶ δὲν μπορεῖ νὰ βρεῖ στὴ γειτονιά ἡ νοικοκυρὰ, τότε τὸ καθαρίζει μὲ τὸν τρόπο πού θὰ

πούμε παρακάτω στα «έφτάζυμα». Δηλ. στραγγίζει το νεράκι από το προζύμι, το αναπιάνει. Ξαναστραγγίζει πάλι το νεράκι, ξανααναπιάνει. Αυτό το κάνει δυο - τρεις φορές. Το αλεύρι το «ξεοπτοτάει» (κοσκινίζει) με την πυκνή τή σήτα. Άφου ταχτοποιήσει το ανάπιασμα (προζύμι) γίνεται το ζύμωμα. Ή ποσότητα του ζυμαριού είναι βέβαια λίγη γι' αυτό το ζύμωμα δέν γίνεται στο μεγάλο σκαφίδι που ζυμώνει ή νοικοκυρά για φουρνιά. Γίνεται σε μικρό σκαφιδάκι ή σε κανένα μεγάλο ταψί. Κάνει το σταυρό της ή νοικοκυρά και αρχίζει. Τις πλάθει καλά και τις κάνει έμφανίσιμες. «Για να μη ξεροσκάσουν και για να μη τ' γελάσουν οι άλλες ν' κοκυρές σαν θα τις δοούν στην έκκλησία». Πατάει τή σφραγίδα πάνω και τις αφήνει να γίνουν. Τή σφραγίδα τήν έχει κάθε νοικοκυρά στο ντουλάπι του σπιτιού. Τις σφραγίδες αυτές τις φτιάνουν γερόντοι που άσχολοούνται με την άπλη ξυλογλυπτική. Δηλ. φτιάνουν ρόκες γνεσίματος, κλίτσες, άδράχτια, σφοντύλια, κλπ. Είναι οι συνηθισμένες και μέχρι σήμερα χρησιμοποιούμενες σφραγίδες.

Τις σκεπάζει με καθαρό πανί και τις αφήνει να γίνουν. Μα κάθε λίγο και λιγάκι τις κοιτάζει μήπως σκάζουν και χαλάσουν. Και στο ψήσιμο προσέχει ή νοικοκυρά να μη «άρπάξουν» (καοούν άποτομα). Άν κατά τύχη τής καοούν ή τής σκάσουν οι λειτουργιές δέν τις στέλνει στην έκκλησία. Τις δίνει στα παιδιά της να τις φάνε. Και τότε δανείζεται από καμιά γειτόνισσα ή ξαναζυμώνει άν έχει καιρό. Πάντα κάθε νοικοκυρά φτιάνει παραπάνω άπ' ό,τι χρειάζεται και έτσι βρίσκουν να δανειστούν μεταξύ τους.

Όλη αυτή ή δουλειά του ζυμώματος και ψησίματος αρχίζει από την Παρασκευή το βράδυ - ή και γρηγορώτερα κι από την Πέμπτη άκόμα, άν οι λειτουργιές χρειάζονται το πρωί του Σαββάτου - και μπορεί να φτάσει ως το δειλινό του Σαββάτου το πολύ. Στις γιορτές τήν παραμονή πρέπει να 'ναι έτοιμα τα πρόσφορα.

Το υπόλοιπο του ζυμαριού - και πάντα κανονίζουν να μείνει - το φτιάνουν οι μανάδες «καρβελάκια καθάρια» για τα παιδιά να τα ξεγελοούν, «να ξεκληάνε» και να μη τούς ζητούν λειτουργιά. Μπορεί κρυφά να χαλάσουν και καμιά λειτουργιά τα παιδιά γιατί ηλιεύουν το «καθάριο». Τα βάζουν οι νοικοκυρές τα καρβελάκια στα διάκενα του ταψιού που βάζουν τις λειτουργιές και ψήνονται μαζί μ' αυτές. Το μέγεθος στα καρβελάκια δέν ξεπερνά συνήθως το μέγεθος γροθιάς παιδιού. Στο Κουκλέσι εκτός από καρβελάκια τα λένε επί πλέον και «Βαρσιλάδια».

Τήν Κυριακή ή τή γιορτή τή «λειτουργιά» τή στέλνουν με ένα παιδί ή με κάποιον μεγάλο που θα πάει γρήγορα στην έκκλησία, «με τήν πρώτ' τήν καμπάνα». Το πολύ να άργήσουν ως τή δεύτερη καμπάνα. «Για να βγάλ' ό παπάς τόν άρτο» λένε. «Ή λειτουργιά» στέλνεται τυλιγμένη σε καθαρή πετσέτα ή μαντήλι και συνοδεύεται άπαραιτήτως με κερι (ένα ως τρία). Όποιος θέλει στέλνει με τή λειτουργιά και «ανάμα». Το ένα κερι παίρνει ό παπάς με το πρόσφορο μαζί. Τα άλλα το ανάβει το άτομο που έφερε τις λειτουργιές, έξω στα μανάλια. Το ίδιο άτομο μπορεί να φέρει δυο και τριών σπιτιών τα πρόσφορα. Τότε δίνοντάς τα στον παπά που βγαίνει και τα περιλαβαίνει στη δεξιά Πύλη «όνοματίζει» για το καθένα τίνος είναι: Π.χ. «Τούτ' ή λειτουργιά είναι τ' Βασίλ' Κίτσιου, τούτ' είναι τ'ς θειάς μ' τ'ς Ν'κόλαινας, κλπ.».

Παλιότερα - πριν από τόν πόλεμο του Σαραντα - οι νοικοκυρές έφτιαναν με τή σειρά πρόσφορα για τήν έκκλησία. Π.χ. τή μιá Κυριακή ή τάδε, τήν άλλη ή άλλη, κλπ. Αυτό γινόταν τότε, γιατί στα χωριά έτρωγαν καλαμποκόσιο ψωμί και το σάρι ήταν περιζήτητο μερικούς μήνες και έποχές. Και για να μη φτιάνουν πολλές μαζί μιá Κυριακή και τήν άλλη καμιά, βάλανε τή σειρά. Στις γιορτές δέν υπήρχε σειρά, πήγαιναν όσοι θέλανε.

Σήμερα πολλές νοικοκυρές παίρνουν «άγοραστές λειτουργιές». Όσες γυ-

ναίκες ρώτησα διαπίστωση πώς νιώθουν ένοχες γιατί λένε «δέν πιάνει νά πααίν ε αγοραστές λειτουργιές, γιατί τ'ς φκιάν' ακάθαρθ' άνθρωπ' κι όπως νά 'ναι κι θά μάς ξεσυνεραστεί ό Θεός».

Και σήμερα όμως στίς μεγάλες γιορτές οί νοικοκυρές φτιάνουν δικές τους λειτουργιές και δέν πηγαίνουν αγοραστές. (Δηλ. αγορασμένες από τό φούρνο του πλησιέστερου κεφαλοχωριού). Ακόμη και όταν έχουν «γιορτάσι» (ονομαστική γιορτή) στό σπίτι φτιάνουν λειτουργιές μόνοι τους.

Στό τέλος κάθε λειτουργίας στην εκκλησία ή στα παρεκκλήσια, τά παιδιά «πού βοήθησαν τόν παπά στό 'Ιερό» καθώς και άλλα από τό εκκλησίασμα μένουν «νά φάνε τ'ς άνφορές, πού περίσσεψαν», δηλ. νά φάνε τό άντίδωρο πού περίσσεψε στό δίσκο. Και ακόμη γιά νά πάρουν «λειτουργιά από τόν παπά». Δηλ. τούς μοιράζει ό παπάς τά πρόσφορα πού έμειναν, αφού έχει βγάλει «τόν άρτο» από τό καθένα.

(Τό έθιμο γιά τίς «λειτουργιές» διατηρείται ακόμη σήμερα στα χωριά. Η γριά μπτέρα μου συνηθίζει και σήμερα νά φτιάνει πρόσφορα κατά την παλιά συνήθεια. Τους ιδιωτισμούς και τίς πληροφορίες έχουμε από προσωπική εμπειρία και από γριές Κουκλεσιού και Κρυφοβού).

2. Τά έ φ τ ά ζ υ μ α π ρ ό σ φ ο ρ α. Είναι σαν οί «λειτουργιές» ή και μεγαλύτεροι άρτοι. Τά λένε άπλώς: «έφτάζυμα». Τά πηγαίνουν σε μεγάλη γιορτή. Όπως π.χ. όταν πανηγυρίζει τό χωριό. Ακόμη όταν έχει ταμένο μιá νοικοκυρά στην γιορτή 'Αγίου νά πηγαίνει «έφτάζυμα». Στα «γιορτάσια» (όταν έχουν ονομαστική γιορτή στό σπίτι. Πηγαίνουν «έφτάζυμα» και τή Μεγάλη Πέμπτη. Δηλ. μιá νοικοκυρά θά φτιάσει «έφτάζυμα» μιá δυό φορές τό χρόνο.

Γίνονται ως εξής: Παίρνουν τό προζύμι (μαγιά ζυμαριού). Αναπιάνουν λίγο προζύμι. Γίνεται. Στραγγίζουν από αυτό τό λίγο και καθαρό άλευρονέρι. Ξαναπιάνουν προζύμι. Τό στραγγίζουν πάλι. Και πάλι και πάλι. Έφτά φορές αυτή ή δουλειά. Με τό τελευταίο φτιάνουν τά «έφτάζυμα». Κατά τά άλλα στό ζύμωμα κλπ., τηρούνται πιστά οί συνήθειες όπως στις «λειτουργιές», πού περιγράψαμε παραπάνω.

(Τήν πληροφορία γιά τόν τρόπο κατασκευής τών έφτάζυμων έχουμε από τήν Αίκα. Τσιάπα 65 χρονών. Ξέρει, λέει, από τήν πεθερά της πού έφτιανε συχνά έφτάζυμα).

(Σήμερα σπάνια νοικοκυρές νέες φτιάνουν «έφτάζυμα», τόσο στα δυό χωριά πού γράφουμε, όσο και στα γύρω).

'Από τή γριά Μ. Σιούτη, 75 χρονών, έχουμε τήν είδηση πώς στό Κρυφοβό ε'ς τό 1930 φτιάναν και τίς «κουλουρες του γάμου» έφτάζυμες. Σήμερα συνεχίζουν νά φτιάνουν κουλουρες γάμου έφτάζυμες στην Πράμαντα και σ' άλλα Τζουμερκοχώρια, όπως μάς πληροφορόρησε ή γριά Μαρ. Γεροδήμου από τήν Πράμαντα (80 χρονών).

3. Τ ό ά ν ά μ α. Τό «άνάμα», εκτός από τήν περίπτωση προσφοράς στις 'Απαρχές (Α' 'Απαρχές, 3), τό πηγαίνουν και Κυριακές και γιορτές και προπάντων στις μεγάλες γιορτές του χρόνου.

Τό «άνάμα» δέν πρέπει νά είναι «άπόπμα» (άπομεινάρι του μπουκαλιού ή του ποτηριού πού έχει πιει κάποιος). Τό άδειάζουν από τό μπουκάλι ή από τό βαρέλι χωρίς νά πιούν από τό δοχείο αυτό. Όσοι δέν έχουν άμπέλι δικό τους αγοράζουν κρασί γιά ανάμα. Και πρέπει νά είναι γνήσιο και κόκκινο κι' όχι ρετσίνα ή άλλο φτιαχτό.

Οί άμπελουργοί τό κρασί πού προορίζεται γιά ανάμα δικό τους τό φτιάνουν με τόν παρακάτω τρόπο: Πρίν τρυγήσουν τ' άμπέλι διαλέγουν καλά σταφύλια. Γά πατάνε ξεχωριστά. Βάζουν τόν μούστο, νά γίνει, σε ξεχωριστό βαρέλι. Τό κρασί

αυτό το έχουν για άναμα. Δεν πίνει κανένας. Μόνο για γιατρικό δίνουν σε κανέναν άρρωστο από αυτό, συνήθως βρασμένο.

(Το έθιμο διατηρείται σε οικογένειες χωριών που έχουν άμπέλια άκόμη. Τις πληροφορίες έχουμε: Κρυφοβού από Μαρία και Κων. Σκανδάλη, Κουκλεσιού από Νάστω Μπότσαρη).

4. Το "Υψωμα. Για τὸ «σήκωμα» τοῦ Ὑψώματος ἀπαραίτητα εἶναι: "Ένα πιάτο ἡ μικρὸ σαγάνι (χαλκωματένιο πιάτο) μὲ βρασμένο στάρι. Μία λειτουργία καὶ κεριά. Τὴ λειτουργία τὴν τοποθετοῦν πάνω στὸ στάρι ὅταν τὸ διαβάζει ὁ παπὰς καὶ τὰ κεριά τὰ ἀνάβουν ἀπὸ γύρα στὰ χεῖλη τοῦ πιάτου. Τὰ κεριά μπορεῖ νὰ εἶναι ἕνα, δυὸ καὶ παραπάνω.

Τὸ "Υψωμα ποὺ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησιά καὶ τὸ «σηκώνουν», γιὰ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἁγίου, τὸ λένε: "Υψωμα γιὰ τὸν Ἁγιο». Τὸ πηγαίνουν καὶ χωρὶς νὰ ἔχουν γιορτάσι στὸ σπίτι.

Στὸ τέλος καὶ μετὰ τὸ «σήκωμα» ὁ πιστὸς μοιράζει τὸ στάρι καὶ τὸ πρόσφορο στοὺς ἄλλους λέγοντας: Π.χ. «Τ' Ἁϊ - Γιώργη». Οἱ ἄλλοι παίρνοντας λίγο στάρι καὶ κόθοντας μὲ τὸ χέρι μιά μπουκιά ὁ καθένας ἀπὸ τὴ λειτουργία λένε: «Βοηθειά σ' ὁ Ἁγιώργης Νάκαινα». «Χρόνια πολλά».

Τὸ "Υψωμα ποὺ σηκώνουν ὅταν ἔχουν γιορτάσι (δηλ. ὀνομαστικὴ γιορτὴ μέλους τῆς οἰκογένειας), εἴτε τὸ πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία νὰ γίνει τὸ «σήκωμα», εἴτε φέρνουν τὸν παπὰ στὸ σπίτι καὶ τὸ σηκώνουν. Σηκώνουν στὸ γιορτάσι ἀρσενικῶν καὶ μεγάλων μελῶν τῆς οἰκογένειας. Στῶν γυναικῶν τὸ γιορτάσι σπάνια σηκώνουν ἀφοῦ δὲν γιορτάζουν καλὰ - καλὰ τὰ περισσότερα θηλυκὰ μέλη τῆς οἰκογένειας.

Στὴν ἐκκλησία ὁ παπὰς διαβάζει μιά φορὰ γιὰ ὅλα. "Ένα θηλυκὸ μέλος τῆς οἰκογένειας θὰ πάρει τὸ πιάτο μὲ τὸ στάρι καὶ τὸ πρόσφορο μετὰ τὸ διάβασμα καὶ θὰ τὸ μοιράσει λέγοντας: «Γιὰ τὸ Γιώργο μου» π.χ. "Ἡ «γιὰ τὸνομα τοῦ Κώστα μ'». "Ἡ «γιὰ τὸν ἄντρα μ'». "Ἡ «γιὰ τὸν (π.χ.) Πάνο μ' π' γιορτάζ'». "Ἡ «γιὰ τὸ Γιάννη μ' πὸχ' τὸνομά τ'». Καὶ ἄλλα τέτοια παρόμοια. Παίρνοντας τότε καθένας, ὅπως παραπάνω εἶπαμε, λέγει: «Ἁει νὰ χαιρέσαι τὸ Γιάννη σ' (π.χ.)». «Ἁρόνια πολλά». "Ἡ «Ἁὰ τὸν χαιρέσαι». "Ἡ «νὰ τὸν καλοδεχτεῖς» (ἂν εἶναι στὴν ζενιτειά). Ἡ γυναίκα ποὺ δέχεται τὶς εὐχὲς ἀναποδίνει μὲ τὶς ἀνάλογες. Γιὰ τὸ σήκωμα τοῦ ὑψώματος δίνουν στὸν παπὰ φιλοδῶρημα. Στὸ σπίτι τὸ ὑψωμα σηκώνεται ὀποιαδήποτε ὥρα τῆς γιορτερῆς μέρας. Μετὰ τὸ σήκωμα τοῦ ὑψώματος συνήθως τὶς μεσημεριανὲς καὶ βραδυνὲς ὥρες ἀκολουθεῖ φαγοπότι καὶ γλέντι στὸ σπίτι τοῦ ἀτόμου, ποὺ γιορτάζει. (Κοίταξε περισσότερα στὶς ὀνομαστικὲς γιορτές. Πληρ. προσωπικῆς ἐμπειρίας).

(Τὸ έθιμο γιὰ σήκωμα τοῦ Ὑψώματος διατηρεῖται ἀκόμη καὶ σήμερα στὰ χωριά).

Ἁπὸ τὴ Νάστω Μπότσαρη, ἀπὸ τὸ Κουκλεσί, ἔχουμε τὴν εἶδηση γιὰ τὴν ἐξῆς περίπτωση ποὺ σηκώνεται "Υψωμα. Σηκώνουν "Υψωμα καὶ ὅταν πρόκειται νὰ ξενιτευτεῖ ὁ ἀρχηγὸς ἢ ἄλλο μέλος τῆς οἰκογένειας, ἀρσενικὸ βέβαια. Σηκώνεται πάντα λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ ξενιτεμένου, στὴν ἐκκλησιά ἢ στὸ σπίτι. Στὸ σπίτι ἀκολουθεῖ τραπέζι. Γι' αὐτὸ λένε τὶς ἐξῆς φράσεις στὰ χωριά: «Σήκουσι ὑψωμα ὁ (τάδε), γιὰτὶ φέγει τὸ παιδί τ' γιὰ τὰ ξένα». («Ἐχ' τραπέζ' γιὰτὶ φέγ' αὐρεῖο γιὰ τὰ ξένα»). Εὐχὲς ποὺ λέγονται εἶναι τέτοιες: «Ἁει καλὸ ταξίδ'». «Ἁὰ πάει μὲ τὸ καλὸ κι νὰ καζαντήσει». Καὶ ἄλλες τέτοιες.

(Ἡ συνήθεια ἔπαψε πρὶν ἀπὸ τὸν Πόλεμο. Σήμερα ἐλάχιστες οἰκογένειες σηκώνουν "Υψωμα κατὰ τὴν ἀναχώρηση τοῦ ξενιτεμένου. Ἐνῶ τὸ τραπέζι ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω τὸ κάνουν οἱ περισσότεροι).

5. Πρόσφορα στὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ. Συνηθίζουν

σὲ τρύπα τοῦ σπιτιοῦ, μέσα ἢ ἐξω, ποὺ ὑπολογίζουν πῶς βγαίνει τὸ στοιχειὸ τοῦ σπιτιοῦ (τὸ φίδι τοῦ σπιτιοῦ), ἢ στὸν «ὄστρεχα» (ὄστρέχας εἶναι τὸ τριγωνικὸ κενὸ μεταξὺ τῆς ἀρχῆς τῆς στέγης καὶ τοῦ τοίχου), βάζουν ἓνα κομματάκι ψωμί «γιά τὸ στοιχειὸ τ' σπιτιοῦ», ὅπως λένε. (Πληρ. ἀπὸ Νάστω Μπότσαρη - Κουκλέσι καὶ Μαρία Σκανδάλη - Κρυφοβό. Τὴ συνήθεια κρατοῦν μόνο μερικὲς γριές σήμερα).

Γ'.

ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ

Ἡ ὀνομαστικὴ γιορτὴ λέγεται καὶ χαρακτηρίζεται μὲ τὶς ἐξῆς λέξεις καὶ φράσεις: «Γιορτάσι» (ἔχει ὀνομαστικὴ γιορτὴ). «Ἐχ' τ' ὄνομά του» (γιορτάζει). «Ἐχουν γιορτάσ' οἱ Κωστάδες» (γιορτάζουν οἱ Κωστάδες). «Γιορτάζει (ὁ τάδε)».

Οἱ γυναῖκες ὡς πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο σπάνια γιόρταζαν τ' ὄνομά τους. Μόνο οἱ ἄντρες γιόρταζαν. Καὶ σήμερα μόνο οἱ νέες γυναῖκες γιορτάζουν τ' ὄνομά τους. Ἀπὸ τὶς γριές καμία. Γιορτάζουν στὸ σπῖτι μόνο τὸ ὄνομα τοῦ ἄντρα τους. «Γιορτάζ' ὁ ἀφέντ'ς τ' σπιτιοῦ», ὅπως χαρακτηριστικὰ λένε οἱ γριές.

Γιορτάζουν καὶ ὅλα συνήθως τὰ ἀρσενικὰ μέλη τῆς οἰκογένειας. Κυρίως τὰ μεγάλα. Τὰ κορίτσια τῆς οἰκογένειας μικρὰ καὶ μεγάλα μόλις τώρα μετὰ τὸ 1960 ἄρχισαν νὰ γιορτάζουν. Παλιότερα ὅσες γυναῖκες γιόρταζαν τὸ ὄνομά τους τὶς ἔλεγαν «ξεβγαλμένες», «ξετοίπωτες» καὶ δὲν τὶς ἔπαιρναν γιὰ νυφάδες στὰ νοικοκυρόσπιτα. Τὰ πολὺ μικρὰ ἀρσενικὰ τῆς οἰκογένειας δὲν γιορτάζουν συνήθως. Μόνο ἂν ἔχουν συνωνυμία μὲ τὸν παποῦ γιορτάζουν.

Ἵσοι γιορτάζουν σπκῶνουν ὕψωμα, ὅπως μιλήσαμε καὶ στὸ κεφάλαιο «Ἵψώματα». Τὸ σπκῶνουν ἢ στὴν ἐκκλησία, ἢ στὸ σπῖτι. Ἵσοι θὰ σπκῶσουν ὕψωμα στὸ σπῖτι λένε τοῦ παπᾶ στὸ τέλος τῆς λειτουργίας: «Παπᾶ ἔχω γιορτάσ' νάρθ'ς στὸ σπῖτι». ἽΗ: «Παπᾶ ἔχω ὕψωμα στὸ σπῖτι». ἽΗ «Νάρθ'ς παπᾶ νὰ σπκῶεις τὸ ὕψωμα στὸ σπῖτι». ώΟ παπᾶς τοὺς ἀπαντᾷ ἀναλόγως. Δηλ. ἂν μπορεῖ νὰ πάει στὸ σπῖτι ἢ ὄχι. Συνήθως πηγαίνει σ' ὅλα τὰ σπῖτια ποὺ τὸν ζητᾶνε. Σ' ὄποιον γιορτάζοντα τύχει νὰ τοῦ σπκῶσει τὸ ὕψωμα τὸ μεσημέρι ἢ τὸ βράδου στὴν ὥρα φαγητοῦ, θὰ καθῆσει στὸ τραπέζι.

Οἱ χωρικοὶ, συνήθως ἄντρες καὶ κάπου κάπου καὶ γυναῖκες «περᾶν βίζιτες σ' ὄσους ἔχουν γιορτάσ'». Δηλ. περνοῦν ἐπισκέψεις σὲ ὄσους γιορτάζουν.

Τὰ παιδιὰ τῶν χωριῶν τραβοῦν τὸ αὐτὶ τῶν παιδιῶν ποὺ γιορτάζουν, στὴ μέρα τῆς γιορτῆς τους.

Στὰ χωριὰ ἡ διάρκεια τῆς ὀνομαστικῆς γιορτῆς εἶναι μόνο γιὰ τὴ μέρα. Δὲν κάνουν ἐπισκέψεις ἄλλες μέρες ὅπως στὶς πόλεις.

Ε ὕ χ ε ς. Οἱ ἄντρες λένε λίγες εὐχές: «Χρόνια πολλά». «Νάεισαι καλά». «Νὰ χαίρεσαι τ' ὄνομά σου». Οἱ γυναῖκες ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω ἀραδιάζουν κι' ἄλλες: «Νὰ χαίρεσαι (π.χ.) τὸν Κῶστα». ἽΑν ἔχει καὶ ἡ ἄλλη ποὺ εὐχεται Κῶστα, δέχεται τὴν εὐχή: «Παρομοίως». Νὰ καλοδεχτεῖς τὸν (τάδε)», ἂν εἶναι στὴν ξενιτεία. «Νὰ ζῆεις μὲ τὸν ἄντρα σ' κι μὲ τὰ παιδάκια σ'». «Εὐχαριστῶ παρομοίως κι ἐσὺ. (π.χ.) Γιαννούλα μ'».

«Νὰ τὸν χαίρεσαι», λένε στὴ γυναῖκα τοῦ ἄντρα ποὺ γιορτάζει. Στὸ κέρασμα λένε τὶς προηγούμενες εὐχές. Κερνᾷ τοὺς ἐπισκέπτες, ἡ μητέρα, ἢ ἡ μεγάλη ἀδερφή ἢ ἡ νύφη κατὰ περίπτωσιν.

(Τὸ ἔθιμο τῶν ὀνομαστικῶν γιορτῶν παραμένει. Γράψαμε τὸ ἔθιμο καὶ τοὺς ἰδιωματισμοὺς του ἀπὸ προσωπικὴ γνώσιν).

Δ'. ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

1. Τὸ θρησκευτικὸ πανηγύρι. Τὸ μεγάλο πανηγύρι τοῦ χωριοῦ, πού γίνεται μιὰ φορά τὸ χρόνο καὶ στὴ γιορτὴ τοῦ Χριστοῦ ἢ τῆς Παναγίας ἢ Ἁγίου, λέγεται: «Χωριαν'κό πανγύρ'» ἢ ἀπλῶς «Πανγύρ'». Ἄλλοτε πάλι χαρακτηρίζουν τὸ πανηγύρι ἔτσι: «Τ'ς Παναγίας τὸ Παν'γύρ'». «Στ' Ἀϊ - Ν'κόλα τὸ Παν'γύρ'». «Στοῦ Παν'γύρ' τ' Ἀϊ - Λιός». Τὰ πανηγύρια στὰ χωριά γίνονται στὸ διάστημα ἀπὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ὡς τῶν Ταξιαρχῶν. (23 Ἀπρίλη ὡς 8 Νοέμβρη). Τὰ περισσότερα στὶς γιορτὲς τοῦ καλοκαιριοῦ (Ἰούλιο, Αὐγουστο καὶ ἀρχὲς Σεπτέμβρη).

Ὅταν τὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ συμπίπτει μὲ γιορτὴ Μοναστηριοῦ, τὸ κάνουν τὴν ἄλλη μέρα, «γιά νὰ πάει ὁ κόσμος στὸ μοναστήρ' καὶ νὰ γυρισ' μετὰ γιά τὸ παν'γύρ'». Στὸ Κρυφοβό π.χ. ἀπὸ παλιά ἐπειδὴ στὶς 8 Σεπτέμβρη πανηγυρίζει καὶ τὸ μοναστήρι τῆς Τσιούκας κάνουν τὸ πανηγύρι τὴν ἐπομένη στὶς 9, ἀλλὰ στὴ γιορτὴ τῆς Παναγίας λογαριάζεται πῶς γίνεται.

Τὸ πανηγύρι δὲ γίνεται στὸ χωριό, μόνο, ὅταν ἀπὸ κοινοῦ συμφωνήσουν ὅλοι γιά μιὰ χρονιά. Ἀναβάλλεται γιά δυὸ συνήθως λόγους: α) Ὅταν τὸ χωριό πενθεῖ. Πενθεῖ ὅλο τὸ χωριό ὅταν πεθάνουν δυὸ τρεῖς νέοι, ὅταν σκοτωθοῦν σε ἀτύχημα πολλὰ ἄτομα, ὅταν ἔστω καὶ ἕνας βρεῖ τραγικὸ θάνατο (π.χ. καεῖ ἄτομο ὀλόκληρο ἀπὸ κεραυνό). β) Ὅταν συμφωνήσουν νὰ μὴ πανηγυρίσουν στὸ χωριό, γιά νὰ κάνουν κάποιο ἔργο. Λένε π.χ. «φέτος δὲ θὰ κάνουμε παν'γύρι. Κι ὁ καθένας θὰ δώσει ἀπὸ μιὰ προβατίνα γιά νὰ φτιάσουμε τὴν ἐκκλησιά». Δηλ. ἐκεῖνα πού θὰ ξόδευαν στὸ πανηγύρι νὰ τὰ δώσουν ὑπὲρ τῆς ἐκκλησίας.

Τὴ χρονιά πού τὸ χωριό δὲ θὰ πανηγυρίσει γιά τὸν ἕνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο, στέλνει «ντεσκερέδες» στὰ γύρω χωριά γιά νὰ μάθουν οἱ κάτοικοι καὶ νὰ μὴ ἔρθουν «μουσαφிரαιοὶ» στὸ χωριό. Οἱ «ντεσκερέδες» εἶναι σημεῖωματα πού στέλνει τὸ χωριό, πού δὲν πανηγυρίζει στὰ ἄλλα χωριά, ἢ προφορικές εἰδοποιήσεις γιά νὰ πληροφορηθοῦν. Τὸ Κοινοτικὸ Συμβούλιο στὴν προκειμένη περίπτωση συνεργάζεται μὲ τὴν Ἐπιτροπὴ τῆς ἐκκλησίας καὶ «βγάζουν τοὺς ντεσκερέδες».

Τὸ πρῶι τῆς παραμονῆς τοῦ πανηγυριοῦ σὲ κάθε σπίτι σφάζουν «τὸ σφαχτὸ γιά τὸ παν'γύρ'». Δὲν ὑπάρχει διάκριση μεγάλο ἢ μικρό, σέρκο ἢ θηλυκὸ ζῶο. Ὅ,τι ἔχει καθένας. Τὸ δέρμα ἀπὸ τὸ σφαχτὸ τὸ δίνουν στὴν ἐκκλησιά «γιά βοήθεια τῆς ἐκκλησίας». Ἡ συνήθεια νὰ δίνονται τὰ δέρματα στὴν ἐκκλησιά ὑπάρχει καὶ σήμερα στὸ Κρυφοβό. Μετὰ ἀπὸ τὸ πανηγύρι «τὰ βαροῦν τὰ τομάρια τ' πανηγυριοῦ». Δηλ. τὰ βγάζουν σὲ πλειοδοτικὴ δημοπρασία. Τὰ παίρνουν ἔμποροι καὶ τὰ χρήματα τὰ διαχειρίζεται ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐπιτροπὴ.

Τὸ πρῶι τῆς γιορτῆς κάθε σπίτι πηγαίνει στὴν ἐκκλησιά, λειτουργιὰ (πρόσφορο), ἀνάμα, ὅποιος θέλει, λαμπάδα, γιά τὴν Ἐκκλησία, πού γιορτάζει καὶ κεριά, (ἀνάλογος ἀριθμός, 3,5 κλπ.). Ὅποιος ἔχει τάμα τὸ πηγαίνει αὐτὴ τὴ μέρα. (Εἰκόνα, λαμπάδα στὸ μπόι του, πολυέλαιο, κλπ.).

Στὴν ἐκκλησιά πηγαίνουν καὶ ὅλοι οἱ «μουσαφிரαιοὶ ἀπὸ κάθε σπίτι. Οἱ μουσαφிரαιοὶ ἔχουν ἔρθει στὸ σπίτι ἀπὸ τὸ βράδυ τῆς παραμονῆς.

Τὸ γλέντι γίνεται στὸ μεσοχώρι τοῦ χωριοῦ. Ἀπὸ τὸ 1965 περίπου, συνέβηκε τὸ ἐξῆς σ' ὅλα σχεδὸν τὰ χωριά. Κόπηκε τὸ γλέντι στὸ μεσοχώρι καὶ γίνεται στὰ καφενεῖα τοῦ χωριοῦ. Δηλ. μένει ὁ κόσμος στὸ μεσοχώρι, μὰ δὲν παίρνουν τὰ ὄργανα ἐκεῖ καὶ δὲν γίνεται τὸ γλέντι ὡς τὰ μεσάνυχτα, ὅπως πρῶτα. Αὐτὸ ἔγινε ἐξ αἰτίας τῆς μεταναστεύσεως στὴ Γερμανία, γιὰτὶ οἱ ἐργάτες κάθονται στὰ καφενεῖα, γιά νὰ ἐπιδείξουν τὴν τσέπη τους πού γέμισαν στὴ Γερ-

μανία... Και ο άλλος λόγος που κόπηκε το μεσοχώρι είναι το σύστημα των οργανοπαιχτών. Μεταχειρίζονται στα λαϊκά τους όργανα μεγάφωνα που τα έγκαιροποιούν στα καφενεία, για να εύκολύνονται στη δουλειά τους και να βγάζουν περισσότερα. Παλιότερα στο μεσοχώρι χόρευαν στο ίδιο τραγούδι δυο και τρεις χορευτικοί κύκλοι. Και πλήρωνε έτσι ένας και κοντά του χόρευαν κι άλλοι. «Τότις, λένε οι γερόντοι, χόρευες μ' ένα τάληρο στο πανηγύρι».

Σήμερα το μεσοχώρι κρατιέται σε μερικά χωριά, μα για λίγες όμως ώρες. Συνήθως τις πρωινές.

Στο πανηγύρι και στο κορύφωμα της συγκέντρωσης των πανηγυριστών, δηλ. κάπως άργα το βράδυ της γιορτής, «βγάζουν την εικόνα» να άσπαστεί ο κόσμος. Έννοείται πως περιφέρουν την εικόνα του Άγιου που γιορτάζει. Μαζί με την εικόνα «βγάζουν και δίσκο υπέρ της εκκλησίας».

Οι μικροπανηγυρισμοί στα έξω κκλήσια. Οι μικροπανηγυρισμοί στα έξω κκλήσια διαρκούν συνήθως ως το μεσημέρι. Στα μακρινά ξωκκλήσια, όπως στον "Αϊ - Λιά, κάθονται ως τ' απόγευμα, ώρα για σκάρο των προβατιών από το στάλο. Μετά τη λειτουργία στο Ξωκκλήσι γίνεται άγιασμός στο προαύλιό του. Μετά τον Άγιασμό στήνουν το χορό. Τραγουδούν με το στόμα και χορεύουν «στα δυο και στα τρία». "Αν το όνομα του Άγιου που γιορτάζει αναφέρεται σε τραγούδι, αρχίζουν μ' αυτό το τραγούδι. Π.χ. Του Άγιου Γεωργίου με το τραγούδι:

«'Εφές όπου χορεύαμαν νύχτα ήταν ποιός μās είδε,
μās είδε το τουρκόπουλο που κυνηγάει την κόρη.

.....

'Αφέντη μου Άγιώργη μου μεγάλο είν' τ' όνομά σου...»

Στο Έξωκκλήσι του Άγιου Κωνσταντίνου αρχίζουν με τό:

«Στου Κωνσταντίνου σήμερα γίνεται πανηγύρι...»

Στης Άγιας Παρασκευής με τό:

«Κάτω στ'ν Άγια Παρασκευή κοιμάται η κόρη μοναχή...»

Της Άγιας Μαρίας και της Παναγίας με τό:

«Κάτω στην Άγια Μαρίνα και στην Παναγιά...»

(Για τους πανηγυρισμούς στα έξω κκλήσια γράφουμε και στο τέταρτο μέρος της συλλογής: Λατρευτικά έθιμα γιορτών. Για τα τραγούδια των πανηγυρισμών στα έξω κκλήσια κάναμε άλλη έργασία ξεχωρη: Τραγούδια του χορού, της Λαυπρής και των πανηγυρισμών στα έξω κκλήσια. Βραβείο Λυκ. Έλληνίδων Θεο) νίκης. Γι' αυτό δέν δίνουμε έκταση στο θέμα αυτό εδώ).

Στα έξω κκλήσια παίρνουν και φαγητά και πιοτά μαζί τους. Στα μακρινά ιδιαίτερα, όπως στον "Αϊ - Λιά, έχει κάθε οπίτι τον τρουβά του. Στρώνουν κάτω από τα πουρνάρια ή τα φτελιάδια, τρώνε, πίνουν, τραγουδούν και χορεύουν.

(Οί συνήθειες στα έξω κκλήσια διατηρούνται).

'Από γέροντες Κουκλεσίου και Κρυφοβου έχουμε την πληροφορία για το έθιμο «Καγκελάρι», που γινόταν στο τέλος του χορού κάθε πανηγυρισμού στα έξω κκλήσια. 'Ακόμα το «καγκελάρι» χορευόταν και στο μεγάλο πανηγύρι του χωριού, μετά τη λειτουργία και στο τέλος του χορού πριν από το μεσημέρι, αφού έπαιαν τα όργανα των οργανοπαιχτών. "Όμως το πιό διαδομένο είναι να χορεύεται το Καγκελάρι στο προαύλιο του Έξωκκλησιου και στο τέλος του προμεσημεριάτικου χορού.

Το «Καγκελάρι» το λένε και «Κύκλες», επειδή κατά το χορό ο πρώτος κάνει διάφορες κύκλες και κλωθογυρίζει το χορό. Αυτός ο πρώτος λέγεται και «Καγκελάρης».

Στό Κουκλέσι σήμερα τὸ Καγκελάρι τὸ χορεύουν στὸ τέλος τοῦ χοροῦ τὴν Τρίτη τῆς Λαμπρῆς (κοίτ. ΙΙΙ, Γ', 18).

(Τὸ ἔθιμο τοῦ «Καγκελαριουῦ» στὰ πανηγύρια διατηρεῖται σὲ πολλὰ ἀκόμη χωριά τῆς Ἠπείρου καὶ σὲ μερικά γύρω ἀπὸ τὰ δυὸ ποῦ γράφουμε (Πεστά, Σκλίβανη, κλπ.).

2. Ἐμποροπανηγύρεις. Ἡ ἔμποροπανήγυρη λέγεται: Ζωοπανήγυρη, «Παν'γύρ'» ἀπλῶς. «Μουχουσίτι» (τούρκικη λέξη θὰ πεῖ ἔμποροπανήγυρη). Κάθε ἔμποροπανήγυρη ποῦ εἶναι καθιερωμένη ἀπὸ παλιὰ θὰ εἶναι προσκολλημένη ἢ συνδυασμένη πάντα μὲ θρησκευτικὴ γιορτῆ. Δὲν εἶναι ὄπλ. σὰν τῆς ἔμποροπανηγύρεις ποῦ καθιερῶνουν σήμερα οἱ Δήμαρχοι τῶν πόλεων. Θὰ γίνεται ἡ ζωοπανήγυρη ἢ ἔμποροπανήγυρη πρὶν, μετὰ ἢ γύρω ἀπὸ μιὰ γιορτῆ. Συνηθισμένο εἶναι τὸ πανηγύρι τῆς Φιλιππιάδας («τ' "Αἰ - Δημητρίου»). Εἶναι κυρίως ζωοπανήγυρη. Γι' αὐτὸ πηγαίνουν ὄχι μόνο ἀπὸ τὰ γύρω χωριά, Κουκλέσι κλπ., ἀλλὰ καὶ ἀπὸ Κρυφοβό. Κι' ἀκόμη ἀπὸ τὰ μακρινότερα τῆς Ἠπείρου. Πολλὰ πανηγύρια, ποῦ ἔχουν πάψει νὰ γίνονται σήμερα, ἦταν συνδυασμένα μὲ τὴ γιορτῆ τῆς Παναγίας στίς 8 Σεπτέμβρη.

(Πληροφορίες προσωπικὲς καὶ ἀπὸ Δ. Ἀθανασόπουλο ἀπὸ Κουκλέσι).

3. Ἀγῶνες, βραβεῖα. Γιὰ ἀγῶνες καὶ βραβεῖα στὰ πανηγύρια καὶ στὰ ἐξωκκλήσια δὲν ἔχουμε παράδοση ἀπὸ τὰ δυὸ χωριά ποῦ γράφουμε. Φέρνουμε ὅμως δυὸ εἰδήσεις ἀπὸ ἄλλα χωριά τῆς Ἠπείρου, γιὰ ἀγῶνες καὶ βραβεῖα. α) Ἀπὸ τοὺς Ραφταναίους Τζουμέρκων. Στὸ χωριὸ ὑπάρχει μαχαλὰς ποῦ λέγεται «Παλικάρη». Γιὰ τὴν ὀνομασίαν ἄκουσα ἀπὸ γερόντους τὴν παρακάτω παράδοση: «Τοῦ λέν Παλικάρ' τὸν μαχαλὰ ἐτοῦτον γιατί τὰ παλιὰ τὰ χρόνια, τότες δουλειὰ ποῦεταν καὶ τὸ μουναστήρ' Μουχουσίτου στ' ἑξ ὁξίς τ', γίνονταν ἀγῶνας ποίος θὰ βγεῖ πρῶτος στ' ἑξ ὁξιάδα. Πάλευαν νὰ καταλάβ' ἑξ ποίος θὰ βγεῖ πρῶτος. Τὸ πάλεμα γίνονταν μπρουστά στὸν κόσμον. Σὶ κόσμον πολὺ. Παν'γύρι γένουνταν κι ἦταν πολὺς ὁ κόσμος. Ἐδῶ γύρα στ' ἑξ Ραφταναίους γένουνταν αὐτὰ. Μπορεῖ ἐκεῖ π' τοῦ λέμε Παλιοχώρ' σήμερα. Κι ἀπ' λὲς ὅπως μολογᾶν οἱ παλιοί, ἀπὸ τὸ Παλικάρ' ἔβγαιναν πάντα πρῶτοι. Ἐβγαιναν παλικάρια πάσα χρόνο. Γιὰ δαῦτο ἔμεινε νὰ τὸ λένε Παλικάρ' ὡς τὰ σήμερα. Τώρα, νὰ σ' πῶ τί ἔπαιρνε ἐκεῖος ἀπόβγαίνε πρῶτος δὲν τ' ἀκούσαμεν ἀπὸ τ' ἑξ παλιούς, ἀπ' τ' ἑξ παππούδης μας νὰ καταλάβεις, γιὰ νὰ τοῦ ξέρουμε».

(Ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ Χρήστου Νάστη 78 χρονῶν ἀπὸ Ραφταναίους. Τὸ Παλικάρη βρίσκεται κοντὰ στὸ Μοναστήρι τῆς Παναγίας Μουχουσίτου. Τὸ Μοναστήρι εἶναι τοῦ 11ου αἰῶνα).

β) Ἄλλη πληροφορία γιὰ ἀγῶνας καὶ βραβεῖα ἔχουμε ἀπὸ τὸ Ἀσβεστοχώρι Δωδώνης.

Στὸ Ἀσβεστοχώρι - Δωδώνης γίνεται ἀγῶνας τρεξίματος ὡς τὰ σήμερα, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἡμέρα τοῦ πανηγυριοῦ. Βραβεῖο εἶναι «Ποίος θὰ πάρ' τὸ μαντήλι», ὅπως λένε στὸ χωριό. Μετὰ τὴν ἐκκλησία καὶ ἔξω στὸ μεσοχώρι ὁ παπὰς κι' ὁ πρόεδρος βγάζουν δίσκο. Τὰ λεφτὰ ποῦ συγκεντρῶνουν τὰ δένουν σὲ δυὸ μαντήλια. Στὸ ἕνα τὰ περισσότερα καὶ στ' ἄλλο τὰ λιγότερα. Τρέχουν κυρίως νέοι ἀπὸ 14-20 χρονῶν ἢ καὶ παραπάνω σὲ δυὸ ὁμάδες. Στὴ μιὰ οἱ μεγάλοι καὶ στὴν ἄλλη τὰ μικρότερα παιδιὰ γύρω στὰ δεκατέσσερα - δεκαπέντε δηλαδῆ. Βάζουν καὶ τρέχουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ μιᾶς ἀνηφόρας κάτω ἀπὸ τὸ χωριὸ ὡς τὸ μεσοχώρι τοῦ χωριοῦ. Ὁ πρῶτος ἀπὸ κάθε ὁμάδα παίρνει τὸ μαντήλι μὲ τὰ λεφτὰ. Τὸ μαντήλι - βραβεῖο δίνουν ὁ παπὰς τὸ ἕνα καὶ ὁ πρόεδρος τὸ ἄλλο.

(Τὴν πληροφορία ἔχουμε ἀπὸ τὸ δάσκαλο Ἀσβεστοχωριτῆ Θ. Γιάχο ποῦ καὶ ὁ ἴδιος πῆρε μέρος στὸν ἀγῶνα πολλές φορές. Τὸ ἔθιμο διατηρεῖται).

ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΡ. ΤΖΙΟΒΑ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ*

Τὰ θεμέλιά μου στὰ βουνά
καὶ τὰ βουνά σηκώνουν οἱ λαοὶ στὸν ὄμο τους
καὶ πάνω τους ἡ μνήμη καίει
ἄκαυτη-βάτος.

Ὅδ. Ἑλλάτη, Ἄξιον Ἔστί, Ε'

ΓΕΝΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ — ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Τὸ Ζαγόρι¹ — ἕνα οὐμπλεγμα 44 χωριῶν ποὺ ἐκτείνεται βόρεια τῶν Ἰωαννίνων, πίσω ἀπὸ τὸ βουνὸ Μπιοκέλι — ἀπὸ τοὺς προηγούμενους αἰῶνες παρουσιάζει πνευματικὴ, οἰκονομικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἰδιαιτερότητα, ποὺ προσδιορίζει τὸν σημαντικὸ ρόλο του στὸν Ἠπειρωτικὸ χῶρο. Ἡ ξεχωριστὴ φυσιογνωμία καὶ ἐξέλιξη τοῦ Ζαγοριοῦ ὀφείλονται κυρίως στὰ προνόμια, στὸ ὄρεινὸ ἔδαφος καὶ στὴ μετανάστευση.

Τὰ προνόμια δόθηκαν τὸ 1430, ὅταν ὁ στρατάρχης τοῦ Σουλτάνου Καρὰ-Σινὰν πασὰς εἶχε φτάσει ὡς τὸ Μέτσοβο καὶ ἤθελε νὰ ὑποτάξει τὰ Γιάννινα. Οἱ Ζαγορίσιοι ἐπεχείρησαν ν' ἀνισταθοῦν, προτίμησαν ὅμως μετὰ νὰ ἔρθουν σὲ συνεννόηση μὲ τοὺς Τούρκους καὶ νὰ ὑποταχθοῦν σ' αὐτούς, ἀφοῦ ἔλαβαν ὀριομμένα προνόμια (αὐτονομία καὶ αὐτοδιοίκηση), μὲ ἀντάλλαγμα νὰ στέλνονται μερικοὶ νέοι ἄντρες νὰ περιποιοῦνται τ' ἄλογα τοῦ στρατοῦ στὴν Πόλη καὶ τὴν Ἀδριανούπολη. Οἱ ἵπποκόμοι αὐτοὶ ὀνομαζόνταν βοϊνίκηδες (ἀπὸ τὴν ἀραβικὴ λέξη βοϊνάκ) καὶ ἔτσι ἡ συμφωνία πῆρε τὸ ὄνομα «Βοϊνίκο»². Τὰ προνόμια καταργήθηκαν τὸ 1868³. Ὅλο αὐτὸ τὸ διάστημα Τούρκος δὲν εἶχε πατήσει στὸ Ζαγόρι, πράγμα πολὺ σημαντικὸ γιὰ τὴν πορεία τοῦ Ζαγοριοῦ· ἄλλωστε, εἶναι γνωστὸς ὁ εὐεργητικὸς ρόλος τῶν προνομίων γιὰ τὴν ἐπιβίωση καὶ τὴν ἐθνικὴ συνείδηση τῶν Ἑλλήνων.

Καθοριστικὸς παράγοντας γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀφύπνιση, τὴν οἰκονομικὴ εὐεξία καὶ τὴν κοινωνικὴ ὑπεροχὴ τῶν Ζαγορίσιων, ἦταν τὸ ὄρεινὸ ἔδαφος. Ἡ φύση τοῦ ἐδάφους εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νὰ μὴν προσφέρεται τὸ Ζαγόρι

* Αὐτὴ ἡ ἐργασία, ποὺ ἀποτελεῖ πρόπλαισμα εὐρύτερης μελέτης γιὰ τὴν περιοχὴ τοῦ Ζαγοριοῦ, ἔγινε γιὰ τὸ μάθημα τῆς Λαογραφίας στὸ Πανεπιστήμιον Ἰωαννίνων.

1. Τὸ ὄνομα Ζαγόρι καθὼς καὶ πολλὰ τοπωνύμια καὶ ὀνόματα χωριῶν, εἶναι ἴσως Σλαβικὸ καὶ σημαίνει τόπος πίσω ἀπὸ τὸ βουνό, (ζα(πίσω) - γκόρι (βουνό)). Βλέπε σχετικὰ Ι. Λαμπριδῆ: *Ζαγοριακά Β' Μέρος* 1ο, σελ. 33, 34.
2. Ι. Λαμπριδῆ: *«Ζαγοριακά Β' Μέρος* 2ο, σελ. 5, 6, 7. Κ. Π. Λαζαριδῆ: *«Τὰ κοινὰ Μεζάρια στὸ Ζαγόρι, Γιάννινα 1977.*
3. Ι. Λαμπριδῆ: *«Ζαγοριακά Β' Μέρος* 1ο, σελ. 46.

για τοιφλίκι και έτσι να μην καταληφθεί από τους Τούρκους. Από την άλλη μεριά, οι πιεστικές βιοτικές ανάγκες των κατοίκων που δεν ίκανοποιούνταν, γιατί έλειπαν οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις, ώθησαν τους Ζαγορίσιους στη μετανάστευση και στα γράμματα.

Η μετανάστευση των Ζαγορίσιων ήταν το γεγονός που σφράγισε την πορεία και την εξέλιξη του Ζαγοριού, αλλά και ανέσυρε τους κατοίκους του από την οικονομική καχεξία. Από το 12ο αιώνα ταξίδευαν στη Ρωσσία, στη Ρουμανία, στη Βουλγαρία, στην Αίγυπτο, στη Θράκη, στην Αθήνα κ.ά., όπου ξιμεναν πολλά χρόνια και καμιά φορά ξαναπαντρεύονταν εκεί λησμονώντας τις οικογένειες και ύστερα από 15—20 χρόνια γύριζαν στο Ζαγόρι για να τους γηροκομήσουν οι γυναίκες τους.⁴ Κι αυτές, γριές με μαύρα μαντίλι και με την πίκρα του μοιρομυθιακού μέρους τους, περιμέναν χρόνια και χρόνια στα κατώφλια και τα πεζούλια των σπιτιών τους τόν έρχομό των δικών τους.

Η «παθολογία» και ο καημός της ξενιτειάς εκφράζεται στο τραγούδι:

«Ξενιτεμένο μου πουλί και παραπονεμένο
ή ξενιτειά σέ χαιρέται κι εγώ ἔχω τὸν καημό σου.
Τί νὰ σοῦ στείλω, ξένε μου, αὐτοῦ στα ξένα πού ἔσαι;
(Τί νὰ σοῦ στείλω, ξένε μου, τί νὰ σοῦ προδοθήσω);
Νὰ στείλω μῆλο σέπεται, κυδώνι μαραγκιάζει,
νὰ στείλω μισκοστάφυλο, κι αὐτὸ μού σταφιδιάζει.
Νὰ στείλω και τὸ δάκρυ μου σ' ἔνα χρυσὸ μαντίλι
τὸ δάκρυ μ' εἶναι καυτερό και καίει τὸ μαντίλι...»⁵.

Τὸ Ζαγόρι ἐξαιτίας τοῦ πλούτου πού εἰσέφερεσε ἀπὸ τὴ μετανάστευση, ἔγινε κάτι ἀνάλογο μὲ τὴ Φλωρεντία τῶν Μεδίκων. Οἱ πλούσιοι μετανάστες γυρίζοντας στὰ χωριά τους ἤθελαν νὰ μεγαλώσουν και νὰ ἐξωραΐσουν τὰ σπίτια τους ἔχοντας σὰν πρότυπα τὰ ἀστικά σπίτια, πού εἶχαν δεῖ κατὰ τὴν περίοδο τῆς ξενιτειᾶς τους. Ἔτσι ἄρχισαν νὰ συρρέουν στὸ Ζαγόρι κτίστες ἀπὸ τὴν περιοχή τῆς Κόνιτσας, Χιοναδίτες, ζωγράφοι καθὼς και ξυλουργοὶ «ταλιαδόροι».

ΟΙΚΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

α) Μορφή οἰκισμῶν

Τὰ χωριά τοῦ Ζαγοριού παρουσιάζουν ἔντονη συγκεντρωτικότητα ὡς πρὸς τὴ θέση τῶν σπιτιῶν· ἀντίθετα, πολλὰ πεδινὰ χωριά πού τὰ χαρακτηρίζει ἡ ἀποκέντρωση ὑπαγορευμένη ἀπὸ γεωργοκτηνοτροφικὲς ἀνάγκες. Ἡ συγκεντρωτικότητα πού παρουσιάζουν τὰ Ζαγοροχώρια ὀφείλεται κυρίως σὲ λόγους ἀσφάλειας. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἰ. Λαμπρίδης, στὸ Ζαγόρι ὑπῆρχαν ἀρκετοὶ οἰκισμοὶ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ὁ ἕνας ἀπὸ τὸν ἄλλον πού γύρω στὸ 1580—1680 ἐνώθησαν και ἀποτέλεσαν χωριά, αὐτὸ ἄλλωστε μαρτυροῦν και οἱ πληθυντικοὶ Φραγκάδες, Νεγάδες κλπ.⁶ «Και τῶν χωριδιῶν (Κουτσοδόβρου, Μαυραγγέλου, Ἀ-

4. Ι. Λαμπρίδης: «Ζαγοριακά» Α', σελ. 117.

5. Ζαγορία παραλλαγή τοῦ τραγουδιοῦ. Βλέπε σχετικὰ Κ.Π. Λαζαρίδης: «Ζαγόρι και δημοτικὴ μῦσα», Γιάννινα 1973, σελ. 12. Ἄλλη μιά μορφή αὐτοῦ τοῦ τραγουδιοῦ βρῆσαι κανεῖς στὴ συλλογὴ τοῦ Ν. Γ. Πολίτη: «Δημοτικὰ τραγούδια», Ἐκδόσεις Διόνυσος, σελ. 200.

6. Ι. Λαμπρίδης: «Ζαγοριακά» Α', σελ. 15—16.

οπραγγέλου, Ξανθοθήνη, Παληοχωρίου και Σεβινέ) πάντων εις τὰς μεσομη-
βρινὰς τοῦ ὄρους Μιτοικὲλ κλιτύας κειμένων, οἱ κάτοικοι πρὸ 200 ἐτῶν περί-
που ἤρξαντο νὰ μεταναστεύωσιν εἰς Δοβρὰν πρὸς συνασπισμὸν καὶ ἀπόκρου-
σιν ἀπὸ κοινοῦ ἐπιδρομῶν καὶ ἀρπακτῆρων»⁷. Ἀκόμα καὶ τὸ χωριὸ Φραγκάδες
ἀποτελέσθηκε ἀπὸ τοῦς οἰκιομοῦς Φραγκάδες, Τσανάδες, Σιτρομπέτικο, Χρι-
στόφορο καὶ Λίνο⁸. Τὰ χωριά ἀποτελοῦνταν ἀπὸ δυὸ - τρεῖς ἢ καὶ περισσότε-
ρους μαχαλάδες καὶ κάθε μαχαλὰς εἶχε τὸ δικό του βοσκὸ γιὰ τὸ κοπάδι τῶν
αἰγοπροβάτων καὶ τῶν ἀγελάδων.

Ἐνα ἰδιαίτερο χαρακτηριστικὸ τῶν χωριῶν εἶναι ὁ προσανατολισμὸς τους·
εἶναι χιομένη ἀμφιθεατρικὰ σὲ προσηλιακὲς πλαγιές. Στὸ Ζαγόρι δὲν θὰ συ-
ναντήσουμε χωριά χιομένα σὲ ὀμαλὸ ἔδαφος καὶ αὐτὸ συμβαίνει γιὰτι οἱ πε-
δινὲς ἐκτάσεις ἦταν τόσο λίγες, ποῦ δὲν μπορούσαν νὰ τὶς καλύψουν, ἀφοῦ
ζοῦσαν ἀπ' αὐτές.

β) Χωροταξία

Τὰ χωριά τοῦ Ζαγοριῦ δὲν παρουσιάζουν κάποια ἰδιαίτερη χωροταξία
καὶ διάταξη σπιτιῶν. Κέντρο τοῦ χωριοῦ εἶναι ἡ πλατεία (μεσοχώρι) μὲ τὸν
πλάτανο, πλασιομένη ἀπὸ μαγαζιά ἢ δημόσια κτήρια· κοντὰ στὸ κέντρο τοῦ
χωριοῦ μπορεῖ νὰ εἶναι ἡ ἐκκλησία καὶ ἡ βρύση. Ἡ πλατεία εἶναι ἡ ζῶη τοῦ
χωριοῦ, σ' αὐτὴν γίνονται τὰ πανηγύρια καὶ σ' αὐτὴν μαζεύονται οἱ κάτοικοι
στὶς ἐλεύθερες ὥρες τους. Στὰ χωριά τοῦ Ζαγοριῦ δὲν ἰσχύει τὸ σχῆμα: οἱ
φτωχοὶ στὴν περιφέρεια καὶ οἱ πλούσιοι στὸ κέντρο· μόνο οἱ γύφτοι εἶχαν δικό
τους μαχαλὰ στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ (π.χ. Ἀσπράγγελοι, Φραγκάδες κ.ά.). Οἱ
περισσότεροι ἐσωτερικοὶ δρόμοι τῶν χωριῶν ἦταν λιθόστρωτοι (καλντερίμια)
μὲ ρεῖθρα στὴ μέση γιὰ τὰ νερὰ τῆς βροχῆς. Ὑπῆρχαν ἐπίσης καλοχτισμένα
σπίτια, τὰ «Ἀμιλιά» γιὰ νὰ φιλοξενοῦνται οἱ ξένοι. Διορίζονταν μάλιστα καὶ
ὁ Μουχτιάρ - Ἐβὲλ ἢ Ἀμίλης ἀπὸ τῆ Δημογεροντία, ποῦ εἶχε καθῆκον νὰ
φροντίζει γιὰ τοὺς ξένους, ὅποιοι καὶ ἂν ἦταν (κυβερνητικοὶ ὑπάλληλοι -
στρατιωτικὰ ἀποσπάσματα — ἀγωγιάτες κλπ.)⁹.

γ) Μορφολογία τῆς κατοικίας

Τὸ Ζαγορίσιο σπίτι¹⁰ βρίσκεται σὲ μιὰ συστοιχία μὲ τὴν ἀγριότητα τοῦ το-
πίου καὶ τῆ σκληρότητα τῶν βιοκλιματικῶν συνθηκῶν. Κύριο χαρακτηριστικὸ
του εἶναι ὁ βαρὺς ὄγκος καὶ οἱ ἀπλές, ἀδρὲς γραμμὲς ἀπόλυτα συναρμισμένες
μὲ τὴ διάθεση, τὸ χαρακτῆρα καὶ τὸν τρόπο ζωῆς τῶν Ζαγορίσιων. Τὰ σπίτια
ἦταν συνήθως διώροφα (ὑπῆρχαν θέβαια τριώροφα καὶ ἰσόγεια), καλοχτισμένα,
μὲ ἄσπρη πέτρα, μὲ τὴν πρόσοψη πελεκημένη καὶ ἀρμολογημένη σὲ κανονι-
κὲς σειρὲς κατὰ τὸ ἰσοδομικὸ σύστημα, σκεπασμένα μὲ μαύρη ἢ ἄσπρη πλάκα

7. Ι. Λαμπροῖδη: «Ζαγοριαζιά» Β', Μέρος 2ο, σελ. 40.

8. Ι. Λαμπροῖδη: «Ζαγοριαζιά» Α', σελ. 61.

9. Μιχ. Κόκκορος: «Τὸ ἀμιλιζὸν Κοινοβουλίου», περ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμος 2ος, 1953.

Κ. Π. Λαζαροῖδη: «Ὁ θεσμὸς τοῦ Ἀμίλης», περ. «Ἡπειρ. Ἑστία», τόμος 2ος, 1953.

10. Τὸ Ζαγορίσιο σπίτι παρουσιάζει ὁμοιότητες μὲ τὸ Μετσοβίτικο. Βλέπε Βασίλη
Χαροῖση: «Τὸ Μετσοβίτικο σπίτι», περ. «Ἐνδοχώρα», τεύχος 2, Νοέμβριος - Δεκέμβριος
1959.

καὶ μὲ ψηλὸ πέτρινο αὐλόγυρο (ὄβορος)¹¹. Τὸ ὕψος τοῦ αὐλόγυρου δὲν ὀφείλεται τόσο στὸ νὰ ἐμποδίσῃ τοὺς ληστὲς νὰ μποῦν στὸ σπίτι, ὅσο στὸ νὰ ἀποκρύψῃ τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἄλλων χωριανῶν. Ἡ μυοσπικτικότητα τῆς οἰκογενειακῆς ζωῆς θὰ φανεῖ καὶ πιὸ κάτω, ὅταν μιλήσουμε γιὰ τὸ μαντζάτο. Ἡ αὐλὴ ἦταν πλακοστρωμένη πρὸς τὸ μέρος τοῦ σπιτιοῦ καὶ μὲ καλύτερημ πρὸς τὰ ἔξω. Ἀντίθετα πρὸς τὰ σπῖτια ὄρεινῶν περιοχῶν (Ζαγόρι, Μέτσοβο), τὸ σπίτι στὴς πεδινὲς περιοχὲς εἶναι συνήθως ἰσόγειο καὶ πλίνθινο. Ἀπὸ τὴν κύρια δίφυλλη εἴσοδο τοῦ σπιτιοῦ ἔμπαινες στὸ χαγιάτι, ποῦ ἦταν πλακοστρωμένο μὲ μαύρη ἢ ἄσπρη πλάκα ἀνάλογα μὲ τὸ εἶδος ποῦ εἶχε ἡ περιοχὴ. Ἡ πλακόστρωση τοῦ χαγιατιοῦ ὀφείλεται σὲ λόγους καθαριότητος, γιὰτὶ ἀπ' ἐκεῖ περνοῦσαν καὶ ζῶα. Στὸν ἴδιο χῶρο ὑπῆρχαν οἱ «καρδαρόστες», κενοὶ χῶροι στὸν τοῖχο τοῦ χαγιατιοῦ, ὅπου τοποθετοῦσαν τὶς βαρέλες τοῦ νεροῦ. Στὸ χαγιάτι κατέληγαν πόρτες ποῦ ὄδηγοῦσαν σὲ κελάρια καὶ ἀχούρια, ὅπου οἱ ἄνθρωποι τὸ χειμῶνα ἔβαζαν τὰ ζῶα καὶ ἀποθήκευαν ξύλα καὶ σ' ἄμπάρια σιτηρὰ: ἀργότερα τ' ἀχούρια ἀπομακρύνθηκαν καὶ ἔβαζαν τὰ ζῶα σὲ παράσπιτα. Στὸ ἰσόγειο ἦταν δυνατὸ νὰ ὑπάρχει μαντζάτο ἢ μαγειριό, γενικὰ ὅμως δὲν χρησιμοποιοῦνταν γιὰ κατοικία¹².

Ἀπὸ τὸ χαγιάτι μὲ μιὰ πέτρινη ἢ ξύλινη οκάλα ἀνέβαινε κανεὶς στὴν κρεββάτα, μιὰ μεγάλη σάλα ποῦ δὲν θερμαίνονταν καὶ τὴ χρησιμοποιοῦσαν κυρίως σὲ γάμους ἢ σὲ μεγάλες γενικὰ συγκεντρώσεις. Ὅπως στὸ χαγιάτι ἔτσι καὶ στὴν κρεββάτα κατάληγαν τρεῖς ἢ περισσότερες πόρτες ποῦ ὄδηγοῦσαν σὲν ὄντια (τουρκ. oda) — καλοκαρινὸ δωμάτιο ὑποδοχῆς — καὶ στὰ μαντζάτα. Κάθε χῶρος τοῦ σπιτιοῦ εἶχε μιὰ ἰδιαίτερη λειτουργικότητα ἀνάλογα μὲ τὴν ἐποχὴ καὶ τὰ γεγονότα καὶ ἴσως ἢ ἐναλλαγὴ αὐτὴ μὲ τὴν ποικιλία τῶν ἐντυπώσεων καὶ τῶν καταστάσεων, νὰ ἐξουδετέρωνε τὸν κίνδυνο τοῦ ἄγχους καὶ τῆς ἀνίας τοῦ κλειστοῦ χῶρου, ὅπου οἱ Ζαγορίσιοι περνοῦσαν ἀρκετὸ καιρὸ (6—7 μῆνες). Τὸ ἕνα ἀπὸ τὰ μαντζάτα, τὸ πιὸ ἀπάνεμο καὶ ἀπροσπέλαστο, τὸ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ὑπνοδωμάτιο, ἦταν τὰ ἄδυτα τῆς οἰκογένειας, ἐνῶ αὐτὸ ποῦ βρισκόταν στὴν πρόσοψη ἦταν καθιστικό. Τὰ μαντζάτα εἶχαν μπάσια στρωμένα μὲ κίλημα ἢ βελαντζες, τζάκι καὶ ἐντειχιόμενες ντουλάπες (μεισάντρες). Τὰ παράθυρα μικρὰ καὶ σιδερόφρακτα, γιὰτὶ μέχρι τὸν περασμένο αἰῶνα δὲν ὑπῆρχαν τζάμια στὸ Ζαγόρι καὶ τὰ ἔκλειναν μὲ κανάτια (ξύλινα παραθυρόφυλλα). Ὑπῆρχαν ἀκόμα καὶ παράσπιτα ὅπου μαγεύρουν ἢ ἔκλειναν τὰ ζῶα, τὸ ἀποχωρητήριο ἐπίσης ἦταν μακριὰ ἀπὸ τὸ κύριο σπίτι, λόγω δυσωδίας ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τρεχομένου νεροῦ. Ὁ φωτισμὸς τῶν σπιτιῶν γινόταν μὲ δαδί. Σὲ μερικὰ σπῖτια ὑπῆρχαν εἰδικὰ κατασκευασμένα δωμάτια μὲ πολεμίστρες, ποῦ τὰ χρησιμοποιοῦσαν γιὰ ἄμυνα ἐναντίον ἐπιδρομῶν καὶ ληστῶν: τὰ δωμάτια αὐτὰ τὰ ἔλεγαν κούλιες. Ὑπῆρχαν ἐπίσης καὶ καταπακτὲς (μπήμτοες), ὅπου ἔκρυναν τὰ ὑπάρχοντά τους ἀπὸ τὸ φόβο ληστῶν.

«Τὰ Ζαγοροχώρια καὶ ἡ εὐρύτερη περιοχὴ τους εἶναι μιὰ ὑποθήκη πολεο-

11. Ἡ λέξη ὄβορος εἶναι σλαβικὴ (σλαβ. οβοτ) καὶ δηλώνει τὸν αὐλόγυρο, βλ. «Ἑτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς» τοῦ Ν. Π. Ἀνδριώτη. Σὲ μερικὰ χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ ἡ λέξη σημαίνει τὸν τακτοποιημένο σωρὸ ξύλων. Ἡ ἀλλαγὴ τῆς σημασίας τῆς λέξης ἴσως νὰ ὀφείλεται στὴ χρησιμοποίησι τακτοποιημένων σωρῶν ξύλων γιὰ αὐλόγυρο.

12. Γ. Σαοαλή: «Λαογραφικὰ Ἀρίστης Ζαγορίου», περ. «Ἠπειρ. Ἑστία», τόμ. 10, 1961, ἐπίσης Γ. Σαοαλή: «Τὸ Ζαγορίσιο σπίτι», «Ἠπειρ. Ἑστία», τόμ. 11, 1962.

δομικῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν παραδοσιακῶν ἀξιῶν γιατί διατηροῦν ἀκόμη τὶς πρὸ χαρακτηριστικὲς μνημερὲς τῆς προαιωνίας σοφῆς ἐμπειρίας τοῦ τόπου μας»¹³.

δ) Συγκοινωνία

Οἱ κάτοικοι τοῦ Ζαγοριοῦ ταξίδευαν μὲ τὰ ζῶα ἢ ὅταν ἦταν σύντομες οἱ ἀποστάσεις (ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ) μὲ τὰ πῦα. Συγκοινωνιακὸς κρβος τοῦ Ζαγοριοῦ ἦταν ἡ Δοβρὰ (Ἀμπράγγελοι). Σ' αὐτὸ τὸ χωριὸ ὑπῆρχε χάνι καὶ ἦταν ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ τέρμα τοῦ ταξιδιοῦ τοῦ Ρόβα. Ἀπ' αὐτὸ χωριὸ περνοῦσαν καὶ οἱ ταξιδιώτες πρὸς τὴν Κόνιτσα. Οἱ δρόμοι ἦταν σὲ καλὴ κατάσταση καὶ σὲ σημεῖα λασπώδη ἦταν λιθόστρωτοι.

Τὸ πρῶτο αὐτοκίνητο ἦρθε στὸ Ζαγόρι (στὸν Ἅγιον Ἀθανάσιο Ἀσπραγέλων) τὸ 1926.

ΚΟΙΝΩΝΙΑ — ΤΑΞΙΚΕΣ ΟΜΑΔΕΣ — ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

Ἄν θέλαμε νὰ περιγράψουμε οχηματικὰ τὶς κοινωνίες τῶν χωριῶν τοῦ Ζαγοριοῦ, θὰ λέγαμε ὅτι εἶναι κοινωνίες μὲ αὐτοκαταναλωτικὸ χαρακτήρα, πού δὲν ἀνήκουν στὸ μεταπρατικὸ ἀγροτικὸ χῶρο καὶ χωρὶς ἔντινες ταξικὲς διαφοροποιήσεις¹⁴.

Ἡ ταξικὴ διαφοροποίηση ἦταν βέβαια αἰσθητὴ ἀφοῦ ὑπῆρχαν πρόκριτοι (ἄρχοντες), μέτοικοι καὶ γύφτοι, ἀλλὰ τὸ Ζαγόρι καὶ σ' αὐτὸ τὸ σημεῖο παρουσιάζει κάποια ἰδιοτυπία. Ὁ πλοῦτος — ὁ κυριότερος παράγοντας πού καθορίζει τὴν κοινωνικὴ θέση καὶ τὴν ταξικὴ συνείδηση — στὸ Ζαγόρι δὲν ἦταν ἔγγειος, ἀλλὰ εἰσέρρεε ἀπὸ τὴ μετανάστευση, ἔτσι ἐπιτρέπονταν μία λειτουργία ἀνάδυσος οἰκογενειῶν κοινωνικὰ ὑποδεέστερων, οἱ ὁποῖες ἔβγαιναν ξαφνικὰ στὸ προσκήνιο ξεπερνώντας τὸ φάσμα τῆς κοινωνικῆς τους τάξης.

Ἐπειδὴ ὁ πλοῦτος δὲν ἦταν ἔγγειος καὶ ἔτσι οἱ οἰκονομικὲς μεταπτώσεις εὐκόλες, δὲν οχηματίστηκαν στὸ Ζαγόρι κάστες εὐγένειας (τῆακια) ἂν καὶ κάποιος νεποτισμὸς διαφαίνεται στὴν ἐκλογή τῶν προκρίτων. Ἡ μετανάστευση αὗξησε τὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο τῶν κατοίκων, ὥστε στὸ Ζαγόρι νὰ μὴν ἐπαληθεύεται τὸ οἰκῆμα: φεουδάρχης (τοιφλικὰς) καὶ δουλοπάροικοι. Ἀποκαλυπτικὴ εἶναι ἡ πληροφορία πού μᾶς δίνει ὁ Ἰ. Λαμπρίδης, ὅτι σ' ἕνα χωριό, τὰ Κάτω Σουδενά, «οὐδεὶς οἶκος λιμοκτονεῖ»¹⁵.

Οἱ πρόκριτοι ἦταν οἱ ἄριστοι τῶν χωριῶν, πού ἐκλέγονταν γιὰ νὰ ἀντιπροσωπεύσουν τοὺς κατοίκους καὶ ἦταν φυσικὸ νὰ αἰσθάνονται μία ταξικὴ ὑπεροχή. Αὐτοὶ ἦταν τὰ πρῶτα στοιχεῖα τῆς ἀκνοδιαγραφόμενης ἰθύνουσας τάξης τοῦ Ἔθνους μαζί μὲ τὸν ἀνώτερο κληρο, τοὺς Φαναριώτες, τοὺς πλοῦσιους ἐμπόρους καὶ τοὺς στρατιωτικὸς ἀρχηγοὺς τῶν ἀρματολῶν¹⁶.

Σὲ μία εὐρύτερη κοινωνικὴ ὁμάδα ἐντάσσονται οἱ κάτοικοι πού εἶχαν ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἕνα μέσο εἰσόδημα καὶ διαφοροποιούνταν ἀπὸ τοὺς μέτοικους «ἀφέντη» μὲ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς οἰκογένειας ἦταν τότε κοινωνικὰ παρεδεκτὴ.

13. Μελέτες προστάσιος ἐθνότητος περιοχῆς Ζαγοριῶν - Ἠλείου. Μελετητές: Βασίλης Χαρίσης, Σοφία Δεβλέτογλου - Χαρίση, Ἀθήνα 1977.

14. Κωστής Μωσώφ: «Ἡ ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ συνείδηση στὴν Ἑλλάδα 1830-1909 — Ἰδεολογία τοῦ μεταπρατικοῦ χῶρου», Θεσσαλονίκη 1972. Βλ. κυρίως: «Ὁ κόσμος τοῦ χωριοῦ — Δομὲς καὶ παραγωγικὲς σχέσεις, σελ. 130—149.

15. Ἰ. Λαμπρίδης: «Ζαγοριανά» Β', Μέρος 1ο, σελ. 82.

16. Ν. Σβορώνος: «Ἐπισκόπηση τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας», σελ. 54, 55.

ομάδες, που δὲν εἶχαν δικαίωμα ψήφου καὶ δική τους γῆ. Ὁ Ἰ. Λαμπρίδης ἀναφέρει γιὰ ἓνα χωριὸ (Κ. Σουδενά) τὰ ἑξῆς: «ἐκ τῶν 153 οἰκιῶν τοῦ χωρίου τούτου 4 μὲν εἰσὶν Ἀθηγανικαὶ 10 δὲ μετοίκων πολιτικῶν δικαιοματῶν στερουμένων»¹⁷.

Οἱ μέτοικοι ἦταν ἄνθρωποι ποὺ ἤρθαν ἀπὸ ἄλλες περιοχὲς τῆς Ἠπείρου ζητώντας δουλειά. Δούλευαν στὰ χωράφια τῶν ἄλλων, ὅπως καὶ οἱ γύφτοι, ἢ ὡς κοινοτικοὶ ποιμένες καὶ «φυλαχτάδες» μὲ τὴν πάροδο ὅμως τοῦ χρόνου ἄρχισαν ν' ἀφομοιώνονται.

Οἱ γύφτοι ζοῦσαν ὅλοι μαζί σὲ δική τους περιοχὴ συνήθως στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ. Στὸ χωριὸ Φραγκάδες ζοῦσαν στὴ χειρότερη τοποθεσία καὶ στὰ πανηγύρια εἶχαν δικό τους χορὸ. Ὁ Ἰ. Λαμπρίδης ἀναφέρει γιὰ τοὺς γύφτους τὰ ἑξῆς: «Ἐν ἐκάστῳ χωρίῳ ἀπαντῶνται καὶ 4—5 οικογένειαι Γύφτων, ἐχόντων τὰ ἦθη, ἔθιμα καὶ τὴν θρησκείαν τῶν λοιπῶν κατοίκων. Οἱ ἐκ τῆς Ἰνδικῆς προσελθόντες οὗτοι κατὰ τὸν Γρέλμανον Φαραῶνες, ὄντες ἐνταῦθα ὑπομέλανος χρώματος, ἀκάθαρτοι, ρυπαροί, ψεῦσται καὶ δειλοί, ἐνασχολοῦνται ἰδίως εἰς τὴν σιδηρουργικὴν δὲν συνάπτουσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων καὶ Βλάχων ἐπιγαμίας, πληθύνονται, ὡς οἱ Ἑβραῖοι καὶ κατέχουσι τὸ οὐράνιον δῶρον, τὴν μουσικὴν, αὐτοὶ μόνοι δυστυχῶς ἐνταῦθα. Μόλις δὲ πρὸ μικροῦ ἤρξαντο νὰ πέμπωσι καὶ τὰ τέκνα των οὐ ἀμαθεῖς καὶ ἀγράμματοι οὗτοι Γύφτοι εἰς τὸ οχολεῖον τῶν χωρίων»¹⁸. Τὸ πρῶτο συνθετικὸ στίς λέξεις «παλιόγυφτος», «παλιόβλαχος», «παλιοτσιάμης», «παλιοφερμένος» δηλώνει τὴν ἀπόλυτη περιφρόνηση τῶν Ζαγορίσιων πρὸς αὐτούς.

Στὰ βορειοανατολικά χωριὰ τοῦ Ζαγοριοῦ εἶχαμε ἓνα μεγάλο ποσοστὸ βλάχων μὲ γλώσσα κουτσοβλάχικη καὶ ἐρμαφρόδιτη ἐθνικὴ συνείδηση. Στους προηγούμενους αἰῶνες ἀποτελοῦσαν τὴν πλειοψηφία σ' αὐτὰ τὰ χωριά, ἀργότερα ὅμως περιορίστηκαν. Ὑπῆρχαν βέβαια καὶ οἱ σκηνίτες (σαρακατσάνοι), ποὺ ἀνέβαιναν ἀπὸ τὰ χειμαδιὰ τὰ καλοκαίρια, ἀλλὰ αὐτοὶ ζοῦσαν ἔξω ἀπὸ τὸ πλαίσιο τῆς κοινωνίας τοῦ χωριοῦ.

Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν, ὅσοι δὲν ταξιδεύονταν, ἀσχολοῦνταν μὲ τὴ γεωργία, εἶχαν ἓνα - δυὸ ξερικὰ χωράφια, τὰ καλλιεργοῦσαν καὶ τὴν παραγωγὴ τους τὴν αὐτοκατανάλωναν. Ἄλλοι εἶχαν κοπάδια αἰγοπροβάτων, ἐνῶ σημαντικὸς πόρος γιὰ τὰ βόρεια καὶ ἀνατολικά χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ ἦταν ἡ ἐκμετάλλευση τῶν δασῶν.

Ὁ πλοῦτος τῶν Ζαγοριῶν προκάλεσε τὴν ἐμφάνιση τῆς ληστείας: οἱ ληστὲς ἦταν κυρίως Ἀρβανίτες, Σαρακατσάνοι καὶ Λακιῶτες. Πολλοὶ θεωροῦν τὴ ληστεία ἓναν ἀπὸ τοὺς λόγους τῆς ἀποδυναμώσεως καὶ τῆς παρακμῆς τοῦ Ζαγοριοῦ, γιὰτὶ πολλοὶ πλοῦσοι Ζαγορίσιοι ἀπὸ τὸν φόβο τῶν ληστῶν ἐγκατέλειψαν τὰ χωριά τους.

Ἡ δομὴ τῆς οἰκογένειας ἦταν πατριαρχικὴ. Μέσα στὴν ἴδια οἰκογένεια, στὸ ἴδιο σπίτι, ἦταν δυνατὸ νὰ ζοῦν πολλὰ ζευγάρια ἐγγάμων (θεῖες, θεῖοι, πεθερός, πεθερὰ) καὶ ἡ οἰκογένεια νὰ συμπεριλαμβάνει συγγενεῖς μέχρι τοῦ 7ου βαθμοῦ. Αὐτὸς εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς λόγους ποὺ ἔχτιζαν μεγάλα σπίτια· ὁ ἄλλος εἶναι ἡ κοινωνικὴ προβολή, ἀνάλογη κατάσταση σήμερα μὲ τὴν ποιότητά τοῦ Ι.Χ. αὐτοκινήτου. Ὁ ἄρχηγὸς τῆς οἰκογένειας ρύθμιζε τὴν οἰκογενειακὴ ζωὴ, ἔδινε ὁδηγίες καὶ εἶχε τὸν τελευταῖο λόγο. Ἡ δουλικὴ σχέση τοῦ τὰ ὑπόλοιπα μέλη τῆς οἰκογένειας ἦταν σχέση δουλικότητος. Στὸν «ἀφέντη»

17. Ι. Λαμπρίδης: «Ζαγοριακά» Β', Μέρος 1ο, σελ. 9.

18. Ι. Λαμπρίδης: «Ζαγοριακά» Α', σελ. 112.

Στόν «ἀφέντη» ἔκαναν ιδιαίτερο φαγητό. ἐνῶ ὅταν οἱ γύφες ὑποκλίνονταν. Κυριαρχικός ὁ ρόλος τῆς πεσέρας μεσα στο σπιτι και πανω στις νυφες.

Οἱ γυναῖκες δούλευαν στὰ χωράφια καὶ στὰ σπιτία, ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν οἰκοτεχνία (ἔπλεκαν κάλτσες, ἔρραβαν, κεντοῦσαν κλπ.) καὶ ἔτσι εἶχαν ἕναν πόρο γιὰ τὴ συντήρησή τους. Οἱ ἄντρες καὶ τὰ μεγαλύτερα ἀρσενικά παιδιά μετανάστευαν στὸ ἐξωτερικὸ ἢ στὸ ἐσωτερικὸ, ζώντας μὰ στερημένη ζωὴ γιὰ νὰ φέρουν χρήματα πίσω ἢ ἔμεναν καὶ καλλιεργοῦσαν τὰ χωράφια. Οἱ γυναῖκες ἦταν περιορισμένες στὸ σπιτι καὶ ἔβγαιναν ἔξω μόνο γιὰ συγκεκριμένο σκοπό¹⁹. Γενικὰ ἡ θέση τῆς γυναίκας στὸ Ζαγόρι ἦταν πολὺ κατώτερη ἀπὸ τοῦ ἄντρα, ἂν καὶ πολλὲς φορές ἡ γυναίκα ἀναλάμβανε τὴν εὐθύνη τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῶν παιδιῶν, ὅταν μετανάστευαν οἱ ἄντρες.

Τὰ ἦθη τῶν χωριῶν ἦταν αὐστηρὰ καὶ ὅταν ἓνα ἄτομο ξέφευγε ἀπὸ τὴ δεοντολογία τῆς μικρῆς κοινωνίας τοῦ ἐπέβαλλαν αὐστηρὲς κυρώσεις, π.χ. ὁ παπὰς δὲν λειτουργοῦσε στὴν ἐκκλησία τὰ πρόσφορα, στοὺς γάμους δὲν τὸ καλοῦσαν, δὲν τὸ ἔβαζαν στὸ χορὸ, ἀκόμη ἂν εἶχε μαγαζὶ ἢ κάποιο ἐπάγγελμα δὲν τὸ προτιμοῦσαν²⁰. Ἡ κλειστὴ κοινωνία τοῦ χωριοῦ ἀσκοῦσε φοβερὴ πίεση στοὺς παρεκτρεπομένους καὶ τοὺς ὠθοῦσε ἀκόμη καὶ στὴν ἀποδημία. Ἀποκαλυπτικὸ γιὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν εἶναι ἓνα ἔγγραφο τοῦ 1839 τῶν δημογερόντων Κουκουλίου, στὸ ὁποῖο ἐκφράζεται ἡ ἀγανάκτηση τοῦ χωριοῦ γιὰ τὴν ἀνάρμοστη συμπεριφορὰ ἐρωτομανοῦς νέου²¹.

ΔΙΟΙΚΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

Ἐνα ἀπὸ τὰ προνόμια ποὺ ἀπέκτησε τὸ Ζαγόρι κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας ἦταν καὶ ἡ αὐτοδιοίκηση. Σὲ κάθε χωριὸ ὑπῆρχε τοπικὸ συμβούλιο, οἱ δημογέροντες, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν προεστώτα, ποὺ ἐκλέγονταν ἀπὸ τὴ συνέλευση τῶν κατοίκων. Ἡ συνέλευση γινόταν στὸ νάρθηκα ἢ στὸ προαύλιο τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ ἢ καὶ κάτω ἀπὸ ἓνα μεγάλο δέντρο καὶ ἡ ἐκλογὴ γινόταν διὰ βοῆς· σ' αὐτὴ διάλεγαν ἀκόμη καὶ τοὺς δασκάλους, τοὺς ντραγάτες (ἀγροφύλακες), τοὺς τοσπάνηδες, τοὺς ἀμίληδες καὶ τοὺς μouxμπήρηδες (ἓνα εἶδος τοποτηρητῶν τῶν Τούρκων, ποὺ τοὺς εἰδοποιοῦσαν γιὰ τυχόν ἀταξίες ἢ ἀνταρσίες καὶ ἦταν κάτοχοι σφραγίδας, μὲ τὴν ὁποία σφράγιζαν κάθε πράξη ἢ ἀπόφαση τῶν χωριανῶν). Στὴ συνέλευση δὲν μετείχαν οἱ γυναῖκες καὶ ἐπιτρεπόταν νὰ πάρουν μέρος μόνο οἱ αὐτόχθονες.

Ὁ προεστώτας κάθε χωριοῦ εἶχε στὴν ἀρμοδιότητά του τὴν κατανομὴ τῶν φόρων σὲ κάθε οἰκογένεια καὶ τὴν εἴσπραξή τους, τὴ διατήρηση σχολειῶν, τὴ διευθέτηση μικρῶν διαφορῶν ἀνάμεσα στοὺς χωριανούς καὶ τὴ φροντίδα γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ χωριοῦ²². Εἶχε τὸ δικαίωμα ἀκόμη νὰ δανείζεται χρήματα, μετὰ ἀπὸ συνεννόηση μὲ τοὺς χωριανούς, ὅταν ἡ κοινότητα δὲν εἶχε νὰ πληρῶσει τοὺς φόρους. Τὰ δάνεια («μπόρτοια», τουρκ. borc) ἔπαιρναν οἱ κοινότητες ἀπὸ Ἑβραίους, Ὄθωμανούς ἢ Ἑλληνες· ὑπῆρχαν ἀκόμη καὶ τοκιστὲς (κυρίως Ἀλβανοὶ) ποὺ ζοῦσαν στὸ Ζαγόρι καὶ λέγονταν Σιουμπασάδες²³. Ἡ ἐκλογὴ τῶν κοινοτικῶν ἀρχόντων γινόταν γιὰ ἕξι μῆνες (23 Ἀπριλίου, τοῦ Ἀι-

19. Ι. Λαμπροῖδη: «Ζαγοριαζὰ» Α', σελ. 119.

20. Κ. Π. Λαζαροῖδη: «Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν στὸ Ζαγόρι», περ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμος 4, 1955.

21. Μιχ. Κόκκορος: «Τὰ αὐστηρὰ ἦθη τοῦ Ζαγορίου», «Ἡπειρ. Ἑστία», τόμ. 4, 1955.

22. Ι. Λαμπροῖδη: «Ζαγοριαζὰ» Α', σελ. 132—136.

23. Κ. Π. Λαζαροῖδη: «Τὰ κοινὰ Μεζάτια στὸ Ζαγόρι», Γιάννινα 1977.

Γιώργη — 26 Ὀκτωβρίου, τοῦ Ἁ1-Δημήτρη)· οἱ δύο ἡμερομηνίες σχετίζονται μὲ τὴν καταβολὴ τῶν φόρων²⁴. Στὸ τέλος τῆς θητείας τους οἱ προεσιῶτες ἔκαναν ἀπολογισμό τοῦ ἔργου τους. Κριτήριο γιὰ τὴν ἀνάδειξη στὰ κοινοτικά ἀξιώματα ἦταν ἡ κοινωνικὴ προέλευσις, ὁ πλοῦτος, ἡ φρόνησις καὶ ἡ ἡλικία²⁵. Ἡ φράση «τῶν φρονιμωτέρων ἕκ τῶν τιμωτέρων καὶ καλλιτέρων οἰκοκυραίων», ποῦ συναντιέται συχνὰ στὰ ἔγγραφα, εἶναι δηλωτικὴ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ χαρακτήρα τῆς τυπικὰ δημοκρατικῆς διοίκησης τοῦ Ζαγοριοῦ.

Τὸ κοινοτικὸ «ὀμοσπονδιακὸ» σύστημα ὀλοκληρώνονταν μὲ τὴν ἐκλογὴ τοῦ γενικοῦ προεσιῶτα (βεκύλη), ποῦ τὸν ἔλεγαν καὶ Ζαγόρ-Κογασίμπασι. Τὸν ἀντιπρόσωπο αὐτὸ (βεκύλη, vekil=πληρεξούσιος) τὸν διάλεγαν ὅλες οἱ κοινότητες τοῦ Ζαγοριοῦ στέλλοντας 1—2 ἀντιπροσώπους τους στὰ Γιάννενα, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦσαν καὶ τὸ πολυμελὲς συμβούλιο ποῦ πλαισιῶνε τὸ βεκύλη. Ὁ γενικὸς προεσιῶτας τῆς ὀμοσπονδίας ἔμενε ἀρχικὰ στὴν ἰδιαίτερη πατρίδα του, μετὰ τὰ μῆσα ὅμως τοῦ 18ου αἰ. ἡ ἔδρα του ἦταν τὰ Γιάννενα, ὅπου γίνονταν οἱ συνελεύσεις τῶν προκρίτων τῶν Ζαγοροχωρίων καὶ ἀποφασίζαν γιὰ διάφορα ζητήματα τῆς ὀμοσπονδίας, ἐκδίκαζαν τὶς σοβαρὲς ὑποθέσεις τῶν κατοίκων καὶ ἐξέλεγαν τὸν γενικὸ προεσιῶτα, ὅταν ἔληγε ἡ ἐξάμηνη θητεία τοῦ προηγούμενου.

Τὰ χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ ὑπάγονταν στὴν ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση Ἰωαννίνων καὶ μόνο ἐννιά τοῦ δυτικοῦ Ζαγοριοῦ ὑπάγονταν στὸν ἐπίσκοπο Βελλᾶς. Οἱ ἀνώτατοι κληρικοὶ καὶ οἱ παπάδες δὲν εἶχαν δικαστικὴ ἐξουσία χωρὶς τὴ συγκατάθεσις τοῦ γεν. προεσιῶτα, οὔτε ἰδιαίτερες ἀρμοδιότητες. Στὸ Ζαγόρι ὑπῆρχαν περίπου 15 μοναστήρια, πνευματικὰ φυτώρια στὴν περίοδο ποῦ τὰ χωριά δὲν εἶχαν σχολεῖα. Εἶχαν μεγάλη περιουσία ἀπὸ κληροδοτήματα, ποῦ ὀριζόμενες φορὲς δὲν τὴ διαχειρίζονταν ὠσotά.

Μερικὲς ἀπλὲς καὶ κοινὲς διαπιστώσεις, ὀδήγησαν στὴν ἀποδοχὴ ἐνὸς κώδικα ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς τῶν μελῶν τῆς κοινότητος, ποῦ εἶχε τὴ δύναμη νόμου. Ὁ κώδικας αὐτὸς περιεῖχε διατάξεις ποῦ λέγονταν «σιουρούτια» καὶ ρύθμιζαν τὴν οἰκογενειακὴ καὶ κοινωνικὴ ζωὴ τῶν κατοίκων, ρύθμιζαν ἐπίσης θέματα σχετικὰ μὲ τὴν ἰδιοκτησίαν, κληρονομίαν, προικοδοσίαν κλπ. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῆς προικοδοσίας, σὲ κάθε κοινότητα ὑπῆρχε κάποιος κώδικας ποῦ μὲ βάση αὐτὸν χωρίζονταν οἱ κάτοικοι σὲ διάφορες κατηγορίες καὶ ἀνάλογα μὲ τὴν τάξιν καθορίζονταν καὶ τὸ ποσὸ τῆς προίκας. Αὐτὸ συνέβαινε γιὰτὶ οἱ παλιννοστοῦντες ἀπὸ τὴν ξένη νέοι εἶχαν ὑπερβολικὲς ἀξιώσεις καὶ ἔτσι πολλὲς νέες ἔμεναν ἄγαμες. Παραθέτουμε ἀπόσπασμα ἀπὸ ἔγγραφο ποῦ ἀναφέρεται στὴν προίκα: «...Δεύτερον διορίζομεν, ὅτι ἡ προίκα ὅπου συμφωνοῦν οἱ νόμοι μας νὰ εἶναι συγχωρημένοι νὰ δίδηται καὶ νὰ λαμβάνηται ἀνεμποδίotως τρίτον διορίζομεν, ὅτι ὁ τῆς πρώτης τάξεως ἄνθρωπος, νὰ πέρνη προίκαν τῆς πρώτης τάξεως, καὶ ὁ τῆς δευτέρας τάξεως, νὰ πέρνη κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἀκολουθῶς ἕως εἰς τὴν ὑστερικὴν τάξιν... ἀκόμα διορίζομεν ὅτι τὸ προικοσύμφωνον νὰ γράφηται ἀπὸ ὅλους τοὺς ἱερεῖς τῆς χώρας καὶ νὰ ὑπογράφηται ἀπὸ τὸν προεσιῶτα, ἀλλῶς νὰ εἶναι ἄκυρον... καὶ διὰ τοῦτο ἐγράφη τὸ παρὸν πρὸς ἔνδειξιν κατὰ μῆνα μῖσιον 1815 Λιασκοβέτζι.» (ἀκολουθοῦν 40 ὑπογραφές)²⁶.

24. Κατάλοιπο αὐτῆς τῆς διαδικασίας, εἶναι ἴσως τὸ γεγονός ὅτι τὰ συμβόλαια τῶν κοινοτικῶν ποιμένων σὲ πολλὰ χωριά ἀκόμη καὶ σήμερον λήγουν στὶς παραπάνω ἡμερομηνίες.

25. «Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», τόμ. ΙΑ', Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε. σελ. 137—140 καὶ 199.

26. Ἀναστασίον Γ. Στεφάνου: «Ἀπὸ τὴν αὐτοδιοίκηση τοῦ Ζαγοριοῦ - Ἠπειροῦ», ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Δ' τόμου τῆς «Ἠπειρωτ. Ἑστίας», Ἰωάννινα 1955.

Όταν μιὰ οικογένεια ἀδυνατοῦσε νὰ πληρώσει τοὺς φόρους, ἡ κοινότητα ἀναλάμβανε νὰ τοὺς πληρώσει, χρεώνοντας τὴν οικογένεια. Ἄν τὸ χρέος μεγάλωνε ὑπερβολικά, ἡ κοινότητα ἔβγαζε σὲ πλειστηριασμό (μεζάτι) τὴν περιουσία τῆς οικογένειας· ὅλη αὐτὴ ἢ διαδικασία ρυθμίζονταν ἀπὸ τὰ «οιουρούτια». Ἀκόμη καὶ κληρονομικὰ θέματα ρύθμιζαν τὰ «οιουρούτια». Δηλωτικὸ τῆς θέσης τῆς γυναίκας εἶναι ὅτι τὰ θηλυκὰ τέκνα καὶ ἡ οὐζυγος δὲν κληρονομοῦν, ἐκτὸς ἂν ὀρίζεται αὐτὸ μὲ διαθήκη. Τὰ ἀρσενικὰ παιδιὰ ὑποχρεώνονται νὰ προκίσειον καὶ νὰ παντρέψουν μετὰ τὸ θάνατο τῶν γονέων τὶς ἀνύπαντρες ἀδερφές²⁷. Θεωροῦσαν ἀπαράδεκτο νὰ παντρευτεῖ ὁ ἀδερφὸς προιοῦ ἀποκαταστήσει τὴν ἢ τὶς ἀδερφές· πολλοὶ ἔμεναν γι' αὐτὸ τὸ λόγο ἀνύπαντροι σ' ὅλη τὴ ζωὴ τους.

Τὸ δίκαιο (οιουρούτια), ποῦ ἐκφράζει τὸ ἰδεολογικὸ καὶ ἠθικὸ ἐποικοδόμημα τῆς Ζαγορίσιας κοινωνίας καὶ τὶς κοινωνικὲς ἀντιλήψεις τῶν κατοίκων, διέπεται ἀπὸ μιὰν ἀντίφαση. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ἐκδηλώνεται ἡ ἀλληλοβοήθεια καὶ ὁ κοινωνικὸς προοτατευτισμὸς τῶν ἀδύνατων μελῶν τῆς κοινωνίας (φτωχὲς οικογένειες ποῦ δὲν μποροῦν νὰ πληρώσουν φόρο καὶ τὰ θηλυκὰ τέκνα) ἀπὸ τὴν ἄλλη ἐπισημοποιεῖται ὁ ταξικὸς διαφορισμὸς (οἱ τάξεις τῆς προίκας) καὶ ἡ ὑποδεέστερη θέσις τῆς γυναίκας (δὲν κληρονομεῖ, ἐνῶ οἱ ἀνάπηρες ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὶς τάξεις τῆς προίκας, ἔρμαια στὶς ἐκβιαστικὰς διαθέσεις τῶν γαμπρῶν).

ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ

Οἱ Ζαγορίσιοι ξεχώριζαν γιὰ τὴν ὑψηλὴ παιδεία καὶ τὸ πολιτιστικὸ τους ἐπίπεδο. «Ἀνέκαθεν, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν δυστήνων ἐποχῶν, ὑπῆρχον τῆδε κακεῖσε ἐν Ζαγορίῳ σχολεῖα, διατηρούμενα δαιπάνη ἰδίως τῶν Κοινοτήτων. Γενικῶς δὲ πρὸ τοῦ 10' αἰῶνος ἐπεκράτουν τὰ Κοινὰ λεγόμενα γράμματα, ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἤρξαντο αἱ τοῦ Ζαγοριοῦ Κοινότητες νὰ συσταίνωσι σχολεῖα, ἀμιλλώμενα ποῖα νὰ ὑπερβῆ τὴν ἄλλην διὰ συνεισφορῶν...»²⁸.

Τὰ περισσότερα χωριά εἶχαν δυὸ σχολεῖα: τὸ Δημοτικὸ (ἀρρεναγωγεῖο - παρθенаγωγεῖο) καὶ τὸ Σχολαρχεῖο ἢ Ἑλληνικὸ· ὑπῆρχαν ἀκόμη σὲ μερικὰ χωριά ὑφαντικὲς καὶ ραπτικὲς σχολές. Ἡ φοίτηση στὸ Δημοτικὸ ἦταν τέσσερα χρόνια ἐνῶ στὸ Σχολαρχεῖο τρία. Ἡ ἐκπαίδευση τῶν κοριτσιῶν ἄρχισε ἀπὸ τὸ 1800 καὶ περιορίζονταν στὸ παρθенаγωγεῖο ἐνῶ ἐλάχιστα συνέχιζαν στὸ Σχολαρχεῖο, γιὰτὶ οἱ οικογένειες χρειάζονταν βοηθητικὰ χέρια στὰ χωράφια καὶ στὴ φύλαξη τῶν μικρῶν ἀδερφῶν τους.

Ἡ τοπικὴ αὐτοδιοίκηση, ποῦ φρόντιζε γιὰ τὴ λειτουργία τῶν σχολείων καὶ τὴν πληρωμὴ τῶν δασκάλων καθὼς καὶ τὰ κληροδοτήματα, ποῦ ἄφηναν ἐπιφανεῖς Ζαγορίσιοι στὰ χωριά τους, ἦταν οἱ συντελεστὲς τῆς δημιουργίας αὐτῶν τῶν σχολείων. Γνωστὴ εἶναι ἡ προσπάθεια τῶν Ζαγορίσιων νὰ ἰδρῦσουν τὸ πρῶτο πανεπιστήμιον στὸν Ἁϊ-Γιάννη, στὸ Ρογκοβό. Ἀπὸ τὸ Ζαγόρι κατὰγονταν πλῆθος ἐπιστήμονες καὶ καθηγητὲς πανεπιστημίου, παράδοση ποῦ συνεχίζεται καὶ σήμερα.

Γιὰ νὰ κατανοηθεῖ τὸ πολιτιστικὸ ἀνάβασμα ἀναφέρουμε χαρακτηριστικὰ ὅτι στὸ χωριὸ Δοβρὰ (Ἄσπράγγελοι) ὁ Ἰ. Μπλάτιος (συνειδητὸς δημοτικιστῆς) ἦταν συνδρομητῆς τοῦ «Νουμά»· ἐπίσης κάτοικοι τοῦ ἴδιου χωριοῦ ἦταν

27. Πεφ. Βιζουζάδη: «Ἡπειρωτικῶν Θεσμίων Ἔρευνα», περ. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τόμος 2, 1927.

28. Ι. Λαμπροῖδη: «Ζαγοριακά» Α', σελ. 113, 114.

συνδρομητές οὐ διάφορα περιοδικὰ καὶ ἑφημερίδες π.χ. στὴν «Κλειῶ» (ἑφημερίδα τῆς Τεργέστης), στὴν «Ἀμάθεια» (ἑφημερίδα τῆς Σμύρνης). Ἡ πολιτιστικὴ ἰδιαιτερότητα εἶναι ἡ συνιοσταμένη τῆς εὐεργετικῆς δράσης τῶν προνομίων (σχολεῖα), τῆς μετανάστευσης (πλάτεμα τῶν πνευματικῶν ὀριζόντων, ἐμπλουτισμὸς τῶν παραστάσεων καὶ μεταφορὰ νέων ἀντιλήψεων καὶ τρόπου ζωῆς ἀπὸ μεγάλα ἀστικά κέντρα π.χ. Σμύρνη, Ὁδησοῦ κλπ.) καὶ τῆς οἰκονομικῆς εὐχέρειας.

Τὸ Ζαγόρι ὅμως δὲν παρουσίασε ξεχωριστὴ λαϊκὴ τέχνη (ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μουσικὴ) οὔτε ἀναδείχτηκαν καλλιτέχνες ἢ συγγραφεῖς ἀνώνυμοι ἢ ἐπώνυμοι.

ΨΥΧΑΓΩΓΙΑ

Ἡ κλειστὴ ζωὴ τοῦ χωριοῦ ἔδινε ἐλάχιστες δυνατότητες στοὺς κατοίκους γιὰ ψυχαγωγία. Τὰ πανηγύρια, οἱ γιορτὲς καὶ οἱ γάμοι ἦταν οἱ εὐκαιρίες πού περίμεναν μὲ λαχτάρια ἄντρες καὶ γυναῖκες γιὰ νὰ διασκεδάσουν. Στὰ πανηγύρια καὶ ὅταν γιόρταζαν παρεκκλήσια ἢ μοναστήρια, εἶχαμε συρροὴ κατοίκων γειτονικῶν χωριῶν. Ἀκόμη, στὸ μπακάλικο - καφενεῖο ἦταν ἡ καθημερινὴ διασκέδαση τῶν ἀνδρῶν, ἐνῶ γιὰ τίς γυναῖκες οἱ ἐποχιακὲς ἀγορικὲς ἐρπασεῖς (νὰ πατήσουν τὰ σταφύλια, νὰ ξεφλουδίσουν τὸ ἀραποσίτι κ.ἄ.) ἦταν ἡ μόνη διέξοδος ἀπὸ τὴν ἀνία καὶ τὴν πληκτικὴ ἀτμόσφαιρα τοῦ σπιτιοῦ καὶ συγχρόνως ἡ διασκέδασή τους. Ἐνα εἶδος ψυχαγωγίας γιὰ τοὺς ἄντρες ἦταν καὶ τὸ κυνήγι στὰ δάση καὶ τὰ ὄροπέδια τοῦ Ζαγοριοῦ.

Ὁργανοπαίχτες στὰ πανηγύρια ἦταν οἱ γύφτοι, πού ἔφεραν στὸ Ζαγόρι τὸ κλαρίνο, τὸ λαβοῦτο καὶ τὸ σαντούρι, ἐνῶ στὰ παλιὰ χρόνια 1400—1600 γνωστὰ μουσικὰ ὄργανα ἦταν ὁ ταμπουράς, ἡ φλογέρα, ἡ λύρα (βιολί), ὁ ζουρνὰς καὶ τὸ ντέφι²⁹. Κύριο χαρακτηριστικὸ τῆς ψυχαγωγίας τῶν κατοίκων εἶναι ἡ συλλογικότητα πού παρατηρεῖται σ' ὅλες τίς ἐκδηλώσεις. Ἡ ὁμαδικότητα χαρακτηρίζει καὶ τὰ παιδικὰ παιχνίδια, μόνο πὺν μερικὰ ἀπ' αὐτὰ ἔχουν δυναμικὸ χαρακτῆρα (τοιολέγκα ἢ τοιλίκι, αἵματα, πετροπόλεμος, λομάδες κλπ.)³⁰.

Τίς ἀτέλειωτες χειμωνιάτικες νύχτες μιὰ εὐχάριστη ἀπασχόληση ἦταν καὶ τὰ «λεκτικά» παιγνίδια (αἰνίγματα, παραμῦθια, κουκουβάσιες κ.ἄ.). Τὸ παιγνίδι «κουκουβάσιες» ἀρχίζε ὡς ἑξῆς: «Ποῦ εἶναι καὶ ἂν δὲν εἶναι ἕνα ἀντρόγυνο, μιὰ πλακίδα (κόρη), ἕνα πετονάρ' (ἀγόρι) καὶ μιὰ κουκουβάσιω (γιαγιά);» Αὐτοὶ πού ἔπαιρναν μέρος στὸ παιχνίδι προσπαθοῦσαν νὰ βροῦν ποιά οἰκογένεια τοῦ χωριοῦ ἔχει αὐτὸ τὸ σχῆμα.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Τὰ χρόνια κύλησαν ἤρθε ἡ ἀπελευθέρωση τὸ 1912 ἀπὸ τοὺς Τούρκους καὶ ἡ διοικητικὴ ἐξομοίωση, τὸ κἄπλο μερικῶν χωριῶν τὸ 1943 καὶ μετὰ ἡ ἀσπικοποίηση πού ἐρήμωσε τὸ Ζαγόρι.

Τώρα μένουν οἱ γριές, μοῖρες πετρωμένες, μὲ τὸ παράπονο στὰ χεῖλη ἐνῶ ὁ λόγος τους σιάζει πικρὴ ἔπαρση. «Ἐπαρση γιὰ πατραγαθίες στὴν καρπερὴ Βεοαραβία, στὸ χρυσοφόρο Νεῖλο, στὴν ἱερὴ Ὀντέσσα, στὴν ἀλλοτινὴ ἀποικία τους τὴ Θράκη». Δὲν καρτεροῦν πιά τοὺς νιοὺς καὶ τοὺς ἄντρες

29. Κ. Ι. Βατζζόκα: «Ἡ διάσωση τοῦ Ζαγορισιακοῦ πολιτισμοῦ», Γιάννινα, Μάρτης 1976, Ἄριθ. 1, Πολιτιστικὸς Σύνδεσμος Ζαγορισίων.

30. Κ. Π. Λαζαρίδη: «Παραδοσιακὰ παιγνίδια τοῦ χωριοῦ μου», Ἀνάπτυο ἀπὸ τὴν «Ἠπειρωτικὴ Ἑστία», Γιάννινα 1975.

τους να γυρίσουν από τα ξένα, αλλά τὸ τέλος τοῦ παραμυθιοῦ ποὺ ἄρχισε πρὶν ἀπὸ κάμποσους αἰῶνες.

Τὴ μοίρα καὶ τὴν πορεία τοῦ Ζαγοριοῦ συμπυκνώνει ὁ λόγος ἐνὸς Ζαγορίου Σίουφου, ἕνα ρέκβιεμ για τὸ Ζαγόρι:

«Δὲν τὸ ἀντέχω πιά τὸ σύγχρονο λιθάρι. Τὸ ἔσπρωξα στὴ Ρουμανία, στὴν Αἴγυπτο, στὴν Ἀμερική. Σὰν τὸ σεριάνισα τόσο, νόμισα πῶς τὸ νίκησα. Γύρισα πίσω νὰ ξεσταθεῖ ἡ ψυχὴ μου ἀπὸ τὴν ὁμορφιὰ τοῦ Ζαγορίουσίου τοπίου, τοῦ σπιτιοῦ καὶ τοῦ κυνηγιοῦ. Ἀσφάλισα τὸ λιθάρι στὴν κάσα μιᾶς Τράπεζας. Ὁ πόλεμος ἔσπασε τὴν κάσα καὶ τὸ λιθάρι κύλησε ξέφρενα νὰ μὲ βρεῖ, μὰ δὲν εἶχα πιά δ ὄ ν α μ η ».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Γ. Ἀναγνωστόπουλος: «Γλωσσικά ἰδιώματα τῆς Ἠπειροῦ», περιοδ. «Ἠπειρωτικά Χρονικά», τόμος 1, 1926.
2. Γ. Ἀναγνωστόπουλος: «Μικρὰ συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῶν ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων», περ. «Ἠπειρωτικά Χρονικά», τόμος 1, 1926.
3. Ν. Π. Ἀνδριώτης: «Ἐτυμολογικὸ Λεξικὸ τῆς κοινῆς Νεοελληνικῆς».
4. Π. Ἀραβαντινός: «Χρονογραφία τῆς Ἠπειροῦ», Ἀθήνα 1856.
5. Κ. Ι. Βασιζόζα: «Ἡ διάσωση τοῦ Ζαγορσιακοῦ πολιτισμοῦ», Γιάννινα, Μάρτις 1976, ἀριθ. 1, Πολιτιστικὸς Σύνδεσμος Ζαγορσιῶν.
6. Περ. Βιζυοκίδης: «Ἠπειρωτικῶν Θεσμιῶν ἔρευνα», περιοδ. «Ἠπειρωτικά Χρονικά», τόμος 2, 1927.
7. Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, τόμος ΙΑ', Ἐκδοτικὴ Ἀθηνῶν Α.Ε.
8. Μιχ. Κόκκορος: «Τὸ ἀμιλιζὸν Κοινοῦλιον», περ. «Ἠπειρωτικὴ Ἔστια», τόμος 2, 1953.
9. Μιχ. Κόκκορος: «Τὰ αὐστηρά ἦθη τοῦ Ζαγορίου», «Ἠπειρ. Ἔστια», τόμ. 4, 1955.
10. Κ. Π. Λαζαρίδης: «Τὰ κοινὰ Μεξάτια στὸ Ζαγόρι», Γιάννινα 1977.
11. Κ. Π. Λαζαρίδης: «Ζαγοὶ καὶ δημοτικὴ μοῦσα», Γιάννινα 1973.
12. Κ. Π. Λαζαρίδης: «Ὁ θεσμὸς τοῦ Ἀμίλη», «Ἠπειρ. Ἔστια», τόμος 2, 1953.
13. Κ. Π. Λαζαρίδης: «Συμπληρωματικὰ στοιχεῖα γιὰ τὴν αὐστηρότητα τῶν ἠθῶν στὸ Ζαγόρι», «Ἠπειρ. Ἔστια», τόμος 4, 1955.
14. Κ. Π. Λαζαρίδης: «Παραδοσιακὰ παιγνίδια τοῦ χωριοῦ μου», ἀνάτυπο ἀπὸ τὴν «Ἠπειρ. Ἔστια», Γιάννινα 1975.
15. Ι. Λαμπριδῆς: «Ἠπειρωτικὰ Ἀγαθοεργήματα καὶ ἄλλα, Ζαγοριακὰ 1870». Ἐκδόσεις Ἑταιρείας Ἠπειρ. Μελετῶν, Ἰωάννινα 1971.
16. Ι. Λαμπριδῆς: «Ἠπειρωτικὰ Μελετήματα, Ζαγοὶ 1889», Ἐκδόσεις Ε.Η.Μ., Ἰωάννινα 1971.
17. Μ. Γ. Μερακλῆς: «Σημειώσεις Λαογραφίας», τεῦχος Δ', Ἰωάννινα 1976.
18. Κ. Μοσχόφ: «Ἡ ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ συνείδηση στὴν Ἑλλάδα 1830—1909 — Ἰδεολογία τοῦ μεταπρατικοῦ χρόου», Θεσσαλονίκη 1972.
19. Ι. Σαραλῆς: «Λαογραφικὰ Ἀρίστης Ζαγορίου», «Ἠπειρ. Ἔστια», τόμ. 10, 1961.
20. Ι. Σαραλῆς: «Τὸ Ζαγορίσιο σπῆτι», «Ἠπειρ. Ἔστια», τόμος 11, 1962.
21. Ν. Σβορώνος: «Ἐπισκόληση τῆς Νεοελληνικῆς Ἱστορίας, Β' ἔκδοση, Θεμέλιο.
22. Ἀναστ. Γ. Στεφάνου: «Ἀπὸ τὴν αὐτοδιοίκησι τοῦ Ζαγορίου - Ἠπειροῦ», Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ Δ' τόμου τῆς «Ἠπειρ. Ἔστιας», Ἰωάννινα 1955.
23. Φρ. Τζιόβας: «Τὸ Ζαγόρι», περιοδ. Ἐνδοχώρα, τεῦχος 3, Γενάρης - Φλεβάρης 1960.
24. Ν. Γ. Πολίτης: «Δημοτικὰ τραγούδια», Ἐκδόσεις Διόνυσος.
25. Βασ. Φαντίσιος: «Ἡ Ζαγορίσια Ἱστορία».
26. Βασ. Χαρίσης: «Τὸ Μετσόβιτιο σπῆτι», «Ἐνδοχώρα», Νοέμβριος - Δεκέμβριος 1959 τεῦχος 2.
27. Βασ. Χαρίσης, Σοφ. Δεβέλετογλου - Χαρίση: «Μελέτη προστασίας εὐρυτέρας περιοχῆς Ζαγορίου - Ἠπειροῦ», Ἀθήνα 1977.

Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΣΤΟ ΦΩΣ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ*

(Δοκιμή χριστιανικῆς κοινωνιολογίας)

«Μακάριόν ἐστι μᾶλλον δίδοναι ἢ λαμβάνειν»
ΙΗΣΟΥΣ ΧΡΙΣΤΟΣ

ΓΕΝΙΚΕΣ ΑΡΧΕΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Ἡ θεμελιακὴ ἀρχή, ὅπου ὁ Χριστιανὸς στηρίζει τὴ θεώρησιν τῆς Ἰδιοκτησίας, εἶναι ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ πίστις γιὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἡ ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία ἀποτελεῖ τὴν «προκείμενην» γιὰ τὴ χριστιανικὴ δεοντολογία καὶ γιὰ τὸ κατὰ Χριστὸν ἦθος τοῦ ἀνθρώπου γενικώτερα. Ἡ ὄντολογία τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ δεοντολογία τελοῦν σὲ αἰτιώδη συνάρτησιν. Αἴτιον ἢ ὄντολογία, παράγωγον καὶ συνεπαγωγὴ ἢ δεοντολογία. Τὸ «δέον» στὸν ἄνθρωπον δὲν ἀπορρέει ἀπὸ κάποια προστακτικὴ ἀπὸ αὐθαίρετη «ἐντολὴ» κάποιου· οὔτε καὶ τοῦ Θεοῦ (στὸν τύπον μάλιστα, τοῦ «ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν» καὶ «εἰς τοὺς παραβάτας θὰ ἐπιβληθῶσιν αὐστηρόταται κυρώσεις»). Ὁ Θεὸς Νόμος ἢ Νόμος Θεοῦ, ποὺ ἐκφράζεται μὲ «ἐντολές», δὲν ἔχει καθόλου δικανικὸ χαρακτῆρα. Ἡ δικανικὴ ἀντίληψις γιὰ τὸν Νόμον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴ Θεία Δικαιοσύνη δὲν εἶναι χριστιανικὴ· τοῦλάχιστον ὀρθόδοξη χριστιανικὴ. Ὁ Θεὸς ποὺ ἀποφασίζει καὶ διατάζει καὶ ἐπιβάλλει κυρώσεις ἢ ἀμείβει μὲ κάποια ἀγαθὰ σ' ἐτούτῃ ἢ στὴν ἄλλῃ ζωῇ, αὐτὸς ὁ Θεὸς εἶναι ψεύτικος, εἶναι εἰδωλόν. Δὲν εἶναι ὁ Θεὸς τῶν Χριστιανῶν, «ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν». Καὶ ἡ ἀνάλογη δικανικὴ δικαιοσύνη τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἐπιβάλλει τιμωρίας καὶ κολάσεις καὶ ποὺ προσφέρει παραδείσους, δὲν εἶναι τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ. Αὐτὰ ἀποτελοῦν προβολὴ τῆς ἀνθρώπινης ἀνταποδοτικῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου στὸ Θεόν!

* Εἰσήγησις, ποὺ ἔγινε στὸν Σύνδεσμον Ἐπιστημόνων Λαοίσης.

1. Αὐτὴ ἡ πλανεμένη θεώρησις τῆς Θείας Δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἴδιου τοῦ Θεοῦ ἀποτελεῖ τὴν ἀφετηρίαν καὶ τὴν θεολογικὴν ψευδοθεμελίωσιν γιὰ πλῆθος ἄλλες πλάνες στὸ χῶρον τῆς Δυτικῆς Θεολογίας. Σύμφωνα μὲ τὴν δικανικὴν αὐτὴν ἀντίληψιν — στὰ πρότυπα τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου — ἡ Θεία Δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ τὴν ἐπιβολὴν τιμωρίας στὸν κάθε παραβάτη καὶ παροχὴν ἀμοιβῆς στὸν πιστὸν τηρητὴν τοῦ Θείου Νόμου. Φαντάστηκαν λοιπὸν τὸν Θεὸν μὲ μιὰ ζυγαριὰ (τῆς Θείας Δικαιοσύνης) καὶ μὲ κατὰστιχόν λογιστικόν, ὅπου κρατᾷ λογαριασμὸν γιὰ τὸν κάθε ἄνθρωπον χρεωπιστώνοντάς τον ἀνάλογα μὲ τὰ ἔργα του, προκειμένον νὰναὶ ἀκριβοδίκαιος στὴν κρίσιν Του. Ἔτσι ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ ἀφήνουν «χρεωστικόν» ὑπόλοιπον — οἱ ἁμαρτωλοὶ — καὶ ὑπάρχουν ἄλλοι ποὺ ἀφήνουν «πιστωτικόν» ὑπόλοιπον — οἱ ἅγιοι. Αὐτὲς εἶναι οἱ λεγόμενες «ἀξιομοθίες» τῶν ἁγίων. Οἱ ἅγιοι μὲ τὸ «πιστωτικόν» ὑπόλοιπον, ἀνήκουν ὅμως στὴν Ἐκκλησίαν. Ἄρα τὸ πιστωτικόν τους ὑπόλοιπον περιέρχεται στὸ «κοινὸν ταμεῖον» τῆς Ἐκκλησίας. Ἄν μάλιστα ἕνας ἐπετέλεσε καὶ πολὺ περισσότερα ἔργα ἀπ' ὅσα χρεωζόταν γιὰ τὴν ἀτομικὴν του σωτηρίαν — αὐτὰ εἶναι τὰ «ὑπέροχτα» λεγόμενα ἔργα — ἀφήνει σημαντικὸν πιστωτικὸν ὑπόλοιπον στὸ κοινὸν ταμεῖον τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό, τώρα, τὸ πιστωτικὸν ὑπόλοιπον μπορεῖ νὰ χρησιμοποιηθεῖ γιὰ τὴν

Ὁ Θεὸς τῶν χριστιανῶν. Αὐτὸς ποῦ ἀποκαλύφθηκε πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτου δὲ τῶν ἡμερῶν, ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν υἱῷ» (Ἑβρ. 1, 1), ὁ ἀληθινὸς Θεός, «ἀγάπη ἐστίν» (Α' Ἰωάν. 4, 16) καὶ «τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς καὶ θρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους» (1. Χριστός, Ματθ. 5, 45). Ἄλλο ἂν οἱ «ἀδικοὶ» καὶ οἱ «πονηροὶ» ἀποκρούουν τὴν δωρεὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἔτσι τὴν στεροῦνται καὶ «κολάζονται», ὑποφέρουν δηλ. καὶ θανατίζονται. Κι ἄλλο ἐπίσης, ἂν οἱ «δίκαιοι» καὶ οἱ «ἀγαθοὶ» ἀποδέχονται τὴν δωρεὰ τοῦ Θεοῦ κι ἔτσι «εἰσέρχονται» στὴ «βασιλεία τοῦ Θεοῦ» ἢ «ἔρχεται» σ' αὐτοὺς «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ». Ὁ ἀληθινὸς Θεὸς ἀγαπᾷ — καὶ μόνο. Ἀγαπᾷ ὅλα τὰ δημιουργήματά του. Ἀκόμα καὶ τὸ διάβολο. Καὶ πρὸς τὸ διάβολο ὁ Θεὸς μόνο ἀγάπη «ἐκπέμπει». Ἐκεῖνο ποῦ καθιστᾷ τὸν διάβολο κολασιμένο καὶ «διά-βολο» - διαχωριστή, εἶναι ἡ διαβολομένη κατάστασή του, ἡ δαιμονικότητά του. Ἡ δαιμονικότητα αὐτῆ συνίσταται στὴν ἠθελγημένη καὶ ἐνσυνειδητῆ καὶ ἀμετακίνητη ἄρνηση καὶ ἀπόκρουση τῆς Θείας ἀγάπης, καθὼς καὶ ἡ ἐριμηνεία τῆς σὰν ἐχθρότητα τοῦ Θεοῦ. Παρόμοια εἶναι καὶ ἡ δαιμονικότητα τῶν ἀνθρώπων, ὅπως ἐκδηλώνεται συχνὰ καὶ στίς διανθρώπινες σχέσεις. Ἄνθρωπος ποῦ μισεῖ κάποιον, ἐριμηνεύει καὶ μεταφράζει σὰν ἐχθρότητα πρὸς τὸν ἑαυτὸ του τὴν ὅποια καὶ ὅση ἀγάπη τοῦ μισοῦμενου. Ἐχοντας τὸν δικὸ του «ὄφθαλμὸ» πονηρῶ. (Ματθ. 6, 22—23) βλέπει τὴν πονηρία στοὺς ἄλλους, ἀκόμη καὶ ὅταν ἐκεῖνος ἐκπέμπουν ἀγάπη. Ἔτσι μεταβάλλει τὴν ἀγάπη τοῦ ἄλλου σὲ δική του κόλαση. Ἡ «αἰώνια κόλαση» τοῦ διαδόλου καὶ τῶν «πονηρῶν» ἀνθρώπων ὀφείλεται ὄχι στὴν κολαστικὴ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ — τέτοια δὲν ὑφίστα-

«ἐξόφληση» χρεωστικῶν ὑπόλοιπων τῶν ἁμαρτωλῶν. Τὴν «ἐξόφληση» αὐτὴ μπορεῖ νὰ τὴν φροντίσει κάποιος συγγενῆς τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὑποβάλλοντας αἴτηση καὶ καταβάλλοντας κάποιον ἀνάλογο τίμημα στὴ Διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας, στὸν Πάπα. Τότε ἐκεῖνος χορηγεῖ ἔγγραφο «ἐξοφλητικὴ ἀπόδειξη» — τὸ «συγχωροχάρτι» ἢ ἄφεση — καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀπολύεται ἀπ' τὸ καθαρτήριο πῦρ καὶ μεταβαίνει στὸν Παράδεισο!! Στὸ καθαρτήριο πῦρ βόισκονταν γιὰ νὰ ἐκτίσει τὴν ἀνάλογη πρὸς τὸ χρεωστικὸ του ὑπόλοιπο ἐξιλεωτικὴ ποινὴ. Τὸ καθαρτήριο πῦρ ἐπινοήθηκε κατ' ἀναλογία τῆς φυλάκης ἢ τῶν καταναγκαστικῶν ἔργων τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Μ' ἓναν τέτοιον τρόπο ἐπέτυχαν τὸν συμβιβασμὸ (sic) τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ μὲ τὴ δικαιοσύνη Του, οἱ Λυτικοί. Καθὼς οἱ Φραγκολατίνοι γιὰ πολιτικοὺς λόγους — κατοχὴ τῆς Αντικῆς Ρωμοσύνης ἀπ' τοὺς Φράγκους καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Λύσης — εἶχαν ξεκόψει ἀπ' τὴ Παράδοση τῆς ἐνομήνης Μίας, Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας, οὔτε ἔμαθον, οὔτε χρησιμοποίησαν τὴν εἰδικὴ Θεολογικὴ «Γλῶσσα» τῆς Θείας Ἀποκαλύψεως. Ἔτσι ἔφτασαν στοὺς τέτοιους αὐτοσχεδιασμοὺς. Ἐνῶ στὴν Ὁρθόδοξη Παράδοση «...ἐπειδὴ, καθὼς φησὶν ἡ Γραφὴ (Α' Τιμοθ. 1, 17) ἄφραστόν ἐστὶ τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, πάσης ὑπερκείμενον καταληπτικῆς ἐπινοίας, ἀναγκασίως οἱ τῷ Ἁγίῳ Πνεύματι Θεοφοροῦμενοι προφητῆται καὶ ἀπόστολοι πολλοῖς ὀνόμασι τε καὶ νοήμασιν ἐπὶ τῆς ἀφθάτου) φύσεως ἡμᾶς χειροαγωγούσιν, ἄλλο πρὸς ἄλλο τι τῶν θεοπρεπῶν νοημάτων διευθύνοντες· ὥστε τὴν μὲν ἐπὶ πάσιν ἐξουσίαν τῷ τῆς βασιλείας ὀνόματι π α ρ α δ η λ ο υ ὥ θ α ι, τὸ δέ...» (ἄγ. Γρηγόριος Νύσσης, πρὸς Ἀρμόδιον, 3). Πάγια ἐριμηνευτικὴ ἀρχὴ τῆν ἐνομένη. Μία Ἐκκλησία ἀποτελεῖ ἡ χόρη διαφόρων «ὀνομάτων», «εἰκότων» καὶ «συμβόλων» γιὰ τὴν «παραδήλωση» τῶν ἀνεκφράστον καὶ ἄρρητων ἀνθρωπίνως θεϊκῶν πραγματικοτήτων. Γιὰ περισσότερα καὶ εἰδικότερα πρὸβλ. Χ. Μπούκη, «Ἡ Γλῶσσα τοῦ Γρηγορίου Νύσσης», Θεολογικὴ 1970 ἰδίως ὅμως τῶν πατέρων: 1) Μ. Ἀθανασίου, κατὰ Ἀρειανῶν Α', Β', Γ', Ρ, Γ, 26, 12—468 (ΒΕΠΕΣ 33, 123—305) τοῦ ἴδιου, πρὸς Σεραπίωνα Α', Β', Γ', Ρ, Γ, 26, 529—676, 2) Γρηγ. Θεολόγου, Θεολογικὸν Α', Β', Γ', Δ', Ε' καὶ τοῦ ἴδιου Ἐπιστολὴ πρὸς Κληδόνιον, 3) Ἰωάννου Χρυσοστόμου, περὶ ἀκαταλύτου τοῦ Θεοῦ κ.ἄ.

ται — αλλά στην αγαπητική ενέργεια του Θεού, που μετουσιώνεται απ' τους ίδιους, εξ αιτίας της έχθρότητάς τους προς τον Θεό, σε κολαστική για τον έαυτό τους.

Αυτά συμβαίνουν επειδή η ποιότητα της θεώσεως, καθώς είναι κοινωνία και έκούσια μετοχή στις θεωτικές ενέργειες του Θεού, είναι αδύνατο και άφυσικο να πραγματοποιηθεί υτετεριμνιστικά και με καταναγκασμό πάνω στον άνθρωπο. Γι' αυτό θά μπορούσε να λεχθεί τὸ φαινομενικά παράδοξο, πὸς ὁ Θεὸς «ἀδυνατεῖ» νὰ σώσει — νὰ θεώσει — ἐκείνον πὸν δὲν θέλει κι ἀποκρούει τὴν ἀγάπη τοῦ Θεοῦ. Στὸ σημεῖο αὐτὸ βρίσκεται τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀπερινόητης ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, πὸν ἐκδηλώνεται ὡς «συστολή» καὶ αὐτοπεριορισμὸς τοῦ καὶ σεβασμὸς τοῦ πρὸς τὴν αὐτοτέλεια τοῦ ἀνθρώπου, καθὼς καὶ τῆς δυνατότητας τοῦ ἀνθρώπου γιὰ ἰσοθεΐα. Ἄλλωστε, ἂν ὁ Θεὸς μὲ τὴν «παντοδυναμία» τοῦ καταργοῦσε τὴν αὐτεξουσίτητα τοῦ ἀνθρώπου, θὰ καταργοῦσε ταυτόχρονα καὶ τὴν ἀνθρώπινη ποιότητα τοῦ ἀνθρώπου. Θὰ τὸν καταργοῦσε ἀπὸ ἄνθρωπο. Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ οἱ Πατέρες τῆς Ὁρθοδοξίας ἀναγνωρίζουν ὡς θεμελιακὸ στοιχεῖο τῆς ἀνθρώπινης ποιότητας τὸ αὐτεξούσιο, καθὼς ἐπίσης γιὰ τὸν ἴδιο λόγο θεωρεῖται στὴν Ὁρθοδοξία ἡ ἁμαρτία ὡς πτώση - ξεπεσιμὸς ἀπ' τὴν ἀνθρώπινη ποιότητα σὲ κάποιον ὑπ-ἄνθρωπο ἐπίπεδο, ἐπειδὴ ἡ ἁμαρτία εἶναι δούλωση καὶ ἀλλοτρίωση, φαλκίδευση τοῦ αὐτεξουσίτου.

Ὁ ἀληθινός, λοιπόν, Θεὸς ἀ π ο κ ἀ λ υ ψ ε τοὺς ἀνθρώπους, μετὰ τὴν πώση, τοὺς νόμους πὸν διέπουν τὸ ἀνθρώπινο ὄν στὴ δομὴ τοῦ καὶ στὴ λειτουργικότητά του. Καὶ τόξαμε αὐτὸ «διὰ φιλανθρωπίαν», ἀπὸ ἀγάπη πρὸς τὸν ἄνθρωπο. Οἱ ἐντολές τοῦ Θεοῦ ἀποτελοῦν γιὰ τὸν ἄνθρωπο χάρις². Νὰ πληροφορηθεῖ ὁ ἄνθρωπος καὶ νὰ γνωρίσει τὴν δομὴ καὶ κατασκευὴ τοῦ καὶ τὴ λειτουργικότητά του στὴν «κατὰ φύσιν» — τὴν ἀρχικὴ καὶ φυσιολογικὴ — του κατάστασι. Ἔτσι νὰ διακρίνει τὴν «παρὰ φύσιν» — ἀφύσικη καὶ νοσηρὴ — κατάνια του. Νὰ ξεχωρίσει τὴν ὀρθή - ὀρθὴν στάση του ἀπὸ τὴν κατὰ - στραμμένην καὶ ἀναποδογυρισμένην. Νὰ ἐπισημάνει τὸν «ἔτερον νόμον», τὸν παρα - νόμο (Ρωμ. 7, 7—24), πὸν ἔχει εἰσβάλλει στὴν ὕπαρξή του καὶ πὸν «ἀντιστρατεύεται» στὸ Θεοκαταβλημένο νόμο καὶ αἰχμαλωτίζει τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν κρατᾷ δεσμώτη. Ἡ ἐπιγνώσι αὐτῆς τῆς ἁμαρτίας (Ρωμ. 3, 20) μπορεῖ νὰ λειτουργήσῃ στὸν ἄνθρωπο λυτρωτικά. Συνειδητοποιώντας τὴν ἀρρωστημένη καὶ «ἐν δουλείᾳ καὶ δυναστείᾳ» κατὰστασή του, μπορεῖ νὰ ἀποζητήσῃ αὐτεξούσια τὸν Ἰατρὸ καὶ Ἐλευθερωτὴ του, νὰ τὸν ἀποδεχθεῖ κι ἔτσι νὰ λυτρωθεῖ μέσω Ἐκείνου.

Ὅταν κι ὅπου ὁ Θεὸς ἀπευθυνόμενος στὸν ἄνθρωπο — μὲ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ Νόμου — ἐκφράζεται σὲ προστακτικὴ («οὐ φονεύσεις», «οὐ κλέψεις», «ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» κλπ.), τὸ κάνει παιδαγωγικὰ καὶ σὲ συνάρτησι μὲ τὴν ἀνθρώπινη ἀδυναμία ἐξ αιτίας τῆς πτώσεώς του καὶ «πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ἡμῶν» (Μτθ. 19, 8). Τὸ νόημα τῶν ἔτσι διατυπωμένων «ἐντολῶν» εἶναι: «οὐ φονεύσεις», καὶ «οὐ κλέψεις» ὄχι ἐπειδὴ ἐγὼ ὡς Θεὸς παντοδύναμος ἔτσι θέλω κι ἔτσι ὀρίζω, ἀλλὰ ἐπειδὴ σ' ἔχω πλάσει ἔτσι πὸν ὁ φόνος καὶ ἡ κλοπὴ δὲν ἀποτελοῦν λύσι τῶν προβλημάτων σου, ἀλλὰ ἐπιδεινώσῃ τους. Στὴν κατασκευὴ καὶ λειτουργικότητά σου ταιριάζει ἡ ἀγάπη καὶ μόνον. Ἀκόμα κι ὅταν ὁ ἄλλος σὲ βλάπτει, ταιριάζει (εἶναι τὸ «καθῆκον - ταιριαχτὸ») ³ — λόγω τῆς κατασκευῆς καὶ λειτουργικότητάς σου — νὰ τὸν ἀγαπᾷς ἀπεριόριστα καὶ νὰ τὸν συγχωρεῖς «ἕως ἔδδομηγνάκις ἑπτά» (Μτθ. 18, 22). Τὸ μίσος καὶ ἡ έχθρότητα καὶ ἡ ὀποιαδήποτε ἀναποδοτικότητα τοῦ κακοῦ ἀποτελοῦν εἰσβολὴ μέσα σου τῆς κολάσεως. Θὰ βασανίζεσαι καὶ θὰ κολάζεσαι, ἐπειδὴ αὐτὰ ἀποτελοῦν ξένο σῶμα στὴ δομὴ σου. Μιὰ προσε-

2. Γ. Μαντζαρίδης, Χριστ. Ἠθικὴ (Παν/καὶ Παραδόσεις), Θεσσαλονίκη 1976, 113.

3. Ἡ χριστιανικὴ ἔννοια τοῦ καθήκοντος αὐτὴ εἶναι. Ἰδὲ Ρωμ. 1.28. Τὸ καθῆκον δὲν ἀπορρέει ἀπ' τὴν προστακτικὴ κάποιου, ἀλλὰ ἀπ' τὴν ὄντολογία.

κτική παρατήρηση επιβεβαιώνει την παρουσία της κόλασης, μέσ' στην οποία ζει όποιος έχει μέσα του το φθόνο και το μίσος.

Ώστε, οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται τις «έντολές» του Θεού καθένas με τον τρόπο του κι ανάλογα με το επίπεδο της πίστης - σχέσης τους με τον Θεό. Οι Πατέρες της Εκκλησίας επισημαίνουν τρία βασικά τέτοια επίπεδα πίστεως στο Θεό. Πρόκειται για τις τρεις βασικές βαθμίδες της Πνευματικής ζωής. Χαμηλότερη είναι η σχέση δούλου προς αφέντη και κύριο, που χαρακτηρίζεται από τον «φόβο κυρίου», που αισθάνεται ο άνθρωπος της βαθμίδας αυτής. Μέση βαθμίδα είναι η σχέση «μισθωτού» προς «μισθοδότη» και χαρακτηρίζεται από την προσδοκία αμοιβής του εργαζόμενου. Δεν φοβάται ο «μισθωτός». Συμφωνία έχει κάνει με τον εργαδότη του και παραμένει κοντά του εν όσω και επειδή βλέπει συμφέρον στη σχέση αυτή. Η ανώτερη και κορυφαία βαθμίδα πίστης - σχέσης με το Θεό είναι του «υιού» και της «θυγατέρας» ή του «φίλου». Χαρακτηρίζεται από φυσική αγάπη και εμπιστοσύνη στον πατέρα ή φίλο, χωρίς φόβους ή προσδοκίες αμοιβής. Ο πιστός αυτός του επιπέδου αισθάνεται και δίδει την βεβαίωση του Πατέρα: «Τέκνον... πάντα τὰ ἐμὰ σὰ ἐστὶ» (Λουκ. 15, 25—32) και κάνει χρήση τους καταπώς του χρειάζεται κάθε φορά, χωρίς σκέψη και απόπειρα ιδιοποίησης.

Οι σχέσεις αυτές προσδιορίζουν, απ' την πλευρά του ανθρώπου, τον τρόπο αντίληψης και έριμνησίας του κάθε λόγου του πατέρα. Το «οὐ κλέψεις» π.χ. ὁ μὲν «δούλος» τὸ νιώθει σὰν απαγόρευση, που συνεπάγεται κόλασμό, «ὁ μισθωτός» τὸ αντιλαμβάνεται σὰν ὅρο τῆς «συμφωνίας», που ἔχει επιπτώσεις στὴν ἀμοιβή, ἐνῶ ὁ «υἱός» και ἡ «θυγατέρα» ἢ ὁ «φίλος» τὸ αισθάνεται σὰν χάρη και σὰν ἔκφραση ἀγάπης και προστασίας ἀπὸ κάτι ἐπικίνδυνο και θλαβερό. Βέβαια και στὶς τρεῖς αὐτὲς καταστάσεις ὁ ἄνθρωπος εἶναι «οἰκεῖος τοῦ Θεοῦ» και «μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς», καθένas ὅμως με τὸν προσωπικό του τρόπο και τὴν προσωπική του σχέση - πίστη. Εἶναι μάλιστα ἐνδεχόμενη και συχνή ἡ μετακίνηση ἀπὸ τὴ μιὰ βαθμίδα στὴν ἄλλη. Ὁ «δούλος» ἐνδέχεται νὰ «προαχθεῖ» σὲ «μισθωτό», σὰν πεισθεῖ (πιστέψει) πὼς ὁ «ἀφέντης» του δὲν εἶναι τυραννικός ἀλλὰ πὼς ἔχουν ἀμοιβαῖο «συμφέρον». Ὁ «μισθωτός» μπορεῖ νὰ ξεπέσει στὸ ἐπίπεδο τοῦ «δούλου», ὅταν παραδιάζει ὁ ἴδιος τοὺς «ὄρους τῆς συμφωνίας» ὁπότε ἀρχίζει νὰ φοβάται. Κι ἕνας «υἱός» μπορεῖ νὰ ξεπέσει στὸ ἐπίπεδο τοῦ «μισθωτοῦ» και νὰ λέγει στὸν Πατέρα: «τσαῦτα ἔτη δουλεύω σοι και οὐδέποτε ἐντολήν σου παρήλθον και ἐμοὶ οὐκ ἔδωκας ἔριφον, ἵνα μετὰ τῶν φίλων μου εὐφρανθῶ...» (Λουκ. 15, 25—32), ἀλλοτριώνοντας τὸν ἑαυτὸ του ἀπ' τὸν Πατέρα. Ἀνάλογα συμβαίνουν συχνά και στὶς διανθρώπινες σχέσεις. Ἡ «μεταβλητή» στὴν πίστη - σχέση τοῦ ἀνθρώπου με τὸν Θεὸ βρίσκεται ἀποκλειστικά στὸν ἀνθρώπινο παράγοντα, με τὶς ἀντίστοιχες ἀκολουθίες, ἐνῶ ὁ Θεὸς μένει «ὁ αὐτὸς και εἰς τοὺς αἰῶνας», ὡς Ἀγάπη.

Ώστε ἡ Μέλλουσα Κρίση, που θὰ κάνει ὁ Χριστὸς κατὰ τὴ Δευτέρα Παρουσία του, καμμιά σχέση δὲν ἔχει με τὸν ἀνθρώπινο τρόπο ἀπονομῆς δικαιοσύνης. Ἡ Μέλλουσα Κρίση τοῦ Χριστοῦ οὐσιαστικά συντελεῖται στὴν κάθε ἐποχή, καθώς ὁ κάθε ἄνθρωπος ἀποβαίνει «πρόβατο» ἢ «ἐρίφιον». Κι ἐκεῖνο ὅπου ἀπομένει σὰν ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ εἶναι νὰ ξεχωρίσει τὰ πρόβατα ἀπὸ τὰ κατσίκια και νὰ διακόψει τὸ ἀνακάτεμά τους. (Μτθ. 25, 31—33). Δὲν πρόκειται νὰ μεταβάλλει τὴν ποιότητα κανενός. Ἡ ἴδια ἀλήθεια ἀποκαλύπτεται και στὶς παραβολὲς τῶν Ζιζανίων (Μτθ. 13, 24—30) και τῆς Σαγγήνης (Μτθ. 13, 47—50). Καθένas, παραμένοντας αὐτὸ που εἶναι, ἀπλῶς «μπαίνει στὴ θέση του». Ἀκριβῶς γι' αὐτὸ ἡ κρίση τοῦ Χριστοῦ θάναί «ἀντικειμενική» και ἀποκλείεται ἡ ὅποια καταβολήευσή της, ἀφου πρόκειται

για την δεκτικότητα θεώσεως που ἔχει αναπτύξει καθένas και ἀνάλογα θὰ δέχεται ἢ θὰ στερεῖται τὴν πρὸς ὄλους προσφερόμενη θεωτικὴ ἐνέργεια⁵.

Γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Θεοῦ δὲν ὑφίσταται νομο-θεσία, ἀλλὰ νομο-δοσία. Δίνεται και ἀποκαλύπτεται ὁ ὑφιστάμενος ἀπὸ πλάσεως ἀνθρώπου νόμος, πὺ δέπει τὴν λειτουργικότητά του. Γιὰ τὸν ἴδιο λόγο στὴν ἱστορία τῆς Χριστιαν. γραμματείας δὲν ἔχομε πλήρες σύστημα Χριστιανικῆς Ἠθικῆς· γιατί σὲ τελικὴ ἀνάλυση, δὲν ὑπάρχει Χριστ. Ἠθικὴ, σὰν σύστημα⁶.

Μέσα στὰ πλαίσια αὐτὰ ἡ ἰδιοκτησία, ἡ ἰδιοκτητικότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀποτελεῖ λάθος δρόμο, λάθος λύση, ἀμάρτημα, ἔπως ὀνομάζεται στὴ θεολογικὴ γλώσσα. Αὐτὸ θὰ φανεῖ ἀπὸ τὴν ἀνάλυση πὺ ἀκολουθεῖ, στηριγμένη στὴν ὀρθόδοξη χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία.

Διευκρινίζεται ἐπιπρόσθετα, ὅτι μὲ τὸν ὄρο ἰδιοκτησία ἐννοεῖται ἡ κτήση «ιδίωv» - ἀτομικῶν και για ἴδια» - ἀτομικὴ χρῆση «ἀγαθῶν τοῦ κόσμου τούτου». Ἡ ἰδιοκτησία μπορεῖνὰ εἶναι συλλογικὴ (οἰκογένειας, συλλόγων, συνεταιρισμῶν, ἐταιριῶν, TRASTS κλπ.), «ἐθνικὴ», «ταξικὴ» κλπ. Τὸ «ἴδιον» ἀποτελεῖ ἀντιδιαστολὴ πρὸς τὸ «κοινόν», τὸ καθολικὸ και πανανθρώπινον, τὸ ὅποιου μεγέθους «κοιμιάτι» σὲ σχέση με τὸ ὄλο. Τὸ «δικό μου» ἢ τὸ «δικό μας» κάποιας ὀμάδας — «ἔχει δικό σου», «ἔχει δικό σας», πὺ προϋποθέτουν κοιμιάτσια σὲ μικρὰ ἢ μεγάλα μερίδια τῆς ἀνθρώπινης φύσης και οὐσίας, εἶναι ἐκφράσεις ἰδιοκτησίας. Εἶτε πρόκειται για ἔγγεια κτήση («κτῆματα») εἶτε για «μέσα» ἢ προϊόντα παραγωγῆς εἶτε για μορφές παρεχόμενης με ὕποχρεωτικὴ ἀμοιβὴ ὕπηρεσίας.

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑ

Ἡ προσωπικὴ στάση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, τῶν Ἀποστόλων του, τῶν ἀγίων Πατέρων και πάντων τῶν ἀγίων ἀπέναντι στὴν ἰδιοκτησία εἶναι χαρακτηριστικὴ. Ὅχι μόνο δὲν δημιουργοῦν και διατηροῦν ἰδιοκτησία, ἀλλὰ παραιτοῦνται και ἀπ' ὅσα τυχόν ἔχιν προηγουμένως. Ἡ παραίτηση ἀπὸ κάθε ἰδιόκτητο ἀγαθὸ και ἡ ἀπάρνηση τῆς κάθε μορφῆς ἰδιοκτησίας ἀποτελεῖ τὸ πρῶτο σταθερὸ βῆμα τοῦ ἀκολουθεῖν τὸν Χριστό. Ἡ κλήση πὺ ἀπευθύνει ὁ Χριστὸς γὰ τὸν ἀκολουθήσουν οἱ ἄνθρωποι και οἱ ὄροι - προϋποθέσεις τῆς ἀκολουθήσεως — «ὅστις θέλει ὀπίσω μου ἀκολουθεῖν, ἀπαρνησάσθω ἑαυτὸν και ἀράτω τὸν σταυρὸν αὐτοῦ και ἀκολουθεῖτω μοι» (Μρκ. 8, 34, Ματθ. 16, 24) — ἐρμηνεύθησαν και ἐφαρμόσθησαν με πρῶτὴ κίνηση τὴν ἀπάρνηση τῆς ἰδιοκτησίας. Σὰν πρῶτο και οὐσιαστικὸ γνώρισμα τοῦ «ἀπαρνήσθαι ἑαυτῶν» θεωρήθηκε τὸ «ἀπαρνήσθαι τὰ ἑαυτῶν», τὰ ἰδιόκτητα, τὴν ἰδιοκτησία. Ὅποιοι «ἀκολουθεῖ τὸν Χριστό», προηγουμένως «καταλείπει ἅπαντα» (Λουκ. 5, 28), ἀφήνει πλοῖα, δίκτυα, οἰκίας κλπ. (Ματθ. 4, 20· Μρκ. 1, 18· Λουκ. 5, 11· Ματθ. 4, 22 και 19, 27—29· Λουκ. 18, 28 κ.ά.), δείχνοντας πὺς ἀντελήφθη τὸ ἀσυμιβίβαστο «Θεῶν δουλεύειν και μαμωνᾶ» (Ματθ. 6, 24, Λουκ. 16, 13). Τὴν πρακτικὴ αὐτὴ τῶν Ἀποστόλων τηροῦν και οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας (Μ. Βασίλειος, Γρηγόριος, Χρυσόστομος κ.ά.), καθὼς και οἱ ἀσκηταί. Και ὁ Χριστὸς τὴν ἡμέρα πὺ κάποιος

5. Ἡ «κρίση», πὺ κάνει ὁ Χριστὸς, ἔχει και τὴν ἔννοια πὺς ὁ Χριστὸς ἐφανερώσε και ἀποκάλυψε τὴ σχετικὴ με τὸν ἄνθρωπο ἀλήθεια και ἔτσι ἀποτελεῖ πλέον ὁ ἴδιος τὸν γνώμονα και τὸ κριτήριον ὀρθότητος τῆς ζωῆς τοῦ κάθε ἀνθρώπου. Ὁ Χριστὸς «κρίνει τὸν κόσμον» και με τὸν τρόπο αὐτό. «Αὐτὴ ἐστὶν ἡ κρίσις, ὅτι τὸ φῶς ἐλήλυθεν εἰς τὸν κόσμον και ἠγάπησαν οἱ ἄνθρωποι μᾶλλον τὸ σκότος ἢ τὸ φῶς» (Ἰωάν. 3, 19). Ἰδὲ και Ἰωάν. 12, 48). Με τὴν ἴδια ἔννοια και «οἱ ἄγιοι τὸν κόσμον κρινούσι» (Α' Κορ. 6, 2).
6. Γ. Μαντζαοῖδη, μν.ξ. 23.

ἀρνήθηκε τὴν ἰδιοκτησίαν του, βεβαίωσε πῶς «σήμερον σωτηρία τῇ οἰκῇ τούτῃ ἐγένετο» (Λουκ. 19, 1—10).

Χαρακτηριστικὸ εἶναι ἀκόμη ὅτι ἡ ἀρνησὶς τῆς ἰδιοκτησίας δὲν κατανοήθηκε ὡς ἓν μιὰ μετατόπισίς τῆς ἀπὸ τῆ γῆ στὸν «οὐρανόν». Τὸ «μὴ θησαυρίζετε ἐπὶ τῆς γῆς» ἀλλὰ «θησαυρίζετε ὑμῖν θησαυροὺς ἐν οὐρανῷ» (Μτθ. 6, 20) δὲν ἐρμηνεύθηκε καὶ δὲν ἐφαρμόσθηκε ὡς ἓν προτίμησις τῶν οὐράνιων ἀγαθῶν ἐν τῇ μορφῇ μιᾶς «οὐράνιας» τοπικῆς ἰδιοκτησίας. Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος εὐχεται νὰ γίνει ὁ ἴδιος «ἀνάθεμα» ἀπ' τὸ Χριστὸ «ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν του τῶν κατὰ σάρκα» (Ρωμ. 9' 3), νὰ στερηθεῖ τὰ «οὐράνια ἀγαθὰ» ὁ ἴδιος, ἂν αὐτὸ θὰ ὠφελοῦσε τοὺς «κατὰ σάρκα ἀδελφούς» του, δηλ. τοὺς Ἰουδαίους. Ὁ θησαυρισμὸς «στὸν οὐρανόν» ἔχει ἀντι-ἰδιοκτητικὸ χαρακτήρα, ὅπως θὰ φανεῖ ἐν τῇ συνέχειᾳ.

Ταυτοχρόνως ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τοῦ ὁ Χριστός, καθὼς καὶ οἱ Ἀπόστολοι καὶ οἱ Πατέρες, ἀκοῦν μιὰ πολεμικὴ ὄχι κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας καθ' ἑαυτήν, οὔτε κατὰ τοῦ πλοῦτου, πούναί ἢ μεγάλη ἰδιοκτησία, καθ' ἑαυτόν. Πολεμεῖται ἡ ἰδιοκτησία καὶ ὁ πλοῦτος ὡς ἓν ἀπόλυτο, ὡς ἓν εἶδωλο καὶ ὡς ἓν τρόπος ζωῆς. Ὑπογραμμίζεται σταθερὰ ἡ ἀδελφότητά τους καὶ ἡ ρευστότητά τους (Α' Τιμοθ. 6, 17)⁷. Κι αὐτὸ, προκειμένου νὰ βοηθεῖ ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ ἀπαγκίστρωσί του ἀπ' τὴν εἰδωλολατρία τῆς ἰδιοκτησίας. Φυσικὰ ἡ ἀποδέσμευσίς αὐτῆ παρουσιάζει γιὰ τὸν ἄνθρωπο μεγάλες δυσκολίες, γι' αὐτὸ καὶ ἡ βοήθεια καὶ συμπαράστασις γιὰ τὴν σχετικὴ ἀπελευθέρωσις γίνεται μεθοδικά. Στὸν νεαρὸ πού εἶχε «κτήματα πολλὰ» καὶ ρώτησε τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ «τί ποιήσας ζωὴν αἰώνιον πληρονομήσω;» Ἐκεῖνος τοῦ ὑπέδειξε χαμηλὴς ἐν τῇ ἀρχῇ ἐπιδόσεις. Καὶ μόνον ὡς ἓν ἐπέμεινε «τί ἔτι ὑστερῶ;» τοῦ ὑπέδειξε τὴν κορυφαία ἐπίδοσις: «εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε πώλησον σου τὰ ὑπάρχοντα καὶ δός πτωχοῖς, καὶ ἔξεις θησαυρὸν ἐν οὐρανῷ καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι». (Μτθ. 19, 16—30). Αὐτὴ ἡ παιδαγωγικὴ μεθόδευσις ἀκολουθεῖται σταθερὰ ἐν τῇ Παράδοξῃ τῆς Ἐκκλησίας, γι' αὐτὸ ἢ ἐν τῇ ἐκκλήσιᾳ δὲν ὑπῆρξε μονολιθικὴ καὶ ποτὲ δὲν υἱοθετήθησαν μέρη βίαια καὶ ἀπότομα κατὰ τῆς ἰδιοκτησίας καὶ τοῦ πλοῦτου. Ἀντίθετα ἐφαρμόσθηκε μιὰ ἀνεκτικότητις καὶ παιδαγωγικὴ εὐκαμψία, ἔτσι πού μερικοὶ συγχέοντες τὴν στρατηγικὴν μὲ τὴν τακτικὴν τοῦ Χριστιανισμοῦ ἐν τῷ θέμα αὐτῷ, ἔφτασαν νὰ μιλοῦν γιὰ «ἱερὸν» (SIK) δικαίωμα τῆς ἰδιοκτησίας! Εἶναι ὅμως προφανές, ὅτι τὸ μέτρο κρίσεως δὲν ἀποτελοῦν οἱ κατ' οἰκονομίαν συστάσεις τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν ἁγίων πρὸς ἀρχάριους καὶ ἀδυνάτους, ἀλλὰ ἡ προσωπικὴ τους πρακτικὴ. Πρόκειται γιὰ μιὰ πάγια ἀρχὴ τῆς ἐρμηνευτικῆς τοῦ Εὐαγγελίου⁸.

Ἡ ἰδιο-κτησία γιὰ τὸν χριστιανὸν εἶναι ἀποτέλεσμα, συνέπεια καὶ παράγωγο κάποιων βαθύτερας αἰτίας: τῆς ἁμαρτίας, τῆς ἁμαρτωλῆς καταστάσεως, τοῦ «κράτους τῆς ἁμαρτίας». Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἐπανάστασις του καὶ ἡ πᾶσις του γίνεται «πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις» (Ἐφέσ. 6, 12). Πρὸς αὐτοὺς πού χαλκεύουν τὰ δεσμὰ του, δια-βάλλοντες — ἀποκόπτοντες καὶ διαχωρίζοντας — τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὴν Πηγὴ τῆς Ζωῆς, ἀπὸ τὸν Πατέρα καὶ προσφέροντας σ' ἀντάλλαγμα «ξύλοκέρατα» πού τρῶνε οἱ χοῖροι (πρβλ. Λουκ. 14, 16). Σύμ-

7. Ὁ.π. 272 κ.έ.

8. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός εἶναι «ὁ Μονογενὴς Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ, ὁ καταδεξάμενος διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν σαρκωθῆναι ἐκ τῆς ἁγίας Θεοτόκου καὶ ἀειπαρθένου Μαρίας, ἀτρέπτως ἐνανθρωπήσας». Ἐτσι, ὄντας Θεός, ἔγινε καὶ ἄνθρωπος καὶ εἶναι «διπλοῦς τὴν φύσιν, ἀλλ' οὐ προσωποῦς». Ὡς ἄνθρωπος, λοιπὸν, εἶναι ὁ «τέλειος» ἄνθρωπος, δηλ. ὄχι ἐλαττωματικὸς. Εἶναι ὁ κατὰ φύσιν καὶ αὐθεντικὸς ἄνθρωπος. Δὲν εἶναι ὑπεράνθρωπος. Ἡ «τέλειος» ἀνθρώπινη — σκέτη ἀνθρώπινη — φύσις του εἶναι ἐνομένη μὲ τὴν Θεία φύσιν, ἐν τῷ «ἓνα» πρόσωπο, Τὸν Ἰησοῦ Χριστό.

φωνα με την ὀρθόδοξη χριστιανική πίστη περί ἀνθρώπου — σύμφωνα με την ὀρθόδοξη χριστιανική ἀνθρωπολογία — ὁ ἄνθρωπος κατὰ φύσιν δὲν εἶναι ἰδιοκτητικὸ πλάσμα. Ἰδιοκτητικὸ γίνεται παρά φύσιν. Ἡ ἰδιοκτητικότητα γιὰ τὸν ἄνθρωπο σημαίνει ὄντολογικὴ κατα-στροφή, ὄντολογικὸ ἀναποδογύρισμα. Εἶναι «πτώση» - ξεπεσιμὸς καὶ κατάντημα. Εἶναι ἁμαρτία.

Ὁ ἄνθρωπος κατὰ φύσιν, στήν αὐθεντικὴ του δηλ. δομὴ καὶ λειτουργικότητα, στήν «ὀρθή» - ὀρθία κατάσταση, εἶναι ὄν κοινωνοῦν, ἀγαπητικὸ. Εἶναι πλασμένος ν' ἀγαπᾷ καὶ νὰ κοινωνεῖ με τὰ ἄλλα πρόσωπα, τὸν Θεὸ καὶ τοὺς συναθρώπους του. Καὶ τοῦτο, ἐπειδὴ εἶναι πλασμένος «κατ' εἰκόνα Θεοῦ». «Ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν», γι' αὐτὸ καὶ ὁ κατ' εἰκόνα Του πλασμένος ἄνθρωπος εἶναι ἀγαπητικὸ ὄν. Τὰ τρία πρόσωπα τοῦ ἐν Τριάδι Θεοῦ — ὁ Πατήρ, ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιο — τελοῦν σὲ κοινωνία ἀγάπης (καὶ οὐσίας, θέβαια) κατὰ τρόπο «ἀχώριστο καὶ ἀδιαίρετο». Ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι πλασμένος νᾶναι «ἀδιαίρετος καὶ ἀχώριστος» ἀπὸ τοὺς ὁμοούσιους του συναθρώπους του. Ἡ διαίρεση καὶ ὁ χωρισμὸς σὲ «ἴδια» καὶ με «ἴδια» εἶναι ἀφύσικο (παρὰ φύσιν) γιὰ τὸν ἄνθρωπο. Ὁ Ἀρχέτυπος τοῦ ἀνθρώπου — τὸ πρωτότυπο — ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς⁹, εἶναι «ὁ προσφερόμενος». Ἔτσι ὁ ἄνθρωπος - ἀντίγραφο εἶναι κατὰ φύσιν προσφερόμενος. Ὁ Θεὸς εἶναι ὁ «πλουτίζων» καὶ ὄχι ὁ «πλουτῶν». Ἔτσι καὶ ὁ ἄνθρωπος εἶναι κατὰ φύσιν μεταδοτικὸς — πλουτίζων τοὺς «ἄλλους», ὄχι «ἑαυτὸν» (Β' Κορ. 6, 10).

Ἐμεῖς θέβαια γνωρίζομε ἱστορικὰ καὶ «ἐπιστημονικὰ» συνδυάζομε τὸν ἐλαττωματικὸ καὶ ἀρρωστημένον τύπο ἀνθρώπου, τὸν «γοσοῦντα», ὄχι τὸν ὑγιή. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ νομοτέλεια, ποὺ διαπιστώνομε σ' αὐτόν, δὲν εἶναι ὁ Νόμος τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ «ὁ ἕτερος νόμος» (Ρωμ. 7, 23). Ἔτσι, θεωροῦμε σὰν «φυσικὸ» στὸν ἄνθρωπο, αὐτὸν τὸν ἕτερον νόμον τῆς φθορᾶς καὶ τοῦ θανάτου. Εἶναι σὰν νὰ βρίσκει κανεὶς ἕνα φθαρμένον καὶ ἐλαττωματικὰ ἐργαζόμενον μηχανήματα, τὸ ὁποῖο — μὴ γνωρίζοντας ἐμπειρικὰ τὸ αὐθεντικὸ του — τὸ ἐκλαμβάνει σὰν στήν αὐθεντικὴ του κατάστασι καὶ τὴν κανονικὴ του λειτουργικότητα. Ἐνῶ πρόκειται γιὰ ὑπολείμματα κάποιου θαυμασίου καὶ μοναδικοῦ κάποτε μηχανήματος! Στὸν ἄνθρωπο, λοιπόν, τὸν ἐμπειρικὰ γνῶριμό μας φαίνεται σὰν φυσικὴ — κατὰ φύσιν — ἡ ἰδιοκτητικότητα, ἐνῶ πρόκειται γιὰ βασικὴ του ἐλαττωματικότητα. Πρόκειται γιὰ ἁμαρτία - ἀστοχία του. Τὸ πράγματι κατὰ φύσιν εἶναι ἡ ἀγαπητικότητα, ἡ αὐτοπροσφορὰ στὸν ἄλλο, ἡ «κοινωνία» με τοὺς ἄλλους, τὸ εἶναι «κοινόν» με τοὺς ὁμοούσιους του συναθρώπους.

Ἡ ἰδιοτέλεια (καὶ τὸ παράγωγὸ τῆς ἡ ἰδιοκτησία) εἶναι ἀναποδογυρισμένη ἀγάπη. Ἡ φυσικὴ καὶ σωστὴ ἀγάπη ἔχει δύο πόλους. Τὸ «ἐγὼ» καὶ τὸ «σύ» καὶ ἡ κατεῦθυνσή τῆς εἶναι ἀπὸ τὸ «ἐγὼ» στὸ «σύ». Ἀντιστροφόμενη γίνεται ἀπὸ τὸ «ἐγὼ», στὸν «ἴδιον» καὶ τό...θανατώνει. Θὰ μπορούσε ἀκόμα νὰ χαρακτηρισθεῖ αὐτὴ ἡ «διαμόρφωση», σὰν αὐτοαναίρεση τῆς ἀγάπης καὶ νέκρωση τῆς θεμελιωδέστερης

9. Ἐς σημειωθῆ πὼς ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ οἱ Ἅγιοι δὲν πράττουν κάτι παραπάνω ἀπὸ τὸ ἀπαιτούμενο. Ἡ διδασκαλία τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὰ «ὑπέρτακτα ἔργα» εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς πλανεμένης δικανικῆς ἀντιλήψεως γιὰ τὴ Θεῖα Δικαιοσύνη. «Ἐπέρτακτα ἔργα» δὲν ὑπάρχουν. Ἐπάρχει ἡ πλήρως ἐπανορθωμένη ζωὴ, τὸ «τέλειον» καὶ «κατὰ φύσιν» ἀπ' τὴ μεριά, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ὑπάρχει ἡ κατάστασι πτώσεως, τὸ «παρὰ φύσιν». Κι ἀνάμεσά τους μπορεῖ νὰ δημιουργηθεῖ τὸ «ἐπανορθοῦσθαι», τὸ «ἀνακινῆσθαι», «ἡ Μετάνοια» καὶ ἐπιστροφή, στὸν ὁποῖο βαθμὸ πνευματικῆς προόδου καὶ θεώσεως. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ θέωσι — ἀφοῦ εἶναι ὁμοίωσι με Τὸν ἄπειρο Θεὸ — εἶναι ἄπειρη. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ αἴσθησι τῆς ἀτέλειαι στους ἁγίους, ποὺ βαίνει αὐξάνομενη μαζί με τὴν θέωσή τους. Ὅσο φωτίζονται, τόσο καὶ καθαρότερα διακρίνουν τὴν ἀπόστασι ποὺ τοὺς χωρίζει ἀπὸ τὸν Θεὸ. Ἐνῶ ὁ ἀφώτιστος ἀκόμη, μέσ' στὰ σκοτάδια του, δὲν διακρίνει σχεδὸν τίποτε...

ὕπαρξτικῆς λειτουργίας τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ πραγματικὸς καὶ οὐσιαστικὸς θάνατος τοῦ ἀνθρώπου — ποῦ δὲν εἶναι ἐκμηδένισι καὶ ἐπιστροφή στὸ μὴ εἶναι — ἢ (ἀφύσικη γὰρ τὸν ἀνθρώπου) ἀπομόνωσι καὶ ὁ «αἰώνιος θάνατος» — ποῦ δὲν εἶναι ἀνυπαρξία — καὶ ἢ «κόλασι» τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἢ παρὰ φύσιν αὐτῆ «μόνωσι». Ἐπὶ τῆ στιγμῇ ποῦ ὁ συγκεκριμένος ἀνθρώπος διακόπτεται τὴν κατὰ φύσιν κοινωνία του μετὸν Θεὸ καὶ τοὺς συνανθρώπους του καὶ ξεχωρίζει μερικὰ πράγματα ὅποιαι μορφῆς καὶ ποιότητος καὶ λέει «εἶναι δικὰ μου, ὄχι δικὰ σας», ἀπ' αὐτῆ τῆ στιγμῇ ἔχει παρὰ φύσιν ἀποκοπῆ ἀπὸ τὴν «ἀνθρωπότητά» του, ἔγινε «ἄτομο», ξεκοιμημένη — γι' αὐτὸ καὶ ἀρνητικῇ — ὑπαρξῆ καὶ ἔβαλε τὸ πόδι του στὴν περιοχὴ τῆς κόλασός του. Δὲν λειτουργεῖ πιά κατὰ φύσιν, ὡς ἀνθρώπος, ἀλλὰ λειτουργεῖ ἀφύσικα, ἀρρωστημένα, ὡς «ἀρνητικὸ» τοῦ ἀνθρώπου. Γι' αὐτὸ καὶ θασανίζεται καὶ κολάζεται. Ἀποκλείει ἔτσι στὸν ἑαυτὸ του τὴν «εἴσοδο» στὴ «Βασιλεία τοῦ Θεοῦ» καὶ τὴν «αἰώνια ζωὴ». Ἐνδέχεται νὰ ἐπιτύχει τὴν συγκέντρωσιν πολλῶν «ιδίω» ἀγαθῶν καὶ νὰ πλουτίσει. Ἀποκλείεται ὅμως «πλοῦσιος εἰς τὴν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ εἰσελθεῖν» (Μτθ. 19, 23 καὶ 24, 25, Λκ. 18, 24—25). Ἡ ἀναλογία πρὸς τὴ δυνατότητα νὰ περάσει παλαμῆρι ἢ γκαμῆλα «διὰ τρυμαλιᾶς ραφίδος» (βελονό-τρυπα), καθὼς εἶναι σχῆμα λόγου, ποῦ ἐκφράζει τὸ ἀπραγματοποίητο, εἶναι χαρακτηριστικῆ. Χαρακτηριστικῆ εἶναι καὶ ἡ ἀφήγησι τῆς Παλ. Διαθήκης γιὰ τὸ ἀμάρτημα καὶ τὴν πώσιν τῶν πρωτοπλάστων. Ἡ οὐσία τῆς πώσης τους ἔγκειται στὴν ἀπομόνωσίν τους ἀπ' τὸ Θεὸ, ποῦ συνεπέφερε καὶ τὴν μεταξὺ τους μόνωσι. Ἐνῶ ὁ Χριστὸς — ὡς κατὰ φύσιν ἀνθρώπος — δηλώνει πὼς «οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τὸ θέλει τὸν Πατέρα ποιῶντα» (Ἰωάν. 5, 19, ἀνάλογο καὶ τὸ 5, 30), ἢ Εὐα «ποιεῖ» ἀφ' ἑαυτῆς, χωριστὰ ἀπ' τὸν ὁμοούσιόν της Ἀδάμι καὶ ὕστερα καθέννας τους ἐπιρρίπτει τὴν προσωπικὴν του εὐθύνη στὸν «ἄλλο». Οἱ ἀνθρώποι ἔχουν καταστῆ μεταξὺ τους «ὁ ἄλλος». Δὲν ἦταν πιά «ὄστον» ἐκ τῶν ὀστέων καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς ὁ ἓνας τοῦ ἄλλου. Ἡ ἐνότητι — τὸ νᾶναι ἓν — ἔσπασε καὶ τεμαχίστηκε ἡ ἀνθρωπότητι καθέννας ἔγινε «ἄτομο», παύοντας νὰ εἶναι «πρόσωπο», ὑπαρξῆ δηλ. «σχετικῆ» — σχετιζόμενη μετὰ ἄλλα πρόσωπα.

Αὐτῆ τῶρα ἡ ἀπο-στασία τοῦ ἀτομικοποιουμένου ἀνθρώπου ἀπ' τὸ Θεὸ καὶ τοὺς ὁμοούσιους του συνανθρώπους λειτουργεῖ ἀρνητικὰ στὸν ἀνθρώπου, λόγω τῆς κατὰ φύσιν ἀγαπητικότητος καὶ κοινωνικότητος. Προκαλεῖ αἰσθημα ὑπαρξτικῆς ἀνισορροπίας καὶ ἀνασφάλειας. Ἀπο-μονωμένος ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ σὲ ἀπο-στασία μαζὶ τους, θίβει ἐλλειψὴ ἐμπιστοσύνης σ' αὐτούς, φοβία, ἀγωνία καὶ ἄγχος. Ὁ «ἄλλος» ἀποβαίνει «κόλασι» γιὰ τὸν ἀπο-μονωμένο. (J. P. SARTRE). Καὶ ὁ φαῦλος κύκλος ἔχει ἀρχίσει. Ὁ «ἕτερος νόμος» μπαίνει σὲ λειτουργία. Περιχαραινόμεναι ὁ ἀπο-μονωμένος στὸν ἑαυτὸ του καὶ στὰ «ἴδια» ὄλο καὶ περισσότερο, ὅποτε ἡ φοβία καὶ ἡ ἀνασφάλεια ἐπιτείνονται, γιὰ νὰ προκαλέσουν σκληρότερη — καὶ κολαστικώτερη — ἀπομόνωσι. Καὶ αὐτῆ μετὰ τὴ σειρά της προκαλεῖ πιότερη προσκόλλησι στὸ «ἐγὼ» καὶ στὰ «ἴδια»... ἀδιάκοπα. Ὁ ἀνθρώπος μπήκε στὴν κόλασίν του.

Μιά μορφή ἀπομόνωσης καὶ προσκόλλησις στὰ «ἴδια» εἶναι ἡ ἰδιοκτησία. Αὐτῆ ἐπιτεινόμενη καὶ ὅταν τελεσφορεῖ, γίνεται πλοῦτος, μέσα στὸν φαῦλο κύκλον τοῦ «ἐτέρου νόμου». Ἐνδέχεται νὰ μὴ τελεσφορήσει καὶ ὁ συγκεκριμένος ἀνθρώπος ν' ἀπομείνει «φτωχὸς», χωρὶς μεγάλη ἢ καὶ μικρὴ ἰδιοκτησία. Ὅχι πὼς δὲν λειτουργοῦσε μέσα στὴ δύνῃ τοῦ φαῦλου κύκλου, ἀλλὰ δὲν κατάφερε ν' ἀποκτήσει μεγάλη ἢ μικρὴ ἰδιοκτησία. Στὴν περίπτωσι αὐτῆ καὶ ἔτσι ἀκούσιω φτωχὸς ὀρίσκειται στὴν ἴδια κόλασι. Ἡ κατὰ φύσιν πραγματικότητι εἶναι πὼς «οὐκ ἔν τῷ περισσεύειν τινὶ ἢ ζωῇ αὐτοῦ ἔστιν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ» (I. Χριστὸς, Λουκ. 12, 15). Ἡ ἀνθρώπινη ζωὴ στὴν οὐσία της, στὴν ποιότητά της, δὲν τελεῖ σὲ συνάρτησι πρὸς τὰ «ὑπάρχοντα» τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ νοσηρὴ αὐτῆ κατάστασι ἐπιτείνεται ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰ τῶν ἄλλων πα-

ρόμοια ἀρρώστων. Καθώς ὁ καθένας πασχίζει νὰ στηρίξει τὴν ὑπαρξή του στὸ διαρκῶς σειρόμενο ἔδαφος τῶν «υπαρχόντων αὐτοῦ», αἰσθάνεται — ἀπομονωμένος καθὼς εἶναι — τοὺς ἄλλους νὰ τὰ ἐποφθαλμιοῦν, ὁπότε ἐντείνεται ἡ ὑπαρκτικὴ ἀγωνία του καὶ βλέπει τοὺς «ἄλλους» σὰν ἐπίβουλους καὶ ἐχθρούς. «Διαλογίζεται, τότε, ποὺ συνάξει τὰ γενήματά του καὶ τὰ ἀγαθὰ του» (Λουκ 12²¹), προκειμένου νὰ τὰ διασφαλίσαι. Ἔτσι ἐμπλέκεται καὶ παγιδεύεται στὶς «μέριμνες τοῦ βίου» (Λουκ. 8,14), χωρὶς ἐλπίδα διεξόδου. Κι αὐτό, ἐπειδὴ ἐξαπατᾶται ἀπὸ τὴν ψεύτικη ἐντύπωση — τὸ εἶδωλο — πὼς ἡ ἰδιοκτησία καὶ ὁ πλοῦτος θὰ τὸν στηρίξουν ὑπαρκτικὰ ποῦ θὰ νιώθει ἔτσι ἀσφαλῆς. Αὕτῃ εἶναι ἡ «ἀπάτη τοῦ πλοῦτου» (Μάρκ. 4,19).

Ἡ ἀφροσύνη καὶ ἀπάτη συνίσταται στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος γίνεται «εἰς ἑαυτὸν πλουτῶν» καὶ «θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς» (Ματθ. 6,19), ἰδιοκτητικὰ καὶ ἀτομοκεντρικὰ. Ὅτι δηλ. λειτουργεῖ παρὰ φύσιν. Ἐνῶ κατὰ φύσιν γιὰ τὸν ἄνθρωπο καὶ «εἰς Θεὸν πλουτεῖν» καὶ θησαυρίζειν ἐν οὐρανῷ εἶναι ἡ ἀγάπη (πρὸς τοὺς ἄλλους) καὶ ἡ κοινωνία μαζὶ τους. Εἶναι τὸ «διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν» (Πράξ. 23,35), ἡ μεταδοτικότητά. Ἡ ἀλήθεια αὕτῃ τῆς ἀνθρώπινης ποιότητος καὶ λειτουργικότητος διαπιστώνεται στὶς περιοχὰς ὅπου διασώζεται, π.χ. στὴν οἰκογένεια καὶ στὴ φιλία. Χαίρεται ὁ ἄνθρωπος νὰ προσφέρεται καὶ νὰ προσφέρει, «διδόναι μᾶλλον ἢ λαμβάνειν». Μὲ τὴν προσφορά αὕτῃ βιώνει ὑπαρξιακὴ πληρότητα καὶ εὐφορία. Γι' αὐτὸ καὶ αἰσθάνεται ἡρεμία, ἰσορροπία καὶ ἀσφάλεια κοντὰ σ' αὐτοὺς ποὺ ἀγαπᾶ καὶ ἐμπιστεύεται, κοντὰ σ' αὐτοὺς μὲ τοὺς ὁποίους τελεῖ σὲ «κοινωνία» ἀγάπης. Εἶναι χαρακτηριστικὰ καὶ ὅτι ἡ ἀγάπη, ποῦ αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, εἶναι ἰκανὴ νὰ τὸν στηρίξει μπροστὰ καὶ στὴν πιὸ ζοφερὴ ἀντιξοότητα τῆς ζωῆς, καθὼς ἐπίσης ὅτι βιώνει ὑπαρκτικὴ πληρότητα ὁ ἄνθρωπος βταν ἀγαπᾶ ὁ ἴδιος. Ὅχι βταν τὸν ἀγαποῦν μὲν οἱ ἄλλοι, ἐκεῖνος ὅμως αἰσθάνεται μόνος καὶ ἀποκομμένος.

Οἱ οὐράνιοι θησαυροί, λοιπὸν δὲν εἶναι ἐγωκεντρικοί, ἀτομοκεντρικοί, ἰδιοκτησια τοπικὰ ἀποθεμένη στὸν οὐρανὸ. Ὁ «οὐρανὸς» δὲν εἶναι τοπικὸς προσδιορισμὸς. Εἶναι ποιητικὸς. Εἶναι ὁ ἀδιάστατος «τόπος» τοῦ Θεοῦ «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ», «ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν», «ἡ οὐράνια διαγωγὴ», ὅπως τὸν χαρακτηρίζει ὁ Ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης.¹⁰ Κι αὐτὸς ὁ «τόπος» εἶναι ἡ περιοχὴ τῆς ἀγάπης καὶ τῆς κοινωνίας τῶν προσώπων, σὲ ἀντίθεση πρὸς κάθε «μόνωση», εἴτε μὲ ἰδιοκτησία εἴτε μὲ «ἴδιον θέλημα» εἴτε ἄλλης μορφῆς ἰδιαστολέια. Ὁ ἀδιάστατος αὐτὸς «τόπος» τοῦ Θεοῦ «περιέχει» καὶ τὴ γῆ ἐτούτη καὶ τὴ ζωὴ ἐτούτη. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἔλευση τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ («ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου») μπορεῖ νὰ πραγματοποιηθεῖ ἀπὸ τούτη τὴ ζωὴ καὶ στὴ γῆ ἐτούτη. «Φυτρώνει σ' αὕτην ἐδῶ τὴ ζωὴ καὶ παίρνει τὴν ἀρχὴ τῆς ἀπ' ἐδῶ, κι ὀλοκληρώνεται («τελειοῦται») στὸ μέλλον, βταν φτάσουμε σ' ἐκεῖνη τὴν ἡμέρα. Κι οὔτε αὐτὸς ἐδῶ ὁ βίος μπορεῖ νὰ τὴν βάλει ὀλοκληρωτικὰ στὶς ἀνθρώπινες ψυχές, οὔτε κι ὁ μέλλων βίος, ἂν δὲν ἔχει ἀρχίσει ἀπ' ἐδῶ. (Νοκόλαος Καβάσιλας)¹¹. Ἀντίστοιχη εἶναι καὶ ἡ κόλαση. Κι αὕτῃ ἔχει ποιητικὸ καὶ ὄχι τοπικὸ χαρακτήρα. Κόλαση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ὁ «τόπος» τῆς παρὰ φύσιν ἀπομονώσεως, τῆς στερήσεως - διακοπῆς κατὰ φύσιν κοινωνίας καὶ ἐνοποιῶ ἀγάπης. Γι' αὐτὸ καὶ καθίσταται κανεῖς κολασμένος ἀπ' τὴ στιγμή τῆς ἀφύσεικῆς γιὰ τὸν ἄνθρωπο «μονώσεως», εἴτε πρόκειται γιὰ τούτη τὴ ζωὴ καὶ τούτη τὴ γῆ, εἴτε πρόκειται γιὰ τὴν αἰωνιότητα. «Ἐντεῦθεν τὴν ἀρχὴν λαμβάνειν» καὶ ἡ κόλαση.

10. Πρὸς Ἀρμόνιον, περὶ τὸ τοῦ χριστιανοῦ ἐπάγγελμα, παρ. 7, ὅπου καὶ περισσότερα γιὰ τὸν θησαυρισμὸ στὸν οὐρανὸ. Πρὸβλ. καὶ τοῦ Ἰδιοῦ ὅ.π. παρ. 6 «οὐ γὰρ μοι δοκεῖ τὸ στοιχεῖον τοῦ οὐρανοῦ καθάπερ τι κερχωρισμένον ἐνδιαίτημα Θεοῦ λέγειν τὸ Εὐαγγέλιον». Ὁ ἴδιος, στὸ ἴδιο μέρος, πάλι: «Τῶν γηίνων παθῶν καθαρεῖν κελεύει (ὁ Θεός), ὧν ἡ ἀπόστασις οὐ διὰ τοικῆς μεταβάσεως, ἀλλὰ διὰ προαιρέσεως γίνεται μόνης».

11. PG 32,493 B.

Οι παρανοήσεις σχετικά με την «κόλαση» και τον «παράδεισο», που κυριαρχούν στο χώρο της Δυτικής Χριστιανοσύνης, ιδίως απ' τον Δάντη κι ύστερα, οφείλονται στη λαθεμένη (αίρετική;) θεολογική αντίληψη, που χρησιμοποιεί δικανικά σχήματα και έλλαμβάνει τη Θεία Δικαιοσύνη κατ' αναλογία προς το Ρωμαϊκό Δίκαιο. Έτσι όμως πλάθεται ένας ανυπαρκτος Θεός, ένα είδωλο, με χαρακτηριστικά «σαδιστή Πατέρα». Αυτός είναι ίσως κι ο κυριώτερος λόγος για το κύμα στη Δύση του «καθαρτικού αθεϊσμού», όπως τον χαρακτηρίζει ο Εϋδοκίμωφ¹², στον οποίο «οί άθεοι κρίνουν όχι το ζωντανό είναι του Θεού, αλλά τα χρεωκοπημένα και φιλοσοφικά συστήματα», τα οποία δυστυχώς έχουν εισβάλει και στις περιοχές της Όρθοδοξίας. Αυτός είναι προφανώς και ο Θεός που... πέθανε. Όχι ο άληθινός, που «άγάπη έστι».

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑΣ

Οι πρακτικές που καθιερώθηκαν στη ζωή της Χριστιανικής Έκκλησίας, φωτίζουν το θέμα με τον δικό τους τρόπο. Η πρωτοχριστιανική πράξη της Έκκλησίας των Ίεροσολύμων, ή Λειτουργική πράξη της Έκκλησίας, όπως διασώζεται μέχρι σήμερα, καθώς και η Άσκητική Πρακτική, είναι ευγλωττες.

Η π ρ ω τ ο χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ή π ρ ά ξ η

Σαν συνέχεια της «κοινότητας του Χριστού» ήρθε η πρώτη χριστιανική κοινότητα των Ίεροσολύμων (Πράξ. 4,32 - 37). Η κοινότητα του Χριστού άπαρτίζονταν απ' τον ίδιο και τους Δώδεκα μαθητάς του, οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει την όποια ιδιοκτησία είχαν κι άκολούθησαν τον Ίησου (Ματθ. 19,27, Μάρκ. 10,28, Λουκ. 18,28). Είχαν κοινό ταμείο, με διαχειριστή τον Ίούδα τον Ίσκαριώτη, που «το γλωσσόκομον είχε» (Ίωάν. 22,6, 13 - 29 κοινό ταμείο είχε και η Ίεροσολυματική χριστιανική κοινότητα: «όσοι γάρ κτήτορες χωρίων ή οικιών υπήρχον, πωλούντες έφερον τας τιμάς των πιπρασκαμένων και έτίθουν παρά τους πόδας των άποστόλων. Διεδίδοδο δέ έκάστψ καθ' ό,τι άν τις χρείαν είχεν». Γι' αυτό «οϋδέ ένδειής τις υπήρχεν έν αυτοίς» (Πράξ. 4,34 - 35).

Η κοινωνική αυτή πρακτική είχε τη θεμελίωσή της «του πλήθους των πιστευσάντων ήν ή καρδιά και ή ψυχή μία, και οϋδέ εις τις των υπαρχόντων αυτψ έλεγεν ίδιον είναι, άλλ' ήν α υ τ ο ι ς ά π α ν τ α κ ο ι ν ά» (Πράξ. 4,32). Στην περίπτωση τους είχε πραγματωθεί ή διά Χριστού και έν Χριστψ όντολογική τους επανένωση και επανόρθωση. Δέν έπρόκειτο για μιá άπλη «ήθική άλλαγή». Το ήθος του ανθρώπου αποτελεί έκφραση και εκδήλωση της υπαρκτικής του λειτουργικότητας. Άλλοιώς είναι ύποκρισία. Με την επανόρθωση αυτή έπαψε ή καταστροφή, που προκάλεσε ή άμαρτία. Η άφύσικη άπόσταση των ανθρώπων εκείνων καλύφθηκε και οι «πολλοί» έγιναν «έν» (ένωση) στην κυριολεξία, καθώς τα πρόσωπα της έν Τριάδι Θεότητας. («Ίνα όσιν έν, καθώς ήμεις έν έσμέν», Ίωάν. 17,21¹³). Γι' αυτό σταμάτησε το «ίδιον» μεταξύ τους και ή συνακόλουθη Βαβέλ - διασπορά και άσυνενοησία. Η επενέργεια της έπιφοιτήσεως του Αγίου Πνεύματος την ήμέρα της Πεν-

¹². Π. Εϋδοκίμωφ, Η πάλη με τον Θεό, Θεο)νίκη 1970, σελ. 103 και 12.

¹³. Πρβλ. Άρχιμ. Βασιλείου, Εισοδικόν, Άγ. Όρος 1978 (Β' έκδ.), 59: «Ένας είναι ο τρόπος της άληθινής ένότητας και ύπαρξεως' ο τρόπος της ζωής της Άγίας Τριάδος και αυτό ζητά ό Ίησους από τον Πατέρα: Νά είναι ένωμένοι οι πιστοί «κ α θ ώ ς ή μ ε ι ς». Έμεις είμαστε ένωμένοι, και δέν ύπόκει άλλος τρόπος άθθεντικής ζωής και καρποφορίας. Το άγιο Τριδιακό τούτο «καθώς»...

τηροσότης είχε σαν αποτέλεσμα τὸ ἀντίστροφο τῆς Βαβέλ¹⁴. Ἔτσι τὰ διασκορπισμένα παιδιά τοῦ Θεοῦ, ποὺ ἀναπαοκρίθησαν στὴν ἔκκλησή του γιὰ ἐπιστροφή, ξανασυνάχθησαν στὸν Οἶκο τοῦ Πατρὸς καὶ ἔγιναν Ἐκκλησία, ἐνότητα δηλ. πολλῶν προσώπων ἐν Χριστῷ. Ἔτσι, καὶ μόνον γι' αὐτὸ, «ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά». Ἡ ὑπαρκτικὴ τους ἀλλαγὴ ἀπ' τὸ παρὰ φύσιν στὸ κατὰ φύσιν καὶ ἡ ὄντολογικὴ τους ἐνότητα σὲ «ἐν σῶμα» ἐπέφερε καὶ τὴν κατὰ φύσιν λειτουργικότητά τους σὰν «μελῶν» τοῦ ἐνὸς σώματος. Ἔτσι ξανάγιναν «υἱοὶ τῆς Βασιλείας» καὶ ἡ Βασιλεία τῶν οὐρανῶν ἐγκαταστάθηκε. . . ἐκεῖ, στὰ Ἱεροσόλυμα, μὲ κατὰ ἄλλα κοινούς ἀνθρώπους.

Ἱστορικά δὲν ἄντεξε, βέβαια, αὐτὸ γιὰ πολὺν καιρὸ. Ἱστορικοκοινωνικὲς «προκλήσεις» ξεθώριασαν στοὺς πολλοὺς τὴν ἀπαιτούμενη ποιότητα καὶ τοὺς ἀπόμεινε τὸ ὄνομα μόνον «χριστιανός» καὶ «μέλος» τῆς Ἐκκλησίας», ἴσως καὶ κάτι περισσότερο. Ὡστόσο στὴν ἱστορικὴ διαδρομὴ πάντα ὑπῆρξαν οἱ ἐπανορθούμενοι καὶ «τέλειοι» ὅσον ἐφικτὸν ἀνθρώπου φύσει». Αὐτοὶ εἶναι καὶ ποὺ μνημονεύονται σὰν πραγματικοὶ χριστιανοί. Εἶναι οἱ κάθε λογῆς ἄγιοι, Μάρτυρες, Ὁμολογηταί, Ἐγγρατευταί. . . Σ' αὐτοὺς λοιπὸν δὲν ἰσχύει τὸ «ἴδιον». Εἶναι γνωστὴ ἡ λεπτὴ εἰρωνία τοῦ Μ. Βασιλείου στὸν ἔπαρχο Μόδεστο, ὅταν ἀπειλήθηκε μὲ δήμευση τῆς περιουσίας του, τῆς ἀτομικῆς οὐ ἰδιοκτησίας. Κι ἦταν ἀρχιεπίσκοπος! Ὅταν βέβαια ὁ Μόδεστος τοῦ παρατήρησε πὼς κανένας ἐπίσκοπος δὲν τοῦ εἶχε μιλήσει ἔτσι, εἶπε κι ἐκεῖνο τὸ πικράτατο: «ἴσως νὰ μὴν ἀντάμωσες πραγματικὸν ἐπίσκοπο. . .». Διότι δίπλα στὸν Μ. Βασίλειο συμφύρονταν πλῆθος κάλπικοι ἐπίσκοποι, ὅπως σὲ κάθε ἐποχῇ. Ἐκεῖνοι βίμως χάθηκαν ἀνάμεσα στοὺς ἄλλους — τοὺς καὶ σ' ὄνομα — εἰδιωλολάτρες.

Ἡ Λειτουργικὴ πρᾶξι

Στῆ ζωὴ τοῦ Σώματος Χριστοῦ, τῆς Ἐκκλησίας, ποὺ εἶναι ἡ Λειτουργικὴ ζωὴ, διαπιστώνονται τὰ ἴδια. Πλάγια καὶ συχνότατα ἐπαναλαμβανόμενη εἶναι ἡ προτροπὴ πρὸς τοὺς πιστοὺς «ἐν εἰρήνῃ τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν», καθὼς καὶ «ὅπῃ τῆς ἀνοθεν εἰρήνης. . . τοῦ Κυρίου δεηθῶμεν». Ἡ πραγματικὴ εἰρήνη — καὶ ὄχι τὰ διαλείμματα τῶν πολέμων καὶ οἱ φάσεις προπαρασκευῆς γιὰ καινούργιους —, ἡ «ἀνοθεν εἰρήνη» πραγματώνεται μὲ τὴν «ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τὴν κοινωνίαν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος», χωρὶς κοιμῆτισμα σὲ «ἐμὸν» καὶ «σόν», «ἴδια». Ἡ ὁμολογία τῆς πίστεως — οὐσιαστικὰ γίνεταί μὲ τὴν προϋπόθεσιν νὰ ἀγαπήσωμεν ἀλλήλους, ἵνα ἐν ὁμολοίᾳ ὁμολογήσωμεν Πατέρα, Υἱὸν καὶ Ἁγίον Πνεῦμα, Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον». Χωρὶς τὴν μεταξύ μας ἀγάπη καὶ τὴν ὁμολοίαν, διασπασμένοι καθένας στὸ «ἴδιο», εἶναι ἀδύνατο νὰ ὁμολογήσῃμε «Τριάδα ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον». Ἡ ὁμολογία αὐτὴ ἔχει τέτοιο καὶ τόσο ἀντίκρουσμα, ὅποιο καὶ ὅσο ὑφίσταται τὸ «ἀχώριστον» μεταξύ μας.

Τὸ γεγονός ὅτι κοινωνοῦμε ἀπὸ «ἐν ποτήριον» καὶ βαπτιζόμεθα στὸ «ἐν βάπτισμα» κι αὐτὰ ὑπογραμμίζουν τὴν ὑπαρκτικὴ ἐνότητα τῶν πιστῶν. Ἄν αὐτὴ μένει κούφιος λόγος, τότε «ἀέρα δέρομεν» (Α' Κοριν. 9,26) καὶ «εἰς κενὸν τρέχουμεν» (Γαλ. 2,2).

Ἡ Λειτουργικὴ πρᾶξι τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀποδέχεται τὸ «ἴδιον», ἀλλὰ καλλιεργεῖ τὴν ἐνότητα.

Ἡ Ἀσκητικὴ πρᾶξι

Εἶναι γνωστὸ πὼς οἱ χριστιανοὶ ἀσκηταί, ὅπως τοὺς γνωρίζουμε, πρωτοεμφα-

14. Προβλ. τὸ κοντάκιο τῆς ἐφοῦτης τῆς Πεντηκοστῆς: «Ὅτε καταβάς τὰς γλώσσας συνέχεε, διεμέριζεν ἔθνη ὁ Ἵμνος ὅς ὅτε τοῦ πυρός τὰς φλόγας διένειμεν, εἰς ἐνότητα πάντας ἐκάλεσε. . . .».

νίσθησαν τότε πού άρχισαν νά πληθύνονται οί κάλπικοι Χριστιανοί. Στήν μετακωνσταντινεία περίοδο. Η περίοδος τών Διωγμών δέν εύνουσε τή νόθευση τής χριστιανικής ζωής, καθόσον οί διωγμοί άποτελοΰσαν μιá διαρκή φωτιά, πού έκαιγε κάθε σάπιο στοιχείο και δέν άφηγε περιθώρια για άναβίωση και αύξηση τής ιδιοτέλειας. Άκατάπανστα σχεδόν — έκτός από μερικά μακροχρόνια κάπως διαλείμματα — οί διωγμοί προκαλοΰσαν τες δύσκολες συνθήκες εκείνες πού ή εξάρτηση - σύνδεση και κοινωνία με τόν Θεό και τόν «άδελφό» ήταν ζωτικό στοιχείο επιβίωσης.

Στες περιόδους θίμως πού ή δοκιμασία τής φωτιάς άντικαταστάθηκε με τή γαλήνη και ήρεμία, κι βταν, ιδίως στήν μετακωνσταντινεία περίοδο, ή ιδιότητα του χριστιανού άποτελοΰσε τίτλο τιμής και κοσμικής διακρίσεως και κοινωνικής άνδου, τότε πλήθος ιδιοτελείς και συμφεροντολόγοι άρχισαν νά εντάσσονται στή χριστιανική «παράταξη Κυρίου» και νά τήν νοθεΰουν. Τότε οί πιό φλογερές ψυχές αισθάνθηκαν τήν ανάγκη τής «άσκήσεως», τής προγραμματισμένης προσπάθειας για έσωτερική κάθαρση άπ' τής ιδιοτέλειας και τά συνακόλουθά της. Άναζήτησαν τότε τó ήθελημένο πιá «μαρτύριο», πού καθαρίζει. Μέσα σ' ένα τέτοιο κλίμα γεννήθηκε ó χριστιανικός άσκητισμός.

Βασικό γνώρισμα του χριστιανικού άσκητισμού είναι ή παραίτηση άπό κάθε μορφής ιδιοκτησίας. Είτε πρόκειται για υλική (κτήματα, σπίτια κι άλλα περιουσιακά στοιχεία), είτε για κοινωνική θέση - πόστο. Η άσκητική «άποταγή» — άποκήρυξη και παραίτηση — έχει έννοια «περιεκτική». (Μάρκος Άσκητή», Φιλοκαλία Α' ΙΙΙ κζ' πρβλ. και Λουκ. 14,33) και σημαίνει τήν παραίτηση άπό κάθε ίδιου υλικού ή κοινωνικού αγαθού. Σημαίνει τήν άσκητική «άκτημοσύνη» ή «πενία» ή «πτωχεία», στήν πληρότητα του θρου¹⁵.

Η άκτημοσύνη, λοιπόν, αύτή στον χριστιανικό άσκητισμό είναι μιá στήν κυριολεξία άσκησις - προπόνηση και έτοιμασία, με συγκεκριμένο σκοπό και στόχο. Ο χριστιανός άσκητής «άποτάσσεται τοις ύπάρχουσιν αύτῷ», όχι ὅπως ó στωικός ή ó κυνικός ή ó βουδδιστής ή J. - J. Rousseau, σάν μιá άρνηση τής Τεχνολογίας (civilization) και μιá «έπιστροφή στή φύση» τέτοιου είδους. Ο χριστιανός άσκητής καταφάσκει μὲν στά αγαθά του κόσμου τούτου, διότι «πᾶν κτίσμα Θεού καλόν και οὐδὲν απόβλητον, μετά εὐχαριστίας λαμβανόμενον» (Α' Τιμ. 4,4), αλλά άσκηται στήν πενία, προκειμένου ν' απαγκιστρωθει άπό τήν παρά φύσιν ιδιοτέλεια, πού τόν άλλοτριώνει σάν άνθρωπο, μεταβάλλοντας τες ύπαρκτικές του δομές. Και στή συνέχεια ν' άφειθε στήν κοινωνία - άγάπη, πούναι ή κατά φύσιν λειτουργικότητα του ανθρώπου και συνεπάγεται τήν καθαυτό ανθρώπινη ζωή, τήν άληθινή ζωή του ανθρώπου. Αυτός ó στόχος νοηματίζει τή χριστιανική άκτημοσύνη κι άποτελεί τó ουσιαστικό της γνώρισμα. Σκοπός τής χριστιανικής άκτημοσύνης δέν είναι ó άμέριμνος βίος καθεαυτόν, άτομοκεντρικά βιούμενος. Η άσκηση στήν άκτημοσύνη, καθώς και στους άλλους τομεις (ύπακοή και παρθενία) είναι φάση του άπελευθερωτικού άγώνα πού διεξάγει εναντίον τών μορφών ύποδουλώσεώς του, προκειμένου στή συνέχεια νά ζήσει σάν «άπελεύθερος κυρίου». Άς σημειωθεί ακόμα, ὅτι ή τέτοια άσκητικότητα άποτελει γενικό και βασικό στοιχείο τής χριστιανικής ζωής, για τόν όποιο-

15. Στο σημείο αυτό ανακύπτει τó πρόβλημα τής Μοναστηριακής και Έκκλησιαστικής περιουσίας, πού στες ήμέρες μας έμφανίζεται με χαρακτηριστική ένταση. Τó θέμα άπαιτεί ξεχωριστή και έμπεριστατωμένη μελέτη. Πάντως φαίνεται πώς δύσκολα μπορεί νά δικαιωθεί χριστιανικά ή σύγχρονης μορφής Μοναστηριακή και Έκκλησιαστική γενικότερα ιδιόκτητη περιουσία. Πιθανότατα πρόκειται για εισβολή του κοσμικού στοιχείου (secularism) στήν ανθρώπινη περιοχή τής Έκκλησίας. Άν έπρόκειτο για περιουσία, πού άνήκει άδιαίρετα στά μέλη τής Έκκλησίας και όχι πού τήν νέμονται κάποιοι «άνθρωποι τής Έκκλησίας», τότε τó πράγμα θάταν έντελώς διαφορετικό.

δὴποτε χριστιανό. Οἱ καθ' αὐτὸ καὶ κυρίως ἀσκηταὶ εἶναι οἱ χριστιανοὶ ἐκείνοι πού ἀφιερώνονται στὴ συστηματικὴ καὶ ἔντονη ἀσκήση, ὅπως περίπου ὁ ἀθλητὴς πού ἐπιδιώκει ὑψηλὰς ἐπιδόσεις.

Η ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΚΑΙ ΤΗ ΔΥΣΗ

Ἡ χριστιανικὴ πίστις καὶ ζωὴ, ὅπως βιώθηκε ἀπὸ τὸν ἑλληρισμὸ καὶ τοὺς ἐξελληρισμένους παρμεσόγειους κι ἔμως καλλιεργήθηκε ἀπὸ τοὺς ἑλληνας - ρωμαίους - Πατέρες τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας:

- Ἐεκινάει ἀπὸ τὸ δόγμα¹⁶ τῆς ἐνότητος τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας - φύσης κι ἀπὸ τὸ δόγμα τῆς πτώσεως καὶ διαστροφῆς της μὲ τὴν ἁμαρτία.
- Προχωρεῖ μὲ τὸ δόγμα τῆς ἐν Χριστῷ καὶ διὰ Χριστοῦ ἀποκατάστασης τῆς ἀνθρώπινης φύσης καὶ τὸ δόγμα τῆς «συνεργίας» μὲ τὸν Θεὸ τοῦ ἀνθρώπου παράγοντα.

Ἔτσι κινεῖται πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ἐν Χριστῷ ἐπαμένωσης τῶν διασπασμένων καὶ σὲ Βαβὲλ εὐρισκομένων «ἀτόμων». Ἐπιχειρεῖ νὰ ξεπεράσει «τὸ ἐπάρατον σὸν καὶ ἔμὸν» (Ἰωάννης Χρυσόστομος) τοῦ ἀτομικοποιημένου ἀνθρώπου, τὸ «ἴδιον» καὶ τὴν συνακόλουθη ἰδιοκτησία. Στόχος του εἶναι νὰ ἐπιτύχει τὴν «ἐξοδὸν» τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὴ «δουλεία τοῦ νοητοῦ Φαραῶ» καὶ τὴν κόλασίν της καὶ νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴν νοητὴ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας, τὸν Παράδεισον ἢ Βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Νοητὴ Αἴγυπτος τῆς σκλαβιάς θεωρεῖται ἡ διάσπαση τῆς ἀνθρώπινης οὐσίας, ἐνῶ Γῆ τῆς Ἐπαγγελίας θεωρεῖται «ἡ ἐνότητα τῆς πίστεως» καὶ «ἡ τῶν πάντων ἔνωσις», πού ἐπιτυγχάνεται διὰ Χριστοῦ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Ἡ Βαβὲλ δηλαδὴ νὰ ξαναγίνει Ἐκκλησία Χριστοῦ, ὅπως εἶναι τὸ ἀρχικὸ σχέδιον τοῦ Θεοῦ γιὰ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε τελικὰ νὰ καταστεῖ «τὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός» (Κολασ. 3,11).

Ἐντελῶς διαφορετικὴ εἶναι ἡ κατεύθυνση καὶ κίνηση τοῦ «εὐρωπαϊοῦ» καὶ ἡ πορεία τοῦ «Δυτικοῦ Πολιτισμοῦ». Αὐτὸς γεννήθηκε καὶ ἐξελίχθηκε στὸ ἐπίπεδον τῆς διαφορετικότητος τῶν ἀνθρώπων καὶ στὴ διαλεκτικὴ τῶν λαῶν (3ος, 4ος, 5ος αἰῶνας) καὶ τὴν κατάκτηση τῆς ρωμέικης Δυτικῆς Εὐρώπης, οἱ κατακτηταὶ Φράγκοι, Γότθοι, Λομβαρδοί, Νορμανδοὶ κ.ἄ. ὑποδούλωσαν καὶ κατέστησαν δουλοπάροικους τοὺς πάλῃ ἐξελληρισμένους καὶ ἐχριστινισμένους λαοὺς τῆς Δύσης. Μοίρασαν τὴ γῆ σὲ φέουδα, παίρνοντας οἱ πολέμαρχοί τους τίς μεγαλύτερες ἐκτάσεις καὶ ἀπονέμοντες τίτλους ρατσιστικῆς εὐγενείας μεταξὺ τους, τοὺς ὁποίους ἐπιμένουν πολλοὶ τους νὰ κρατοῦν μέχρι σήμερα, καθὼς καὶ τὴν ρατσιστικὴν διάκριση («γαλαζοαίματοι», «Ἄρειοι», «λευκοὶ» κλπ.). Ἔχτιζαν ὄχρους πύργους γιὰ κατοικία, ἀπὸ τὴν ἀπειλὴ ἐξεγέρσεων τῶν δουλωμένων καὶ καταπιεζομένων. Ἐπίασαν βέβαια καὶ τίς κορυφὰς τῆς Ἐκκλησιαστικῆς ὀργάνωσης, ἀπονέμοντες τὸν τίτλον καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν τοῦ καρδινάλιου ἢ ἐπισκόπου καὶ ἀρχιεπισκόπου στὸν δευτερότοκον γιὸν τοῦ κάθε ἡγεμόνα. Ἦταν οἱ πρίγκηπες τῆς Ἐκκλησίας. Ὁ πρωτότοκος ἀναλάμβανε τὴν στρατιωτικοπολιτικὴν ἐξουσίαν. Ὁ λαός, δηλ. οἱ ὑπόδουλοι, μαζί μὲ τὸν «κατώτερον κληῖρον», ποῦταν σάρκα καὶ ὀστά, τῶν ὑποδούλων, ζοῦσαν στὴ μιζέρια τῆς δουλοπαροικίας. Ἡ ἱστορία τοῦ Σχίσματος (Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς χριστιανοσύνης), καθὼς καὶ ἡ διοικητικὴ διαμόρφωση καὶ τὸ ἔλο ἐγκοσμιοκρατικὸ ὄψος καὶ ἤθος τῆς Παπικῆς Ἐκκλησίας (Παπικὸ κράτος, πόλεμοι, δικονομικὴ δύναμη, διπλωματία κλπ.) ἐξελίχθησαν μέσα στὴν ἴδια αὐτὴ διαδικασίαν.

16 Ὁ ὄρος «δόγμα» ἢ «δόγμα πίστεως» στὴ θεολογικὴ γλῶσσα καὶ ὀρολογία σημαίνει τὴν ἐξ Ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ δεδομένη ἀλήθεια. Κι' ἔχει στὴ θεολογικὴ σκέψη καὶ ἀνάληψη τὴ θέση τῆς ἀφετηριακῆς καὶ δεδομένης προϋπόθεσης. Ἡ «δογματικὴ ἀλήθεια» ἀποτελεῖ τὸν «πρῶτον ὄρον».

Σ' αυτές τις αντιθέσεις μέσα γεννήθηκε και αναπτύχθηκε ο «Δυτικός Πολιτισμός», έντελώς ξεκομμένα και σε έχθρότητα με επιθετικότητα (Σταυροφορίες μέχρι... τα σημερινά) προς τον «Greek Orthodox Civilization» (Arn. Toynbee)¹⁷, τον Έλληνο - Ορθόδοξο δηλ. πολιτισμό της Ρωμιοσύνης. Μοιραία εκεί λειτούργησε ή αναγκαιότητα της απελευθέρωσης των καταπιεζομένων. Έτσι εμφανίστηκε το πρόβλημα και αίτημα των «Δικαιωμάτων του ανθρώπου» και ο Δυτικός Άνθρωπισμός (Humanismus) και το ιστορικό φαινόμενο του Διαφωτισμού (Aufklärung), με την γνωστή αντιεκκλησιαστικότητά του, αφού ή «Εκκλησία» στη Δύση ήταν μέσο καταπίεσεως των αδυνάτων. Το ανθρωπιστικό οικοδόμημα ού Δυτικού πολιτισμού έχει σαν προϋποθέσεις την δικανική αντίληψη περί Θείας Δικαιοσύνης και την διάσταση και διαφορετικότητα (ρατσισμός) των ανθρώπων. Έτσι το περι δικαιωμάτων του ανθρώπου αίτημα και ή σχετική θεωρία ήταν το αναγκαίο επακόλουθμα της καταφάσεως στην απόσταση των ανθρώπων. Το πρόβλημα της μοιρασιάς στα κοινά και αδιαίρετα ανακύπτει μαζί με το πρόβλημα της διάσπασης και του χωρισμού. Έτσι προέκυψε και το πρόβλημα και αίτημα της Κοινωνικής Δικαιοσύνης. Είναι αυτονόητο πώς μέσα στην ένότητα και στην πορεία προς την ένότητα δεν τίθεται θέμα διανομής δικαιωμάτων στα έπι μέρους πρόσωπα. Μέσα στην ίδια διαλεκτική ανέκυψε και το περιλάλητο πρόβλημα των δικαιωμάτων της γυναίκας και το σχετικό κίνημα του φεμινισμού. Όλα κινούνται και εξελίσσονται στο ανθρωπολογικό επίπεδο, που έχει τις απόλυτες προϋποθέσεις που αναφέρθηκαν. Γι' αυτό και οί πολιτικο - κοινωνικο - οικονομικές πρακτικές του Δυτικού Πολιτισμού (σαυτόν εντάχθηκε απ' το Μεγ. Πέτρο και ιδιαίτερα από τή Ρωσική Έπανάσταση κι ύστερα και ή Ανατολική Ευρώπη) διαμορφώνεται στο ίδιο ανθρωπολογικό επίπεδο της διαφορετικότητας και αντίθεσης των ανθρώπων σαν ατόμων (καπιταλισμός) και της πάλης των τάξεων (σοσιαλισμός). Ο Δυτικός Πολιτισμός παραμένει στην κατάσταση της πτώσεως και της άμαρτίας και πασχίζει να βρει λύσεις στο άδιέξοδο. Αναζητεί έξωτερική (έθνική, πολιτική, οικονομική, ταξική) απελευθέρωση του ανθρώπου. Πρόκειται για το ίδιο ιστορικό λάθος του παλαιού Ισραήλ, που ήθελε Μεσσία - Έλευθερωτή για την έξωτερική δουλεία, γι' αυτό και στην πλειονότητά του απέρριψε τον Ιησού Χριστό, μιά κι Έκεινος δεν υπόσχονταν κάτι τέτοιο.

Ο ορθόδοξος χριστιανός πιστεύει στην ανάγκη της οντολογικής αποκατάστασης του ανθρώπου και της ύπαρκτικής του απελευθέρωσης. Και προς την κατεύθυνση αυτή στρέφει τον απελευθερωτικό του αγώνα. Πιστεύει πως καμιά απελευθέρωση έξωτερική — όταν κι όπου ύφίσταται παρόμοια δούλωση — δεν έσωτερικεύεται, αν δεν κερδηθεί ή έσωτερική μάχη. Κι όταν δεν έσωτερικεύεται ή έλευθερία κι όταν κανείς κρατάει μέσα του την κόλαση της ξιμύνησης και την ιδιοκτητικότητα, τότε αληθεύει ο τραγικός λόγος του Καβάφη:

17. Για την διαφορετικότητα και έχθρότητα του Δυτ. Πολιτισμού προς τον Έλληνικό - Ορθόδοξο, καθώς και για την «έφοδο» («attact»), που πραγματοποιεί ο Δυτικός κατά του Έλληνο - Ορθόδοξου, ιδέ Arch. Toynbee, Civilization on Trial and the World and the West, N. York 1965, 166. Στο I. Ρωμανίδη, Ρωμιοσύνη, Θεσσαλ. 1975, 36. Άνάλογα παρατηρεί και ο μεγάλος σύγχρονος θεολόγος της Ορθοδοξίας, άρχιμ. Ίουστίνος Πόποβιτς στο έργο του 'Η Ορθόδοξος Έκκλησία και ο Οικουμενισμός, Θεσ)νίκη 1974, 135 κ.έ. Για τή σημασία της αγάπης σαν στοιχείου της ανθρώπινης λειτουργικότητας ενδιαφέροντα είναι και όσα παρατηρεί ο E. Fromm στο έργο του 'Η τέχνη της Άγάπης, Άθήνα 1976. Στο ίδιο έργο αναφέρεται και στην άφύσικη άτομικότητα του Δυτ. Πολιτισμού.

- «Καινούργιους τόπους δὲ θά βρῆς, δὲ θάβρῃς ἄλλες θάλασσες.
Ἦ πόλις θὰ σὲ ἀκολουθῇ. Στούς δρόμους θὰ γερνάς
τούς ἴδιους...
Ἔτσι πού τῇ ζωῇ σου ρήμαξες ἐδῶ,
στήν κόχη, τούτη τῇ μικρῇ, σ' ὄλη τῇ γῆ τὴν χάλασες!».

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Τὸ πάντα ἐπίκαιρο κοινωνικὸ πρόβλημα, μὲ τίς προεκτάσεις καὶ τίς διαφορὲς πτυχές του, εἶναι πρῶτιστα ἀνθρωπολογικόν. Τὸ κακόν, πού ταλαιπωρεῖ τοὺς ἀνθρώπους καὶ δημιουργεῖ τὰ κοινωνικά προβλήματα, δὲν γεννᾶται ἀπὸ τὰ πράγματα, ἀλλὰ ἀπὸ τὰ πρόσωπα. Γι' αὐτὸ καὶ ἡ πραγματικὴ τους ἀντιμετώπιση μπορεῖ νὰ συντελεσθῆί μόνο στῆ σφαῖρα τῶν προσώπων. Ὑφίσταται ἀπόλυτη προτεραιότητα τοῦ προσώπου ἀπέναντι στοὺς ἀπρόσωπους θεσμοὺς καὶ τὰ συστήματα¹⁸.

Ἡ Ὁρθοδοξία, μὲ τίς ἀνθρωπολογικὰς ἀλήθειες πού κατέχει, μπορεῖ νὰ προσφέρει στὸν σύγχρονον ἄνθρωπον ἀναντικατάστατη βοήθεια. Δὲν μένει παρὰ νὰ ἀντιληφθοῦν οἱ χριστιανοὶ τὴν προσωπικὴν τους εὐθύνην καὶ νὰ συναγάγουν τίς σχετικὰς ἀκολουθίας. Νὰ σταθοῦν ἐκεῖ πού τάχθησαν: «φῶς τοῦ κόσμου, ἅλας τῆς γῆς, πόλις ἐπάνω ὄρους κειμένη». Μὲ ἔργα καὶ μὲ λόγια.

Ἔτσι — καὶ μόνον ἔτσι — θὰ βοηθήσουν νὰ σωθῆί κόσμος, καὶ μαζί του καὶ οἱ ἴδιοι. Ἀτομικὴ — Ι.Χ. — σωτηρία δὲν ὑπάρχει. Σωτηρία ὑπάρχει μόνον «ἐν ἐκκλησίᾳ», στὸ «ἐν», «καθὼς» ὁ ἐν Τριάδι Θεός.

18. Γ. Μαντζαρίδη, μν. ξ. 269 Πρβλ. καὶ τὴν κριτικὴν, πού ἀσκει στὸν Μαρξισμό, ὁ μαρξιστὴς — ἀλλὰ μὲ καταβολὰς Ὁρθοδοξίας — Κορν. Καστοριάδης, ὁ ὁποῖος ἀνοίγει καινούργιους δρόμους στῆ Γαλλία. Τὰ ἔργα του ἀρχισαν νὰ μεταφράζονται καὶ νὰ δημοσιεύονται, στὴν Ἑλληνικὴν.

Ο ΧΩΡΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΓΕΓΟΝΟΣ

Τὸ κάθε τι συμβαίνει κάπου, σὲ χώρο, μιὰ ἔννοια πού συνδέεται στενά μὲ τὴν σύλληψη τοῦ συμβάντος ἕως τὴν τελικὴ σχετικὴ ἐνέργεια ὁποιασδήποτε μορφῆς. Συνήθως εἶναι ἡ φράση «ἐκτὸς τόπου» πού διατυπώνεται, ὅταν μετ' ἀκρόαση ὁμιλίας ἀνοιχθεὶ ἀβίαστη κριτικὴ τοῦ περιεχομένου τῆς ὑπῆρξε γεγονός, ἀλλὰ, καθὼς παρουσιάσθηκε ἀφῆκε τὴν ἐντύπωση πού καθρεπτίζεται στὴν ἀποφθεγματικὴ αὐτὴ καταδίκη, μὲ τὴν σημασίᾳ ὅτι ἀκόμη δὲν ἦταν οὔτε κἀν φανταστικὸ. Ἄν ἡ κρίση αὐτὴ ἀναφέρεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἔλλειψη κάθε ἀξίας, ὑπάρχουν δύο ἄλλες περιπτώσεις σχετιζόμενες μὲ τὴν οὐσία τοῦ πράγματος: τὴν πρώτη ἀποτελεῖ τὸ στερεότυπο ἐρώτημα «πού γεννήθηκες» πού ἀπευθύνεται πάντοτε σὲ μάρτυρα ἢ κατηγορούμενο μετὰ τὴν δίγλωσση τοῦ ὀνόματός του, τὴν δὲ ἄλλη συνιστᾷ ἡ παρουσία τῆς ἔννοιας στὴν ἀτομικὴ ταυτότητα ὡς βασικοῦ στοιχείου τῆς γεννήσεως πού μαζί μὲ ἄλλα διακρίνουν τὸ ἓνα ἄτομο ἀπὸ ἄλλα. Ἔτσι ὁ χώρος παρουσιάζεται ὡς βάση τοῦ γεγονότος ἀπαραίτητη καὶ ἡ θέση του αὐτὴ ὁδηγεῖ στὴν ὑποχρέωση ἀναπτύξεως τῶν σχετικῶν λόγων.

Δὲν πρόκειται ἀσφαλῶς γιὰ τὴν μεταφυσικὴ, τὴν μαθηματικὴ ἢ ἄλλου εἶδους ἔννοια τοῦ χώρου, ἀλλὰ τὴν ιστορικὴ, συνδυασμένη καὶ μὲ τὸ συγκεκριμένο γεγονός, καθὼς συμβαίνει καὶ στὸ μὴ ιστορικὸ. Στὸ πλαίσιο τοῦτο ἐντάσσεται ἡ παρουσία τοῦ χώρου στὸ ιστορικὸ καὶ ἡ καθόλου φύση τῶν σχέσεων ἐκείνου μὲ αὐτό. Τὰ δύο προβλήματα συνιστοῦν τὸ ἓναιὸ σύνολο τοῦ θέματος, ὅπως ἐμφανίζεται στὸν τίτλο καὶ εἶναι διττό, ἀλλ' ὁ σύνδεσμος τῶν πτυχῶν του εἶναι τόσο στενός, ὥστε νὰ μὴν παραξενεύει ὁ λογισμὸς ὅτι πρόκειται περὶ ἑνός. Παρὰ ταῦτα δὲν εἶναι, καθὼς φαίνεται, ἀπλό, διότι ὁ χώρος παρουσιάζει ποικιλομορφία καὶ τὸ ιστορικὸ γεγονός πολλές διαφοροποιήσεις. Στὴν πρώτη καὶ στίς δευτέρες τὴν ἀφετηρία τῆς ἔχει καὶ ἡ ὅλη διεργασία τοῦ θέματος, τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὁποίας εἶναι ὅτι γιὰ τὴν ἱστορία συμβαίνει νὰ ὑφίστανται δύο γενικὰ χώροι: ὁ ἓνας, ὁ μεγάλος, εἶναι ὁ φυσικὸς πού κλιμακώνεται σὲ ξηρὰ καὶ θάλασσα, στὴν ὑποεπιφάνεια καὶ τῶν δύο, στὴν ἐναέρια ἐπιρράτεια τῆς γῆς καὶ πέραν αὐτῆς, στὸ διάστημα: εἶναι ὁ φυσικὸς χώρος πού δὲν δημιουργήθηκε ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο, ἀλλὰ σ' αὐτὸν ἔκαμε οὗτος μεταβολές καὶ συμπληρώσεις μὲ διαχωρισμὸ σὲ κινητὲς καὶ ἀκίνητες. Στὴν περίπτωσή αὐτὴ πρόκειται περὶ τ ο υ χ ῶ ρ ο ῦ, ὅρου πού χρησιμοποιεῖται ἀντὶ τοῦ ιστορικοῦ, γιὰ νὰ μὴ γίνεταί σύγχυση μὲ τὸ ιστορικὸ γεγονός. Μὲ τοῦτο τὰ δύο εἶδη τοῦ χώρου παρουσιάζουν σύνθεσι σχέσεων.

Ἐβλογα γίνεται ἡ ἀρχὴ ἀπὸ τὸν φυσικό, ἀφοῦ σ' αὐτὸν, δημιουργούμενον ἤδη, ξεκίνησε ὁ ἄνθρωπος, μὲ τὴν πρώτη του ἐμφάνισή, νὰ δρᾷ, γράφοντας τὴν ἱστορία του.

Ἡ ξηρὰ δέχεται τὰ δημιουργήματα τοῦ ἀνθρώπου, τὴν κατοικία του ἀρχὴ-ἀρχὴ γιὰ τὴν προφύλαξή ἀπὸ τὸν ἐπηρεασμὸ τῶν καιρικῶν μεταβολῶν καὶ ὕστερα τὸν οἰκισμὸ γιὰ τὴν ἀνάπτυξή τῆς καθόλου κοινωνικῆς του ζωῆς: σὲ ἀνοικτὸ μέρος ἰδρύεται λατρευτικὸ κτίριο, ναὸς, ἐκκλησία, μαντεῖο, μοναστήρι, σπιτί, ἄλλου κατασκευάζεται λιμάνι, διώρυγα: ὁ λόφος πού ὀνομάζεται Ἀκρόπολις δίνει στὴν Ἀθήνα τὸ ἓνα ἀπὸ τὰ δύο σκέλη τοῦ νοήματός της, ἐνῶ τὸ ἄλλο σχετίζεται μὲ τὴν ὀργάνωσι

κράτους γνώμης· δύναται νὰ γίνει μάχη σὲ ἀκατοίκητη τοποθεσία, ὅπως ἡ Πλάκα τῆς Ἠπείρου, μὲ τίς πολλές στὸ πρῶτο ἔτος τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 21' σὲ φυσικό, ἀπόμακρο μέρος ἤμπορεῖ ὁ ζωγράφος νὰ φιλοτεχνεῖ πίνακες ὅσοι ἀναφέρονται εἰδικὰ στὴ φύση μὲ τὴν ἀνεξάντλητη ποικιλία τῆς. Ἄν αὐτὰ γίνονται στὴν ἐπιφάνεια, ὁ ἄνθρωπος χρησιμοποιοεῖ καὶ τὸ ὑπέδαφος γιὰ τὴν ἀνεύρεση ὑλῶν ἢ πηγῶν χρήσιμων στὴν ὅλη διαμόρφωση τῆς ζωῆς του, καθὼς εἶναι τὰ κοιτάσματα παντὸς εἶδους μετάλλων, τὰ διάφορα ὑγρά ἢ ἀέρια· τὰ ἐργαστήρια ἤμποροῦν νὰ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια, ἀλλὰ τὸ ἔργο ἀνορούξεως ἢ ἀντλήσεως γίνεται στὸ ὑπέδαφος, ὅπου καὶ ὑφίσταται τὸ χρήσιμο ὑλικό.

Ἐκτὸς τῆς ξηρᾶς εἶναι καὶ ἡ θάλασσα, τὸ μεγαλύτερο ποσοστὸ τῆς γήινης ἐπιφάνειας. Ὁ ἄνθρωπος ἀφοῦ βρῆκε τὸ μέσο χρησιμοποίησεως αὐτῆς, τὸ πλοῖο, ἄρχισε νὰ τὴν διαπλέει πρὸς ἀναζήτηση καὶ ἄλλων χώρων ξηρᾶς. Ἔτσι δημιουργήθηκε ἡ θάλασσοπορία, παρὰ τὴν ἀκτὴν πρῶτα, καὶ κατόπιν ἡ διάσχιση, πού ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλη γίνεται ὅσο δύναται πῦθ μεγάλη καὶ σὲ διάφορη διεύθυνση, ἀποτελώντας καθαυτὴ γεγονὸς ἄσχετα μὲ τὰ συναφῆ ἀποτελέσματά τῆς. Ὅπως στὴν ξηρά, ἔτσι καὶ στὴ θάλασσα γεννήθηκε ἡ ἐπιδίωξη κυριαρχίας τῆς, γιὰ νὰ καταστεῖ πεδίο συγκρούσεων πού γενικὰ λέγονται ναυμαχίες, ἀλλὰ σὲ συγκεκριμένες περιπτώσεις λαβαίνουν ἐξειδικευμένες ὀνομασίες, καταδύθιση πλοίου, πυρπόληση ναυαρχίδας, κατὰ τὴν ἀντιστοιχία τῶν σχετικῶν πράξεων. Ἄλλα γεγονότα ἔχουν πεδίο τὴν ὑποεπιφάνεια τῆς θάλασσας μέχρι τοῦ βυθοῦ τῆς· εἶναι ὁ ὑποβρύχιος ἀγώνας, ἡ ἀνάδυση παλαιοῦ ναυαγίου, ἡ ἀνεύρεση ἀλιευτικοῦ πλοῦτος. Τὰ ὅσα πράττονται κάτω ὀπὸ τὸν βυθὸ τῆς ἰμοιάζουν μὲ ὅσα τελοῦνται στὸ ὑπέδαφος τῆς ξηρᾶς.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἡ ἀνθρωπίνη ἐνέργεια ἐπεκτάθηκε καὶ στὴν ὑπερεπιφάνεια ξηρᾶς καὶ θάλασσας, στὸν ἐναέριο χῶρο καὶ πέρα, πολὺ πέραν ἐκεῖνου πού ἀποτελεῖ τὸν γήινο ζωτικό χῶρο· ἡ ἔρευνα εἰδικὰ ὑποτάσσει τμήματα τοῦ ἐπιστητοῦ ἀγνωστα, μὲ τὸν Κέπλερ πού ἐργάσθηκε γιὰ τοὺς καθοριστικούς τῶν πλανητικῶν κινήσεων νόμους, μὲ τὸν Τορικέλι πού ἐπιδόθηκε στὴ μελέτη τῆς ἀτμοσφαιρικῆς πιέσεως, γιὰ νὰ φθάσει μὲ τὴν διαδοχικὴ προσεδάφιση ἀνθρώπου σὲ ἄλλον πλανήτη.

**

Ἄρχικὴ οὕτω θάση τοῦ ἀνθρώπινου βίου στὴ γῆ ἀποτελεῖ ὁ φυσικὸς χῶρος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ στὸν ὁποῖο δημιουργήθηκε ὁ τ ε χ ν η τ ὀ ς, παρουσιάζομενος σὲ δυὸ πτυχές σχέσεων μὲ τὴν ἱστορία.

Κατὰ τὴν πρώτη ὁ χῶρος αὐτὸς εἶναι ὁ ἴδιος ἱστορικὸ γεγονὸς, ἀφοῦ αὐτὸς ἀντιμετωπίζει τίς καιρικὲς συνθήκες, μοναδικὸ σκοπὸς στὸ ξεκίνημα, παίρνοντας δὲ πολλὰ διαστάσεις καὶ ποικίλες μορφές παρουσιάζει ἄλλα γεγονότα διαφόρων εἰδῶν, ὅπου κάθε βελτίωση μετατρέπεται σὲ ἰδιαίτερο γεγονόσ.

Αὐτὸ δύναται νὰ συμβεῖ σ' ἓνα τμήμα, τὸ δ ω μ ἄ τ ι ο, ἀπὸ τὴν κατασκευὴ τῆς ὀροφῆς ἢ τοῦ πατώματος, ἀπὸ τὴν διακόσμηση καὶ τὴν ἐπίπλωση, ὥστε ὡς σύνολο νὰ εἶναι καλλιτέχνημα. Ἀσχέτως ἂν ὅσα κινήτὰ ὑπάρχουν σ' αὐτὸ, ἐπιπλα, ἔργα εἰκαστικῶν τεχνῶν, μικροτεχνήματα, συνηστοῦν ἰδιαίτερο γεγονὸς τὸ καθενα, ὅλα, προσαρμοσμένα στὸν χῶρο πού εἶναι τοποθετημένα, προσφέρουν μίαν, ἐνιαια παρουσία, στὴν ὁποία δὲν περιλαμβάνεται μόνον ὁ χρωματισμὸς τῶν τοίχων, τὰ παράθυρα, ἡ ὀροφή, τὸ πάτωμα, ὀργανικὰ στοιχεῖα τοῦ δωματίου, ἀλλὰ καὶ τὰ κινήτὰ τοῦ διακόσμου πού, καὶ ἂν τυχὸν δὲν φιλοτεχνήθηκαν τὸ ἴδιο, δὲν σημαίνει ὅτι καὶ δὲν ἔχουν ἐπιλεγεῖ μεταξὺ πολλῶν ἀπὸ τὴν ἴδια πηγὴ ἐμπνεύσεως.

Κατ' ἐπέκταση ὅμοια δύναται νὰ ἰσχύει τοῦτο καὶ στὸ δ ι α μ ἔ ρ ι σ μ α ἢ κα ἰ σ ἔ ὄ λ ο τὸ ο ἰ κ ο δ ὀ μ η μ α· τὸ ἀρχιτεκτονικὸ σχέδιο τοῦ δίνει τὴν σχετικὴ ἰδιότητα, καθὼς καὶ ὅσα στοιχεῖα συνδέονται μὲ αὐτὸ· συνδυάζει καλλιτεχνικὴ ἀξία μὲ διακοσμητικὴ ἢ τεκτονικὴ πρωτοτυπία, προσδίδοντας προσωπικότητα τέ-

χνης ως σύνολο ή σε συγκεκριμένη λεπτομέρεια. Τούτο παρατηρείται ιδιαίτερα σε κτίσμα λατρείας ή κρατικής αποστολής, για κατοικία του πρώτου άρχοντα ή για εκδήλωση θεατρική, χορευτική, μουσική· δεν σπανίζει και κτίριο με ίδια σημασία που ανήκει σε ιδιώτη και ως οικοδομικό σύνολο είναι ιστορικό γεγονός ένδοξο.

Η ίδια άποψη κατ' ευρύτερη επέκταση εφαρμόζεται σε ομάδα κτιρίων που συνθέτουν τον οικισμό. Η απαραίτητη προϋπόθεση βρίσκεται στο πολεοδομικό σχέδιο, με το πλάτος και την ευθυγράμμιση των οδών, με την ύπαρξη χώρων κοινωνικής, φυσικής και λατρευτικής ζωής, με την ύπoσταση κτιρίων παραδοσιακού ύφους κατά τμήματα, ώστε με όλα τα στοιχεία να συνιστάται σύνθετος πίνακας, όπου η καλαισθησία και η ανάγκη της υλικής ζωής να μὴ βρίσκονται σε ανταγωνισμό για έπιβολή της μιας στην άλλη.

Εκτός τούτων παρατηρούνται στον οικισμό και άλλα κυτταρικά δημιουργήματα - γεγονότα επίσης για εκπλήρωση διαφόρων σκοπών, όπως εργοστάσιο, γέφυρα, φράγμα, διώρυγα, οδός, καλυμμένα ή μή. Διαφορετική κατηγορία συνιστούν τα κινητά, όσα διασχίζουν την ξηρά, το ιππύλατο άμάξι, το αυτοκίνητο, ο σιδηρόδρομος, όσα διαπλέουν την θάλασσα που συγκεντρώνονται στον όρο πλοίο, παρουσιάζονται όχι μικρή ποικιλία ως προς το μέγεθος και το είδος της αποστολής, όσα τέλος δαμάζουν σε μήκος και ύψος την ατμόσφαιρα ή τον πέραν αυτής χώρο, καθώς είναι το αερόστατο, το ελικόπτερο, το αεροπλάνο, ο πύραυλος, το διαστημόπλοιο. Η οποιαδήποτε θελίωση του καθενός που κάνει την εμφάνισή της άφoτου εκείνο είδε το φως γενέσεως και ανήκει στη μία ή την άλλη κατηγορία, συνιστά επίσης γεγονός και ούτω κάθε κατασκευάσιμα, με τις διαδοχικές διαφοροποιήσεις του, πιο τέλεια την νεώτερη από την προηγούμενη, συνθέτει την ιδιαίτερη, δική του, ιστορία. Τεχνητός ακόμη χώρος και ταυτόχρονα ιστορικό γεγονός δεν είναι μόνον αυτό που κατασκευάζει και με την σωματική του πάντοτε παρουσία χρησιμοποιεί ο άνθρωπος, αλλά και χωρίς αυτή, όταν τούτο λάβει απλώς την έντολή του, την όποια και μόνο του πιά διεκπεραιώνει· αυτό συμβαίνει με το ανεπάνδρωτο διαστημόπλοιο, με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή, όπου φυσικά ύπονοείται ή ασώματα επενέργεια του ανθρώπου.

Αν στον ένα οικισμό δημιουργούνται τόσο ποικίλοι και πολλοί κινητοί χώροι - γεγονότα, ο αριθμός και η ποικιλία των αυξάνουν, όταν δημιουργείται ένoτητα περισσότερων οικισμών που άφετηρία βασική έχει την φύση του χώρου και τις διάφορες επενέργειες ή εκδηλώσεις του ανθρώπου· πολιτικό συνιστά ή συνιστούσε οργανισμό ή «πόλις», το «κοινόν», το βασίλειο, ή αυτοκρατορία, το δουκάτο, ή δημοκρατία, γενικά όνομασίες προερχόμενες από τον τίτλο του άρχηγού εκάστου ή άλλη άφετηρία. Επιπλέον ο κάθε οργανισμός δύναται να παρουσιάζει ύποδιαιρέσεις, όπως πολιτεία, γενική διοίκηση, νομός, έπαρχία, δήμος, γεγονότα όλα, το καθένα με δύο στοιχεία πάντοτε, το ένα με βασικό ύπόβαθρο τον φυσικό χώρο και το άλλο τους πολλούς τεχνητούς, ιδίως ακίνητους, και κατ' ακολουθία τούτων τους κινητούς. Η ανακήρυξη οικισμού σε πρωτεύουσα κράτους ή διοικητικής μονάδας όποιουδήποτε βαθμού είναι ιστορικό γεγονός, ή δε περιοχή της είναι σύγχρονος και τεχνητός χώρος που δύναται από άλλα γεγονότα να ύφίσταται αλλαγή όριων.

**

Εκτός τούτου ο κινητός χώρος παρουσιάζει μια δεύτερη πτυχή σχέση με το ιστορικό γεγονός, έμμεσων ήδη τούτων· τελούνται σ' αυτόν γεγονότα σχετικά ή όχι με την ειδική άποστολή του.

Ο ελάχιστος δυνατός χώρος, ο ακίνητος ειδικά, ήμπορεί να είναι το δωμάτιο που η χρήση του ποικίλλει κατά το είδος των γεγονότων ή κατά συγκεκριμένη περίπτωση.

Έντός αυτού συλλαμβάνεται, σχεδιάζεται ή αποφασίζεται ή εκδήλωσή του,

τὰ δύο ἢ καὶ τὰ τρία μαζί· τοῦτο ἰσχύει γιὰ κάθε γεγονός ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν, ὅτι ἡ σύλληψις, ὁ σχεδιασμός καὶ ἡ ἀπόφασις ἐκτελέσῃσιν προχωροῦν στὴν πράξιν, ἀφοῦ χωρὶς αὐτῆ τὰ πρῶτα δὲν πολιτογραφοῦνται ὡς στοιχεῖα γεγονότος. Οὕτω σὲ δωμάτιο γίνεται ἡ τριμελής αὐτὴ προπαρασκευὴ ἀπαγωγῆς προσώπου σημαντικοῦ ἢ πολλῶν μαζί, ὅποτε ὁ ἀριθμὸς προκαλεῖ ἀπήχησιν στὸν κοινωνικὸ βίον· τὰ ἴδια τελοῦνται στὸν αὐτὸν χώρον σχετικὰ μὲ ἄλλη ἀγωνιστικὴ ἐκδήλωσις, ἀπεργία, στάσις, κίνημα, ἐπανάστασις, πραξικόπημα· ὁ ἴδιος χώρος χρησιμοποιεῖται ὁμοίως γιὰ σύλληψιν, σύσκεψιν, συζήτησιν πρὸς σύνταξιν νομοσχεδίου, διαμόρφωσιν καταστατικοῦ χάρτη, σύναψιν συνθήκης ἢ σύνθεσιν ἄλλου εἴδους κειμένου διακρατικῶν σχέσεων, φιλίας, εἰρήνης, μορφώσεως, ἐμπορίου, τεχνολογίας, ἐπιθέσεως, ἄμυνας· ἡ διαφορὰ τοῦ προτελευταίου μὲ τὸ ἐπόμενον παρατηρεῖται κυρίως στὴν ἔκτασιν τῶν πυλῶν τοῦ γεγονότος πού δημιουργοῦνται. Λιγότερες ἀκόμη δύναται νὰ εἶναι στὸ πολιτικὸν, ἢ σύλληψιν τοῦ ὁποίου γίνεται κανονικὰ στὸ δωμάτιο, χωρὶς τοῦτο νὰ ἀποκλείει καὶ ὅποιονδήποτε ἄλλον χώρον, κλειστὸ ἢ ἀνοικτό. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν κλιμακώσιν τῶν σχετικῶν περιπτώσεων ὅλα τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι τοποθετημένα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξιν τῆς δημιουργίας. Ἐνῶ οἱ διαφορὲς ἀφοροῦν τὸ γεγονός, δὲν λείπουν καὶ ὡς πρὸς τὸ δωμάτιον· δὲν δύναται, σὲ ὅλα τὰ ἴσας φύσεως γεγονότα, νὰ εἶναι ὑποχρεωτικὰ ἓνα πάντοτε, ἀλλὰ περισσότερα στὸ ἴδιον κτίριον ἢ διαμέρισμα τούτου, στὴν αὐτὴ πόλιν ἢ σὲ διάφορες τῆς ἴδιας κρατικῆς περιοχῆς, ἐθνικῆς ἐπικράτειας ἢ καὶ πέραν τῶν ὁρίων αὐτῆς.

Στὸ δωμάτιο ἐπίσης δύναται νὰ πραγματοποιεῖται τὸ γεγονός πού ἔχει συλληφθεῖ, σχεδιασθεῖ, καθορισθεῖ σὲ κάθε λεπτομέρεια πῶς θὰ γίνῃ· τοῦτο ἰσχύει στὸν φόνον σημαντικοῦ προσώπου, στὴν ὑπογραφή συμφωνίας, στὴν ἔκδοσιν διαταγῆς ἐνάρξεως πολέμου, τὴν ψήφισιν νόμου, τὴν κύρωσιν συνθήκης. Τοῦτο φυσικὰ ἐπεκτείνεται καὶ στὰ πολιτικὰ· στὸ δωμάτιο συγγράφει ὁ πεζογράφος τὸ ἔργον, ὁ ποιητὴς συνθέτει τὸ ποίημα, ζωγραφίζει τὸν πίνακα ὁ ζωγράφος, δίνει τὸ πλαστικὸ ὄλυκον μορφήν ὁ γλύπτης, συντάσσει ὁ ἀρχιτέκτονας τὸ σχέδιον οἰκήματος, διαμορφώνει ὁ ἀργυροκόπος τὸ μικροτέχνημα, μελετᾷ ἐπιχειρήσεις του στὸ χάρτιν ὁ ἐπιτελικὸς, ἀναζητεῖ νέον στοιχεῖον, ἀναλύοντας ἢ συνθέτοντας, ὁ ἐρευνητὴς βιολογίας, χημείας ἢ φυσικῆς, κἀμνοντας ἢ ὄχι καὶ συνδυασμοὺς σὲ τεχνολογικοὺς τομεῖς κάθε σχετικῆς εἰδικότητος, ὕλοποιεῖ τοὺς στόχους του ὁ φιλοπλόμιος ἡγέτης καὶ τοὺς ἰδικούς του ὁ εἰρηγόφιλος. Τὸ δωμάτιον αὐτὸ ἀκούει στὸ ὄνομα γραφεῖο, ἐργαστήριον, καλυμμένος στὰ πλαίσια τεσσάρων τοίχων χώρος, παρουσιάζοντας ποικιλίαν ἐμβადῶν.

Ὅπως στὴν ὅλη προετοιμασία, ἔτσι καὶ στὴν ἐκδήλωσιν τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος δύναται νὰ χρησιμοποιεῖται μεγαλύτερος τοῦωματιοῦ χώρος, δύο ἢ περισσότερα, πού συνιστοῦν τὸ καλούμενον **δι α μέ ρ ι σ μ α**, **κ τ ῖ ρ ι ο**, ἢ **συγκρότημα κτισμάτων**, παίρνοντας διάφορα ὀνόματα, βουλευτήριον, ἀνάκτορον, ὑπουργεῖον, ὑπηρεσία τούτου ἢ ἄλλου σκοποῦ, διευκρινιζόμενον μὲ ὅσες λέξεις ἀκολουθοῦν τὴν πρώτην, ἐνῶ ἄλλα, ὅπως Πεντάγωνον, Λευκὸς Οἶκος, Κρεμλίνον, ἔχουν εἰδικὴν ἀφετηρία. Στὴν ἴδια κατηγορίαν ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν ἐντάσσεται καὶ τὸ ἐργαστάσιον πού, ἐνῶ μὲ τὴν ἀνέγερσίν του εἶναι καθεαυτὸ ἰδιαίτερον γεγονός, καθίσταται ταυτόχρονα καὶ χώρος, ὅπου τελεῖται ὅ,τι τοῦ ἔχει προσδιορισθεῖ καὶ ὅ,τι μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου ἐκάστοτε τοῦ προστίθεται ἢ τοῦ τροποποιεῖται.

Χῶρος εὐρύτερος εἶναι ὁ **οἰκισμὸς** πού διαβαθμίζεται ὡς πρὸς τὸ ἐμβადῶν τοῦ φυσικοῦ χώρου, τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸν ὄγκον τῶν κτιρίων, καὶ φυσικὰ τὸν πληθυσμὸν, καθὼς ἀπὸ τὸ τελευταῖον αὐτὸ γνῶρισμα ἐκφράζεται στοὺς ὅρους συνουσία, συνουκισμός, χωριό, κεφαλοχώρι, κοιμῶπολις, πόλις, μεγαλόπολις, ὅπως εἶναι καθιερωμένοι καὶ συνηθιστοὶ στὴν χρήσιν, μὲ παράλειψιν τῆς «χώρας» πού ὄχι σπάνια χρησιμοποιεῖτο παλαιότερα στὴν θέση τοῦ πέμπτου ἢ τοῦ ἔκτου, χωρὶς ἐδῶ ἢ ἐκεῖ νὰ ἀγνοεῖται καὶ σήμερον. Στὸν χώρον τοῦ οἰκισμοῦ πού ἄλλοι καλύπτεται ἀπὸ τὰ

σπίτια και τὰ εξαρτήματά των, ἄλλου εἶναι ἀκάλυπτος, ὅποτε διατηρεῖ πλήρως τὴν φυσικότητά των ἢ δέχεται τὴν ἐπίδραση ἔργων τοῦ ἀνθρώπου χωρὶς κάλυψη, τελοῦνται γεγονότα ποικίλης φύσεως· φόνος ἢ ἀπαγωγή προσώπου γίνεται· σὲ δρόμο, ἀπεργία σ' ἐργαστάσια, σχολεῖα, νοσοκομεία ἢ σὲ ἰδρύματα κάθε ἄλλου εἶδους, ἀποχὴ μερικῶν κλάδων ἐπιχειρήσεως ἀπὸ τὴν ἐργασία, στάση, ἐπανάσταση, πραξικόπημα, εἰρήθηση, ἄμυνα, πολιορκία, ἄλωση, καταστροφή, ἔξοδος καὶ ἄλλα.

Ὅπως εἶναι φυσικό, δημιουργεῖται στὸν οἰκισμὸν κράμα φυσικοῦ καὶ τεχνητοῦ χώρου, ἀσχέτως ἂν ὁ δεύτερος βασίζεται ἀποκλειστικὰ στὸν πρῶτο, διότι ἄλλως δὲν ἀποκτὰ ὑπόσταση, καὶ ἂν τὸ ποσοστὸ τούτου εἶναι πῶς μικρό. Ἡ ἀναλογία στὴν ἄμεση χρησιμοποίησιν τοῦ ἐνὸς καὶ τοῦ ἄλλου ποικίλλει κατὰ συγκεκριμένο ἐκάστοτε ἱστορικὸ γεγονός. Ὁ χῶρος εἶναι γενικὰ τότε μικτοῦ χαρακτῆρα.

Πολλοὶ τέλος οἰκισμοί, δὲν ἔχει σημασία ὁ ἀριθμὸς των, ἀλλ' ἡ ἔκταση, ἀπαρτίξουν περιοχὴ ἀπὸ φυσικοῦς, πολιτικοῦς καὶ πολιτιστικοῦς λόγους, ἄλλου μικρῆ, ἄλλου μεγάλῃ. Ἡ δευτέρη ὑποδιαιρεῖται σὲ μικρότερες καὶ ἀντιστρόφως πολλὰς μαζί, ὅπως ἡ Λακωνία, ἡ Μεσσηνία, ἡ Ἡλεία, ἡ Ἀχαΐα, ἡ Κορινθία, ἡ Ἀργολίδα καὶ ἡ Ἀρκαδία συνιστοῦν ἀκόμη πῶς μεγάλη, τὴν Πελοπόννησον· αὐτὴ καὶ παρόμοιες, Στερεὰ, Ἡπειρος, Μακεδονία, Θράκη, νησιὰ Αἰγαίου καὶ Ἰονίου πελάγους, Δωδεκάνησος καὶ Κρήτη συγκροτοῦν τὸν χῶρον τοῦ ἐλληνικοῦ κράτους· αὐτὸ καὶ ἄλλα συνιστοῦν εὐρύτερο ἀκόμη χῶρον, τὴν Εὐρώπην· ἀνάλογους χώρους ἀποτελοῦν ἄλλες περιοχὰς τῆς γῆς.

Ἀφετηρία πάντως τῶν γεγονότων εἶναι ἡ ξηρὰ ὅποιουδήποτε βαθμοῦ, ἀφοῦ ἐκεῖ διαμένει ὁ ἄνθρωπος καὶ ἀπὸ αὐτῆ ἐπεκτείνει τὴν δράσιν του μὲ ὅσα πράττει σὴ θάλασσα καὶ τὸν ἀέρα. Ἔτσι τὸ γεγονός ἢ μπορεῖ νὰ συμβαίνει σ' ἐκείνην ἢ σὲ τοῦτον, σὲ φυσικὸν χῶρον, χωρὶς νὰ λείπει ὁ τεχνητός, ἐφόσον ἐνίστε ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ δημιουργήματά του, παρὼν ἢ μὴ, ἐνεργεῖ. Ὅσο πῶς ἀπλὸ εἶναι τὸ γεγονός, τόσο δύναται νὰ ἐκτελεσθεῖ σὲ φυσικὸν μόνον χῶρον, ἐνῶ τόσο περισσότερη σχετικὴ ποικιλία τοῦ προσφέρεται ὅσο πῶς πολὺ παρουσιάζεται σύνθετο.

**

Παρατηρεῖται ἀκόμη σχέση αἰτίου καὶ αἰτιατοῦ· ὁ χῶρος, φυσικός ἢ τεχνητός, προκαλεῖ τὸ ἱστορικὸν γεγονός ἢ ἐπιεικέστερα τοῦ προσφέρει συνδρομὴν ἀπὸ τὸ εἶναι του.

Ἡ ποικιλία τῆς φύσεως τοῦ χώρου συνδέεται μὲ τὴν παραγωγή τοῦ γεγονότος· τὸ λιμάνι, τὸ βουνό, ἡ πεδιάδα, ἡ θάλασσα, ἡ ἀκτὴ, τὸ διάστημα, ἡ ἐπιφάνεια, τὸ ὑπέδαφος, τὸ κλίμα, ὁ ἀέρας, τὸ ὕψος τῶν ὑδάτων, ἡ ἀκτινοβολία τοῦ ἡλίου, σχετίζονται μὲ αὐτῆς ἢ ἄλλης μορφῆς γεγονὸς ὅποιουδήποτε τοιμέα τῆς ζωῆς· αὐτὰ καθαυτὰ εἶναι βέβαια ἄψυχα τὰ στοιχεῖα ποῦ συνιστοῦν τὴν φύσιν τοῦ χώρου, ἀλλὰ παίρνουν ψυχὴ διαφοροποιώντας κατὰ τὴν ιδιότητά του τὸ καθένα τὴν ἀντίδραση τοῦ ἀνθρώπου· ἡ διαφορὰ ἐνεργεῶν τοῦ ὄρεινου καὶ τοῦ πεδινοῦ, τοῦ παραλιακοῦ ἢ τοῦ νησιώτη, καὶ τοῦ στεριανοῦ, ἐρμηγεύεται ἀπὸ τὴν ἰδιοτυπίαν τοῦ χώρου τῆς δράσεώς του· ὁ ἓνας ἐκμεταλλεῖται ἰδιαίτερα τὴν θάλασσα, ὁ ἄλλος ἐπιδίδεται στὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ξηρᾶς, διαμορφώνοντας ἀνάλογα καὶ τὰ σχετικὰ ὄργανα τῆς τεχνολογίας. Διαφορὲς δημιουργεῖ καὶ ὁ τεχνητός χῶρος, καθὼς φαίνεται, ὡς παράδειγμα, στοὺς κατοίκους μικροῦ ἢ μεγάλου σὲ πληθυσμὸν οἰκισμοῦ.

Οἱ γενικὲς αὐτὲς σχέσεις βασίζονται σὲ συγκεκριμένους διαφοροποιήσεις ποῦ ἐμφανίζει ὁ χῶρος ἀπὸ τὴ φύσιν του.

Ἡ πρώτη ἀναφέρεται στὴν π ρ ο σ φ ο ρ ἰ ἄ , μὲ τὴν ὁποία διευκολύνει τὸν ἄνθρωπον σὲ μεγάλο βαθμὸν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα. Τὸ Μαράκας τοῦ Μαρόκου θρίσκειαι στὸ μέσο γόνιμης πεδιάδας, τῆς Μπλάντ Ἐλ Χάμρα ποῦ σημαίνει «ἡ Κόκκινη» ἀπὸ τὸ χρῶμα τοῦ χιματός της· μὲ αὐτὸ κτίσθηκαν τὰ θεόρατα τείχη τῆς πόλεως σὲ

περίβολο δεκαπέντε χιλιομέτρων. Τὸν Γάλλο Πιερ Τέλθαρντ ντὲ Τσαγκρίν, μικρὴ τὴν ἡλικία, προκαλοῦν οἱ βράχοι, τὰ πετρώματα, τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ τῆς ἰδιαίτερης πατρίδας του, ὥστε νὰ γράψῃ κατόπιν ὅτι σ' αὐτή, ὡς σεισμογενῆ, χρωσταίει τὴν μυσήν του στὸ μυστήριό τῆς φύσεως. "Ὅτι τὰ στοιχεῖα προσφορᾶς διαμορφώνουν γενικὰ τὶς ἀνθρώπινες πράξεις ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιλογή τοῦ χώρου πρὸς δημιουργία οἰκισμοῦ, στοιχεῖα φυσικά, ὀριζόμενα στὰ πλαίσια τῶν ἀπαραίτητων ἀναγκῶν, ὅπως τὸ νερὸ κυρίως καὶ οἱ στειχωδῆς δυνατότητες ἐκμεταλλεύσεως τῆς γύρω περιοχῆς πού ἐκδηλώνεται εἰδικὰ στοὺς κλάδους γεωργίας, κτηνοτροφίας, κληρονομίας καὶ ἀλιείας" ἔτσι εὐδοκίμει ὁ οἰκισμὸς, τὸ κύτταρο συμβιώσεως, γενογὸς καθαυτὸ ἱστορικὸ, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκπορεύονται τὰ ἄλλα.

Εἰδικώτερα, δύναται ὁ φυσικὸς χώρος νὰ ὀνομασθεῖ *χ ῶ ρ ο ς - π λ ο ὕ τ ο ς*, ὅταν προσφέρει μιὰ ὕλη σὲ ἀφθονία, γιὰ τοὺς κατοίκους ἄλλων χωρῶν ἀπαραίτητῆ τὸ πετρέλαιον, συγκεντρωμένον κατὰ μιὰν ἐπίδρασιν τοῦ στήν διπλωματία γιὰ ὅσα κράτη ἄνατονταν τὴν ἀνάγκη του· ἢ ἀνακάλυψη πετρελαίου στήν ὕφαλοκρηπίδα τῆς Κόκκινης Θάλασσας δημιουργεῖ ἄλλα γεγονότα, σκέψεις καὶ ἀποφάσεις κατανομῆς αὐτῆς στὰ παράκτια κράτη μὲ σκοπὸ τὴν διεκδίκηση τοῦ πλοῦτος της, συμφωνίες, ἀμφιταλαντεύσεις, ἀνταγωνισμοὺς, πολέμους. Ἐκτὸς τοῦ φυσικοῦ καὶ ὁ τεχνητὸς καθίσταται χώρος προσφορᾶς μέχρι καὶ πλοῦτος, ὅπως ὁ οἰκισμὸς, ὅταν παράγει βιομηχανικὰ προϊόντα ἐνὸς ἰδιαίτερου εἴδους, προκαλώντας οὕτω γεγονότα πολιτικῆς καὶ οικονομικῆς φύσεως.

Ἦπὸ εἰδικῆ ἐπίσης ἄλλη μορφή παρουσιάζεται ὁ *χ ῶ ρ ο ς - κ λ ε ἰ δ ἰ* πού συναντᾶται τόσο στήν ξηρὰ ὅσο καὶ στή θάλασσα. Τέτοιοι χώροι ἀναφέρονται πολλοὶ πού ὄχι σπάνια γιὰ τὸν ὀνοματισμὸ των ἀντλοῦν ὄρους ἀποδεικτικούς τῆς φυσικῆς των ἐμφανίσεως. Ὡς πρὸς τὴν ξηρὰ χρησιμοποιοῦνται τὰ ὀνόματα *Σ τ ε ν ὀ ῆ* *Σ τ ε ν ἄ*, ὅπως τὰ περισσότερα γνωστὰ Δερβενάκια, Θερμοπύλες, Κρέσνα, Μακρυνόρος, χώροι, ὅπου ἔγιναν πολεμικὲς συγκρούσεις, διότι ἀνάλογα θέλησαν νὰ τοὺς ἐκμεταλλευθοῦν οἱ ἀντίπαλοι. Ὁμοίως μορφῆς χώροι εἶναι καὶ στή θάλασσα, λεγόμενοι *σ τ ε ν ὀ*, *σ τ ε ν ἄ ῆ* *π ο ρ θ μ ὀ ς*, στήν ἀρχαιότητα *π ε ρ α ἰ α*, συνήθως τοπωνύμιον, καθὼς *Π ε ρ α ἰ α Ρ ο δ ἰ ω ν* ἄσχετα μὲ τὸν ὄρο πού χρησιμοποιεῖται σὲ κάθε περίπτωση θαλάσσιου χώρου, ἔστω καὶ ἂν εἶναι ἀπόλυτα ὁμοιομορφία μὲ ἄλλη, πορθμὸς ἢ θαλάσσιον στενὸν εἶναι ἢ μεταξὺ δύο νήσων, δύο ξηρῶν ἢ μιᾶς νήσου καὶ μιᾶς ξηρᾶς θαλάσσια λωρίδα πού ἐνώνει δύο κλειστὲς θάλασσες, μιὰ κλειστὴ μὲ ἄλλη ἀνοικτὴ ἢ δύο ἀνοικτῆς, ἄσχετα μὲ τὸ πλάτος της· στῶν χώρων τούτων τὴν κατηγορία εἶναι τὸ στενὸ ἢ ὁ πορθμὸς τοῦ Βοσπόρου, τοῦ Γιβραλτάρ, τοῦ Ἑλλησπόντου (Δαρδανέλια), τοῦ Εὐρίπου, τῆς Μάγχης, τοῦ Ρίου - Ἀντιρίου, τῆς Μεσσηνίας, τοῦ Μαγελάνου. Ἐπειδὴ ἀποτελοῦν θέσεις - κλειδιά, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς χώρους αὐτοὺς ἀπασχολοῦν τὸ διεθνὲς δίκαιο, προκαλώντας οὕτω ἱστορικὰ γεγονότα, ἰδίως ὅταν οἱ φυσικοὶ κυρίαρχοι προβαίνουν, ὁσάκις θέλουν, στὸ κλεισμὸ τους· ὅταν δὲ εἶναι κατὰστασι ἐμπόλεμη, γίνεται ἀγώνας γιὰ βίαιον ἀνοιγμα καὶ, ὅταν αὐτὸς τερματισθεῖ, ρυθμίζεται τὸ ἀνοιγμὰ των μὲ συνθήκες· ὅλα αὐτὰ, διότι τὸ καθένα εἶναι *σ τ α υ ρ ο δ ρ ὀ μ ι*.

Στὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα, τὸ θαλάσσιον στενὸν, καταλήγει ἢ κατασκευὴ διώρυγας πού διανοίγεται σὲ στενὴ λωρίδα ξηρᾶς, διότι τεχνικὰ ἐνώνει δύο θάλασσες· ἐλκυσόμενος ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὴν σημασία ξηραίας τοποθεσίας, λύνει τὸ πρόβλημα, ὅπως ἔγινε στοὺς ἰσμοὺς Κορίνθου καὶ Σουέζ· διατέμνοντας ἐκεῖνη στὸ πῦρ πρόσφορο τμήμα της, δημιουργεῖ γεγονόσ, τὴν *δ ι ὠ ρ υ γ α*, καὶ πετυχαίνει κατόπιν ἄλλο, τὴν ἔνωση δύο θαλασσῶν, συντομεύοντας τὴν ἐπικοινωνία μὲ ἄλλες περιοχάς, ἐνῶ ἢ κάθε χρῆσις της ἀποτελεῖ ὁμοίαν ἰδιαίτερον γεγονόσ· στὸ πλῆθος αὐτῶν πού ἀρχίζει μὲ τὸ ἀνοιγμα τῆς διώρυγας καὶ ἀκολουθοῦν ἄλλα, τὸ ἐκάστοτε κλεισμὸν καὶ ἢ ἐκμετάλλ-

λευσή της, προστίθεται ή γεφύρωσή της, ώστε να υπάρχει τεχνητὸς ἰσθμὸς.

Ἐνῶ οἱ χώροι αὐτοὶ εἶναι ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν περιορισμένοι, ἄλλοι ἔχουν μεγάλη. Δύνανται νὰ εἶναι νησιά, μικρὰ ἢ μεγάλα, ὀλόκληρα κράτη πού νὰ ἔχουν ἀπόλυτα ἢ κατ' ἐκτίμησιν αὐτοῦ ἢ ἄλλου βαθμοῦ τὴν σημαντικότητά μεθ' ἃς τὶς βλέψεις ἄλλων. Μερικὰ συνιστοῦν τὰ πλευρά, ἄλλα τὸ υπογάστριον, τρίτα τὴν διόδον, ἄλλα τὶς θάσεις κατασκοπεύσεις, εἶναι ἡ μητρόπολις καὶ ἡ ἀποικία, ἡ μεγάλη καὶ ἡ μικρὴ δύναμις, ὁ προστάτης καὶ ὁ προστατευόμενος, ὁ ἐπεκτατισμὸς ἢ ὁ ἡγεμονισμὸς, ὁ καθένας ὡς ὑποκείμενο ἀφετηρίας ἢ ὡς ἀντικείμενο καταλήξεως. Ἀπὸ αὐτὰ ἐκπορεύεται ὁ χ ῶ ρ ο ς - θάση πού χρησιμοποιεῖται γιὰ ποικίλους σκοποὺς· ἐνῶ ἀπὸ παλαιὰ εἶναι τὸ φυλάκιον, μικρὸ οἶκημα σὲ φυσικὸν χῶρον, μετὰ τὴν τεχνολογίαν μετατρέπεται εἰς ἐγκατάστασιν μετὰ κατασκευαστικὰς ἰκανότητες μεγάλης ἀκτίνας· ἄλλοι τοποθετοῦνται ἀεροσκάφη πού ἀντικαθίστανται ὀλοένα μετὰ ἄλλα βελτιωμένων ἐκδόσεων, ἄλλοι ποικίλων εἰδῶν μηχανήματα· εἶναι οἱ λεγόμενες θάσεις μεγάλων κρατῶν σὲ χώρες ἐπιρροῆς των.

Ὅσο ἐλκύει τὴν προσοχὴν τοῦ ἀνθρώπου ἡ θετικὴ αὐτὴ πλευρὰ τοῦ φυσικοῦ χώρου μετὰ τὴν προσφορὰ χρησίμων ὕλων ἢ τῆς μορφῆς του, ἄλλο τόσο καὶ ἡ ἀρνητικὴ, ὅταν προβάλλει ἐ μ π ὀ δ ι α. Οἱ κάτοικοι τῆς Ὀλλανδίας ἀντέδρασαν εἰς τὴν πρόκλησιν τῆς θάλασσας μετὰ προχώματα εἰς ἀμμυδερεὲς ἀκτέες, μετὰ διώρυγας καὶ κανάλια πού ἤμποροῦσαν νὰ ἐλεγχθοῦν χρησιμεύοντας ἔτσι ὡς χώρος ἀναχαίσεως τοῦ ὕγρου στοιχείου. Ὅταν ὁ χώρος εἶναι σεισμογενής, ἡ μελέτη τῶν αἰτίων, γεγονότων καθ' αὐτὸ ἰδιαιτέρως, ὑλοποιεῖται μετὰ ἄλλο, τὴν ἀντισεισμικὴν κατασκευὴν τῶν κτισμάτων· ἡ τέχνη τῆς ξυλοκατασκευῆς εἰς τὴν Ἄλμα Ἄτα, πρωτεύουσα τοῦ Καζακστάν, ἐφθασε ἀπὸ τῆς σεισμικῆς δονήσεως εἰς τὸ ἀποκορύφωμά της, ὁ δὲ ἀρχιτέκτονας Α. Π. Ζενκὼφ, πρὶν ἑβδομήντα περίπου χρόνια, ἔκτισε ἀπὸ τὸ ξύλον τῶν δουνῶν Τιὰν Σιὰν τὸ ἀριστούργημά του, τὸν καθεδρικὸν ναὸν. Ὅταν λωρίδα ξηρᾶς χωρίζει δύο θάλασσας, μελετᾶται ἡ ἄρση τοῦ ἐμποδίου, ἕνα γεγονός, καὶ ἡ ἔνωσις ἐκείνων πραγματοποιεῖται, δεύτερον αὐτὸ, ἐνῶ διαδοχικὰ ἔρχονται ἄλλα, ἡ ἐκάστοτε χρῆσις του μετὰ κοινὸν γνῶρισμα τὴν σμίκρυνσιν τῶν ἀποστάσεων ἐπικοινωνίας. Κατ' ἀντίστροφον τρόπον ἐπικοινωνοῦν δύο ξηραῖες περιοχῆς μετὰ τὴν κατασκευὴν ἔργου, τὴν καθιέρωσιν πορθμείου, πού δαμιάζει τὸν θαλάσσιον χῶρον, ἄλλ' ὅταν ἦταν εὐρύτερος, ἀντιμετωπίσθηκε μετὰ ἄλλο κατασκευάσιμον, τὸ πλοῖον, πού μετὰ τὶς βελτιώσεις του, γεγονότα ἐπίσης, καθίσταται ἀσφαλέστερον εἰς τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔντασιν τοῦ κύματος. Ὅμοια κατορθώθηκε ἡ συντόμευσιν τῆς ἀποστάσεως εἰς τὴν ξηρὰν, μετὰ τὸ ζῶον εἰς τὴν ἀρχήν, μετὰ τὸ ἰππὴλατον ἀμάξιον κατόπιν, μετὰ τὸ μηχανήμα τέλος πού ἔχει παρουσιάσει ἄπειρες τελειοποιήσεις· εἰς τὴν ἴδιαν κατηγορίαν ἐντάσσεται ἡ σύνδεσις σιδηροδρομικῶν δικτύων, ὅπως τοῦ ἰταλικοῦ μετὰ τὸ γαλλικόν, πού ἐγένετο τὸ 1858 ἐπὶ Καβούρ μετὰ τὴν κατασκευὴν τῆς σήραγγας τοῦ ὄρους Genis. Ἄλλα ἐμπόδια τοῦ χώρου, ξηρασία, πλήμμυρα, ὀλισθηρότητα ἐδάφους, ἀντιμετωπιζοῦνται μετὰ ἀνάλογα ἔργα, ὑδρεύσεως καὶ ἀρδεύσεως, μετὰ ἀντερείσματα ἢ φράγματα. Ἐμπόδιον ἀποτελοῦσε ἡ βαρῦτητα πού ὁ ἀνθρώπος πέτυχε νὰ τὸ ξεπεράσει μετὰ ἀποτελέσματα τὸν δαμιασμὸν τοῦ ὑπερπιφανειακοῦ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης χώρου.

Ὅτω τὰ στοιχεῖα τοῦ φυσικοῦ χώρου, ἀρνητικὰ ἢ θετικά, σὲ κλίμακα βαθμῶν κατὰ κατηγορίαν καὶ συγκεκριμένην περίπτωσιν, ἀποτελοῦν ἀντίστοιχα κίνητρα δράσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ διαμορφώσεις αὐτῆς. Διαπιστώνονται σχετικὰ δύο γενικὲς ἀπόψεις· ἡ μία εἶναι ὅτι ἡ ἄρση ἐμποδίων ἢ ἐκμετάλλευσιν πλεονεκτημάτων τοῦ χώρου πού μεταφράζεται εἰς ποικίλια γεγονότων μετὰ ὄχι κανονικὸν καὶ ὁμοίμορφο ρυθμὸν εἰς ὅλα τὰ μέρη τῆς γῆς, ἡ δὲ ἄλλη ὅτι ὁ αὐτὸς χῶρος προσφέρεται διαφορικὰ εἰς τὴν γηγενὴν κάτοχόν του ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὸν ξένον. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἀπόψεις ἀνάγονται εἰς τὴν ἴδιαν αἰτίαν, τὸν ρ υ θ μ ι σ τ ῆ ἄ ν θ ρ ω π ο πού διχοτομεῖται εἰς ἀντίκρουσιν τοῦ

φυσικοῦ χώρου, διότι ἢ ὡς ἄτομο ἢ ὡς μέλος κοινωνικοῦ συνόλου.

Ἡ εὐρύτητα καὶ ἡ στενότητα τοῦ χώρου χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴν ἀμυνά του, ὅπως τὸ στενὸ τῆς Σαλαμίνας καὶ ἡ ἀπεραντοσύνη τῆς ρωσικῆς γῆς. Ὁ ἴδιος χώρος δύναται νὰ χωρίζεται ἢ νὰ ἐνώνει τοὺς ἀνθρώπους πού ἀνήκουν στὸ αὐτὸ ἔθνος· κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ ἐλληνικός διαμοιράζεται σὲ μικρὰ κράτη καὶ ἡ ὅλη πολιτικὴ τῶν ἱστορία χαρακτηρίζεται ἀπὸ πράξεις συνενώσεως καὶ διαχωρισμοῦ· στὶς ἀρχὲς τοῦ 1821 δημιουργήθηκαν οἱ τρεῖς διοικήσεις, Πελοποννησιακὴ γερούσια, Ἄρειος Πάγος στὴν Ἀνατολικὴ Στερεὰ Ἑλλάδα καὶ Γερούσια στὴ Δυτικὴ. Ὁ κανόνας αὐτὸς ἐφαρμόζεται πολλαχού, ὅπου κατὰ περιστάσεις διαδοχικὰ παρατηροῦνται διαχωριστικὲς ἢ ἐνωτικὲς κινήσεις πού ἐκδηλώνονται σὲ συγκρούσεις καὶ σὲ συνθήκες διακανονισμοῦ τῶν συνεπειῶν τῶν.

Στὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι νὰ μὴ μένει εὐχαριστημένος μὲ ὅσον χώρο διαθέτει καὶ ζητεῖ ἐπέκτασιν τῆς γνωριμίας του μὲ ἄλλον. Οἱ σκοποὶ εἶναι πολλοὶ καὶ οἱ τρόποι ἐκτελέσεως τρεῖς.

Οἱ τελευταῖοι διακρίνονται στὸ ἄτομο, ἰδιωτικά, καὶ στὴν ομάδα συλλογικά, πού δύναται νὰ εἶναι τὸ κράτος ὑπὸ ὁποιαδήποτε μορφῇ ἢ ἄλλος ὀργανισμὸς, ὅπως ἡ ἐκκλησία. Ἔτσι προετοιμάζονται καὶ πραγματοποιοῦνται ἀποστολὲς σὲ ἀγνωστους χώρους· ἄλλοτε ἡ συλλογικότητα συλλαμβάνει καὶ προχωρεῖ στὸ ἔργο ἐπιλέγοντας τὰ κατάλληλα πρόσωπα. ἐνῶ ἄλλοτε τὸ ἄτομο ἐκδηλώνει τὴ σκέψιν του σὲ ὀργανισμὸ πού τὴν ὑλοποιεῖ· δύναται ὅμως ἐκεῖνο νὰ μένει μόνον τοῦ ἀποκλειστικὸς φορέας τοῦ ἐγχειρήματος, καθορίζοντας τὴν κατεύθυνσιν καὶ τοὺς στόχους του.

Τὸ θέμα τούτων δὲν εἶναι τόσο ἀπλό, καθὼς φαίνεται, διότι σ' ἓνα γεγονός γνωριμίας ἐνὸς χώρου δύναται νὰ συνυπάρχουν περισσότεροι τοῦ ἐνός, ἀλλ' ἡ διάκρισις τῶν εἶναι ἀπαραίτητη. Ὁ πρῶτος στόχος εἶναι ἡ γνωριμία μὲ φυσικὴ συνέπεια τὴν διεύρυνσιν τοῦ γεωγραφικοῦ ὀρίζοντα. Τὴν πρώτην βάση σ' αὐτὸ ἔδωσαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες μὲ ἀποτελέσματα τὴν δημιουργίαν νέου γιὰ τότε κλάδου ἐπιστημονικοῦ, τῆς γεωγραφίας, κατόπιν δέ, μετὰ μακρόχρονην ἀνάπαυλα, μὲ τὴν ἀναγέννησιν, ἐπαναλαμβάνονται σὲ μεγάλην ἔκτασιν οἱ προσπάθειες ἀνακαλύψεως χώρων. Ὁ δεῦτερος εἶναι ἡ παντοειδὴς ἔρευνα τοῦ νέου γνωρίμου, ἰδιαίτερα ὡς πρὸς τὸν ζωνικὸ, τὸν φυτικὸ καὶ τὸν ὀρυκτὸ κόσμον πού διαθέτει μὲ ἀποτέλεσμα τὴν σύγχρονην προαγωγήν καὶ ἄλλων ἐπιστημῶν ποῦ ὑεῖχαν ὡς τότε πεδῖο ἐπεξεργασίας πολὺ περιορισμένο. Τρίτος ἔρχεται ἡ ἐκμετάλλευσιν τῶν πλεονεκτημάτων τοῦ ἤδη γνωστοῦ χώρου. Αὐτοὶ ὅλοι οἱ στόχοι πού ἐκφράζονται σὲ γεγονότα ἔχουν κοινὸ σημεῖο, γίνονται εἰρηνικὰ καὶ προέρχονται ἀπὸ ἄνθρωπον προηγμένο συγκριτικὰ μὲ ὅποιον ἐκεῖ διαμένει, ὅπου ἐκεῖνος πηγαίνει.

Υπάρχει ὅμως καὶ τὸ ἀντίθετον ρεῦμα, ἡ μετάβασις κατώτερον ἐνίοτε πολιτικὰ ἀνθρώπου σὲ προηγμένο τόπον. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ δὲν εἶναι ὁ φυσικὸς χώρος πού ἐλκύει, ἀλλ' ὁ τεχνητός, αὐτὸς πού ἔχει δημιουργηθεῖ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον, κάτοχον τοῦ φυσικοῦ χώρου. Καὶ ἡ μετάβασις γίνεται κατὰ δύο τρόπους, εἰρηνικὰ ἢ ἐπιδρομικὰ. Εἶναι φανερό πῶς ἡ ἔλξις γίνεται ἀπὸ τὸν τεχνητὸν πῶρον μὲ ὅλον τοῦ τὸ πολιτικὸν περιεχόμενο. Ἡ διαφορὰ εἶναι ὅτι τὸν πρῶτον τρόπον χρησιμοποιεῖ ὀργανωμένη ομάδα μὲ σκοπὸν νὰ λεηλατήσῃ ἀπλῶς ἢ νὰ ἐγκατασταθεῖ μόνιμα καὶ νὰ κυριαρχήσῃ ὅσο σκέπτεται ἢ μπορεῖ νὰ τὸ πετύχει, ὁ δὲ ἄλλος ἐφαρμόζεται ἀτομικὰ, ἔστω καὶ ἂν τοῦτο παίρνει ἐνίοτε συνέχειαν κατὰ μιμησιακὴν ἐπιταγήν.

Ἀπὸ τὸν δεῦτερον πηγάζει ἡ κατάκτησις μὲ τὶς διαδοχικὰς ἐπιπτώσεις τῆς. Ὡς πρὸς τὸν πρῶτον παρουσιάζεται μεγάλην ποικιλίαν. Τὸ ἄτομον μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ πολιτικοῦ φυγάδα ἢ τοῦ μετανάστη παίρνει ἀπὸ ἐνδογενεὴν ἢ ἐξωγενὴν λόγον τὴν ὁδὸν πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, γιὰ νὰ δημιουργήσῃ ἐκείναι σχετικὸν μὲ τοὺς στοχασμοὺς του· ὁ πρῶτος, γιὰ νὰ ἀνατρέψῃ τὸ καθεστὸς πού τὸν ἐδίωξε ἄμεσα ἢ ἔμμεσα, ὁ δεῦτερος, διότι δὲν τὸν χωρεῖ ὁ τόπος του, ὁ ἄλλος, γιὰ νὰ ἀποκτήσῃ χρήματα μὲ κατάληξιν κα-

τόπιν στήν ἐκτέλεση ἔργων εὐποιίας στήν ιδιαίτερη πατρίδα του, ἢ γιὰ νὰ ἀνοίξει τὸν δρόμο ἀναπτύξεως τῶν πνευματικῶν ἢ καλλιτεχνικῶν του καταβολῶν. Ὁ Δομῆνικος Θεοτοκόπουλος, νεαρός ζωγράφος, εἰδικώτερα στήν ἀγιογραφία, μόλις εικοσιπένε χρόνων, φθασμένος ἔστω καλλιτέχνης στή γενέτειρά του, φεύγει καί διαδοχικά ζεῖ σέ ἄλλες χώρες, στίς πόλεις Βενετία, Μπασάνο, πάλι Βενετία, ὕστερα Ρώμη, Τολέδο, ἱκανοποιώντας τοὺς ἐρεθισμοὺς τοῦ ταλάντου του. Ἀπὸ μικρὸ χωριὸ τοῦ Τέμεσβαρ ξεκίνησε ὁ Obradovich, γεννημένος τὸ 1873, γίνεται μοναχός, διαμένει πολλὰ χρόνια στή Γερμανία, ταξιδεύει Ἀγγλία, Γαλλία, Ρωσία καί Βαλκάνια μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀρχίσει πρῶτος γράφοντας στήν ὀμιλουμένη γλῶσσα καί δημιουργώντας οὕτω τὴ νέα σερβικὴ λογοτεχνία. Ἡ ἀποδημία, πολὺ στὸν Ἑλληνα γνωστή, ἀναγόμενη σέ πολὺ παλαιούς χρόνους, προσφέρει μεγάλον ἀριθμὸν περιπτώσεων πού ἀποδεικνύουν ὅτι κανονικὰ ἢ ἀλλαγῆ τόπου δράσεως τοῦ ἀνθρώπου, ὅποια καί ἂν εἶναι ἡ αἰτία, συνιστᾷ στοιχεῖο ἀποδεικτικὸ συμπεράσματος ὅτι ὁ χώρος ἐλκύει καί ὡς ἓνα αἰθιῶ, ἀρεκτὰ σημαντικὸ, συντελεῖ στή δημιουργία ἱστορικῶν πράξεων πού θὰ ἀπουσίαζαν μὲ τὴν ἀντίθετη τακτική. Ἐπὶ πλέον, ἀπὸ τὴν μεταβολὴ αὐτῆ τοῦ χώρου προκύπτουν ποικίλα γεγονότα γενικῆς φύσεως, ἀντιθέσεις ἢ προσεγγίσεις διακρατικῆς χαρακτῆρα μὲ διαδοχικὲς ἐναλλαγές· ἱστορικὴ διάσταση δύναται νὰ παίρνει στὸ ἐξωτερικὸ ἢ πιὸ ἀσήμαντη γιὰ τὴν πατρίδα του πράξη τοῦ ξενιτεμένου, μικροῦ ἀκόμη ἀξιοματούχου ἢ καί ἀπλοῦ ἰδιώτη, ἐνῶ μὲ τὴν ἐπανάληψή της συγκεντρώνεται σύνολο διαθέσεων πού δημιουργοῦν θάσεις διαμορφώσεως εὐμενέστερων ἢ ψυχρότερων σχέσεων μεταξὺ δύο κρατῶν.

Ἡ ἀλλαγὴ τοῦ τόπου διαμονῆς ἀπὸ τὸ ἄτομο πού γίνεται ἄμεσα καί ἀπὸ τὸ καθεὶνα εἰρηνικὰ ἢ ἔμμεσα κατόπιν ἀναστατώσεων καί ὀμαδικῶν ἐπιφέρει αὐξησὴ ἢ μείωσιν τοῦ πληθυσμοῦ ὀρισμένων οἰκισμῶν σέ γοργὸ ρυθμὸ μὲ δύο ἀντίθετα ἀποτελέσματα· τὸ ἓνα εἶναι ἡ δημιουργία τῶν τεχνητῶν τοῦ εἶδους αὐτοῦ χώρων σέ μέγεθος πού δὲν ἤμποροῦσε νὰ πιάσει προηγουμένως ἢ ὅποιαδήποτε ὑπερφυσικὴ φαντασία, τὸ δὲ ἄλλο ἢ καταστροφὴ ὁμοίων χώρων χωρὶς ἀναδίωσιν. Οἱ οἰκισμοὶ αὐτοί, μικρότεροι ἢ μεγαλύτεροι, διοικητικὰ ἢ οἰκονομικὰ κέντρα, συνιστοῦν τοὺς ἐγκεφάλους πού συλλαμβάνουν καί διοχετεύουν ἐνέργειες μὲ ποικίλες προεκτάσεις.

Ἀπὸ τὴν ὅποιασδήποτε φύσεως, τρόπου ἢ ἀφετηρίας ἀλλαγῆ διαμονῆς ἀτόμου ἢ ὀμάδας προέρχονται ποικίλης μορφῆς γεγονότα, στήν ἀρχὴ ἄμεσα καί κατόπιν ἔμμεσα, παροικία, προτεκτοράτο, ἀποικία, ζώνη ἐπιρροῆς, μεταβολὴ κατανομῆς τοῦ πληθυσμοῦ τῶν οἰκισμῶν καί ἄλλα, γιὰ νὰ γίνει περιορισμὸς σέ λίγα εἰδικὰ παραδείγματα, συγκεντρώνονται ὅμως ὅλα στὸν συνεχῶς ἀξανατόμο πόθο γνωριμίας μὲ ἄλλον χώρο ἄσχετα μὲ τὴν κατεύθυνσιν ὁρρᾶ, νότου, ἀνατολῆς ἢ δύσεως. Παράλληλα ἢ ὅταν θεωρηθεῖ πὼς ἐξαντλήθηκαν τὰ περιθώρια τοῦ πλανῆτη, μὲ τὴν ξηρὰ καί τὴν θάλασσα, τὴν ἐπιφάνεια καί τὸν ὑποεπιφανειακὸν χῶρον, ἀναζητοῦνται νέοι χῶροι, ἄλλα ἄστρα, στὸ ἀχανές διάστημα.

Ἄλλη τέλος πτυχὴ σχέσεων χώρου καί ἀνθρώπου στὸ ἱστορικὸ γεγονὸς ἐμφανίζεται στήν ὄνομα τολογία πού χρησιμοποιεῖται γι' αὐτὸ, καθὼς ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν δημιουργία τῶν τοπωνυμίων· μερικὰ τὴν ἐναποθέτουν στὸ φυσικὸν χῶρον ἀποκλειστικὰ, ὅπου θετικὰ, συμβολικὰ ἢ ἀρνητικὰ σημαίνεται ἢ ιδιαίτερη σχέση αὐτοῦ, τὸ μέγεθος, ἢ μορφὴ, τὸ σχῆμα, τὸ εἶδος αὐτοφουῶς παραγωγῆς, ἄλλα στὸν τεχνητὸ πού ἀφετηρία ἔχουν τὴν παντοειδῆ ἐνέργεια τοῦ ἀνθρώπου καί ἄλλα ὡς σύνθετα εἶναι μικτὰ. Μὲ τὰ τοπωνύμια σχετίζεται ἢ ὀνοματολογία τῶν γεγονότων πού ὑποχρεωτικὰ δημιούργησε ὁ ἀνθρώπος, θέλοντας νὰ διακρίνει τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ ἄλλο, ἀσχετῶς ἐὰν αὐτὴ παίρνει ὄχι σπάνια συμβολικὸν χαρακτῆρα καί δὲν ἀποδίδει τὴν πραγματικότητά τοῦ χώρου ἐκάστου. Βασικὸ τῆς γνώρισμα εἶναι ἡ ποικιλία.

Ἡ ὀνομασία πρῶτα περιορίζεται σὲ θέσθι ἀκατοίκητῃ τοῦτο ἰσχύει ἀποκλειστικά καὶ ὄχι σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις ὑποχρεωτικά, σὲ μάχες, ὅπως ἀκριβολογεῖται στοῦ Σταυροῦ τῶν Θεοδοριάνων τὸ 1821, χωρὶς νὰ ὑπολογίζονται οἱ χώροι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους ξεκίνησαν οἱ ἀντίπαλες δυνάμεις· τὸ ἴδιο συμβαίνει, ὅταν ὀνοματίζονται ἀπὸ τοὺς οἰκισμοὺς, ἀσχέτως ἐὰν ἡ διεξαγωγή των ἀπλώθηκε καὶ πέραν ἀπὸ τὰ σπίτια των. Ὅμοιες ὀνομασίες δίδονται καὶ σὲ κάθε εἶδους συμφωνίες μεταξὺ κρατῶν, ὅπως ἡ συνθήκη τοῦ Λοσκάρνο, ἡ τῶν Σεβρῶν, διότι ἐκεῖ ὑπογράφηκαν· ἡ ὀνομασία «χιονιαδῆτικη ζωγραφικὴ» πηγάζει ἀπὸ τὰ ἔργα ζωγράφων - τέκνων τοῦ χωριοῦ Χιονιάδες ἐπὶ τουρκοκρατίας· στὴν ἴδια κατηγορία ἐντάσσεται ἡ «καλαριτωτική χρυσοχοϊκή».

Κατ' ἐπέκτασι, ὀνοματίζονται γεγονότα ἀπὸ περιοχῇ ἀπὸ αὐτοῦ πηγάζουν οἱ ὅροι «κρητικὸς» ἢ «κυκλαδικὸς» πολιτισμὸς, σύνολο ἔργων τῶν κατοίκων τῆς Κρήτης ἢ τοῦ συμπλέγματος τῶν Κυκλάδων πού ἐμφανίζουν ὁμοιομορφία, ἢ δὲ «καμποτζιανὴ ἀρχιτεκτονικὴ» τῆς ἐποχῆς τῶν αὐτοκρατόρων ἀντιπροσωπεύεται ἀπὸ 200 ναοὺς πού κτίσθηκαν ἀπὸ τὸν 9ο ἕως τὸν 13ο αἰῶνα στὴν περιοχὴ τοῦ Ἰλγκὸτ Βάτ· θὰ ἤμποροῦσε νὰ προστεθεῖ ὁ ὅρος «μακεδονικὴ τέχνη» τῶν τελευταίων χρόνων, στὴν ὁποία ὑπάγονται ὀρισμένης τεχνοτροπίας ἔργα μὲ θάσθι τὸν χώρο τῆς Μακεδονίας, ὅπως καὶ «ἐπτανησιακὴ» λογοτεχνία» κατὰ τὸν 19ο αἰῶνα. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἀναφερόμενους σὲ πολιτισμικά γεγονότα, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι πού ὀνοματίζονται πολιτικά, «βαλκανικοὶ πόλεμοι», οἱ τοῦ 1912—13, διότι ἔγιναν στὸν χώρο τῆς Βαλκανικῆς, «δυτικὴ» δημοκρατία καὶ ἡ ἀντίστοιχη «ἀνατολικὴ» πού ἀναφέρονται σὲ πολιτειακὲς μορφές, δημιουργήματα τῆς ἀμέσως μετὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον περιόδου στὴν Εὐρώπη, διαιρούμενη σὲ δύο τομεῖς, μὲ συγκεκριμένα εἰδικὰ σύνορα.

Ὡς πρὸς τὸν χώρο αὐτὸν ἡ προσδιοριστικὴ τοῦ γεγονότος ὀνομασία δύναται νὰ μὴν ἀναποκρίνεται στὴν πραγματικότητά καὶ τὰ αἷτια νὰ εἶναι διάφορα. Ἐνῶ ἡ κατασκευὴ διώρυγας σὲ στενὸ ξηρὰς ἐνώνει δύο θάλασσες, ἐξακολουθεῖ ἀκόμη νὰ λέγεται Ἰ θ σ μ ὶ σ τὸ ἴδιο μέρος διατηρώντας τὴν ἀρχικὴ ὀνομασίαν του. Κατὰ κανόνα σχεδὸν «πελοποννησιακὸς» λέγεται ὁ πόλεμος 431—404 π.Χ., ἐνῶ δὲν διενεργήθηκε μόνον στὴν Πελοπόννησο, ἀλλὰ σὲ μεγάλο τμήμα τοῦ κεντρικοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ἀπὸ τὴν Σικελία καὶ τὴν Κάτω Ἰταλία ἕως τὰ δυτικὰ παράλια τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τὴν Κέρκυρα καὶ τὰ νότια μέρη τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ἕως τὸ τελευταῖο ἄκρο τῆς Πελοποννήσου, μετὰξὺ δύο συνασπισμῶν, τοῦ ἀθηναϊκοῦ καὶ τοῦ σπαρτιατικοῦ, πού ὁ καθένας περιλάμβανε κράτη ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ἔθνους· πρόκειται περὶ μικτοῦ χώρου, ὅπου διεξάγονται γεγονότα καὶ πού διακρίνεται σὲ ἀκατοίκητο, κατοικημένο, σὲ ξηραῖο καὶ θαλάσσιο. Σὲ παρόμοιο χώρο ἔγιναν πόλεμοι μετὰξὺ ἄλλοεθνῶν κρατῶν καὶ ἔχουν ὀρθὲς ὀνομασίες, ὅπως τουρκογενετικὸς, ρωσοτουρκικὸς, ἀφοῦ τὰ πολλὰ καὶ ποικίλα ἐπὶ μέρους γεγονότα των ἐντοπίζονται στὶς ἐπικράτειες τῶν δύο ἐμπολέμων.

Εὐρύτερος ἀκόμη χώρος εἶναι ἡ γῆ, ὅλος ὁ πλανήτης, πραγματικὰ ἢ μὲ δόση, μικρὴ - μεγάλη, σὲ ὑπερβολή· ὀνοματίσθηκε ὁ πόλεμος τοῦ 1913—1918 «παγκόσμιος», καθὼς καὶ ὁ τοῦ 1939—44, ὅποτε αὐτὸς ἀριθμήθηκε δεύτερος καὶ ὁ ἄλλος πρῶτος, ἀσχέτως ἂν δὲν ὑπῆρξε πλήρης καὶ ἡ αὐτὴ συμμετοχὴ τῶν κρατῶν τῆς γῆς· μὲ τὸ ἴδιο ἐπίθετο χαρακτηρίζονται διεθνεῖς ὀργανισμοί, στοὺς ὁποίους μετέχουν οἱ πρὸ πολλῶν κρατικῶν μονάδες τῆς γῆς, σκοπεύοντας τὴν διατήρησιν τῆς εἰρήνης, ὅπως ἄλλοτε ἡ Κοινωνία τῶν Ἐθνῶν καὶ σήμερα ὁ Ὄργανισμὸς Ἠνωμένων Ἐθνῶν· κατὰ σχετικὴ ἐπίδρασιν τὸν ἴδιο χαρακτηρισμὸν παίρνουν καὶ κλαδικὲς ὀργανώσεις, ὅπως ἡ παγκόσμια ὑγεία. Φυσικὸ εἶναι τὸ ἐπίθετο αὐτὸ νὰ ἀποδίδεται σὲ ὀρισμένα γεγονότα, σημαίνοντας ὅτι ἔγιναν σὲ ὅλη τὴ γῆ ἢ ἀναφέρονται στοῦ σύνολο τῆς ἐκτάσεώς της, ἀσχέτως ἂν τοῦτο δὲν ἀπηχεῖ κάποτε τὴν πραγματικότητά.

Μικτό χώρο ακόμη ευρύτερο έχουν όσα γεγονότα εκπορεύονται από τον γήινο πλανήτη και συνεχίζουν την πορεία τους πέραν από την επικράτεια εκείνου, είναι το διάστημα, ο όλος «κόσμος», το σύμπαν· το καθένα τους άφετηρία έχει μικρό χώρο της ξηράς, το κέντρο έκτοξεύσεως των πυραύλων, ύστερα τον έναέριο χώρο της γης, κατόπιν το άχανές διάστημα, όχι όλο, άλλ' όσο έντοπίζεται στον συγκεκριμένο στόχο, τότε με προσέδραφση στη σελήνη και τότε με την αναζήτηση στοιχείων σε άλλες μονάδες του σύμπαντος όσων έγινε ως τώρα ή εκάστοτε γίνεται. Στην κατηγορία σχέσεων χώρου - γεγονότος έντάσσεται ή τοποθέτηση δορυφόρου.

Έκδηλη παρατηρείται ή διαφορά του θαλάσσιου, του έναέριου και του διαστημικού χώρου με τον ξηραίο που αποτελεί και την βάση της όνομασίας. Στον τελευταίο ύφίσταται πλήθος τοπωνυμίων σχετικών με χώρο, μεγάλο ή μικρό, κατοικημένο ή μη, φυσικό ή τεχνητό, στενώτερο ή ευρύτερο, αλλά πάντοτε προσδιοριστικό, καθό χρησιμοποιούμενο και άμετακίνητο. Αυτός ο λόγος που ή έρευνα όνοματίζει ιστορία οικισμού όποιουδήποτε μεγέθους, περιοχής, διαμερίσματος, κράτους, ήπειρου, όπου έγινε κάθε φύσεως γεγονότα, πολιτικά και πολιτισμικά. Το μειονέκτημα του θαλάσσιου χώρου είναι ότι τα τοπωνύμια του, ανταποκρινόμενα σε μεγάλες εκτάσεις, όπως Ειρηνικός ώκεανός, Μεσόγειος θάλασσα, Αιγαίο πέλαγος, δέν έξυπηρετούν τον άκριβή έντοπισμό κάθε γεγονότος, θεμελιώδες αίτημα της ιστορίας, αφού ο μόνος τρόπος που διαθέτει, οι αριθμοί μοιρών σε μήκος και πλάτος, δέν δύναται να εκπληρώνουν την άποστολή αυτή. Για την περίπτωση του κενού αυτού χρήσιμα είναι άμεσα ή έμμεσα τα τοπωνύμια της ξηράς με την μεγάλη τους άφθονία. Επιλέγεται φυσικά όποιο είναι ή θεωρείται πλησιέστερο στο πεδίο του γεγονότος ή το περισσότερο γνωστό, καθώς τα όνόματα των ναυμαχιών Σαλαμίνας, Μυκάλης, Ναυπάκτου, Πύλου άν γίνεται σε κόλπο, παίρνει το όνομα τούτου που είναι όμοίως από την ξηρά. Το ίδιο σύστημα όνοματισμού εφαρμόζεται και στα γεγονότα του έναέριου και του ύποθαλάσσιου χώρου, άλλ' ή πιο δύσκολη πτυχή βρίσκεται στον διαστημικό χώρο εκτός μόνον από γεγονότα που καταλήγουν στο έδαφος του κοσμικού σώματος.

Ίδιαίτερη άποψη του θέματος συνιστά ή όχι σπάνια συνήθεια να μη γίνεται χρήση του πραγματικού τοπωνυμίου. Η άφήγηση που φυσικά έρχεται πάντοτε άργότερα, ελάχιστα ή πολύ δύναται να μη μνημονεύει το συγκεκριμένο δωμάτιο ή όλόκληρο το οίκημα όπου εκείνο άνήκει, διότι ένίοτε δέν έχει από τα πράγματα την δυνατότητα· πρέπει να αποδλέπει στη λεπτομερειακή έξιτόρηση του γεγονότος, για να μνημονευθούν όλοι οι χώροι, όπου σχεδιάσθηκε, αποφασίσθηκε και πραγματοποιήθηκε· τούτο καθίσταται καθορθωτό βασικά μόνον, όταν ή άφήγηση τελείται στον συγκεκριμένο χώρο που σχετίζεται το γεγονός. Σε άλλες περιπτώσεις ή άναγραφή του δωματίου ή του οικήματος δυσχεραίνει τον έντοπισμό, διότι είναι χώροι σχεδόν άγνωστοι και στην ουσία χωρίς δύναμη με άποτέλεσμα να έπιστρατεύονται διαδοχικά οι όνομασίες του οικισμού, της στενώτερης περιοχής που υπάγεται ούτος, της ευρύτερης ακόμη, άν της προηγούμενης δέν προσφέρει τον άπαραίτητο κατατοπισμό. Ούτω, ή ευρύτητα του χώρου, όπου έγινε το γεγονός, άφανίζει τον μικρής εκτάσεως και φυσικό είναι να άλλοιώνεται ή σχετική πραγματικότητα, μεγάλο μειονέκτημα των συνθετικών ιστορικών έργων. Όλα αυτά ισχύουν για τα πολιτικά γεγονότα, ενώ στην περίπτωση των πολιτισμικών, ειδικά, όταν οι χώροι άποτελούνται αυτής φύσεως γεγονότα, εύλογο είναι να καταγράφονται στην πραγματικότητα.

••

Ούτω βάση του ιστορικού γεγονότος άπαραίτητη άποτελεί ο φυσικός χώρος, άκίνητος άσφαλώς, έφθσον ως προς την ιστορία είναι άνεπαίσθητη ή περί τον ήλιο κίνηση του πλανήτη, άσχετός άν ή σχετική θεωρία συνιστά ιστορικό γεγονός. Έκτός από την άμετακίνησία του ο χώρος αυτός έμφανίζεται κατά τμήματα υπό διάφορες

μορφές, ξηραία, θαλάσσια, ύπεδαφική, ένδοθαλάσσια, ύπερεπιφανειακή και τέλος διαστημική που άρχίζει από όπου τελειώνει ή οποιαδήποτε επικράτεια τής γής.

Από ένα μέρος του, τó στερεό, που άρχισε ó άνθρωπος από τήν εμφάνισή του να ζει, ξεκίνησε να τόν γνωρίζει όλον τόν παρατηρεί, τόν σπουδάζει, τόν αναλύει ή τόν συνθέτει από έσωτερική παρόρμηση που είναι συγχρόνως ύλική και ψυχική, χωρίς να γίνονται τά όρια τής καθεμιάς ειδικάριτα σε κάθε του ενέργεια με τήν παρόρμηση αυτή ως μέσο, άλλοτε ισχυρή και δυναμική, άλλοτε χαλαρή και αδύναμη, περισσότερο ή λιγώτερο κατά περίπτωση άποδοτική, άποκαλύπτει τά μυστικά του, τόν πλούτο που περιέχει και τά έμπόδια που εμφανίζει, αίροντας δέ αυτά και χρησιμοποιώντας εκείνον κατάλληλα φθάνει σε αντίστοιχα έπιτεύγματα.

Μεταξύ τούτων, με τήν επέκταση τής έργασίας αυτής στον φυσικό χώρο, παρουσιάζει ó άνθρωπος άλλους, πολλούς και ποικίλους χώρους, που άπαρτίζουν στο σύνολό τους τεχνητό δημιούργημα ούτος ανθρώπινο που εκφράζεται σε συνεχώς αυξανόμενο πλήθος αντικειμένων μικρού ή μεγάλου έμβαδού και όγκου με ποικιλία κατηγοριών, διακρίνεται σε σταθερό και κινητό. Είναι όλα ιστορικά γεγονότα με άμεσο ή έμμεσο στόχο τήν καλύτερη έκαστοτε βίωση. Άλλ' έπειδή ó άνθρωπος εκτός τούτου και συμβιώνει με τά άλλα μέλη του γένους του, τά σχετικά γεγονότα που ανάγονται σε δύο έννοιες, τήν αντίθεση και τήν συνεννόηση, τήν καθεμία σε κλιμάκωση έντονη και ποικίλη, εκδηλώνονται όλα στον φυσικό χώρο, καθολική θάση τής ανθρώπινης ζωής, ενώ σε όρισμένο τμήμα του κινείται ή μένει άκίνητος ó τεχνητός. Αυτός ó δεύτερος χαρακτηρίζεται γενικά ως μέσο, αλλά, τουλάχιστον στη γένεσή του, είναι παγματικά γεγονός καθαυτό ιστορικό, καθίσταται δέ άμέσως ύστερα χώρος, όπου κάμνει τήν εμφάνιση ως όμοιο έπίσης γεγονός ή ανθρώπινη πράξη, όποια φυσικά παρουσιάζει τά στοιχεία τής ιστορικότητας.

Στήν επιδίωξή του ó άνθρωπος να βελτιώνει όσο μπορεί περισσότερο τήν βίωσή του με τήν δημιουργία του τεχνητού χώρου ως γεγονός και ως πεδίου εκδηλώσεως άλλων όχι μόνον επιφέρει συνεχή περιορισμό στην έκταση του φυσικού, αλλά και του άσκει επίδραση διττή, ευχάριστη - δυσάρεστη, καλή - κακή, ώφέλιμη - βλαβερή. "Αν αυτός, όνοματισμένος ήδη φυσικό περιβάλλον, ύφίσταται από τόν τεχνητό συνεχώς φθορά, ιστορικό και αυτή γεγονός σε κάθε περίπτωση, όπου και όποτε συμβαίνει, εύλογο είναι να του άναπτυχθεί άμυντική διάθεση με άποτέλεσμα τήν εκδίκηση, όταν τά όρια ξεπερασθούν' άλλ' αυτό, αν προλαβαίνεται ή όχι, άνήκει στα πλαίσια διαφορετικού είδους έργασίας.

ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Β. ΠΑΠΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Θεολόγου Καθηγητού

Η ΕΡΓΑΣΙΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΝ ΑΝΤΙΛΗΨΙΝ*

Με ἀφετηρίαν λοιπόν τὰς ἀρχὰς καὶ ἀντιλήψεις αὐτὰς ὁ Καπιταλισμὸς προχωρεῖ μὲ συνέπειαν διὰ τὴν θεμελίωσιν καὶ ἐπικράτησιν εἰς τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν τοῦ λεγομένου «οἰκονομικοῦ ἀνθρώπου», ὁ ὁποῖος, ὡς ἐλέχθη, εἶναι ξένος πρὸς πᾶσαν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἐπιταγὴν. Οὕτω μὲ θάσιν τοὺς ἀτέγχετους καὶ σιδηροὺς νόμους τῆς οἰκονομίας, ρυθμίζει ὁ Καπιταλισμὸς τὸ θέμα τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἀμοιβῆς τῆς, ἣ ὁποία καὶ καθορίζεται ἀπὸ τὸν νόμον τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως⁸⁶. Καθίσταται δηλαδὴ ἡ ἐργασία ἐν ἐμπόρευμα, ἡ δὲ ἀμοιβὴ εἶναι ἡ τιμὴ τοῦ ἐμπορευματοῦ. Εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ τιμὴ τοῦ ἐμπορευματοῦ καθορίζεται ἀπὸ τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ζήτησίν του. Καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς τιμῆς ἀπὸ τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς, κατὰ τὸν Μάρξ, εἶναι τὸ ἴδιον μὲ τὸν καθορισμὸν τῆς τιμῆς ἀπὸ τὸν ἐργάσιμον χρόνον, ποῦ ἀπαιτεῖται διὰ νὰ παραχθῇ ἐν ἐμπόρευμα, ἀφοῦ τὸ κόστος τῆς παραγωγῆς ἀποτελεῖται ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπὸ τὰς πρώτας ὕλας καὶ τὴν φθορὰν τῶν ἐργαλείων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐργασίαν. Οἱ αὐτοὶ ἀκριβῶς νόμοι ἰσχύουν καὶ εἰς τὰς σχέσεις ἐργασίας καὶ μισθοῦ ἢ τιμῆς τῆς ἐργασίας⁸⁷. Ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας, στηριζόμενος ἐπὶ τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, ἄλλοτε θὰ ἀνεβαίη καὶ ἄλλοτε θὰ πίπτῃ. Ἐπομένως, ὅπως ἔχομεν διακυμάνσεις τῶν τιμῶν καὶ τῶν ἐμπορευμάτων, ἔχομεν καὶ διακυμάνσεις μισθοῦ καὶ ἐργασίας. Ὅταν ἔχομεν ὑπερπαραγωγὴν ἐμπορευμάτων, θὰ ἔχομεν καὶ πτώσιν τῆς τιμῆς των καὶ ὅταν ἔχομεν ἔλλειψιν βιομηχανικῶν ἀγαθῶν, θὰ ἔχομεν αὐξήσιν καὶ τῆς τιμῆς των. Τοῦτο ἀκριβῶς συμβαίνει καὶ μὲ τὴν ἐργασίαν καὶ τὴν ἀμοιβὴν τῆς. Προσφορὰ πολλῶν ἐργατικῶν χειρῶν συνεπάγεται μείωσιν τοῦ ἡμερομισθοῦ, λέγουσιν οἱ Καπιταλισταί. Ἡ μείωσις ὁμοῦ τοῦ ἡμερομισθοῦ θὰ πίπτῃ συνεχῶς, ἕως ὅτου παύσῃ ἡ ὑπερπροσφορὰ ἐργατικῶν χειρῶν καὶ μέχρις ἐνὸς ὀρίου, τοῦ λεγομένου «ὀρίου τῆς λιμοκτονίας»⁸⁸, κάτω τοῦ ὁποίου δὲν συμφέρει νὰ κατέλθῃ τὸ ἡμερομισθιον, διότι τότε θὰ ἔχομεν θανάτων ἐργατῶν ἐκ τῆς πείνης, ὅποτε μοιραίως θὰ ἔχομεν μείωσιν τῆς προσφορᾶς ἐργατικῶν χειρῶν, αὐξήσιν τῆς ζητήσεως καὶ ὡς ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον αὐτῶν αὐξήσιν τοῦ μισθοῦ. Συμπέρασμα ἐπομένως τούτου εἶναι ὅτι ὁ μισθὸς πρέπει νὰ κυμαίνεται ἀπὸ τοῦ ὀρίου λιμοκτονίας μέχρις ἐνὸς ὠρισμένου σημείου ποῦ δὲν θὰ φθάσῃ εἰς τὴν εὐμάρειαν, διότι τότε πάλιν θὰ ἔχομεν ὑπερπροσφορὰν ἐργατικῶν χειρῶν, ἐλάττωσιν τῆς ζητήσεως, μείωσιν τοῦ ἡμερομισθοῦ κ.ο.κ. Ὁ μισθὸς λοιπὸν πρέπει νὰ ταλαντεύεται περίξ τοῦ ὀρίου λιμοκτονίας, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ καὶ τὴν θεμελιώδη ἀρχὴν τῆς Καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Διεπόμενος ἐπομένως καὶ ὁ μισθὸς τῆς ἐργασίας ὑπὸ τῶν ἰδίων γενικῶν νόμων τῶν ρυθμιζόντων τὴν τιμὴν τῶν ἐμπορευμάτων, ἄλλοτε

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 106.

86. Π. Μελίτη - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 221.

87. Κ. Μάρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιο - Ἐκδόσεις «Θεμέλιο ΕΠΕ» Ἀθήνα 1976, σελ. 51.

θά ἀνέρχεται καὶ ἄλλοτε θά κατέρχεται, βάσει τοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ τῆς ζητήσεως, βάσει τοῦ συναγωνισμοῦ μεταξύ Καπιταλιστῶν καὶ ἐργατῶν. Πάντως αἱ διακυμάνσεις τοῦ μισθοῦ τῆς ἐργασίας ὀφείλονται εἰς τὰς διακυμάνσεις τῶν τιμῶν τῶν ἐμπορευμάτων⁸⁹. Ὁ ἐργάτης θά ἀμειβεται τόσον, ὥστε νὰ μὴ κινδυνεύῃ νὰ λιμοκτονήῃ. Αὐτὸς εἶναι ὁ φυσικὸς νόμος κατὰ τὴν Καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν καὶ ἀφοῦ οἱ φυσικοὶ νόμοι ὑπακούουν εἰς τὴν σιδηρὰν νομοτέλειαν, δὲν δύναται νὰ ἔχη θέσιν συναισθηματισμὸς ἢ συζήτησις περὶ δικαιοσύνης ἢ ἀδικίας. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Καπιταλισμὸς ταυτίζεται ἐν πολλοῖς μὲ τὸν Μαρξισμόν, ἀφοῦ καὶ αἱ οἰκονομικαὶ θέσεις τοῦ Μαρξισμοῦ, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀμοιβὴν τῆς ἐργασίας συμπίπτουν σχεδὸν μὲ τὸν Καπιταλισμόν, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι, ἐνῶν εἰς τὸν Καπιταλισμόν ἐργοδότης εἶναι ὁ οἰοσδήποτε κεφαλαιοκράτης, ὁ Μαρξισμὸς ἐργοδότην θέλει τὸ κράτος, τὸ ὁποῖον θά ἀμειβῇ τὸν ἐργάτην τόσον, ὅσον χρειάζεται διὰ τὴν ζήσιν. Τοῦτο σαφῶς διδάσκεται ὑπὸ τοῦ Μάρξ, ὁ ὁποῖος λέγει ὅτι ἡ ἀξία τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο στοιχεῖα, ἦτοι ἀπὸ τὸ φυσικὸν καὶ ἀπὸ τὸ ἱστορικὸν ἢ κοινωνικὸν στοιχεῖον. Καὶ τὸ μὲν φυσικὸν στοιχεῖον σημαίνει ὅτι ἡ ἐργατικὴ τάξις διὰ τὴν διατηρήσασθαι καὶ νὰ ἀναπαράγεται πρέπει νὰ λαμβάνῃ τὰ ἀπολύτως ἀναγκαῖα διὰ τὴν ζωὴν καὶ τὸν πολλαπλασιασμόν μέσα συντηρήσεως, τὸ δὲ ἱστορικὸν ἢ κοινωνικὸν στοιχεῖον ἀπαιτεῖ τὴν ἱκανοποίησιν ὀρισμένων ἀναγκῶν ποῦ πηγάζουν ἀπὸ τὰς κοινωνικὰς συνθήκας, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι τοποθετημένοι καὶ ἀναπτύσσονται οἱ ἄνθρωποι⁹⁰.

Ὁρθῶς ὁ Μάρξ καθορίζει τὴν σχέσιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῶν ἐργατῶν εἰς τὴν Καπιταλιστικὴν κοινωνίαν, λέγων ὅτι προϋπόθεσις τοῦ κεφαλαίου εἶναι ἡ μισθωτὴ ἐργασία καὶ προϋπόθεσις τῆς μισθωτῆς ἐργασίας εἶναι τὸ κεφάλαιον, ὅποτε τὸ ἐν δημιουργεῖ τὸ ἄλλο καὶ τὸ κεφάλαιον κατὰ συνέπειαν τότε μόνον δύναται νὰ αὐξάνηται, ὅταν ἀνταλλάσσεται μὲ τὴν ἐργατικὴν δύναμιν⁹¹. Τὸ συμφέρον κεφαλαίου καὶ ἐργατῶν, κατὰ τοὺς Καπιταλιστάς, εἶναι τὸ ἴδιον. Καὶ εἶναι πράγματι τὸ ἴδιον, λέγει ὁ Μάρξ, διότι τὸ κεφάλαιον καὶ ἡ μισθωτὴ ἐργασία εἶναι δύο πλευραὶ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς σχέσεως καὶ ἡ μία προϋποθέτει τὴν ἄλλην, ὅπως ὁ τοκογλύφος καὶ ὁ σπάταλος προϋποθέτουν ὁ εἰς τὸν ἄλλον⁹².

Μεταξὺ κεφαλαίου ὅμως καὶ ἐργασίας δημιουργεῖται διάστασις, ἡ ὁποία καταλήγει εἰς σύγκρουσιν. Αἰτία τῆς συγκρούσεως εἶναι ἡ ἐμφάνισις τῆς μηχανῆς, ἐνεκα τῆς ὁποίας παρατηρεῖται μεγάλη ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας. Τοῦτο εἶχεν ὡς συνέπειαν τὴν ἐν πολλοῖς ἀναπλήρωσιν τῶν ἐργατικῶν χειρῶν, τὴν αὐξήσιν τοῦ κεφαλαίου, ἡ ὁποία καὶ κατέστησε δυσχερεστάτην τὴν θέσιν τῶν ἐργατικῶν τάξεων⁹³, τὴν διεύρυνσιν τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων κοινωνικῆς ἀνισότητος, ἀφοῦ ὁ πλοῦτος συγκεντρῶται εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων, καὶ τὴν ὄξυνσιν ὡς ἐκ τούτου τοῦ λεγομένου κοινωνικοῦ προβλήματος⁹⁴. Οὕτως ὁ ἐργάτης εἰς τὴν Καπιταλιστικὴν κοινωνίαν, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, γίνεται ἀντικείμενον ἐν πολλοῖς ἀγρίας ἐκμεταλλεύσεως, λόγῳ τῆς μεγάλης προσφορᾶς ἐργατικῶν χειρῶν. Τὸ μόνον συνδέον αὐτὸν μὲ τὸ κεφάλαιον καὶ τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις εἶναι τὸ ἡμερομίσθιον, τὸ ὁποῖον εἶναι χαμηλόν, ἐνῶ ἡ ὀργάνωσις, ἡ κατεύθυνσις αὐτῆς, τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ καὶ τὰ κέρδη ἐνδιαφέρουν μόνον

88. Π. Μελίτη - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 221.

89. Κ. Μάρξ - Ἐνθ' ἀνωτέρω, κεφ. ΙΙ, σελ. 51.

90. Κ. Μάρξ - Μισθός, Τιμὴ καὶ Κέρδος - Ἐκδόσεις «Σύγχρονη ἔποχή», Ἀθήνα 1976, κεφ. XIV, § 1, σελ. 73—74.

91. Κ. Μάρξ - Μισθωτὴ ἐργασία καὶ Κεφάλαιον - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 64.

92. Αὐτόθι, σελ. 65.

93. Χρ. Ἀνδρούτσου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 199.

94. Θεοδ. Ψυχάρη - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 105.

τὸν ἐργοδότην⁹⁵. Ὁ ἐργοδότης, ἐν τῇ προσπάθειά του νὰ αὐξήσῃ τὰ κεφάλαιά του, περιορίζει τὰ ἔξοδα τῆς ἐπιχειρήσεώς του καὶ φθάνει εἰς τὸ σημεῖον νὰ χρησιμοποιῇ ὡς ἐργάτας διὰ τὴν κίνησιν τῶν μηχανῶν καὶ ἀνηλίκους 6—12 ἐτῶν, ὡς καὶ γυναῖκας, διὰ νὰ πληρώσῃ ἡμερομίσθια ἐλάχιστα, αὐτὸς ὅμως ἀντιστοίχως νὰ κερδίξῃ ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερα. Τόσον δὲ θλιβεραὶ ἦσαν αἱ συνθήκαι ἐργασίας τῶν παιδίων καὶ κορασίων καὶ τόσον σκληρὰ ἡ ἐργασία των, ὥστε, ὡς περιγράφει ὁ Γάλλος Λεβασέρ, εἰργάζοντο ἐν Γαλλίᾳ νήπια 5—6 ἐτῶν ἐπὶ 14—15 ὥρας ἡμερησίως προσαρμόζοντα νήματα καὶ κατόπιν ἐπιπτον κατὰ γῆς ἐξηγντλημένα⁹⁶.

Τὸ κεφάλαιον ἀκόμη καθόριζεν ἀνεξελέγκτως τὸν χρόνον τῆς ἐργασίας, ὑποχρεῶνον πολλάκις τοὺς ἐργάτας νὰ ἐργάζωνται ὅσας ὥρας ἤθελεν, οὐδεμίαν πρόνοιαν ἐλάμβανε διὰ τὴν υγείαν καὶ ἀσφάλειαν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν ἐξευτελιστικῶν ἡμερομισθίων τοὺς ἐξηνάγκαζε νὰ ζοῦν ὑπὸ ἀθλιεστάτας συνθήκας. Οὕτω «θὰ ἦδύνατο νὰ παρατηρήσῃ τις, ὅτι ὁ σύγχρονος πολιτισμός, ἐνῶ ἀπληθεύερωσε τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως, ὑπεδούλωσε τὴν πλειονότητά αὐτῶν εἰς τοὺς συνανθρώπους των καὶ κατέρριψε τὴν προσωπικότητά αὐτῶν»⁹⁷. Συνέπεια δὲ ὅλων αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ γένεσις τοῦ προλεταριάτου, τὸ ὅποιον εἴτε ἐσχημάτισε σωματεία διὰ τὴν προστασίαν καὶ διεκδίκησιν τῶν δικαιωμάτων ἐναντι τῆς κεφαλαιοκρατίας, εἴτε πολλάκις ἔγινε θῆμα διαφόρων ἄλλων δελεαστικῶν κηρυγμάτων. Ἐχομεν οὕτω μίαν δξυσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος ἐξ αἰτίας τῆς κεφαλαιοκρατίας. Ὁ οἰκονομικὸς φιλελευθερισμὸς ἢ Καπιταλισμὸς ἡμπορεῖ νὰ ἐπολλαπλασιάσῃ τὰ οἰκονομικὰ ἀγαθὰ, τὰ ὅποια κατέστησε προσιτὰ εἰς τὰς μεγάλας μάζας, ταυτόχρονα ὅμως ὠδήγησεν εἰς τὴν κατὰ πίεσιν τῶν ἀδυνάτων, εἰς τὴν ἔνεκα χρεῶν καταστροφὴν πολλῶν ἀγροτικῶν οἰκογενειῶν, εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς ἀνεργίας καὶ τῆς οἰκοοικονομικῆς δυστυχίας, εἰς τὴν ἀναρχίαν καὶ εἰς τὴν συνταύτισιν τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ⁹⁸. Ἐπομένως ἡ μηχανοκρατία, ἀντὶ νὰ ἔλθῃ ἀρωγὸς τῆς χειρωνακτικῆς ἐργασίας, προσπαθεῖ νὰ τὴν ὑποκαταστήσῃ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς κεφαλαιοκρατικῆς τάξεως, καθιστῶσα τέλος αὐτὴν εὐτελεῖ. Οὕτω βλέπομεν ὅτι τὰ ἐργαλεῖα διευθύνουν τοὺς ἀνθρώπους, ἐνῶ ὁ ἐργάτης ὀφείλει νὰ προσαρμωσθῇ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ ἐργοδότη, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς τὴν κεφαλαιοκρατικὴν κοινωνίαν, ὄχι μόνον ὁ κάτοχος τῶν γαιῶν καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς, ἀλλὰ καὶ ὁ κύριος τῶν ἀνθρωπίνων ζωῶν⁹⁹. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω σαφῶς προκύπτει ὅτι ὁ Καπιταλισμὸς στηρίζεται εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐργασίας μὲ μοναδικὸν σκοπὸν τὴν ἱκανοποίησιν τοῦ ἀτομικοῦ συμφέροντος, τὸ ὅποιον θέτει ὑπεράνω ὅλων¹⁰⁰. Ἐνεκα τούτου διαπιστοῦται μία πάλη τῶν τάξεων, ἀφ' ἧς ἐπεκράτησεν ὁ Καπιταλισμὸς. Παρ' ὅλην δὲ τὴν κοινωνικὴν πολιτικὴν, τὴν ὁποίαν προσπαθεῖ κατὰ καιροὺς νὰ ἀσκή τὸ ἀστικὸν κράτος δὲν δύναται νὰ ἀρῇ τὸν ἀγῶνα τῶν τάξεων, ἀφοῦ βάσις τῆς οἰκονομίας παραμένει τὸ κεφαλαιοκρατικὸν σύστημα, δηλαδὴ ἡ ἀρχὴ τοῦ μεγίστου κέρδους¹⁰¹.

Παρ' ὅλον ὅμως πού τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς εἶναι ἀτομιστικόν, εἰς τὸ ὅποιον τὸ ἄτομον, ὁ ἐπιχειρηματίας εἶναι ὁ φορεὺς τῶν συμφερόντων τοῦ κεφαλαίου καὶ ἐπιδιώκει τὴν συνεχῆ αὐξήσιν του, ἡ δὲ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία εἶναι δικαίωμα ἀναφαίρετον τοῦ κεφαλαιοκράτου καὶ δύναται ἀπεριορίστως καὶ ἐλευθέρως νὰ κάμῃ χρῆ-

95. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 96.

96. Δημ. Α. Ζώτου - Ἡ ἐξέλιξις τῶν κοινωνιῶν καὶ τὸ κοινωνικὸν μας ζήτημα - Πειραιεὺς 1927, σελ. 28.

97. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 96.

98. Χριστινικὸς Ἀνθρωπισμὸς - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 241.

99. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 68.

100. Νικ. Ψαρουδάκη - Ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας σύμφωνα μὲ τὶς ἀρχὰς τοῦ κοινωνικοῦ Χριστιανισμοῦ, Ἀθήνα 1975, σελ. 11—12.

101. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ., τόμος ΙΔ', σελ. 292.

σιν ἢ ἀκόμη καὶ κατάχρησιν αὐτῆς¹⁰², ἐν τούτοις δὲν δύναται νὰ ἀρνηθῆ τις καὶ τὴν ὑπαρξίν ὠρισμένων ἀξιολόγων οἰκονομικῶν ἀρετῶν εἰς τὴν καπιταλιστικὴν οἰκονομίαν, χωρὶς τοῦτο θεαίως νὰ μεταβάλλῃ τὴν οὐσίαν καὶ τὸν χαρακτήρα τοῦ Καπιταλισμοῦ ὡς ὕλιστικῆ καὶ ἀντικοινωνικοῦ συστήματος. Οὕτω κατὰ τὴν πορείαν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ κεφαλαίου «ἐμπειρία καὶ ἰκανότητες τεχνικαί, ὀργανωτικαὶ μέθοδοι ἐργασίας, ἐπινοήσεις οἰκονομίας χρόνου εἰς τὸν τομέα τῆς παραγωγῆς κ.ἄ., αἷτινες, καίτοι χρησιμοποιοῦνται μὲ καπιταλιστικὴν διάθεσιν ἢ πνεῦμα καθ' ἑαυτὰς θεωρούμενα οὐδεμίαν ἔχουν σχέσιν πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦτο καί, καθ' ἀκολουθίαν, οὐδαμῶς πρέπει νὰ καταδικάζωνται ὡς ἀνήθικοι. Πρωτοβουλία, ἐφευρετικότης, τόλμη, ἐπιωφελεῖς ἐπιδόσεις καὶ ἄλλαι παρόμοιαι δραστηριότητες εἶναι ἀρεταὶ ἀχωρίστως συνδεδεμέναι μετὰ οἰκονομικῆς πρόδου»¹⁰³. Εἶναι γεγονός ὅτι καθ' ὅλα τὰ στάδια τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ἰδίᾳ δὲ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους παρουσιάζεται μία τεραστία πρόσθεσις τῶν τεχνικῶν καὶ βιομηχανικῶν μέσων, ἢ ὅποια ἐξάρεισε εἰς τὴν ἀνθρωπότητα καὶ πολλὰ ὑλικά ἀγαθὰ, ἐξωραΐσει τὴν ζωὴν καὶ διὰ τῆς παραγωγῆς τῶν ἐπιστημῶν ἐδημιούργησε τὸν πολιτισμὸν τῶν νεωτέρων χρόνων¹⁰⁴. "Ὅλα αὐτὰ συνετελέσθησαν μὲ τὴν βοήθειαν τοῦ μεγάλου κεφαλαίου, ἀφοῦ τεράστια χρηματικὰ ποσὰ ἐχρηιάσθησαν πρὸς τοῦτο. Διὰ τοῦ κεφαλαίου ἔχομεν τὴν παραγωγὴν διαφόρων βιομηχανικῶν προϊόντων διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Οὕτω τὸ κεφάλαιον συμβάλλει εἰς τὴν κοινὴν εὐημερίαν. Πρὸς πραγματοποιήσιν ὅμως αὐτῶν ἀπαιτεῖται ἰκανότης μεγάλη ὑπὸ τοῦ κεφαλαιούχου, εὐρεία ἀντίληψις, ἐπιχειρηματικὸν καὶ ὀργανωτικὸν πνεῦμα, ὥστε νὰ καλύπτῃ ὅλας τὰς ἀνάγκας τῆς ἐπιχειρήσεως¹⁰⁵. Ἐπομένως ἡ ὑπαρξις τοῦ κεφαλαίου δύναται νὰ συμβάλῃ θετικῶς εἰς τὴν εὐτυχίαν τῶν ἀτόμων καὶ τῶν λαῶν, ὅταν οἱ κάτοχοι αὐτοῦ ἔχουν φόβον Θεοῦ, ὅταν εἶναι εἰλικρινεῖς, εὐσυνείδητοι, προσεκτικοί, ὑπομονητικοὶ καὶ πρὸ πάντων πιστοὶ καὶ ὅταν τέλος ἀντιμετωπίζουν τὸν ἐργάτην καὶ τὴν ἐργασίαν του ὡς συνεταίρους καὶ ὄχι ὡς ἀνιπάλους. Πάντως πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ὁ Καπιταλισμὸς σήμερον ἔπαυσε νὰ εἶναι ἰὸ Καπιταλισμὸς ποῦ περιγράφει ὁ Μάρξ εἰς τὸ Κεφάλαιον. Τόσον ὁ κίνδυνος τοῦ Μαρξισμοῦ, ὅσον καὶ αἱ διαφοροποιήσεις τῶν δύο παγκοσμίων πολέμων ἐδημιούργησαν νέας συνθήκας εἰς τὸν Καπιταλισμὸν, ὁπότε γίνεται πλέον εὐέλκτος. Παρατηρεῖται λοιπὸν μία ριζικὴ ἀλλαγὴ εἰς αὐτὸν, ὄχι διότι οἱ ἐκπρόσωποι του γίνονται προστάται τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ περισσότερον διὰ τὸν φόβον τοῦ Μαρξισμοῦ. Ἐπομένως καὶ τὸ περίφημον «ἄριον λιμοκτονίας» ἀποτελεῖ διὰ τὸν Καπιταλισμὸν μίαν ἀπλήν ἀνάμνησιν τοῦ παρελθόντος καὶ ἡ θέσις τοῦ κράτους ἀπὸ «νυκτοφύλακος κυνὸς» μεταβάλλεται εἰς θέσιν προστάτου τῆς κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἀφοῦ διὰ τῆς κοινωνικῆς πολιτικῆς του προσπαθεῖ κατὰ τὸ δυνατόν νὰ βελτιώσῃ τὸ βιοτικόν, πνευματικὸν καὶ κοινωνικὸν ἐν γένει ἐπίπεδον τῶν ὑπηκόων του¹⁰⁶.

Δημιουργικὴ συνεργασία ἐν προκειμένῳ μεταξὺ Καπιταλιστῶν καὶ ἐργατικῆς τάξεως παρατηρεῖται εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ὡς ἀναφέρει ὁ Frederick Martin Stern. «Ἐνας Ἀμερικανὸς καπιταλιστὴς — ἢ θὰ εἶναι καλύτερα νὰ πῶ ἕνας μοντέρνος καπιταλιστὴς», λέγει, «χρησιμοποιεῖ γιὰ τὴ δημιουργίαν πλοῦτος ὅλες τὰς τεχνικὰς ἐπινοήσεις, ποῦ τώρα ἀποτελοῦν σημαντικὸ μέρος τοῦ κεφαλαίου του. Ἐνῶ στὰ παλαιότερα χρόνια ὁ ἐπιχειρηματίας χρησιμοποιοῦσε σχεδὸν ἀποκλειστικὰ τὴν ἀνθρώπινον ἐργασία, σήμερα συγκεντρώνει ὅλην τὴν δυναμικότητα στὸ πῶς νὰ ἐπιωφεληθῆ ἀπὸ τὴν τεχνικὴν πρόδον. Στὴν προσπάθειά του αὐτὴ ἡ ἐργασία γίνεται σύμμαχος καὶ συν-

102. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 97.

103. Παν. Δημητροπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 526.

104. Βασ. Χ. Ἰωαννίδου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 99.

105. Παν. Δημητροπούλου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 527.

106. Περιοδ. «Συζήτησις», τόμος Γ' (1962), σελ. 121—122.

εταίρος του, και σὰ συνεταίρο τὴν ἀντιμετωπίζει μὲ καινούργιο σεβασμό¹⁰⁷. Ἡ δημιουργικὴ συνεργασία λοιπὸν ἤμπορεῖ νὰ συμβάλῃ λίαν ἀποτελεσματικῶς εἰς τὴν εὐημερίαν ὄλων. Τοῦτο ὅμως τὸ ἐπέτυχον οἱ Καπιταλισταί, διότι κατέρριψαν τὰ παλαιὰ καὶ ἀνυπερέβλητα ἐμπόδια, ποῦ ἐχώριζον τοὺς ἀνθρώπους μεταξύ των, ὥστε οὐδεὶς λόγος νὰ γίνεταί περὶ ταξικῆς κοινωνίας. Ταυαύτη κοινωνία ἦτο ἀσυμβίβαστος μὲ τὴν εὐημερίαν τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου. Οἱ Καπιταλισταί εἰς τὴν Ἀμερικὴν προσπαθοῦν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐμπιστοσύνην, τόσοσ τῶν πελατῶν, ὅσον καὶ τῶν ὑπαλλήλων, μὲ τὴν ἐμόθυμον συνεργασίαν τῶν ὁποίων ἐξαρτᾶται ἡ πρόοδος τῆς ἐπιχειρήσεως. Βεβαίως μὲ αὐτὰ δὲν δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι καὶ εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἐλλείπουν ἐκ τῶν κεφαλαιοκρατῶν καὶ οἱ σκληρόκαρδοι καὶ οἱ ἐγωῖσταί, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀδικοπραγοῦν καὶ προσπαθοῦν νὰ ἐκμεταλλεῦνται τοὺς ἀδυνάτους. Ἄλλωστε δὲν ὑπάρχει κοινωνικὸν σύστημα ἀπὸ τὸ ὁποῖον νὰ ἔχῃ ἐκμηδενισθῆ τὸ κακόν. Ἐκεῖνο ὅμως ποῦ δύναται νὰ λεχθῆ εἶναι ὅτι εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἡ ἐκμετάλλευσίς καὶ ἡ ἐξαθλίωσις τῶν πολλῶν ὑπὸ τῶν ὀλίγων εἶναι ἀγνωστος καὶ ἐν πολλοῖς ἀνύπαρκτος, τονίζει ἀλλαχοῦ ὁ Frederick Martin Stern¹⁰⁸. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν λοιπὸν δεσπόζει ὁ δημοκρατικὸς Καπιταλισμὸς, ὁ ὁποῖος ἀνέπτυξε τὴν δημιουργικὴν συνεργασίαν καὶ στηρίζεται εἰς τὴν ἀλλαγὴν καὶ τὴν πρόοδον.

Ἐξ ὅσων μέχρι τοῦδε περὶ τοῦ Καπιταλισμοῦ ἀνεπτύχθησαν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι οὗτος ἦτο κοινωνικὸν σύστημα ὕλιστικὸν καὶ καθαρῶς ἀτομικιστικόν, ὅπου τὴν ἔννοιαν τοῦ προσώπου ἐξεμηδένιζεν ἡ ἔννοια τοῦ ἀτόμου. Ἀνάγων τὴν ἀρχὴν του εἰς τὴν φεουδαρχικὴν ἐποχὴν διήλθεν ἀπὸ πολλὰ στάδια, διὰ νὰ φθάσῃ τελικῶς εἰς τὸ στάδιον ἐκεῖνο, κατὰ τὸ ὁποῖον ὡς βασικὸν σκοπὸν ἔθετε τὴν ἀπόκτησιν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρων κερδῶν. Τοῦτο πολλάκις θὰ τὸ ἐπετύγχανε καὶ διὰ μεθόδων ἀπαραδέκτων, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν καὶ καταπίεσιν τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἀδυνάτων καὶ τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐδημιουργήθη μία πάλη καὶ εἰς διαρκῆς ἀγῶν μεταξύ Καπιταλιστῶν καὶ ἐργατικῆς δυνάμεως. Οὕτω γεννᾶται ἀντικοινωνικὸν πνεῦμα, ἀφοῦ οἱ ὅροι ὑπὸ τοὺς ὁποῖους οἱ ἐργάται εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ ἐργάζωνται ὑποσκάπτουν τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐντιμότητα καὶ ἰκανότητα, ἡ δὲ ἀμοιβὴ ποῦ λαμβάνουν οὗτοι οὐδόλως τοὺς ἐνθαρρύνει νὰ φιλοδοξοῦν διὰ τὴν ἐπιστημονικὴν καὶ τεχνικὴν των ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον¹⁰⁹. Ἐκ τοῦ ἀγῶνος αὐτοῦ προκύπτουν ὡς μία διαμαρτυρία διὰ τὴν ἀπόκτησιν τοῦ δικαίου ὁ Σοσιαλισμὸς καὶ ὁ Μαρξισμὸς, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θέσεων τῶν ὁποίων θὰ χωρήσωμεν κατωτέρω.

3. Σ ο σ ι α λ ι σ μ ὸ ς

Τὴν ἀνισότητά μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησε τὸ καπιταλιστικὸν καθεστῶς, καὶ ἰδίως τὴν διάστασιν μεταξὺ κεφαλαίου καὶ ἐργασίας, ἐπιχειρεῖ νὰ γεφυρώσῃ μία νέα οικονομικοκοινωνικὴ θεωρία, ἡ ὁποία ὑπόσχεταί τὴν ἐγκαθίδρυσιν νέου καθεστῶτος κοινωνικῆς δικαιοσύνης καὶ οικονομικῆς ἰσότητος, ἡ καλουμένη Σ ο σ ι α λ ι σ μ ὸ ς¹¹⁰.

Ἡ προσπάθεια ἀκριβοῦς ὀρισμοῦ τοῦ Σοσιαλισμοῦ καθίσταται δύσκολος ἢ μᾶλλον ἀδύνατος, διότι δὲν εἶναι τι τὸ ἐνιαῖον, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἐξέλιξιν του ἐνεφανίσθη-

¹⁰⁷. Frederick Martin Stern - 'Ο Καπιταλισμὸς στὴν Ἀμερικὴ - «Ἐκδοσις Ἰκαρος», Ἀθῆναι 1955, σελ. 25.

¹⁰⁸. Αὐτόθι, σελ. 26.

¹⁰⁹. J. R. Macdonald - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 77.

¹¹⁰. Θ. Παπακωνσταντίνου - Σοσιαλισμὸς - ἐν Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ., τόμος ΚΒ', σελ.

σαν τόσα σοσιαλιστικά συστήματα, ὅσοι καὶ οἱ λαοί¹¹¹. Ἀκόμη δὲ καὶ εἰς ἓν κράτος εἶναι δυνατόν νὰ διακρίνη τις ποικίλας σοσιαλιστικὰς τάσεις καὶ ἀποχρώσεις. Ἐπομένως πᾶσα προσπάθεια ἀκριβοῦς καθορισμοῦ τοῦ θὰ δώσῃ ἢ γενικοῦς ἢ μερικοῦς ὀρισμούς. Παρὰ τὰς δυσκολίας ὅμως ποῦ ὑπάρχουν, καὶ παραθεωροῦντες τοὺς κατὰ καιροὺς δοθέντας μερικοῦς ἢ γενικοῦς ὀρισμούς, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τοῦτον ὡς τὸ οἰκονομικοκοινωνικὸν ἢ πολιτικοοικονομικὸν ἐκεῖνο σύστημα, ποῦ ἀποβλέπει εἰς τὴν κοινωνικὴν, οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν μεταρρύθμισιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς κοινωνίας τῶν ἀνθρώπων καὶ ἰδίως τῆς παραγωγῆς καὶ τῆς ἐργασίας ἐπὶ βάσεων κολλεκτιβιστικῶν¹¹². Παρουσιάζεται ὁ Σοσιαλισμὸς ὡς μία προσπάθεια νὰ ἐξηγηθῇ ἢ ἐμφάνισις τῆς κεφαλαιοκρατικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς ἐμπορικῆς παραγωγῆς καὶ ἡ μελέτη τοῦ τρόπου ἐξαφανισέως τῆς. Ἀσχολεῖται μὲ τὴν διάκρισιν τοῦ κεφαλαίου καὶ τῆς ἐργασίας. Τὸ κεφάλαιον εἶναι εἰς τὰ ὅμματα τοῦ Σοσιαλισμοῦ τὸ ὄργανον ἀνταλλαγῆς, ποῦ συγκεντρώνεται εἰς χεῖρας τῶν ὀλίγων καὶ ἐπιτρέπει εἰς τοὺς κατόχους νὰ ἀφαιροῦν ἀπὸ τοὺς ἐργάτας τὰ ἐργαλεῖα τῆς ἐργασίας καὶ νὰ ἐπιβάλλουν εἰς αὐτοὺς ὑπερβολικὴν ἐργασίαν διὰ τὴν μεγαλυτέραν αὐξησιν τοῦ κεφαλαίου των¹¹³. Εἶναι ἔκφρασις μιᾶς κοινωνίας ἄνευ ἀνταγωνισμοῦ, ἄνευ κεφαλαιοκρατικῆς ἐπιχειρήσεως, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ μόνον μέτρον τῆς ἀξίας θὰ ἀπετέλει ἡ διάρκεια ἐργασίας¹¹⁴, εἶναι ἡ θεωρία τῆς ἀμέσου καταναλώσεως¹¹⁵.

Ὁ ὅρος Σοσιαλισμὸς προέρχεται ἐκ τοῦ γαλλικοῦ socialisme ἢ ἐκ τοῦ λατινικοῦ socius, ποῦ σημαίνει κοινωνισμὸς καὶ τὸ πρῶτον ἐχρησιμοποιήθη ἐν Γαλλίᾳ περὶ τὸ 1830, ὅπου περιελάμβανε ποικίλας θεωρίας ἀφορώσας εἰς τὴν θεραπείαν τοῦ κοινωνικοῦ κακοῦ, ἢ κατὰ τινας τὸ 1840 ὑπὸ Γάλλων ἐπαναστατῶν καταφυγόντων εἰς Ἀγγλίαν, ἢ βασικὴ ὅμως ἔννοια τοῦ Σοσιαλισμοῦ κάμνει τὴν ἐμφάνισιν τῆς ἀπὸ τῶν ἀρχαιστάτων χρόνων, ἐφαρμόζεται ἀπὸ τοὺς Πυθαγορείους καὶ διατυπῶνται εἰς τὰ ἔργα τοῦ Φαλέα, τοῦ Πλάτωνος¹¹⁶, τοῦ Πλουτάρχου κ.ἄ. Ἐφαρμόζεται καὶ ὑπὸ τῶν Ἑσσάϊων καὶ ὑπὸ τῶν πρώτων Χριστιανῶν, οἱ ὅποιοι εἶχον τὴν κοινοκτημοσύνην. Μάλιστα ὁ Πλάτων μᾶς παρέδωκε πλήρες σοσιαλιστικὸν σύστημα, διὰ τοῦ ὁποίου ὑπεχρέωνεν ὅπως αἱ κυβερνητικαὶ καὶ στρατιωτικαὶ τάξεις ἀπαρνηθοῦν τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν. Πάντως ὡς θεωρία ἐμφανίζεται τὸ πρῶτον τὰ τέλη τοῦ 18ου ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος¹¹⁷. Τὸν κυρίως Σοσιαλισμὸν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας: Τὸν Οὐτοπιστικὸν Σοσιαλισμὸν καὶ τὸν ἐπιστημονικὸν Σοσιαλισμὸν, ὡς καλεῖ τοῦτον ὁ πατήρ τοῦ Κάρλ Μάρξ. Αὐτῶν τῶν δύο κατηγοριῶν θὰ ἐξετάσωμεν τὰς ἀντιλήψεις γενικῶς, ἰδιαίτατα δὲ τὰς ἀφορώσας εἰς τὸ κεφαλαιῶδες θέμα τῆς ἐργασίας, ὡς καὶ τὰς ἀφορώσας εἰς ἄλλα προβλήματα, συνδεόμενα μετὰ τῆς ἐργασίας. Εἰς τὴν παράγραφον δὲ αὐτὴν θὰ ἀναπτύξωμεν τὰς ἀπόψεις τοῦ Οὐτοπιστικοῦ Σοσιαλισμοῦ.

Πρὶν εἰσελθῶμεν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ θέματος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τὴν προέλευσιν τοῦ ὄρου «οὐτοπιστικὸς σοσιαλισμὸς». Ὡς γνωστὸν, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς βιομηχανίας, τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς εἶχεν ἀποκτήσει τεραστίαν δύναμιν, μὲ ἀποτελέσματα νὰ ἐκτραπῇ εἰς φοβεράς καταχρήσεις εἰς βάρος τῶν ἄλλων τάξεων καὶ ἰδίως εἰς βάρος τῆς ἐργατικῆς τάξεως. Τότε τὸ λεγόμενον «προλεταριάτον» ἤρ-

111. Πέτρου Ἀντωνέσκου - Ὁ Χριστιανισμὸς καὶ τὰ Σοσιαλιστικὰ συστήματα - Ἐν Ἀθήναις 1934, σελ. 2.

112. Αὐτόθι, σελ. 3.

113. G. Richard - Ἐνθ' ἀνωτέρω, κεφ. Γ', σελ. 70.

114. Αὐτόθι, σελ. 71.

115. Αὐτόθι, Μέρος Β', κεφ. Β', σελ. 107.

116. Πάπυρος Λαρούς - Ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμος ΙΑ', σελ. 1014.

117. Π. Ἀντωνέσκου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 45.

χισε να αποδύεται εις αγώνας εναντίον τῆς αστικῆς τάξεως. Κατὰ τὰ πρῶτα μάλιστα ἔτη τοῦ 19ου αἰῶνος ἡ κατάσταση τῆς κοινωνίας ἦτο περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλην φορὰν ἀνησυχητικὴ. Ἡ ἀθλιότης, ἡ δυστυχία, ἡ ἀνηθικότης, ἡ ἀνισότης, ἡ ἀνελευθερία, ὅχι μόνον δὲν εἶχον μειωθῆ, ἀλλὰ τούναντι εὐρίσκοντο εἰς μίαν κατάσταση, ἡ ὅποια περιέκλειε πλείστους ὅσους ἠθικούς καὶ κοινωνικούς κινδύνους¹¹⁸. Πολλοὶ τότε διανοοῦμενοι τῆς ἐποχῆς καὶ συγγραφεῖς ἔβλεπον τὴν κοινωνικὴν αὐτὴν ἀθλιότητα καὶ διεμαρτύροντο δι' αὐτήν, ἐπεδίωκον δὲ τὴν διόρθωσιν τοῦ ἐν τῇ κόσμῳ κακοῦ χωρὶς νὰ ἐξετάσουν ἐπιστημονικῶς τὰ αἷτια τῆς ἀθλιότητος καὶ τὰ μέσα τῆς θεραπείας αὐτῆς. Ἀπλῶς λοιπὸν διέκρινον τὸ κακὸν καί, ἐπὶ τῇ βάσει ὀρισμένων ἠθικῶν ἀρχῶν, ὑπεδείκνυον ἰδεώδεις λύσεις, ἐξωγράφισον φανταστικὰς πολιτείας καὶ μὲ ρωμαντισμοὺς ἐξήτουν τὴν συμμόρφωσιν τῆς πραγματικότητος πρὸς τὰ ἰδεώδη αὐτὰ πρότυπα¹¹⁹. Αὐτοὶ οἱ ἰδεαλισμοὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ὀνομάσθησαν οὐτοπία καὶ τὸ σύστημα πού ἐπενεογήθη διὰ νὰ ἐπιβληθῆ καὶ νὰ ἀντικαταστήσῃ τὸ ἄδικον Καπιταλιστικὸν καθεστῶς εἶναι γνωστὸν ὡς «Οὐτοπιστικὸς Σοσιαλισμὸς».

Οἱ οὐτοπισταὶ σοσιαλισταὶ διέκρινον τὴν σοβοῦσαν ἐντὸς τῆς κοινωνίας κρίσιν, τὴν πάλην τῶν τάξεων καὶ πολλὰς ἀπὸ τὰς ἀντιφάσεις τῆς κεφαλαιοκρατίας, δὲν κατῴρθωνον ὅμως νὰ ἀντιληφθοῦν τὴν ἱστορικὴν σημασίαν τῆς ἐργατικῆς τάξεως καὶ τὸν ἱστορικὸν ἀντικειμενικὸν προσρισμὸν τῆς¹²⁰. Ἀπλῶς ἔδλεπον ὅτι τὸ προλεταριάτον ἦτο μία τάξις, ἡ ὅποια ὑπέφερε περισσότερο ἀπὸ τὰς ἄλλας. Διὰ τοῦτο ἐξήτουν τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων τῆς κοινωνίας καὶ ἀπηύθυνον ἐκκλήσεις πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν, ἰδιαίτερος δὲ πρὸς τὴν κυβερνώσαν τάξιν, ἐκ τῆς καλῆς θελήσεως τῆς ὁποίας ἐπίστευον ὅτι ἐξηρτάτο ἡ λύσις τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος. Τοῦτο ὅμως ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθῆ ὄχι δι' ἐπαναστάσεων, ἀλλὰ δι' εἰρηνικῶν μέσων. Τὸν Σοσιαλισμὸν αὐτὸν ἐξεπροσώπων εἰς διαφόρους χώρας ὀνομαστοὶ πρὸ τοῦ Μάρξ συγγραφεῖς, ὡς ὁ Thomas More, ὁ Βάκων, ὁ Campanella, ὁ Harrington, ὁ Fenelon, ὁ R. Owen, ὁ G. Babeuf, ὁ S. Simon, ὁ Fourier, ὁ Proudhon, ὁ Μεσλιέ κ.ά. Γνωστὴ ἐν προκειμένῳ ἦτο ἡ «Οὐτοπία» τοῦ Thomas More καὶ ἡ «Ἠλιακὴ Πολιτεία» τοῦ μοναχοῦ Campanella, οἱ ὅποιοι μετὰ τοῦ Ἄγγλου R. Owen καταδικάζουν μετὰ δριμύτητος τὸν Καπιταλισμὸν καὶ ἰδίᾳ τὴν ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν. Ἀντιθέτως τοὺς S. Simon, Fourier καὶ Proudhon χαρακτηρίζει μία ἐχθρότης κατὰ τῆς ἐννοίας τοῦ κράτους¹²¹.

Ὁ Σοσιαλισμὸς ὀφείλει τὴν γένεσιν του εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστῶς καὶ ἀπέβλεπε βασικῶς εἰς τὴν προσπάθειαν μειώσεως τῆς δυστυχίας πού ἐπεκράτει ὡς γνωστὸν, ἐνεκα τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς ἐργατικῆς τάξεως ὑπὸ τοῦ Καπιταλισμοῦ. Δὲν ἔχει λοιπὸν τὴν ρίζαν του ἀλλαχοῦ, εἰ μὴ μόνον εἰς τὸ ἐργατικὸν λογόμενον ζήτημα. Ἡ ποικιλία τῶν διαφόρων ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἐκείνη πού ὠδήγησεν εἰς τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἀγαλόγως δὲ τοῦ εἶδους ἐκάστης ἐργασίας ἐδημιουργήθησαν αἱ διαφοραὶ ὀμοταξίαι, αἱ ὁποιαὶ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς τάξεις κοινωνικαὶ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀμετάβλητοι εἰς τοὺς αἰῶνας, ἀλλὰ καταστάσεις, πού ὀρίζονται ἐκ τοῦ εἶδους τῆς ἐργασίας, ὡς π.χ. ἡ ἀγροτικὴ ὀμοταξία, ἡ βιομηχανικὴ, ἡ ἐκπαιδευτικὴ κλπ.¹²² Τοῦλάχιστον ὁ Οὐτοπιστικὸς Σοσιαλισμὸς τὴν λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος πού ἐδημιούργει ἡ σύγκρουσις κεφαλαίου καὶ ἐργασίας δὲν ἔβλεπεν εἰς τὰς ἐπαναστάσεις, ἀλλ' εἰς τὴν κατανόησιν. Πάντως ἡ διήκουσα ἐννοία τοῦ Σοσιαλισμοῦ εἶναι ἡ προσπάθεια καταρ-

118. Θ. Παπακωνσταντίνου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 110.

119. Νικ. Ψαρουδάκη - Ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς καὶ κοινωνικὸς χριστιανισμὸς, Ἀθήνα 1966, σελ. 6.

120. Θ. Παπακωνσταντίνου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 110.

121. Πάπυρος Λαρούς - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 1014.

122. Γρηγ. Παλαμιχᾶλ - Σοσιαλιστικὸν εἰδῶλον κατάλυσις - Ἀλεξάνδρεια 1914, σελ. 41.

γήσεως του καθεστώτος, που είναι, κατ' αυτόν, η αιτία του κακού εις τον κόσμον. Τοῦτο δὲ θὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς καταργήσεως τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας. Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ὑπάρχει ταυτότης ὄλων τῶν σοσιαλιστικῶν συστημάτων. Ἐκεῖ ὅμως πού διαφωνοῦν εἶναι τὰ μέσα καὶ αἱ μέθοδοι πού θὰ ἐπιστρατευθοῦν διὰ νὰ ἐπιτύχουν τὴν κατάργησιν τῆς ἀτομικῆς ιδιοκτησίας, ὡς καὶ ἡ ἀντίληψις πού ἔχει ἕκαστος σοσιαλιστικὸν σύστημα διὰ τὸν νέον κοινωνικὸν σύστημα πού θὰ διαδεχθῆ τὸ παλαιόν¹²³. Τὰς ἀπόψεις λοιπὸν τῶν Οὔτοπιστῶν σοσιαλιστῶν θὰ ἐκθέσωμεν ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ προβλήματος κεφαλαίου καὶ ἐργασίας καὶ τὰς λύσεις πού προτείνουν ἐπ' αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐπὶ διαφόρων ἄλλων προβλημάτων συνδεομένων με αὐτό.

Βασικὸς στόχος τῶν Οὔτοπιστῶν σοσιαλιστῶν ἦτο ἡ ἐκ βάθρων ριζικὴ ἀνασυγκρότησις τῆς κοινωνίας, ὡς συμβαίνει με τὴν ἐκ βάθρων ἀνασυγκρότησιν μιᾶς οἰκίας. Τοῦτο προσεπάθησαν νὰ πραγματοποιήσουν ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων ἐπινοηθέντων ὑπὸ τῆς ἠθικῆς των συνειδήσεως καὶ τῆς ἀντιλήψεως τῶν ἀτόμων, χωρὶς ἀσφαλῶς νὰ λάβουν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ πρόσδος τῆς κοινωνίας δύναται νὰ συντελεσθῆ ὄχι διὰ τῆς ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρελθόν, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀναπροσαρμογῆς καὶ βελτιώσεως τῆς ὑφισταμένης καταστάσεως καὶ ὀργανώσεως τῆς κοινωνίας. Τοῦτο εἶναι τὸ σοβαρώτατον σφάλμα των, τονίζει ὁ Ἄγγλος J. R. Macdonald, διότι δὲν κατενόησαν τὸ γεγονός ὅτι ἡ ζωὴ τῆς κοινωνίας διανύει μίαν ἱστορικὴν πορείαν καὶ ἐπομένως «αἱ συνθήκαι τοῦ ἀνθρώπου, οἱ τρόποι δράσεώς του καὶ τὰ ἴθρυοντα αὐτὸν ἐλαττήρια ἀπορρέουν ἐκ τῆς ἱστορικῆς ἐποχῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ ζῆ ὁ ἄνθρωπος, ὅτι ταῦτα πάντα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μεταβληθοῦν παρὰ μόνον συμφῶνως πρὸς τὰς γενικὰς κοινωνικὰς μεταμορφώσεις καὶ ὅτι ἡ τροποποίησις δὲν δύναται νὰ ἐπέλθῃ ἀποτόμῳς κατὰ τὴν θέλησιν νέας τιγὸς ἠθικῆς τάξεως»¹²⁴. Ἐπομένως ἡ ἀνάπτυξις τῆς κοινωνίας γίνεται θάσει τῶν νόμων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς καὶ ὄχι θάσει τῆς ἐκάστοτε φαντασίας τῶν ἀνθρώπων. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Οὔτοπισταὶ ἔπρεπε νὰ ἄρκεσθοῦν εἰς τὸ νὰ συμβάλουν ἀπλῶς εἰς τὴν τροποποίησιν τῆς ὑφισταμένης συγκροτήσεως, ἐνῶ αὐτοὶ ἐφαντάζοντο τὴν κοινωνίαν ὡς ἐν ἀρχιτεκτονικὸν κατασκευάσιμα καὶ ὄχι ὡς ἓνα ὄργανισμὸν, πού ἐνεργεῖ σύμφωνα με τοὺς νόμους τῆς μεταλλαγῆς καὶ τῆς ἀναπτύξεως¹²⁵. Δύο κλασσικὰ παραδείγματα, ὅπως ἡ «οὔτοπία» τοῦ Thomas More καὶ αἱ δοκιμαὶ τοῦ R. Owen, ἀποδεικνύουν τὴν ἀλήθειαν τῶν ἀνωτέρω, ὡς καὶ τὴν πάλην τῶν Οὔτοπιστῶν.

Ὁ Th. More πολλὰ κοινωνικὰ προβλήματα τῆς ἐποχῆς του προσεπάθησε νὰ ἐπιλύσῃ, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἐργασίας. Οὕτω τὸ κοινωνικὸν σύστημα τῆς ἐποχῆς του ἐχαρακτήριζεν ὡς συνωμοσίαν τοῦ πλουσίου κατὰ τοῦ πτωχοῦ «ὁ πλούσιος προσπαθεῖ νὰ μειώσῃ τὸ ἡμερομίσθιον τοῦ πτωχοῦ, εἴτε διὰ προσωπικοῦ δόλου, εἴτε διὰ νομοθετικῶν καὶ γενικῶν μέτρων»¹²⁶, ἔλεγε. Εἰς τὴν οὔτοπιαν ἡ νομοθεσία σκοπὸν ἔχει τὴν κοινωνικὴν βιομηχανικὴν, διανοητικὴν καὶ θρησκευτικὴν εὐημερίαν τῆς κοινότητος εἰς τὸ σύνολον καὶ τῆς ἐργατικῆς τάξεως εἰδικώτερον. Ὅλοι ἐργάζονται εἰς τὴν ἰδεώδη κοινωνίαν, ἀλλ' ὄχι ἐξαντλητικῶς. Οὕτως ἕξ ὥραι ἀναλογοῦν εἰς τὴν ἐργασίαν, δέκα ὥραι εἰς τὴν ἀνάπαυσιν καὶ τὴν πνευματικὴν καλλιέργειαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ ὅκτω ὥραι εἰς τὸν ὕπνον. Οἱ ἐργάται εἶναι ἀνάγκη νὰ μορφωνῶνται, κατὰ τὸν More. Τὰς ἀπόψεις του περὶ βελτιώσεως τῆς κοινωνικῆς ζωῆς τῶν ἐργαζομένων ἀνέπτυξεν εἰς τὴν «οὔτοπιαν» εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ τεραστία ἀνάπτυξις τῆς βιομηχανίας ἐξεμηδένιζε τὴν τάξιν τῶν Ἄγγλων χωρικῶν. Ὁ ἀγγλικὸς μικροφουδαλισμὸς μεταμορφώνεται ἔνεκα τῶν πειρασμῶν τοῦ ἐμπορίου. Αἱ καλλιεργούμεναι ἐκτάσεις πλέον μεταβάλλονται εἰς βοσκοτόπους,

123. Θ. Παλαζωνσταντίου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 111.

124. J. R. Macdonald - Ἐνθ' ἀνωτέρω, κεφ. Δ', σελ. 94.

125. Αὐτόθι, σελ. 95.

126. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπ., τόμος ΙΖ', σελ. 961.

δπου τούς ανθρώπους αντικατέστησαν τὰ πρόβατα. Παρατηρείτο πλέον μία μεταμόρφωσις τῆς κοινωνίας ἀπὸ γεωργικῆς εἰς ἐμπορικὴν. Τὸ κεφάλαιον ὀργανοῦται εἰς μίαν λειτουργίαν ἀνεξάρτητον τῆς ἐργασίας. Ἀναφαίνεται παντοῦ ἀνεργία καὶ ἐξαθλίωσις, ἀποτέλεσμα τῶν ὁποίων ἦτο ἡ κοινωνικὴ σύγχρυσσις. Ἡ κοινωνικὴ ἀδικία ἦτο τοιαύτη, ὥστε προεκάλεε τὰς διαμαρτυρίας τῶν Οὐτοπιστῶν¹²⁷. Πάντα ταῦτα προεκάλεσαν καὶ τὴν διαμαρτυρίαν τοῦ Th. More, ὁ ὅποιος εἰς τὸ ἄθλιον καθεστὼς τῆς ἐποχῆς του προέταξε τὴν Οὐτοπίαν του, ὅπου κυριαρχεῖ ὁ ὀρθὸς λόγος καὶ ἡ φροντις διὰ τὸ κοινὸν συμφέρον. Τὸ βασικὸν ἔμως σφάλμα καὶ αὐτοῦ καὶ τῶν ὁμοίων του ἦτο ὅτι ἐπίστευον εἰς τὴν καλὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς των¹²⁸ καὶ μάλιστα πέραν τοῦ δέοντος καὶ ἐνόμισαν ὅτι ἡ κοινωνικὴ ἀδικία ὀφείλεται εἰς τὴν ἄγνοιαν καλυτέρων μεθόδων κοινωνικῆς ὀργανώσεως. Οὕτως ὅλοι οἱ Οὐτοπισταὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν σύνταξιν μεταρρυθμιστικῶν σχεδίων ἀνεφαρμίστων, χωρὶς νὰ ἐρευνοῦν προηγουμένως τοὺς νόμους ποὺ διέπουν ἐκάστην κοινωνίαν.

Σπουδαιότατη προσωπικότης τοῦ Οὐτοπιστικοῦ Σοσιαλισμοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ ἦτο καὶ ὁ ἐργαστασιάρχης Ροβέρτος Owen, μέγας φιλόanthropos καὶ εἰλικρινῆς ἀπόστολος τῶν ἐργατικῶν τάξεων, ὁ ὅποιος καὶ ἰδρύει νέον σοσιαλιστικὸν σύστημα, τὸν λεγόμενον «συνεργατικὸν κομμουνισμὸν». Ὁ Owen διεκήρυσεν ὅτι ἡ κοινωνία ἦτο ἀτελής, ἀφοῦ κυριαρχεῖ τὸ ἀτομισμὸς καὶ ὁ φιλελευθερισμὸς, οἱ δὲ ἐργάται ἔχουν ἐγκαταλειφθῆ εἰς τὰ χεῖρας τῶν κεφαλαιοκρατῶν ἐργοδοτῶν, οἱ ὅποιοι ἐθεώρουν τὸν ἐργάτην ὡς ἐν ζωντανὸν ὑλικὸν τοῦ ἐργοστασίου των, διὰ τοῦτο καὶ ἀγρίως καὶ ἀπανθρώπως ἐξεμεταλλεύοντο αὐτόν¹²⁹. Ἐξῆ οὗτος εἰς μίαν ἐποχὴν καὶ ἐν μέσῳ ἐνὸς συστήματος, τὸ ὁποῖον εἶχε κατασκευασθῆ ἀποκλειστικῶς καὶ μόνον διὰ τὴν παραγωγὴν τοῦ πλούτου καὶ ἀπερρόφα πᾶσαν φυσικὴν καὶ ἠθικὴν ἰκμιάδα ἐκ τῶν παιδίων, τῶν ἀνδρῶν καὶ τῶν γυναικῶν¹³⁰. Πρὸς θεραπείαν αὐτῆς τῆς κακοδαιμονίας, ἡ ὁποία ἐπέτρεπε τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἱεροῦ νόμου τῆς ἐργασίας, ὠραματίσθη μίαν νέαν κοινωνίαν, ποὺ θὰ ἐδημιουργεῖτο κατόπιν θαθείας κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως, ἡ ὁποία θὰ καθήρξει τὴν κοινωνικὴν ἀθλιότητα, καὶ ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀπὸ τὸν ἄνθρωπον¹³¹. Διὰ νὰ δημιουργηθῆ ἔμως αὐτὴ ἡ κοινωνία προηγουμένως ἔπρεπε νὰ δημιουργηθοῦν αἱ κατάλληλοι συνθήκαι. Οὕτω προτείνει τὸν περιορισμὸν διὰ νόμου τῆς ἐργασίας τῶν παιδίων, τὴν ἰδρυσιν σχολείων διὰ τὴν παροχὴν λογικῆς ἐκπαιδεύσεως¹³², θάσει τῶν παιδαγωγικῶν ἀρχῶν τοῦ Πεσταλότσι, τὴν αὔξησιν τῶν ἐργατικῶν ἡμερομισθίων, τὸν περιορισμὸν τῶν ὥρων ἐργασίας, τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς ἐργασίας εἰς ἐργοστάσια τῶν παιδίων ἡλικίας κάτω τῶν δέκα ἐτῶν, τὸν ἐξωραϊσμὸν καὶ τὴν ὑγιεινὴν διαρρύθμισιν τῶν ἐργοστασίων, τὴν ἰδρυσιν συνεταιρισμῶν τροφίμων κλπ. καὶ τὴν ἰδρυσιν ταμείων κοινωνικῆς προνοίας καὶ περιθάλψεως, ὅπου, οἱ ἐργάται εἰς περιπτώσιν ἀνεργίας θὰ ἐλάμβανον ἐξ αὐτοῦ τὸν μισθὸν των εἰς τὸ ἀκέραιον¹³³. Ὅλα αὐτὰ προσεπάθησε νὰ ἐφαρμίσῃ εἰς τὸ ἐργοστάσιόν του τόσον ἐπιτυχῶς ὥστε προεκάλεσε τὸ παγκόσμιον ἐνδιαφέρον. Νέον λοιπὸν ἠθικὸν κόσμον προτείνει ὁ Owen, ὅπου ἡ πενία, ἡ δουλεία καὶ τὸ ψεῦδος θὰ ἐξαφανισθοῦν καὶ θὰ ἀντικατασταθοῦν ἀπὸ τὴν ἠθικὴν, τὴν ἀγάπην, τὴν ἀφθονίαν κλπ. Τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνταγωνισμῶν καὶ τῶν πολέμων θὰ διαδεχθῆ ὁ κόσμος τῆς ἁρμονίας καὶ τοῦ συνεργατισμοῦ, ὅπου αἱ σχέσεις τῶν ἀνθρώπων θὰ στηρίζονται ἐπὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀγάπης καὶ τῆς ἐλευ-

127. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρῳ, σελ. 95—96.

128. Μεγ. Ἑλλήν. Ἐγκυκλ. - "Ἐνθ' ἀνωτέρῳ, σελ. 962.

129. Π. Ἀντιονόσκου - "Ἐνθ' ἀνωτέρῳ, σελ. 7.

130. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρῳ, σελ. 98.

131. Μεγ. Ἑλλήν. Ἐγκυκλ., τόμος ΙΗ', σελ. 935.

132. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρῳ, σελ. 98.

133. Μεγ. Ἑλλήν. Ἐγκυκλ. - "Ἐνθ' ἀνωτέρῳ, σελ. 935.

θερίας. Αί τρεις μεγάλοι τυραννίαι πού καταπιέζουν τόν κόσμον, δηλαδή ή ατομική ιδιοκτησία, ή θρησκεία και ό γάμος, θά καταλυθοῦν¹³⁴. Αί ἀρχαί του δέ πρέπει νά πραγματοποιθοῦν διά τῆς ἀγωγῆς και τῆς παιδείας και οὐδέποτε διά τῆς ἐπαναστάσεως και τῆς βίας. Πρὸς τόν σκοπόν αὐτόν συντάξε και πρόγραμμα ἐκπαιδευσεως τῶν ἐργατικῶν τάξεων¹³⁵. Πολλάκις χρησιμοποιεῖ τὰ εἰσοδήματά του διά τὴν βοήθειαν τῶν ἐργατῶν. Ἡ ἀγρία ἔμμεν ἀντίδρασις τῶν μεγάλων βιομηχανῶν και ή ἐμφανῆς δυσμένεια τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως ἔθεσαν τέρμα εἰς τὰς οὐτοπίας τοῦ Owen και ἀπέδειξαν ὅτι αἱ μεγάλοι κοινωνικαὶ ἀλλαγαὶ δὲν εἶναι ἔργον ἐξαρτώμενον ἀπὸ τὴν θέλησιν τοῦ ἀτόμου ἢ τῶν ἀτόμων, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἱστορικὴν ἐξέλιξιν «ἢ ὅποια και μόνη δημιουργεῖ τὰς συνθήκας και τοὺς ὄρους, ὑπὸ τοὺς ὁποίους καθίστανται δυνατὰ αὐταί»¹³⁶. Ἐπομένως ὁ Owen ἐξήτει τὴν μεταμόρφωσιν τῆς κοινωνίας χωρὶς προηγουμένως «νὰ δημιουργῆ ἰδεώδη τὴν κοινωνίαν διά τῶν ὑλικῶν ἅτινα ἐπρομήθευεν εἰς αὐτόν ἢ ἰδίᾳ ἑαυτοῦ διάνοια»¹³⁷.

Πρωτότυπον σοσιαλιστικὸν σύστημα ἀναπτύσσει και ἕτερος διαπρεπῆς ἐκπρόσωπος τοῦ Οὐτοπικοῦ Σοσιαλισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ, ὁ κόμης Saint Simon, Γάλλος κοινωνιολόγος. Τὸ σύστημά του ἦτο τὸ τοῦ «βιομηχανικοῦ Σοσιαλισμοῦ». Ἀφετηρία τοῦ ὅλου κόσμου τῶν ἰδεῶν του ἦτο ή σταθερὰ πεποίθησίς του περὶ τῆς ἀνάγκης πνευματικῆς, θρησκευτικῆς, ἠθικῆς, πολιτικῆς και οἰκονομικῆς ἀνασυγκροτήσεως τῆς ἀνθρωπότητος¹³⁸. Διὰ νὰ καταστή τοῦτο δυνατόν πρέπει ἡ κοινωνία νὰ γίνῃ ἀντικείμενον ἐπιστημονικῆς μελέτης, διότι οἱ ἐπιστημονικοὶ νόμοι δὲν πρέπει νὰ διέπουν μόνον τὰ φυσικὰ ἐν γένει φαινόμενα, ἀλλὰ και τοὺς κοινωνικοὺς θεσμοὺς και τὰ κοινωνικὰ γεγονότα. Ἡ ἐπιστημονικὴ παρατήρησις τῆς κοινωνίας ἀποδεικνύει ὅτι αὕτη συγκροτεῖται, κατὰ τὸν S. Simon, ἐκ τῶν ἐξῆς τάξεων: τῶν σοφῶν, τῶν κατεχόντων περιουσίαν και δημοσίας θέσεις και τῶν ὀπαδῶν τῆς ἰσότητος, τῶν λεγομένων ἰσοπολιτικῶν¹³⁹. Τὸ κεφαλαιοκρατικὸν καθεστὼς, τὸ ὅποιον ἐκμεταλλεῖται σκληρῶς τὸν λαόν, μόνον μῖσος και ἀνικανότητα παρήγαγε, διά τοῦτο πρέπει νὰ παύσῃ ὑφιστάμενον και νὰ παραχωρήσῃ τὴν θέσιν του εἰς τὰς ἐργατικὰς τάξεις τῶν βιομηχανῶν, ὡς τὰς μόνας δημιουργικὰς τάξεις τῆς κοινωνίας. Ἐπομένως ἀπὸ τῆς κεφαλαιοκρατίας ὀδηγεῖται εἰς τὸ νέον σύστημα, τὸ βιομηχανικὸν κοινωνικὸν λεγόμενον ὑπ' αὐτοῦ σύστημα και τὸ σύστημα τῆς νέας θρησκευτικῆς και οἰκονομικῆς τάξεως. Εἰς τὸ σύστημα τοῦτο δὲν ἔχουν θέσιν μόνον οἱ ἐργάται, ἀλλὰ και ὅλοι οἱ παραγωγοὶ και οἱ ἄνθρωποι τῆς δράσεως και τῆς ἐπιστήμης. Εἰς αὐτὸ θά ἐπικρατήσῃ ἡ ἐλευθερία και ἡ ἀπόλυτος ἰσότης, ἢ δὲ ατομικὴ ἰδιοκτησία θά καταργηθῇ, διότι θεωρεῖται ἡ βασικὴ αἰτία τοῦ κακοῦ εἰς τὴν κοινωνίαν. Ἡ ἐπικράτησις τοῦ νέου συστήματος πρέπει νὰ πραγματοποιηθῇ ὄχι δι' ἐπαναστάσεων, ἀλλὰ διά τῆς ἀγωγῆς και τῆς παιδείας¹⁴⁰. Τὴν ἀρχὴν δίδει εἰς τὸ σύστημά του εἰς τὴν τάξιν τῶν σοφῶν. Ὑπὸ τῶν σοσιαλιστῶν θεωρεῖται ὁ S. Simon, ὡς πρόδρομος τοῦ ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ, τίθηται πάντοτε πρὸς τὸ μέρος τῆς ἐργατικῆς τάξεως «ὡς τῆς πλέον πολυαριθμοῦν και τῆς πλέον πτωχῆς. Εἶναι οὐτοπιστῆς τοῦ μέλλοντος, ὁ ὅποιος ἀπατάται ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῶν μέσων, ἀλλ' οὐχὶ ὡς πρὸς τὸν σκοπόν»¹⁴¹.

Ὅπως ἀναφέρει εἰς τὸ τελευταῖον του ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον «ὁ νέος Χριστιανι-

134. Π. Ἀντωνέσου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 7—8.

135. Π. Ἀντωνέσου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 7—8.

136. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 935.

137. J. R. Macdonald, σελ. 99.

138. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τόμος ΚΑ', σελ. 437.

139. Π. Ἀντωνέσου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 14.

140. Αὐτόθι, σελ. 15.

141. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 437.

σιός», ὁ S. Simon ἐπεζήτει τὴν δημιουργίαν μιᾶς ἠθικῆς τάξεως διεθνoῦς εἰρήνης καὶ συνεργατικῆς βιομηχανίας. Ἐπεθύμει τὴν δημιουργίαν μιᾶς κινήσεως, ποῦ θὰ ἔτεινεν εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς βασιλείας τῆς ἀδελφoσύνης διὰ τῆς καταστροφῆς ὄλων τῶν προνομίων τῆς γεννήσεως, τὸ κυριώτερον τῶν ὁποίων εἶναι τὸ κληρονομικὸν δικαίωμα¹⁴². Ἡ βιομηχανικὴ λοιπὸν κοινωνία, κατὰ τὸν S. Simon, ἔχει ἀνάγκη νέας θρησκείας, διότι ὁ ἀρχέγονος Χριστιανισμὸς ὑπέστη ἀλλοίωσιν ὑπὸ τοῦ καθολικισμοῦ καὶ τοῦ πραξεσταντισμοῦ. Ἡ Χριστιανικὴ ἠθικὴ, ὡς ἀνεχόμενη τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν πτωχῶν, εἶναι ἀνίσχυρος νὰ ἀναμροφήσῃ τὴν κοινωνίαν, ἐνῶ ἡ κοινωνικὴ θρησκεία τοῦ S. Simon ἀπαγορεύει τὴν¹⁴³. Τὸ σπουδαιότερον ὄλων εἶναι ὅτι ἐξεθείαζε τὴν καταβολὴν ὄλων τῶν ὀργάνων τῆς παραγωγῆς εἰς κοινὸν κεφάλαιον καὶ τὸν διακανονισμὸν χρησιμοποίησεως αὐτῶν ὑπὸ μιᾶς ὑπαλληλίας, ἡ ὅποια θὰ κατεμερίζε τὴν ἐργασίαν σύμφωνα μὲ τὰς διαφόρους κοινότητας τοῦ ἀνθρώπου καὶ θὰ προσδιώριζε δι' ἕκαστον ἐν μέρος τοῦ πλοῦτου, ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐργασίαν του¹⁴⁴. Πάντως ἡ θεωρία του περὶ βιομηχανοποίησεως ὠδήγει εἰς μίαν ἀληθῆ πλουτοκρατίαν. Τὸ ἔθνος, κατ' αὐτόν, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς μία βιομηχανικὴ ἐπιχείρησις, ὅπου αἱ διαφορὰ καταγωγῆς ἐξαφανίζονται, ἀλλ' ὑφίστανται αἱ διαφοραὶ ἰκανότητων¹⁴⁵.

Τὸ ἔργον τοῦ S. Simon ἀνέλαβον νὰ συνεχίσουν οἱ μαθηταὶ του, οἱ ὅποιοι σχηματίζον ἓνα κύκλον τῶν Σαιν - Σιμωνιστῶν, οἱ ὅποιοι κηρύσσουν τὴν ἐμφάνισιν ἐνὸς νέου κόσμου καὶ μιᾶς νέας θρησκείας διὰ τῆς ἀναδιοργανώσεως τῆς κοινωνίας, εἰς τὴν ὅποιαν θὰ ἀπολαμβάνουν οἱ ἄνθρωποι ἀναλόγως τῶν ἰκανότητων, θὰ καταργηθῇ ἡ ἐκμετάλλευσις ἀνθρώπου πρὸς ἄνθρωπον, ἡ κληρονομία καὶ ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, ἡ ὅποια θεωρεῖται ὡς ἀρνητικὸς παράγων πραγματώσεως τῆς καθολικῆς εὐδαιμονίας¹⁴⁶. Ὁ Χριστιανισμὸς, συνεχίζει ὁ S. Simon, ἦτο ἡ τελειοτάτη θρησκεία μέχρι τῆς ἐμφάνισεως τῆς κοινωνικῆς του θρησκείας. Μετὰ ταῦτα ἀπεδείχθη ἐσφαλμένη, διότι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀποδέχεται οὐράνια ἰδανικά, τὰ ὅποια διακηρύσσει ὡς ἀπραγματοποιήτα ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς π.χ. τὴν ἀδελφότητα, τὴν εἰρήνην, τὴν ἀγάπην κλπ., ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι καταφρονεῖ ἐν τῶν συστατικῶν τοῦ ἀνθρώπου, τὴν ὕλην. Τὸ πρῶτον καὶ βασικὸν ἄρθρον τῆς κοινωνικῆς θρησκείας τοῦ S. Simon εἶναι ἡ πίστις εἰς τὸ μέλλον τοῦ κόσμου, ἡ δὲ κοινωνικὴ θρησκεία πρέπει νὰ καταστῇ ἡ ἠθικὴ συνειδήσις τοῦ νέου καθεστώτος. Ἡ ὅλη κίνησις λαμβάνει θρησκευτικὴν μορφήν καὶ οἱ ὁπαδοὶ τῆς εἰς Παρισίους ἰδρύουσι «κοινωνικὰς ἐκκλησίας» καὶ διαδίδουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ S. Simon διὰ κηρυγμάτων¹⁴⁷.

Σύγχρονος τοῦ S. Simon εἶναι ὁ Fourier, ὁ ὅποιος διατυπώνει πρωτότυπον σοσιαλιστικὸν σύστημα, ποῦ ἐμφανίζεται ὡς τὸ μᾶλλον οὐτοπιστικὸν ὄλων τῶν ἐμφανισθέντων εἰς τὴν ἱστορίαν σοσιαλιστικῶν συστημάτων. Μετὰ δριμύτητος καταφέρεται κατὰ τῆς κοινωνίας. Ἡ ἀνθρωπότης μέχρι σήμερον, λέγει ὁ Fourier, διήνησε διάφορα στάδια τοῦ πολιτισμοῦ, ὑπὸ τὸ καθεστῶς τοῦ ὁποίου οἱ ἄνθρωποι καὶ ἐκλαμβάνονται καὶ συμπεριφέρονται μεταξὺ των ὡς ἐχθροί¹⁴⁸. Τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα πνίγει κάθε ἀνώτερον συναίσθημα φιλανθρωπίας, ἀγάπης, δικαιοσύνης, ἀλληλεγγύης κλπ. Ἐπιμένως ὁ πολιτισμὸς διέφθειρε τὴν ἀνθρωπότητα καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀνάγκη νὰ δημιουργηθῇ μία νέα μορφή τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας σύμμορφος πρὸς τὴν φύσιν

142. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 117.

143. Π. Ἀντωνέσκου, σελ. 15.

144. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 117.

145. Πάπυρος Λαρούς - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμος ΙΑ', σελ. 714.

146. Π. Ἀντωνέσκου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 17.

147. Αὐτόθι, σελ. 16—17.

148. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τόμος ΚΔ', σελ. 149.

και τὸν λόγον¹⁴⁹. Τὰ κυριώτερα νοσηρὰ χαρακτηριστικά τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι: Κερδοσκοπία, ἀπάτη, ὑποκρισία, πλουτισμός τῶν ἰσχυρῶν, ἐξαθλίωσις τῶν πτωχῶν, περιφρόνησις τῶν ἀκτημόνων, συναγωνισμός, οἰκονομικὴ ἀναρχία, ἐκμετάλλευσις ὑπὸ τοῦ κεφαλαίου τῆς ἐργασίας τῶν ἐργατῶν, κατοχὴ τῆς ἐξουσίας ὑπὸ τῶν πλουσίων, ἐξέγερσις καὶ ἐπαναστάσεις ὑπὸ τῶν πτωχῶν¹⁵⁰. Διὰ τοῦτο ἀναγκαῖα καθίσταται ἡ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας. Καὶ ὅπως οἱ φυσικοὶ νόμοι διατηροῦν τὴν ἄρμονίαν τοῦ κόσμου, οὕτω καὶ ἡ ἀγάπη πρέπει νὰ διέπῃ τὴν ἀνθρωπίνην ζωὴν εἰς τὴν νέαν κοινωνίαν¹⁵¹. Βεβαίως ὁ πολιτισμός, ἐκτὸς τῶν ἀρνητικῶν στοιχείων, παρουσιάζει καὶ θετικὰ στοιχεῖα, ὡς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐπιστήμης καὶ τεχνικῆς, τῆς δημιουργίας τῶν μέσων αὐξήσεως τῆς παραγωγικότητος τῆς ἐργασίας, ἔνεκα τῆς ὁποίας οἱ πλούσιοι εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ εἰσαγάγουν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὴν γεωργίαν τελειότερας μεθόδους ἐκμεταλλεύσεως¹⁵².

Ἡ ὑπαρξὶς κοινωνικῶν τάξεων, κατὰ τὸν Fourier, περιορίζει τὸν ἄνθρωπον καὶ τὰς ἐπιθυμίας του καὶ δημιουργεῖ ἔλλειψιν ἰσορροπίας μεταξὺ τῆς πτωχείας καὶ τῆς ὑπεραφθονίας ἀγαθῶν¹⁵³. Διὰ νὰ φθάσωμεν ὅμως εἰς τὴν κατάργησιν τῶν διακρίσεων καὶ τὴν ἄρμονίαν τοῦ κόσμου θὰ διέλθωμεν ἀπὸ ὀρισμένα στάδια. Κατ' ἀρχὴν ὅλαι αἱ οἰκονομικαὶ δυνάμεις τῆς χώρας θὰ κατευθύνωνται ἀπὸ ὀλίγους πλουσίους, τὸ δὲ κράτος θὰ δημιουργήσῃ εὐρείας ἀγροτικὰς ἐπιχειρήσεις. Τοῦτο τὸ σύστημα θεωρεῖ μεταβατικὴν τὴν περίοδον μεταξὺ ἀτομικισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ. Βεβαίως οἱ ἄνθρωποι, συμπεραίνει ὁ Fourier, ἐργάζονται τὸ ὀλιγώτερον δυνατόν, διότι πράττουν τοῦτο ἐξ ἁπλοῦ καθήκοντος, δι' αὐτὸ καὶ ἡ παραγωγὴ εἶναι χαμηλὴ. Ἐπομένως πρὸς λύσιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος καὶ διὰ τὴν ὑπαρξίν τῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἄρμονίας προτείνει τὴν ἴδρυσιν ἐνὸς μεγάλου ξενοδοχείου, πού ὀνομάζει «φαλανοστῆριον», δηλαδὴ συγκρότημα μεγάλου οἰκοδομημάτων, ὅπου οἱ ἄνθρωποι θὰ ἐργάζονται συνεργατικῶς εἰς ομάδας ἐκ 1600 ἕως 1800 ἀτόμων¹⁵⁴. Ἐκεῖ θὰ παρῶνται εἰς τοὺς ἐργαζομένους ὅλα τὰ ἀπαραίτητα καὶ θὰ ἀπελάμβανον κάθε ἐλευθερίας κινήσεως. Οὕτω θὰ ἠδύναντο οἱ ἄνθρωποι νὰ ζήσουν ἐκεῖ μίαν ἄρμονικὴν ζωὴν, ἐργαζόμενοι καθ' ομάδας συμφώνως πρὸς τὰς προτιμήσεις των καὶ διαμοιραζόμενοι τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ συμφώνως πρὸς ὀρισμένους κανόνας¹⁵⁵. Εὐρισκόμεθα οὕτω πρὸ μιᾶς συνεταιριστικῆς κοινωνίας καταναλώσεως, πού συνδέεται πρὸς ἓνα συνεταιρισμὸν παραγωγῆς¹⁵⁶. Εἰς τὰς ἐνώσεις αὐτὰς θὰ μετέχουν κεφαλαιοκράται, ἐργάται καὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι, τὸ δὲ προϊόν τῆς ἐργασίας θὰ κατανέμηται ὡς ἐξῆς: Τὰ 5/12 θὰ λαμβάνουν οἱ ἐργάται, τὰ 4/ οἱ κεφαλαιοκράται καὶ τὰ 3/12 οἱ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι¹⁵⁷. «Ὅλα αὐτὰ θὰ πραγματοποιηθοῦν διὰ τῆς πολιτικῆς δημοκρατικῆς δράσεως, διὰ τῆς εἰρηνικῆς, προοδευτικῆς καὶ ὀργανωτικῆς δημοκρατίας¹⁵⁸. Αἱ οὐτοπίαί τοῦ Fourier σημασίαν ἔχουν ἀπὸ σοσιαλιστικῆς ἀπόψεως, ὄχι διὰ τὰς ὑπερβολικὰς φαντασιώσεις του, ἀλλὰ διὰ τὴν δριμυτάτην κριτικὴν πού ἤσκησε κατὰ τοῦ Καπιταλισμοῦ καὶ διὰ τὰ ἱστορικὰ στάδια, πού ἀκολουθεῖ εἰς τὴν ἔρευναν τῆς κοινωνίας¹⁵⁹.

149. Π. Ἀντωνέσκου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 17.

150. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 150.

151. Π. Ἀντωνέσκου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 18.

152. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 150.

153. Πάπυρος Λαρούς, "Ἐνθ' ἀνωτέρω, τόμος IB', σελ. 801.

154. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 150.

155. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 118.

156. Πάπυρος Λαρούς - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 801.

157. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 150.

158. Π. Ἀντωνέσκου - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 20.

159. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 150.

Ἄλλος εκπρόσωπος τοῦ Οὐτοπιστικοῦ Σοσιαλισμοῦ ἐν Γαλλίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἰδρυτὴς τῆς θεωρίας τοῦ ἀναρχισμοῦ εἶναι ὁ Proudhon, ὁ ὁποῖος δρᾷ ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 19ου αἰῶνος. Ἀφετηρία τῆς ἄλλης διδασκαλίας του εἶναι ἡ ἰδέα τῆς δικαιοσύνης, ἡ ὁποία ἐδρεῖται, ὡς ἔλεγεν, «ὄχι ἔξω καὶ ὑπεράνω τῆς ἀνθρωπότητος, ὅπως διδάσκουν αἱ Ὀρθοκλαίαι, ἀλλ' ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ ἀνθρωπότητι». Ἐκαστος ἀνθρωπὸς ἔχει τὸ αἶσθημα τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας. Ἀρχικῶς τὸ αἶσθημα τοῦτο εἶναι ἐγωϊστικόν, ἑτεροβαρές· ἐκ τούτου ὁ πολεμικὸς καὶ θρησκευτικὸς χαρακτὴρ τοῦ ἀρχετύπου δικαίου. Ἄλλ' ὁ ἄνθρωπος μανθάνει νὰ διαισθάνεται ἐν τῇ ἐτέρῳ ἀξίαν ὁμοίωτον τῆς ἰδικῆς του. Ἰδοῦ δ' ὅτι φθάνει εἰς τὴν ἰδέαν τῆς ἰσότητος τῶν προσώπων, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τῆς δικαιοσύνης¹⁶⁰. Ἐν τούτοις ὁμοῦς ἡ θεωρητικὴ αὐτῆ ἰσότης συναντᾷ εἰς τὴν κοινωνίαν τὴν διαίρεσιν τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ὑπαρξίν τῶν τάξεων, διὰ τοῦτο καὶ ὡς οὐτοπία πρέπει ἀρχικῶς νὰ θεωρηθῇ. Πῶς λοιπὸν νὰ συμβιβασθῇ μετὰ τὴν ἰσότητα; Ὁ Proudhon συμπεραίνει μόνος του ὅτι διὰ νὰ ὑπάρξῃ ἰσότης τῶν ἀτόμων πρέπει ἡ ὑποταγὴ τῶν ὑπηρεσιῶν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν ἀμοιβαιότητα τῶν ὑπηρεσιῶν, διὰ τοῦτο καὶ ἀναγκαῖον ἐπακόλουθον θὰ ἔχωμεν τὴν νέαν μορφήν διαίρεσεως τῆς ἐργασίας. Ἡ ἀμοιβαιότης τοῦ Proudhon, γράφει ὁ G. Richard, «διαβλέπει εἰς τὸ σοσιαλιστικὸν ζήτημα «ζήτημα ἠθικόν»· ἐπιλαμβάνεται τῆς καθυποτάξεως τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας καὶ τὴν ἀνταλλάσσει μετὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς δικαιοσύνης, ἀνευ τῆς ὁποίας δὲν θὰ ὑπῆρχεν οὔτε συνεργασία οὔτε ἀνταλλαγῆ»¹⁶¹. Ἡ διαίρεσις τῆς ἐργασίας, κατὰ τὸν Proudhon «ἀποτελεῖ τὴν σθεναρωτέραν μέθοδον τῆς βιομηχανίας καὶ τὴν γονιμωτέραν πηγὴν τοῦ πλοῦτου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως αὕτη τείνει νὰ ἀποκτηνώσῃ τὸν ἐργάτην, καί, συνεπῶς, νὰ δημιουργήσῃ μίαν κλάσιν δουλοπαροίκων. Τὰ δύο φαινόμενα εἶναι στενῶς συνδεδεμένα τόσον, ὥστε, ἂν ἡ βιομηχανία ἐπρόκειτο νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὸν νόμον τοῦ προσωπικοῦ σεβασμοῦ, θὰ ἔπρεπε νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰ δημιουργήματά της καὶ ἐξ ὑπαμοιβῆς, ἂν ἡ δικαιοσύνη ἔπρεπε νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν παραγωγὴν, ἡ πείναι, τὸ ἐλάττωμα καὶ τὸ ἐγκλημα θὰ προῦχόντων ἀναπτυσσόμενα κατὰ τρόπον συνεχῆ, κατ' ἀναλογίαν αὐτῆς ταύτης τῆς παραγωγῆς. Οὕτω λοιπὸν τὸ ζήτημα εἶναι νὰ μάθωμεν πῶς ἡ κοινωνία θὰ διατηρήσῃ τὰ κέρδη τῆς διαίρεσεως τῆς ἐργασίας ἀναπτύσσουσα αὐτὴν διαρκῶς, πῶς δ' ἀφ' ἐτέρου θὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν δικαιοσύνην παρεμποδίζουσα τὴν διαφθορὰν τῶν ἐργατικῶν τάξεων»¹⁶². Διὰ τῶν λόγων αὐτῶν ὁ Proudhon προβάλλει τὸ κοινωνικὸν λεγόμενον ζήτημα. Πάντων τοῦ μισθοφόρου, ἐκ τοῦ μονοπωλίου τῶν κεφαλαίων προκύπτει μία τάξις ἀρχόντων γαιοκτημόνων, χρηματιστῶν, ἐργοληπτῶν, ἀστῶν, νοικοκυραίων, κυρίων καὶ ἐργοδοτῶν, πού σκοπὸν ἔχουν τὴν κατανάλωσιν τῶν εισσοδημάτων, τὴν περισυλλογὴν τῶν τοκογλυφικῶν κερδῶν, τὴν καταπίεσιν τοῦ ἐργάτου καί, ὑπὲρ πᾶν ἄλλο, τὴν ἐνάσκησιν τῆς ἀστυνομικῆς ἐξουσίας, τῆς τριμερωτέρας μορφῆς τῆς ἐκμεταλλεύσεως, τῆς δυστυχίας. Ἡ ἐφευρεσις τῆς πολιτικῆς καὶ τῶν νόμων ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν»¹⁶³. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς ἀμοιβαιότητος τῶν ὑπηρεσιῶν ὁ Proudhon προχωρεῖ καὶ εἰς τὴν ἰσότητα τῆς ἀπολαύσεως τῶν ἀγαθῶν. Τοῦτο θεθαίως ἐκμηθεύει τὰς διαφορὰς ἱκανότητων μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, αἱ ὁποῖαι εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς του εἶναι συνέπεια τῆς παιδείσεως καὶ τῆς κατανομῆς τῆς ἐργασίας· μία δὲ νέα παιδείσις θὰ τὰς ἐπανορθώσῃ.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν δίδει ὁ Proudhon εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ἀξίας, εἰς τὴν ὁποῖαν διακρίνει τὰς ἐν αὐτῇ ὑπαρχούσας ἀντιφάσεις καὶ ἡ ὁποία ἀπετέλεσεν, ἀποτε-

160. G. Richard - Ἐνθ' ἀνωτέρω, κεφ. Β', σελ. 129.

161. Αὐτόθι, κεφ. Γ', σελ. 54.

162. Αὐτόθι, σελ. 60.

163. Αὐτόθι, σελ. 68.

λεῖ και θὰ ἀποτελεῖ τὸν βασικὸν παράγοντα εἰς τὰς σχέσεις κεφαλαίου και ἐργασίας. Ἡ ἀξία, κατ' αὐτόν, παρουσιάζει δύο πλευράς, τὴν ἀξίαν ὠφελείας και τὴν ἀνταλλακτικὴν ἀξίαν, αἱ ὁποῖαι κάτω ἀπὸ τὸν νόμον τῆς προσφοράς και τῆς ζήτησεως εὐρίσκονται εἰς διαρκῆ ἀντίθεσιν¹⁶⁴. Οὕτω τὰ διάφορα χρήσιμα ἀντικείμενα ἢ αἱ ἀξίαι ὠφελείας κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν ὑποτιμῶνται, δηλαδὴ ἐλαττοῦνται αἱ ἀνταλλακτικαὶ ἀξίαι. Ἐπομένως αἱ παρουσιάζονται κρίσεις μεταξὺ ἐμπορίου και καταλώσεως, ὡς και αἱ μεγάλοι ἀνισότητες εἰς τὴν περιουσίαν πηγάζουν ἀπὸ τὴν ἀντινομίαν τῆς ἀξίας. Τὰ διάφορα ἐπίσης οἰκονομικὰ φαινόμενα, ὅπως ἡ κατανομὴ τῆς ἐργασίας, ὁ ἐλευθερὸς συναγωνισμὸς κλπ. οὐδέποτε θὰ ἀπέβαινον ἐπ' ὠφελεία τοῦ κοινωνικοῦ συνόλου, ἐὰν δὲν ἤρητο ἡ ἀντίφασις ποῦ ὑπάρχει εἰς τὴν ἀξίαν. Ἡ χρησιμότης ἄλλωστε εἶναι ὁ ἀναγκαῖος ὄρος τῆς ἀνταλλαγῆς. Ἀφαιρέσατε ὅμως τὴν ἀνταλλαγὴν και ἡ χρησιμότης ἐκμηδενίζεται. Ἡ βασικὴ αἰτία τῆς κοινωνικῆς ἀθλιότητος ὠφείλετο, κατὰ τὸν Proudhon, εἰς τὸ χρήμα και εἰς τὸν τόκον, τὰ ὁποῖα διαταράσσουν τὰς σχέσεις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων και συντελοῦν εἰς τὴν συσσώρευσιν τοῦ πλοῦτου ἀφ' ἐνὸς και τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἐνδείας ἀφ' ἑτέρου. Τὴν μεγάλην ἐξαθλίωσιν βλέπει ἀκόμη και εἰς τὴν διὰ τοῦ χρήματος μισθοδοσίαν τῆς ἐργασίας. Οἱ ἐργοδότες δὲν ἀμείβουν ἐπαρκῶς τοὺς ἐργάτας, οἱ ἐργάται κατόπιν τούτου δὲν δύνανται γὰ ἀγοράζουσι ἐκ τῶν ἐμπορευμάτων τῆς ἀγορᾶς και ἐπομένως καταστρέφονται οἱ ἴδιοι οἱ ἐπιχειρηματίαι, ἐφ' ὅσον περιορίζεται εἰς τὸ ἐλάχιστον ἡ κατανάλωσις τῶν προϊόντων. Αὐτὸς λοιπὸν εἶναι ὁ λόγος ποῦ ἐπιβάλλει τὴν κατάργησιν τοῦ χρήματος και τοῦ τόκου και τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ νόμου τῆς ἀμοιβαιότητος¹⁶⁵, κατὰ τὸν ὅποιον και ἡ πιστωτικὴ και ἡ ἀνταλλακτικὴ ἐπικοινωνία θὰ ἐποθετεῖτο ἐπὶ βάσεων νέων. Οὕτως ὄρισε μίαν τράπεζαν, τὴν λεγομένην «τράπεζαν ἀνταλλαγῆς» ἢ «Λαϊκὴν Τράπεζαν», εἰς τὴν ὁποίαν ὁ παραγωγὸς θὰ ἀντήλλασε τὰ προϊόντα του ἔναντι ἐπιταγῶν ἀνταλλαγῆς, τὰς ὁποίας θὰ ἀντήλλασεν ὄχι διὰ χρημάτων, ἀλλὰ δι' οἰουδήποτε ἀντικειμένου ποῦ εἶχεν ἀνάγκην τῆς αὐτῆς ἀξίας. Αἱ τιμαὶ ἔπρεπε γὰ καθορίζωνται: ὄχι μὲ ἀντικειμενικὸν σκοπὸν τὸ κέρδος, ἀλλ' οἱ παραγωγοί, παραιτούμενοι αὐτοῦ, γὰ ὑπελόγιζον ἀμοιβαίως τὸν καταναλωθέντα πρὸς παραγωγὴν χρόνον, ὡς και τὰς δαπάνας παραγωγῆς. Οὕτως ἤλπιζεν ὁ Proudhon ὅτι θὰ ἐδημιούργει ἐν συνταριστικὸν ἢ συνεργατικὸν σύστημα, εἰς τὸ ὅποιον τὸ χρήμα θὰ κατηργεῖτο και αἱ ἀνταλλαγαὶ θὰ ἐπραγματοποιούντο διὰ δελτίων. Τὴν πρώτην ἀποπειρὰν ἐφαρμογῆς τοῦ σχεδίου του ἔκαμε τὸ 1849, ἀλλ' ἡ καταδίχη του μετ' ὀλίγον εἰς φυλάκισιν ἐπέφερε τὴν διάλυσιν τῆς τραπεζῆς.

Ἄλλο θεμελιώδες πρόβλημα μὲ τὸ ὅποιον ἀσχολεῖται ὁ Proudhon και τὸ ὅποιον μάλιστα θεωρεῖ ὡς τὸ κυριώτερον και τὸ κεντρικὸν πρόβλημα τοῦ Σοσιαλισμοῦ, εἶναι τὸ πρόβλημα τῆς ἰδιοκτησίας. Ἡ ἀτομικὴ ἰδιοκτησία, κατ' αὐτόν, εἶναι ἀντικειμενικὴ, παράνομος και ἡ αἰτία ἀφορήτων μεταξὺ τῶν πολιτῶν διακρίσεων, διὰ τοῦτο και ἐπιβάλλεται γὰ καταργηθῆ αὕτη και γὰ δημιουργηθῆ ἐν νέον κοινωνικὸν καθεστὸς, ὥστε αὕτη γὰ καταστῆ ἡ βάση τῆς κοινωνικῆς εὐδαιμονίας¹⁶⁶. Εἰς ἔργον του ὑπὸ τὸν τίτλον «τί εἶναι ἰδιοκτησία» συνοψίζει τὴν κριτικὴν του ὅτι: «ἡ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπῆ, διότι, βάσει τῆς ἐνοσίας τῆς ἀξίας, κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν ἀγαθῶν δὲν ἀλλάσσονται ἴσαι ἀξίαι, ἀφοῦ ὁ ἰδιοκτῆτηςπραγματοποιεῖ εἰς βάρος τῶν ἐργαζομένων ὑπεραξίαν¹⁶⁷. Ἐνθ' ὅμως ἀναφωνεῖ ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ὁ Proudhon ὅτι ἡ ἰδιοκτησία εἶναι κλοπῆ, ταυτοχρόνως διαμαρτύρεται βροντωδῶς, λέγει ὁ G. Richard, κατὰ τῆς προθέσεως καταργήσεως τῆς ἰδιοκτησίας. «Τὸ καταργῆσαι μίαν ἀντίλη-

164. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ., τόμος K, σελ. 804.

165. Αὐτόθι, σελ. 805.

166. Π. Ἀντωνέσκου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 22.

167. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 804.

ψιν τοῦ πνεύματος, ἔγραφεν ὁ Proudhon, μίαν δύναμιν οἰκονομικήν· τὸ καταργῆσαι τὸν θεσμόν, ὃν ἡ δύναμις αὕτη καὶ ἡ ἀντίληψις αὕτη κορυφοῦσιν, εἶναι ἐπίσης παράλογον, ὅσον καὶ τὸ καταλῦσαι τὴν ὕλην. . . Ἐκεῖνο ποῦ ἀνεξίτητον ἀπὸ τοῦ 1840 δίδων τὸν ὄρισμόν τῆς ἰδιοκτησίας, ἐκεῖνο ποῦ θέλω καὶ σήμερον, δὲν εἶναι ἡ κατάργησις, τὸ λέγω μετ' ἐμμονῆς· θὰ ἦτο ὡς νὰ ἠπατώμην μετὰ τοῦ Ρουσό, τοῦ Πλοτέν, τοῦ Λουδοβίκου Μπόλν καὶ ἔτσι καὶ ἄλλων τῶν πολέμιων τῆς ἰδιοκτησίας ἐν τῇ κοινοκτημοσύνῃ, κατὰ τὸ ὅποιον διαμαρτύρομαι δι' ἄλλων μου τῶν δυνάμιων· ἐκεῖνο ποῦ ζητῶ διὰ τὴν ἰδιοκτησίαν εἶναι τὸ ἰσοζύγιον»¹⁶⁸.

Ἄπασαι οἱ ἀνωτέρω ἐκτεθεῖσαι ἀπόψεις τοῦ Proudhon, αἱ ὁποῖαι ἀπεσκόπουν, ὡς λέγει, εἰς τὴν ἐπίτευξιν κοινωνικῆς δικαιοσύνης, ἠδύνατο νὰ ἐπιτευχθοῦν μόνον διὰ τῆς ἐπαναστάσεως. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ ἐργάται δὲν ἔχουν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἰκανότητα, διότι δὲν ἔχουν πολιτικὴν συνείδησιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ διαπαιδαγωγηθοῦν πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, διὰ νὰ πραγματώσουν τὸ ἰδανικὸν αὐτό, τὸ ὅποιον ὡς βασικὴν προϋπόθεσιν ἔχει τὴν κατάργησιν τοῦ κράτους, ποῦ ὑφίσταται, λέγει, μεμοραδικὸν σκοπὸν νὰ διατηρήσῃ τὰ προνόμια τῶν εὐπόρων τάξεων ἔναντι τῶν πτωχῶν καὶ τῶν ἀκτημόνων¹⁶⁹. Τὸ κράτος ἢ ἡ πολιτεία, κατὰ τὸν Proudhon, εἶναι καρπὸς τῆς διαιρέσεως τῆς ἐργασίας. Καίτοι κατ' ἀρχὴν ἡ πολιτεία εἶναι ἡ ἐγγύησις τῆς δικαιοσύνης, κύπτει ὑπὸ τὸν νόμον τῆς ἰδιοκτησίας, καὶ, ἀντὶ νὰ εἶναι παράγων ἰσότητος, καθίσταται παράγων ἱεραρχίας¹⁷⁰. Οὕτω διὰ τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ συστήματός του τὸ κράτος καθίσταται περιττόν, ἕκαστος δὲ πολίτης θὰ ἠδύνατο νὰ ἀρχῇ ὁ ἴδιος καὶ νὰ νομοθετῇ δι' ἑαυτόν. Γίνεται κατὰ ταῦτα εἰσηγητὴς τῆς θεωρίας τοῦ ἀναρχισμοῦ. Εἶναι δὲ σαφῶς ἀντίθετος πρὸς τὸν Μαρξισμόν, τοῦ ὁποῦ ἔχει ἀποκαλύψει θεμελιώδη ἀντίφασιν, ἀλλὰ καὶ ἀντίθεσιν πρὸς τὸ σύστημά του. Ὁ Μαρξισμὸς, ἔλεγεν, «ἐγκρατεῖται εἰς τὸ ἐπεκτείνειν δι' ὀλόκληρον τὴν κοινωνίαν τὸν τρόπον τῆς κατανομῆς τῶν εἰσοδημάτων, ἅτινα ὑπάγονται εἰς τὴν οἰκογένειαν· ὅθεν ἀρνούμενος πᾶσαν κληρονομίαν καὶ φθάνων μέχρι παραγραφῆς τῆς πατρότητος καὶ τοῦ γάμου, ἵνα κάλλιον ἐξοβελισθῇ ἡ κληρονομία, ὁ Μαρξισμὸς ἀρνεῖται αὐτὸν τοῦτον τὸν τύπον τῆς κοινότητος. Ἡ κοινότης λοιπὸν εἶναι ἡλιθία καὶ ἀκατανόητος. Εἰς τί καταλήγει πρακτικῶς; Εἰς δόξαν τῆς ἀστυνομίας. Κατὰ δάθος λοιπὸν εἶναι ἡ θρησκεία τῆς ἀθλιότητος»¹⁷¹. Δριμὸς ὅμως ἐν προκειμένῳ ὑπῆρξε ὁ Μάρξ ἔναντι τοῦ Proudhon εἰς τὸ ἔργον του «Ἡ ἀθλιότης τῆς φιλοσοφίας»¹⁷². Ἡ γλῶσσα του κατ' αὐτὸ ἦτο ὀξύτατη. Πάντως ἡ κυρία προσπάθεια τοῦ Proudhon ἀποτελεῖ ἀπόπειραν συμβιβασμοῦ τοῦ ἀτομισμοῦ καὶ τοῦ Σοσιαλισμοῦ. Ἡ ἀμοιβαίότης δέ, ἡ συνεργασία, ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ ὑπηρεσιακὴ μὀρφωσις εἶναι ἰδέαι περίεξ τῶν ὁποίων περιστράφη τὸ σύστημά του¹⁷³. Δυνάμεθα γενικῶς νὰ εἴπωμεν ὅτι ὁ Σοσιαλισμὸς τοῦ Proudhon, διὰ τῆς ἐπεξεργασίας καὶ μελέτης καὶ τῶν ἐπιστημονικῶν αὐτοῦ ὀρισμῶν, ἀποτελεῖ μίαν μέσην φάσιν μεταξὺ τοῦ Οὐτοπικοῦ καὶ τοῦ λεγομένου ἐπιστημονικοῦ Σοσιαλισμοῦ¹⁷⁴.

Συνοψίζοντες πάσας τὰς ἀνωτέρω ἀντιλήψεις τῶν οὐτοπιστῶν σοσιαλιστῶν καὶ προσπαθοῦντες νὰ ἀνασύρωμεν τὰ ἠθικὰ σημεῖα αὐτῶν, ἐπάνω εἰς τὰ ὁποῖα ἐστήριζον τὰς θεωρίας των, δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ ὀργάνωσις τῆς κοινωνίας ὑπῆρξεν ἀσυνάρτητος καὶ μερικὴ, ἡ βούλησις τῆς ἀσθενῆς, ἡ λειτουργία τῆς ἀτελῆς καὶ ἐπομένως ἡ ἠθικότης τῆς στοιχειώδους. Κατὰ ταῦτα τὸ ἄτομον, κατὰ τὸν J. R. Mac-

168. G. Richard - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 56—57.

169. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. σελ. 805.

170. G. Richard - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 65.

171. Αὐτόθι, σελ. 30.

172. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 805.

173. G. Richard - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 31.

174. Π. Ἀνωτέσκου - Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 22.

donald, υπερβαίνει κατά πολύ την κοινωνίαν εις ἠθικὰς ἱκανότητας, ἐνῶ ἡ κοινωνία θραδέως καὶ ὑπὸ συνθήκας εὐρυτέρας συνεργασίας κατέστη ἱκανὴ νὰ ἐκφράζη τὴν ἠθικὴν συνείδησιν τοῦ ἀνθρώπου¹⁷⁵. Χωρὶς λοιπὸν τὴν ἀναγώρισιν τῆς παρουσίας τοῦ ατόμου, τὸ ὁποῖον ἀσκεῖ τεραστίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν ἠθικὴν ζωὴν τῆς κοινωνίας, θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξις αὐτῆς. Ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἀναδιοργάνωσις τοῦ βιομηχανικοῦ οἰκοδομήματος ὀφείλεται εἰς τὰς διαφόρους ὑπὸ τοῦ ατόμου ἐφευρέσεις. Τὸ πρῶτον σημαντικὸν πρόβλημα ἐπομένως πού πρέπει νὰ ἀπασχολήσῃ μίαν κοινωνικὴν δημοκρατίαν, κατὰ τὸν J. R. Macdonald, εἶναι τὸ πρόβλημα πού θὰ μελετήσῃ τὸν τρόπον ἑναρμονίσεως τῆς λειτουργίας τῆς κοινωνίας πρὸς τὸ ἠθικὸν ἐπίπεδον τοῦ ατόμου. «Τὰ πολιτικὰ προγράμματα», λέγει ὁ Macdonald, «διαμορφώνονται ἀπὸ τὴν ἀπαίτησιν τὴν ἐκπηγάζουσαν ἐκ τῆς ατομικῆς συνειδήσεως, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀπαίτησιν, ἵνα ἡ κοινωνία ἀποδίδῃ εἰς ὅλους δικαιοσύνην, ἵνα ἡ ἀξία ἀμείβεται καὶ ἵνα ὁ εὐσυνείδητος ἄνθρωπος μὴ ἀναγκάζεται νὰ ἀπαιτῇ τὸν ἄρτον»¹⁷⁶, μὴ δυνάμενος νὰ ἀνεύρῃ ἐργασίαν. Πάντως ὁ καταμερισμὸς τῆς ἐργασίας δὲν ἦτο ἐπαρκὴς διὰ νὰ δημιουργήσῃ τὰς συνθήκας συνεργασίας μέσα εἰς εὐρείας σφαίρας τῆς παραγωγῆς. Ἐπομένως οἱ οὐτοπισταὶ σοσιαλισταὶ ἔκαμαν μὲν μίαν ἀνατομίαν τῆς κακοδαιμονίας τῆς κοινωνίας, δὲν ἠδυνήθησαν ὁμῶς νὰ συλλάβουν τὸν θαυότερον μηχανισμόν τῆς κοινωνικῆς ἀδικίας καὶ τὸν τρόπον καταπολεμήσεώς της¹⁷⁷. Προσεπάθησαν δηλαδὴ μὲ ρωμαντικὰ μέσα νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν κοινωνικὴν ἀθλιότητα. Εἰς αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ εὐπαθὲς σημεῖον ἐστηρίχθη τὸ ἄλλο εἶδος τοῦ Σοσιαλισμοῦ, ὁ λεγόμενος ἐπιστημονικὸς Σοσιαλισμὸς ἢ Μαρξισμὸς καὶ ἐπροχώρησεν εἰς διαφορετικὴν θεώρησιν τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος διὰ τῆς ἐρεύνης τῆς κοινωνικῆς πραγματικότητος καὶ τῶν οἰκονομικῶν συνθηκῶν τῆς ἐποχῆς του. Αὐτοῦ τὰς ἀπόψεις θὰ ἀναπτύξωμεν ἐν συνεχείᾳ.

Συνεχίζεται

175. J. R. Macdonald - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 109.

176. Αὐτόθι, σελ. 32.

177. Νικ. Ψαρουδάκη - "Ἐνθ' ἀνωτέρω, σελ. 32.

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

ΟΙ ΠΟΙΗΤΕΣ

Μπορούμε ακόμα
μ' έναν καθρέφτη να μαζέψουμε τὸ φῶς
χωρὶς ἔρημο μὲ ἀστραφτερὲς λαμαρίνες
νὰ μιλήσουμε μὲ τὸν κότουφα στὴν πρωΐα τῆς ἀνοιξῆς
καὶ νὰ φέρουμε στὸν ὀρίζοντα
λίγα ὄνειρα ἀπ' τὴν πυρὰ τῆς ἀσφάλτου
καὶ τὴν ἀγέλη τῆς ἀγορᾶς.
Μπορούμε ακόμα
νὰ ἔχουμε ἕνα δισάκι στὸν ὄμο
καὶ τὴν φωνὴ τῆς τρυγῶνας στὴ στράτα
ν' ἀναπνεύσουμε τὴν εὐωδία τῆς ρεϊκής
καὶ νὰ κοιμηθοῦμε μὲ τοὺς γρύλλους τῆς φτέρης
κάτω ἀπὸ ἕνα κλαράκι τὸν Αὐγούστο,
χωρὶς ἐκείνη τὴν στήλη ἄλατος
ποὺ ὑψώθηκε πάνω ἀπ' τὶς στέγες.
Μπορούμε ακόμα
νὰ κυλήσουμε τὸ φεγγάρι μὲ τὰ χέρια
πάνω στὰ ὄρη καὶ πάνω στὴ θάλασσα
νὰ μιλήσουμε στὰ πεινασμένα παιδάκια
νὰ σταθοῦμε μπροστὰ στὶς ἀγχόνες
καὶ νὰ ρίξουμε τὴν βροχὴ ἀπ' τὸν οὐρανὸ μας
πάνω στοὺς καπνοὺς καὶ στὶς στάχτες.
Εἴμαστε οἱ ὄνειροπόλοι
ποὺ περιμένουν οἱ ἄνθρωποι
νὰ ἔρθουμε ἀπ' τὴν θύελλα καὶ τὰ νέφη
μὲ τὸν ἄνεμο καὶ τὴν μουσικὴ
ἀπ' τὴν ἴριδα τῆς δρόσου τῶν ἀνθέων
κί' ἀπ' τὴ μοναξιά στὸ κελλὶ τῆς φυλακῆς
γιὰ νὰ πάρουν ἀπ' τὸ μέτωπό μας
ἕνα φτωχὸ παραμῦθι.
Εἴμαστε οἱ ποιητὲς
ποὺ μποροῦν ακόμα νὰ ἰδοῦν τὸν Θεὸ
ν' ἀνοίγει τὰ μπουμπούκια στοὺς βάτους
καὶ νὰ ψωμῶνει μὲ τὴν πνοή Του
τοὺς κίτρινους στάχεις τῶν ἀγρῶν.

ΔΗΜΟΣΘ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΕΡΗΜΙΑ

Σὰν ξαναγύρισα ὕστερα ἀπὸ τόσα χρόνια
Στὸ πατρικὸ μου
Ἦταν μιὰ τρελλὴ ἀνοιξή
Κι' οἱ κερασιεὲς
Φλέγονταν ἀπὸ ἐρωτικὸ καημό.
Ὅμως τὸ σπίτι ἦταν βουβό.

Πίσω απ' τὸ παράθυρο
 Ἐντὶ γιὰ τὸ κεφάλι τῆς μάννας μου
 Μὲ περίμενε ἡ σιωπή.
 Μόνο ἀργὰ τὸ δειλινὸ
 Ἐνα χέρι σηκώθηκε τρεμάμενο
 Σὰν γιὰ ν' ἀποχαιρετίσει τὴ ζωὴ,
 Σὰν γιὰ νὰ καλωσορίσει τὸν ἐρχομὸ μου
 Ἦταν τὸ στοιχειὸ τῆς γειτονιάς,
 Ἡ «νύφη» ποὺ ὀγδόντα χρόνια
 Καρτεροῦσε τὸ γαμπρό.
 «Ποῦναι ἡ μάνα;» ρωτῶ.
 Τὸ χέρι ἔδειξε ψηλά: «Στὸ Θεό».
 «Κι' ὁ κύρης, ποῦ εἶναι ὁ κύρης;»
 «Στὸ Θεό», ξανάπε τὸ χέρι.
 Κοῖτα κεῖ,
 Ὅλους τοὺς πῆρε ὁ Θεός.
 «Κι ὁ Χάρος, ρωτῶ, ὁ Χάρος
 Δὲν πῆρε κανέναν;»
 «Ὅχι γιέ μου.
 Ἦταν ὅλοι τους καλόγνωμοι
 Καὶ γι' αὐτὸ τοὺς πῆρε ὁ Θεός
 Μόνο ἐμένα θὰ πάρει ὁ Χάρος
 Γιατὶ ξεγέλασα τὸ Θεὸ
 Καὶ τοῦκλεψα τ' ἀχρόνια...»
 Ἐσκυψε νὰ σκουπίσει τὰ μάτια της
 Μὰ δὲ βρῆκε δάκρυα.
 «Κι' ἂν ἐφευγες κι ἐσὺ θειάκο
 Ποιὸς θὰ μὲ καρτέραγε;»
 «Ὁ Θεός, γιέ μου»
 Εἶπε τὸ χέρι γιὰ τελευταῖα φορὰ
 Κι' ἔπεσε.

ΛΑΜΠΡΟΣ ΖΙΩΓΑΣ

ΟΙ ΝΕΟΙ ΘΕΟΙ

Μᾶς ἔφεραν τὶς νέεςπραμάτειες
 γνήσιες τὶς συνταγὲς τῆς ἐσπερίας
 ἡ ποίηση εἶναι ζήτημα μυαλοῦ
 τὸ σκοτεινὸ ἔστικτο ἔχει τὸ λόγο
 ἡ καρδιά, τί χρειάζεται ἡ καρδιά
 ξεπερασμένα πράματα
 ποῦ βρέθηκε ἡ καρδιά τώρα.
 Ἐγίναν γι' αὐτὸ οἱ νέοι θεοὶ
 γκρέμισαν τὰ παλιὰ ἀγάλματα καὶ βάλαν τὰ δικά τους
 γκρέμισαν τοὺς παλιοὺς ναοὺς
 μιὰ νέα ἐποχὴ ἄρχισαν
 μὲ ἀλαλαγμοὺς καὶ τύμπανα ἡ κουστωδία κοντὰ τους.
 Ἦθελα νὰ ξέρω ἐσεῖς ποῦ χτυπάτε τὰ τύμπανα
 ἐσεῖς ποῦ ψέλνετε ὕμνους γιὰ τοὺς νέους θεοὺς
 ποῦ ὑμνεῖτε τοὺς βίβλους τους
 νοιώσατε τίποτα ποτέ σας;

ΓΙΑΝΝΗΣ ΓΑΛΑΝΟΣ

ΔΗΜΗΤΡΗ — ΤΑΚΗ ΣΙΩΜΟΠΟΥΛΟΥ

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ Γ. ΣΕΦΕΡΗΣ

(δοκίμιο)

Σ' ένα κέντρο στην Αθήνα, το Μάρτη του '41, λίγο πριν από την κάθοδο των Γερμανών, ένας Άγγλος που τύχαινε να είναι και λόρδος, έλεγε για τον Έλιοτ, τον Άγγλοαμερικανό ποιητή, ταυτά:

— «Γιὰ μένα ποίηση σημαίνει τρία πράγματα. Πρώτα, μουσική. Δεύτερο, σιχουοργία έννοω πραγματική σιχουοργία με ρίμες και με όλα τ' άλλα. Τρίτο, νόημα. Λοιπὸν σὶὸν Έλιοτ ἡ μουσική εἶναι ἀνύπαρκτη, ἡ σιχουοργία εἶναι ἀνύπαρκτη ὅσο γιὰ τὸ νόημα — δὲν μπορῶ νὰ τὸ βρῶ».

Αὐτὰ γράφονται στὸ Δ' βιβλίο τοῦ ἡμερολογίου τοῦ Γ. Σεφέρη¹ καὶ ὁ Έλιοτ, ληγας συνομιλητὴς ποῦ ἄκουγε αὐτὸν τὸν ἀφορισμὸ γιὰ τὴν ποίηση καὶ γιὰ τὸν Έλιοτ, ἦτο ὁ ἴδιος ὁ Σεφέρης, μεταφραστὴς τοῦ Έλιοτ. Ἡ θέση του ἦταν στὸ τραπέζι ἐκεῖνο κάπως δύσκολη.

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὁ Σεφέρης ξεκίνησε καὶ μετὰ τὴν καθιερωμένη σιχουοργία καὶ μετὰ μουσική σιχουοργική δεξιοτεχνία. Ξεκίνησε ὅμως στριφνὸς σὰν τὸν Έλιοτ, καὶ κυρίως σὰν τὸν Μαλλαρμέ καὶ τὸν Βαλερύ καὶ τοὺς ἄλλους Γάλλους συμβολικοὺς. Τὸν Έλιοτ, ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος, δὲν τὸν ἤξερε στὴν ἀρχὴ τῆς ποιητικῆς του δημιουργίας. Μετὰ τὴν Ἀγγλικὴ κουλτούρα ἄρχισε κυρίως μετὰ τὰ 1931 νὰ ἐξοικειώνεται. Τὰ ἐφηβικά καὶ τὰ νεανικά χρόνια τὰ εἶχε ζήσει στὴ Γαλλία, τότε ποῦ διαμορφώνεται τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ πιστεύω κάθε ἀνθρώπου. Στὰ 1924, ὅπως ὁμολογεῖ πάλι ὁ ἴδιος, διάβαζε στὸ Λονδίνο, ὅπου εἶχε μεταβεῖ γιὰ νὰ ἐξοικειωθεῖ μετὰ τὴν Ἀγγλικὴ γλῶσσα, τοὺς συμβολικοὺς ποιητὲς, ποῦ δὲν τοὺς καταλάβαινε². Τὰ χρόνια ἐκεῖνα, ἀκόμα καὶ ἀργότερα, ἡ Ἑλλάδα τοῦ ἦταν λιγώτερο γνωστή ἀπὸ τὴ Δύση. Εἶχε ὅμως ὑποστῆ ἕναν μεγάλο ψυχικὸ κλονισμό μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς Μικρῆς Ἀσίας, τὴν πυρπόληση τοῦ πατρικοῦ τοῦ σπιτιοῦ στὴ Σμύρνη καὶ τὴν ἀπώλεια κάθε περιουσιακοῦ στοιχείου. Τρία χρόνια περίμεναν, 1919—1922, τὴν δλοκλήρωση τοῦ ὄνειρου. Βγῆκαν ὅλα λάθος καὶ ἄλλαξε ζωὴ. "Ἄν ὅλοι νοιώσαμε τότε, ἀκόμα καὶ ἐμεῖς τὰ παιδιά τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη, ψυχικὸ κλονισμό, ἐκεῖνοι ποῦ περίμεναν τὰ πάντα, κ' ἔχαναν ξαφνικά καὶ ἀνεπίστρεπτα τὰ πάντα, ἦταν φυσικὸ νὰ νοιώσουν ἀληθινὴ συντριβή. Κι αὐτὴ ἡ συντριβὴ ἦταν ἡ Ἑλλάδα ποῦ γνώριζε τότε. Θὰ τὸ ἐξομολογηθεῖ πολὺ ἀργότερα. Κι αὐτὴ ἡ Ἑλλάδα - συντριβὴ τὸν πληγώνει στὴν ἐποχὴ τοῦ μεσοπολέμου.

— «Αὐτὲς τὶς μέρες τοῦ Σεπιέμβου ἡ Τρίτη «κοινωνική» — ἄς τὴν πῶ ἔτσι — (γράφει στὸ ἡμερολόγιό του τὸν Σεπιέμβριο τοῦ 1938) κρίση τῆς ζωῆς μου. Οἱ δύο ἄλλες 1922—1935».

Εἶναι μετὰ τὴ συμφωνία τοῦ Μονάχου, μετὰ τὴν ὁποία οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Γάλλοι παρέδωσαν στὸν Χίτλερ ἀμαχητὶ τὴν Τσεχοσλοβακία καὶ κατ' οὐσίαν παρεχώρησαν τὴν Εὐρώπη ἐλόκληρη. Ἡ ἀδράνεια τῆς εὐζωίας ἢ ἡ πονηρὴ σκέψη νὰ ρίξουν τὴ Γερμανία κατὰ τῆς Ρωσίας δὴγήγησε στὴν καταστροφὴ τῆς Εὐρώπης. Ἐν

1. Μέρους Δ', σελ. 42.

2. Μέρους Γ', σελ. 104 καὶ 132.

3. Μέρους Γ', σελ. 105.

τῷ μεταξύ ὁ κόσμος σ' ἔλο αὐτὸ τὸ διάστημα τοῦ μεσοπολέμου, ἰδίως μετὰ τὸ 1930, ζοῦσε μιὰ ζωὴ ἀνίσχυρη. Ἰδιαίτερα στὴν Ἑλλάδα ἡ πολιτικὴ ζωὴ ἔβρισκονταν ἀπὸ πολὺ νορρίτερα σὲ καθίζηση. Ἐπαναστάσεις, ἐμφύλιοι πόλεμοι, συνεργασία ληστών μὲ ὑπεύθυνους ἐκπροσώπους τοῦ Κράτους, ἀπέπειρες δολοφονίας, πολιτικὰ πάθη καὶ μίσση. Ὁ νέος μὲ τὴν Εὐρωπαϊκὴν μύρφοση, πού ἀπὸ τὸ 1926 ὑπηρετοῦσε στὸ Ὑπουργεῖο Ἐξωτερικῶν σὲ θέσεις - κλειδιά λόγῳ τῆς γλωσσομάθειάς του, ἔβλεπε καὶ παρακολουθοῦσε ἀπὸ κοντὰ αὐτὸν τὸν πολιτικὸν ξεπεσμό. Τὸ ἀνώτερο φρόνημα τοῦ λαοῦ, τὴν ἡρεμὴ ἐγκαρτέρηση μὲ τὴν ὁποία δέχτηκε στοὺς κόλπους του 1,5 ἐκ. πρόσφυγες, δηλ. τὸ τρίτο τοῦ δικοῦ του πληθυσμοῦ, νὰ μοιράσῃ τίς ἐργασίες του, τὰ κτήματά του καὶ νὰ μὴ γονατίσῃ, τὸ θαῦμα αὐτὸ τῆς ψυχικῆς ἀντοχῆς τοῦ λαοῦ λίγος ἦσαν τότε σὲ θέση νὰ τὸ προσέξουν. Ὁ Πρόεδρος τῆς Ἀμερικανικῆς Περιθάλψεως Προσφύγων (NEAR EAST RELIEF) Μοργκεντάνου, ὅταν ἐξηγοῦσε τὴν κατάστασιν ἐνόπιον τῆς Ἀμερικανικῆς Γερουσίας, πρόσθεσε, ὅτι, ἀν στὴν Ἀμερικὴ, πού εὐήμεροῦσε, ἐπεφταν ξαφνικὰ 50 ἑκατομμύρια πρόσφυγες ἀπὸ κάποιο ἄλλο μέρος, ἢ Ἀμερικὴ, μ' ἔλη τὴν εὐημερίαν της, θὰ γονατίζε. Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἐμελλε νὰ δείξῃ κι ἄλλη ἀντοχὴ μὲ τὸ "Ὀχι" του, ὅταν ὑπέκυπταν οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἄλλη ἀκόμα μὲ τὴν Ἀντίστασιν πού ἔκανε πεινασμένος ἐναντίον τοῦ κατακτητῆ. Ἀλλ' αὐτὰ ἦταν ἀκόμα ἄγνωστα. Κι ὁ Σεφέρης εἶχε μπροστά του τὴν Ἑλλάδα τοῦ '22 καὶ τῶν ἐπαναστάσεων, ἦταν ὁ ἴδιος χωρὶς πατρίδα, τὴν ἰδιαίτερον πατρίδα του, χωρὶς σπιτί καὶ χωρὶς περιουσία. Κ' ἔβλεπε τὰ κινήματα τοῦ ὁποιοῦδήποτε τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο. Μπροστά σ' αὐτὴ τὴν κατάστασιν, πού τὴν ζήσαμε ἐμεῖς οἱ παλαιότεροι, ἔγραφε τότε μὲ θαρεῖά καρδιά:

«Ὅπου νὰ πάω ἢ Ἑλλάδα μὲ πληγώων».

Αὐτὸς ὁ τόνος τῆς ἀπαισιοδοξίας θὰ παραμείνῃ μόνιμος στὴν ποίησίν του, ὅπως σὲ μιὰ μουσικὴ σύνθεσιν διακρίνομε συχνὰ ἓναν μόνιμο βασικὸν τόνο, πού συγκρατεῖ σὰν κεντρομῆλος ἔλξη τοὺς τόνους, πού πᾶν νὰ ξεφύγουν πρὸς ἄλλες διαστάσεις.

Ἡ μεταξύ τῶν δύο πολέμων Ἑλλάδα εἶναι:

Τρεῖς θράχοι, λίγα καμένα πεῦκα κ' ἓνα ἐρημοκκλήσι.

Ὁ πρόσφυγας δὲν μπορεῖ ν' ἀπαλλαγεῖ ἀπὸ τὴν προσφυγιά. Ἡ μικρὴ Ἑλλάδα, πού καταδικάστηκε νὰ παραμείνῃ ὀριστικὰ μικρὴ στὰ 1922, πού ἔχασε ὀριστικὰ τὴν Πόλιν στὰ 1922, δὲν πλῆγῳνε μόνον τὸν Σεφέρη. Ἄγχος καὶ ἀγανάκτηση πλημμύριζε τότε τοὺς μισοὺς Ἑλληνας. Ἀπολογητικὴ διάθεσιν τοῦ ἐνόχου ἐπινεγε τοὺς ἄλλους μισοὺς. Τὰ ἐπαναστατικὰ κινήματα, τὰ ἔντονα μίσση τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, αὐτοῦ ἔχουν τὴν αἰτία. Μερικὲς μετακινήσεις ἰδεολογικῆς πού συνέδησαν, δὲν ὀφείλονται στὴν ἔλλειψιν οἰκονομικῶν ἀντιθέσεων πού τάχα εἶχαν γεφυρωθεῖ, ἀλλὰ σὲ ἀτομικὰ αἰτία, πού δὲν εἶταν ἄσχετα μὲ τὸν τυχοδιωκτισμὸν μερικῶν ἀνθρώπων. Κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἐπιφάνειαν πού ἔφτανε ἕως τὸ βάθος, ὁ λαὸς ζοῦσε τὴ δική του ζωὴ. Ἐτοίμαζε τὰ ὄπλα τῆς ψυχικῆς ἀντοχῆς μὲ ἐγκαρτέρηση. Τὰ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα θὰ φαίνονταν ἀργότερα. Πρὸς τὸ παρὸν ἢ ὄψη τῆς Ἑλλάδος ἦταν αὕτη:

Τὸ ἴδιο τοπίο ἀντιγραμμένο ξαναρχίζει

τρεῖς θράχοι σὲ σχῆμα πύλης, σκουριασμένοι.

λίγα καμένα πεῦκα μαῦρα καὶ κίτρινα

κ' ἓνα τετραγώνον σπιτάκι θαμμένο στὸν ἀσβέστη.

(Μυθιστόρημα, IB)

Ἡ Ἑλλάδα, στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων πού εἶχαν ὀραματισθεῖ τὸ μεγάλο θαῦμα καὶ εἶδαν ξαφνικὰ σωριασμένα τὰ ὄνειρά τους, ἦταν ἓνα σπιτάκι ἐπιχρισμένο μὲ ἀσβέστη.

Καὶ παραπάνω ἀκόμα πολλὲς φορὲς τὸ ἴδιο τοπίο ξαναρχίζει κλιμακωτὰ ὡς

τὸν ὀρίζοντα ὡς τὸν οὐρανὸν ποῦ βασιλεύει. Προσέξτε ὅτι δὲν εἶναι ὁ ἥλιος, εἶν' ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδας ποῦ βασιλεύει.

Καθένας ἀντιλαμβάνεται ὅτι δὲν πρόκειται γιὰ τοπιό φυσικό, ἀλλὰ γιὰ τὸ ψυχικό τοπιό, ποῦ παρουσιάζει ἡ Ἑλλάδα, ἢ ποῦ νομίζει ὁ ποιητὴς ὅτι παρουσιάζει ἡ Ἑλλάδα. Τοπιό, σπιτί, ὄραχος, δένδρα εἶναι σύμβολα τῆς ψυχῆς ἑνὸς κόσμου. Μετὰ τὴν ἀποκρυπτογράφηση ὁ στίχος τοῦ ποιητῆ φέγγει σάν τὸν ἥλιο.

«Εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ Ἑλληνικοῦ ξεπεσιμοῦ» γράφει ἡ Ἀγγλικὴ ἐγκυκλοπαίδεια τοῦ 1968 τὸ σχετικὸ λήμμα γιὰ τὸν Σεφέρη.

Ἄλλο Παγκόσμιος πόλεμος ἔφερε στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας ξανά τὸν Ἑλληνικὸ λαό. Ἐμεῖς ποῦ ζήσαμε τότε τὰ γεγονότα ἐκεῖνα καὶ οἱ νεώτεροι ποῦ τὰ μελετοῦν σήμερα, ὅλοι μας πρέπει νὰ προσέξουμε τὴν ἀντίθεση μεταξὺ τοῦ πνεύματος τῆς ὑποταγῆς πολλῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ἀντίστασης, ποῦ ἔδειξε ὁ δικός μας λαός. Λεπτομερέστερα θὰ πρέπει νὰ μελετηθεῖ ἡ ἀποφασιστικὴ καὶ χαροῦμενη διάθεση ποῦ εἶχε τότε ὁ λαός καὶ ὁ στρατός μας. Ὅλ' αὐτὰ πληρώθηκαν μὲ ἀχαριστία ἀργότερα καὶ ἀπὸ ὅλους. Στὸ διπλωματικὸ παιγνίδι μόνον ὁ ἰσχυρὸς εἶναι σεβαστός. Ἀπὸ τὴ στιγμή ποῦ οἱ κυβερνητικοὶ ἐκπρόσωποι καὶ ἄλλοι ἀντιστασιακοὶ μπήκαν στὰ πλοῖα τὸ Μάη τοῦ 1941 ἀπὸ κάποιον λιμάνι τῆς Κρήτης γιὰ τὴν Αἴγυπτο, κάποιος Ἀγγλος τόλμησε ἀμέσως νὰ πῆ:

— «Μὴ ξεχνᾶτε ποῖος πληρώνει τὸ πλοῖόν»⁴.

Αὐτὸ τὸ θρίσκιμο γραμμμένο στὸ ἡμερολόγιο τοῦ Σεφέρη. Μόλις πάφαμε νὰ εἴμαστε δύναμη, μᾶς μεταχειρίστηκαν ἀμέσως σάν ὑποταχτικούς. Ἀπὸ τὴ θέση του στὴν Ἑλληνικὴ πρεσβεΐα, πολὺ κοντὰ στὸν Ἑλληνα Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν, παρακολούθησε ὁ Σεφέρης τὸ δράμα μιᾶς νέας προσφυγιάς, τῶν ἀνθρώπων, ποῦ πῆγαν στὴ μέση Ἀνατολή νὰ συνεχίσουν τὸν ἀγῶνα, καὶ ἄλλων ποῦ κοίταζαν νὰ τὸν ἐκμεταλλετοῦν μὲ κάθε τρόπο, τῶν ἀνθρώπων τοῦ καθημερινοῦ μόχθου, Ἑλλήνων ἐγκατεστημένων στὴν Ἀφρική καὶ στὴ μέση Ἀνατολή, τὴ σκοτεινὴ μεταχείριση ἐκ μέρους τῶν συμμάχων. Δυστυχῶς δὲν ἔχουμε ποιήματα τοῦ Σεφέρη ποῦ νὰ μιλοῦν γιὰ τὸν θρίαμβο τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς στὰ βουνὰ τῆς Βορείου Ἠπείρου καὶ τῆς Ἀλβανίας. Στὸ ἡμερολόγιό του ὅμως καὶ στὰ ἄλλα κριτικὰ του δοκίμια αὐτὴ ἡ στροφὴ πρὸς τὴν ἀξιολόγηση τῆς Ἑλληνικῆς ψυχῆς εἶναι φανερὴ. Ἀλλὰ καὶ στὰ ποιητικὰ του κείμενα ὑπάρχει ἓνας τόνος διαφοροετικός. Εἶναι, ὅπως θὰ ἴδουμε, συχνὰ μελαγχολικός καὶ κάποτε ἀρκετὰ σαρκαστικός γιὰ κάποιες ἄσχημες καταστάσεις. Ὅμως δὲν εἶναι πλέον ἡ Ἑλλάδα, δὲν εἶναι ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ποῦ τὸν πληγώνει. Εἶναι ἡ καθίζηση τοῦ ἥθους τῆς πολιτικῆς ζωῆς σὲ διεθνὴ κλίμακα. Φυσικὰ καὶ τῆς Ἑλληνικῆς πολιτικῆς ζωῆς.

Τρία χρόνια θὰ γυρίζη πρόσφυγας μαζί μὲ μιὰ Κυβέρνηση ποῦ ὑπάρχει στὴ ζωὴ χάρις στὴν εὐνοια κάποιου ξένου πρεσβευτῆ, σήμερα ἐδῶ καὶ αὐριο ἀλλοῦ. Μαζί μὲ μιὰ Κυβέρνηση σκιώδη καὶ περιπλανώμενη κατὰ τίς συμβουλές - διαταγές ποῦ ἔπαιρνε.

Τριγυρνώντας τρία χρόνια σὲ προσφυγικὰ στρατόπεδα
τῆς Αἴγυπτος, τῆς Παλαιστίνης, τῆς Συρίας
ἀλλάζοντας ψυχὴ καθὼς μανοῖζει
τὸ φωτογραφικὸ χαρτί στὸν ἥλιο⁵.

Στὸ ἡμερολόγιό του (Τόμος Δ', σελ. 310) σημειώνει τὴν ἴδια ἐποχὴ:

«Εἴμαστε ἓνα ρουμάνι ἀπὸ ψυχώσεις».

Οἱ στίχοι τοῦ ποιητῆ γιὰ τὴ Νεκρὴ Θάλασσα δείχνουν αὐτὴν τὴν ἀπελπισία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν καθίζηση τοῦ κόσμου:

4. «Μέρες» Δ', σελ. 64.

5. «Μέρες» Δ', σελ. 355.

Είμαστε ὅλοι καθὼς ἡ Νεκρὴ Θάλασσα
 Πολλὲς ὀργιὲς κάτω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τοῦ Αἰγαίου
 Ἔλα μαζί μου νὰ σοῦ δείξω τὸ τοπίο.
 Στὴ Νεκρὴ Θάλασσα
 ἢ καταφρόνια
 εἶναι ἢ προαιμία
 τοῦ κανενοῦ.
 ὄξω ἀπ' τὸ νοῦ.
 Καρδιά καὶ στόχαιση
 πῆζουν στ' ἄλατι
 ποὺ εἶναι πικρὸ
 σμίγουν τὸν κόσμο
 τὸν ὀρυχτό.

THIS IS THE PLACE, GENTLEMEN!

(Αὐτὸς εἶναι ὁ τόπος, κύριοι).

Στὴ Νεκρὴ Θάλασσα
 ὀχτροὺς καὶ φίλους
 παιδιά, γυναῖκα
 καὶ συγγενεῖς
 ἄει νὰ τοὺς βρεῖς
 Εἶναι στὰ Γόμορα
 κάτω στὸν πάτο
 πολὺ εὐτυχεῖς
 ποὺ δὲν προσμένουν
 καμιὰ γραφῆ

GENTLEMEN.

Συνεχίζουμε τὴν περιοδεία μας πολλὲς ὀργιὲς κάτω ἀπ' τὴν ἐπιφάνεια τοῦ Αἰγαίου.

Τὸ Αἶγαιο συμβολίζει ἐδῶ μιά στάθμη ἤθους.

Με τρόπο ἀποκαλυπτικὸ μᾶς ἐξιστορεῖ στὸ ἡμερολόγιό του πράγματα, γεγονότα καὶ καταστάσεις τῆς ζωῆς τῶν αὐτοεξόριστων, τοῦ ξεπεσμοῦ τοῦ φρονήματος τῶν μηχανορραφῶν. Κι αὐτὰ ποὺ μᾶς ἐξιστορεῖ ἐκεῖ, ἀποτελοῦν τὰ καλύτερα σχόλια τῶν ποιημάτων του καὶ ἐρμηγεύουν ἕως ἕνα σημεῖο τὴν ἱστορία τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Στὴ Μέση Ἀνατολῇ ὅλοι ἐπαιζαν τοὺς θεατρίνους:

Στήνουμε θέατρα καὶ τὰ χάλνοῦμε
 ὅπου σταθοῦμε κι' ὅπου βρεθοῦμε
 στήνουμε θέατρα καὶ σκηινὰ
 ὅμως ἡ μοῖρα μας πάντα νικᾷ.

καὶ τὰ σαρώνει καὶ μᾶς σαρώνει
 καὶ τοὺς θεατρίνους καὶ τὸν θεατρῶνη
 ἱτοβολέα καὶ μουσικούς
 Στοις πέντε ἀνέμους τοὺς βιαστικούς.

(Θεατρίνος, Μ.Α. (Μέση Ἀνατολή))

Ἀπὸ τῆς θέσης - κλειδί ποὺ κατέχει κοντὰ στὸν Ὑπουργὸ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς προσφυγικῆς Κυβερνήσεως, κάποτε κοντὰ καὶ στὸν πρωθυπουργό, βλέπει πολὺ δυσοίωνα τὰ πράγματα τοῦ τόπου ἐδῶ.

Στό Σαλέρνο τῆς Ἰταλίας, ὅπου βρίσκονταν ἡ Κυβέρνηση τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1944, ἐνῶ ἐτοιμαζόνταν νὰ ἐπιστρέψουν, ἀξιολογεῖ τὴν κατάστασιν ὁ ποιητὴς μὲ τίς ἐξῆς γραμμές:

Ἐρχόμαστε ἀπ' τὴν ἄμμο τῆς ἔρημος, ἀπ' τίς θάλασσες τοῦ Προϊτέα ψυχῆς
μαραγκισιομένες ἀπὸ δημόσιες ἀμαρτίες.

Τὸ βροχερὸ Φθινόπωρο σ' αὐτὴ τῇ γούθα κακοφορμίζει τὴν πληρῆ τὸυ κα-
θενὸς μας ἢ αὐτὸ ποῦ θάλεγες ἀλλίως νέμεση μοῖρα.

Ἐμεῖς, ποῦ ζήσαμε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, γνωρίσαμε αὐτὴ τῇ Νέμεση, γιὰ τὴν ὁποία
μιλάει ὁ ποιητὴς. Τῇ Νέμεση ποῦ δὲν γνωρίζει οἶκτο καὶ κρατάει τὸ σπαθὶ τῆς
Δικαιοσύνης, τῇ Νέμεση ποῦ ἐπὶ τριάντα χρόνια ἀπὸ τότε μᾶς ὁδήγησε στὰ δεινὰ
ποῦ τὰ ζοῦμε. Ἡ ἐλευθερία δὲν θέλει μονάχα τόλμη, ἀλλὰ καὶ ἀρετὴ.

Κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πολέμου τὰ πράγματα τῶν λαῶν ποῦ θρέχει ἡ Μεσό-
γειος, Εὐρωπαϊκῶν, Ἀσιατικῶν καὶ Ἀφρικανικῶν, συζητοῦσαν καὶ καγονίζονταν
μεταξὺ Λονδίνου καὶ Καΐρου. Ἐκεῖ μετέβαιναν οἱ ἀντιπροσωπεῖες τῶν λαῶν αὐτῶν
καὶ προσπαθοῦσαν νὰ πετύχουν τὴν εὐνοια τῶν ἰσχυρῶν συμμάχων γιὰ τοὺς λαοὺς
τῶν ἢ γιὰ τὴν ἰδιαίτερη τακτοποίησή τους.

Ἐνα ἐπιγράμμα τοῦ Σεφέρη, ἀντίποδας τοῦ ἠρωϊκοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Σολω-
μοῦ γιὰ τὰ Ψαρά, ἀναφερόμενο πιθανῶς σὲ ξένη πολιτικὴ προσωπικότητα, μιλάει
ἀρκετὰ εὐγλωττα.

Εἶναι δημοσιευμένο ὄχι στὰ ποιήματά του ἀλλὰ στὸ ἡμερολόγιο. (Βιβλ. 4,
σ. 299) :

ΤΟ ΑΛΛΟΘΙ

Ἔνιβε τὰ χέρια του
στὰ νερὰ τοῦ Τάμεση
στὰ νερὰ τοῦ Νείλου
στὰ νερὰ τοῦ ἀπόπατου —
ἐνίβε τὰ χέρια του
κ' ἔλεγε δὲν εἶμ' ἐγὼ
κ' ἔλεγε δὲν εἶμ' ἐγὼ.

Ἐὐνικός ἀριθμὸς πιθανῶς νὰ ἔχει περιληπτικὴ σημασία καὶ νὰ σημαίνει
πολλοὺς, σὰν τοὺς Φαρισαίους τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄλλ' ὁ Πιλάτος ἦταν ἕνας κατ' ἀ-
ναλογίαν κ' ἐδῶ ἀναφέρεται ἕνας, ἀλλ' εἶναι ἀνώνυμος. Ἡ ἀριστία μπορεῖ νὰ τὸν
πολλαπλασιάσῃ. Ὁ Πιλάτος τοῦ Εὐαγγελίου ἐνίψε μιὰ φορὰ τὰ χέρια του σὲ πεντα-
κάθαρα νερά. Ἐκαμε τὸ πᾶν, γιὰ νὰ σώσῃ τὸν Ἰησοῦ. Καὶ ὑπεχώρησε μονάχα,
ὅταν φοβήθηκε ἐξέγερσιν τοῦ ὄχλου. Ὁ Παρατατικὸς ἐνίβε καὶ ἡ ἐπανάληψη τοῦ
ἔλεγε δείχνει τὸ κατ' ἐξακολούθησιν ἐγκλήμα σὲ θάρος τῶν λαῶν ἢ (στὴ δικὴ μας
περίπτωσιν) τοῦ λαοῦ μας.

Γράφει στὸ ἡμερολόγιό του ὁ ποιητὴς (βιβλίον Δ', σελ. 292) :

Ἐὐ Βέρνερ SPENSER ἔκλεισε μιὰ μακριὰ συζήτηση γιὰ τὸν ποιητὴ στὰ
χρόνια μας μὲ τοὺς ἀκόλουθους στίχους τοῦ LEWIS :

Ἐ λογικὴ στὸν καιρὸ μας
δὲν εἶναι θέμα γιὰ ἀθάνατο στίχο.
Ἐμεῖς ποῦ ζήσαμε μὲ ἔντμια ὄνειρα
ἄς ὑπερασπίσωμε τὸ ἄσχημο ἐνάντια στὸ χειρότερο.

Ἐὐ ποιητὴς σιωπᾶ γιὰ τὰ γεγονότα στὴν Ἐλλάδα. Τὰ παρακολοθεῖ μὲς ἀπὸ
τὰ διπλωματικὰ ἔγγραφα τοῦ Ἐπιπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ σιωπᾶνε.

Ἄλλὰ δὲν θὰ σωπάσει ἀπόλυτα. Μὲ τὸν δικό του μεταφορικό καὶ συμβολικό τρόπο θ' ἀναφερθῆ στὴν Τροία καὶ θὰ θυμηθῆ τὸ θρύλο, ποῦ δραματοποίησε σ' ἓνα ἔργο του ὁ Εὐριπίδης, πὼς ποτὲ δὲν πῆγε ἡ Ἑλένη στὴν Τροία καὶ πὼς Ἕλληνες καὶ Τρῶες μάχονταν μάταια δέκα χρόνια γιὰ τὸ εἶδωλό της.

Ποῖος ξέρει ἂν ὁ μῦθος ἐκεῖνος γιὰ τὸ εἶδωλό της Ἑλένης δὲν μπορεῖ νὰ ἐπαναληφθεῖ, νὰ ἐπαναλήφθηκε στὶς ἡμέρες μας κι' ὁ πόλεμος νάγινε στὰ χαμένα.

— «Ἄν εἶναι ἀλήθεια πὼς κάποιος ἄλλος Τεῦκρος, ὕστερα ἀπὸ χρόνια, ἢ κάποιος ἄλλος Αἴαντας ἢ Πριάμος ἢ Ἑκάβη ἢ κάποιος ἄγνωστος, ἀνώνυμος, ποῦ ὅσοοσο εἶδε ἓναν Σκάμανδρο νὰ ξεχειλάει κουφάρια, δὲν τὶχνη μὲς στὴ μοῖρα του ν' ἀκούσει μαντατοφόρους ποῦ ἔρχονται νὰ ποῦνε πὼς τόσος πόνος, τόση ζωὴ πῆγαν στὴν ἄβυσσο, γιὰ ἓνα πουκάμισο ἀδειανό, γιὰ μιὰ Ἑλένη».

Ἄς μὴ ἀπελπισθοῦμε σὰν τὸν ποιητή. Ἴσως δὲν εἶναι βέβαιο, οὔτε ὁ ποιητὴς τὸ ὑποστηρίζει, πὼς οἱ λαοὶ μάχονται πάντοτε γιὰ κούφια εἶδωλα.

Στὰ 1953 καὶ στὰ 1954 ἐπισκέπτεται τὴν Κύπρο. Εἶναι ἐμπειρος, εἶναι γνώστης τῆς Ἑλλάδας, ποῦ δὲν τὸν πληγώνει πιά. Ξέρεי πὼς διὰ μέσου μεγάλων προσπαθειῶν καὶ μεγάλων ἐπιτευγμάτων ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος, ἀλλὰ καὶ τραγικῶν συμφορῶν ἀπὸ τὸ ἄλλο, ζυμώθηκε ἡ ζωὴ τοῦ τόπου τούτου, γράφτηκε ἡ μοῖρα του, πλάστηκε ἓνας ιδιαίτερος χαρακτήρας, ὁ Ἑλληνικός. Τὸ Ἑλληνικὸ ἦθος τὸ ἀνεξάρτητο καὶ φιλελεύθερο, ὁ ἀδάμαστος χαρακτήρας τοῦ Ἑλληνα, τὸ καθαρὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα, — εἴτε οἰκουμενικὴ πολιτικὴ ἀσχεῖ μὲ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ μὲ τὰ ἑλληνιστικὰ κράτη (καὶ ἀργότερα μὲ τὸ Βυζάντιο), εἴτε περιορισμένη πολιτικὴ αὐτοσυντήρησης, — τὸ ἑλληνικὸ ἦθος εἶναι κάτι ἄλλο ἀπὸ τὸ ἦθος τῶν ἄλλων λαῶν. Ἡ μελέτη τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτικοῦ θίου καὶ τῶν πνευματικῶν ἐπιτευγμάτων τοῦ λαοῦ, ἡ μελέτη τῆς ζωῆς τοῦ λαοῦ στὶς ρίζες τὸν κάνει νὰ νοιώσει καὶ νὰ ἐκδηλώνει μιὰ ἐθνικὴ ὑπερηφάνεια. Ὅταν ἐπισκέφθηκε τὴν Κύπρο, εἶχε ἀρχίσει ὁ ὑπερήφανος ἀγώνας της γιὰ ἀνεξαρτησία. Ἐνας ἀγώνας μὲ ἐξάρσεις καὶ μὲ λάθη. Στὴν Κύπρο θρίσκει τὴ συνέχεια τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως. Μέσα στὴν ὀμορφιά της ἀνακαλύπτει τὰ ἴχνη τῆς ἀρχαιότητος, καθὼς καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νεώτερου Ἑλληνισμοῦ. Οἱ ἐντυπώσεις του φωτίζονται ἀπὸ ἓνα φῶς αἰσιοδοξίας. Γνωρίζει πὼς ὁ δυνάστης εἶναι ἰσχυρὸς καὶ πονηρὸς.

Μετατοπίζοντας τὸ σύγχρονο θέμα στὴν ἐποχὴ τῶν Σταυροφορῶν χρησιμοποιεῖ ἓνα στίχο τοῦ Σαίξπηρ:

Καλῶς ἤρθατε στὴν Κύπρο, ἀρχόντοι, τράγοι καὶ μαϊμούδες.

Εἶναι οἱ ἄνθρωποι ποῦ ἀσελοῦν πάνω στὰ ἱερὰ καὶ τὰ ὅσια καὶ οἱ πιθηκίζοντες ιδέες καὶ αἰσθήματα. Ὅταν αὐτοὶ θὰ λείψουν, ὁ κόσμος θὰ ζήσει ὥραια.

Θυμᾶται ἀκόμα καὶ τὸν Ξέρξη καὶ τὴ συμφορὰ του στὴ Σαλαμίνα. Ἄς τὴν ἔχουν ὑπ' ὄψη οἱ σημερινοὶ δυνάστες. Κάποιος μαντατοφόρος θὰ φέρη τὸ μήνυμα στὰ νέα Σούσα:

Ναί· ὅμως ὁ μαντατοφόρος τρέχει κι ὅσος μακρὺς κι ἂν εἶναι ὁ δρόμος του θὰ φέρει σ' αὐτοὺς ποῦ γύρευαν ν' ἀλυσοδέσουν τὸν Ἑλλήσποντο, τὸ φοβερὸ μήνυμα τῆς Σαλαμίνας:

Φωνὴ Κυρίου ἐπὶ τῶν ὑδάτων. Νῆσος τις ἔστι.

Ἐδῶ τελειώνει ἡ πατριωτικὴ ποίησή του. Ἡ ἄλλη ποίηση, ποῦ εἶχε ἀρχίσει μὲ τὴ «Στροφή», εἶναι μιὰ ποίηση ποῦ δυσκόλεψε περισσότερο τοὺς κριτικούς. Εἶναι μιὰ ποίηση, ποῦ θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῆ οὐδέτερη, καθαρὴ, ὅπως ὀνομάζονταν μὲ τὸν Γαλλικὸ ὄρο POESIE PURE. Μιὰ ποίηση μὲ πολλὰς προεκτάσεις, ὅσο

κι αν εκφράζονταν με τον απόλυτο αυθορμητισμό και με κανένα τρόπο δε θα μπορούσε να ονομασθή φιλοσοφική ποίηση.

Ο ποιητής κάνει ποίηση, όπως ή μέλισσα κάνει μέλι κι ή άραχνη μυστικό δίχτυ εξομολογείται με τή σκέψη του "Ελιστ στο ήμερολόγιο (Β', σελ. 108). "Ήδη με τήν πρώτη ποιητική συλλογή στα 1931 παρουσιάζεται σκοτεινός. Με το έλλειπτικό ύφος, με τα σχήματα μεταφοράς, τα σύμβολα, τις αλληγορικές εκφράσεις και εικόνες δείχνει, ότι είναι προσκολλημένος στη συμβολική ποίηση του Μαλλαρμέ, του Βαλερύ και των άλλων συμβολικών ποιητών της Γαλλίας, των οποίων ή μίμηση είναι φανερή. Ήταν ένας άνθρωπος άλλης φυλής ριζωμένος στη Γαλλία, εξομολογείται στα 1926. Στιχουργικές δοκιμές όπως τα χάι-κάι, το πάντομι κλπ. δεν προέρχονται από μίμηση Γαπωνέζικων και Ίνδονησιακών ποιημάτων, αλλά από Γαλλικά πρότυπα.

Η «Στροφή» προκάλεσε άναταραχή. Ξάφνιασε ό μοντερνισμός της και ή σκοτεινάδα. Χειροκροτήματα χωρίς επιφυλάξεις από το ένα μέρος, θαρρείς επικρίσεις από το άλλο. Ο κορυφαίος των Έλληνικών Γραμμάτων, ό Παλαμάς, σε μακροσκελή επαινετική επιστολή του, βρίσκει τρόπο να διατυπώσει αυστηρές παρατηρήσεις:

— «Είναι στροφή που την κάνει έξαφνα ή ποίησή μας στο περιπάτημα του χορού της κάπως απότομα και για να δυσαρεστήση ακόμα όχι μόνο τους έξω από το χορό, μα και τους χορευτές τους ίδιους, ύσους, φυσικά, δύσκολα θγαίνουν από τα καθιερωμένα βήματα «ένα- δύο. ένα - δύο» κλπ. Ο χορός όμως δε χαλιέται, εξακολουθεί, μήτε φτωχαίνει, τονώνεται με τή «Στροφή», όσο κι αν δεν μās είναι απαραίτητη ή παρουσία της».

Και συνεχίζει: ό ποιητής της «Ασάλευτης ζωής»:

— «Τα ποιήματα της «Στροφής» είναι κρυπτογραφικά. Χρειάζονται και κάποιο κλειδί. Δεν το βλέπω. Ανήκω σ' εκείνους που το κλειδί τους χρειάζεται. Ανακαλύπτω με φρίκη πως τίποτε δε με δίνει με το Μαλλαρμέ και με τους κάθε λογής Μαλλαρισμούς».

"Ολ' αυτά βέβαια μεταξύ των άλλων, των εκλεκτών που έινχε να τή διαβάσουν. Γιατί ή «Στροφή» κυκλοφόρησε μόνο σε 200 αντίτυπα. Τόν άλλο χρόνο ή Στέργα μόνο σε 50 και στα 1934 το «Μυθιστόρημα» σε 150. Ο ποιητής αποφεύγει τους πολλούς. Είναι εκλεκτικός. Αποτεινεται σε κοινό με διεθνή κυλιούρα. Γι' αυτό και όρισμένοι τίτλοι ή και φράσεις είναι σε ξένες γλώσσες. Ποίημα π.χ. που θα μπορούσε να έχη, πάνω κάτω, τίλο «κατιάδα με κιάδα» έχει τίλο «FOG» και υπότιλο «SAY IT WITH A UCULELE». Στο ποίημα υπάρχει ή μετάφραση «πές της το μ' ένα γιονκαλίλο». Ή θα πρέπει να υποθέσουμε ότι επιδιώκει τήν άκαταληφία, όπως μάλιστα τόν κατηγορήσαν.

Ο ίδιος ό Σεφέρης γράφει στο Ήμερολόγιό του (Δ', σελ. 94) τήν εποχή που βρίσκονταν στην Άλεξάνδρεια:

— «Πίσω από τή σκέψη του Τίμου (του γνωστού Άλεξανδρινού λογίου Τίμου Μαλάνου) μιá έμωση ιδέα πως γυρεύω θεληματικά τή σκοτεινότητα και πως στο τέλος θα καταλήξω να διαβάζω μόνος τα ποιήματά μου». Άνοίγει το «Ήμερολόγιο του καταστρώματος» που το έχω δανείσει και διαβάζει: «Αντίος ό άνθρωπος πηγαίνει κλαίοντας».

— «Νά ένα ποίημα που θα το βάλω πρώτο στο δοκίμιό μου για σένα. Είναι το μοναδικό ποίημα που δεν είναι άκατανόητο».

Τί περιέργο (συνεχίζει ό Σεφέρης): άναρωτέμαι πως το αισθάνεται. Πολύ φοβούμαι πως τόν συγκινεί ή φανταστική αισθηματολογία του που είναι μιá σάτιρα (29—5—41)».

Βέβαια ἡ μόδα τοῦ σκοτεινοῦ δὲν εἶναι νέα. Σὰν τὰ πικροκέρασα ἐμφανίστηκε πικρὸς καρπὸς τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς μὲ τὸν σοφιστὴ Λυκόφρονα. Σκοτεινὸ καὶ τρομακτικὸ βιβλίον εἶναι καὶ ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου, κλειδί γιὰ τὴν ἐσωτερικὴν παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Θεοδοκόπουλου καὶ γνωστὸς τοῦ μεγάλου ζυγράφου ἤχησε ὁ Γκόγκορας. Στὰ κριτικὰ του ἄρθρα τὸν ἀναφέρει ὁ Παλαμᾶς καὶ τὸν διάβασε ὁ Σεφέρης μαζί μὲ τοὺς Γάλλους συμβολικοὺς. Σὲ κατ' εὐθείαν μετάφραση ἀπὸ τὰ Ἰσπανικὰ δημοσίευσε στίχους τοῦ Γκόγκορα στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» ἢ κ. Μαρία Ρούσου—Ράπτη. Στὰ βαθυστόχαστα ἔργα εἶναι φυσικὸ νὰ συναντοῦμε δυσκολίες. Πρέπει νὰ ὑπάρχει ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνώστη ἀνάλογο ψυχικὸ κλίμα καὶ προσλαμβάνουσες παραστάσεις.

Ὁ Μαλλαρμέ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ποιητὴς τοῦ Συμβολισμοῦ στὴ Γαλλία. Στὴν ἐποχὴ του δὲν εἶχεν ἐμφανισθῆ ἀκόμα ὁ Συρρεαλισμὸς, προῖον τοῦ Ἀ' Παγκόσμιου πολέμου καὶ τοῦ μεσοπολέμου. Δίκαια ὁ Σεφέρης ἀρνεῖται ὅτι εἶναι συρρεαλιστής. Αὐτόματη γραφὴ δὲν βλέπουμε στὸν Σεφέρη. Ἡ ὑποβλητικὴ ἀφήγηση καὶ ἡ διαύγεια τῆς εἰκόνας, ὁ πλοῦτος τῆς παράστασης φαίνονται σὰν ἀποτελέσματα πνευματικοῦ μόχθου. Δὲν εἶναι καθόλου προῖον αὐτοματισμοῦ.

Σὰν ἓνα πουλὶ μὲ σπασμένη φτερούγα,
 πὸ θά ἔχε χρόνια μέσα στὸν ἀγέρα ταξιδέψει,
 σὰν ἓνα πουλὶ πὸ δὲν μπόρεσε νὰ βαστάξει
 τὸν ἀγέρα καὶ τὴ φορτοῦνα.
 πέφτει τὸ βράδυ.

Τέτοιες εἰκόνες ὑπάρχουν παντοῦ στὴν ποίηση τοῦ Σεφέρη. Κι ἂν τὰ σύμβολα σοῦ κρύβουν τὴν ἔννοια, ἡ χάρη τοῦ λόγου γίνεται φανερὴ μὲ τὴν καθαρὴ ἀφήγηση καὶ τὴ λαμπρὴν εἰκόνα καὶ σὲ παρασύρει.

Ἀνάμεσα στὰ ποιήματα τῆς «Στροφῆς» ξεχωρίζει ὁ Ἑρωτικὸς Λόγος, πὸ ἀποτελεῖται ἀπὸ 24 στροφές.

Διαβάζουμε δοκιμαστικὰ καὶ τυχαῖα τρεῖς ἀπ' αὐτές:

Δ'

Τὸ δάσος στέκει ριγηλὸ τῆς νύχτας ἀντιστύλι
 κ' εἶναι ἡ σιγὴ τάσι ἀργυρὸ, ὅπου πέφτουν οἱ στιγμῆς
 ἀντίχτυποι ξεθωριασμένοι, ὀλόκληροι, μιὰ σμίλη
 προσεχτικὴ, πὸ δέχονται πελεκητὲς γραμμῆς.

Αὐγάζει ξάφνου τὸ ἄγαλμα. Μὰ τὰ κορμιά ἔχουν σβήσει
 στὴ θάλασσα, στὸν ἄνεμο, στὸν ἥλιο, στὴ βροχῆ.
 Ἔτσι γεννιοῦνται οἱ ὁμορφιῆς πὸ μᾶς χαρίζει ἡ φύση
 μὰ ποιὸς νὰ ξέρει ἂν πέθανε στὸν κόσμον μιὰ ψυχῆ.

Ε'

Ποῦ πῆγε ἡ μέρα ἡ δίκωπη πὸ εἶχε τὰ πάντα ἀλλάξει;
 Λὲ θὰ θρεθῆ ἓνας ποταμὸς νὰ ἔναι γιὰ μᾶς πλωτὸς;
 Λὲ θὰ θρεθῆ ἓνας οὐρανὸς τὴ δρόσο νὰ σταλάξει
 γιὰ τὴν ψυχῆ πὸν νάρκωσε κι' ἀνάθρεψε ὁ λωτὸς;

Στίχοι, ρυθμὸς, εἰκόνες ἓνα θαυμάσιο σκηρικὸ ἢ κάτι σὰν προπύλαια ἀρχαίου ναοῦ. Διακρίνομε κάποιον ἐρωτικὸ αἰσθημα μὲσα σὲ μιὰ ἀτιμὸσφαιρα νοσταλγίας καὶ ἀπογοήτευσης. Ἀκουεταὶ κάποιος ἀντίλαλος μακρινῆς συμφορᾶς.

Τὴν ἀκοή μου ὡς νὰ ἴσμιζε κοχλὶ βουτῆς ὁ ἀντίδικος
μακρινὸς κι ἀξεδιάλυτος τοῦ κόσμου ὁ Θρηῆνος.

Τὸ χαϊρόμαστε γενικὰ τὸ ποίημα σὰν μιὰ δροσερὴ ἀτμόσφαιρα ἐνὸς μελαγχολικοῦ δειλίνου, ἀλλ' ὑπάρχουν λέξεις - σύμβολα, λέξεις - κλειδιά, πού χωρὶς αὐτὰ οἱ λεπτομέρειες παραμένουν θολές. Ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ποιητὴ μαθαίνουμε σὲ ἄλλη περίσταση ὅτι τὸ δάσος μὲ τὸν ἥσυχιο ἐκφράζει τὴ νάρκη πού φέρνουν στὴ συνείδηση οἱ αἰσθήσεις. Τὸ ἀγάσμα ἐκφράζει μιὰ κατάσταση ἀπολιθωμένη, σὰ νεκρή. Τοὺς ἀνθρώπους πού καταδικάζουν τὸν ἑαυτὸ τους σὲ ἀδράνεια, τοὺς χαρακτηρίζει μεταφορικὰ σὰν ἀγάλματα.

Γιὰ τὸ ἄδειο καφενεῖο στὸν κήπον τοῦ μουσεῖου γράφει:

Ἄδειες καρτέλες
τ' ἀγάλματα γύρισαν
στ' ἄλλο μουσεῖο.

Στὰ 1932 κυκλοφόρησε τὴ «Στέρνα», ἓνα ποίημα ἀπὸ 23 στροφές. Διατηρεῖ ἀκόμα τὴν παραδοσιακὴ στιχογραφία. Εἶναι ἓνα ποίημα ὄντολογικὸ γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὴ μοῖρα του. Πλέκεται γύρω ἀπὸ τὴν ἰδέα ἐνὸς μόνιμου ἐγώ, ἐνὸς ἐγώ μοναδικοῦ πού μπορεῖ νὰ ταυτιστῆ μὲ τὴ συνείδηση. Εἶναι ἓνα μάτι πάντα ἀνοιχτὸ πού βλέπει τὴν ἀέναη μεταβολή. Δὲν εἶναι τὸ μάτι τῆς καθημερινότητος πού κατ' οὐσίαν δὲν μᾶς ἐκφράζει. Μορφές πού φεύγουν εἶναι ἡ καθημερινὴ ζωὴ μας πού κυλᾷ ἀνάμεσα στὰ ἐφήμερα καὶ στὴ γαλήνη τῆς «Στέρνας». Ἔτσι τὸ ποίημα γίνεται μιὰ μελέτη θανάτου, ὅπως γενικὰ θὰ μπορούσε νὰ χαρακτηρισθῆ ὅλη ἡ ποίηση τοῦ Σεφέρη. Αὐτὴ ἡ διαρκὴς μεταβολὴ εἶναι ἓνας καθημερινὸς θάνατος.

Ἡ ἀγάπη εἶναι ἡ δημιουργικὴ δύναμη μέσα στὴ ζωὴ. Ὁ ποιητὴς, μὲ λευκόφτερο ἄγγελο τὴν ἀγάπη, κινεῖται ἀπὸ ἓνα σημεῖο πού νομίζει κανεὶς ὅτι ζῆ ἀληθινά, ὡς τὸ σημεῖο πού δείχνει μηδέν. Ὡς τὸ σημεῖο πού δὲν ὑπάρχει τίποτε, παντοῦ. Αὐτὴ ἡ τελεῖα ἐκμηδένιση τὸν ἀπελπίζει.

Νὰ μπορούσε νὰ ἦταν ἡ ζωὴ μιὰ ἀναγέννηση...

Νὰ μπορούσε νὰ ἀνανεώνεται ἡ ζωὴ ἀποβάλλοντας κάθε ἀχρηστευμένη οὐσία, ὅπως τὸ φίδι ἀλλάζει πουκάμισο:

Μαζεύοντας τὸν πόνο τῆς πληγῆς μας
νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸν πόνο τῆς πληγῆς μας
Μαζεύοντας τὴν πίκρα τοῦ κορμιοῦ μας
Νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὴν πίκρα τοῦ κορμιοῦ μας.

Ὅλα νὰ γίνουνε ξανά σὰν πρῶτα
στὰ δάχτυλα, στὰ μάτια καὶ στὰ χεῖλια
ν' ἀφήσουμε τὴ γερασμένη ἀρρώστεια
πουκάμισο, πού ἀφήσανε τὰ φίδια
κίτρινο μέσ' στὰ πράσινα τριφύλλια.

Θὰ μπορούσε νὰ σταματῆσει ἡ ἀέναη φθορά, ἂν μπορούσε ν' ἀλλάξει χαρακτῆρα ἡ ἐπαφή μας μὲ τὸν ὕλικὸ κόσμο (δάχτυλα), μὲ τὸν πνευματικὸ κόσμο (βραση), καθὼς καὶ ὁ λόγος ἂν μπορούσε ν' ἀλλάξει κι' αὐτὸς (χεῖλια). Ἄν μπορούσαν ν' ἀνανεωθοῦν μέσα στὴ ζωὴ, γιὰ νὰ ξαναζήση ἡ ἀνθρωπότητα πού γέρασε μέσα στὶς παλιές ἀμαρτίες τῆς (γερασμένη ἀρρώστια), γιὰτὶ ὁ θάνατος εἶναι κυρίως ἠθικός.

Μὰ ἡ νύχτα δὲν πιστεύει τὴν αὐγή.
κ' ἡ ἀγάπη ζῆ τὸ θάνατο νὰ ὑφαίνει.

Ἡ «Στέρνα» εἶναι ἓνα ποίημα μὲ βαθὺ νόημα καὶ πολὺ ὑποβλητικό, κορυφαία στιγμή τοῦ Ἑλληνικοῦ ποιητικοῦ λόγου.

Στὸ «Μυθιστόρημα» (1935), «Γυμνοπαιδία» (1936), «Τετράδιο γυμνασμάτων» (1940), στὰ Ἡμερολόγια καταστρώματος Α, Β, Γ, καθὼς καὶ στὴν «Κίχλη» παρατάει τὴν παραδοσιακὴ μορφή καὶ ἀδέσμευτος προχωρεῖ στὸν ἐκφραστικὸ ἄθλο ν' ἀποφύγει κάθε περιττό, νὰ κρατήσει μὲ μαθηματικὴ ἀκρίβεια τὸ μέτρο τοῦ λόγου καὶ νὰ δώσει σ' αὐτὸν τὴν ἀπλότητα καὶ τὴ λιτότητα ποὺ παρέχουν οἱ ἀκραεῖς περιπτώσεις. Τὸ ἰδανικὸ αὐτὸ μέτρο δὲν διστάζει νὰ μᾶς τὸ πει:

Δὲν θέλω τίποτε ἄλλο, παρὰ νὰ μιλήσω ἀπλά,
νὰ μοῦ δοθῆ ἔτουτη ἡ χάρη
Γιατὶ καὶ τὸ τραγοῦδι τὸ φορτώσαμε τόσες μουσικές,
ποὺ σιγὰ - σιγὰ βουλιάζει
καὶ τὴν τέχνη μας τὴ στολίσαμε τόσο πολὺ
ποὺ φαγώθηκε ἀπὸ τὰ μαλάματα τὸ πρόσωπό της
κ' εἶναι καιρὸς νὰ ποῦμε τὰ λιγοστά μας λόγια
γιατὶ ἡ ψυχὴ μας αὔριο κάνει πανιά.

(“Ένας γέροντας στὴν ἀκροποταμιά)

Ἡ θάλασσα, ὁ Ποσειδώνιος κόσμος, ἡ διαρκὴς ροὴ εἶναι ἡ ζωὴ μας. Οἱ ἐμπειρίες μας, ὕλικές καὶ πνευματικές, εἶναι ταξίδια στὴ θάλασσα. Καλύτερα ἀπ' ἄλλους τὸ ἤξερε αὐτὸ ὁ Ὅμηρος, ποὺ ἔπλασε τὸν ἰδανικὸ τύπο τοῦ ταξιδευτῆ, τὸν Ὀδυσσεά.

ὄς μάλα πολλὰ πλάγχθη
πολλὰ δ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὄν κατὰ θυμόν.

Αὐτὸν τὸν Ὀδυσσεά συνάντησε κι ὁ Σεφέρης στὰ ποιητικά του ταξίδια. Εἶναι ὁ τύπος τοῦ ἥρωος ποὺ ἀρνείται τὴν ἀθανασία ποὺ τοῦ προσφέρει ἡ νύμφη Καλυψώ, γιατί πρέπει νὰ ἐλοκληρώσει τὴν ἀνθρώπινη μοῖρα του. Αἰσθήσεις καὶ καθήκον, ἰδιοτέλεια καὶ καθήκον παλεύουν στὴν ψυχὴ τοῦ Ὀδυσσεά καὶ νικάει τὸ καθήκον. Γιατὶ κ' ἡ ἀθανασία μιὰ ἰδιοτέλεια εἶναι κι' αὐτὴ μπροστὰ στὸ πράγματι θεϊκὸ πρόσταγμα τοῦ δέοντος. Δὲν γυρεύει μεθυστικὰ ἡδονικὰ ποτά. Ἀλλὰ μάχεται καὶ νικά κάθε ἐμπόδιο μὲ τὸ ἀδάμαστο θάρρος του καὶ τὴν ἀνώτερη σύνεσή του.

Εὐτυχησμένος, ποὺ ἔκαμε τὸ ταξίδι τοῦ Ὀδυσσεά
Εὐτυχησμένος ἂν στὸ ξεκίνημα ἔνωθε γερὴ τὴν
ἀρματωσιά μιᾶς ἀγάπης, ἀπλωμένη μέσα στὸ
κορμί του, σὰν τὶς φλέβες ὅπου βουίζει τὸ αἷμα
Μιᾶς ἀγάπης μὲ ἀκατάλυτο ρυθμὸ, ἀκατανίκητης
σὰν τὴ μουσικὴ καὶ παντοτινῆς
γιατὶ γεννήθηκε ὅταν γεννηθήκαμε καὶ σὰν πεθαί-
νομε, ἂν πεθαίνει, δὲν τὸ ξέρομε οὔτε ἐμεῖς
οὔτε ἄλλος κανεῖς.

Στέκεται μεγάλος ψιθυρίζοντας ἀνάμεσα στ' ἀσπρισμένα
του γένια, λόγια τῆς γλώσσας μας, ὅπως τὴ μι-
λοῦσαν πρὶν τρεῖς χιλιάδες χρόνια.

Ἀπλώνει μιὰ παλάμη ροζιασμένη ἀπὸ τὰ σκοινιά
καὶ τὸ δοιάκι, μὲ δέρμα δουλεμένο ἀπὸ τὸ
ξεροβόρι, ἀπὸ τὴν κάψα κι ἀπὸ τὰ χιόνια.

Φαντάζομαι πὼς ἔρχεται νὰ μ' ἀρμηνέψει πὼς
νὰ φτιάξω κ' ἐγὼ ἓνα ξύλινο ἄλογο
γιὰ νὰ κερδίσω τὴν δική μου Τροία.

Γιατὶ μιᾶ ταπεινὰ καὶ μὲ γαλήνη, χωρὶς
προσπάθεια, λὲς μὲ γνωρίζει σὰν πατέρας
Μοῦ λέει. . .
καὶ νὰ 'σαι μόνος, σκοτεινὸς μέσα στὴ νύχτα
καὶ ἀκυβέρνητος σὰν τ' ἄχερο στ' ἄλωνα.

Μιᾶ. . . (τὰ λόγια του)
νὰ μοῦ χαρίζουν τὴν ἀκύμαντη γαλάζια θάλασσα
μέσα στὴν καρδιά τοῦ χεμιώνα.

Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸν ἥρωα καὶ γιὰ νὰ χαραχτῆ καλύτερα ἢ μορφῇ του, ὑπάρ-
χουν οἱ ἀντιήρωες. Ὑπάρχουν πολλὲς κατηγορίες ἀντιηρώων. Θὰ τίς ἀριθμησοῦμε
στὴν τύχη: 1) Οἱ σύντροφοι τοῦ Ὀδυσσεᾶ ποὺ ἀπὸ λαιμαργία ἔφαγαν τὰ ἱερὰ βό-
δια τοῦ Ἥλιου κ' ἐκεῖνος τοὺς ἐστέρησε τὴν ἡμέρα τοῦ γυρισμοῦ. Εἶναι οἱ ἀνίδεοι
καὶ χορτάτοι, οἱ ἀδίστακτοι. Δὲν λογάρισαν τίς λογικὲς ἀπαγορεύσεις. Περιφρόνη-
σαν τὸν ἱερὸ Νόμο ἀπὸ ραθυμία καὶ ἀπληξία.

πέσαμε ἐδῶ στὰ χαμηλὰ
ἀνίδεοι καὶ χορτάτοι

2) Ὁ Ἑλπήνωρ, εἶναι σύντροφος τοῦ Ὀδυσσεᾶ, ἓνα ἀνθρωπάκι μὲ ἀδύνατο
μουαλό, ποὺ μεθυσμένος παραπάτησε στὰ σκαλιὰ τοῦ ἀνακτόρου τῆς Κίρκης καὶ σκο-
τώθηκε.

3) Ὁ εὐαίσθητος καὶ δειλὸς ποὺ πηγαίνει κλαίοντας πάνω στὸ κατὰστρωμα
τοῦ πλοίου, ἐξ αἰτίας ἴσως κάποιας ἐφήμερης ἀγάπης στὴν ἀκροθαλασσιὰ ἓνα κα-
λοκαίρι.

Ἔχει τὴ θλιθερὴ ἀνάμνηση ἀπὸ κόσμους χαμένους, ὅπως, ἴσως, ὁ ἴδιος ὁ ποιη-
τῆς, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ συναρμολογήσει τὰ συνρίμματα ἐνὸς καθρέπτη. Καλοβαλμέ-
νος καὶ ἥσυχος ἀνθρωπάκος. Ἕνας συνηθισμένος τύπος μεταξὺ μας.

Μιὰ ἄλλη κατηγορία εἶν' αὐτοὶ ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ μοιάσουν μὲ ἥρωες ἀλλὰ
δὲν εἶναι. Μελετοῦν τὴν μοῖρα τους. Προσπαθοῦν νὰ γνωρίσουν τὸν ἑαυτὸ τους, ἐκτε-
λοῦν μὲ ὑπομονὴ τὸ καθήκον τους. Ἄλλ' ἢ ὑπομονὴ δὲν εἶναι ἡρωϊκὴ πράξη. Δὲν
τοὺς ὀφελεῖ ἢ ἐνδοσκόπηση, ποὺ ἐκφράζεται μὲ τὸν περίφημο Πλατωνικὸ λόγο «καὶ
ψυχὴ εἰ μέλλει γινώσασθαι αὐτὴν εἰς ψυχὴν αὐτῇ βλεπτέον». Αὐτὸ φαίνεται κάπως
παράξενο. Τὸ «γνώθι σαυτὸν» ἦταν ἐντολὴ τοῦ Δελφικοῦ θεοῦ. Καὶ ἡ αὐτογνωσία
(τὸ ἰδανικὸ τουλάχιστον) εἶναι ἓνα ἀπὸ τὰ βασικὰ ἀξιώματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου.
Ἄλλ' οἱ θαθεῖες ἔνοιες πρέπει νὰ προέρχονται ἀπὸ δάθος καὶ νὰ κοιτάζουν σὲ θά-
θος. Ἄλλη μιὰ γνώμη τοῦ ποιητῆ κατ' εὐθείαν ἐρμηνευτικὴ τῶν παραπάνω εἶναι
ὅτι δὲν ἔχει ἀξία ἢ ἐνδοσκόπηση ἂν δὲν ὑψωθῆ κατ' εὐθείαν πρὸς τὸν οὐρανό, δηλ.
ἂν εἶναι κι' αὐτὴ ρηχὴ καὶ στεῖρα σὰν τὴν ἐπιφανειακὴ ἀγάπη τῆς λευτεριάς καὶ
τῆς ἀλήθειας.

Ἴδρωναν στὸ κουπί μὲ χαμηλωμένα μάτια
 ἀνασαίνοντας μὲ ρυθμὸ
 καὶ τὸ αἷμα τους κοκκίνιζε ἓνα δέρμα ὑποταγμένο
 Οἱ Ψυχές τους ἔγιναν ἓνα μὲ τὰ κουπιά καὶ τοὺς σκαρμούς
 μὲ τὸ σοβαρὸ πρόσωπο τῆς πλώρης
 μὲ τ' αὐλάκι τοῦ τιμονιοῦ
 μὲ τὸ νερὸ ποὺ ἔσπαζε στὴ μορφὴ τους
 Οἱ σύντροφοι τέλειωσαν μὲ τὴ σειρά
 μὲ χαμηλωμένα μάτια. Τὰ κουπιά τους
 δείχνουν τὸ μέρος ποὺ κοιμοῦνται στ' ἀκρογιάλι.

Κανὶς δὲ τοὺς θυμᾶται. Δικαιοσύνη.

Ἔτσι χάθηκαν κι' αὐτοὶ ἀνώνυμοι. Τοὺς ἀνθρώπους τῆς ὑποταγῆς ἔχει στὸ νοῦ του γράφοντας τοὺς στίχους αὐτοὺς ὁ ποιητής. Ὅμως οἱ Ἀργοναυτὲς δὲν ὑπῆρξαν ἀνώνυμοι. Ἀρκεῖ νὰ ὑπενθυμίσουμε ὅτι ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἀργοναυτῶν ἦταν ἡ πρώτη ὑπερπόντια ἐκστρατεία ποὺ ἀναφέρει ἡ Ἑλληνικὴ μυθολογία, πῶς ἐπιχειρήσαν οἱ Ἀχαιοὶ καὶ Αἰολεῖς. Ὅτι πῆραν ξύλο ἀπὸ τὴ μαντικὴ δρυὶ τῆς Δωδώνης καθιερώνοντας ἔτσι μιὰ κοινὴ λατρεία πάνω ἀπὸ τοὺς τοπικοὺς Θεοὺς, πέρασαν τὶς Συμπληγάδες καὶ νίκησαν στὸ τέρμα τῆς ἐκστρατείας παίρνοντας τὸ χρυσοῦν δέρας μαζὶ μὲ τὴ Βασιλοπούλα, σύμβολο τῆς νίκης, σὲ ὅλα τὰ σχετικὰ παραμῦθια. Προσθέτομε ἀκόμα ὅτι πῆραν μέρς τὰ ἐπιφανέστερα παλικάρια τῆς προομηρικῆς ἐποχῆς καὶ εἶχαν μαζὶ τους ἓνα Ὀρφέα ποὺ γοήτευσε κι' αὐτὸν τὸν Ἄδη μὲ τὴ μουσικὴ του. Οἱ ἄνθρωποι τῆς ὑπομονῆς καὶ ὑποσταγῆς, ὅπως δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἥρωες, ἔτσι δὲν μποροῦν νὰ εἶναι οἱ Ἀργοναυτὲς.

Οἱ ἥρωες περπατοῦν στὰ σκοτεινά, λείει σ' ἓνα στίχο του ὁ Σεφέρης. Καὶ ἐξηγεῖ στὰ πεζά του ὅτι ἀφήνουν πίσω τους τὰ γνωστά κι ἀνοίγουν δρόμο πρὸς τὰ ἄγνωστα. Ὁ δρόμος πρὸς τὴν Κολχίδα ἦταν τὸ μεγάλο ἄγνωστο στὴν ἐποχὴ τῶν Ἀργοναυτῶν. Ἀμαζόνες, Συμπληγάδες, ἄγριοι λαοὶ τοῦ Πόντου ἦταν τὰ ἄγνωστα ἐμπόδια κ' ἔπρεπε νάβαι ἥρωες γιὰ νὰ τὰ ξεπεράσουν.

Ἀνάμεσα στοὺς ἥρωες καὶ ἀντιήρωες θρίσκεται ἡ Κίρκη, ἡ Θεὰ μάγισσα, Θεὰ τῶν παραισθήσεων. Προσφέρει τὴν ἡδονὴ καὶ μεταβάλλει τοὺς ἀνθρώπους σὲ χοίρους. Εἶναι ἡ ὁρατὴ φύσις ποὺ φέρνει τὶς παραισθήσεις ὅπως ἡ Θεὰ Μάγια τῶν Ἰνδῶν. Στὸ παλάτι αὐτῆς τῆς Θεᾶς παραπατάει καὶ σκοτώνεται ὁ Ἑλπήνωρ οἰνοβαρῆς καὶ ἄμυαλος.

Τὸ βάρος τῆς ἔκφρασης τὸν βασάνιζε ἀπ' ὅτου γνώρισε τὸν ἑαυτό του. Αὐτὸ τὸ αἰσθάνονται μόνον ὅσοι προσέχουν νάβαι ὁ λόγος τους ἢ φωνὴ τῆς συνειδήσεώς των, νὰ γίνεαι σάρκα καὶ αἷμα μὲ τὸν ἀληθινὸ στοχασμὸ καὶ τὸ ἀληθινὸ αἰσθημᾶ τους. Αἰσθάνεται ἀπέχθεια πρὸς ἐκείνους ποὺ μεταχειρίζονται τόσο εὐκολα τὶς λέξεις ἐλευθερία καὶ ἀλήθεια ὅσο εὐκολα λέγουν «χαίρω πολὺ» σ' ἓναν ποὺ γνωρίζουν γιὰ πρώτη φορά. Τὸν ἀληθινὸ τρόπο θὰ μπορούσε νὰ τὸν μελετήσῃ σ' ἓναν Θουκυδίδη, τὸν στερεὸ, τὸν ἀπόλυτο. Σ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ Σεφέρης ἔφτασε μελετώντας μουσικὴ στὶς καθαρῶτερες πηγές τῆς.

— «Λὲν ζήσαμε μὲ καμμιὰ μονοικὴ, μόνο μὲ κανιάδες (τοῖζεῖ ὁ ποιητής), πῶς εἶναι δυνατὸ νὰ γράψαμε ποιήματα; Τὸ δῶμα τῆς ἔκφρασης δὲν τὸ ξέρουμε, πῶς νὰ μὴν εἶμαστε συμβατικοί;» (Μέρες, Α, σελ. 29).

Ἄσ συμβατικὸς λόγος καὶ ἡ ἑλαφρὰ μουσικὴ πᾶνε μαζί.

Συχνὰ ἀναφέρεται στοὺς μεγάλους μουσικούς. Κάποιο κουαρτέτο τοῦ Μπάχ τοῦ χαρακτηρίζει «ἱερὸ τραγούδι εὐγνωμοσύνης, ἐνὸς ποῦ γιαιτρεύτηκε, στὸ Θεό, σὲ λυδικὸ τρόπο» καὶ ἀπορεῖ πῶς δὲν τοῦ εἶπε κανένας ὅτι ὁ Μπάχ εἶναι ὁ μόνος ποῦ δὲν εἶναι οὔτε ἐγκεφαλικὸς, οὔτε αἰσθηματικὸς, οὔτε ρομαντικὸς, οὔτε κλασσικὸς, οὔτε νατουραλιστὴς, οὔτε τίποτε ἀπ' αὐτὰ —ὅτι δὲν τοῦ ταιριάζει κανένας τέτοιος χαρακτηρισμὸς. Ὅλ' αὐτὰ μεταφεριμένα στὴ λογοτεχνία εἶναι οἱ τεχνικὲς μορφές ποῦ ἤθελε ν' ἀποφύγει κι ὁ Σεφέρης.

— «Εἶναι (συνεχίζει ὁ Σεφέρης γιὰ τὸν Μπάχ) γυμνὸς ἄνθρωπος, πλέριος, ζυγισμένος, χωρὶς καμιά γωνιά ποῦ μᾶς μοιάζει δὲν μᾶς μοιάζει, ξέρομε πῶς εἶναι αὐτὸς μόνος καὶ ἀληθινός».

Ἔτσι γιὰ τὸν Σεφέρη πρότυπο γιὰ τὴν δομὴ τοῦ λόγου τοῦ δὲν εἶναι ἕνας λογοτέχνης, ἀλλ' ἕνας μουσικὸς, ὁ Σεβαστιανὸς Μπάχ, ὅσο παράδοξο κι ἂν φαίνεται τοῦτο.

Ὁ ἴδιος ἄλλωστε δεθαιώνει, ὅτι εἶναι ἕνα ἰσόπλευρο τρίγωνο. Μιὰ γωνία τοῦ εἶναι ὁ Μπάχ, ἡ ἄλλη ὁ Θεοτοκόπουλος καὶ ἡ ἄλλη ἕνα θράχος στὴ θάλασσα κά-
ποῦ στὴν Ἑλλάδα.

Ὁ Θεοτοκόπουλος μαζί μὲ τὴ δική του Ἑλληνικότητα ἐξηγεῖ καὶ τὴν Ἑλλη-
νικότητα τοῦ Σεφέρη. Μακριὰ ἀπὸ τὴν πατρίδα του, μέσα στὴ φλεγόμενη ἀπὸ πυ-
ρετὸ δημιουργίας Δύση, διατήρησε τὸ πυρηνικὸ στοιχεῖο τῆς Βυζαντινῆς - Κρητικῆς
Τέχνης. Στὰ ἔργα τῆς Ἀναγέννησης ὑπάρχει κάποια εἰδωλολατρία καὶ κάποιος δι-
χασμὸς μὲ τὸ χριστιανικὸ πνεῦμα. Χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, ἡ Τέχνη τῆς Ἀναγέννη-
σης ἀρνήθηκε τὸν πνευματικὸν ἄνθρωπο καὶ στὴ θέση τοῦ ἔβαλε τὸ φυσικὸ πλάσμα.
Ὁ Οὐμανισμὸς στὴν Ἀναγέννηση ἦταν ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου στὸν ἑαυτὸ του, στὴν
αὐτονομία του. Ἡ εἰκονογραφία τοῦ Γκρέκο στηρίζεται στὴν ἐξάρτηση τοῦ ἀνθρώ-
που ἀπὸ τὸ ἰδεατό. Ἀπ' αὐτὸ τὸ ἰδεατό, ἀπ' αὐτὴ τὴν πίστη τοῦ πρὸς τὸ ὑπερφυ-
σικὸ προέρχεται ἡ ἀνθρωπιά του. Ἐλευθερὴ συνείδηση, πίστη καὶ ἀνθρωπιά χαρα-
κτῆριζαν τὸν Γκρέκο. Αὐτὰ εἶναι καὶ τὰ ἰδανικὰ τοῦ Σεφέρη. Εἶναι τὰ γνωρίσματα
τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Μὲ τὴν πίστη τοῦ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴ παράδοση, ἀρ-
χαία, μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη, καταλήγει νὰ πιστέψῃ ὅτι τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα
ἔχει δικὰ του χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα. Ἡ Ἑλληνικὴ ζωὴ, ἱστορία, πολιτισμὸς,
παράδοση εἶναι σὰν τὸ Νεῖλο:

Κι ὅμως πρέπει νὰ λογαριάσουμε κατὰ ποῦ προχωροῦμε
ὄχι καθὼς ὁ πόνος μας τὸ θέλει καὶ τὰ πεινασμένα παιδιὰ μας
ἀλλὰ μὲ κάποιον ἄλλο τρόπο, μπορεῖ νὰ θέλω νὰ εἰπῶ καθὼς
τὸ μακρὸ ποτάμι ποῦ βγαίνει ἀπὸ τὶς μεγάλες λίμνες
τὶς κλειστὲς θαθεῖα στὴν Ἀφρική.
καὶ εἶτανε κάποτε θεὸς κ' ἔπειτα γίνηκε δρόμος καὶ
δωρητὴς καὶ δικαστὴς καὶ δέλτα
ποῦ δὲν εἶναι ποτές του τὸ ἴδιο, κατὰ ποῦ δίδασκαν οἱ
παλαιοὶ γραμματισμένοι,
κι ὡς τόσο μένει πάντα τὸ ἴδιο σῶμα, τὸ ἴδιο στρῶμα
καὶ τὸ ἴδιο Σημεῖο.
ὁ ἴδιος προσανατολισμὸς.

Αὐτὸ τὸ ρέμα πού τραβάει τὸ δρόμο του καὶ πού δὲν εἶναι τόσο διαφορετικὸ ἀπὸ τὸ αἷμα τῶν ἀνθρώπων καὶ ἀπὸ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων ὅταν κοιτᾶζουν ἴσια πέρα χωρὶς τὸ φόβο μέσα στὴν καρδιά τους, χωρὶς τὴν καθημερινὴν τρεμούλα, γιὰ τὰ μικροπράγματα ἢ ἔστω καὶ γιὰ τὰ μεγάλα.

Διαφωνεῖ ὁ Σεφέρης γιὰ τὴ διαίρεση τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας σὲ ἀρχαία, μέση καὶ νεώτερη. Ἡ ζωὴ τοῦ τόπου αὐτοῦ εἶναι σὰν τὴ ροὴ τοῦ Νεῖλου. Δὲν μπορεῖ νὰ κοπῆ. Εἶναι τομῆ ἀντιβιολογική. Καὶ ἡ γλῶσσα εἶναι μία καὶ ἀδιαίρετη. Ὅχι δημοτικὴ, ὄχι καθαρεύουσα, ὄχι νεοελληνική. Ἴσως θὰ πρέπει νὰ λέμε «ἡ σημερινὴ μορφή τῆς Ἑλληνικῆς». Τὸ μεγάλο ποτάμι ἔχει τὴν ἴδια κοίτη καὶ τὴν ἴδια κατεύθυνση. Καὶ τὸ Ἑλληνικὸ πνεῦμα ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, τὸν Αἰσχύλο καὶ τὸν Πλάτωνα, ἕως τὸν Γκρέκο, τὸν Κορνάρο, τὸ Σολωμὸ, τὸν Παλαμᾶ, τὸν Βενιζέλο καὶ ἄλλους τοὺς ἄλλους δημιουργοὺς τῆς Ἑλληνικῆς ζωῆς τείνει πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση. Καὶ ἡ κατεύθυνση αὐτὴ εἶναι ὁ σεβασμὸς τοῦ ἀνθρώπου. Στὸ ἡμερολόγιό του βρίσκει εὐκαιρίες νὰ ἐξηγήσει αὐτὴ τὴν Ἑλληνικὴ ἰδιότητα. Δὲν θὰ σταματήσουμε στὶς λεπτομέρειες.

Ἡ θάλασσα σὰν βασικὸς μουσικὸς τόνος ἔρχεται καὶ ξαναέρχεται στὴν ποίηση τοῦ Σεφέρη. Εἶναι ἡ θάλασσα τῶν θυμικῶν κλυδωνισμῶν, μέσα στὴν ὁποία ἡ ταραγμένη ψυχὴ μας εἶναι ὑποταγμένη. Εἶναι ἡ θάλασσα τῆς ροῆς τοῦ χρόνου, ὅπου λικνίζεται ἡ ζωὴ. Εἶναι ἡ θάλασσα τῶν πνευματικῶν ταξιδιῶν καὶ τῶν ποικίλων περιπέτειῶν. Ἐκεῖ ἀγωνίζεται ἐναντίον τῶν δαιμόνων καὶ τῶν τεράτων ὁ Ὀδυσσεύς. Ἐκεῖ χάνονται οἱ σύντροφοί του, ἐκεῖ ποντοποροῦν οἱ Ἀργοναῦτες. Ἐνας βράχος μέσα στὴ θάλασσα εἶναι ἡ ἀνυπότακτη ψυχὴ, τὸ πραγματικὸ ἐγώ, ἡ στέρνα. Ὁ Στράτης Θαλασσινός. Ἐνας βράχος γεμᾶτος ρυτίδες, φαγωμένος ἀπὸ τὸ κύμα τῆς. Μιὰ Αἰολία εἶναι ἡ ζωὴ τοῦ ποιητῆ, ἕνα νησί κινοῦμενο. Τὸ νησί τοῦ Θεοῦ τῶν Ἀνέμων Αἰόλου. Ἡ κίνηση καὶ ἡ ἀκίνησία, ἡ ἐπιφάνεια καὶ τὸ βάθος, ἡ ἀμετάβλητη στέρνα καὶ τὰ «ραγδαίως ἐξελισσόμενα γεγονότα», οἱ μεταβολές πού μᾶς χτυποῦν κατὰ πρόσωπο, τὰ κύματα τῆς θάλασσας. Ὁ Στράτης Θαλασσινός εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ Σεφέρη πού πάει νὰ ἡσυχάσει, ὅταν ἔσθησαν οἱ φωτιές τοῦ "Λη- Γιάννη «εἰ ἔργιναν ὅλα σιὰχτη κάτω ἀπ' τ' ἀστέρια».

ΜΕΡΕΣ ΣΚΥΦΤΕΣ

Παιμμέγιστα ἄστρα τὰ μάτια σου
Ἐνατέλλουν ὀλοένα
Ψηλότερα ἀπ' τὸν ὦμο μου
Καὶ ἐρευνοῦνε
Μὲ συγκρατημένο πείσιμα τὸ γραφτό μου.

Νικημένος ἀπὸ τίς ἴδιες λέξεις μου
Καὶ τὰ παράτολμα ὀράματά μου
Ἐναυδος
Ἐαγρυπνῶ —
Ἐνα μελάνι χύνεται σὰν ἄπειρο πένθος
Στὴ θάλασσα
Ἐντίφωνα πουλιὰ
Σηκώνονται σὰν ἤπειρος
Ἐπὸ τὰ κύματα ν' ἀποδημήσουν —
Ἐχνηλατοῦν ὀλόχρυσά ἔντομα
Στὸ φευγαλέο φῶς:
Κατέχεις καλὰ τὸ μυστικό μου
Εἶναι μικρὴ ἢ φλόγα τῆς ζωῆς μου
Σὰν τοῦ σπέρτου
Στὰ χέρια σου
Φυσᾷς καὶ διαλύομαι σὲ λιγνὴ στήλη καπνοῦ
Ἐόρατα
Ἐδιπλώνεις τὸ σουδάριο
Στὸ πολιορρημένο πρόσωπό μου
Σκουπίζω τὴ σκόνη ἀπὸ τὰ πλανημένα
Μάτια μου
Τὸ παίρνεις πίσω καὶ τὸ διπλώνεις
Σὲ σχῆμα δύσβατης ξηρᾶς...
Μὰ τώρα
Καθὼς τὸ φῶς πισωδρομεῖ
Καὶ γίνεται παρόραμα στὰ μάτια σου
Ἐὸ αἰσθησιασμός μου
Θ' ἀσκηθῶ
Στὶς σκυφτὲς τοῦτες μέρες
Ἐπὶ τέλους
Μέρες σκυφτὲς
Σᾶς ἀγαπῶ
Σᾶς ἀντέχω
Ἐγκυμονεῖτε πιθανὸ θάνατο
Ἐὸλοκληρωτικὴ μεταστροφή
Ἐἠ ἀναγκαία ἐπανάσταση —
Πάλι караδοκεῖς
Πάλι πάνω ἀπὸ φύλλα πράσινα

Λαμποκοπούν δυό μάτια...
 Δεν είμ' έτοιμος ακόμη
 Νά πεθάνω θάνατο λυρικό
 Ψελλίζοντας μιὰ ξένη λέξη
 Μόνο και μόνο
 Γιατί φεύγεις από τήν ζωή μου
 Σάν τόν άμμο τής θάλασσας
 Όχι —
 Ζητώ χρώμα με δυνατήν αιχμή
 Για τήν ευδαιμονία μου
 τών τυράννων τά όνειρα
 Άργά - άργά
 Τρέπονται σέ μεταξοσκώληκες...
 Άσκήθηκα καλά και πλέον θά τολμήσω
 Θά δαγκώσω με λύσσα τούτο τó μπουρλότι
 Μιά τσακανιά γερή
 Ν' αποδημήσω με κρότο
 Άνοιγοντας σάν πύλες διάπλατες
 Τά φοβερά σαγόνια
 Νά εισορμήσουνε λαίλαπες φωτιάς
 κι' άδάμαστο στοιχείο
 Για πάντα ανατρέποντας
 Τήν ύπολογιστική ισορροπία
 τών ζωντανών άστών...

ΝΙΚΟΣ ΣΠΑΝΙΑΣ

ΕΣΠΕΡΙΝΟΣ

Καθώς τó σούρουπο άργά σιμώνει
 τήν ώρα που ή μέρα τή θέση της
 στή νύχτα θέ νά δώσει, κι ό ήλιος
 μ' ολάκερη τή λαμπρότητά του
 τó στερνό βασίλειμά του θέ νά δείξει,
 μακρυά νοσταλγικά άκούγεται
 ό ήχος μιās καμπάνας νά καλεϊ
 μιá, δυό, πολλές, άμέτρητες φορές,
 τήν κουρασμένη άπ' τόν κάματο
 τής ημέρας ανθρώπινη ψυχή,
 νά σκύψει για λίγο, νά προσευχηθεί,
 νά κλάψει, νά παρακαλέσει.
 Όμορφες στιγμές έσπερινου
 σάν τ' απόβραδο σιμά ζυγώνει,
 άφήνοντας μακρυά, με τής ημέρας
 τόν πηγαιμό, και τόν πόνο και τόν κόπο
 π' εκείνη με τόν έρχομό της φέρνει.

ΔΗΜ. ΚΑΠΕΤΣΩΝΗΣ

Ο ΠΡΟΦΗΤΗΣ

(διήγημα)

Κείνο τὸ πρωῖ — ὥραϊο πρωῖνὸ τ' Ἀπρίλη — ἦταν σημαδιακό, γιὰ μᾶς τοὺς στρατιώτες. Ἦ τοικιλιτάρια κι' ἓνα σωρὸ ἄλλα πουλιά, ἔφτιαχναν μιὰ μελωδία μὲ τὰ κρεσέντα καὶ τὰ ντιμινουέντα της, ἀνάλογα μὲ τὴ θέση τοῦ ἡλιου. Ἦταν μαγεία νὰ τὸν αἰσθάνεσαι, τρέλλα νὰ τὸν βλέπης. Ὁργιάζε ἡ φύση. Ἦταν πιὰ μπασμένη ἡ ἄνοιξη γιὰ καλά. Τὰ μαμούδια ἔβγαιναν ἀπὸ τὶς φωλιές, κι' ἐρχόνταν ὡς κι' ἀπάνου σου, νὰ σ' ἀνακαλύψουν τὰ μπαγάσικα!

Ἡ θάλασσα — θάλεγγες πὸς δὲν ὑπάρχει — ἀπλωνόταν ἀσπρονδερὴ κι' ἔβλεπες ν' ἀφήνει μιὰ σπιθαμὴ περιθώριο ἐκεῖ ποὺ ἐνωνόταν μὲ τὰ γύρω ἀκρωτήρια. Μιὰ δυὸ φορὲς τινάχτηκε ἓνα γοφάρι κἀνοντας τρομερὸ γδοῦπο στὰ νερά. Μετὰ ἡσυχία.

Τὶ ἔλεγα λοιπόν; ἂ, ναί, πὸς ἦταν σημαδιακὰ μέρα. Θάταν δέκα ἡ ὥρα. Ὁ καθένας μας κάτι ἔφτιαχνε. Μόνο ἓνας κάπου κοιμόταν ἢ ἔκανε πὸς κοιμόταν. Ἦταν αὐτὸς ποὺ τ' ἀπογέματα ἔριχνε τὴ σωρὴ στὸ νερό, καὶ μετὰ μὴ ἔχοντας βάρκα μὲ μηχανὴ νὰ τὴν τραβήξῃ, τὴν τράβαγε ὁ ἴδιος, τρέχοντας ἀπὸ τὴ μιὰ ἄκρη τῆς θάλασσας στὴν ἄλλη. Κάπου ἐνάμισυ χιλιόμετρο. Ἐπιανε σχεδὸν κάθε μέρα δυὸ τρεῖα ψάρια, ἔτσι γιὰ τὸ βράδυ ὑπῆρχε πάντα μεζεδάκι. Τὰ πρωῖνά χανόταν. Τοῦ ἄρεσε ὁ ὕπνος ὄχι στὸ κρεβάτι, μὰ ἔξω στὸ ὑπαίθρο. Ἐλεγε πὸς ἄκουγε ἀπ' τὸ χῶμα τί γινόταν δυὸ χιλιόμετρα πιὸ πέρα. Ὁ λοχίας τοῦ ζήτησε νὰ ξαπλώνῃ ὅπου ἤθελε κι' ἂν ἄκουγε τίποτα νὰ μᾶς τῶλεγε. Τὸν εἶχαν βγάλει προφήτη καὶ αὐτουνοῦ πολὺ τοῦ ἄρεσε. Στὴν ἀρχὴ κανεῖς μας δὲν τὸν πίστευε. Ἐτυχαν ὅμως δυὸ φορὲς ποὺ ἄκουσε τὸ μουλάρι τῆς διμοιρίας κι' εἶπε καὶ πόσοι τὸ συνόδευαν. Ὅλοι δεχτήκαμε μὲ γέλιο τὸ νέο. Σὰν ἀργοῦσε νὰ φανῇ τὰ πειράγματα ἔπαιωναν κι' ἔδιναν. Περίπου μισὴ ὥρα ἀργότερα νάτο καὶ τὸ μουλάρι. Μὲ πιάνει δέος σὰν τὸ θυμᾶμαι. Μιὰ ἀνατριχίλα μὲ τυλίγει ὀλόκληρον. Ἦταν κάτι προφητικὸ. Ἀσυγκράτητα μὲ τραβοῦσε. Ὅταν θάφευγα ἀπὸ τὸ στρατὸ ὅπωςδήποτε οἱ μελέτες μου, τὰ βιβλία μου, γιὰ ψυχοραματισμοὺς θάλεγαν. Μέσα στὸ πρωῖνὸ τὸ τόσο γαλήνιο ἀκούστηκε ἄγρια ἡ φωνὴ τοῦ προφήτη:

— Στρατιῶτες ἐτοιμασῆτε!

Ὅλοι μείναμε μιὰ στιγμὴ ἀπολιθωμένοι.

— Τί λέει ρε; τί στρατιῶτες ἐτοιμαστεῖτε; μήπως οἱ Ἀρβανιτάδες πῆραν τὸν κατήφορο;

Ἐλεγαν ἀνήσυχια. Ἄκου στρατιῶτες ἐτοιμαστεῖτε!

— Ρε προφήτη, πὸς μας ποῖός ἔρχεται;

Ἀνέλαβαν οἱ φωνακλάδες νὰ τοῦ ζητήσουν ἐξηγήσεις.

Σὲ λίγο ἐρχόταν.

— Τί συμβαίνει ρε προφήτη;

— Ἐρχεται τὸ μουλάρι μὲ τρεῖς ἀνθρώπους. Οἱ δυὸ εἶναι ὀπλισμένοι κι' ὁ ἓνας ὄο τλος. Εἶπα ἐτοιμαστεῖτε! Ἐξέρω ποῖός μπορεῖ νά'ναι, ὁ λοχαγός; κανένας συνταγματάρχης;

— Σώπα μορφέ, ἔτσι εὐκόλους τοὺς ἔχεις ἐσὺ τοὺς συνταγματάρχαιους καὶ τοὺς λοχαγούς; Ἄν εἶναι φαντάρους;

— Δὲν ξέρω. Κάτι μὲ κάνει νὰ νοιώθω ἀλλοιότιχα γι' αὐτὸ εἶπα ἐτοιμασθῆτε. Ποῦναι τὸ ὄπλο μου;

— Ἐ, ρέ, τρέλλα πὸν πλάκωσε!

— Καλὰ λέγε σὺ ὅ,τι θέλεις.

Βγῆκε κι' αὐτὸς ζωσμένος μ' ἄρματα καὶ κάθησε σ' ἓνα τοιχάκι καὶ βάλθηκε νὰ καθαρίζῃ τὸ ὄπλο του.

— Τί ἄκουσες ρέ προφήτη;

— Ὅ,τι ἄκουσα τὸ εἶπα.

— Βρὲ μυστήριω! Καὶ ποῦντοι;

— Γιὰ δυὸ χιλιόμετρα τοὺς ἀκλόουθαγα. Τώρα θὰ φανοῦν. Γιὰ μιὰ στιγμή μοῦ φάνηκε πὸς κάτι ἄκουσα. Σύγκρονο μ' ἔπιασε.

— Γκλάν... ἄκου! εἶπε μισοσθημένα.

— Τ' ἄκουσες καὶ σύ;

Γκλάν ντριγκινγκλάν γκλάν γκλάν, ἀκούστηκε ἀπὸ μακρὰ τὸ κουδούνη τοῦ μουλαριοῦ.

— Γιὰ κοίτα!! Τὰ μάτια μου ἀναζήτησαν ἄλλα μάτια. Ἀμέσως κάναμε δυὸ βήματα πρὸς τὰ κει κι' ἔπειτα τρέξαμε. τέσσερες - πέντε φαντάροι. Κι' ἐκεῖ στὴ στροφή εἶδαμε τὸ μουλάρη μὲ φόρτωμα γερὸ νῆρχεται. Πίσω του κάτι ἀνθρώπους. Ἀκόμα δὲν μποροῦσαμε νὰ τοὺς δοῦμε καλά καὶ νὰ τοὺς μετρήσουμε. Σταθήκαμε μὲ κοιμμένες ἀνάσες καὶ περιμέναμε νὰ δοῦμε. Σ' ὄλων τὰ μάτια φαινόταν ἡ ἀνησυχία. Δὲν μπορέσαμε νὰ βγάλουμε ἄχνα ἀπ' τὸ στόμα.

Γκλάν, ντριγκινγκλί γκλίν, γκλάν, γκλάν, νῆτο τὸ μουλάρη. Καὶ πίσω του ἔρχονταν δυὸ φαντάροι. Κοιταχτήκαμε, καὶ μ' ἔβαλαν ἐμένα μπροστά.

— Γεῖα χαρὰ σας. Ποῦναι ὁ τρίτος;

— Ἐμεινε πρὸς νεροῦ του. Γεῖα καὶ χαρὰ ὡρὲ παιδιὰ. Καὶ πὸς μοιάζει τοῦτο τὸ μέρος μὲ τὸ χωριό μου, ὡρὲ μανούλα μου γλυκεῖα. Τί κάνετε ὡρὲ παιδιὰ; Καθισὸ κι' ἅγιος ὁ Θεός. Καλὰ τὴν ἔχετε. Σῶς φέρνω ἓναν καινούργιο. Νικήτα, νὰ ἡ παρῆα σου.

— Καλῶς τον. Μὴν τὸν ἀκοῦς. Θὰ βαρεθῆς σὰν κι' ἐμᾶς.

Ἦρθε καὶ ὁ τρίτος.

Φτάσαμε. Μαζευτήκαμε ὅλοι γύρω τους. Ὅ,τι δὲν μποροῦσαμε μόνου μας νὰ ἐξηγήσουμε, τὸ προσπαθοῦσαμε ὅλοι μαζί.

— Λίγο νεράκι ρέ παιδιὰ. Ἄχ τί μέρα ἡ σημερινή. Μαγεία ἔ;

Κι' ὅπως ἦταν ψηλὸς ἔλεγε μιὰ λέξη καὶ κοιτοῦσε τὰ χέρια του καὶ τὰ πόδια του. Ἡ λέξη θάλεγε πὸς ἔτσι τονίζοταν. Ἐκίνησε νὰ πάη μέσα. Κίνησα κι' ἐγώ.

— Πές μας τί συμβαίνει; Τί εἶναι αὐτὸς πὸν μᾶς ἔφερε;

— Ὁ Νικήτας; Φουμάρει. Καὶ μὲ τὴν ἀνάστροφη τοῦ χεριοῦ του ἔφερε τὸ μεγάλο δάχτυλο ὀριζόντια στὴ μύτη του, κίνηση ποῦ γίνετο σὲ στιγμή δευτερολέπτου κι' ἄφηνε πίσω της ὅλο τὸ ἀνεξήγητο μυστήριω.

— Μοῦπε ὁ ὑπολογαγὸς νὰ τὸν προσέχης. Εἶναι καλὸ παιδί. Θάμπλεξε ἄσχημα. Ξέρεις τὸ πόσο εἴκοლა τὴν παθαίνει κανεὶς.

— Καὶ ποῦ στὸ διάολο τὸν ἔστειλαν ἐδῶ; Τί θὰ γίνουμε τώρα; Ἐβλεπα τὴν ἡρεμία τοῦ τόπου γιὰ πάντα νὰ χάνεται.

— Πρόσεξε γιατί ἀπὸ τὸ νοσοκομεῖο βγῆκε πρὶν δυὸ μέρες. Αὐτοκτονία ἡ ὑπόθεση κι' ἅγιος ὁ Θεός... Ἄσχημα τὴν ἔχετε.

Ἀκούμπησε τὸ δεξί του ποδάρι σ' ἓνα ψηλὸ σκαμνί, κι' ἔσκυψε γιὰ νὰ κἀνὴν κάτι πὸν δήλωνε τὴν ἀπαρέσχηά του.

— Φτοῦ μορῆ, νὰ πάσ' ἡ ὀργὴ νὰ πάρη... ἡ παληοκοινωνία σου στέλνει χαιρετίσματα. Οὔ στὸ διάολο, νὰ χαθῇ. Τί νὰ πῆς;

Ἄντιο ὄνειρο τοῦ προῖνου, ἀντίο θάλασσα ἀκίμαντη, ἀντίο καλοὶ μου στρατιῶτες περιέργα εὐγενικοί. Ἡ περασμένη μας ζωὴ τόσο γλυκεῖα καὶ ἡρεμὴ, ἡ δικιά μου ἔρωτική ἀποτυχία, ἡ ἀρρώστεια μου, μᾶς εἶχαν δέσει σ' ἓνα ἄσπαστο νοερὸ στεφάνη. Ἐνῶ τώρα:

Είχα την άδεια να σκέπτομαι, και ν' ανακοινώνω μετά τις σκέψεις μου και να τις κουβεντιάσουμε. Είμαστε δέκα στρατιώτες από τα πιο λαϊκά στρώματα. Άλλο από μιὰ βαθύτατη καλωσύνη δεν είχαμε.

Άκουσαμε τὰ κουδούνια τοῦ μουλαριοῦ πάλι νὰ τραβᾶνε πίσω στὶς Φιλιᾶτες κι' ὄλων οἱ καρδιές ἦταν σὰν κάποιον μεράκι, σκουλήκι ἢ σαράκι νάχε μπεῖ μέσα και νὰ μᾶς τις ἔτρωγε. Ὁ Νικήτας ἦταν ἕνας καινούργιος φαντάρος κι' ἤθελε προσοχή. Ἦταν και νόστιμο παιδί με πράσινα μάτια κι' ὁμορφο κορμὶ καλογυμνασμένο. Δεν εἶχε κι' ἐντελῶς σαρωτῆφει. Στεκόταν μπρός σου φοβισμένος και κἀνα δυὸ μέρες ἔκανε ὅ,τι ἔπρεπε, μάζεψε ξύλα γιὰ τὴ φωτιά. Ζήτησε νὰ πλύνῃ μόνος του τις καρ- βάνες, και σὰν ἔπεφτε τὸ βράδου καθόταν ἔξω ὅπως ὄλοι ἐμεῖς και τραγούδαγε κάτι ἀθηναϊκὰ μπουζουξιδικα τραγούδια σὰν τὴν «Συννεφιασμένη Κυριακή», και τὸ ἄλλο ποῦλεγε «Εἶμαι γὼ γυναίκα φίνα ντερμπεντέρισσα» ἢ «Τὰ καβουράκια» κι' ἕνα σωρὸ τέτοια καινούργια τραγούδια τῆς Ἀθήνας. Τὴν τρίτη μέρα σηκώθηκε με μιὰ ὄψη ἀλλοιώτικη. Κοίταγε τὸν καθένα μας ἐχθρικά κι' ἐνῶ τρώγαμε τὸ πρωϊνὸ μας, πετάγεται ἐπάνω μ' ἕνα μαχαίρι, στέκεται μπροστά μας κι' ἐχθρικά μᾶς λέει:

— Θὰ φύγω! Θὰ φύγω! και κόκκινο κουρέλι ὅποιος με πλησιάσει. Σαφνικὰ ἀκοῦμε ἕνα γέλιο, ἕνα ἄγριο γέλιο. Προερχόταν ἀπὸ τὸν προφήτη. Τοῦ λέει:

— Ἄμ το καινούργιο φροῦτο λὲς πὼς εἶσ' ἐδῶ πέρα; Δεν ἔχουμε κι' ἐμεῖς ντέρ- τια. . . Καῦμούς ρέ, καῦμούς ἀσήκωτους. Ἔλα κει ποῦ θὰ πάω τώρα, νὰ ξαπλώσουμε ν' ἀκούσουμε, νὰ τραβήξουμε και κανένα.

Ἐπρεπε νὰ εἶναι ἐκεῖ πέρα κανεὶς νὰ δῆ τὴν ἀλλαγὴ. Πέταξε χάμω τὸ μαχαίρι κι' ἀγκάλιασε τὸν προφήτη.

— Ἀλήθεια; κι' ἐσύ; ἔλα πᾶμε.

— Σιγά, σιγά. λάου, λάου, μιὰ γουλιὰ τσαῖ νὰ πιῶ και τοῦτο τὸ ψωμί, νὰ φάω και εἶμαι ἔτοιμος. Ἐφαγες ἐσύ;

— Ὁχι. Ναι νὰ τρώω.

Ἐμεῖς ἀγριευτήκαμε. Τί; ὁ προφήτης χασσοπότης; Ἀλλάξαμε ματιές με τοὺς φαντάρους ποὺ πολλὰ εἶχαν νὰ ποῦν.

Γιὰ μιὰ στιγμή πῆγα ν' ἀφήσω τὸ τσαῖ μου και τὸ ψωμί, και νὰ κάνω ἐμετό. Κι' ὁ προφήτης λοιπόν; Τέτοιος ἦταν κι' αὐτός; Και πὼς δεν τὸν πήραμε χαμπάρι; Προφήτης μορῆ, προφήτης μήπως οἱ προ. . . μὴ! γιὰ τ' ὄνομα τοῦ Θεοῦ, ὄχι, ὄχι, ἀδύνατον. Και γὼ ποῦ τόσο τὸν εἶχα ἐχτιμήσει.

Σηκώθηκαν, κι' ἄφησαν ἄπλυτες τις καρβάνες τους, με μερικὲς ἐλῆες νὰ κο- λυμπᾶνε στὸν λάτο. Ἐγὼ, κῦτταγα τὸν προφήτη κατάματα γι' αὐτὸ κι' ἠσύχασα. Σὰν νὰ μοῦλεγε ἐμπιστέψου σέ μένα. Τὸ γνέφει, και τότε σὰν νὰ ἠσύχασα ἐγὼ. Τί σπάνιο παιδί, σκεφτόμουν. Τοὺς εἶδα ν' ἀπομακρύνονται ἀγκαλιάζοντας ὁ ἕνας τὸν ἄλλο ἀπὸ τὸν ὄμο.

Δεν τοὺς βλέπαμε οὔτε τοὺς ἀκούαμε πιά. Μόνον τὸ μεσημέρι τοὺς εἶδαμε νᾶρ- χονται ὁ ἕνας πλούσιος, φουσκομένος θᾶλεγγες ἀπὸ τὴν διήγηση τοῦ ἄλλου. Και ὁ ἄλ- λος, ἕνα ζωντανὸ λείψανο ν' ἀκολουθῆ. Ἐμεῖς οἱ ἄλλοι φαντάρου, εἶχαμε συνεννοηθῆ και οὔτε λέξη δεν εἶπαμε. Τὸ βράδου ἔπεσε. Πῆγε πρῶτος - πρῶτος ὁ Νικήτας νὰ κοι- μηθεῖ.

— Φοβήθηκες πὼς κι' ἐγὼ θᾶμουν ἴδιος ἔ; μοῦπε και με κοίταξε μέσ' στὰ μάτια.

Ἦταν νύχτα, με εἶχαμε συνηθίσει στη γαλατεροῖ ὄψη ποῦπαιρνε τὸ κάθε τι γύρω ἀπ' τὴ θάλασσα κι' ἦταν ἀκόμα κι' ἕνα καινούργιο φεγγάρι σὰν μισὸ καρπούζι. Φώ- τιζε ἀχνὰ τὸν οὐρανὸ κι' ἔτσι δεν λάθειφα. Ἦταν τὰ μάτια μου. Με κοιτοῦσαν κατά- μετα.

— Ὁχι δάσκαλε, ὄχι, δεν θᾶταν κι' αὐτὸ ἀρχετὸ νὰ μοῦ ξεδίνει τὸν πόνο μου. Εἶμαι δυνατός, πιὸ δυνατός κι' ἀπ' αὐτὸ ποῦ μιὰ - δυὸ φορὲς τὸ δοκίμασα. Δεν στὸ κούβω. Ὅμως ὄχι δάσκαλε, δεν συνέχισα γιατί ἔχει εἰκοσιτέσσερες ὥρες ἢ μέρα και δεν ἔφταναν, ὀχτάωρῃ δουλειά, γυρισμὸ στὴν θετὴ μάνα μου ποῦταν τυφλή. Αὐτὴ

ψώνιζε ὅτι ζαρζαβατικό ἦταν, μαζί τὸ καθαρίζαμε. ἀνάβαμε τὴν φουφου, βάζαμε τὸ φαί, τρώγαμε καὶ μετὰ — ἀγάπαγα πολὺ τὸν ὕπνο — ἔκανα μιὰ βόλτα μετὰ γύρω στὴν αὐλή καὶ μόλις γύριζα κοιμόμουν. Εἶχα τόσα κάνει καὶ τραβήξει ὅταν ζοῦσα μὲ τοὺς γύφτους ποὺ λές καὶ φοβόμουν μὴν ξαναγυρίσω σ' αὐτούς. Ὅχι πὼς οἱ γύφτοι ἦταν κακοί, μερικοὶ ἀπ' αὐτούς εἶναι πιὸ καλοὶ ἀπὸ μᾶς, τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους, καὶ θᾶναι ζωντανοὶ γιὰ πεθαμένοι ἕνα παραδειγμα ἢ καλωσύνη καὶ ἡ σοφία ποῦχαν γιὰ τὴ ζωὴ. Αὐτοὶ μὲ βρῆκαν δυὸ μερῶν σ' ἕνα σωρὸ σκουπίδια, ποῦταν κοντὰ στὰ τσαντήρια τους. Τὰ σκυλιά τους μ' ἐκατάλαβαν. Ἐτρεξαν πρὸς τὰ ἐκεῖ, ζωντανὸ κρέας μυρίζει. Κοντὰ τους μεγάλωσα, ἄλητεια, ἔκλεψα, ζητιάνευα. Ἀργότερα ἀποφάσισα πὼς δὲν ἦταν αὐτὴ ζωὴ γιὰ μένα, βρῆκα τὴν τυφλὴ καὶ τῶσκασα ἀπὸ τοὺς γύφτους. Ἡ τυφλὴ γρηά μου μὲ πῆρε καὶ μοῦ πρόσφερε ἕνα μαξιλάρι, σ' ἕνα σπιτάκι ποῦχε. Μοῦ ἔδειξε μὲ τὰ χέρια της τόση στοργὴ ὅση θὰ μπορούσε τσουρμο παιδιὰ νὰ μεγαλώσει. Μὲ σκλάβωσε. Δοξάζω τὸν Θεὸ γιὰ τὴν ὑπαρξὴ της.

Κατάλαβα. Τὸ ξάναμα ποὺ τοῦχε φέρει ἡ ἀνάμνηση ὄλων αὐτῶν ποὺ ἐγὼ ὁ κακόμοιρος δὲν φανταζόμουν κι' ἐνοιωθα ὄσκημα. Συνέχισε:

— Πιάσ' τον κουβέντα. Μοῦ τᾶπε ὅλα. Τοῦχει κολλήσει ἡ ἰδέα πὼς σκότωσε τὴ μάνα του. Θυμᾶσαι; Πρῶτερον τῶχαν γράψει οἱ ἐφημερίδες. Τὸν ἀθώωσαν ὅμως γιὰτὴ ἔμεινε θυγαίρα μόνος ἀπάνω στὸ βαποράκι, ξέρις, τοῦ δρόμου, ἡ φουκαριάρα ἔσκυψε νὰ πάρῃ τὸ μαντίλι της. Αὐτὸς θέλοντας νὰ κἀνῃ τὸν ὀδηγὸ βάζει κατὰ λάθος τὴν ταχύτητα πρὸς τὰ πίσω. Τὸ βαποράκι μ' ὅλη του τὴν δύναμη τῆς ἔλιωσε τὸ ἕνα πόδι, τὸ ἕνα χέρι καὶ τὸ κεφάλι. Πὼς δὲν τρελλάθηκε;

Ἐχ' μωρέ, ὅσα φέρνει ἡ κακιά ὥρα δὲν τὰ φέρνει ὁ χρόνος ὅλος. Πρέπει νὰ τὸν βοηθήσουμε νὰ τὸ κἀνῃ. Τοῦ εἶπα πὼς καπνίζω κι' ἐγώ. Γι' αὐτὸ ἦρθε κοντὰ μου κι' ἀπάνω ποὺ πήγαμε στὰ δένδρα ἔκανα πὼς δὲν θυμόμουν ποῦχα κρύψει τὸ τενεκεδάκι μου. Τὰ κάναμε ὅλα γῆς μαδιάμ. Μέχρι ποὺ ἔφτασα στὸ σημεῖο νὰ παραδεχτῶ κλειψιά. Αἰῶνο θὰ δοῦμε.

— Ἄντε δάσκαλε καλὴ σου νύχτα. Καὶ πρόσεχε ἔ; οὔτε λέξη. Κι' ἔμεινα μόνος ἐγὼ ἀπορημένος. Τὸ γλωπὸ φεγγάρι, προχωρημένο στὸν οὐρανό, κι' ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τῶνοιωσα, νὰ μὲ τυλίγει κρύο καὶ ζοφερό.

Πῆγα νὰ πέσω νὰ κοιμηθῶ. Φορτωμένος μὲ τίς καντὲς ἀναμνήσεις ποὺ μοῦφερναν ρίγος δυσκολεύτηκε νάρθη ὁ ὕπνος. Ἄκουσα τότε κάτι σὰν ρόγγο, ναί, ρόγγος ἦταν αὐτό, σηκώθηκα. κοίταξα, κι' ὁ προφήτης τὸ κατάλαβε, μοῦκανε νόημα. Κατεβαίνω ἀπ' τὸ κρεβάτι κι' ὁ προφήτης βρισκόταν κι' ὅλα κοντὰ στὸν Νικήτα μὲ μιὰ τσότρα νερό.

— Νικήτα, ρε Νικήτα. Ξύπνα βρέ! ρε σὺ . . . ὄνειρο εἶναι ρέ, νὰ πιὲς λίγο νερό.

Μιὰ γουλιὰ ἦπιε, ἡ μισὴ τσότρα χύθηκε ἀπάνω του, κι' ὁ ρόγγος σταμάτησε, κι' ἔγινε σὰν κλάμα μισροῦ πονεμένου ἀγοριοῦ.

— Σόπα Νικήτα μου, σόπα λεβέντη μου, τοῦλεγε ὁ προφήτης. Λές κι' αὐτὲς τίς λέξεις περιέμενε ὁ Νικήτας γιὰ νὰ ξεδώση καὶ τὸ κλάμα του. Νὰ γίνῃ πιὸ γοερό. Ὅλα τ' ἀναφιλήτὰ ξέσπαγαν πιά σὰν νάβλεπε νεκρὸ κι' ὀφείλω νὰ ὀμολογήσω πὼς ἐγώ, ὡς τὴν ἡλικία ποὺ βρισκόμουν, ποτέ, γιὰ κανένα δὲν εἶχα κλάψει ἔτσι. Θυμήθηκα κι' ἐγὼ τὴ Μαρίτσα μου, τὴν χαμένη μου ἀγάπη καὶ μπουκώσα. Δὲν μπορούσα οὔτε λέξη νὰ βγάλω. Κι' ὅλοι οἱ στρατιῶτες γύρω εἶχαν ἔσπῃνῃσει καὶ κοίταζαν μὲ γορλωμένα μάτια κι' ἕνας εἶπε θέλει τὸ σκονάκι του, καὶ στὸ τέλος ὁ προφήτης ντύθηκε γρηγόρα γρηγόρα καὶ σήκωσε τὸ Νικήτα ἀπὸ τὸ κρεβάτι. τοῦρριξε στὴν πλάτη τὴν κουβέρτα του, καὶ βγήκαν ἔξω.

— Ἐλα καὶ σὺ, δάσκαλε.

Ἐτοιμάστηκα κι' ἐγώ, πῆρα τὴν κουβέρτα μου κι' ἔξω.

Ὁ προφήτης εἶχε κουκουλώσει τὸ Νικήτα, στὰ πόδια του εἶχε ρίξει τὴ δικιὰ του κουβέρτα. πῆρε καὶ τὴ δικιά μου, τὸν δίπλωσε ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ τὸν βάσταγε

ὅσο πιό ζεστά μπορούσε, γιά νά τοῦ φύγη τὸ ρίγος. Τρεμούλιαζαν καὶ χτύπαζαν τὰ δόντια του κι' ἀδύνατο νὰ σταματήσουν.

— Μιά κουβέρτα, μιὰ χλαίνη μωρέ.

Ἐφερε τρεῖς χλαῖνες, τὸν τυλίξαμε, τοῦ δώσαμε καὶ λίγο ζεστὸ καφέ καὶ σιγὰ σιγὰ συνήρθε μὲ κάτι ἀναστεναγμοὺς βαθύτατους.

— Ἄχ, μάνα μου, τί σοῦκανα. . .

— Ἐλα μωρέ, σόπα τώρα δὲν φταῖς ἐσύ, ἐγὼ ποὺ δὲν γνώρισα οὔτε μάνα οὔτε πατέρα; Μεγάλωσα σὰν τσιγγανόπουλο. τί πρέπει νὰ λέω; ἀφοῦ τάπαμε ἐσὺ δὲν φταῖς, ἀν' ἡ συχωρεμένη ἦρθε κι' ἐμπλέχτηκε μὲς τίς μηχανές. Τί μπορούσες νὰ κάνης ἐσύ; Πές μου!

— Μάνα μου, μανούλα μου κι' ἐγὼ ποὺ ἤμουν σκληρὸς μαζί σου κι' ἐχθρικός μωρέ! Ἄχ ὑπάρχει ψυχὴ; μὲ βλέπει πὼς τυραννιέμαι;

— Ἐλα, ἠσύχασε τώρα, σόπα, εἶναι κι' ὁ δάσκαλος ἐδῶ καὶ ποιὸς ξέρει τί θὰ νομίζη.

— Τί λές μωρέ προφήτη. Ἄστον τὸν ἄνθρωπο στὸν καῦμό του. Σόπα, νὰ χαρῆς μὴν μοῦ ξεσχίζης τὴ καρδιά. Ἐχω κι' ἐγὼ τὸν πόνο μου. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἶναι γιά τοὺς πόνους κι' ὅλοι οἱ πόνοι εἶναι γιά τοὺς ἀνθρώπους ὅπως μοῦπε ἡ μάνα μου ἢ κυρὰ Φωτούλα καλὴ τῆς ὥρα.

— Ἄχ δάσκαλέ μου νάξερεις. . .

— Σο! ὅλα τὰ ξέρω. μοῦ τάπε ὁ στρατιώτης ποὺ σ' ἔφερε ἐδῶ. Σόπα, σόπα τώρα, τὸ καλύτερο εἶναι νὰ μὴν μάθουν οἱ ἄλλοι φαντάροι τίποτα. Ἐ; εἴμαστε ἐντάξει; Μόνος σου δὲ τὸ ζήτησες αὐτό;

— Ναί. . .

— Σόπα λοιπόν. Ἐσύ, ὁ προφήτης κι' ἐγὼ. Θέλουμε νὰ σὲ βοηθήσουμε καὶ θὰ τὸ κάνουμε μ' ὅλη μας τὴν ψυχὴ. Ἐ; ἐν τάξει; Κάνοντας μιὰ εἰσπονή ἀνασῆκωσε ὅλα τὰ ρούχα ποῦχαμε ρίξει ἀπάνω του. Λές καὶ παραδέχτηκε γιά μυριστὴ φορὰ τὴν ἀθωότητά του, εἶπε τὸ βαρύντατο «Ἐν τάξει. . .».

Κινήσαμε τότε γιά τὸ κρεββάτι του ὁ καθένας κι' ὁ προφήτης φέρνοντας στὴν πλάτη του κουβέρτες καὶ χλαῖνες.

Τὴν ἄλλη μέρα φεύγανε δύο φαντάροι ἀπ' τὸ φυλάκιό μας. Ὁ ἓνας ἦταν περβολάρης κι' ὁ ἄλλος μουλαρῶς. Παιδιὰ τοῦ λόγγου καὶ τῆς υπαίθρου ἔπαιρναν τ' ἀπολυτήριά τους. Δὲν μπορῶ νὰ πιστέψω πὼς ἡ χαρὰ τους ἦταν ἀτόφια. Βαλθήκαμε νὰ τοὺς συνοδέψουμε ὡς τὰ μισὰ τοῦ δρόμου διὸ τρεῖς φαντάροι, ὁ προφήτης ὁ λοχίας, ὁ Νικήτας κι' ἐγὼ.

Ξεκίνησαν μὲ πίκρα τους οἱ φαντάροι καὶ μὲ μιὰ νοσταλγία γι' αὐτὸ ποὺ ἔφυγε, ἀκόμα μὲ μιὰ κρυφότερη χαρὰ γιά τὸ τί θ' ἀντικρίζουν σήμερα, αὔριο. . . Ἐκεῖ στὸ στρίψιμο τοῦ δρόμου μ' ἐπλησίασε ὁ Νικήτας.

— Δάσκαλε, ἄφησέ με νὰ πάω μαζί τους. Πές τοῦ λοχία νὰ μοῦ δώση ἄδεια. Στ' ὀρμίζομαι θέλω ν' ἀλλάξω πιά. Νὰ γίνω καὶ ἐγὼ ἄνθρωπος, νάχω τὰ ντέρτια μου νάχω κι' ἐγὼ τὸν ἐαυτὸ μου τὸ λυπημένο καὶ τὸν χαρούμενο. Θὰ πάω κάτω στὰ Γιάννενα νὰ μὲ δῇ κανένας γιατρὸς κι' ὅτι μὲ διατάξη αὐτὸς θὰ γίνη. Σκέψου δάσκαλε. Σῶσε με. Νὰ χαρῆς σῶσε με. . .

Στάθηκα καὶ τὸν κοίταγα σὰν χαζός. Τὸν καῦμένο. Εἶναι φίδια ἀξεδιάλυτα ἡ ψυχὴ, καὶ νὰ μιὰ στιγμὴ σὰν ἐτούτη ἐδῶ, ποὺ σοῦ δείχνει ὅτι ἔχει μέσα του καὶ ξεχωρίζεις, τότε τὸ καλὸ ἀπὸ τὸ κακό.

— Ρε Νικήτα, πολὺ ξαφνικὸ τὸ ξύπνημά σου. Ποὺ νὰ προλάβω νὰ σκεφθῶ. Στάσου μιὰ στιγμὴ; Λίγη μοναξιά. Λίγο ξέκομμα ἀπὸ τοὺς ἄλλους καὶ κάτι μοῦ πέρασε ἀπ' τὸν νοῦ. Ναὶ αὐτὸ ἦταν.

— Ἄκου δὴ Νικήτα, ἂν καθήσω νὰ ἐξηγήσω στὸ λοχία τὸ γιατί πρέπει νὰ φύγῃς, κατ' ἀρχὴν δὲν θὰ σὲ πιστέψῃ, κι' ἔπειτα θὰ χάσῃς τὴν ὄρεξη ποῦχεις γιὰ νὰ γιαιτρευτῆς. Φύγε Νικήτα, σκάστο! Πήγαινε ἀπ' ἄλλο μονοπάτι, φτάσε στους Φιλιάτες. Πές τους ὅτι ἔχεις ἀνάγκη γιαιτροῦ κι' ἔτσι μόνο ἐγὼ νομίζω πὼς θὰ καταφέρῃς τὴ γιαιτριά σου. Ζήτησε ἕνα νευρολόγο. Φύγε κι' οὔτε ρούχα οὔτε τίποτα ἄλλο σοῦ χρειάζεται. Εἶσαι ἕνας ἄρρωστος στρατιώτης. Φύγε!! Μὰ τὴν ἀλήθεια, φύγε σοῦ λέω. . .

Κι' ἔφυγε καὶ πάει. . . βρῆκα τὸν μπελά μου τότες. Ἄκους ἐκεῖ; Νὰ μοῦ φύγῃ;

— Μὰ κὺρ λοχία, ἐγὼ τὸν πῆρα μαζύ μου γιὰ νὰ μὴν τὸν χάσω!

— Δάσκαλε δὲν ἔπρεπε νὰ τὸ κουνήσῃς ἀπ' ἐδῶ. . . Ἄντε τώρα περίμενε τὴ ρομπιτσά σου.

— Ἔ, δὲν ἤμαστε καλά!

— Ἔ, δὲν ἤμαστε καλά!

Οὔτε θυμῶμα τί ἔγινε μετὰ. Εἶχα πιστέψῃ πὼς πήγαινε καλὰ τὰ πράματα. Καὶ θὰ πήγαινε. Ἦτανε ἐξαιρετικὸ παιδί. Δὲν τῶχω μετανοιώσει. Ὅχι!

Ἄνθρωποι ἂν συναντήσετε μιὰ μέρα τὸ Νικήτα, — Νικήτας πὼς ἦτανε τὸ ἐπίθετό του; Νικήτας Κουρδῆς! Νικήτας Κουρδῆς! — Λοιπὸν ἂν τὸν συναντήσετε πάνω σ' ἕνα βαποράκι πὺ στρώνει δρόμους, πέστε του χαιρετίσματα.

ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ

Τὸ φθινόπωρο,
ἀπατηλὴ ἄνοιξη τῶν ἀναιμικῶν ἡλίων,
ἦρθε, χωρὶς τυμπανοκρουσίες κι ἀλαλαγμούς.
Προχωρεῖ μὲ τὴ ρέμβη στὸ ἀπύθμενο βλέμμα του
καὶ τὴ μελαγχολία στὰ μάτια.
Οἱ φρυγμένες καρδιὲς ἀνασαίνουν τὴν πνοή του
κ' ἡ βροχούλα σταλάζει σὰν μπάλαμο στὶς οὐλὲς
πὺ σημάδεψαν οἱ εὐαισθησίες τῶν περιστάσεων.
Τὸ φθινόπωρο ἦρθε,
μ' ἀνάλαφο βῆμα ἀβρῆς πυργοδέσποινας
μὲ τὸ μενεξελὶ χαμόγελο
στὰ μουσκεμένα βλέφαρα τοῦ κυκλάμενου.
Τὸ φθινόπωρο ἦρθε καὶ ταξιδεύει
στὶς γκρίζες θάλασσες
στὶς μουντὲς φοβέρες τ' οὐρανοῦ,
στὸ διακριτικὸ κλάμα πὺ ξεσπάει,
στερνὸς χαιρετισμὸς στὶς ἡλιόχαρες μέρες
καὶ στὶς καρδιὲς πὺ ζέστανε μιὰ ἀγάπη
καὶ τώρα ἀργοπεθαίνει.

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΣΤΗ ΦΥΣΗ

(«Γιαλάσι» Παλαιᾶς Ἐπιδαύρου)

Κοντὰ στὴ φύση πάλι ποὺ ἀκόμ' ἔδῳ
(βουνοπλαγιὲς κατάφορτες καὶ θάλασσα πλατειὰ)
παρθενικὴ, ἀράγιστη κι' ὠραία πάντα μένει·
ὦρα καλὴ καὶ σκίρτημα ψυχῆς ἐφηβικὸ
ποὺ ἡ ζωὴ στὴν πολιτεία - τέρας εἶχε νεκρώσει. . .

Κι' εὐθὺς χαιρέτησα σειρὰ πανάρχαιες ἐληῆς
ἱερεῖς, ποὺ ἔγερναν γελοῦμενες στὴ γῆ
(μηνύματα δροσιᾶς, ἐλπίδας, σιγουριᾶς)
ποὺ τὴν ψυχὴ τὴν ταραγμένη τοῦ ἀνθρώπου
γαληνεύει.

Καὶ ἰδοὺ τὸ δάσος ἀντικρὺ πορτοκαλιῆς,
πορτοκαλιῆς περήφανες μ' ἀρίφνητους καρποὺς
— ἥλιοι χρυσοὶ — νὰ λάμπουν τὴν ἑσπέρα!
πλάϊ ἀγνές νεροσυρμὲς νὰ ρέουν βιαστικῆς
σὸ χρέος τοὺς παντοτεινὰ πιστές.

Καὶ πέρα μακρὰ στ' ἀγάλιασμα τῆς γῆς
καὶ τ' οὐρανοῦ
κορφές πανύψηλες ὡσὰν φρουροὶ τῆς γύρω
ὁμορφιάς, ἐνῶ ἀριὰ τὰ σύγγερα ἐν μυστικῇ
ταξίδευαν σιωπῇ.

Κι' ἀκούγονταν ὁ ὕμνος τ' ἀηδονιοῦ στὸν Πλάστη
τῆς γύρω ὁμορφιάς·
τοῦ κοπαδιοῦ ἀπόηχος ἀλαργινὸς
ποὺ ροβολοῦσε στὶς πλαγιές. Κι' εἶδα
τὸν γέροντα βοσκό, ὀλόρθιο, πανύψηλο
καὶ ροδαλὸ σὰν ἔφηβο νὰ χαιρετᾷ τὸν ἥλιο
ποὺ ἔγερν' αἰμοστάλλαχτος, χλωμὸς
σὰν κουρασμένος ἀπ' τὴν μάχη βασιληᾶς.

Καὶ τ' ἀγριοῦ ὁ ψίθυρος γλυκὸς μελωδικὸς
τώρα κι' αὐτὸς ἀκούστη, καθὼς πρὸς τὸ γυαλὸ
ἀπ' τὶς πανύψηλες κορφές κατακλυοῦσε
(ἀνάλαφρα τὰ φύλλα σειώντας τῶν δεντρῶν)

ἔσπερινὸ χαιρετισμὸ νὰ φέρει
 στὴ θάλασσα τὴν ἡμερὴ, τὴ γαλανὴ
 ποὺ σὰν παρθένος κόρη πρόσμενε τὸ πρῶτο
 χᾶδι — ἀνάσα τοῦ Θεοῦ —.

ᾠ! τί συγκίνηση, γαλήνη μυστικὴ
 καὶ δάκρυα πολλὰ σὰ κουρασμένα μάτια
 ὄντας ἢ μνήμη ἔσπρωξε μ' ὄρμη
 (καθὼς ἢ ἀστραπὴ τὰ σύγγεφα ξεσκίζει)
 τὴ σιδηρὰ τοῦ χρόνου πύλη γιὰ νὰ φανεῖ
 (σὰν τὸ γαλάζιο τ' οὐράνου)
 πανάρχαια σκηνὴ ἀπλῆς, ἀρράγιστης
 καὶ ἄδολης ζωῆς τοῦ γέροντα ψαρᾶ
 τοῦ δουλευτῆ τῆς γῆς καὶ τοῦ βοσκοῦ
 δεμένους σ' ἓνα χαμογέλιο (—δῶρο Θεοῦ—
 ἀπὸ τὴ θέαση τῆς ὁμορφιάς στὴ φύση
 ἔτσι ποὺ ὁ μόχθος ὁ σκληρὸς χαρὰ γινόταν)
 ποὺ πλιὰ ἔχει χαθεῖ μέσ' τοὺς θολοὺς
 τοῦ μίσους καταρράχτες.

ᾠ! ἄνθρωπε τῆς ἐπιστήμης τῆς τρανῆς
 (μὲ τὴν καρδιά ὠϊμὲ θρυματισμένη
 καὶ τὸν βαθειὰ τρικυμισμένο νοῦ)
 καθὼς ὄλοεν παραπατᾶς στὴν πολιτεία — τέρας —
 ἀμίλητος, ἀγέλαστος, σκυφτὸς ἀπ' τὸ βαρὺ
 ἀπανθρωπιᾶς φορτίο, μὲ λάσπη
 κολλημένη στὴ μορφὴ καὶ τὴν ἀσχήμια γύρω
 χωρὶς τὴν παρουσία τοῦ Θεοῦ στὴν μνήμη!

— Τί ἄρα γε θὰ ἔλεγεν Αἰνεΐας τις
 γιὰ τὴν ἀκάθεκτη μ' ἀλλαλαγμοὺς ὄρμη
 πρὸς τὴν ἀσέβεια, τὸ μῖσος, τὴν ἀσχήμια;
 — Ο YES! THE WORLD IS TOO BRUTAL FOR GOD!

ΚΩΝ)ΝΟΣ ΜΠΡΑΤΣΟΣ

ΠΡΟΠΕΡΤΙΟΥ

Μετάφραση: ΒΑΣ. Ι. ΛΑΖΑΝΑ

ΕΝΔΕΚΑΤΗ ΚΑΙ ΔΩΔΕΚΑΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

ΕΝΔΕΚΑΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Ecquid te mediis cessantem, Cynthia, Bais.

Κυνθία με θυμᾶσαι, ὅταν στῆ χώρα τῶν Βαίων¹ πλανιέσαι
ἐκεῖ στὶς παρυφᾶς τοῦ δρόμου ποῦ εἶχε ὁ Ἡρακλῆς ἀνοίξει;
Ὅταν τὰ κύματα θωρεῖς, καμμιά φορά, τοῦ ποταμοῦ Μεσίνα,
τὴ Θεοπρωτία ποῦ περιλούζουν, με θυμᾶσαι, ἔστω καὶ λίγο;
Τὶς μακρυνές τὶς νύχτες με θυμᾶσαι; ἄραγε μένει μήπως
μὰ κώχη τῆς καρδιάς σου, ὅπου ἡ μορφὴ μου ἀπιδολάμπει πέρα
ὡς πέρα; Ἡ μὴν ἕνας ἀντίζηλος με φλόγα ἐρωτική, Κυνθία,
προσοποιητὴ — ἀπ' τὰσματά μου σ' ἔχει, γιὰ πάντα, ἀπομακρύνει;
στὸ σκάφος σου τ'ἀνάλαφρο καὶ στὰ κουπιά του ἐμπιστοσύνη

- 10— ἄς ἔχεις, ὡς πλέεις στοῦ Λουκρινίου τὸ κύμα. Ἀκόμη καὶ τοῦ Τεύτρα,
καθὼς θὰ σκίξεις τὰ νερά, ἤσυχη νᾶσαι. Ὡστόσο, ἄκου, Κυνθία:
Τὶς τρυφερὲς προκλήσεις τῶν νεαρῶν καλὸ εἶναι νάποφεύγεις
καὶ μὴν ἀφήνεις σ' αὐτές. Φιλάρεσκη, ἄπιστη, σὰν εἶσαι
στοὺς ὄρκους σου καὶ τοὺς θεούς, ὑπάρχει κίνδυνος νὰ πέσεις
— δοσμένη ἴσως στὸ πάθος σου — Κυνθία στὰ κύματα. Τὸ ξέρω
ἢ πίστη σου δοκιμασμένη εἶναι βέβαια. Μακρὰ σου ὡστόσο
εἶναι ἀναπόφευκτο νὰ τρέμω· ὁ ἔρωτας φοβᾶται πάντα.
Λοιπὸν: ἂν εἶναι θλιβερά, πικρὰ τὰ γράμματά μου, τοῦτο
ἄς μὴν σὲ κάνει νάπορεῖς· ὁ φόβος μου με τρώει καὶ ἡ ἔγνοια.
- 20.— Ὡ, τὴν ἀνηουχία μου τῆς καρδιάς μου τρέφουν καὶ τὸ σάλο!
Νὰ σὲ προσέχω δὲν θὰ πρέπει πὺδ πολὺ κι' ἀπὸ μητέρα;
Χωρὶς ἐσένα τί ἀξία ἔχει πλέον ἡ ζωὴ γιὰ μένα;
Τὸ πᾶν εἶσαι γιὰ μέ, Κυνθία· κι' ἡ οἰκογένεια καὶ οἱ φίλοι
καὶ αὐτοὶ οἱ γονεῖς. Ἡ εὐφροσύνη ὅλων τῶν σιγῶν μου ἐσὺ εἶσαι!
Εἶτε ἡ χαρὰ εἶτε κι' ἡ θλίψη κατακλύζει τὴν ψυχὴ μου
θὰ λέω, πάντοτε, στοὺς φίλους μου: «Ἡ αἰτία εἶναι ἡ Κυνθία»!
Ὅμως τὴ χώρα τῆς διαφθορᾶς πρέπει νάφήσεις τῶν Βαίων.
Ἴσως στὶς ὄχθες τους νὰ συντριβεῖ ἡ ἀγάπη μας; εἶναι μὰ χώρα
οκόπελος γιὰ τῶν γυναικῶν τὴν ἀρετὴ. Ὡ, αὐτὰ τὰ Βαῖα
- 30— καὶ τὰ νερά τους νὰ χαθοῦν! Ὑπονομεύουν τὸ δεσμό μας!

1. Ἡ χώρα τῶν Βαίων, οἱ ποταμοὶ Μεσίνας, Λουκρινίου καὶ Τεύτρας ἀνήκουν, ὡς φαίνεται, στὴν Ἡπειρὸ ἢ τὴν Ἰλλυρία. Πάντως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθοῦν ἐπακριβῶς.

ΔΩΔΕΚΑΤΗ ΕΛΕΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Quid mihi desidia non cessas fingere crimen.

Τὴν ὀκνηρία, παρακαλῶ, καὶ τὴ ραστώνη μου μὴν ψέγεις
κι' ἡ αἰτία τῆς ραθυμίας μου δὲν εἶναι, πίστεψέ με, ἡ Ρώμη.
Εἶναι μακρὰ ἡ Κυνηθία, μακριάθε ἀπ' τὴν κλίνη μου εἶναι τόσο,
ὅσο ἀπ' τὴ Βενετία καὶ τὸν Ἡριδανὸ ἀπέχει ὁ Ἡπάνις!

Οἱ φλογεροὶ ἐναγκαλισμοὶ τὸν ἔρωτά μου ποὺ ἔχουν θρέψει
εἶναι ὄνειρο· τὴν ἀκοή μου δὲν θέλγει πὰ ἡ φωνή της.

Μὰ ἦταν ἕνας καιρὸς ποὺ οὐδὲ νὰ καυχηθεῖ κανεὶς δυνατόν
πὼς ἀγαποῦσε, ὅπως ἐγὼ θερμά, κι' ὅπως ἐγὼ ἀγαπιόμουν.

* Ἴσως τὸν φθόνο προκαλέσαμε· ἴσως τὸ βοτάνι ἐκεῖνο

10—νὰ φταίει τῆς διχόνοιας, πού, ἀψηλά, στοῦ Προμηθεά συνάζουν τὸ ὄρος.

Δὲν εἶμαι πιά γι' αὐτὴν ὅ,τι ἤμουν ἄλλοτες· ἕνα ταξίδι
πόσο, σι' ἀλήθεια, ἀλλάζει τίς γυναῖκες· ὁ ἔρωτας πὼς φεύγει!

Τώρα τὸ αἰσθάνομαι, πρώτη φορά, πόσο μικρὸ εἶναι· μόνος
τίς νύχτες νὰ περνᾷς τὴ ζμακρυνές· οἱ θρηῖνοι μου τ' αὐτιά μου
φράζουν. Εὐτυχὴς ὁ ποὺ μπορεῖ ἐμπρὸς στὴ φίλη του νὰ κλαίει.

Πανηγυρίζει ὁ Ἔρωτος, ναί, ὡς βλέπει νὰ κυλοῦν τὰ δάκρυα.

* Ὅτι ὅσο ὁ περιφρονημένος ἐραστὴς πρέπει νὰ στρέφει
ἄλλοῦ τὴ φλόγα του. Ἡ ἀλλαγὴ ζυγοῦ θὰ τὸν φαιδρύνει.

Μὰ ἐγὼ νὰ κάνω τοῦτο δὲν μπορῶ. Ἀπ' τὴν Κυνηθία νὰ ζήσω

20—μακριὰ εἶναι τρομερό. Εἶναι ἡ πρώτη καὶ ἡ στερνὴ μου ἀγάπη.

1. Ποταμὸς τῆς Κανασιᾶς, πιθανῶς, ποὺ χυνόταν στὸν Εὔξεινο Πόντο. Ὁ Ἡριδανὸς ποταμὸς τῆς Ἀττικῆς.

ΠΕΡΠΑΤΗΜΑ ΣΤΗΝ ΑΜΜΟΥΔΙΑ

Τὴ γλώσσα τὴν ἀμμουδερὴ
περπάτησε μὲ δάκρυ.

* Ὡς τὴ στενὴ τὴν ἄκρη
φυσοῦσε ἀγέρας, ὡς πνοή.

Οἱ γλᾶροι γιὰ παρηγοριά
σταθήκανε στὸ χῶμα.

Μὲ πεινασμένο στόμα
φιλήσανε τὴν ἀμμουδιά.

Καμὸ φορτῶσαν στὰ φτερά!

Πόνος στὰ μάτια πῆραν.

* Ἀκολουθοῦν τὴ μοῖρα
πού ἔγραψε συμφορά!

Μνημα σκαμμένο μὲ νερὸ
δίωχος οκιά καὶ χλόη

μοιάζ' ἡ ζωὴ μας ὀλη!!
Μὲ γελαστὸν ἀφρό!

Πᾶρε τὸ δρόμο γιὰ στοργὴ
ταλαίπωρε διαβάτη.

Μὰ ποῦ θὰ βρεῖς τὴν ἄκρη
μ' ἀγκαλιστὴ φωνή;

Πληγές, καρφιὰ πσιώπλιτα
σκουριάσανε στὸ σῶμα!

Χαλάστηκε τὸ χρῶμα!
Καψάλα πῆρε τὰ σπαρτά!

Κι ἀκόμα πέρα στὴν ἰπὰ
ποὺ τραγουδοῦν τ' ἀηδόνια.
Κτίζουνε σπίτια χελιδόνια,
ποὺ γκρέμισε σκληρὴ καρδιά!

WILLIAM SAROYAN

Μετάφραση ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΛΩΛΗ

ΤΟ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ ΤΟΥ ΟΜΟΡΦΟΥ ΑΣΠΡΟΥ ΑΛΟΓΟΥ

(διήγημα)

Μιά φορά στά περασμένα, στις καλές παλιές μέρες, όταν ήμουν έννια χρονών και ο κόσμος ήταν γεμάτος από λογιών - λογιών μαγευτικά και φαντασμαγορικά πράγματα, και ή ζωή ήταν ακόμα ένα λαμπερό και γεμάτο μυστήριο όρομα. ο Ξάδερφός μου ο Μουράτ, πού όλοι όσοι τον ήξεραν τον λογάριζαν για τρελλό εκτός από μένα. ήρθε στο σπίτι μας στις τέσσερεις το πρωί και με ξύπνησε χτυπώντας στο παράθυρο της κάμαράς μου.

ΎΑραμ, φώναξε.

Πετάχτηκα από το κρεβάτι μου και κοίταξα έξω από το παράθυρο.

Δέν μπορούσα νά πιστέψω αυτό πού έβλεπα.

Ήταν ακόμα πρωί, μα ήταν καλοκαίρι και το φώς της αύγης πού δέν ήθελε πολλά λεπτά για νά φανή στον ουρανό μου φεγγε αρκετά για νά καταλάβω ότι δέν δνειρεύόμουν.

Ο Ξάδερφός μου ο Μουράτ καθαλοῦσε ένα όμορφο άσπρο άλογο.

Μάλιστα, είπε Άρμένικα, είναι ένα άλογο. Δέν δνειρεύεσαι. Κάμε γρήγορα αν σ' άρεση ή καβάλα.

Ήξερα ότι ο Ξάδερφός μου ο Μουράτ χαιρόνταν τη ζωή του περισσότερο από κάθε άλλον πού είχε πέσει ποτέ σ' αυτόν τον κόσμο κατά λάθος, μα αυτό ήταν κάτι περισσότερο απ' ό,τι μπορούσα νά πιστέψω.

Άπό τη μιá μεριά, οι παιδικές μου αναμνήσεις ήταν αναμνήσεις από άλογα και οι πρώτες μου μεγάλες επιθυμίες ήταν επιθυμίες για καβάλα.

Αυτή ήταν ή μαγευτική πλευρά.

Άπό την άλλη μεριά, ήμασταν φτωχοί.

Αυτό ήταν πού με έκανε νά μη μπορώ νά πιστέψω αυτό πού έβλεπα.

Ήμασταν φτωχοί. Δέν είχαμε χρήματα. Όλη ή φάρα μας ήταν πάμφτωχη Κάθε παρακλάδι της φάρας των Γκαρογκλιανιάν ζούσε στην πιό καταπληκτική και κοινωνική φτώχεια του κόσμου. Κανείς δέν μπορούσε νά καταλάβη πού βρισκαμε τά άπαραίτητα χρήματα για νά γεμίσωμε τά στομάχια μας τροφή, ούτε ακόμα και οι γεροντότεροι της φάρας. Άλλά το πιό καταπληκτικό απ' όλα ήταν ότι φημιζόμαστε για την τιμιότητά μας. Φημιζόμαστε για την τιμιότητά μας περίπου έντεκα αιώνες, ακόμα όταν ήμαστε ή πλουσιότερη φάρα σ' αυτό πού μās άρεσε νά νομιζόμε ότι ήταν ο κόσμος. Είμαστε υπερήφανοι πρώτα, έπειτα είμαστε τίμιοι, και μετά πιστεύαμε στο δίκιο και στο άδικο. Κανένας από μās δέν θάθελε νά έπωφεληθή κάτι πού υπάρχει στον κόσμο, με καθαρή κλοπή.

Συνεπώς, αν και μπορούσα νά δώ το άλογο, τόσο μεγαλόπρεπο' αν και μπορούσα νά το νύρίσω, τόσο όμορφα' αν και μπορούσα νά το άκούω νά αναπνέη, τόσο άνυπόμονα' δέν μπορούσα νά πιστέψω ότι το άλογο είχε σχέση με τον Ξάδερφό μου το Μουράτ ή με μένα ή με κάποιο από τά πρόσωπα του σπιτιού μας, πού κοιμόταν ή πού ήταν ξυπνητό, γιατί ήξερα ότι ο Ξάδερφός μου ο Μουράτ

δὲν μποροῦσε νὰ τὸ ἔχη ἀγοράσει. Θάπρεπε νὰ τὸ ἔχη κ λ έ ψ ε ι, καὶ μὲ κανένα τρόπο δὲν θὰ παραδεχόμενον ὅτι τὸ εἶχε κλέψει.

Κανένας ἀπὸ τοὺς Γκαρογκλιανὸν δὲν θὰ γινόταν κλέφτης.

Κοίταξα πρῶτα τὸν ξάδαρφό μου καὶ μετὰ τὸ ἄλογο. Ἔγινε μιὰ θρησκευτικὴ σιωπὴ καὶ εὐθυμία στὸν καθένα τους πού ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ μὲ μάγευε καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μὲ τρομάζε.

Μουράτ. εἶπα, ἀπὸ ποῦ τόκλεψες αὐτὸ τὸ ἄλογο;

Πήδηξε ἀπὸ τὸ παράθυρο, εἶπε, ἂν σ' ἀρέσει νὰ καβαλήσης.

Τότε, ἦταν ἀλήθεια. Τὸ εἶχε κ λ έ ψ ε ι. Δὲν ὑπῆρχε ἀμφιβολία γι' αὐτὸ. Εἶχε ἔλθει νὰ μὲ προσκαλέσῃ γιὰ ἓνα περίπατο, γιὰ δοκιμὴ.

Φυσικά, ἐγὼ νόμιζα, ὅτι τὸ νὰ κλέψῃς τὸ ἄλογο γιὰ καβάλα δὲν ἦταν τὸ ἴδιο σὰν νὰ κλέψῃς κάτι ἄλλο, ἄς ποῦμε χρήματα. Ἀπ' ὅσα ἤξερα, πιθανὸν δὲν ἦταν καὶ κλοπὴ. Ἄν φυσικά ἦσουν τρελλὸς γιὰ τὰ ἄλογα ὅπως ἦταν ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ καὶ γώ, δὲν ἦταν κλοπὴ. Καὶ δὲν θὰ γινόταν κλοπὴ παρὰ μονάχα τὴ στιγμή πού θὰ θέλαμε νὰ τὸ πουλήσωμε. πρᾶγμα, πού, φυσικά ἤξερα καλά, δὲν θὰ γινόταν ποτέ.

Περιμένε με νὰ ντυθῶ, εἶπα.

Καλά, εἶπε, μὰ κάνε γρήγορα.

Πέταξα τὰ ρούχα ἐπάνω μου.

Πήδηξα στὴν αὐλὴ ἀπὸ τὸ παράθυρο καὶ σκαρφάλωσα πάνω στοῦ ἄλογο, πίσω ἀπὸ τὸν ξάδερφό μου τὸ Μουράτ.

Ἐκεῖνη τὴ χρονιά ζούσαμε στὴν ἄκρη τοῦ χωριοῦ, στὴ Λεωφόρο Γουόλνιαν. Πίσω ἀπὸ τὸ σπίτι μας ἀπλώνονταν τὰ ξέχωρα: ἀμπέλια, δεντροφυτεῖες, αὐλάκια μὲ νερὸ καὶ καρόδρομοι. Σὲ λιγώτερο ἀπὸ τρία λεπτά ἤμασταν στὴ Λεωφόρο τῶν Ἑλαιῶν, καὶ τότε τὸ ἄλογο ἄρχισε νὰ τροχάζῃ. Ὁ ἄερας ἦταν φρέσκος καὶ ἀναζωογονοῦσε τὰ στήθη. Τὸ αἶσθημα τοῦ τρεξίματος τοῦ ἀλόγου μᾶς ξετρελλάνει. Ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ πού τὸν λογάριάζαν γιὰ τὸν πιὸ τρελλὸ τῆς φάρας ἄρχισε νὰ τραγουδᾷ. Ἐννοῶ ὅτι ἄρχισε νὰ μουγγρίζῃ.

Κάθε φάρα ἔχει μιὰ φλέβα τρέλλας μέσα της κατὰ ἓνα τρόπο, καὶ ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ λογαριάζονταν ὁ φυσικὸς ἀπόγονος τῆς τρελλῆς φλέβας στὴ φάρα μας. Πρὶν ἀπ' αὐτὸν ἦταν ὁ θεῖος Χοσρόης, ἓνας γιγαντόσωμος ἄντρας μὲ δυνατὸ κεφάλι γεμάτο μὲ μαῦρα μαλλιά καὶ παχὺ μουστάκι, τὴν Κοιλάδα τοῦ Ἁγίου Ἰωακείμ. ἓνας ἄντρας τόσο δξύθυμος, τόσο εὐερέθιστος, τόσο νευρικός, ὥστε σταματοῦσε τὸν καθένα ἀπ' ὅτιν ὀμιλία του μὲ ἓνα μούγγρισμα: Δὲν εἶναι τίποτα, μὴ τοῦ δίνεις σημασία.

Αὐτὸ γινόταν πάντοτε, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ τί ὁ καθένας μιλοῦσε. Μιὰ φορὰ ἦταν ὁ γυῖός του ὁ Ἄρακ πού εἶχε τρέξει ὀχτὼ τετράγωνα ὡς τὸ κουρεῖο ὅπου ὁ πατέρας του καθόταν γιὰ νὰ τοῦ περιποιηθοῦν τὸ μουστάκι του, γιὰ νὰ τοῦ πῇ ὅτι τὸ σπίτι τους εἶχε πιάσει φωτιά. Ὁ Χοσρόης σηκώθηκε στὴν καρέκλα καὶ μούγγρισε: Δὲν εἶναι τίποτα μὴ τοῦ δίνεις σημασία. Καὶ ὁ Κουρέας εἶπε: Μὰ τὸ παιδί λέει ὅτι τὸ σπίτι σας ἔπιασε φωτιά. Ἔτσι ὁ Χοσρόης ξαναμούγγρισε: Ἄρκετά, δὲν εἶναι τίποτα, εἶπα.

Ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ λογαριάζονταν ὁ φυσικὸς ἀπόγονος αὐτουνοῦ, ἂν καὶ πατέρας τοῦ Μουράτ ἦταν ὁ Ζόραβ, πού ἦταν πρακτικὸς ἄνθρωπος καὶ τίποτα ἄλλο. Καὶ αὐτὸς ἦταν ὁ λόγος πού βρισκόταν στὴ φάρα μας. Ἐνας ἄντρας μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ πατέρας τῆς σάρκας τοῦ παιδιοῦ του, ἀλλὰ αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι μπορεῖ νὰ εἶναι τὸ ἴδιο καὶ πατέρας στοῦ μυαλοῦ τοῦ παιδιοῦ του. Ἡ συμβολὴ τῶν ποικιλιῶν τοῦ πνεύματος στὴ φάρα μας ἦταν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ παράξενη καὶ ἀλήτικη.

Καβαλοῦσαμε καὶ ὁ ξάδερφός μου τραγουδοῦσε. Ὅλα κι ὄλα, ὄλοι τὸ ἤξεραν,

είμαστε ακόμα στην παλιὰ πατρίδα μας, όπου, τουλάχιστον ἀπ' ὅτι ἔλεγαν οἱ γεροντότεροι, ἀνήκαμε. Ἀφήσαμε τὸ ἄλογο νὰ τρέξη τόσο ὅσο τοῦ ἄρεσε.

Στὸ τέλος ὁ ξάδερφός μου εἶπε, κατέβα. Θέλω νὰ καβαλήσω μόνος μου.

Θὰ μὲ ἀφήσης καὶ μένα νὰ καβαλήσω μόνος μου; Ρώτησα.

Τὸ ἄλογο θὰ τὸ ἀποφασίσει, εἶπε ὁ ξάδερφός μου. Κατέβα.

Τὸ ἄ λ ο γ ο θὰ μ' ἀφήσει νὰ καβαλήσω, εἶπα.

Θὰ τὸ δοῦμε, εἶπε. Μὴ ξεχνᾷς ὅτι ἔχω τὸν τρόπο μου μὲ τὸ ἄλογο.

Καλά, εἶπα, τὸν τρόπο πού ἔχεις ἐσὺ ἔχω καὶ ἐγώ.

Γιὰ τὸ καλὸ σου, εἶπε, ἄς ἐλπίσουμε ὅτι ἔτσι εἶναι. Κατέβα.

Ἐν τάξει, εἶπα, μὰ μὴ ξεχνᾷς ὅτι μοῦ ὑποσχέθηκες νὰ μ' ἀφήσης νὰ δοκιμάσω νὰ καβαλήσω μόνος μου.

Κατέβηκα καὶ ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ ἔμπηξε τὶς φτέρνες του στὰ πλευρὰ τοῦ ἀλόγου καὶ φώναξε: Βεζύρη μου, τρέξε! Τὸ ἄλογο στάθηκε στὰ πισινὰ του πόδια, φταρνίστηκε καὶ ἄρχισε ἕνα βιαστικὸ τρέξιμο πού ἦταν τὸ ὀρειότερο πράγμα πού εἶχα δεῖ ποτέ μου. Ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ ἔτρεξε τὸ ἄλογο ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ θερισμένα χωράφια καὶ τὰ αὐλάκια μὲ τὸ νερό. Πήδηξε πάνω ἀπὸ τὸ αὐλάκι μὲ τὸ ἄλογο, καὶ πέντε λεπτὰ ἀργότερα γύρισε καταϊδρωμένος.

Ὁ ἥλιος πλησίαζε τὴν ἀνατολή.

Τώρα εἶναι ἡ σειρὰ μου νὰ καβαλήσω, εἶπα.

Ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ ξεπέζεψε.

Καβάλα, εἶπε.

Πήδηξα στὰ καπούλια τοῦ ἀλόγου καὶ γιὰ μιὰ στιγμή ἔνοιωσα τὴ μαγεία τοῦ τρομερότερου φόβου. Τὸ ἄλογο δὲν κουνήθηκε.

Γαργάλησέ το στὰ φαχνά, μοῦ εἶπε ὁ ξάδερφός μου. Τί περιμένεις; Πρέπει νὰ τὸ ξαναγυρίσωμε προτοῦ καὶ τὸ παραμικρότερο πράγμα στὴν πλάση εἶναι ξυπνητὸ καὶ τριγυρίζει.

Τὸ γαργάλησα στὰ φαχνά του. Καὶ πάλι τὸ ἄλογο στριφογύρισε καὶ φταρνίστηκε. Ἐπειτα ἄρχισε νὰ τρέξη. Δὲν ἤξερα τί νὰ κάνω. Ἀντὶ νὰ τρέξη ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ χωράφι πρὸς τὸ αὐλάκι τὸ ἄλογο ἔτρεξε πρὸς τὰ κάτω πρὸς τὸ δρόμο καὶ τὸ ἀμπέλι τοῦ Ντιζράν Χαλαμπιάν ὅπου ἄρχισε νὰ πηδᾷ πάνω ἀπὸ τὰ κλήματα. Πήδηξε πάνω ἀπὸ ἑπτὰ κλήματα προτοῦ νὰ πέσω. Καὶ μετὰ συνέχισε νὰ τρέξη.

Ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ ἦρθε τρέχοντας πρὸς τὸ δρόμο.

Δὲν μὲ νοιάζει γιὰ σένα, φώναξε. Πρέπει νὰ πιάσωμε τὸ ἄλογο. Ἐσὺ θὰ πᾶς ὀπ' ἐδῶ καὶ ἐγὼ ἀπ' ἐκεῖ. Ἄν τὸ συναντήσης νὰ τοῦ φερθῆς μὲ τρόπο. Θὰ εἶμαι κοντά.

Ἐσυνέχισα τὸ δρόμο πρὸς τὰ κάτω καὶ ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ πῆγε μέσα ἀπὸ τὸ χωράφι πρὸς τὸ αὐλάκι.

Τοῦ πήρε μισὴ ὥρα γιὰ νὰ βρῆ τὸ ἄλογο καὶ νὰ τὸ φέρῃ πίσω.

Ἐν τάξει, εἶπε, πήδηξε ἐπάνω. Ὁλος ὁ κόσμος εἶναι ξυπνητὸς τώρα.

Τί θὰ κάνουμε; ρώτησα.

Λοιπόν, εἶπε, εἴτε θὰ τὸ ἐπιστρέψουμε εἴτε θὰ τὸ κρύψουμε ὡς αἶριο τὸ πρωί.

Δὲν μιλοῦσε στενοχωρημένα καὶ κατάλαβα ὅτι τοῦ ἄρεσε νὰ τὸ κρύψῃ καὶ νὰ μὴ τὸ ἐπιστρέψῃ. Νὰ μὴ τὸ ἐπιστρέψῃ γιὰ λίγο, ὀπωδῆποτε.

Ποῦ θὰ τὸ κρύψουμε; ρώτησα.

Ξέρω ἕνα καλὸ μέρος, εἶπε.

Γιὰ πόσον καιρὸ τὸ ἔχεις κλεμμένο; ρώτησα.

Ξαφνικὰ μοῦ πέρασε ἡ ἰδέα ὅτι ἔκανε αὐτοὺς τοὺς πρωϊνοὺς περιπάτους γιὰ ἀρκετὸν καιρὸ καὶ κείνο τὸ πρωὶ εἶχε ἔλθει γιὰ μένα μόνο ἐπειδὴ ἤξερε πόσο πολὺ ἐπιθυμοῦσα νὰ καβαλήσω.

Ποιὸς εἶπε κάτι γιὰ κλεψιά; εἶπε.

Τέλος πάντων, εἶπα, ἀπὸ πότε ἄρχισες νὰ καβαλᾷς κάθε πρωΐ;

Ὅχι πρὶν ἀπὸ σήμερα τὸ πρωΐ, εἶπε.

Λές τὴν ἀλήθεια; ρώτησα.

Φυσικά ὄχι, εἶπε, ἀλλὰ ἂν μᾶς ἀνακαλύψουν, αὐτὸ πρέπει νὰ πῆς. Δὲν θέλω νὰ ποῦμε καὶ οἱ δυὸ φέμματα. Αὐτὸ πού ξέρεις εἶναι ὅτι ἀρχίσαμε τὶς καβάλες σήμερα τὸ πρωΐ.

Ἐν τάξει, εἶπα.

Ὁδηγήσαμε τὸ ἄλογο ἦσυχια στὸ σταῦλο ἑνὸς χέρσου ἀμπελιοῦ πού κάποτε ἦταν τὸ καμάρι, ἑνὸς κτηματία πού τὸ ὄνομά του ἦταν Φετβαζιάν. Ἐπῆρχε λίγη βρώμη καὶ τριφύλλι στὸ σταῦλο.

Ἀρχίσαμε νὰ περπατᾶμε γιὰ τὸ σπῆτι.

Δὲν ἦταν εὐκόλο, εἶπε, νὰ καταφέρῃς τὸ ἄλογο νὰ ἡμερέψῃ. Στὴν ἀρχὴ τοῦ ἄρεσε νὰ τρέχῃ ἄγρια, ἀλλὰ ὅπως σοῦ εἶπα, ἔχω τὸν τρόπο μου μὲ τὰ ἄλογα. Μπορῶ νὰ τὸ κάνω νὰ θέλῃ νὰ κάνῃ ἐκεῖνο πού ἐγὼ θέλω νὰ κάνῃ. Τὰ ἄλογα μὲ καταλαβαίνουν.

Ἐχω κάτι πού συνεννοοῦμε μὲ τὰ ἄλογα, εἶπε.

Ναί, μὰ τί εἶναι αὐτὸ τὸ κάτι; ρώτησα.

Ἐνα ἀπλὸ καὶ τίμιο κάτι, εἶπε.

Καλά, εἶπα, θὰ μ' ἄρεσε νὰ μάθω πῶς νὰ φθάσω νὰ συνεννοῦμε μὲ τὰ ἄλογα ὅπως ἐσύ.

Εἶσαι μικρὸς ἀκόμα, εἶπε, ὅταν θὰ γίνῃς δεκατριῶν χρονῶν θὰ ξέρῃς.

Ἐπῆγα σπῆτι καὶ ἔφαγα ἕνα ὄρεξᾶτο κολατσιῦ.

Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα ὁ θεῖος Χοσρόης ἦρθε στὸ σπῆτι μας γιὰ καφέ καὶ τσιγάρο. Ἐκάθισε στὸ σαλόνι, κουτσοπίνοντας καὶ καπνίζοντας καὶ ἀναπολώνοντας τὴν παλιὰ πατρίδα. Ἐπειτα ἕνας ἄλλος μουσαφίρης ἔφθασε, ἕνας κτηματίας μὲ τὸ ὄνομα Γιάννης Μπύρος, Ἀσσύριος, πού ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μοναξιά του εἶχε μάθει νὰ μιλᾷ Ἀρμενικά. Ἡ Μάννα μου ἔφερε στὸν ξεμόναχο μουσαφίρη καφέ καὶ ταμπάκο καὶ αὐτὸς ἔστρωσε ἕνα τσιγάρο καὶ κουτσόπυε καὶ κάπνισε, καὶ τότε στὸ τέλος, καταστενοχωρημένος εἶπε. Δὲν μπορῶ νὰ καταλάβω τί ἔγινε.

Ὁ θεῖος Χοσρόης ἐκνευρίστηκε πολὺ καὶ φώναξε: Δὲν πειράζει. Τί εἶναι τὸ χάσιμο ἑνὸς ἀλόγου; Μήπως δὲν χάσαμε ὅλοι μας τὰ πατρογονικά μας; Τί εἶναι αὐτὰ τὰ κλαυουρίσματα γιὰ ἕνα ἄλογο;

Αὐτὸ μπορεῖ νὰ εἶναι σωστὸ γιὰ σένα νὰ τὸ λές, πού κατοικεῖς στὴν πόλη, εἶπε ὁ Γιάννης Μπύρος, ἀλλὰ τί γίνεται μὲ τὸ μόνιπό μου; Τί ἀξίζει τὸ μόνιπο χωρὶς τὸ ἄλογο;

Μὴ τοῦ δίνεις σημασία, μούγγρισε ὁ θεῖος Χοσρόης.

Περπάτησα δέκα μίλια γιὰ νὰ φθάσω ὡς ἐδῶ, εἶπε ὁ Γιάννης Μπύρος.

Ἐχεις πόδια, φώναξε ὁ θεῖος Χοσρόης.

Τὸ ἀριστερό μου πόδι μὲ πονεῖ, εἶπε ὁ κτηματίας.

Μὴ τοῦ δίνεις σημασία, μούγγρισε ὁ θεῖος Χοσρόης.

Αὐτὸ τὸ ἄλογο μοῦ κόστισε ἐξήντα δολλάρια, εἶπε ὁ κτηματίας.

Τὰ φτύνω τὰ χρήματα, εἶπε ὁ θεῖος Χοσρόης.

Ὁ Γιάννης Μπύρος σηκώθηκε ὀρθιος καὶ βημάτισε πρὸς τὰ ἔξω, χτυπώντας τὴν σωματένια θύρα.

Ἡ Μάννα μου ἐξήγησε.

Ἐχει πολὺ καλὴ καρδιά, εἶπε. Εἶναι φανερὸ πὸς πάσχει ἀπὸ νοσταλγία καὶ εἶναι τόσο ἡλικιωμένος.

Ὁ κτηματίας ἔφυγε καὶ ἐγὼ ἔτρεξα πηδώντας πρὸς τὸ σπῆτι τοῦ ξαδέφρου μου τοῦ Μουράτ.

Ἐκάθονταν κάτω ἀπὸ μιὰ ροδακινιά, προσπαθώντας νὰ φτιάσῃ τὴν πληγωμένη φτερούγα ἑνὸς μικροῦ κοκκινολαίμη πού δὲν μποροῦσε νὰ πετάξῃ. Μιλοῦσε στὸ πουλί.

Τί συμβαίνει; ρώτησε.

Ὁ κτηματίας, ὁ Γιάννης ὁ Μπύρος, εἶπα. Ἦρθε στὸ σπίτι μας. Ψάχνει τὸ ἄλογο του. Τὸ ἔχεις ἕνα μῆνα. Θέλω νὰ μοῦ ὑποσχεθῆς ὅτι δὲν θὰ τὸ ξαναγορίσεις προτοῦ νὰ μάθω νὰ καβαλάω.

Θὰ χρειασθῆ ἕνας χροῖνος γιὰ νὰ μάθῃς νὰ καβαλᾷς, εἶπε ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ.

Θὰ μπορούσαμε νὰ τὸ κρατήσωμε τὸ ἄλογο ἕνα χρόνο. εἶπα.

Ὁ ξάδερφός μου μ' ἕνα σάλτο βρέθηκε δροθιος.

Τί; μούγγρισε. Παροτρύνεις ἕνα μέλος τῆς φάρας τῶν Γκαρογκλιανιὰν νὰ κλέψῃ; Τὸ ἄλογο πρέπει νὰ ἐπιστραφῆ στὸ πραγματικό του τὸ ἀφεντικό.

Πότε; ρώτησα.

Σὲ ἕξι μῆνες τὸ ἀργότερο, εἶπε.

Πέταξε τὸ πουλί στὸν ἀέρα. Τὸ πουλί προσπάθησε μὲ κόπο νὰ πετάξῃ καὶ ἔπεσε δυὸ φορές, μὰ στὸ τέλος πέταξε μακριὰ, ψηλὰ καὶ σταθερὰ.

Νωρὶς κάθε πρωὶ γιὰ δυὸ βδομάδες ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ καὶ ἐγὼ βγάζαμε τὸ ἄλογο ἀπὸ τὸ σταῦλο τοῦ χέρσου ἀμπελιοῦ ὅπου τὸ κούβαμε, καὶ τὸ καβαλοῦσαμε, καὶ κάθε πρωὶ τὸ ἄλογο, ὅταν ἦταν ἡ σειρά μου νὰ τὸ καβαλήσω μόνος μου, πηδούσε πάνω ἀπὸ τὰ κλήματα καὶ τὰ μικρὰ δέντρα, καὶ μὲ πετοῦσε χάμω καὶ μετὰ ἔφευγε. Ἐν τούτοις, ἐγὼ ἠλπίζα ὅτι μὲ τὸν καιρὸ θὰ μάθαινα νὰ καβαλάω ὅπως καβαλοῦσε ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ.

Ἐνα πρωὶ στὸ δρόμο πρὸς τὸ χέρσο ἀμπέλι τοῦ Φετβατζιάν, συναντήσαμε τὸν κτηματία Γιάννη Μπύρο, πού πήγαινε γιὰ τὴν πόλη.

Ἄσεμε νὰ τὸν καλημερίσω, εἶπε ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ. Ἐχω τὸν τρόπο μου μὲ τοὺς κτηματίες.

Καλημέρα, Γιάννη Μπύρο, εἶπε ὁ ξάδερφός μου στὸν κτηματία.

Ὁ κτηματίας κοίταξε τὸ ἄλογο προσεχτικά.

Καλημέρα, παιδιὰ τῶν φίλων μου, εἶπε. Πῶς τὸ λένε τὸ ἄλογό σας;

«Καρδιά μου», εἶπε ὁ ξάδερφός μου Ἀρμένικα.

Ὁμορφο ὄνομα. εἶπε ὁ Γιάννης Μπύρος, γιὰ ἕνα ὁμορφο ἄλογο. Θὰ ὠρξίζομουν ὅτι εἶναι τὸ ἄλογο πού μοῦ ἔκλεψαν πρὶν ἀπὸ μερικὲς βδομάδες. Μπορῶ νὰ κοιτάξω τὸ στόμα του;

Φυσικά, εἶπε ὁ Μουράτ.

Ὁ κτηματίας κοίταξε τὸ στόμα τοῦ ἀλόγου.

Ἐνα πρὸς ἕνα τὰ δόντια του, εἶπε, εἶναι ἴδια. Θὰ ὠρξίζομουν ὅτι εἶναι τὸ ἄλογό μου, ἀν δὲν ἤξερα τοὺς γονεῖς σας. Τὸ ὄνομα τῆς φάρας σας γιὰ τὴν τιμότητά της τὸ ξέρω πολὺ καλά. Ἀλλὰ τὸ ἄλογο εἶναι τὸ δίδυμο τοῦ ἀλόγου μου. Ἐνας προληπτικὸς ἄνθρωπος θὰ πίστευε τὰ μάτια του καὶ ὄχι τὴν καρδιά του. Καλημέρα, μικροί μου φίλοι.

Καλημέρα, Γιάννη Μπύρο, εἶπε ὁ ξάδερφός μου.

Νωρὶς τὸ ἄλλο πρωὶ πήγαμε τὸ ἄλογο στὸ ἀμπέλι τοῦ Γιάννη Μπύρο καὶ τὸ βάλαμε στὸ σταῦλο. Τὰ σκυλιὰ μᾶς τριγύρισαν χωρὶς νὰ μᾶς ἀλυχτίσουν.

Τὰ σκυλιὰ, ψιθύρισα στὸν ξάδερφό μου τὸ Μουράτ. Νόμιζα ὅτι θὰ μᾶς ἀλυχτούσαν.

Θὰ τώκαναν γιὰ κάποιον ἄλλον, εἶπε. Ἐχω τὸν τρόπο μου μὲ τὰ σκυλιὰ.

Ὁ ξάδερφός μου ὁ Μουράτ ἀγκάλιασε τὸ ἄλογο, ἔχωσε τὴ μύτη του στὴ μύτη τοῦ ἀλόγου, τὸ χάιδεψε καὶ μετὰ φύγαμε.

Τὸ ἴδιο ἀπόγευμα ὁ Γιάννης Μπύρος ἦρθε στὸ σπίτι μας πάνω στὸ μόνιπλό του καὶ ἔδειξε στὴ Μάννα μου τὸ ἄλογο, ποὺ τὸ εἶχαν κλέψει καὶ ξαναγύρισε.

Δὲν ξέρω τί νὰ ὑποθέσω, εἶπε. Τὸ ἄλογο εἶναι πιὸ γερὸ ἀπ' ὅτι ἦταν πρὶν καὶ πιὸ ἥμερο. Εὐχαριστῶ τὸ Θεό.

Ὁ θεῖος Χοσρόης, ποὺ ἦταν στὸ σαλόνι, ἐκνευρίστηκε καὶ φώναξε. Σώπα, ἀνθρωπέ μου, σώπα. Τὸ ἄλόγὸ σου ξαναγύρισε. Μὴ τοῦ δίνεις σημασία.

ALFRED DE MUSSET

ΒΕΝΕΤΙΑ

Στὴν κόκκινη τὴ Βενετιά,
ἓνα καράβι δὲν κινᾷ
οὔτε ψαράς μὲς' τὰ νερὰ
οὔτε φωτιά...

Ὁ μέγας λέων στὸ γιαιλό,
στὸν οὐρανό τὸ γαλανό,
τὸ μπρούτζινὸ του πόδι
σιγὰ σηκώνει.

Μαζί - μαζί πολὺ κοντά,
πλοῖα καὶ βάρκες ἀρμαθιά,
κύκλους ἀπὸ Ἑρσδιούς
γράφουν συρτούς.

Νείρονται πὰ στ' ἀχνὰ νερὰ
ἢ μπλέκουν στὴν ὀμίχλη,
τὶς τέντες τους πυκνά,
στροβιλικὰ...

Τοῦ φεγγαριοῦ ποὺ χάνει,
τὰ μέτωπο σκεπάζει,
μικρὸ ἓνα συγνεφάκι
ἀπὸ τ' ἀεράκι.

Κι' ἔτσι ἡ Κερὰ - γουμένη
τοῦ Τίμιου Σταυροῦ ξανοίγει
τ' ὄλο πτυχῆς χιτώνι
πάνω στὸ φελόνι.

ὦ! τὰ παλιὰ παλάτια
τὰ μαρμαροσκαλοπάτια
οἱ βαρεῖες πόρτες
τῶν Ἴπποτῶν.

Οἱ γέφυρες, οἱ ὁδοὶ
τ' ἀγάλματα τὰ κατηφῆ,
ὁ κόλπος ὁ ἀτλαζωτός
ἀγεροσειστός.

Καὶ στίς ἐπάλλξεις οἱ φρουροὶ
βρίσκονται πάντα τους ὀρθοί,

μὲ τὶς μακρὺς λόγχες,
ἐποπτεῖοντας τὶς κόγχες.

Ἄ! ποιά μήπως καὶ δεῖ;
μέσ' τὸ φεγγαροφῶς,
τὸν ποὺ ἐνεδρεῖει τὴν δανδῆ,
δὲν ἀνυπομονεῖ;

Ποὺ πρόκειται γιὰ τὸν χορό,
πρόσχαρα στὸν καθρέφτη μπρός,
φοροῦν ὦρα πολλὴ
μάσκα μαβί...

Ἡ Βάννα λιγοθυμᾷ,
σὲ στρώματα εὐωδιαστά,
στὴν ἀγκυλιὰ σφιχτὰ κρατεῖ
τὸν ἔραστῆ.

Κ' ἡ Ναρκίσσα ἢ τρελλή,
στὴ γόνδολα βαθειά, γερητὴ
ξεχνιέται κι' εὐωχεῖ
ὡς τὴν αὐγή.

Μήπως στὴν Ἰταλία ἐντὸς
δὲν εἶν' τῆς τρέλλας ὁ παλμός,
ποὺ σ' ἔρωτα νὰ μὴ περνᾷς
τὶς μέρες τῆς χαρᾶς...

Ἄς τὸ παλιὸ ρολόγι,
στ' ἀνάκτορο τοῦ γέρο Δόγη,
τὶς νύχτες νὰ τοῦ ὑπολογίζει
τὴν βαρεῖα πλήξη.

Κι' ὠραία μου κάτι ἀκόμα,
γιὰ τὸ γλυκό σου στόμα,
τόσα φιλιά δοσμένα,
συγχωρεμένα...

Ἄς ποῦμε γιὰ τὴ γοητεία σου,
ἄς ποῦμε γιὰ τὰ δάκρυά σου,
Πόσον ἀξίζει ἡ θερμὴ
αὐτὴ μας ἡδονή.

GREGOR MARANON

Μετάφραση ἀπὸ τὰ Ἰσπανικά:

ΜΑΓΙΑΣ — ΜΑΡΙΑΣ ΡΟΥΣΣΟΥ

Ο ΓΚΡΕΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΤΟΛΕΔΟ*

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο VI

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΦΗΜΗΣ ΤΟΥ ΓΚΡΕΚΟ

Τὸ κλασσικὸ σῆμα

Ἡ συμβίωση τοῦ Γκρέκο μὲ τὸ τολεδάνικο περιβάλλον, ἔτσι ὅπως τὸ περιγράψαμε, μᾶς ρίχνει πολὺ φῶς πάνω σὲ ἄλλες πλευρὲς τῆς ζωῆς τοῦ ζωγράφου καὶ μὲ τρόπο πολὺ ξεχωριστό, πάνω σὲ δυὸ προβλήματα ἔχι καλά ξεκαθαρισμένα, ὅπως εἶναι οἱ διακυμάνσεις τῆς ὑπόληψης τοῦ καλλιτέχνη καὶ οἱ ιδιορρυθμίες τῆς ζωγραφικῆς του, αὐτὲς ποὺ οἱ σχολιαστὲς ἔχουν ἀποκαλέσει «παραμορφώσεις» ἢ «ἐκκεντρικότητες». Καὶ μὲ τὰ δυὸ αὐτὰ θὰ ἀσχοληθοῦμε σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιο.

Ἡ ἐπίσημη γνώμη γιὰ τὴ φήμη τοῦ Γκρέκο εἶναι πῶς αὐτός, ἀναγνωρισμένος ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους καὶ τοὺς ποιητὲς τῆς πρωτοπορίας τῆς ἐποχῆς, ἔπεσε μετὰ τὸ θάνατό του «στὴ λήθη ἢ τὴν παραγνώριση κάτω ἀπὸ τὸ βάρος τῆς ἀκαδημαϊκῆς παράδοσης ἢ τῶν ἀντιλήψεων τῶν ὀπαδῶν τοῦ καλοῦ γούστου» — M. B. Cossio —, μέχρις ὅτου κάποιοι ρομαντικοὶ συγγραφεῖς τὸν ξαναανακάλυψαν. Καὶ λίγο ἀργότερα, στὸ τέλος τοῦ XIX αἰῶνα, μιὰ ομάδα ἀπὸ Ἰσπανοὺς καλλιτέχνες ποὺ διέμεναν στὸ ἐξωτερικόν, ἰδιαιτέρως στὸ μεγάλο Παρίσι, ποὺ στὰ τέλη τοῦ αἰῶνα ἦταν σὰν μιὰ πελώρια ψυχὴ σὲ ἀναβρασμὸ ποὺ διοχέτευσε τὴν ἀκτινοβολία τῆς σ' ὅλα τὰ μέρη, ἀναψαν πάλι τὴ φωτιὰ τῆς δόξας τοῦ Θεοδοκόπουλου, ἐνῶ συγχρόνως οἱ κριτικοὶ ἀρχίζαν νὰ ξαναμελετοῦν ἢ τὸν μελετοῦσαν γιὰ πρώτη φορὰ, μὲ φλογερὸ πάθος. Ὁ Φορτουνί⁸², ὑπῆρξε ὁ πρῶτος, καὶ τὸν ἀκολούθησαν, μὲ μεταδοτικὸ ἐνθουσιασμὸ, δυὸ ζωγράφοι ἔχι Καστιλιάνοι: ὁ Σαντιάγο Ρουσινὸς⁸³ (Καταλανὸς) καὶ ὁ Ἰγνάτιος Θουλοάγκα⁸⁴ (Βάσκος). Εἶναι πολὺ σημαντικὸ γὰ τὸ ὑπογραμμίσουμε αὐτὸ. Πραγματικά, δὲν ἦταν δυὸ καλλιτέχνες Καστιλιάνοι αὐτοὶ ποὺ

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου, σελ. 157.

82 Mariano Fortuni (1838—1874), Ἰσπανὸς ζωγράφος καὶ ἀκουαρελίστας τῆς ἀκαδημαϊκῆς σχολῆς.

83. Santiago Rusinol, ζωγράφος καὶ συγγραφέας ποὺ γεννήθηκε στὴ Βαρκελώνη, (1861—1931). Οἱ πίνακές του διακρίνονται γιὰ τὸν λαμπρόχρομο ἱμπρεσιονιστικὸ χαρακτήρα τους. Ἐγραψε νοβέλες καὶ θεατρικά. Ἐφτιαξε δύο μνημεῖα στὸν Γκρέκο, καὶ τὰ δύο ἄσχημα. Σ.Σ.

84. Ignacio Zuloaga (1870—1945), Ἰσπανὸς ζωγράφος. Μέσα ἀπ' τοὺς σκοτεινοὺς τόνους τῶν ἔργων του ξεπηδοῦν χαρακτηριστικοὶ ἰσπανικοὶ τύποι ἀποδομένοι μὲ ρεαλισμὸ. Σ.Σ.

πρώτοι μελέτησαν τον Γκρέκο στην εποχή μας, αλλά δυο από την περιφέρεια της Ισπανίας: "Ένας Καταλανός, από την πλευρά που λέγεται πως βλέπει προς την Εύρωπη, ενώ στην πραγματικότητα βλέπει πολύ πιο ανατολικά, προς την Ελλάδα. Κι ο άλλος Βάσιος, που όμως καυχόταν για το μακρινό τσιγγάνικο αίμα του και για τη βαθιά του ταύτιση — «περισσότερο από κάθε άλλον Ισπανό» όπως έλεγε ο ίδιος — με τους τσιγγάνους.

"Άλλος επιφανής Καταλανός, που βαθμηδόν μεταβλήθηκε σε «γκρεκιστή», ήταν ο Χοσέ Μαρία Σέρτ⁸⁵, και τον σημειώνω ιδιαίτερα επειδή ο θαυμασμός του για τον Θεοτοκόπουλο συμπίπτει με μιὰ εποχή μελέτης των μυστικιστών της Ανατολής, που ανάμεσά τους θρυσκόταν και ο Λέων ο Έβραϊός, για το οποίο την υπεροχή, πάνω στην παγκοσμιοότητα του Ισπανικού στοχασμού, είχε ιδέες γεμάτες διαύγεια, που σχεδίαζε να τις εκθέσει σε μιὰ επετηρίδα, ή οποία δεν έγινε ποτέ, στο Πανεπιστήμιο της Μαδρίτης. Ο Μενεντές ή Πελάγιο, τον οποίον ο Σέρτ, καθώς μου είπε αυτός ο ίδιος, δεν είχε σχεδόν καθόλου διαβάσει, είχε γράψει: «...ποιός ξέρει αν... το λάβαρο της ειρήνης ανάμεσα στον Πλάτωνα και τον Αριστοτέλη, που ορθώθηκε τον XVI αιώνα από τον Λέοντα τον Έβραίο και τον Φόξ Μορσίγιο, δεν θα αποτελέσει την καθοριστική φόρμουλα, που με βάση αυτή θα ξεδιπλωθεί ή Ισπανική επιστήμη;».

Ο Δόν Μαγουέλ Β. Κοσσίο, αυτός μάλιστα, ήταν Καστιλιάνος ως το κόκκαλο, και απέτελεσε, στο πεδίο της κριτικής, το λαμπρό αποκορύφωμα αυτής της κίνησης. Το βιβλίο του, αν και δεν μεταφράστηκε, εντυπώσασε εν τούτοις όλον τον πνευματικό κόσμο, γιατί αυτό που γράφεται με τέτοια ειγένεια, γίνεται κατανοητό από όλες τις γλώσσες⁸⁶. Αργότερα, μέσα σε λίγα χρόνια, σαν κύμα διογκώθηκαν όλα τα άλλα: ο ένθουσιώδης θαυμασμός, ή μόδα με όλες της τις υπερβολές, ή φρενήρης αναζήτηση στους αρχαιοπώλες⁸⁶, και οι χείμαρροι της λογοτεχνίας, όπου όλοι, ειδίξιμονες και μή, όπως εγώ, έχουμε αποθέσει τη συνεισφορά μας. Σχεδόν όλες αυτές οι προσπάθειες είναι σωστές, όμως δεν περιέχουν όλη την αλήθεια. Γιατί ή φήμη των μεγάλων ανδρών δεν περιορίζεται σ' αυτό που σκέπτονται γι' αυτούς οι καλλιεργημένοι άνθρωποι, των οποίων οι γνώμες απαρτίζουν τα ντοκουμέντα, αλλά επίσης σ' εκείνο που ο λαός έχει νιώσει. Άλλά αυτές οι συγκινήσεις του δρόμου είναι δύσκολο να συγκεντρωθούν μετά το κύλισμα μερικών χρόνων.

85. Χοσέ Μαρία Σέρτ, Ισπανός ζωγράφος (1876—1945). Είναι κυρίως γνωστός από τις τοιχογραφίες του σε ρυθμό μπαρόκ, στον καθεδρικό ναό της Vich και στο μέγαρο της Κοινωνίας των Εθνών στη ΓINEBRA. Σ.Μ.

86. Λέει ο J. F. Mattheus (Greco Paris 1953): «Ίσως το πιο εύγλωστο αφήγημα για τις διακιμάνσεις της αναγνώρισης του Γκρέκο μās το δίνουν οι πωλήσεις που συνέβησαν στον «Καρδινάλιο Nino de Guevara». Η άρχική του τιμή, σε μιὰ ιδιωτική πώληση, ήταν 200.000 δολάρια. Και ο πωλητής του τό είχε αποκτήσει, κατά τον Meier - Graefe, στα 1915, έναντι 25.000 πεσετών (625 δολάρια σε συνάλλαγμα της εποχής)». Αύτός που πούλησε τον πίνακα μίσα στην Ισπανία, ακόμη μιὰ φορά, ήταν ο Όνιατε. Επίσης θά μπορούσε να μās χρησιμεύσει ένδεικτικά ο κατάλογος του Μουσείου του Πράδο από την πρώτη του έκδοση στα 1828 όπου αναφέρει έναν μόνο πίνακα με τη σύντομη άχρωμη σημείωση - αριθ. 484: Προσωπογραφία άνδρος με γενειάδα και μαλλιά γκριζα, ντυμένος στα μαύρα - μέχρι τό 1952 που αναφέρει 32 μουσαμάδες με ένθουσιώδεις προσθήκες. Με τον XIX αιώνα πολλοί ήταν οι πίνακες που συγκεντρώθηκαν σ' αυτό τό Μουσείο. Σήμερα (ό συγγραφέας γράφει τό 1956) εκτίθενται σε μιὰ θαυμάσια έγκατάσταση που έγκαταστάθηκε αέτος, πλουτισμένη με τον έξοχο πίνακα «Λατρεία των ποιμένων» που προέχεται απ' τό Μοναστήρι του Santo Domingo στο Τολέδο. Άπό καλή τύχη αυτό τό έργο τό έσωσε για την Ισπανία τό Μουσείο του Πράδο.

Οί διανοούμενοι τῆς ἐποχῆς, πραγματικά, θαύμασαν τὸν Κρητικό, μὲ τὸν ἐνθουσιασμό πού ἀποκαλύπτουν τὰ γνωστά σονέτα πού τοῦ ἀφιέρωσαν ὁ Γκόνγκορα καὶ ὁ Παραβιθίνο. Ὁ Μέλο τὸν ἀποκαλεῖ «ζωγράφου φημισμένο πού τὸν τίμησαν ὅλοι οἱ ποιητὲς ἐκείνου τοῦ αἰώνα». Σ' αὐτό, ὁ πατριώτης τοῦ μεγάλου Πορτογάλου συγγραφέα, ὁ δόκτωρ Ρικάρντο Χόρχε, ἀπαντοῦσε πὼς «ὅλα αὐτὰ εἶναι ὑπερβολές. Ὁ Μέλο εἶχε στὸ νοῦ του τὰ σονέτα τοῦ Γκόνγκορα καὶ τοῦ Παραβιθίνο πού ἦταν δύο ποιητὲς πού τοὺς ἀγαποῦσε ιδιαίτερα», καὶ τίποτε ἄλλο. Ἀλλὰ ἀκόμη κι ἂν ἦταν μόνον αὐτοὶ οἱ δύο, ἂν καὶ πιθανότατα ὑπῆρξαν κι ἄλλοι, θὰ ἀρκοῦσαν. Καθὼς λέει ὁ Γκώμες Μορένο, αὐτοὶ οἱ στίχοι εἶναι «ἐγκωμιαστικοὶ τόσο πού ποτὲ κανεὶς ἄλλος Ἰσπανὸς ζωγράφος δὲν ἀξιώθηκε παρόμοιους». Κι ἐπιπλέον, κι αὐτὸ εἶναι τὸ πιὸ σημαντικό, εἶναι ἀκριβῶς τὰ ἐγκώμια πού ὁ Γκρέκο ταίριαζε νὰ δεχτεῖ, καὶ ὄχι ἄλλα. Γιατὶ δὲν ἦταν ἓνας ζωγράφος ὡς τὸς ἄλλους, ἀλλὰ ὁ δημιουργὸς μιᾶς νέας ζωγραφικῆς πού, καθὼς ὅλες οἱ ἐπαναστατικὲς μορφές τῆς τέχνης, δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ ἀρέσουν στοὺς περισσότερους, ἀλλὰ μόνον σ' αὐτοὺς πού ὅπως ὁ Γκόνγκορα καὶ ὁ Παραβιθίνο ἀνῆκαν στὴν ἴδια μ' αὐτὸν αἰσθητικὴ τάξη.

Ὁ Δὸν Μανουὲλ Β. Κοσσίο ἔκανε ἓνα τέλειο, διαλογικὸ, σχῆμα τῆς ἀξιολόγησης τοῦ ἔργου τοῦ Θεοτοκόπουλου, αὐτῆς πού εἶχε γίνει ἀπὸ τὸν καιρὸ πού ζοῦσε καὶ ζωγράφιζε μέχρι τὴν ἐποχὴ πού ὁ μεγάλος κριτικὸς δημοσίευσε τὸ βιβλίο του. Αὐτὴ ἢ μελέτη συμπληρώθηκε σὲ οὐσιώδη σημεία, δὲν διορθώθηκε, ἀπὸ τὸν Καμὸν Ἀσνάρ καὶ τὸν Σάλας. Σ' αὐτὴν ἐκτίθειαι πὼς ἡ ζωγραφικὴ τοῦ Ἑλλήνα δασκάλου κέρδισε τὸ θαυμασμὸ ἐκείνων πού ἀπὸ τὸν φυσικὸ αἰσθητικὸ νόμο ἦταν ἐπιβεβλημένο νὰ τὴν θαυμάζουν. Ἐκείνων πού, καθὼς αὐτός, θρίσκονταν σὲ διαφωνία μὲ τὰ πρότυπα τῶν κλασσικῶν. Καὶ παράλληλα σ' αὐτὸν τὸν θαυμασμὸ ὑπῆρχε, καὶ αὐτὸ ἦταν τόσο φυσικὸ ὅσο καὶ ἡ λατρεία τῶν γκονγκοριστῶν. Ἡ σύγχυση, ἢ διάσταση καὶ ἡ ἀκατανόησις τῶν ὑπολοίπων πού ἦταν, δὲν χρειάζεται νὰ τὸ τονίσουμε, καὶ οἱ περισσότεροι. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς θρίσκονταν καὶ ὁ Φίλιππος ΙΙ, γιὰ τὴ δραστηριότητα τοῦ ὁποίου θὰ μιλήσω παρακάτω.

Αὐτὴ ἢ ἀντίδραση τῆς κριτικῆς, ἐπαναλαμβάνω ἂν καὶ φυσικὴ, ἦταν ὅλη περὶφρόνηση καὶ γεμάτη ἔλλειψη κατανόησης, ἀλλὰ δὲν μπορεῖ νὰ εἰπωθεῖ πὼς ὑπῆρξε ἐχθρική. Πέτυχε ὁ Γκρέκο αὐτὸ πού λίγοι Ἰσπανοὶ πέτυχαν κατέχοντας μιὰ θέση τόσο διαφιλονικούμενη: «Νὰ τὸν σέβονται καὶ νὰ τὸν θαυμάζουν διεθνῶς». Κι ἂν ξετρύπωσε ἀνάμεσα στὸ θαυμασμὸ καὶ τὸ σεβασμὸ ὁ φθόνος, θὰ πρέπει νὰ φημιώθηκε, γιατί δὲν ἔφθασε μέχρις ἐμας, παρὰ μόνον ὡς κάποιος ὑπαινιγμὸς στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ σονέτα τοῦ Παραβιθίνο⁸⁷ καὶ στὴν ὑπογραφή πού ὁ ἴδιος ὁ Δομίνγκος ἀποθανάτισε στὸν Ἅγιο Μαυρίκιο τοῦ Ἑσκοριάλ μὲ τὴ μορφή τοῦ φιδιοῦ πού τὴν ἀπειλεῖ⁸⁸. Ὅστε ὁ Παλομίνο κι ἀργότερα οὔτε οἱ νεοκλασσικοὶ «θὰ μπορούσαν νὰ εἶναι πιὸ εὐνοϊκοὶ γιὰ τὸν Γκρέκο» — Κοσσίο —. Κι ἕμως ὁ Κάιμο, ὁ «περιπλανώμενος Ἰταλὸς», πού μὲ τὸν Θεάν εἶναι οἱ μόνες αὐθεντίες πού ἀναφέρει γι' αὐτὴ τὴν περίπτωση ὁ Κοσσίο, ὕμνεϊ δίχως συγκρατημὸ τὸ ζωγράφου μας. Λέει, γιὰ παράδειγμα,

87. «Ἡ φῆμη του δὲν ἀφήνει βουβὴ τὴ Σφαίρα, τὴν οἰκουμένη γῆ, παρ' ὅλο πού γιὰ νὰ τὴ σκοτεινιάσει ὀπλίζεται ἓνας φθόνος...». Αὐτὸ τὸ σονέττο περιέχει μιὰ ὀλοφάνερη προφητεία ὅταν μιλώντας γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Γκρέκο λέει: «...τὴν ἰδιορρημία του θὰ τὴν θαυμάσουν δὲν θὰ τὴ μιμηθοῦν οἱ αἰῶνες». Ἔχει τὸν τίτλο, αὐτὸ τὸ σονέττο «Στὸν τάφο τοῦ Ἰδίου αἰτοῦ ζωγράφου, πού ἦταν ὁ Ἑλληνας τοῦ Τολέδο». Τὰ σονέττα τοῦ Παραβιθίνο βρῖσκονται τυπωμένα σὲ πολλὰ βιβλία καὶ σ' αὐτὰ τοῦ Μ. Β. Cossio. Σ. Σ.

Ἡ μετάφραση τοῦ σονέττου πού ἐδῶ χρησιμοποιεῖται εἶναι τοῦ Παντ. Πρεβελάκη. Σ. Μ.

88. Στὸν πίνακα τοῦ Ἁγίου Μαυριτίου ὁ φθόνος παρουσιάζεται ὡς φίδι πού δαγκώνει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοτοκόπουλου. Πολὺ πιθανὸ νὰ ζωγραφίστηκε τὸ φίδι μετὰ τὴν ἀπόρριψη τοῦ πίνακα ἀπὸ τὸ Ἑσκοριάλ. Σ. Σ.

μιλώντας για την «Ταφή του κόμητα Όργκάθ»: «Ένας εξαιρετικότατος πίνακας του Γκρέκο, στον οποίο, με θαυμαστή δύναμη του πινέλου, απεικονίζεται ο κόμης του Όργκάθ, δόν Γκονσάλο Ρουίς ντε Τολέδο, να μεταφέρεται στον τάφο» κλπ.⁸⁹ Είναι φανερό πώς πρόκειται για ένα εγκώμιο καθαρά τεχνικό και όχι αντιπροσωπευτικό, γιατί εκείνα τα χρόνια δεν μπορούσε να είναι διαφορετικό. Άλλα φανερόναι πώς ούτε ακόμη και κατά τη νεοκλασική φάση δεν είχε χαθεί ο θαυμασμός των ειδημόνων για τη ζωγραφική του Θεοδοκόπουλου.

Οί ρομαντικοί και ο Γκρέκο

Οί ρομαντικοί εξακολούθησαν να θαυμάζουν τον Γκρέκο και δεν πλαστογράφησαν αυτό τον θαυμασμό. Άλλα όπως σε πολλούς νεοκλασικούς φαινόταν «δυσανάλογος» στο σχέδιο και «ψυχρός» στο χρώμα, στους ρομαντικούς φάνηκε τρελλός. Ήταν το σημάδι της εποχής. Ο Θεόφιλος Γκωτιέ στο εκπληκτικό του «Ταξίδι στην Ισπανία» μπροστά στη «Βάφτιση του Χριστού» στο νοσοκομείο της Afuera στο Τολέδο, δακρυρύνει πώς αυτή η ζωγραφική «μιας ενέργειας άσελγους, μιας ενέργειας νοσηρής» προδίδει το δημιουργό της, «το μεγάλο ζωγράφο και τον μεγαλοφυή τρελλό». Είναι όρθη η αναφορά του Κόσσιο με αυτά τα λόγια: «έδω αρχίζει η καινούρια αποκατάσταση του ζωγράφου». Άλλα όχι επειδή ο Γκωτιέ ανακάλυψε, έστω και με στοιχειά παραφροσύνης, πώς ο Θεοδοκόπουλος υπήρξε ένας μεγάλος ζωγράφος, αλλά επειδή μ' αυτή τη φράση της εξέλιξης της σκέψης είναι που αρχίζει να γίνεται παραδεκτό πώς ο Γκρέκο δεν ήταν ούτε καλλίτερος ούτε χειρότερος, αλλά διαφορετικός από τους άλλους. Και πώς δεν ήταν δυνατόν να κριθεί μόνο με τους συνηθισμένους τεχνικούς κανόνες, αλλά πώς υπήρχε πίσω από τη ζωγραφική του κάτι άλλο, που οί ρομαντικοί τό έρμήνευαν σαν τρέλλα γιατί ήταν στις πεποιθήσεις της εποχής συνήθεια, κάθε προσπάθεια έκφρασης πέρα από τό καθιερωμένο να θεωρείται παραφρόνηση.

Ο ρομαντικός, αυτό που ποτέ δεν μπόρεσε να προσδιορίσει ακριβώς, ήταν ο άνθρωπος που τολμούσε να σκεφτεί, να νιώσει, να ζήσει την έσωτερική ζωή και τη δημόσια και να δημιουργήσει, έξω από τις νόρμες τις κλασικές, τις ακαδημαϊκές, πλατύνοντας, έτσι, με μεγαλύτερη έλευθερία, τις ζωτικές δυνατότητες των άλλων ανθρώπων, εκείνων που διαμόρφωναν τά συνήθη πρότυπα. Αυτοί οί έκτροχιασμοί μεταφράζονταν σε λέξεις όπως «όργιο», «άπελπισία», «έπανάσταση», «τρέλλα». Και μερικές φορές υπήρχε μιá δόση αλήθειας σ' όλα αυτά, ενώ σε άλλες περιπτώσεις ήταν άπλά λόγια, με τά όποια σημαδεύονταν με τη χροιά της υπερβολής πράγματα που στο βάθος ήταν κοινότητα. Οί άπλες και αιώνιες φυσιολογικές υπερβολές του φυσικού πάθους. Και έτσι, τά χρόνια σύντομα απέδειξαν πώς πολλές από τις κοινωνικές αθάρδεες των ρομαντικών μεταμορφώθηκαν σε συντηρητικούς άστικους τρόπους. Πώς πολλές από τις λογοτεχνικές ή καλλιτεχνικές τους δημιουργίες, που θορύβησαν τους θεοφοβούμενους πολίτες, λίγο μετά τη γέννησή τους, επίσης, μεταμορφώθηκαν σε έργα κλασικά. Και ότι πολλές από τις δθθεν παραφροσύνες τους ήταν ζώνες ανεξερεύνητες ή άκατανόητες του πνεύματος, που με την πρόοδο της

89. Καί όμως ο Ν. Gaimo δεν είδε τό μεγάλο πίνακα στην έκκλησία του Άγιου Θωμά, αλλά ένα πανομοιότυπο του κατώτερου μέρους της «Ταφής» που βρισκόταν στην έκκλησία των Ήσουιτών στο Τολέδο και που σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο του Πράδο. Αυτό τό κομμάτι μάλλον δεν είναι από τό χέρι του Γκρέκο, αλλά, σύμφωνα με την παράδοσ', που έσπερνόζεται ο «Κατάλογος» του Πράδο, από τό χέρι του γιοϋ του, αν και βελτιωμένο απ' τον πατέρα. Βρισκόταν στην έκκλησία των Ήσουιτών μέχρι την ήμερα που τους έβγαλαν. Σ.Σ.

γνώσης τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς θὰ κατατάσσονταν, ἀργότερα, στίς φυσιολογικές ἀντιδράσεις. Ὄταν σήμερα διαβάζουμε τὴ ζωὴ τῶν ρομαντικῶν ἢ ἐξετάζουμε τὴ ζωὴ τους, μῆς φαίνονται σὰν ἱστορίες ἐλαφρόμυαλων μικρῶν παιδιῶν. Πράγμα πού δὲ μῆς συμβαίνει ποτὲ μὲ τοὺς πίνακες τοῦ Βελάσκεθ ἢ μὲ τὸ ἐλληνικὸ θέατρο καὶ μὲ τοὺς ἄλλους καρπούς τῆς ἀνθρώπινης ὀριμότητας.

Πάντως, γεγονὸς εἶναι πὼς οἱ ρομαντικοὶ συνέλαβαν τὴν τρομακτικὴ πνευματικὴ πρωτοπορία πού ἔκλειναν οἱ πίνακες τοῦ Γκρέκο. Καὶ τέλειωσαν μὲ τὶς ὑποχρεώσεις τους μὲ τὸ νὰ τὴν χαρακτηρίσουν τρέλλα. Τώρα πιά δὲ μιλοῦσαν γιὰ ὑποσυνείδητο, γιὰ ὄνειρα, γιὰ βιώματα καὶ γιὰ ψυχανάλυση, δηλαδὴ γιὰ ἓνα δλόκληρο κίνημα ψυχολογικόν, πού κατέληξε στὸ ἀνέλπιστο συμπέρασμα πὼς μιὰ μεγάλη ζώνη ἀπ' αὐτὸ πού πάντα θεωρήθηκε παθολογία τῆς προσωπικότητας, εἶναι, στὴν πραγματικότητά, μέσα στὰ ὄρια τοῦ φυσιολογικοῦ. Γιατὶ τὸ φυσιολογικὸ ἔχει κατὰ ὄρια τόσο ἐλαστικά, πού χάνονται ἀπὸ τὴν ὄραση. Κυρίως σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὶς ἐξαιρετικὲς διάνοιες. Παραπέρα θὰ ξαναγυρίσουμε σ' αὐτὸ τὸ θέμα.

Ἄλλὰ πέρα ἀπ' αὐτὴ τὴν εὐαισθησία νὰ κατανοήσουν αὐτὸ πού θεωροῦσαν ἀφύσικο καὶ πού δὲν ἦταν, οἱ ρομαντικοὶ ἦταν ἐλάχιστα ἐπαρκεῖς γιὰ νὰ καταλάβουν τὸ Θεοσοκόπουλο, γιὰ τὸν ἀπλό λόγο πὼς αὐτός, ἀκριθῶς γιὰ νὰ εἶναι ἓνας μυστικιστῆς, ὑπῆρξε ἓνα πρωτότυπο ἀντιρομαντικόν. Ὁ μυστικισμὸς δὲν διαθέτει ἀπὸ ρομαντισμὸ τίποτα περισσότερο ἀπὸ μερικὰ ἐπιφανειακὰ στοιχεῖα, τὸ «δίκιο τοῦ ἀδικου» τοῦ πνεύματος, τοῦ συγκινησιακοῦ. Τὸ βασικὸ στὸν μυστικιστὴ εἶναι ἡ ἀγωνία νὰ διαρκέσει μέσα σ' αὐτὸ πού εἶναι τὸ περισσότερο αἰώνιο, πού εἶναι ὁ Θεός. Καὶ στὸν ρομαντικόν, ὅλη του ἡ ταραγμένη ἐκφραστικότητα εἶναι ἀνθὸς τῆς μιᾶς ἡμέρας ἢ τὸ πολὺ - πολὺ, ἀνθὸς τῶν νεανικῶν χρόνων. Μαντεύει κανεὶς πὼς ἡ ἀνάληψη τῶν πνευματικῶν φαντασμάτων — ὄραμάτων — τοῦ Γκρέκο δὲ θὰ σταματήσει ποτέ. Τὸ ἴδιο συμβαίνει ἐπίσης καὶ στίς ἀνθρώπινες μορφές του ἀκόμη, παρ' ὅλον τὸν ρεαλισμὸ τους. Ὁ Ortega y Grasset τὸ ἐπεσήμανε ὅταν ἔλεγε: «Στὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων τοῦ Γκρέκο ὑπάρχει μιὰ ὑπέρτατη θέληση νὰ διαιωνισθοῦν πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλαγή».

Δὲ θὰ μῆς ξενίσει, ἐν τούτοις, πού οἱ ρομαντικοὶ θὰ περιοριστοῦν νὰ ἐπαναλάβουν τὴ διάγνωση τῆς τρέλλας, τοῦ Γκωτιέ, δίχως νὰ δώσουν ἰδιαίτερη σημασία στὴν ἀξία τοῦ ἔργου του. Οἱ ταξιδιωτὲς τῆς ἐποχῆς, ὅπως ὁ Ford R. — A Handbook for Travellers in Spain, London 1847 — ὅταν ἀναφέρουν τὸν Γκρέκο, τὸν ξεπερνοῦνε μὲ τὸ θέμα τῆς τρέλλας ἢ, τὸ πολὺ - πολὺ, ἀντιγράφουν μερικὲς φράσεις σὰν κι αὐτὴν τοῦ Παλαμίνου: «Ὅ,τι ἔκανε ὠραῖο ἦταν ὑπέροχο. Ὅ,τι ἔκανε κακὸ ἦταν χειρότερο ἀπὸ κάθε τι ἄλλο». Στὴν πραγματικότητά, οἱ μαρτυρίες τοῦ ἐνθουσιασμοῦ γιὰ τὸν Γκρέκο, τῶν ρομαντικῶν, πού τόσο ἔχουν προβληθεῖ ἀπὸ ἀξιόλογους ἔρευνητές, ἔχουν ἐλάχιστη σημασία: τέτοιοι εἶναι ὁ ὑπαίτιμος τοῦ Ramón Lopez Soler στὸν πρόλογο τῆς νουβέλας Los Bandos de Castilla (1830), πού τὸν ἐκθέτει ὁ Diaz Plaja, καὶ οἱ ἄλλοι οἱ σημειωμένοι ἀπὸ τὸν J. Salas.

Ἔχει θεωρηθεῖ καὶ ὁ Larra σὰν ὁπαδὸς τοῦ «γκρεκισμοῦ» χάρις στὸ κείμενό του, πού γράφτηκε στὰ γαλλικά, γιὰ ἓνα βιβλίον πάνω στὴν Ἰσπανία τοῦ θαυνοῦ τοῦ Taylor⁹⁰. Ἄλλὰ τὸ θέβαιο εἶναι πὼς ὁ μέγας ἠθογράφος δὲ ν κ α τ ο ν ο - μ ἄ ζ ε ι τ ὸ ν Γ κ ρ ἔ κ ο περιγράφοντας τὴ συλλογὴ τοῦ Πράδο, τὸ ἱεροφυλάκιο τοῦ Ἐσχοριάλ καὶ τοὺς ναοὺς τοῦ Τολέδο. Οἱ ἴδιοι οἱ ἐξαιρετικοὶ κριτικοί,

90. Ὁ J. Taylor ἀπέκτησε μερικοὺς πίνακες τοῦ Γκρέκο ἀπὸ τὴ συλλογὴ τοῦ Λουδοβίκου Φίλιππου κ' ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς καὶ μερικοὺς μὲ θέμα τὸν Ἅγιο Μαυρίκιο. Θαύμαζε τὸ μεγάλο ζωογράφο καὶ «καταγινώτταν στὴ ρομαντικὴ ἐρμηνεία» τῶν προσωπογραφιῶν του. Ὅμως στὸ κείμενο τοῦ βιβλίου του πού ἀναφέρει ὁ Λάρρα δὲν ὑπάρχουν δείγματα αὐτοῦ τοῦ θαυμασμοῦ. Σ.Σ.

παίρνοντάς το από τὸν Correa, λένε πὼς ὁ Μπέκερ⁹¹ ἄφησε τὸ σχεδιάσιμα μιᾶς μελέτης πάνω στὴν τρέλλα τοῦ Γκρέκο. Ἄλλὰ τίποτε τὸ οὐσιῶδες δὲν θὰ πρέπει νὰ περιεῖχε τὸ ἀγέννητο ἔργο, ἀφοῦ ὁ γλυκὸς καὶ ἔσχατος τοῦτος ρομαντικὸς ἔγραψε ἓνα βιβλίο γιὰ τὶς ἐκκλησίες τοῦ Τολέδο, καὶ μόλις πού ἀναφέρει τὴν «Ταφή τοῦ κόμητα τοῦ Ὀργάθ» περιγράφοντάς τὴν μὲ κάποια ἀπὸ τὶς φράσεις τὶς λιγώτερο θερμῆς τοῦ Parro. Τοὺς πίνακες τῆς ἐκκλησίας τοῦ San Jose τοὺς χαρακτηρίζει σὰν «ἀρκετὰ καλοὺς». Καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποδοθεῖ ἡ σιωπὴ τοῦ Μπέκερ σὲ ἄγνοια, γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Πάρρο, πού τὸ γνῶριζε, ἀναφέρει πολὺ συστηματικὰ τοὺς πίνακες τοῦ Θεοτοκόπουλου καὶ τοὺς ἐγκωμιάζει μὲ ἐνθουσιασμὸ ἐλάχιστα συνηθισμένο γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Ἀκριβῶς γιὰ τὸ δὲν ἦταν ρομαντικὸς⁹².

Ὁ ρομαντισμὸς, ἐπαναλαμβάνω, δὲν εἶχε τίποτε τὸ κοινὸ μὲ τὸν μυστικισμὸ. Ἐχε γίνεи συζήτηση γιὰ τὴν χριστιανικὴ καταγωγὴ τοῦ ρομαντισμοῦ, ἀλλὰ αὐτὴ ἢ ὑποτιθέμενη καταγωγὴ ἦταν μιὰ ἐπίδραση ἐνὸς πολεμιόχαρου ψευδοχριστιανισμοῦ, κατακτητικοῦ, ἐξολοθρευτικοῦ, ἀντιευαγγελικοῦ, ἐκείνου τοῦ χριστιανισμοῦ τῶν Σταυροφοριῶν, πού καμιά σχέση δὲν ἔχει μὲ τὸ μυστικισμὸ. Γιὰ αὐτὸς ἀποστρέφεται τὸ αἶμα, ὅπως συνέβαινε στὸν Γκρέκο. Δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει πολεμικὸς μυστικισμὸς, καὶ ὁ ἰσπανικὸς μυστικισμὸς ποτὲ δὲν ἦταν τέτοιος. Τὸ μεγάλο ρομαντικὸ κίνημα τοῦ XVIII αἰῶνα, μορφώθηκε στὴν Ἀγγλία καὶ τὴ Γερμανία, μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἰσπανία καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς κινήματα. Καὶ δὲν πέρασε τὰ σύνορά μας μέχρι πρόσφατα, κι αὐτὸ ἔγινε ἐξαιτίας τῆς ἀποδημίας τῶν φιλελεύθερων, στὰ χρόνια τοῦ Φερνάντο VII (1784—1833).

Ἡ φάση τῆς ἐρμηνείας τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Γκρέκο

Μετὰ τὸν ρομαντισμὸ, ἀκριβῶς μετὰ, ὅταν φουντώνει ἀπότομα ἡ φήμη τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Γκρέκο στὸν πνευματικὸ κόσμον, ἀκόμη τὸν ἀμφισβητοῦσαν πολὺ καὶ δικοὶ καὶ ξένοι. Ὑπάρχει στὸν XIX αἰῶνα ἓνα ρεύμα, πρέκταση πού ἔφθασε ἀρκετὰ θαθιά μέσα στὴν ἑκατονταετηρίδα, τοῦ πνεύματος τοῦ XVIII, μὲ τὴν προσήλωσή του στὸ Διαφωτισμὸ καὶ τὶς ἐφαρμοσμένες ἐπιστῆμες καὶ μὲ τοὺς δακρύβρεχτους συναισθηματισμοὺς ἀκόμη γεμάτους ἀνθρωπιστικὴ εὐγένεια. Οἱ ἄνθρωποι, ποτισμένοι ἀπ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα, γνῶριζαν, ἀκόμη καὶ θαύμαζαν, τὴ ζωγραφικὴ τοῦ Κρητικοῦ, ἀλλὰ ἐξακολουθοῦσαν νὰ μὴν μποροῦν νὰ τὴν καταλάβουν. Θὰ ἀναφέρουμε ἀνάμεσα στοὺς σπουδαιότερους, σὰν τοὺς πιὸ ἀντιπροσωπευτικούς, τρεῖς μεγάλους συγγραφεῖς: τὸν Γιούστι, γιὰ τὸν ὅποιον ἔχω ἤδη μιλήσει, σφῶ καὶ μύωπα — δυὸ ἰδιότητες συχνὰ ταυτῶσῃμε —, τὸν Havellock Ellis, εὐφυὴ ἀλλὰ μὲ ἔντονα προφροῦδικὴ ψυχολογία, καὶ γιὰ ἐκεῖνο τοῦ διαφεύγει αὐτὸ πού ὁ Γκρέκο ἀντιπροσωπεύει στὴν ἔκφραση τῆς σκέψης. Καὶ τέλος, μὲ θαθιά μου λύπη, ἀναφέρω τὸν Πέρες Καλνός, τοῦ ὁποῖο ὁ πρῶτος ἐπισκέψεις στὸ Τολέδο, ὅταν ἦταν στὴν ἀκμὴ τῆς νιότης του, τότε πού τὸ αἰσθητήριό του εἶχε ὑποστῆ τὸ δούλεμα ἐνὸς τρομαντικοῦ ἀκαδημαϊσμοῦ, τὸν ἔκανε νὰ δεῖ ἕναν Γκρέκο «ὅπου οἱ φοβερῆς συνέπειες μιᾶς διανοητικῆς ἀποξένωσης ἀμαύρισαν τὶς ὠρεῆς ἐνὸς Τισιανοῦ ἢ ἐνὸς Ροῦμπενς»⁹³. Εὐτυχῶς, πα-

91. Γουσταῦος Ἀδόλφος Μπέκερ: Ἱστορία τῶν ναῶν τῆς Ἰσπανίας. Ναοὶ τοῦ Τολέδο. Μαδρίτη 1857. Πρόκειται γιὰ τὸ μεγάλο καὶ τρυφερότατο σεβιλιάνο ρομαντικὸ ποιητὴ καὶ συγγραφέα (1836—1870). Σ.Μ.

92. San Ramon Parro, ἱστορικός: Τὸ Τολέδο στὸ χέρι, Τολέδο 1857. Σ.Σ.

93. Benito Pérez Caldos, Ἰσπανὸς συγγραφέας γεννημένος στὸ Las Palmas τῶν Μεγάλων Καναρίων (1843—1920). Γονιμότατος, θεωρεῖται σὰν ὁ καλλίτερος νοσελίστας μετὰ τὸν Θερβάντες. Τὰ λόγια πού ἀναφέρονται στὸ κείμενο εἶναι ἀπὸ τὸ βιβλίο του «Τολέδο: Ἱ-

ράλληλα μ' αὐτὴ τὴν ἔλλειψη κατανόησης, διογκώνεται, στὸν XIX αἰώνα, ὁ ἐνθουσιασμὸς ποὺ φθάνει μέχρις ἑμῶς καὶ συμπίπτει, γιὰ μιὰν ἀκόμη φορὰ, μὲ μιὰ διάχυτη κατάσταση πνευματικῆς ἀνανέωσης, μ' ἓνα νέο «πνεῦμα τοῦ αἰώνα». Βασικὸ κομμάτι αὐτοῦ τοῦ πνεύματος τοῦ αἰώνα εἶναι ἡ ἐξέλιξη τῶν αἰσθητικῶν ἰδεῶν μέσα σὲ μιὰ θεώρηση ἀνανέωσης καὶ ἐλευθερίας. "Ἐνας σύγχρονος κριτικὸς εἰστοχα λέει πὼς «γιὰ νὰ καταφέρουμε ἑμεῖς νὰ καταλάβουμε τὸν Γκρέκο, χρειάστηκε νὰ περάσουμε ἀπὸ ὅλα τὰ κινήματα τῆς μοντέρνας τέχνης ἀπὸ τὸν Ντελακρουά ὡς τὸν Σεζάν, περνώντας ἀπὸ τὸν Μονὲ καὶ τοὺς ἱμπρεσιονιστὲς μέχρι τὸν Βὰν Γκώγκ καὶ τὸν Λωτρέκ». (Juan de la Encina). Ἐγὼ θὰ προσέθετα πὼς, πάνω ἀπ' ὅλα, στάθηκε ἀναγκαῖο νὰ περάσουμε μέσα ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση καὶ τὴ θύελλα τῆς ἐριμνησίας τῆς τέχνης ποὺ ἀνοίγεται ἀπὸ τὶς καινούριες ψυχολογικὲς σκοπιεῖς, τὴ γνώση τῆς βαθύτερης προσωπικότητάς, τῆς ὁποίας ὁ Φρόντ καὶ οἱ ἄλλοι ψυχολογοὶ εἶναι μιὰ ἀπόρροια κι ὄχι ἡ αἰτία, ἀλλὰ μιὰ ἀπόρροια ἐξοχῆ καὶ ἀντιπροσωπευτικὴ.

Θέλω νὰ πῶ, συνοψίζοντας, πὼς ἡ σημερινὴ ἀποθέωση τῆς τέχνης τοῦ Θεοτοκόπουλου, δὲν ὀφείλεται σ' ἓνα κενὸ θαυμασιὸ τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας τῆς ζωγραφικῆς του, ἀλλὰ στὴν ἀποκάλυψη τῶν ψυχολογικῶν προβλημάτων ποὺ ὁ ζωγράφος προσπάθησε νὰ μᾶς ἐξηγήσει μέσα ἀπ' τοὺς μουσαμάδες του. Δὲν ἔχει σημασία ποὺ πολλοὶ συγγραφεῖς ὑπερβάλλουν ἢ θέτουν σ' αὐτὸν τὸ δρόμο προβλήματα παράπλευρα μὲ τὴ ζωγραφικὴ. Γιατί τὸ προνόμιο τῶν μεγαλοφυῶν δὲν εἶναι τόσο τὸ δικό τους δημιουργήμα ὅσο ἡ ἰκανότητά τους νὰ ἐκφράσουν τὶς νέες ἐπινοήσεις τους, εἴτε εἶναι ὀρθὲς εἴτε ἀσθαίρητες. Δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ κάποιος ἀληθινὰ μεγαλοφυῆς ἂν τοῦ λείπει ἐκείνη ἡ ἰκανότητα ποὺ θὰ ἀποκληθεῖ «καταλυτικὴ» πάνω στὸ πνεῦμα τῶν ἄλλων. Αὐτὴ ἡ ἱστορικὴ παρέμβαση ἦταν ἀπαραίτητη γιὰ νὰ ξεχωρίσουμε δυὸ πράγματα ποὺ κινδυνεύουν νὰ περιπλεχτοῦν: τὴν ἀναγνώριση ποὺ πέτυχε ὁ Γκρέκο ἀνάμεσα στοὺς κύκλους τῶν σοφῶν καὶ τῶν κριτικῶν, κι ἐκείνη ποὺ κέρδισε τότε καὶ ἀργότερα, ἀνάμεσα στὸ κοινό, ποὺ δὲν ξέρει ἀπὸ τέχνη, ἀλλὰ ποὺ κρίνει τὰ καλλιτεχνικὰ δημιουργήματα ἄμεσα, ἀνάλογα μὲ τὸ ἂν τὸ συγκινοῦν ἢ ὄχι. Καὶ εἶναι ἀπολύτως βέβαιο πὼς ἐκεῖνος ὁ ζωγράφος ποὺ τὸν θαύμασαν ἐξαρχῆς μερικοὶ διανοούμενοι, περισσότερο ἀπὸ αἰσθητικὴ συμφωνία παρὰ ἀπὸ σωστὴ ἐκτίμηση τῆς ζωγραφικῆς του, ἀλλὰ ποὺ ἄργησε σχεδὸν τρεῖς αἰῶνες γιὰ νὰ τὸν καταλάβουν ὁλοκληρωτικὰ, εἶναι βέβαιο πὼς ἀπὸ τὴ στιγμὴ ποὺ τὰ ἔργα του θγήκαν ἀπὸ τὸ ἐργαστήρι τοῦ ἀγαπήθηκε ἀπὸ τὸ λαὸ τοῦ δρόμου. Λέω ἀγαπήθηκε καὶ δὲν ἐγνωθῆ θαυμάστηκε, γιατί τὶς ἀπλὲς ψυχές, ὅταν τὶς γεμίζει ἡ ἀγάπη, δὲν μένε χωρὸς γιὰ νὰ θαυμάζουν τὸν ἀγαπώμενο.

Ὁ λαὸς καὶ ὁ Γκρέκο

Οἱ μαρτυρίες γι' αὐτὸ ποὺ λέω εἶναι πολλές. Οἱ ἐπικρίσεις ποὺ μερικὲς φορὲς δημιουργήσαν οἱ μουσαμάδες τοῦ Γκρέκο σ,τηρίζονταν, ὅταν ἔκανε λάθη ἱστορικὰ ἢ

στορία καὶ θροῦλος». Μέχρι ποὺ τυγλώθηκε ἐπισκέφτηκε πολλὲς φορὲς τὸ Τολέδο καὶ ἔζησε ἐκεῖ γι' ἄρκετους μῆνες καὶ ἀνασκέυασε ἀργότερα τὴν νεανικὴ του ἰδέα γιὰ τὸν Γκρέκο. Πόσες φορὲς δὲν ἐκστασιαστικῶς μτροστά τὴν «Ταρή» ἢ στὸ 'Αποστολικὸ τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ ποὺ τόσο τὸν ἀγαποῦσε. Κανεῖς, περισσότερο ἀπ' αὐτὸν, δὲν ἔμαθε καὶ δὲν ἔνοιωσε τί ἀντιπροσωπεύει γιὰ τὴν ψυχὴ τῆς Ἰσπανίας ἡ μεγάλη αὐτὴ πολιτεία. Στὰ 1890 ὁ ὄμοιος πᾶ Καλντὸς γράφει τὴ θαυμαστὴ νουβέλα του Angel Guerra, ποὺ εἶναι σὲ μεγάλο μέρος αὐτοβιογραφικὴ. Εἶναι μιὰ αὐτοβιογραφία ὅμως πάνω στὸ τί θὰ μπορούσε νὰ ἔχη συμβεῖ, αὐτοβιογραφία ἐνὸς ὑποσυνείδητου πάθους ποὺ δὲ βοήθη τὸ δρόμο του. Κι ἐκεῖ ὁ πρωταγωνιστὴς — ποὺ δὲν εἶναι ἄλλος ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιον — πηγαινε ἀπὸ ἐκκλησιά σ' ἐκκλησιά στὸ Τολέδο «ἀναζητώντας Γκρέκο ποὺ ἦταν ἡ χαρὰ του». Σ.Σ.

ὀφείλονταν σὲ παραλείψεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς, ὅπως συμβαίνει μὲ ἐκείνη τὴν παρυσία τοῦ ἱππότη τοῦ ὀπλισμένου, σύμφωνα μὲ τὸν συρμό τοῦ XV αἰώνα στὸ Εξρολιό. Ἡ ἢ λαθεμένη τοποθέτηση τῶν Ἁγίων Γυναικῶν τῆ στιγμῆ πού προηγήθηκε τῆς θείας ἱκεσίας, ἢ τὸ ἀναχρονιστικὸ ἔνδυμα τῶν συνοδῶν τῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσας, στήν Ἰγιόσκας. Δηλαδή πρόκειται γιὰ ἀμαρτήματα καὶ ἀνοησίες ἱστορικές, ἄσχετες πρὸς τὴν ἴδια τὴν τέχνη. Κι ὅμως ὁ ἐκτιμητὴς Ἀλέχο ντὲ Μοντόγια, ἓνας τεχνίτης, στή διένεξη πού δημιουργήθηκε ἀνάμεσα στὸ ζωγράφο καὶ στήν Ἐκκλησία ἀκριβῶς ἐξαιτίας αὐτῶν τῶν ἀναχρονισμῶν, διακηρύσσει πὼς «αὐτὴ ἢ ζωγραφικὴ εἶναι ἀπὸ τίς καλλίτερες πού ἔχω δεῖ» καὶ πὼς γιὰ τὴν καλλιτεχνικὴ τῆς ἀξία δὲν θὰ ὑπῆρχε χρέυμα ἀρκετὸ γιὰ νὰ πληρωθεῖ. Αὐτὴ ἢ γνώμη ἐκφράζει καθαρὰ αὐτὸ πού σκέπτονταν στὸ Τολεδο γιὰ τὸν Κρητικὸ ζωγράφο, λίγο μετὰ τὴν ἀφιξή του.

Ὅταν τὸ Δημαρχεῖο τοῦ Τολεδο τοῦ ἀνάθεσε τὸ εἰκονοστάσι τοῦ παρεκκλησίου τῆς δόνας Ἰσαβέλας ντὲ Ὁβάγιε, ἓνας ἀπλὸς ὑπάλληλος, ὁ Φελίπε ντὲ Μέσα, συνόψισε τὴ γνώμη τοῦ ἀρχιδικαστῆ λέγοντας πὼς θεωροῦσε «τὸν Δομηνικο Γκρέκο σὰν ἓναν ἀπὸ τοὺς ἄνδρες τοὺς πιὸ ἐξέχοντες πού ὑπάρχουν σ' αὐτὴ τὴν τέχνη στὸ βασίλειο κι ἔξω ἀπ' αὐτό». Κι αὐτὸ εἰπώθηκε μὲ ἀφορμὴ τὴν «Ἀνάληψη» πού ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἀντιακαδημαϊκῆς ζωγραφικῆς. Ὁ ἱερέας τοῦ Ἁγίου Θωμᾶ, δὸν Ἀντρές Νούνιες, παρ' ὅλες τὸν τίς διαφορὰς μὲ τὸν Γκρέκο ἐξαιτίας τῆς περιφημῆς «Ταφῆς», τοῦ ἀνάθεσε ἓναν «Χριστὸ Ἐσταυρωμένον» μὲ τὴν προσωπογραφία του στὰ πόδια, καὶ δωρίζοντας ἀργότερα τὸν πίνακα στήν ἐκκλησία τοῦ Ναβαλπεράλ, τὸν ἐγκωμιάζει «σὰν ζωγραφικὴ μεγάλῃς ἀξίας». Ἦδη ἔχω ἀντιγράψει τὰ λόγια τοῦ Πίσα γιὰ τίς ἀλλεπάλληλες ἐπισκέψεις πού τολεδάνοι καὶ ξένοι ἔκαναν γιὰ νὰ δοῦν τὸν περίφημο πίνακα, περίφημο ἀπὸ τὴ στιγμῆ πού ζωγραφίστηκε. «Ἀπελλῆ τοῦ καιροῦ μας» τὸν ἀποκάλεσε ὁ Ταμάγιο ντὲ Βάργκας, ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ ἐπιφανεῖς σύγχρονους τοῦ Θεοδοκόπουλου, σὲ μιὰ γραφὴ του γιὰ τὸν «Ξενοφόντα» πού ἀνῆκε στὸ ζωγράφο καὶ μετὰ στὸν δὸν Ἀντώνιο ντὲ Κοβαρρούβιας καὶ τέλος στὸν Ταμάγιο.

Ἄλλὰ ὅλες αὐτὲς κι ἄλλες τόσες μαρτυρίες τίποτα δὲ λένε μπροστὰ στὸ χειροπιαστὸ γεγονὸς τῆς ἀσταμάτητης ἀνάθεσης στὸν Γκρέκο νὰ ζωγραφίσει ἀπανωτὰ πίνακες πότε γιὰ τίς μεγάλες ἐκκλησίες, πότε γιὰ τοὺς μικροὺς ναοὺς καὶ πότε γιὰ τὰ μοναστήρια τῆς Ἰσπανίας. Οἱ Ἅγιοι Φραγκίσκοι, οἱ Βερόνικες, οἱ Σταυρώσεις καὶ ἄλλα θρησκευτικὰ θέματα, πού ἐπαναλαμβάνονταν καὶ ἐπαναλαμβάνονταν, πολλὲς φορὲς μὲ καταφανὴ διασύνχη καὶ μὲ τὸ χέρι τῶν βοηθῶν του στὸ ἐργαστήρι, τῶν μετρίων Γιόργη - Ἐμιλιανούλ, Πρεμιόστε καὶ τοῦ Λουῖς Τριστάν, εἶναι ἢ μεγάλῃ ἀπόδειξη τοῦ ἐνθουσιασμοῦ πού ξεσήκωσαν οἱ ἀπεικονίσεις του τῆς οὐράνιας αὐτῆς. Δηλαδή, ὄχι τίς προσωπογραφίες μὲ τὸν ἐντυπωσιακὸ ρεαλισμὸ τους, γεμάτες πνεῦμα, πού ἦταν εὐκόλο νὰ θαμιπώσουν εἰδήμονες καὶ μὴ, ἀλλὰ ἅγιες μορφές, πού σχεδὸν ὅλοι οἱ τεχνικοὶ καὶ οἱ εἰδικοὶ θεωροῦσαν «ὑπερβολικὲς ἢ ἐσκεμμένα ἐπιτηδευμένες», αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς συσπασμένους ἅγιους, ἦταν πού ἀγωνιοῦσαν νὰ τοποθετήσουν στὰ εἰκονοστάσιά τους τὰ πανίσχυρα ἐκκλησιαστικὰ σώματα καὶ τὰ πλοῦσια μοναστήρια. ἢ νὰ κρεμάσουν στοὺς ταπεινοὺς τοίχους τους οἱ ἐκκλησοῦλες τοῦ λαοῦ ἢ τὰ παρεκκλήσια τῶν καλογραίων πού δὲν τίς ἀπασχολοῦσε καμιὰ αἰσθητικὴ ἀγωνία. Κι αὐτὸ παρ' ὅλο πού ὁ Ἑλληνας ζωγράφος δὲν ἦταν ἄνθρωπος εὐκόλος, οὔτε μὲ τὸ ὕψος τῆς ἀμοιβῆς πού ἀπαιτοῦσε οὔτε μὲ τὸν εὐέξαπτο χαρακτήρα του, καὶ ἦταν καὶ διαρκῶς πλεγμένους μὲ διενέξεις καὶ δίκες.

Καὶ μέσα στὸ κύλισμα τοῦ χρόνου, οἱ καθολικὲς ψυχὲς πού συνήθιζαν ἢ πού ἀκόμη συνηθίζουν νὰ πηγαίνουν νὰ προσευχηθοῦν μπροστὰ στὶς εἰκόνες τοῦ Θεοδοκόπουλου, ποτὲ δὲν ἔτυχε νὰ ἀμφιβάλλουν πὼς οἱ Χριστοὶ καὶ οἱ Παναγίες, οἱ Ἅγιοι καὶ οἱ Ἄγγελιοι, πού ὀρθώνονται μπροστὰ τους δίχως τίς ἀναλογίες τῆς ἀνθρώ-

πινής ανατομίας, είναι μιὰ ακριβῶς ἀπεικόνιση πλαστική τῆς θεότητος. Ρωτήστε — κι ἐγὼ ὁ ἴδιος τὸ ἔχω κάνει — ὁποιαδήποτε ἀπὸ τὶς περίλυπες γριούλες, ἢ τοὺς ἀπλούς ἀνθρώπους πού, τὴν ὥρα πού ἐμεῖς περιεργαζόμεθα κάποιο ἀπὸ τοὺς πίνακες τοῦ Γκρέκο, στὴ μιὰ ἢ τὴν ἄλλη ἐκκλησία, προσεύχονται ἢ ὀνειρεύονται δίχως νὰ σκέπτονται τίποτα, μέσα σ' αὐτὴ τὴν κατάστασι τὴν ἀγνότατη καὶ ἀνώδυνη τῆς ἔκστασης, στὴν ὁποία εἶναι τόσο εὐάλωτος ὁ ἰσπανικὸς λαὸς (ἴσως νὰ εἶναι συνήθεια ἀπ' τὴ «χαλάρωσι» τῶν «πεφωτισμένων»). Ρωτήστε τους τί σκέπτονται γι' αὐτοὺς τοὺς ἁγίους πού οἱ σοφοὶ θεωροῦσαν «υπερβολικὲς ὀπτασίαις» ἢ «περίτρομους φυλακισμένους σὲ κάποια φυλακὴ τῆς Ἱερῆς Ἐξέτασης», καὶ θὰ σὰς πούν πὼς εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς ἢ ἡ Παναγία ἢ ἡ Μαγδαληνὴ τέτοια καὶ ὅπως πρέπει νὰ εἶναι. Μιὰ ἄλλη φορὰ ἀποστάθηκα σ' ἕνα ταπεινὸ γέρο, πού προσευχόταν στὴ μισοκλιμακίαν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Νοσοκομείου τῆς Ἀφουέρα, πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο, καὶ μοῦ εἶπε γιὰ τὸν Χριστὸ πού βαφτιζόταν, ἐκείνον τὸν ἴδιον, πού στὸν Γκωτιέ φάνηκε ἔργο ἀποτρόπαιο ἐνὸς τρελλοῦ, αὐτὰ τὰ χαρακτηριστικὰ λόγια: «Κοιτάξτε σεῖς πόση ὁμορφιά! Ὁ Κύριος θαρεῖς θὰ σοῦ μιλήσει!» Θὰ μοῦ πεῖτε πὼς εἶναι χαρακτηριστικὸ τῆς νοστροπίας τοῦ λαοῦ νὰ δέχεται, καὶ ἀκόμη νὰ ἐπιθυμεῖ, τὴν παρουσίαση τῶν υπερφυσικῶν δυνάμεων μὲ εἰδῶλα ἐξωπραγματικά, σ' ἕνα κόσμον παράλογο καὶ ἀλλόκοτο. Καί, προφανῶς, μέσα σ' αὐτὸ μπορεῖ νὰ ὑπάρχει μιὰ ἀπὸ τὶς πολλαπλῆς πλευρῆς τοῦ μυστικοῦ τοῦ Γκρέκο. Ὁ μυστικὸς σὲ πλεῖστα ὅσα πράγματα ἀπ' αὐτὰ πού σκέπτεται μοιάζει στὸν πρωτόγονο καὶ ἀπλὸ ἄνθρωπο μᾶλλον παρὰ στὸν πολιτισμένον καὶ ματαιόδοξο. Καὶ κυρίως σ' ὅτι, ἀφορὰ τὶς προτιμήσεις του στὴν πλαστικὴ ἀπεικόνισι τοῦ Θεοῦ. Αὐτὸ πού εἶναι παράξενον, ἴσως ἐρεθιστικὴ παραμόρφωσι, μέσα στὸ μυαλὸ τοῦ ἄξεστου ἀνθρώπου, εἶναι γιὰ τὸν μυστικὸ ἀγωνία, πού πολλῆς φορῆς φτάνει σὲ παραλήρημα, γιὰ νὰ ξεπεράσει τὰ ἀνθρώπινα ὄρια. Κι ὅμως πρόκειται γιὰ τὴν ἴδια ἐναγώνια ἐπιθυμία, γιὰ μαγικὴ μετουσίωσι τῆς θεότητος.

Ἀπ' αὐτὸ συνάγεται πὼς, κατὰ κάποιο τρόπο, ἢ παραδοχῇ τῶν ἁγίων τοῦ Γκρέκο ἀπὸ τὸ λαό, ἐν μέρει κι ἀπὸ καθαρὴ ἀπλότητα, συμπίπτει μὲ τὴν πολὺπλοκή, περίτεχνη προτίμησι τῶν ἀνώτερων πνευμάτων πρὸς αὐτοὺς τοὺς ἴδιους θεολογικοὺς σκοποὺς τῆς θείας εἰκονογραφίας.

Ἀθεντιῆς σὰν τὸν Γκόμες Μορένο, τὸν Λαφουέντε Φερράρι καὶ ἄλλους, θίγουν ἐπίσης αὐτὸ τὸ σημεῖο τῆς προσωπικότητος τοῦ Γκρέκο, πού θεωρῶ θεμελιῶδες προκειμένου νὰ ξαναχτίσουμε μπροστὰ μας τὴν ψυχὴ τοῦ ζωγράφου μας. Ἐνας Γάλλος περιηγητῆς, ὁ Champigneulle, παρατήρησε πρόσφατα: «Κάποιοι Ἴσπανοὶ μὲ διαβεβαίωσαν πὼς τὸ φαινόμενον τοῦ Γκρέκο τὸ θεωροῦν ἀπόλυτα φυσικὸ, ὁλότελα φυσιολογικὸ καί, κατὰ κάποια ἔννοια, κλασσικόν». Αὐτοὶ οἱ Ἴσπανοὶ φίλοι τοῦ Champigneulle, τοῦ ἔλεγον τὴν ἀλήθεια. Ἐντούτοις μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀλήθεια κλείνεται ἕνα σημαντικὸ πρόβλημα καὶ μάλιστα ἄλυτο, πού χρειάζεται κάποια ἀπάντησι.

Παλιοὶ καὶ νέοι χριστιανοὶ μπροστὰ στὸν Γκρέκο

Ὅταν μιλάμε γιὰ τοὺς Ἴσπανοὺς πού ἐνωθῶν, καὶ ἐπομένως καταλάβαιναν, τὴ ζωγραφικὴν τοῦ Γκρέκο, ὄχι γιὰ τὴν αἰσθητικὴν τους, ἀλλὰ ἐξαιτίας μιᾶς ἄμεσης θρησκευτικῆς συγκίνησις, πρέπει νὰ ξεκαθαρίσουμε πὼς αὐτὸ δὲ συνέβαινε σὲ ὅλους. Καὶ αὐτὸ ὄχι ἐπειδὴ δὲν ἦταν ὅλοι χριστιανοί, γιατί εἴτε παλιοὶ εἴτε νεοφώτιστοι, ὅλοι οἱ Ἴσπανοὶ ἦταν χριστιανοὶ ἀκόμη κι ὅταν δὲ φαίνονταν. Ὅπως ἔλεγε καὶ ὁ Ortega y Casset, στὴν Ἰσπανία δὲν ἔχει ὑπάρξει παρὰ μόνον ἕνας ἀληθινὸς ἑτερόδοξος, κι αὐτὸς δὲν κήχη ἀπὸ τὴν ἰσπανικὴ Ἱερὴ Ἐξέτασι παρὰ ἀπὸ τὸν

Καλβίνο: ο Miguel Servet⁹⁴. Ἀλλά αὐτοὶ οἱ Ἴσπανοί, μεμονωμένα αὐτοὶ τοῦ XVI αἰώνα, σχεδὸν ὁμόθυμα χριστιανοὶ καὶ στὸ μεγαλύτερο ἀριθμὸ τους ἐξασκημένοι καθολικοί, μπορούσαν νὰ διαιρεθοῦν σὲ δυὸ μεγάλες ὁμάδες: Τ ο ὕ ς π α λ ι ο ὕ ς χ ρ ι σ τ ι α ν ο ὕ ς κ α ι τ ο ὕ ς ν έ ο υ ς. Καὶ αὐτὴ ἡ διάκριση ἀποτελεῖ μιὰ βαθειὰ ζωτικὴ πραγματικότηθα ἐντελῶς διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν ιστορικὴ. Ἡ ιστορικὴ, ποὺ ἤδη τὴν ἔχω θέξει, εἶναι ὁ μισητὸς διαχωρισμὸς τῶν ἱεραρχιῶν ποὺ ἐγι-νε ἀνάμεσα στοὺς μὲν καὶ στοὺς δέ, μισητὸς γιατί ἦταν ἀντιχριστιανικός, ἀλλὰ ἀκό-μη περισσότερο γιατί σὲ περισσότερες φορές βασίζεταν ὄχι σὲ κίνητρα θρησκευτικά, ἀλλὰ σὲ συμφεροντολογικὲς καταγγελίες ποὺ τίς εὐνοοῦσε ἡ ἴδια ἡ Ἱερὴ Ἐξέταση. Ἡ ζωτικὴ πραγματικότηθα τοῦ προβλήματος ἀναφέρεται στὸ ὅτι, παλαιοὶ καὶ νέοι χριστιανοί, ὄντας τὸ ἴδιο χριστιανοί, διέθεταν ἓνα ξεχωριστὸ αἰσθητήρια, μιὰ δια-φορετικὴ εὐαίσθησια μπροστὰ στὴν ἴδια πίστη. Καὶ αὐτὴ ἡ διαφορετικὴ εὐαίσθη-σια, ἐπεκτεινόταν, ὅπως εἶναι φυσικό, στὴν ἰδιωτικὴ καὶ τὴν κοινωνικὴ τους συμπεριφορὰ καὶ στὶς ἰδεολογικὲς καὶ αἰσθητικὲς τους προτιμήσεις. Ὁ νεοφώτιστος χριστιανὸς ἦταν, παραδόξως, αὐτὸς ποὺ καταγόταν ἀπὸ τὴν πιὸ παλιὰ προχριστι-ανικὴ ρίζα, ὁ ἀρχαῖος Ἰσραηλίτης. Καὶ ὅπως ἤδη ξέρουμι, δὲν ἀποτελοῦσε μιὰ μειο-νότητα μέσα στὸν ἰσπανικὸ κόσμον, ἀλλὰ μιὰ μάζα πελώρια καὶ συγκεχυμένη, ποὺ πολλὲς φορές ἦταν ἀδύνατον νὰ ξεχωρίσει, μετὰ τὸ πέρασμα δύο γενεῶν, ἀπὸ τοὺς παλαιοὺς χριστιανούς. Αὐτοί, οἱ παλαιοὶ χριστιανοί, ἦταν οἱ ἀμόλυντοι ἀπὸ ἰσραηλι-τικο αἷμα, ἢ πίστευαν πὼς εἶναι ἀπὸ καλὴ θέληση, ἢ τὸ θεοαἰῶναν χωρὶς νὰ εἶναι καὶ πολὺ σίγουροι. Ἦταν αὐτοὶ ποὺ κατάγονταν ἀπ' τὴ γῆ τῆς χερσονήσου καὶ κα-μάρωναν γιὰ «γόνθοι» καὶ πολλὲς φορές δίκαια. Ὅμως ἡ βιβλικὴ τους παράδοσις ἦταν πολὺ πιά «νέα» ἀπὸ ἐκεῖνων τῶν νέων.

Ἐπομένως πολὺ δύσκολο ἦταν νὰ καθοριστεῖ μιὰ κοινωνικὴ διάκριση ἀνάμεσα τοὺς, ἤδη ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν ἐποχὴ τῆς Ἱερῆς Ἐξέτασης καὶ φυσικὰ καὶ σήμερα. Ἀλλὰ ὑπάρχει στὴν ψυχολογία τοῦ Ἰσραηλίτη, ἐπομένως καὶ στοῦ νέου χριστιανοῦ, μιὰ χροιά ἀνατολῆς, μιὰ καταγωγὴ προπατορικὴ, ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ποὺ δὲ φαίνεται στὸν παλιὸ χριστιανό, δηλαδὴ σ' αὐτὸν μὲ τὴν νεώτερη παράδοσις. Αὐτὴ ἡ ἀνατολίτικη καὶ βιβλικὴ χροιά ξεπηδαῖ πολλὲς φορές φευγαλέα καὶ σχεδὸν πάντα εἶναι τόσο ἀόριστη, μὲ τόσο καθαρὰ χρώματα, ποὺ θὰ ἀντιστεκόταν σ' ἓναν ὀρισμὸ καὶ μιὰ ἀξιολόγησι ἐπιστημονικὴ. Ὅμως γι' αὐτὸ τὸ λόγο δὲν εἶναι λιγώτερο πραγ-ματικὴ. Ἡ σύγχρονη ἐπιστῆμη παραδέχεται μόνον τίς ἀλήθειες τίς ἀποδεδειγμένες ἢ αὐτὲς ποὺ ὀρίζονται στὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀπόδειξη, ἀλλὰ ὁ κόσμος τῶν δικῶν μας ἰδεῶν καὶ τῆς δικῆς μας πίστεως κατοικεῖται ἀπὸ πραγματικότητες ποὺ βασίζονται σὲ ἀόριστα πράγματα. Ἴσως σὲ ὑποθέσεις, ποὺ θὰ ἀντιστέκονταν στὴ δριμύτητα τῶν μεθόδων, ἀλλὰ ποὺ μπορεῖ νὰ εἶναι τόσο ἀληθινὲς ὡς τίς ἀκαδημαϊκὲς. Καὶ εἶναι ἀκριβῶς αὐτὲς ποὺ μορφώνουν καίρια τὴ συμπεριφορὰ μας.

Ἀφοῦ δεχτοῦμι τὴ διαφορετικὴ ψυχολογία ἀνάμεσα στοὺς παλαιοὺς καὶ τοὺς νέους χριστιανούς, δὲν μπορούμι νὰ θεοαἰώσουμε μὲ τρόπο τελεσίδικον καὶ ἐπιστημο-νικό, πὼς μέσα στὸν ἰσπανικὸ πληθυσμὸ, μόνον οἱ «νεοφώτιστοι» ἦταν αὐτοὶ ποὺ ἐνωθῆσαν καὶ νιώθουν ἀκόμη τὴν πραγματικότηθα τοῦ μυστικισμοῦ τοῦ Γκρέκο. Ἀλλὰ ἐγὼ κλίνω νὰ πιστέψω, μὲ τίς εὐχὲς ποὺ δίνει ἡ ἐλαστικότηθα τῶν ἀνθρώπινων αἰ-σθημάτων, πὼς ναί, ἔτσι εἶναι. Ὁ νέος χριστιανισμὸς κατοικοῦσε, ὅπως εἶπα, στὴν πολιτεία τοῦ Τολέδο, καὶ τὴν ἐποχὴ ποὺ ἐγκαταστάθηκε ὁ Γκρέκο, τὴν κατεῖχε ἓνα φλογερὸ πάθος ποὺ πῆγαζε ἀπὸ τὴ μυστηριώδη σπριτουαλιστικὴ ἐπίδρασις ποὺ

94. Miguel Servet (1511—1553), Ἰσπανὸς γιατρός καὶ οὐμανιστὴς ποὺ ἀνακάλυψε τὴν πνευ-μονικὴ κυκλοφορία τοῦ αἵματος. Πῆρε μέρος ἐνεργὸ στοὺς ἀγῶνες τῆς Μετάρρυθμισης. Ὁ Καλβῖνος τὸν φυλάκισε καὶ τὸν καταδίκασε μὲ θάνατον στὴν πυρὰ. Εἶναι συγγραφεὺς τοῦ Christianismi Restitutio καὶ De Trinitatis erroribus. Σ.Μ.

τήν αντιπροσώπευαν οί πεφωτισμένοι και οί μεγάλοι συγγραφείς και άγιοι τοῦ μυστικισμοῦ μας. Γι' αὐτό — πρέπει νά τὸ πῶ ἀκόμη μιὰ φορά — ὁ Γκρέκο, μεταναστεύοντας ἀπὸ τὴν Ἀνατολή, θρῆκε ἐκεῖ τὸ πρόσφορο κλίμα γιὰ νά ώριμάσει ἡ μεγαλοφυΐα του, και ἀκόμη, τὸ λαϊκὸ περιβάλλον, θερμὸ, δημιουργικὸ, πῶς ἀποτελεσματικὸ ἀπὸ κάθε ἄλλη παρακίνηση, γιὰ νά γίνει, κάτι περισσότερο ἀπὸ ἀξιοθαύμαστος, ἀξιαγάπητος και κατανοητός.

Μπροστὰ σ' αὐτὴν και σ' ἄλλες ψυχολογικὲς καταστάσεις, στέκονταν ἀντιμέτωποι ἄλλοι Ἴσπανοὶ καθολικοί, ἐκεῖνοι πὺ φλέγονταν ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴ πνευματικὸτητα και αἰσθητικὴ καὶ ὄχι τὴν ἀνατολίτικη, αὐτοὶ πὺ ὀνομάστηκαν παλιοὶ χριστιανοί. Αὐτοὶ εἶχαν γιὰ τὴ θεότητα μιὰ ἀντίληψη περισσότερο ρεαλιστικὴ, θά μπορούσαμε νά ποῦμε «περισσότερο ἀπὸ μυστικιστικὴ, ἀσκητικὴ»⁹⁵. Λάτρευαν τὰ οὐράνια πλάσματα με τὴ μορφὴ τοῦ ἀνδρα ἢ τῆς γυναίκας, ὅπως ἦταν οἱ ἴδιοι, και ὄχι με μορφὴ ἐξωπραγματικὴ, σὰν νά ἀξιώνουν τὴ θεότητα, πὺ μοιάζουν ἀλλὰ δὲν εἶναι ὅμοιες με τοὺς ἀνθρώπους, πὺ τίς ἔχει συναντήσεις κανεῖς σὲ ἐκστατικὰ ὄνειρα. Ὅχι σὰν Χριστοὶ και μάρτυρες πὺ μοιάζουν με φαντάσματα και δίχως αἷμα, ἀλλὰ σὰν ἀνθρώπινα πλάσματα, με τὸ φυσικὸ πόνο τους και τὴ σάρκα τους τὴ σφαγμένη και αἱμορραγοῦσα. Ὅπως παρουσιαζόταν στοὺς Χριστοὺς, τοὺς ἐναγωνίους, τοὺς ἀπόλυτα ἀνθρώπινους, τοῦ Μοντανιῆς και στοὺς Ἅγιους τοῦ Μουρίγιο ἢ τοῦ Θουριμαράν, πὺ τόσο ἔμοιαζαν με τοὺς ἀνθρώπους, και πὺ δὲ μοιάζουν με ἄγιους, παρὰ με κοινὸς θητόους, ὄχι μόνο πραγματικούς ἀλλὰ και περιβεβλημένους ἀπὸ μιὰ φύση ἀντιγραμμένη με ἀκρίβεια — ροῦχα, ζωάνια, σκευὴ, τοπία — πὺ ὁ Θεοστακόπουλος ποτὲ δὲν εἶχε ἀνακατῶσει με τὰ οὐράνια πρόσωπα τὰ δικὰ του. Στοὺς θρησκευτικὸς πίνακες τοῦ Γκρέκο δὲν ὑπάρχει ἄλλο ἔγχοσ αὐτοῦ τοῦ κόσμου, ἀπὸ μιὰ ἀγκαλιὰ κρίνων σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ μουσαμά. τόσο ὑπέροχα ζωγραφισμένων πὺ θαρρεῖς εὐωδιάζουν ἀκόμη και εἶναι σὰν «τὰ κρίνα τὰ λησιμονημένα» τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Σταυροῦ: ἓνα σύμβολο μυστικιστικὸ και ὄχι μιὰ νεκρὴ φύση.

Τὴ χαρακτηριστικὴ ἀπόδειξη αὐτῆς τῆς συμπεριφορᾶς τοῦ παλιοῦ χριστιανοῦ, τὴν ἔδωσε ὁ Φίλιππος II και οἱ ἀνθρώποι τοῦ περιβάλλοντός του ἀπορρίπτοντας τὸν «Ἅγιο Μαυρίκιο» πὺ ὁ μονάρχης εἶχε παραγγεῖλει στὸν Ἕλληνα ζωγράφο γιὰ τὸ μοναστήρι. Ὁ πατὴρ Σιγκουένσα, αὐτὸς πὺ σήμερα θά ἀποκαλοῦσαμε «φερέφωνο» τοῦ πνεύματος τοῦ Ἐσκοριᾶς, ἔξοχος πεζογράφος, μᾶς λέει στὴν τόσο συχνὴ ἀναφορά του στὴν ἀπόρριψη τοῦ θαυμαστοῦ πίνακα, πὺς αὐτὸς «δὲν ἱκανοποίησε τὴν Μεγαλειότητά Του, δὲν εἶναι σπουδαῖος, γιατί λίγους εὐχαριστεῖ. Παρ' ὅλα αὐτὰ λένε πὺς εἶναι μεγάλης τέχνης και ὁ δημιουργὸς του γνωρίζει πολλὰ και βλέπει πράγματα ἔξοχα ἀπ' τὸ χέρι του. Και πέρα ἀπ' αὐτό... οἱ ἄγιοι πρέπει νά ζωγραφίζονται με τρόπο πὺ νά μὴ σοῦ ἀφαιροῦν τὴ διάθεση νά δεηθεῖς σ' αὐτοὺς, ἀλλὰ πρῶτα νά σοῦ ἐμπνέουν εὐλάβεια, και ὁ πρῶτος και τελευταῖος σκοπὸς τῆς ζωγραφικῆς πρέπει νά εἶναι αὐτός».

Αὐτὴ ἡ γνώμη ἢ ἀντίθετη τοῦ Φιλίππου II ἐξηγεῖται ὅμως «ὄχι ἐπειδὴ ὁ μονάρχης ὑπέρηξε ἀγροίκος ἢ ἀδιάφορος πὺ στὴν πραγματικὸτητα δὲν ἀπέδειξε πὺς ἦταν τέτοιος στὲς καλὲς τέχνες» — Κοσσίο — ἀλλὰ ἐπειδὴ ὁ βασιλιάς δὲν ἀντιπροσώπευε πνευματικὰ τοὺς Ἴσπανοὺς καθολικοὺς πὺ προσέυχονταν πολὺ φυσικὰ μπροστὰ στοὺς πίνακες τοῦ Θεοστακόπουλου, δηλαδὴ τοὺς νέους χριστιανούς, ἀλλὰ

95. Ὁ P. Sainz Rodriguez ἀναφέρει τὴ γνώμη τοῦ Γκαγιέγχο Μπουρὶν πὺ λέει πὺς αὐτὸ τὸ πέρασμα «ἀπὸ τὴ δογματικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸ Χριστὸ και γιὰ τὴ θεότητα γενικά, στὴν Ἀθρομιστικὴ ἀντίληψη» ξεκίνησε «ἴσως ἀπὸ τίς νατουραλιστικὲς ἐπιδράσεις τοῦ Βορρά και τοὺς καλλιτέχνες πὺ ἀπ' αὐτὸν ἔρχονταν». Φυσικά: ἦταν ἡ ἐπίδραση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χριστιανισμοῦ, τοῦ «γοθικοῦ», τοῦ παλιοῦ, μπροστὰ στὸν ἀνατολίτικο, τὸν νέο, πὺ, ὡς τὸ ποῦμε ἀκόμη μιὰ φορά, ἦταν πὺ ἀρχαῖος ἀπὸ τὸν «παλιό». Σ.Σ.

τούς παλιούς, τούς Ισπανούς τούς άνίκανους νά δεηθούν με πάθος μπροστά σ' αυτές τις μορφές τις έξωπραγματικές και τις συσπασμένες. Ο Φίλιππος ΙΙ ήταν τó πρωτότυπο τού κεντροευρωπαϊού καθολικού, εκείνου με τούς άγιους τούς χειροπιαστούς και τά αίματηρά μαρτύρια. Ένω ό Γκρέκο ζωγράφισε, με τήν αυθαίρετη ανατομία του, ό,τι πύθ θαυμαστό υπάρχει στό θαύμα, αυτό πού δέν είναι ό θάνατος, αλλά ή παραδοχή του, όχι με χειρονομίες κι εκφράσεις ήρωικές, αλλά όπως παραδέχεσαι πώς δυό και δυό κάνουν τέσσερα. Όπως συμβαίνει στό Μαρτύριο τού Άγίου Μανρικίου. Αυτό, μόνο ή μυστικιστική ψυχή μπορούσε νά τó καταλάβει, και ό Φίλιππος ΙΙ ήταν ένας πουριτανός, πού είναι κάτι τó έντελώς αντίθετο από έναν μυστικό. «Τό Έσχοριάλ είναι μιá θαυμασία ευθύγραμμη συμφωνία πού σκεπάζει, εκεί στό βάθος της, τήν άποσύνθεση τών βασιλέων. Και στήν τέχνη τού Γκρέκο δέν υπάρχουν γραμμές ευθείες, αλλά μόνο καμπύλες πού πάλλονται σάν καρδιές ή σάν πανιά στόν άνεμο. Και σ' αυτόν επίσης δέν υπάρχει τίποτα τó άποσυνθεμένο. Τά πάντα είναι Άνάληψη, άνείπωτο πέραςμα άπ' αυτόν τόν κόσμο στόν ουρανό. Ο Φίλιππος ΙΙ και ό Γκρέκο δέν ήταν δυνατόν νά συνεννοηθούν» (έγγραφα τó 1955 στή μελέτη μου *Le Voyage de Cocteau en Espagne*). Κι έτσι ό ζωγράφος κατάλαβε πώς είχε κάνει λάθος, και συνέχισε, ίσως δίχως μνησικακία, τó δρόμο του για τó Τολέδο⁹⁶ πού ήταν ό αντίποδας τού Έσχοριάλ και στήν κατασκευή του και στους κατοίκους του. Ο Φίλιππος ΙΙ όπως όλοι οι πουριτανοί, κυρίως όταν είναι και ισχυροί, είχε τήν ψυχή δέσμια, όχι τόσο από αγάπη για τήν αυστηρότητα, όσο από επιτήδευση νά τόν πιστεύσουν ως αυστηρόν από Θεϊκή Χάρη, και κατακυλούσε σ' έναν κατήφορο, συνηθισμένο σ' αυτούς τούς δικτάτορες σκλάβους τής ιδιοκτησίας τους, πού τόν οδηγούσε στή φτηνή προτίμηση για τήν ύβρη. Στήν περίπτωση τής Αυστρίας, ή άκοσμία έμφανιζόταν ντυμένη με χάρη και κλεισιμένη, σάν παράδοξο παιχνίδι, μέσα σέ γαλάζιους κρυστάλλινους σταλακτίτες. Οι πίνακες τού Μπόσκο, πού τούς άγαπούσε με πάθος, δέν είναι τίποτα περισσότερο άπ' αυτό: «άνοησίες», όπως τούς όνόμασαν στόν καιρό τους, άστεία πού ξεστομίστηκαν από άνθρώπους ψυχρής χώρας μετά τó φαί- πού συχνά άναμιασούσαν τή βλασφημία. Κι όλο αυτό τυλιγμένο με μιá τέχνη θαυμαστή, για διασκέδαση μεγάλων άρχόντων⁹⁷.

Είναι χαρακτηριστικό τó γεγονός ότι ό πατήρ Σιγκουένα, πού περιφρονούσε τή ζωγραφική τού Θεοτοκόπουλου, έγκωμιάζει με ένθουσιασμό τήν ζωγραφική τού Μπόσκο, πού στους μουςαμάδες του λέει «τόλμησε νά ζωγραφίση τόν άνθρωπο όπως είναι από μέσα».

Είναι φανερό πώς έτσι ήταν από μέσα μερικοί από τούς άνθρώπους τής αυλής, γεμάτοι από στοιχειώδη πάθη, θορυβώδη και αλλόκοτα. Τό αντίθετο σ' αυτή τή σκανδαλώδη φλυαρία είναι οι πίνακες τού Γκρέκο, όπου τó κάθετι έχει άφατο δι- βλικό βάρος. Θά μπορούσε νά ειπωθή πώς ό Θεοτοκόπουλος δέν διώχτηκε από τó Έσκαριάλ από τούς Ιταλούς μανιαριστές, αλλά από τόν Μπόσκο.

Ο Γκρέκο, λοιπόν, είναι βέβαιο πώς είχε κερδίσει, στό περιθώριο τών άνταγωνισμών, μιá λαϊκή άναγνώριση, βαθιά, σ' εκείνη τή μερίδα τού Ισπανικού λαού, φυ-

96 Ο J. C. Mancini, γιατρός τού Ουρβανού τού V, λέει πώς στό Έσχοριάς, επειδή άλλοι ζωγράφοι είχαν τά προτεία «έξ αίτίας τού ταλέντου του και τών δολοπλοκιών τους, ό Γκρέκο αποφάσισε νά απομακρυνθή από τήν αυλή και νά άποσυρθή στό Τολέδο. Σ.Σ.

97. Άναφέρεται ειδικά στόν πίνακα *Ecce Homo* τού Ίερώνιμου Bosco πού βρίσκεται σήμερα στή μυστικιστική ζωγραφική τού Θεοτοκόπουλου και σ' αυτόν τόν πολυθαυμασμένο πίνακα πού μοιάζει με άποκηάτικη παρέλαση γελωτοποιών είναι χτυπητή. Για τόν Bosco έλεγε ό πατήρ Σιγκουένα πώς γνώριζε όσο κανείς άλλος τήν ψυχή τών άνθρώπων. Άσφαλώς εκείνων τών όρισμένων πού δέ θά μπορούσαν νά προσευχηθούν μπροστά στους πίνακες τού Γκρέκο. Σ.Σ.

σικά, πού ταυτιζόταν με τή θεολογία του ζωγράφου. Ήταν αυτοί οι Ισπανοί οι «έικανοί να προσευχηθούν» μπροστά στους πίνακες του Γκρέκο. Ίσπανοί πού για τόν μεγάλο αριθμό τους και τήν ύπαρξή τους δέν είχαν ενημερωθή οι αυλικοί και τὰ φερέφωνα τους. Καί αυτός ὁ Ισπανικός κόσμος, «γκρεκιστής» ἀπό διαίσθηση, εἶχε στό ἀνατολίτικο Τολέδο τὸ περιβάλλον του καί τὰ βιώματά του. Τὸ περιβάλλον καί τὰ βιώματα τὰ ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνα τοῦ Ἑσκόριαλ. Σ' αὐτὸ οφείλεται καί ἡ διαφορετική τύχη πού εἶχαν σ' αὐτὰ τὰ δυὸ μέρη τὸ πρόσωπο καί ἡ δόξα τοῦ Θεοτοκόπουλου.

Συνεχίζεται

«ΛΥΤΡΩΣΗ»

Στὸ δρόμο τὸν μακρὸν τῆς παραλίας
ζητοῦμε μονάχα τὴν λύτρωση
καί τὴν ἀμίλητη νύχτα. . .
Ἄδικημένοι; ποῖός ξεθρεῖ
Ξεχασμένοι ταπεινοὶ μιᾶς πόλης
Ψάχνουμε νὰ βροῦμε μιὰν ἀχτίδα
Φάρο μέσα στὸ σκοτάδι.

ΩΔΗ ΣΤΗΝ ΠΡΩΤΗ ΓΝΩΡΙΜΗ

Φώλιασες στὰ βάθη τῆς καρδιάς μου
κι' ἄς φεύγει μὲ τὸν χρόνο ἡ θύμηση
μένεις ἀκόμα ὁ πρωτόγνωρος ρυθμός,
κάποιας συνάντησης σθηομένης. . .
Τὸ ἄλλος μὲ τὰ δένδρα τὸν βωμὸ
ἔμειναν ἀνάμνηση ἄγευστης χαρᾶς
προσκυνητιᾶς ἀγνώριστοι πέφτουμε πρηνεῖς
στὰ πόδια τοῦ ναοῦ πού καίνε δάδες.
Ἡ εὐτυχία χάθηκε στοῦ χρόνου τὴν φθορὰ
πού ἔρριξε συντρίμματα τοῦ ἄλλους τὸ ναὸ
ξενητεμένοι ἀπ' τῆς ζωῆς τὸ χάλκινο νηοί
μᾶς σκέπασε τῆς λησμονιᾶς ἡ στάχτη.

ΠΑΝΟΣ ΤΖΙΟΒΑΣ

ΑΠΟ ΜΗΝΑ ΣΕ ΜΗΝΑ Η ΠΕΙΡΟΤΙΚΗ ΖΩΗ ΚΑΙ ΚΙΝΗΣΙΣ

Η ΠΑΜΒΩΤΙΔΑ

Περιβαλλοντολογικά Προβλήματα Υποβάθμισης*
στή Λίμνη των Ίωαννίνων

Η λίμνη των Ίωαννίνων (Παμβώτις) υπήρξε παλαιότερα ένα σπουδαίο αλιευτικό πλουτοπαραγωγικό κέντρο της Δ. Ελλάδας και ειδικότερα της Ήπειρου. Σήμερα η λίμνη εξυπηρετεί, σε μεγάλο βαθμό την άρδευση των γειτονικών γεωργικών εκτάσεων της περιοχής και σε περιορισμένη κλίμακα την αλίευση.

Με την απόρριψη στη λίμνη αποβλήτων, τη δημιουργία έργων έγγειων βελτιώσεων και την υπεραλίευση, το υδάτινο περιβάλλον της έχει υποστεί χαρακτηριστική αλλαγή με μείωση ή εξαφάνιση έμπορευσίμων ειδών ιχθύων (Κυπρίνος, Χέλι κ.ά.) υπερίσχυση άλλων και μεταβολή της οικολογικής ισορροπίας του.

Αναζητούνται και αναλύονται οι φθοροποιοί παράγοντες που μετέτρεψαν το άλλοτε παραγωγικό αυτό οικοσύστημα σε μιὰ υποβαθμισμένη σήμερα περιοχή και παραθέτονται μέτρα και τρόποι βελτιώσεως του.

Εισαγωγή

Οι παντοειδείς ανθρωπογενετικές επιδράσεις αποτελούν στην πλειονότητα των περιπτώσεων την αιτία για μεταβολή των οικοσυστημάτων της βιοσφαιρας μας. Οι επιδράσεις αυτές άλλοτε είναι παροδικές και το φυσικό περιβάλλον αυτόδύναμια επανακατὰ την προηγούμενή του κατάσταση, μετά από όρισμένο χρονικό διάστημα, αφού παύσουν να ύφίστανται οι παράγοντες αλλαγής. Άλλοτε πάλι οι επιδράσεις είναι τέτοιου είδους, που το περιβάλλον μεταβάλλεται επί μονίμου βάσεως, με επικράτηση όρισμένων μορφών ζωής έναντι άλλων που μειούται ή παρουσία τους ή και που εξαφανίζονται.

Η λίμνη των Ίωαννίνων χαρακτηρίζοταν σαν εϋτροφική και με άφθονα αλιεύματα. Τα κυρίως έμπορευσίμα είδη είχαν εισαχθεί στη λίμνη από διασπορά Ίταλικού γόνου όπως Γλήνη (1929), Κυπρίνος (1929), και Δρομίτσα (1945). Έκτός από αυτά τα είδη, υπάρχουν και τα αυτόχθονα όπως Μαρίτσα, Τσίμα και Χέλια.

Μετά την επίδραση των ποικίλων παραγόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας (έμπειρικοί ιχθυο-έμπλουτισμοί, έγγειο-βελτιωτικά έργα, απόρριψη αποβλήτων, υπεραλίευση κ.ά.), το βιολογικό και ειδικότερα το ιχθυο-πληθυσμιακό δυναμικό της λίμνης έχει μεταβληθεί.

Φυσιογραφικά δεδομένα

Η επιφάνεια της λίμνης βρίσκεται περίπου 470 μ. πάνω από τη μέση στάθμη της επιφάνειας της θάλασσας σε μιὰ άβαθη επίκλιση της μεγάλης καρστικής λεκάνης

* Από τα πρακτικά του Α' Πανελληνίου Συνεδρίου Φυσικής (1—4 Απριλίου 1977 - Θεσσαλονίκη).

της πεδιάδας των Ίωαννίνων μήκους 30 χιλιομέτρων και πλάτους 2-5 χιλιομέτρων και στην βορειοδυτική πλευρά της πόλεως των Ίωαννίνων. Η λίμνη έχει μέγιστο μήκος περίπου 7,5 χιλιομέτρων, πλάτος 4,3 χιλιομέτρων και επιφάνεια περίπου τὰ 19 τ.χ.μ. Τὸ μεγαλύτερό της βάθος, περίπου 12 μ., βρίσκεται στην περιοχή μεταξύ Νησιού - Ντραμπάτοβας, ἐνῶ τὸ μέσο βάθος της κυμαίνεται γύρω στὰ 4 μ. Ἡ λίμνη τροφοδοτεῖται κυρίως ἀπὸ πηγές πού βρίσκονται στίς ὑπόγειες τοῦ ὄρους Μιτσικέλι. Σήμερα μέ ἕνα θερμόραγμα ρυθμιζομένης ροῆς (καί ἕνα μικρότερο βοηθητικό) κοντά στην κοινότητα Πέραμα, τὰ ὕδατά της παραχτεύονται στή γειτονική πεδιάδα.

Παρατηρήσεις καὶ συζήτηση

Πρὶν ἀπὸ μερικά χρόνια ἡ λίμνη βρισκόταν σέ ἐλεύθερη ἐπικοινωνία μέ τὴν ἐλώδη ἔκταση τῆς Λαφίστας καὶ μέ τίς καταδότερες τῆς περιοχῆς Ροδοτοπίου καὶ Μπερῆ (ΒΑ) μέ τὸν ποταμὸ Κалаμά. Ἐξ ἄλλου οἱ καταδότερες τῆς περιοχῆς Καστριτσας (ΝΑ) συνδέαν τὴ λίμνη μέ τὸν ποταμὸ Λούρο. Ἔτσι ἡ σύνδεση τῶν ποταμῶν μέ τὴ λίμνη γινόταν μέ τίς καταδότερες καὶ αὐτὴ ἡ δίοδος ἐπέτρεπε στὰ χέλια νὰ ἔρχονται στή λίμνη, ὅπου ὁ πλοῦσιος σέ θρεπτικά ὕλικά λασπώδης πυθμίνας της τοῦς πρόσφερε τροφή καὶ καταφύγιο. Συγχρόνως καὶ ἄλλοι ἰχθεῖς, κατὰ τὴν περίοδο τῆς ὠστοκίας τους, ἐρχόντουσαν στίς ἀθάθεις περιοχές τῆς Λαφίστας ὅπου τοποθετοῦσαν τὰ αὐγά τους στὰ ὑδρόβια φυτὰ καὶ ὅπου γινόταν ἡ γονιμοποίηση καὶ ἐκκόλαψη τους. Οἱ φυσικὲς αὐτές πηγές καὶ δρόμοι ἐμπλουτισμοῦ τῆς λίμνης μέ τὴν κατασκευὴ τῶν διαφόρων ἔργων, ἄρχισαν νὰ μειοῦνται, μέχρι πού ἐξαφανίστηκαν μέ τὴν ἐλοκλήρωσή τους. Οἱ σημερινές πηγές ἐμπλουτισμοῦ φυσικῆς ἀναπαραγωγῆς, περιορίζονται σέ μικρὲς ἀθάθεις παραλίμνιες ἐκτάσεις πού καὶ αὐτές ἐλαττώνονται μέ τὴν πτώση τῆς στάθμης τῶν ὑδάτων κατὰ τὴν περίοδο ἀναπαραγωγῆς τῶν ἰχθύων. Ἐξ ἄλλου, οἱ σημερινές ἐπεκτάσεις καὶ τὸ ὕψος τῆς ζωνώδους μορφῆς θλασθητικῶν ἐνοτήτων κυρίως ἀπὸ καλάμια καὶ ψαθιά δὲν προσφέρουν εὐνοϊκὸ καὶ κατάλληλο περιβάλλον γιὰ τὴν ἐναπόθεση, τὴ γονιμοποίηση καὶ τὴν ἐκκόλαψη τῶν αὐγῶν τοῦ κυρίως ἐμπορευομένου ἰχθύος Κυπρίνου. Ἐκτός ἀπὸ αὐτὰ καὶ ἡ ὑπεραλίευση τῶν τελευταίων ἐτῶν ἔφεραν τὴν παραγωγή στὰ σημερινὰ ἐπίπεδα, ἀπὸ τὴν ὅποια ἄρχισαν νὰ λείπουν ἀλιεύματα πού κάποτε χαρακτηρίζαν τὴ λίμνη (Χέλια, Κυπρίνοι, Γλῆνια κ.ἄ.). Ἐνῶ ὁ ἐμπλουτισμὸς τῆς παραγωγῆς τους, ὁ ἐμπλουτισμὸς μέ Δρομίτσα ἐπέδρασε δυσμενῶς στήν παραγωγή τῶν ἐμπορευομένων ἰχθύων, μέ ἀποτέλεσμα σήμερα, νὰ ὑπερισχύει ὢλων τῶν ἄλλων ἀλιευμάτων καὶ νὰ παίζει τὸν σημαντικότερο ρόλο στήν ἀλλοίωση τοῦ ἰχθυοπληθυσμοῦ τῆς λίμνης. Ἡ ἀλλοίωση αὐτὴ γίνεται ἀπὸ τὴν ἀνταγωνιστικὴ προτίμηση τῆς Δρομίτσας στήν προσφερόμενη τροφή, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὸ πλατὺ φάσμα στίς προτιμήσεις ὑποστρωμάτων γιὰ ἐναπόθεση τῶν αὐγῶν της ἔναντι τῶν ἄλλων εἰδῶν.

Τὰ ἐκτελεσθέντα καὶ ἐκτελούμενα ἔργα γύρω ἀπὸ τὴ λίμνη σκοπὸ ἔχουν τὴ χρησιμοποίηση τῶν ὑδάτων της γιὰ ἄρδευση τῶν γειτονικῶν γεωργικῶν ἐκτάσεων κατὰ τὴν περίοδο ἀπὸ 15 Μαΐου 15 Σεπτεμβρίου. Ἀνάλογα μέ τίς ἄρδευτικὲς ἀνάγκες καὶ τίς ἐτήσιες βροχοπτώσεις, ἡ στάθμη τῆς λίμνης μπορεῖ νὰ κυμαίνεται, μέ τὴ δόξθεια τῶν θυροφραγμάτων, ἀπὸ 270.70 μ. ἕως 468.60 μ., δηλ. γύρω στὰ 2.10 μ³. Ἔτσι κάθε διακύμανση στή στάθμη τῶν ὑδάτων τῆς λίμνης τὴν περίοδο τῆς ἐναποθέσεως τῶν αὐγῶν τῶν ἰχθύων στίς ἐναπομείνουσες κατάλληλες περιοχές, μπορεῖ νὰ γίνῃ καὶ γίνῃται πολλὲς φορές καταστρεπτικὴ στήν παραγωγή.

Σ' αὐτές τίς αἰτίες μειώσεως τῆς παραγωγῆς προστέθηκε τελευταία καὶ ἡ ἀπόρριψη στή λίμνη τῶν ἀποβλήτων ἀπὸ τὴν πόλη τῶν Ίωαννίνων καὶ ἀπὸ τίς γύρω ἐγ-

καταστάσεις, σφαγείων, τυροκομείων, επεξεργασίας μαριμάρων, χοιροστασίων, πλυνηρίων αυτοκινήτων κ.ά. Τελευταία ανακαλύφθηκαν συνδέσεις αποχετεύσεων στο κεντρικό αποχετευτικό σύστημα των υδάτων της βροχής της πόλεως και κόπηκαν. Συγχρόνως άρχισε συστηματική έρευνα για ανακάλυψη και άλλων αποχετεύσεων. Οι μέχρι σήμερα έξιως άπορρίψεις έχουν μεταβάλλει, το οικολογικό σύστημα ισορροπίας, τροφικό = σαπροβιοτικό, σε θάρος της τροφικής κατάστασης και την φυσική μεσό-τροφή έως εϋτροφή κατάσταση των υδάτων της σε πολύτροφή ως προς το φάσμα των θρεπτικών αλάτων (φωσφορικά, νιτρικά, και άνθρακικά) και εϋτροφή ως προς το φυτο-ζωοπλαγκτό και την πρωτογενή παραγωγή. Στις άπορρίψεις θα πρέπει να ληφθούν υπόψη και τα λιπάσματα από τις άπορροές των γεωργικών εκτάσεων.

Μετά τη διαμορφωθείσα κατάσταση, τα ακόλουθα επιβάλλονται όπως τηρούνται και ληφθούν για να βελτιωθεί το περιβάλλον της λίμνης των Ίωαννίνων.:

α) Απαγόρευση κάθε είδους άπορρίψεων μέσα στη λίμνη και συστηματικός έλεγχος. β) Κατά το δυνατόν μικρότερη διακύμανση στη στάθμη της λίμνης ή και άπουσία της, κατά την περίοδο αναπαραγωγής και ενηλικίωσης των ιχθύων. γ) Τακτική περιοδική κοπή των καλαμιών αλλά όχι έντατική. δ) Διάνοιξη αλλάκων καθέτως προς τις άκτες της λίμνης και συντήρησή τους. ε) Έξαφάσηση συνεχούς επικοινωνίας καταβολών με τη λίμνη. στ) Εμπλουτισμός της λίμνης με ύγιεις και καθαρισμένης ηλικίας Κυπρίνους από άλλες περιοχές. ζ) Αποφυγή λεκανών τεχνητής αναπαραγωγής και εκκολάφεις Κυπρίνου. θ) Μεθόδευση άλιείας με νέες διατάξεις, κανονισμούς και τρόπους.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Σ. ΚΟΥΣΟΥΡΗΣ

(Ύδροβιολόγος - Ίνστ. Ώκεανογραφικών και Άλιευτικών Έρευνών)

ΤΟ ΕΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΙΔΙΟΥ

Ένα μέγιστο μάθημα μάς έδωσαν τα παιδιά από τις έπαρχίες με τα δίκαια αιτήματα τους, με τις όρθες παρατηρήσεις τους για τα όσα άπαράδεκτα, για τα όσα άνάποδα έχουν έπισημάνει στον τόπο μας.

Και μόνο ή σκέψη να καθιερωθεί ένα παγκόσμιο έτος για τα προβλήματα και τη μέριμνα του παιδιού φανερώνει τη μεγάλη σοβαρότητα και την έπείγουσα αναγκαιότητα μιας ειδικής, μιας έξονυχιστικής μελέτης γύρω από τα πλάσματα αυτά που αύριο προορίζονται να κυβερνήσουν και να νομοθετήσουν.

Τα περισσότερα παιδιά — και γιατί όχι όλα; — ως πρωταρχικό, ως αναφαίρετο δικαίωμά τους πρόσβαλλαν το δικαίωμα να ζήσουν όχι σ' ένα κόσμο που σκορπίζει το θάνατο, τη διαρπαγή και την εξόντωση, αλλά σ' ένα κόσμο ειρήνης και αγάπης.

Η παγκόσμια συνείδηση μέσα στο χρόνο, που καθιέρωσε για το παιδί, οφείλει να φέρει στη δημοσιότητα τα άπειρα άλυτα προβλήματά του. Από τα βασικότερα είναι ή θνησιμότητα των παιδιών στις υπανάπτυκτες χώρες, ή πρόληψη της βρεφικής θνησιμότητας, ή άκαταλληλότητα των σχολικών κτιρίων, ή όργάνωσις των σχολικών βιβλιοθηκών, τα ίσα δικαιώματα σ' όλες τις κοινωνικές τάξεις, ή πρόληψη της έγκληματικότητας, τα ανθρωπινότερα σωφρονιστήρια, το σταμάτημα των γκαγκστερικών φίλμς, ή όρθη διαπαιδαγώγησή τους μέσα στα σχολεία και ή όρθη άνατροφή μέσα στην οικογένεια.

Άτέλειωτη σειρά δραστηριοτήτων ξανοίγεται για τους ειδικούς μελετητές αυτού του μεγάλου θέματος, μέσα σ' αυτό το χρόνο που καθιερώθηκε για το παιδί. Οι 12 πανελλαδικοί μήνες είμαι βέβαιη πώς θα υπερκαλυφθούν από ειδικές εκδόσεις, από άρθρα και διαλέξεις για τα θέματα που άπορρέουν από τη βασική διακήρυξη της «άρχής των Δικαιωμάτων του παιδιού των Ήνωμένων Έθνών».

Για την ώρα ελάχιστος σεβασμός υπάρχει όσον αφορά στην προσωπικότητα του παιδιού. Στο 50% του συνόλου των διαφημίσεων στην τηλεόραση εμφανίζονται ανήλικα παιδιά, ακόμα και νήπια. Σε πολλά νυκτερινά κέντρα κυκλοφορούν ανένδοχτοι ανήλικοι μικροπωλητές και ανήλικοι μικροπωλήτριες. Πολλά μικρά παιδιά φοβούνται το «σχολείο». Και τούτο γιατί υπάρχουν δυστυχώς ακόμα εκπαιδευτικοί φορείς, που μεταπορίζουν την υψηλή απόστολή τους σε άγγραφεια.

Τώρα τελευταία και συγκεκριμένα στις 19.12.78 διάβασα στα «ΝΕΑ» πώς η κακή, σκληρή και ανάξια νηπιαγωγός, σ' έναν βρεφονηπιακό σταθμό, έκαψε με τσιγάρο σε δυο μέρη μιὰ μικρούλα τριών ετών, γιατί έκαμε επάνω της τὸ «πι - πί» της. Φυσικά ἡ νηπιαγωγός καταδικάστηκε σὲ 8 μηνῶν φυλάκιση.

Υπάρχουν ακόμα και άδίστακτοι εκπαιδευτικοί, που άσχημονοῦν με τις μικρές μαθήτριά τους, δίχως νά ενδιαφέρονται ἄν θά προκαλέσουν θύματα.

Ἡ παιδεία πὸν γιὰ κάθε κράτος πρέπει νά εἶναι βασική και σοβαρότατη ὑπόθεση, στὸν τόπο μας νοσῶ και σ' ὄλες τις βαθμίδες παρουσιάζει εἰκόνα πὸν ἐπειγόντως ζητάει θεραπεία.

Φυσικά τὰ ὄσα παραπάνω ἀναφέρουμε, δὲν ἀφοροῦν παρὰ σ' ἓνα ελάχιστο ποσοστὸ των δασκάλων μας. Ἀναμφισβήτητα ὑπάρχουν δάσκαλοι πὸν μποροῦν νά ὀνομαστοῦν ἥρωες.

Κι αὐτοὶ εἶναι οἱ δάσκαλοι πὸν μιλᾶν τὴ γλῶσσα τῆς ἐλευθερίας, πὸν ἀγωνίζονται νά μάθουν στὰ παιδιά, ὄχι μονάχα γράμματα, ἀλλὰ ταυτόχρονα νά στερεώσουν μέσα στὴν ψυχή τους μιὰ ἀκλόνητη πίστη και πάνω ἀπ' ὄλα νά δημιουργήσουν χαρακτήρες.

Αὐτοὺς τοὺς δασκάλους, πὸν ενδιαφέρονται γιὰ τὴν ψυχή και τὸ πνεῦμα τοῦ παιδιοῦ (ἀλληλένδετα και τὰ δυὸ) αὐτοῦς λ α τ ρ ε ὀ ο υ ν τὰ παιδιά.

ΛΙΛΗ ΙΑΚΩΒΙΔΗ

ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Στὴν Πνευματικὴ Ἐστία τῆς Νέας Φιλαδέλφειας μιὰ νέα γυναίκα μίλησε τὸν περασμένο Ἀπρίλη γιὰ τὸ παιδί. Καὶ ἀφήνοντας στὴν ἄκρη και τὴν ἱερὴ φιλοσοφία και τοὺς ἐπιστημονικοὺς μαιάνδρους, με μόνο τὸ περίσσειμα τῆς καθαρῆς καρδιάς της και με τὸν λιτὸ της λόγο, πὸν ἀνάδινε ἓνα λεπτὸ ποιητικὸ ἄρωμα, μᾶς ἀνάγκασε νά παρακολουθήσουμε χωρὶς ἀνάσα, τὸ μητρικὸ της ξέσπασμα. Ἡ γυναίκα αὐτὴ εἶναι ἡ ἀγαπητὴ μου κυρία Μάγια Ρούσου, πὸν ἔδω και λίγα χρόνια πλουτίζει τὸ περιοδικὸ μας και με τὴν ἐκλεκτὴ της, βέβαια, ποίηση, ἀκόμη ὅμως περισσότερο με τὸ μεταφραστικὸ της ἔργο, δηλαδή με ἄρτιες ἀποδόσεις στὴ γλῶσσα μας σημαντικώτατων ἔργων τῆς ἰσπανικῆς γραμματείας, μᾶς γραμματείας ἀπροσπέλαστης σχεδὸν σὲ μᾶς, γιατί δυστυχῶς ἔδω ἡ ἰσπανικὴ εἶναι μιὰ γλῶσσα σχεδὸν ἀγνοημένη. Καὶ ὅμως ἔως τις ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα, ὅσο δηλαδή διαρκοῦσε ἡ ἀκμὴ τῆς ἰσπανικῆς αὐτοκρατορίας, ποικίλες ἦταν οἱ ἐπιδράσεις οἱ ἰσπανικὲς στὴ ζωὴ τοῦ ἔθνους μας. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό: στὴν μελέτη τῆς γλώσσας των Ἰσπανῶν θά ἔπρεπε νά μᾶς εἶχε παρακινήσει ὁ ἀπαράμυλλος δυναμισμὸς τῆς λογοτεχνίας τους, ἰδιαίτερα βέβαια τοῦ χρυσοῦ της αἰῶνα. Καὶ στὴν μελέτη τῆς τέχνης τους, τὸ γεγονός ὅτι ἡ μεγαλύτερη ἴσως καλλιτεχνικὴ παρουσία των Ἰσπανῶν στὸν χῶρο τῆς Τέχνης εἶναι ὁ δικὸς μας ὁ Γκρέκο. Ἐδῶ δὲ μᾶς ἔχει συμβῆ τὸ ἔξης παραῖξενο: ἐπειδὴ ἡ γαλλικὴ ἦταν ἡ γλῶσσα τοῦ συρμοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀμελῶντας Ἰταλοὺς και Ἰσπανοὺς, ἀρπάξαμε γιὰ καλά τὸν γαλλικὸ καλλιτεχνικὸ χῶρο και ἀπὸ κεῖ ἀρμενίσσαμε πρὸς τὰ βόρεια σπρώχνοντας ὡς τις σκανδιναβικὲς χῶρες τις λογοτεχνικὲς μας ἀναζητήσεις: ἐνῶ ἀμελοῦσαμε τὰ ἐν ποσὶ, τοὺς δυτικώτερους μεσογειακοὺς μας γείτονες: τοὺς Ἰταλοὺς και τοὺς Ἰσπανοὺς. Τώρα τελευταία τὰ πράγματα παίρνουν ἄλλη τρο-

πή και ξαναγυρίζουμε με αξιοέπαινο ζήλο στο λίκνο μας, τὸν μεσογειακό μας χῶρο, πὸν πρῶτος φώτισε με ἀνέσπερο φῶς τὴν περιοχή τῆς Εὐρώπης.

Ἡ Ἰσπανία, ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων Ἀναζαλύσεων, ἕως τὸν θάνατον τοῦ Φιλίππου τοῦ Β', καθὼς λόγῳ δυναστικοῦ τὴν ἔνωσαν μετὰ τὴν Αὐστρία τῶν Ἀψβούργων, στάθηκε ἡ μόνη μεγάλη δύναμη στὴν Εὐρώπη «AUSTRIAE EST IMPERARE ORBI UNIVERSO» ἔγραφε ὁ Θυρεὸς τοῦ Καρόλου τοῦ πέμπτου. Καὶ τὸ παράξενο εἶναι ὅτι ἡ θαυμαστὴ ἀκμὴ τῆς λογοτεχνίας καὶ τῆς τέχνης τῆς στήθηκε ἀκριβῶς ὅταν, μετὰ τοὺς διάφορους Φιλίππους, ἄρχισε μιὰ ἀπεριόρατη παρακμὴ νὰ καταλάι ἐκεῖνη τὴν σφριγηλὴ κρατικὴ ὀντότητα πὸν εἶχαν στήσει καὶ στερεώσει ὁ Φερδινάνδος καὶ ἡ Ἰσαβέλλα. Τὸ SIGLO D' ORO, ὁ χρυσοῦς αἰῶνας τῆς Ἰσπανικῆς λογοτεχνίας, ἀρχίζει κατὰ τὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα καὶ τελειώνει μετὰ τὸν Καλντερόν ὕστερα ἀπὸ ἑκατὸ περίπου χρόνια. Καὶ ἔτσι, τὸ δυναμικὸ κράτος καταλύθηκε, ἀντλήθηκε ὅμως συγχρόνως ἀπὸ τὰ σπλάχνα τοῦ Ἰσπανικοῦ λαοῦ μιὰ σπάνια δημιουργικὴ δύναμη, στοὺς τομεῖς τῆς λογοτεχνίας καὶ τῶν καλῶν τεχνῶν.

Ἡ ἀγαπητὴ μου Μάρια μᾶς ἔδωσε τὰ τελευταῖα χρόνια μιὰ σειρά ἀπὸ κείμενα ἰσπανικὰ πὸν εἶναι εἴτε ἀριστοτεχνία τῆς καθαρῆς λογοτεχνίας ἢ γραπτὰ πὸν ἐνδιαφέρουν ἀμεσώτερα τὸν λαὸ μας. Καὶ εἶμαι εὐτυχὴς γιατί τὴν ἀνακάλυψα, σὰν ἐξαίρετη καὶ προικισμένη νέα γυναῖκα, μετὰ γνήσια ποιητικὴ φύση καὶ μετὰ κτήμα τῆς στέρεο τὴν ἰσπανικὴ γλῶσσα. Εἶμαι ἐπίσης εὐχαριστημένος ἀπὸ τὴν ποιότητα καὶ τὴν ώραία ἀπόδοση στὰ ἑλληνικὰ πολλῶν ἀπὸ τὰ κείμενα, πὸν τῆς ὑπόδειξα γιὰ μετάφραση, βασισμένος στὶς πληροφορίες καλῶν ἱστοριῶν τῆς ἰσπανικῆς λογοτεχνίας, ἰδιαιτέρα ἀγγλικῶν. Τὸ «Ἐπιδρομὴ τῶν Καταλανῶν καὶ τῶν Ἀραγονέζων ἐναντίον τῶν Τούρκων καὶ τῶν Γραικῶν» τοῦ Μονκάντα, πὸν ἦταν ἐγγονὸς ἐνός ἀπὸ τοὺς σημαντικότερους συντελεστὲς στὴν ληστροικὴ αὐτὴ ἐπιχείρηση ἢ θαυμαστὴ περιγραφὴ, ἢ βασισμένη σὲ γνήσια καὶ στερεὰ τεκμήρια, τῆς τόσο σημαντικῆς γιὰ τὸν ἑλληνισμό ναυμαχίας τῆς Ναυπάκτου. Τὸ «Λαζαρίγιο ντὲ Τόρμες», τὸ θαμνάσιο αὐτὸ ἀφήγημα ἐνός ἀνόνημου, ὅπου περιγράφεται ὁμῶς, μὴ μετὰ γνήσια συγγένεια ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία τοῦ ἰσπανικοῦ μικροῦ λαοῦ, ὅμοιοι μετὰ ὅλους τοὺς λαοντζίλους ὅλων τῶν ἐποχῶν καὶ ὅλων τῶν κλιμάτων, πὸν ἰδρώνουν γιὰ τὴν ἐπιβίωση. (Ὁ Λαζαρίγιο, ὁ ἦρωας τοῦ ἀνόνημου συγγραφέα, ἔζησε βέβαια ὑπὸ εἰδικῆς συνθήκης, γιατί πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του, κυλοῦσαν, μαζὶ μετὰ τὴν σύφιλη, τὰ κύματα τοῦ χουσαφιῦ πὸν ἔστειλε στὴν ἀρχαία Εὐρώπη ὁ Νέος Κόσμος τοῦ Κολόμβου. Εἶναι ὅμως τόσο αἰώνιος αὐτὸς ὁ τύπος τοῦ Πικάρο, τοῦ Ἰσπανοῦ φτωχοῦ ἀνθρώπου, πὸν ἀγωνίζεται μετὰ ὅλα τὰ μέσα, περισσότερο ἀθέματα, γιὰ νὰ μὴ πεθάνει, ὥστε δημιουργήσε σχολή, ἰδιαιτέρα στὴ Γαλλία μετὰ τὸν Ζιλ Μπλάς, τὸν Φίγκαρο καὶ τὸν Τζήντλαν τοῦ Βίκτωρα Οὐγκὼ στοῦ: Ὁ ἀνθρώπος πὸν γελάει. Ὅπως ἀκριβῶς δημιουργήσε σχολὴ στὴν εὐρωπαϊκὴ λογοτεχνία ὁ Σίντ, τοῦ Γουίγιεμ ντὲλ Κάστρο καὶ ὁ Δὸν Ζουάν).

Μαζὶ μετὰ αὐτὰ ἡ κυρία Μάρια μᾶς ἔδωσε μιὰ σειρά ἀπὸ ὑφαύτητα δοκίμια, εἶδος, πὸν καλλιτεργεῖται συστηματικὰ καὶ λαμπρὰ ἀπὸ τοὺς Ἰσπανοὺς ἐργάτες τῶν Γραμμάτων: τὸν Ὁρτέγκα ντὲ Γκασέτ, τὸν Ὁκτάβιο Πάς καὶ τελευταῖα, τὸν Γκερζόδο Μαριανόν, πὸν διαβάζουμε τώρα στὸ Περιοδικὸ τὴν λαμπρὴ του μελέτη γιὰ τὸν δικὸ μας, τὸν Γκερέκο.

Ἐλπίζω ὅτι ὕστερα ἀπὸ αὐτὰ ἡ κυρία Μάρια θὰ θελήσει ξανά νὰ με ἀκούσει καὶ θὰ μᾶς δώσει κλασσικὸ δῶμα τοῦ σπανικοῦ ἐκείνου λαοῦ, τὸν Λόπε ντὲ Βέγζα καὶ τοῦ Καλντερόν ντὲ λὰ Μπάροκα καὶ τοῦ Τίσο ντὲ λὰ Μολίνα. Ἄν πὸν κἀμει αὐτὴ τὴ χάρη, δὲν θὰ δώσει μόνον ἐκλεκτὴ ἔλη στὸ Περιοδικό, ἀλλὰ καὶ θὰ ὑπεθυμίσει στὶς ἑλληνικῆς σκηνὲς ὅτι τὸ κλασσικὸ θέατρο ὑπάρχει ἀκόμη καὶ ἀρκετὰ ζοτσανάτο, καὶ πιθανόν θὰ ὑπάρχει πάντα, ὅπως καὶ πάντα θὰ ὑπάρχει ἡ κλασσικὴ τέχνη, ὅσες σοφορεαλιστικῆς προσπάθειες καὶ ἂν κάνει ἡ ἐποχὴ μας γιὰ νὰ τὴν ἑσυχίσει. Ἐχει ἀσφαλῶς τὴ δύναμη νὰ δώσει καλὰ στὴ γλῶσσα μας τὸν κόσμον τῆς παλιᾶς Ἑξῆνης σκηνῆς, ἡ κυρία Ρούσσου - Ράπτη. Ἡ εὐαισθησία τῆς τὴν κἀνει ἐξαιρετὸ δέκτη τῆς δραματικῆς σύγκρουσης, καὶ τῆς μᾶζας τοῦ λόγου πὸν ἀπὸ αὐτὴ τὴ σύγκρουση ἀπορρέει καὶ ἡ ποιητικὴ τῆς φύσης τῆς ἐπιτρέπει νὰ ντύσει μετὰ ἀγνὸ λυρισμὸ τὶς περιπέτειες τοῦ ἔρωτα, πὸν εἶναι στοιχεῖο βασικὸ στὸ ἰσπανικὸ δῶμα, ὁ πυρήνας του καὶ τὸ δυνα-

μιζό τον θέλητρο. "Ας δώσει το θέατρο αυτό με την ἀφέλεια παιδιού καί με την συγκίνηση ποιητή, καθώς μπορεί νά τό κάμει, γιά νά τέρωη τοὺς καλοὺς ἀναγνώστες καί τοὺς καλοὺς θεατές, κάτω ἀπὸ τὰ φῶτα τῆς σκηνῆς. Αὐτό θά εἶναι ἡ χαρὰ τῶν φίλων τῆς.

A. ΓΕΡΟΝΤΙΚΟΣ

Ο ΜΕΓΑΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ

Ἀπὸ μιὰ διάλεξη τῆς Ἡπειρ. Ἐταιρείας στὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία ἀπὸ τὸν κ. Ἐμμανουήλ Ζάχο ἢ Παπαζαχαρίου με θέμα «Ἀλέξανδρος ὁ Ἡπειρώτης». Τὸ θέατρο σκιῶν ἢ Μυστηριακὴ λειτουργία 31.1.1979.

Ἐνα πολυσυζητημένο θέμα μυθολογικό, ἱστορικό, λαογραφικό ἑλληνικό μᾶς ἀνέπτυξε ὁ παραπάνω λόγιος. Θέμα ποὺ σχετίζεται με τὸν Μέγα Ἀλέξανδρο τὸν Μακεδόνα, τὸν Θρυλικὸ κατακτητὴ τῆς Ἀσίας καί τὸ πέρασμά του στοὺς μύθους τῶν Ἀράβων τῆς Ἀσίας, τοὺς μουσουλμάνους Μπεκτασιῆδες καί τὸ ψυχαγωγικὸ θέατρο τοῦ Καραγκιόζη. Πολλοὶ ἀσχολήθηκαν με τὸ θέατρο τῶν Σκιῶν, τοῦ μερντέ, ἐπιδιώκοντας νὰ βροῦν τὴν ἀρχὴ του καί καταγωγή. Τὸ ρεπερτόριο τοῦ Καραγκιόζη σήμερα εἶναι ποικίλο, τὸ μνημονεύει ὁ Κερκνραϊὸς ἑβραϊὸς λόγιος Τζούλιους Καίμης. Περιλαμβάνει θέματα καί σατιρικά με ἥρωα τὸν Καραγκιόζη γιατρό, γαμβρό, γραμματικὸ κ.λ.π. Τὸ σοβαρότερο ὅμως θεατρικὸ εἶδος, τὸ ἡρωϊκότερο καί μεγαλοπρεπέστερο ἦταν γιά μᾶς τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τὸ 1840—1928 ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος κι ὁ καταραμένος ὄφις.

Σ' αὐτὸ τὸ τελευταῖο ἐπικὸ εἶδος θά πῶ ὅσα συγκράτησα ἀπὸ τὴν πιὸ πάνω διάλεξη καί τί παρατέρα γνωρίζω ἐγὼ πάνω σ' αὐτό.

Ἡ Θρυλικὴ μορφή τοῦ Μεγάλου Κοσμοκατακτητῆ, ὁ πρόϊμος θάνατος (32 ἐτῶν), ἡ ὡραία μορφή του, πέρασε σ' ὄλους τοὺς μύθους καί παραδόσεις τῆς Ἀσίας τοῦ Ἑλληνικοῦ Κόσμου, τοῦ Ἀραβικοῦ, τοῦ Τουρκοικοῦ, βαλκανικοῦ με ποικίλες σωβινιστικὲς ἀποχρώσεις. Ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ θεάτρου τῶν Σκιῶν, ὁ Καραγκιόζης ἦταν ἕνα πρόσωπο ἀστείο, ἔξυπνο κομικὸ ποὺ με τὴς πράξεις του τέρπει καί ἐνθουσιάζει μικροὺς καί μεγάλους στὰ μεγάλα ἐμπορικὰ πανηγύρια καί παζάρια τῶν Ἀραβικῶν πολιτιστικῶν κέντρων καί κατόπιν τῶν Τουρκοικῶν Κέντρων πολιτισμοῦ καί δανόησης. Ἡ φάτσα τοῦ Καραγκιόζη πλάσθηκε κατὰ τὸ πρότυπο τῶν σάτυρων τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ θεάτρου.

Αὐτὸ τὸ θεατρικὸ σκιαγράφημα κακοσχέδιο, προχειρογράφημα καί ὀμιλία, συνὀμιλία τοῦ ἥρωα Καραγκιόζη με τοὺς χάρτινους ἄλλους τῆς σκιάς ἠθοποιούς, κάποτε θά κατασταλάξῃ ἀπὸ δαιμόνιους καραγκιόζοπαίκτης, σὲ ὄρισμένο ρεπερτόριο, ὅπως εἶπα παραπάνω. Στὸ τέλος θά μπῆ καί ἡ Θρυλικὴ μορφή τοῦ Μεγάλου Ἀλέξανδρου.

Στὴ μουσουλμανικὴ θρησκεία ὑπάρχει μιὰ αἴρεσις τῶν λεγομένων Μπεκτασιῶν, ἡ ὁποία περιέχει πολλὰ χριστιανικὰ στοιχεῖα, τὴν ἅγια μεταλαβιά, τὸ τρισυπόστατον τῆς θεότητος καί δείχνει ἀνεξιθρησκεία σ' ἄλλα θρησκευάματα.

Τέτοιοις ἦταν ὁ περιβόητος Ἀλὴ πασᾶς, βαλῆς Ἀλβανίας, Ἡπειρῶν καί ὅλης τῆς ΒΔ Ἑλλάδος (1798—1822). Ἦταν βαλῆς πρώτης τάξεως με τρεῖς ἱππουρίδες, (οἱ ἱππουρίδες, ἀλογοουρὲς ἦταν οἱ βαθμοὶ τοῦ ἀξιωματοῦ τοῦ βαλῆ). Κάποιοι καραγκιόζοπαίκτης, χριστιανὸς ἢ ἑβραϊὸς Ἰακώβ, στὴν αἰλή, τὸ σαράϊ τοῦ Τυράννου Ἀλὴ ἔστηνε στὶς μέρες τοῦ Ραμαζανιοῦ, τὸ μερντέ, γιά νὰ διασκεδάσουν τὰ χαρέμια καί οἱ αἰλικκοὶ μέχρι τὸ βράδυ, νύχτα, ἐνῶ συνεχίζοταν μέχρι πρωῖας τὸ ἀτέλειωτο φαγοπότι, κατὰ τὸ μωαμεθανικὸ ἔθιμο. Παλαιότερα, πρὸ τοῦ Ἀλὴ πασᾶ, ἦταν τὸ θέατρο

τῶν σκιῶν μιὰ μυστηριακὴ λειτουργία τῶν Μπεκτασήδων. Ὅ,τι ἦταν ὁ διθύραμβος τοῦ Διονύσου ποῦ παρήγαγε τὴν τραγωδία.

Ὅταν ὁ Ἀλῆ Πασᾶς, ὁ Τεπελενλής κηρύχθηκε φερμανλής, ἀπὸ τὸ Σουλτάνο τῆς Πόλης τὸ 1819, παρακινούμενος ἀπὸ τοὺς χριστιανοὺς αὐλικούς του, τότε ὁ Ἐβραῖός Καραγκιοζοπαίχτης Ἰακῶβ ἔφυγε εἰς Θεσσαλονικὴν ὅπου συνέχισε τὶς παραστάσεις του στὴν πολυάνθρωπη καὶ ἐμπορικώτατη τούτη πόλη.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ, Ἰανουάριος 1822, μαθηταὶ τοῦ Ἰακῶβ συνέχισαν τὸ ἔργο τοῦ δασκάλου, διακωμωδίζοντας στὸ μπερντέ τὸν Ἀλῆ Πασᾶ καὶ τοὺς ἀνθρώπους τῆς αὐλῆς. Τὰ Γιάννινα ἦταν τότε πόλη πολυάνθρωπη μὲ τεράστια βιοτεχνικὰ ἐργαστήρια καὶ ἄφθονο πλοῦτο ἀπὸ τὸ ἐμπόριο καὶ τὰ ἐμβάσματα τῶν Ἡπειρωτῶν μεταναστῶν στὴ Ρουμανία, Ρωσία, Τριέστη. Κάθε θεατρικὸ εἶδος ἀνθεῖ ὅπου ὑπάρχει οἰκονομικὴ εὐμάρια καὶ κίνηση πληθυσμοῦ.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ προκοπὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τῶν Γιαννίνων εἶναι γνωστὴ, στὸν καιρὸ ἀκόμα τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ. Σιγὰ σιγὰ οἱ Καραγκιοζοπαίχτες, μὲ κάποια πρωτόσχολη μόρφωση, ὅταν μάθαιναν τὴ στερέωση τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως στὸ Μωριά, τὶς νύκτες τῶν κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν ἡγετῶν τοῦ αὐτοσχέδιου στρατοῦ κατὰ τῆς κραταιᾶς τότε Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἐνθουσιάζονται, ἐμνέονται καὶ εἰσάγουν στὸ ρεπερτόριο καὶ τὸ μαρτυρικὸ τέλος καὶ τοὺς ἀγῶνες παλαιότερων ὑπερασπιστῶν τῆς Ἑλληνικῆς ἐλευθερίας κατὰ τῶν βαναύσων τούρκων ἀγάδων καὶ πασάδων καὶ τιμωρῶν καὶ τῶν κακῶν ἐλλήνων κοτζαμπάσηδων ραγιάδων. Ἔτσι ὁ Ἀνδρουῖτος, ὁ Κατσαντώνης, ὁ Βλαχάβας, ὁ Διάκος, γίνονται φηγοῦρες καὶ μπαίνουν στὸ μπερντέ. Δὲν ὑπάρχει τότε ἀκριβὴς χωρισμὸς Ἡπειρωτῶν καὶ Ἀλβανῶν, ἀφοῦ πολλοὶ Ἕλληνες καπετανεῖοι τῆς στεριᾶς καὶ τοῦ πελάγου φέρουν ἀρβανίτικα ὀνόματα. Κι ἔτσι φθάνουν καὶ στὸν θρυλικὸ Ἀλβανὸ ἢ Ἡπειρωτὴ Σκεντέρ μπέη, Γεώργιο Καστριώτη, τὸν ὑπερασπιστὴ τοῦ κάστρου τῆς Κρούας τῆς πατρίδας του ἐναντίον τοῦ τουρκικοῦ ἰμπεριαλισμοῦ, ὁ ὁποῖος στὰ 1453—1600 εἶχε, κατακλύσει τὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῶν Βαλκανίων. Τρεῖς ἐκστρατεῖες ἔκαμε ὁ Πορθητῆς Μωάμεθ γιὰ νὰ ὑποτάξει τοὺς Ἀλβανοὺς ἀποτυχῶν. Ὁ Σκεντέρ μπέης ἔγινε θρόλος στους μύθους καὶ τὰ τραγούδια ὄχι μόνον τῶν Ἀλβανῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων λαῶν τῶν Βαλκανίων. Ἡ ὀνομασία Σκεντέρ εἶναι ἡ Ἀραβικὴ μετάπλαση τῆς λέξεως Ἀλέξανδρος. Ἡ συλλαβὴ αλ ὑπέθεσαν οἱ Ἀραβες εἶναι τὸ ἄρθρον τὸ ἀντίστοιχον τοῦ ἀρσενικοῦ γένους ἄρθρον τῆς Ἑλληνικῆς. Λέξη ἀραβικὴ μὲ πρῶτο σύμφωνο τὸ διπλοῦν γράμμα ξ (κσ) εἶναι δυσκολοπρόφερτο ἢ δὲν ὑπάρχει τέτοια λέξη στὰ Ἀραβικά. Κάνουν ἀναγραμματοῖς, τὸ ξ γίνετα σκ σάντερε καὶ ἔνα ἐκφωνικὸ ἢ ἐν ἀρχῇ γίνετα ἰ σκεντέρ (ὁ Ἀλέξανδρος, Ἰσκενερία (Ἀλεξάνδρεια) Ἰσκεντέρσον Ἀλεξανδρέττα. Πρόβλε al cade (ὁ Κατῆς Ἰεροδικαστῆς ὄχι ὁ Ἀλκάδης τῆς Θαλαμῆας τοῦ Καλδερόν Ἰσπανοῦ, θεατρικὸ εἶδος).

Εἰσέβαλε λοιπὸν στὴ σκηνὴ τοῦ θεάτρου τῶν σκιῶν, μεταξὺ τῶν δύο πρωταρχικῶν πρωταγωνιστῶν τοῦ Καραγκιοζιῆ καὶ Χατζηβάτη καὶ τῶν ἄλλων σὺν τῷ χρόνῳ φηγοῦρων καὶ ἡ θρυλικὴ ὥραία, ἀνδρεία μορφή τοῦ Σκεντέρ - μπέη καὶ οἱ Ἕλληνες χριστιανοὶ Καραγκιοζοπαίχτες, τὸν ἥρωα ἀγωνιστὴ τῶν Ἀλβανῶν καὶ Ἡπειρωτῶν κατὰ τοῦ Σουλτάνου, τὸν ὀνομασαν πολὺ σωστὰ Ἀλέξανδρο.

Ὁ μεγάλος κατακτητῆς τῆς Ἀσίας, Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν ταυτίζεται μὲ τὸν Σκεντέρ μπέη, καὶ σὰν Ἕλληνας, Ἡπειρωτῆς καὶ χριστιανὸς πολεμᾷ τὸ μεγάλο θεοριό, τὸ καταραμένο φίδι, τὸ σύμβολο τῆς Ἀσιατικῆς βαρβαρότητας καὶ τοῦ Μουσουλμανικοῦ σκοταδισμοῦ, ποῦ σκέπασε τὴν Μ. Ἀσία καὶ τὰ χριστιανικὰ ἔθνη τῆς χειρσονήσου τοῦ Αἴμου (1453—1923). Ἄς υπομνήσουμε ἐδῶ ὅτι τὰ τέινυματα τῶν φτερῶν τοῦ Ἀλβανικοῦ ἀετοῦ γιὰ ἀποκατάσταση Ἀνεξάρτητου Ἀλβανικοῦ κράτους σημειώνονται κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Νεοτουρκικοῦ Κομιτάτου (1908). Οἱ νεότουρκοι

ὁμως ἐπάταξαν ἀμείλιχτα πολλές στάσεις φυλάρχων Ἀλβανῶν κατὰ τοῦ Σουλτάνου. Σὺμβολο καὶ ἔθνητικὴ σημαία εἶχαν τὸν Σκεντέρ μπέη καὶ τὸ δικέφαλο αἰετό. Ὁ μεγα-
Ἀλέξανδρος τοῦ μπερντέ εἶναι καὶ χριστιανὸς ὀρθόδοξος. Κάνει τὸν σταυρὸ τοῦ καὶ
προσευχεται πρὶν ἀντιμετωπίσει τὸ θεριό. «Βοήθα Χριστέ καὶ Παναγία νὰ σκοτώ-
σω τὸ θεριό» λέει.

Οἱ Ἕλληνες στρατηγοὶ τοῦ Μεγάλου Ἀγώνα τοῦ 1821, σεβόντουσαν καὶ ἐνί-
σχον τὸν ὑπολανθάνοντα πατριωτισμὸν τῶν Ἀλβανικῶν φρουρῶν, ποὺ κρατοῦσαν
τὰ κάστρα καὶ Ἀνωρῆ καὶ τῆς Ροῦμελης. Ὁ Θ. Κολοκοτρώνης μὲ ἰδική του πο-
λιτικότητα καὶ εἰδικὴ συμφωνία μὲ τὴν Ἀλβ. φρουρὰ τῆς Τριπολιτσᾶς ἐλευθέρωσε
τὴν πόλη (Σεπτέμβριος 1821).

Στὸ πρόσωπο τοῦ Μέγα Ἀλέξανδρου τοῦ караγκιόζη συνάπτονται λίγο - λίγο
καὶ οἱ ἄθλοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡρώων τοῦ Ἡσακλῆ, τοῦ Θησέα καὶ τοῦ Βασι-
λείου Διγενῆ Ἀκροῖα τὰ κατορθώματα κατὰ τῶν Ἀράβων καὶ Σαρακηνῶν. Ἐπειτα
τῶν ἡραίων καὶ ἀνδρείων ἡρώων Χριστιανῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, τοῦ Ἁγίου Δη-
μητρίου τοῦ ἐλευθερωτοῦ τῶν αἰχμαλώτων, τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, ποὺ σκοτώνει
τὸ τέρας ποὺ κατέστρεψε τὸ ὕδραγωγεῖο μιᾶς πόλης.

Σιγὰ - σιγὰ θὰ μποῦνε στὸ ρεπερτόριο καὶ οἱ ἄλλοι τοπικοὶ καὶ τυπικοὶ ἀντι-
πρόσωποι τῆς νέας Ἑλληνικῆς Κοινωνίας, ποὺ ἄρχισε νὰ δημιουργεῖται μετὰ τὴν
ἴδρυση τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ Κράτους. Ὁ μάξιμα Γιῶργος, εἶναι ἀντιπρόσωπος,
στὸ μπερντέ τῶν ἀπροσκίνητων ἀγωνιστῶν τῆς ἐλευθερίας, στὰ χρόνια τῆς σκλα-
βιάς. Σ' αὐτὸν θοῖσκει προστασία ὁ πονηρὸς ραγιάς, ὁ Καραγκιόζης, ὁ πολυτεχνί-
της καὶ πάντα πεινασμένος, ὅταν τὸν κυνηγᾷ ὁ Βελῆ Γκέκας καὶ ὁ Ἰουσοῦφ Ἀ-
ράρης τῆς Μεγάλης Πόρτας.

Ὁ σιῶρ Νιόνιος εἶναι ἐκπρόσωπος τοῦ μόνου ἀκμαίου στὰ χρόνια τῆς Σκλα-
βιάς Ἑπτανησιακοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ. Ὁ Σταύρα-
κας ὁ Ἀθηναῖος, ὁ ἄνθρωπος, ὁ παλῆκαρᾶς, μὲ τὴ γλώσσα τὴν ἀργιώ, ὁ πάντα με-
θυσιμένος, εἶναι πρόγονος τῶν σημερινῶν «νονιῶν». Ὁ ἑβραῖος εἶναι ὁ ἐμπορικὸς
σκληρὸς ἀντίπαλος τῶν ἑλλήνων ἐμπόρων. Ἄς ἀναφέρουμε ὁμως ἐδῶ, τοὺς πρὸ γνω-
στοὺς Καραγκιζοπαίκτης ὅπως τοὺς ὀνομάζει ὁ Τζούλιο Καίτης στὸ ἀξιολογώτατο
σύγγραμμά του «Ὁ Καραγκιόζης ἢ ἡ Ἑλληνικὴ κωμῆδία στὸ πνεῦμα τοῦ θεάτρου
τῶν σκιῶν 1935». Περίοδος 1890—1930 ἔτος ποὺ ὁ κινηματογράφος σβῆνει τὸ θε-
ατρο τῶν σκιῶν.

Γεώργιος Σπανὸς ἀπὸ τὸν Πύργο τῆς Ἠλείας. Ἀγαμέμων Κουλοῦρης ὁ ἐπι-
λεγόμενος Μέμος ἀπὸ τὸν Κραβασαρά. Τὸν θυμοῦμαι στὴν Πρέβεζα. Γιάννης Ροῦ-
λιας ἀπὸ Ἀμφιλοχία. Πλιάκος ὁ Πρεβεζάνος, τὸ ἀληθινὸ του ὄνομα Ἰωάννης Τσα-
καλώτος, ἀδελφὸς τοῦ Ἀποστολάκη Τσακαλώτου. Στὸ μεγάλο περιβόλι τῶν ἀδελφῶν
Σωτηρέλλη στήθηκε τὸ 1908 ὁ μπερντές. Συγκρατημένα τὰ ἀντιτουρκικὰ ἀπὸ σκη-
νῆς πειράγματα. Μὲ τοὺς πολέμους τοῦ 1912—13, οἱ Βασίλειος Κοντοχορῆστος καὶ
Γιάννης Χατζάρας, πλουτίζουν τὸ Κέντρο καὶ μὲ ἀθηναϊκοὺς περιοδεύοντας θιά-
σους. Πελατεία ἄφθονη, χρῆμα πολὺ, κίνηση πληθυσμοῦ ἀπὸ Ἡπειρο γιὰ τὴν Πα-
λιὰ Ἑλλάδα, τεραστία, στὴν Πρέβεζα. Τὸ βράδυ στὰ χάνια καὶ τὰ τρία καφεσιανῶν
γιομάτα ταξιδιωτῆς. Οἱ Μπιζανομάχοι Ἕλληνες ἀξιοματικοί, μὲ φύλλα πορείας ἢ
μὲ ἄδεια ξενυχτᾶνε στὸν Καραγκιόζη τοῦ Πλιάκα. Εἴμαστε τὸ καλοκαίρι τοῦ 1913.
Σὲ κάποια παράστασι ὁ Πλιάκας ἐνόμισε κατάλληλη τὴν εὐκαιρία νὰ διακωμωδή-
σει τὴν πείνα, τὴν φτώχεια τῶν κατοίκων τῆς παλιᾶς Ἑλλάδος, τῆς πρὸ τοῦ 1912.
Οἱ Ἕλληνες ἀξιοματικοὶ φτωχικὰ ντυμένοι, ἐν σχέσει μὲ τοὺς Τούρκους, ἔκαναν
ἐντύπωση κακὴ σὲ μᾶς τὰ παιδιά.

Σὲ μιὰ στιχομυθία τοῦ Καραγκιόζη μὲ τὸν αἰώνιο ἀντίδικό του, τὸν Χατζηα-

βάτη, ὁ πρῶτος λέει στὸν δεύτερο: «Ἐκακομοίση Χατζατζάρη, νάξερεις αὐτοὶ ποὺ ἦρθαν ἀπὸ τὴν παλιὰ Ἑλλάδα τί φτώχειες καὶ πείνες εἶχαν. Φοροῦσαν φανέλλα ἀπὸ στρατσόχαρτο καὶ πουκάμισα ἀπὸ φημερίδα». Οἱ θεατῆς μπιζανομάχοι Ἕλληνες ἀξιοματικοὶ θύμωσαν σφόδρα καὶ κινήθηκαν ξιφῆρεις νὰ ξεσχίσουν τὸν μπερντέ καὶ νὰ κακοποιήσουν τὸν καραγκιοζοπαίκτη Πλιάκα, γιὰ τὴν προσβολή. Παρῶν ἦταν στὸ θέαμα ὁ Νικόλαος Νικλάμπας, ἀνθυπολοχαγός, μακεδονομάχος πολὺ σεβαστός, στοὺς συναδέλφους του. Ἐπενέβη καὶ συγκράτησε τὸ μένος τῶν παλιοελλαδίτικων συναδέλφων.

Αὐτὴ τὴν μελέτη μου γιὰ τὸν Καραγκιόζη μοῦ ἐνέπνευσε ἡ διάλεξη τοῦ κ. Ζάχου. Μᾶς ἔδωσε ὁ ὁμιλητῆς ἔξοχες εἰκόνες, ἐγγρωμες διαφάνειες ἀπὸ τὶς φιγούρες τοῦ Καραγκιόζη. Εἶπα στὸν πρόεδρο Α. Μαμόπουλο νὰ τυπωθεῖ καὶ νὰ κυκλοφορήσει εὐρύτερα ἢ πολυτιμότερη αὐτὴ ὁμιλία - μελέτη. Ἕνας ἄλλος καραγκιοζοπαίκτης πολὺ γνωστός μου, εἶχε στήσει τὸ μπερντέ του στὸ περιβόλι τοῦ Ἁγίου Δημητρίου, ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Μεχτέπ. Τὸ σπίτι μου ἦταν κοντὰ (Γεωργίου καὶ Ἀνδρούτσου) κι ἔμαθα, παρακολουθώντας κάθε βράδυ τὶς παραστάσεις (1912—1915), ὅλο τὸ ρεπερτόριο ἀπ' ἔξω.

Ἀπέθανε τὸ Νοέμβριον τοῦ 1942, φτωχὸς καὶ ἐλεεινός. Ἦμουνα στὴν κηδεῖα του. Ὀνομαζόταν Βασίλειος Λάχος ἢ Τσίλιας, τὸ φιλολογικὸ του ψευδώνυμο.

ΗΛΙΑΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ

Ὁ Ὀργανισμὸς Ἑπειρωτικοῦ Θεάτρου, ποὺ ἔχει ρίζες στὴν εὐρύτερη κοινωνικὴ συνείδηση τῆς πόλης μας καὶ πού, ἀκόμα, κρατεῖ πάντα τὴν θερμὴν ἀπ' τὴν συμμετοχὴ τῶν νέων, ἀποτελεῖ μιὰ θαυμασία πνευματικὴ καὶ πολιτιστικὴ ἐπαλξη στὸν χῶρο τῆς ἐλληνικῆς ἐπαρχίας. Γι' αὐτὸ, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀνασυγκρότηση τῆς θεατρικῆς του ὀμάδας, τὰ Γιάννινα, μὲ τὴν λαμπρὴ παράδοση καὶ τὴν ἀκτινοβολία τους στὴν πανελλήνια πνευματικὴ ζωὴ τῆς ἐποχῆς μας, εἶναι ἀνάγκη νὰ στηρίξουν αὐτὴν τὴν προσπάθεια, νὰ τὴν κάμουν ὑπόθεση δική τους καὶ νὰ τῆς δώσουν τὴν δυνατότητα νὰ καλύψει τὶς τόσο ὑποσχετικὲς προθέσεις τῆς. Τώρα, πιστεύουμε πὼς ὑπάρχουν ὅλες οἱ προϋποθέσεις νὰ γίνῃ, ὁ Ο.Η.Θ. ἓνα εὐρύτερο πνευματικὸ, καλλιτεχνικὸ καὶ πολιτιστικὸ κίνημα, ποὺ θὰ δώσει τὶς καλύτερες δυνατὲς ἐγγυήσεις γιὰ μιὰν ἀναζωογόνηση, σὲ πανηπειρωτικὴ κλίμακα, τῆς καθολικώτερης κουλτούρας ποὺ φέρνει, ἀντάμα, μὲ τὴν μακρὰ ἱστορία τῆς, τούτη ἡ πόλη. Κι' αὐτό, μάλιστα, στὸν ταραγμένον τοῦτον αἰῶνα μὲ τὶς καταλυτικὲς ἀντανακλάσεις τῶν κενῶν εἰδῶλων τῆς καταναλωτικῆς κοινωνίας, πιστεύουμε ὅτι ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτερη βοήθεια, ποὺ ἔχει ἀνάγκη ὁ ἄνθρωπος τῶν ἡμερῶν μας, γιὰ νὰ μὴ ἀπαλλοτριωθεῖ ἀπ' τὴ νάρκη καὶ τὴν ἀπώλεια τῆς συνείδησης καὶ τῆς μνήμης του στοὺς ἀγῶνες του νὰ κάμῃ καλύτερη τὴν ζωὴ. Δὲν ἀπομένει, λοιπόν, παρὰ νὰ δεῖξει ἡ πόλη μας ἂν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ αὐτὸ τὸ ὄντως πολυσημάντο κεφάλαιο. Γιατί, ὕστερ' ἀπ' τὶς ἀντιξοότητες καὶ τὶς μεγάλες δυσκολίες, ποὺ χρειάσθηκε νὰ ξεπεραστοῦν, ὁ Ο.Η.Θ. εἶναι πάντα μιὰ συγκροτημένη μονάδα ποὺ διαθέτει, ἐκτὸς ἀπὸ μιὰν ἀξιεπαινή φιλοδοξία γιὰ πλατύτερη δραστηριότητα (θέατρο, μουσικὴ, διαλέξεις, ἀξιοποίηση τῶν νηπιῶν πνευματικῶν ἀξιών), καὶ μιὰ θεατρικὴ ὀμάδα ποιότητας. Δὲν ἀπομένει, παρὰ νὰ ἀνταποκριθούμε καὶ νὰ δώσουμε τὴν συμπαράστασή μας, ξεκινώντας ἀπ' τὴν ἀντίληψη πὼς, πρὸ παντός, αὐτὴ ἡ πολύτιμη ἀρτηρία ἀνήκει ἀποκλειστικὰ καὶ μόνο στὸ σῶμα τῆς πόλης μὲ τὴν ὠραιότερη παράδοση καὶ τὸν φωτοστέφανο τῆς ἱστορίας τῶν τριῶν τελευταίων αἰῶνων.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΤΑ 20 ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΓΑΛΛΙΚΟΥ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟΥ

Τὸ Γαλλικὸ Ἰνστιτούτο, ποὺ τόσα ἔχει προσφέρει γιὰ τὴν μορφωτικὴ, τὴν πνευματικὴ καὶ τὴν καλλιτεχνικὴ ζωὴ στὴν πόλιν μας, γιόρτασε τὰ εἴκοσι χρόνια ἀπ' τὴν ἰδρύση τοῦ παρωτήματός του στὰ Γιάννινα. Καὶ ἡ ἐπέτειος αὐτὴ ἀποτελεῖ ἓνα σημαντικό γεγονός κ' ἓναν σταθμὸν, τόσο γιὰ τὴν δραστηριότητα τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου γενικὰ (τῆς χώρας μας), ὅσο καὶ γιὰ τὴν σύγχρονη πολιτιστικὴ καὶ πνευματικὴ πραγματικότητα τῶν Ἰωαννίνων. Γιατί, τὸ ἴδρυμα τοῦτο, ποὺ δὲν εἶναι μονάχα ἓνα χορηγικὸ ἐκπαιδευτήριον, ἐκτός ἀπ' τὴν μεγάλη φωτεινὴ γέφυρα ἐπικοινωνίας μετὰ τὴν γαλλικὴ κοινότητα, ἔχει ἓναν εὐρύτερον κύκλο ἐκδηλώσεων, ποὺ δίνουν ἀφετηρίες καὶ προϋποθέσεις γιὰ μιὰ καθολικὴ μορφωτικὴ καὶ πνευματικὴ καλλιέργεια. Ἔτσι, ἀπ' τὴν πρώτη χρονιά ποὺ ἀνοίξε, ἐντάχθηκε ὀργανικὰ στὴν πολιτιστικὴ ζωὴ τῆς πόλεως μας καὶ δημιούργησε μιὰν ἀθρόωτη, γόνιμη καὶ πολιτισμένη παράδοση, ποὺ τὸ ξεχώρισε καὶ ποὺ τοῦ ἔδωσε τὴν δική του ὄντοτητα. Ἐπὶ εἴκοσι χρόνια, παράλληλα μετὰ τὶς ἑκατοντάδες τῶν νέων ποὺ ἀποφοίτησαν ἢ ποὺ μορφώθηκαν σ' αὐτὸ, ὀργάνωσε γιὰ τὸ κοινὸ εἰδικὰ διαλέξεις, ἐκθέσεις ζωγραφικῆς, δημόσιες συζητήσεις, εἰδικὰ ἀναλύσεις τοῦ ἔργου μεγάλων ἀνθρώπων καὶ σπάνιες μουσικὰ συναυλίες. Καὶ μετὰ αὐτὸ τὸ εὖρος τῆς ἀντίληψης, ἔδωσε ἀκόμα τὸ μέτρο τῆς ἀνάγκης ποὺ ἔχουν οἱ ἄνθρωποι νὰ ἀφομοιώσουν τὴν μόρφωση, γιὰ νὰ ὀλοκληρωθοῦν ὡς κοινωνικὰ καὶ ἠθικὰ μονάδες. Ἀκόμα, θὰ πρέπει νὰ τονίσουμε ἰδιαιτέρα τὸν πολιτισμένον τρόπο, τὴν συνέπεια καὶ τὸν προγραμματισμὸ ὅλης τῆς λειτουργίας τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου τῆς πόλεως μας, πράγμα ποὺ τιμᾷ ξεχωριστὰ τόσο τὴν Διευθύντρια κυρία Ἀνδρομάχη Στέα, ὅσο καὶ τὶς καθηγήτριες, καθὼς καὶ τὸ ἄλλο προσωπικὸ του. Ἐπίσης, γιὰ τὶς ἐκδηλώσεις αὐτὰς θὰ πρέπει νὰ αναφέρουμε τὴν μεγάλη συμβολὴ τῆς κυρίας Νίνας Μελανίδου καὶ τοῦ προσέδρου τῶν Παλαιῶν Μαθητῶν καὶ Φίλων τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἰωαννίνων κ. Κώστα Βλάχου, ποὺ κατόρθωσαν νὰ τὶς ἀνεβάσουν σ' ἓνα ζηλευτὸ ἐπίπεδο. Γι' αὐτὸ, οἱ πολιτιστικὰς ἐκδηλώσεις, ποὺ ὀργανώθηκαν μετὰ αὐτὴ τὴν εὐκαιρία τὸν περασμένον Νοέμβριον, πῆραν μιὰ ξεχωριστὴ βαρύτητα, ὅχι μόνο γιὰ τὴν εἰδικὴ ἐπικαιριότητα, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν ἀνώτερη ποιητικὴ στάθμην τους.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ Κ. ΖΕΡΒΟΥ

Μέσα στὸν κύκλο τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου εἶπαν καὶ ἡ ἐκθεση ζωγραφικῆς τοῦ Κώστα Ζερβού, ποὺ ἔγινε στὴν αἴθουσα τοῦ Γαλλικοῦ Μορφωτικοῦ Κέντρου. Πρόκειται γιὰ ἓναν καλλιτέχνη, προικισμένον μετὰ τὴν αἴσθησιν τῆς ἀπλότητος καὶ τὴν ἀντίληψιν τῆς λαϊκῆς ὁμορφιάς. Οἱ πίνακές του, χωρὶς τὸ βάρος τῆς τεχνικῆς προσπάθειας, κυριαρχοῦνται ἀπ' τὴν ἄμεση λυρικὴν εἰκόνα, κρατοῦν τὴν ἀπείραχτη φυσικὴ ποίησιν στὰ χρώματα καὶ δίνουν τὸ ἀνθρώπινον αἴσθημα μετὰ ἀνόθευτη συγκίνηση. Ἔτσι, ὁ καλλιτέχνης ἀνοίγει μιὰ συνομιλία μετὰ τὴν ποίησιν καὶ τὴν ἐντύπωση καί, μέσα σ' ἓνα πεδίον χωνεμένης εὐαισθησίας, κατορθώνει νὰ πετύχει, στίς καλύτερες περιπτώσεις, μιὰ ζωγραφικὴ μετὰ οὐσιαστικὴν ἀξίαν. Ἀκόμα, σὲ πολλοὺς ἀπ' τοὺς πίνακές του, ὑπάρχει ὁ ἀνθρώπινος μόχθος, ἡ λαϊκὴ μουσικὴ καὶ κοινωνικὴ νύξη, προσόντα ποὺ δένουν καλύτερα τὴν διάθεση καὶ τὴν μορφήν στὴν θεματογραφίαν τῶν ἔργων του. Γι' αὐτὸ, πιστεῶμε πῶς, γιὰ τὸ φιλότεχνον κοινόν, ἡ ἐκθεση τοῦ Κώστα Ζερβού παρουσιάζει ἓνα εἰδικὸν ἐνδιαφέρον καὶ ἀποτελεῖ, γιὰ τοὺς πολλοὺς, μιὰ εὐκαιρίαν καλῆς γνωριμίας μετὰ τὴν τέχνην. Γιατί, ἡ ζωγραφικὴ αὐτὴ προσφέρει τὴν ἀρχήν, τὴν ἀφετηρίαν, χωρὶς καμμίαν ἐνδιάμεσην δυσκολίαν.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΕΠΑΝΟΡΘΩΣΕΙΣ

Ἀγαπητὴ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία»,

Στὰ 1969 γιορτάσθησαν τὰ 125 χρόνια τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τῆς Ριζαρείου Σχολῆς, ἐξεδόθη δὲ τότε καὶ Πανηγυρικός Τόμος ἀπ' αὐτῆ. Στὸν Τόμο αὐτὸ μεταξὺ ἄλλων δημοσιεύθηκε καὶ ἡ μελέτη τοῦ Ἀντωνίου Φωκᾶ «Ποῖον τὸ ὄνομα τῆς Μητρὸς τῶν Ριζαρῶν». Στὴ μελέτη αὐτὴ ἀναφέρονται ὁ Κώδικας τοῦ Μονοδενδρίου Ζαγορίου, γενετιέρας τῶν Ριζαρηδῶν καὶ ἡμεῖς.

Τῆς μελέτης αὐτῆς τοῦ Ἀντ. Φωκᾶ μερικὰ σημεῖα δὲν ἀνταποκρίνονται στὴν πραγματικότητα καὶ καταρρίπτονται. Ἐπιβάλλεται δὲ ἱστορικὴ ἐπανόρθωση αὐτῶν, ἂν καὶ κάπως ἀργά, γιατί πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω, ὅτι πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν πληροφορήθηκα τὰ ὅσα γράφονται στὴ μελέτῃ αὐτῇ, ἀπ' τοὺς συναδέλφους μου Στάθη Λαμπριδῆ καὶ Πελοπίδα Οἰκονομίδη, Ἐπ. Γυμνασιάρχες, στοὺς ὁποίους καὶ ὀφείλω χάριτας.

Ὁ συγγραφεὺς, καθὼς φαίνεται ἀπὸ τὰ γραφόμενά του στὴ μελέτη αὐτὴ γιὰ τὸ ὄνομα τῆς Μάννας τῶν Ριζαρηδῶν, δὲν ἠρεύνησε ὅλους ἐκείνους, πού ἀσχολήθηκαν μὲ τοὺς Ριζαρηδες. Γι' αὐτὸ δὲ ἐπιβάλλεται σὲ ἡμᾶς, πού ἀσχοληθήκαμε στὸ παρελθὸν μὲ τὸν Κώδικα τοῦ Μονοδενδρίου, νὰ ἐπανορθώσουμε τὰ σημεῖα αὐτὰ καὶ νὰ ἀποκαταστήσουμε τὴν ἀλήθεια μὲ ἀδιάφραστες γραπτὲς ἀποδείξεις. Δὲν παραλείπω δὲ καὶ τὸ ὅτι ἡ κυραμάννα μου, ἡ μάννα τοῦ πατέρα μου, Θεοδοῦλα, ἦταν Μονοδενδρίτισσα καὶ ἀπὸ τῆ γενιά τῶν Δερβένηδων. Ἐνταῦθα ὅμως θὰ περιορισθῶμε σὲ ἐλάχιστα μόνο σημεῖα, διότι ἐκτενέστερα καὶ λεπτομερέστερα γιὰ τὸν κώδικα τοῦ Μονοδενδρίου καὶ γιὰ τὸ ὄνομα τῆς Μάννας τῶν Ριζαρηδῶν θὰ ἀναφεροῦμε στὴ μελέτη μας, πού θὰ ἐκδοθῆ προσεχῶς σὲ φυλλάδιο.

Στὴ σελίδα 179 γράφεται: «Ὁ Μάνθος Οἰκονόμου ἀναφέρει περὶ τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος (βλ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» Ἔτος Βον τεύχος 13) ... ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ στὸ φυλλάδιό μας.

Στὴ σελίδα 180 γράφεται: «Αἱ σχετικαὶ ἐπιστολαὶ αἱ ἀφορῶσαι τοὺς αἰοδίμους Ριζάραι ἀναγραφόμεναι εἰς τὸν ἐν λόγῳ κώδικα Μονοδενδρίου εἰσιν αἱ κάτωθι» (ἀπαριθμεῖ δὲ 14) καὶ στὴ σελίδα 181: «Ἐκτὸς τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν ἀνωτέρω κώδικα ἀνεκδότων ἐπιστολῶν...»

Ἐπανορθώνομεν. Οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς δὲν εἶναι ἀνέκδοτες, ἀλλὰ δημοσιεύθηκαν στὴν Ἡπειρωτικὴ Ἑστία 1958 σελ. 358—363, 475—479, 658—663 καὶ 1959 σελ. 103—107 ἀπ' τὸ Γιάννη Νιζολαΐδη, Ἐπ. Γεν. Ἐπιθεωρητῆ Δημοτικῆς Ἐκπαιδεύσεως.

Στὴ σελίδα 182 γράφεται: «Ἐπιμελῶς συνεχίσαμε τὴν ἔρευναν ἡμῶν εἰς τὸ ἱστορικὸν Ἐθνολογικὸν Μουσεῖον... ἐν τῇ ἐρευνῇ ἡμῶν ταύτῃ συνηγήσαμεν καὶ ἐπιστολὰς τοῦ αἰοδίμου Γεωργίου Ριζάρη ἰδιοχείρους... εἰς μίαν δὲ τῶν ἐπιστολῶν τούτων καὶ μόνην ὑπὸ ἡμερομηνίαν 9 Φεβρουαρίου 1836... ἐνταῦθα καὶ μόνον εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἱστορικοῦ Μουσείου τὸ πρῶτον ἀναφέρεται τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης αὐτῆς Μητρὸς. Καὶ δὴ πρὸς τὸ τέλος αὐτῆς τὴν ἔλεγον Κ α λ ή.

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπανορθώνομεν ὅτι ἡ ἔρευνα δὲν ἔγινε ἐπιμελής, γιατί διαφορετικὰ θὰ εὑρισκαν τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Γεωργ. Ριζάρη, στὴν ὁποία ἀναφέρει τὸ ὄνομα τῆς πονετικῆς Μάννας του, δημοσιευμένη ἀπὸ ἡμᾶς στὴ σελίδα 902.

Στὴ σελίδα 186 γράφεται: «Ἡ ἔνωσις τῶν ἀποφοίτων τῆς Σχολῆς λογίζεται εὐτυχῆς, διότι ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 125 χρόνων βίου καὶ δράσεως τῆς Σχολῆς, διὰ μᾶς ἐπιμόνου καὶ καρποφόρου ἐρευνῆς ἀπεκάλυψεν τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης καὶ στοργικῆς Μητρὸς τῶν αἰοδίμων κτητόρων τῆς ἱερᾶς ἡμῶν Σχολῆς Μάνθου καὶ Γεωργίου τῶν Ριζαρῶν».

Ἐπανορθώνομεν. Ὅμως προηγήθηκαν στὴν ἀποκάλυψη αὐτὴ ὄλοι. Ἡμεῖς, δταν δημοσιεύσαμε στὴν «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» τοῦ 1961 τὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ τοῦ Γ. Ριζάρη, δὲν ἔθεω-

οήσαμε τον έναν τον μας ευτυχῆ, οὔτε καὶ θριαμβολογήσαμε. Δὲν ὑπῆρχε λόγος γιὰ θρίαμβο, οὔτε καὶ ὑπάρχει. Τὸ ὄνομα τῆς Μάννας τῶν Ριζάρηδων εἶναι γνωστότατο πρὸ 100 καὶ πλέον ἐτῶν. Τὸ ἀναφέρει ἱστορικός συγγραφεὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης.

Ὁ πασίγνωστος ἱστορικός Ἀναστάσιος Γούδας στὸν Τρίτο Τόμο τῶν Παραλλήλων Βίων αὐτοῦ «Πλοῦτος ἢ Ἐμπόριον» 1870 καὶ στὶς σελίδες 41—75 γράφει γιὰ τοὺς Ριζάρηδες. Στὴ σελίδα 41 γράφει: «...ὑπὸ πατρὸς μὲν Ρίζου Μάνθου καλουμένου, μητρὸς δὲ Καλούσιος...» (Καλούσιω δὲ ἵποκοριστ. τοῦ ὀνόματος Κα λ ή .

Ἐπίσης καὶ ὁ Παντελῆς Κοντογιάννης «Ἐθνικοὶ Εὐεργεταί» (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ὀφελίμων Βιβλίων ἀριθ. 94 — 1908) στὴ σελ. 37 γράφει: «...ὁ πατὴρ των ἐκαλεῖτο Ρίζος Μάνθος, ἡ δὲ μήτηρ Καλούσιω...»

Μὲ τὰ λίγα αὐτὰ ἐπανορθώνομεν ἱστορικά τὰ ὅσα γράφθηκαν στὴ μελέτη αὐτὴ ἐσφαλμένως σχετικὰ μὲ τὸ ὄνομα τῆς Μάννας τῶν Ριζάρηδων. Νομίζομε δὲ ὅτι οἱ ἱστορικοὶ ἐρευνηταὶ πρέπει νὰ εἶναι πιὸ προσεκτικοὶ στὶς ξυρενές των, γιὰ ν' ἀποφεύγονται ἀνακρίβειες.

Πολὺ φιλικὰ

Μάνθος Κ. Οἰκονόμου

Βαλτετσίου 47

Ἀθήναι (145)

Ἀθήναι 31 Μαρτίου 1979

ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΒΙΒΛΙΟΥ

Lydia Avloniti: «ΕΝΑ ΛΕΙ-
ΒΑΔΙ ΔΙΑΤΟΝΤΕΣ», ποιήματα, Ἀ-
θήνα 1977

Μία ἀπ' τὶς πιὸ ἀντιπροσωπευτικὲς ποιήτριες μας, ἡ Λυδία Αὐλωνίτη, πού ζεῖ ἀπὸ πολλὰ χρόνια στὸν Καναδᾶ, στὴ συλλογὴ τούτη, μᾶς δίνει μιὰ ὄριμη ὑπαρξιακὴ ἀναφορὰ σ' ἕναν λυρικό τόνο μὲ προεκτάσεις φιλοσοφικῆς ἐποπτείας. Κράση εὐαίσθητη καὶ μουσικὴ, πού διαχέεται σ' ἕνα φάσμα μὲ μεγάλο πνευματικό βάθος, ἀνοίγεται πέρ' ἀπ' τὴν δέσμευση τῆς λέξης. Καί, μὲ τὴν ποιητικὴ μαγεία πού διαποτίζει τὰ σύμβολα τῶν εἰκόνων, φτάνει σὲ κάποια ἀπόσταση μὲ καθαρὴ ἀτμόσφαιρα, ὅπου τὰ διώματα καὶ τὰ ὄνειρα πού δὲν ἔφεραν τοὺς καρπούς τῆς παιδικῆς ἡλικίας ἢ πού, μαζί μὲ τὰ ἔαρινὰ ἄνθη, ἔδεσαν καὶ κίτρινα στάχυα, δίνει τὶς διαστάσεις πού καταξιώνουν τὴν ζωὴ. Ἔτσι, ἡ Λυδία Αὐλωνίτη, κατορθώνει νὰ κρατήσει, ἄνω στὴν προοπτικὴ τῆς φιλοσοφικῆς ἀποτίμησης, τὴν ρέμβη καὶ τὸ λεπτὸ αἶσθημα, πού,

τελικά, ἀποτυπώνεται στοὺς στίχους τῆς μ' ἕναν μουσικό ρυθμὸ πάνω στὴν κλίμακα τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξιακῆς κατάφασης. Γι' αὐτό, ἡ ποίησὴ τῆς ἀνταποκρίνεται στὴν αἴσθηση καὶ στὶς ἀναζητήσεις τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου, πού ἀγγίζει τὰ ὅρια τοῦ νέου οἰκουμενικοῦ χώρου, χωρὶς νὰ χάνει τὴν μνήμη καὶ τὴν σύνδεσὴ του μὲ τὸν τόπο, τὰ χρόνια καὶ τὴν ὁμορφιὰ πού φέρει ἀπ' τὴν πατρίδα. Εἶναι μιὰ θέαση καὶ μιὰ συμμετοχὴ, ἀπ' τὴν δικὴ τῆς ἀφετηρία, πού χωράει ὀλόκληρη τὴν ζωὴ καὶ πού κρατᾶει τὴν φυσιογνωμία καὶ τὴν συνομιλία μὲ τὴν πρωϊνὴ πάχνη στὰ λουλούδια τῆς γενέθλιας γῆς. Ἀκόμα, μέσα σ' αὐτὸ τὸ θερμὸ ὑπόστρωμα, ἡ ποίηση τούτη εὐρύνει τὶς διαθλάσεις, πάνω σὲ μιὰ προοπτικὴ γιομάτη ἀντικατοπτρισμοὺς ἀπὸ δειλινὰ χρώματα, γιὰ νὰ δώσει τὴν ἀλήθεια μὲς' ἀπόνια πρῖσμα ἴριδας τῆς ποιήτριας...

Νωπῶν ἀνέμων θροῖσμα

Ἄκουσα

Τὴν σιωπὴ τῶν δακρῶν

Μέσα στὶς φλέβες μου

.....
 Μιά λειχήνα έσπερινού
 'Ανάμεσα γῆς καὶ οὐρανοῦ
 'Εξασφάλισα.

Ἄ λ κ η Γ ι α ν ν ό π ο υ λ ο υ :
 «ΤΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ», ποιήματα, Ἀθήνα
 1978

Ἡ ἀπρόοπτη στίλβη ἀπ' τὴν αἰχμηρὴ λέξη καὶ τὸ μουσικὸ βάθος ἀπὸ ἓνα ὄνειρο ἰδιότυπης μυθογονίας, πού γίνονται μαγικά σκηνακά καὶ ἀτμόσφαιρα κορεσμένη ἀπὸ μέθη, ἔχουν πάντοτε τὰ ἔργα τοῦ Ἄλκη Γιαννόπουλου (αὐτοῦ τοῦ ρηξικέλευθου πεζογράφου, πού ἔφερε στὰ νεώτερα γράμματά μας νέα ὄραση καὶ νέα αἴσθηση, εὐρύνοντας τὰ παλιὰ σύνορα, γιὰ νὰ ἀναποκριθοῦμε στὸν καινούργιον ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας). Κι' ἐδῶ, ἡ προσπέλαση γίνεται μὲ τὴν δύναμη τῆς λέξης, ἐνῶ ἡ διεύρυνση τῆς κλίμακας γιὰ τὴν ἀντίληψη πέρα ἀπ' τὴν δυναστεία τῆς λογικῆς συνάφτησης, χνοτίζει τὶς ἔννοιες μ' ἓνα λιτὸ ἀπόσταγμα ἀπ' τὴν αἰθεριωμένην ὑγρασία τῆς ὑπαρξιακῆς ἀτμόσφαιρας. Γι' αὐτὸ, ἡ ἀναφορὰ τοῦ Α.Γ. στὴν ἔκταση τῆς περιήγησης, κάτω ἀπ' τὶς ἀντανακλάσεις μᾶς δικῆς ζτου ἔνδοθεν φασματικῆς φωτογένειας, κρατάει τὴν ἔνταση ἀπ' τὴν μοναχικὴ πορεία τοῦ ἀναχωρητῆ καὶ τὴν φιλοσοφικὴ ἐνατένιση ἀπ' τὴν ἀπόσταση ἐνὸς νηφάλιου ποιητῆ. Ἔτσι, μὲ τὰ ποιήματα τοῦτα, ὀλοκληρώνεται ἡ μεγάλη καὶ μοναδικὴ προσφορά, πού τόσο χῶρο ἔχει στὰ σύγχρονα γράμματά μας, δίνοντας ἓναν ἰριδίζοντα ἀπολογισμό, γιομάτον λιτοῦς καὶ ἀνεπιτήδευτους στίχους, πού φέρουν τὴν δόνηση ἐνὸς τόξου τεκνωμένου ἀνάμεσα στὴν ὁρατὴ καὶ τὴν ἀθέατη ὕψη τοῦ ἀνθρώπινου χώρου κρατώντας τὶς διαστάσεις καὶ τοὺς ἀντικατοπτρισμούς πού κάνουν τὸν κόσμον νὰ φαίνεται χωρὶς διαφράγματα.

Εἰδικώτερα, στὰ ποιήματα τοῦτα, ὁ Α. Γ. εἶναι πολὺ προσιτός, δὲν ἰσορροπεῖ πάνω στὶς ἀποχωρήσεις καὶ στὴν ἑλλειπτικὴ

μορφὴ τῆς ἐκφραστικῆς του κατάκτησης, ἀλλὰ γίνεται περισσότερο ἀπολογητικὸς καὶ περιόπου μελαγχολικὸς ὁδοιπόρος, γιὰ νὰ δώσει μὴν ἤρημη ποίηση, ὅπου ἐνυπάρχει ὁ ποιητῆς, ὁ διανοούμενος καὶ ὁ φιλόσοφος.

.....
 Ἐκεῖνοι τῆς καινούργιας συντροφιάς
 μὲ τὰ παλιὰ ἡμίψηλα
 καὶ τὴ γαλάζια τὴ μαῖμον
 τυλίγουνε τὶς λέξεις

Μπρὸς στοὺς ψηλοὺς
 ἀκόρεστους καθρέφτες.

Κ ώ σ τ α Ε. Τ σ ι ρ ό π ο υ λ ο υ :
 «ΟΙ ΑΓΓΕΛΟΙ», ποιήματα, Ἀθήνα
 1977

Μιά ποίηση πού κρατεῖ ἓνα χρησμικὸ ὕφος καὶ πού δίνει στὸ λόγο μιὰ ὄντολογιῆ ἐσχολογία μὲς ἀπὸ ἀκονισμένες λέξεις, μᾶς προσφέρει ὁ Κώστας Τσιρόπουλος στὸ τελευταῖο τοῦτο βιβλίον του. Καὶ φέρνει, στὴν ἐποχὴ τούτῃ τῶν μεγάλων ἀυχμῶν μὲ τὶς μεταλλικὲς κατασκευὲς καὶ τοὺς λωτούς, ἓνα μήνυμα γιὰ ἀνίχνευση, γιὰ κάποιες προσβάσεις νὰ πλησιάσουμε τὶς ἀφετηρίες μὲ τὴν πυρὰ καὶ τὴν ἀναγέννηση. Ἔτσι, ὁ ποιητῆς ἐδῶ πού ἀναγκάζεται νὰ γίνῃ καὶ ὑπαρξιακὸς καὶ μεταφυσικὸς φιλόσοφος γιὰ νὰ ἀγγίξει αὐτὰ τὰ ἀνέφικτα στὴ σκέψη καὶ στὴ γνώση σύνορα, δίνει ἔνταση στὸ λόγο, κάνει τὶς εἰκόνας καὶ τὶς λέξεις αἰχμηρὲς χωρὶς ἐπένδυση. Κι' αὐτὸ ἀφήνει τὴν αἴσθηση ἀπὸ κάποιον ἄλλη μεταξίωση, ἀπὸ κάποια μετεννοιολογικὴ ἀναχώρηση πέρα ἀπ' τὴν ὁρατὴ ἐπιφάνεια τῶν νερῶν, πράγμα πού, καθὼς εἶναι στηριγμένο στὴν ἠθικὴ κατὰξίωση, ἀποτελεῖ ὅπωςδήποτε κι' ἓναν προσανατολισμὸ πορείας. Ἀκόμα, θὰ εἶχε κανεὶς νὰ ἐπισημάνῃ τὴν ἑλλειπτικὴ μετάβαση, τὸν ἀποσταγμένο λόγο καὶ τὴν ἀσφαρτερή, πολλὰς φορές, λείανση τῆς φιλοσοφικῆς ἀναγωγῆς τῆς σκέψης σ' ἓναν χῶρον εὐρύτερης ὑπαρξιακῆς θεώρησης. Καί, γι' αὐτὸ, ἡ ποίηση τοῦ Κ.Τ., πέρα ἀπ' τὴν

ώριμότητα και την πειθαρχία της, έχει και την θέρμη απ' την ψυχική συμμετοχή και την καθαρή ατμόσφαιρα απ' την απόσταση της έποπτείας.

.....
μ' ένα πυραχτωμένο ύψι
όργωνεις πετρωμένη στάχτη

.....
Βγαίνο στην άκρη τ' ουρανού
καί περιμένο.

Ή καρδιά μου έομη φωτιά.

Νίνας Κοκκαλίδου - Ναχι-
μιά: «ΑΓΟΝΗ ΓΡΑΜΜΗ», μυθιστό-
ρημα, Θεσσαλονίκη 1978

Σ' έναν χώρο έντονα γαλβανισμένον απ' την ύποβολή της εικόνας και διαποτισμένον απ' την έκλυση της ποίησης που φέρουν οι λέξεις, ή Νίνα Κοκκαλίδου - Ναχιμιά, δίνει μια δυναμική πεζογραφία που συμβάλλει ούσιαστικά στην ανανέωση. Με την αίσθηση της άμεσότητας, χωρίς την παρεμβολή των λογικών σηηνικών και κάτω απ' την ανταύγεια ενός όνειρικού φάσματος, που δίνει μια αζαθόριστη ύπαρξιακή διάχυση κάποιας λυρικής ατμόσφαιρας, κατορθώνει να κρατήσει την μαγεία του λόγου και να διαστώσει την σύνθεση μ' εκείνο το ρευστό μύθο που άγγιζει σχεδόν άκραία όρια στην έκφραστική δυνατότητα. Έτσι, πετυχαίνει μίαν ανανέωση, έκ των ένδον, που δίνει την ίσορροπία πάνω σε μια ευρύτερη προοπτική, ενώ ανοίγει σχεδόν άπρόοπτες διαστάσεις για ένα όνειρο και για μια φιλοσοφική ένατένιση. Καί, μέσα σ' αυτό το θερμό στρώμα, οι άνθρωποι και τὰ περιστατικά παίρνουν μίαν όντολογική ύπόσταση, χωρίς να αποχωρίζονται απ' την κοινωνική τους καθημερινότητα, χωρίς να χάνουν τὸ χολκό τους βάρος, πράγμα που φέρνει ένα καινούργιο ρεϋμα πνοής και που χρωτίζει τις αντανάκλασεις μ' έναν μουσικό τόνο. Είναι μια ζεύξη που αφήνει κάτι απ' τὸν πυρετό και κάτι απ' την εαρινή δρόσο. Καί, σε μια εποχή, που ή ξήρανση και τὸ σκληρό κέλυφος αποταμεύουν επικίνδυνα την επιστημονική γνώση, αυτή ή προσ-

φορά, που τόσο ανάγκη την έχουν οι νέοι άνθρωποι, αποτελεί πραγματικά μια πολύτιμη κατάκτηση, για την όποία ή διαλεχτή συγγραφέας πρέπει να ξεχωρίζει. Γιατί, ανταποκρίνεται στο αίτημα να δώσουμε στην φωνή μας έναν λόγο που να έχει την αποκαθαρωμένη ποίηση και την τίμα ύραση, για να μπορέσουμε να επιζηήσουμε μέσα στο βαρὺ ήδύποτο της καταναλωτικής κοινωνίας. Γι' αυτό, πιστεύω πως ή πεζογραφία αυτής της ποιότητας, δέν είναι μονάχα ένα δυνατό οίγος, αλλά και μια καινούργια διάνοιξη στα θεωρία μας γράμματα, που εξασφαλίζει στην Νίνα Κοκκαλίδου - Ναχιμιά μια προσωπική θέση.

Ειδικόττερα, ή «Άγωνα Γραμμή», που είναι και τὸ πιο αντιπροσωπευτικό κείμενο απ' τή νπεζογραφία τούτη, συντίθεται από αυτόνομες σηνές, που έχουν άπερίοριστη δυνατότητα έκτασης ως εικόνες, πάνω σ' έναν άξονα ρευστής ή άθέατης γραμμής άνέλιξης του μύθου, κάνοντας έτσι την ζωή με τούς ήρωες και τις συσχετίσεις τους, στην μεταξίωση της καθημερινότητας σ' έναν κύκλο κοινωνικής συνείδησης.

Και, μέσα σ' ένα σχήμα οικογενειακής ατμόσφαιρας, απ' όπου διέρχονται τὰ χρόνια της εφηβείας με τὰ όνειρα για να καταλήξουν στις διαφεύσεις με τὸ πλαστό αντίκρουσμα της συμβατικής παραίτησης, αντικατοπτρίζεται καθαρά τὸ μήνυμα που άναζητάει ὁ άνθρωπος του ταραγμένου τούτου αιώνα μας για ένα νέο μύθο, για μια νέα προία, πέρ' απ' τις φθαρωμένες λέξεις. Τὰ προσόντα αυτά, που τὰ έπισημάναμε και στο προηγούμενο μυθιστόρημα της Νίνας Ναχιμιά «Τηλεφωνικό κέντρο», καθώς και στα θαυμάσια διηγήματά της με την ποιητική διάστρωση, την έλλειπτική σηνογραφία και την άναγωγή στην σφαίρα της άδέσμευτης μεταξίωσης, χαρακτηρίζουν την συγγραφέα της Θεσσαλονίκης, προωθώντας την στην πρώτη γραμμή.

Τίνοϋ Άλασάκη: «ΑΙΘΟΥΣΑ
ΩΔΙΝΩΝ», ποιήματα, Λάρισα 1978

Ή πέμπτη ποιητική συλλογή, μέσα σε

διάστημα μονάχα έντεκα χρόνων, δίνει μιάν εικόνα συνολικής γνωριμίας με την ποίηση του Τίνου Άλασάκη, που ξεχωρίζει για τήν έντονη αίσθηση της υπαρξιακής αγωνίας και για τις άνησυχίες που καταδυναστεύουν τόν σύγχρονον άνθρωπο. Είναι πάντα μιὰ ένδοσκόπηση και μιὰ αιχμηρή φωνή, που φέρνει τόν πυρετό απ' τήν πάσχουσα συνείδηση και που δίνει έντονες εικόνες απ' τήν συνταρακτική τούτη περίοδο με τις μεγάλες υποσχέσεις κάτω απ' τὸ νέφος τῆς πυρηνικής ἐποχῆς. Γι' αὐτό, στοὺς στίχους τοῦ Τ.Α. κρέμεται πάντα κάτι απ' τήν ἀναμονή πρὶν απ' τήν θύελλα, ἔχει μιάν ἀσκητική ὄραση γιὰ τὰ πράγματα και ὀρθώνεται, με ἠθική παρρησία γιὰ νὰ συναγείρει τήν ποιητική συνείδηση ἐνώπιον τῆς ἀλλοτρίωσης που ἔρχεται μαζί με τις ἐπιτεύξεις τοῦ ταραγμένου μας αἰώνα. Καί, πάντα τρυφερός στοῦ βάθος, με ὅλη τήν λυρική του κράση, ἀναγκάζεται νὰ δένει τοὺς στίχους του, πολλές φορές, με τήν σκληρή λέξη τῆς λογικῆς, γιὰ νὰ δυναθῆί νὰ ἐπικοινωνῆσει με τοὺς ἀνθρώπους του, ὄχι μονάχα με τήν φωνή τοῦ ἀνέμου και τήν ὄνειρική εικόνα, ἀλλὰ και με τήν σαφήνεια τῆς σκέψης.

.....
 Κάτω απ' τὰ φανταχτερά χρώματα
 και τὰ ἤχηρά ὀνόματα
 νὰ βροῦμε τὸ ζεστό χορμί σου

Κ ι κ ῆ ς Ζ ἔ ρ θ α: «Η ΦΥΓΗ», μυθιστόρημα, Γιάννινα 1974.

Ἔνα μυθιστόρημα με ζεστή και ρομαντική διάθεση, που δίνει ἕναν τόνο νεανικῆς ὄνειροπόλησης και πάθους γιὰ τήν ἀρκετὰ ἀφυδατωμένη ἐποχή μας, ἔδωσε, πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια ἢ Κικὴ Ζέρβα. Καί, ἐπειδὴ τόσο ἡ τωρινὴ ἀντίληψη, απ' τήν μιὰ μεριά, ὅσο και ὁ ἐνθουσιασμός τῆς συγγραφέως, απ' τήν ἄλλη, δίνουν στοῦ μυθιστόρημα ἕναν χῶρο με ἀρκετὸ εὐδὸς, νομίζουμε πὼς δὲν πρέπει νὰ περάσει ἀπαρατήρητο, ἔστω και με τούτη τήν μικρὴ ἀναφορά. Γιατί, ἐκτὸς απ' τήν ρέμβη και τὸ ἀστικό κλίμα

ἐνὸς ἔρωτα, που διαποτίζει τήν μεγαλύτερη ἔκτασή του, ὑπάρχει τὸ αἶσθημα, ἡ ἀναζητήση γιὰ μιὰ οὐσιαστικὴ καταξίωση τῆς ζωῆς, που, φυσικά, δὲν εἶναι πάντα ἐπιφυτῆ. Προέκυψε γιὰ ἕνα κοίταγμα, κάτω απ' τήν πνοή και τήν ποιητικὴ διάθεση τῆς ἀθέατης ἐκεῖνης καθημερινότητας που, ἐνῶ πιστεύοιμε πὼς ἐξέλιπε, ἐν τούτοις, ἐνεδρεῖται και ἐπηρεάζει τόν κοινωνικό μας βίον. Εἶναι μιὰ διεισδυτικὴ ψαύση, που ἀφήνει μεγάλες ὑποσχέσεις γιὰ τήν ἰκανότητα και τήν ἀτοχὴ τῆς Κικῆς Ζέρβα, ἐφ' ὅσον μάλιστα δώσει περισσότερη κοινωνικὴ ἐμβάθυνση στήν θεματογραφία τῆς.

Ἰ Ἀ λ ἔ κ ο υ Β α σ ι λ ε ῖ ο υ: «ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΚΡΙΤΙΚΗΣ», δοκίμια, Ἄθῆνα 1976

Ἄπο κοντινὴ ἀπόσταση, που προσφέρει τήν δυνατότητα γιὰ μιὰ θεώρηση κρατημένη στήν κλίμακα τῆς προσωπικῆς εὐθύνης, ὁ Ἄλέκος Βασιλείου, που τόσα προσφέρει στήν κριτικὴ παρουσίαση και ἀξιολόγηση τῆς σύγχρονης βιβλιοκρισίας, μᾶς δίνει τώρα δώδεκα σύντομα δοκίμια πάνω στήν γενικώτερη πνευματικὴ ζωὴ, σ' ἕναν εὐρύτερο χῶρο ἐποπτείας και ἀναφορᾶς. Ἔτσι, ἀπο προωθημένες ἀφετηρίες, γίνεται ἡ πρόσβαση γιὰ τις ἐπισημάνσεις, γιὰ τις ψεύσεις κάτω ἀπὸ ἕνα πολυεδρὸν πρίσμα και ἐξετάζονται, σὲ μιὰ προοπτικὴ ἐλευθέρης και νηφάλιας σκέψης, αὐτὰ τὰ τόσο δύσκολα θέματα, που καλύπτουν τόν χῶρο τῆς βασικῆς ὑποδομῆς γιὰ τις ἀναζητήσεις και γιὰ τήν φιλοσοφικὴ θέαση τῆς ἀνθρώπινης πορείας απ' τήν σκοπιὰ ἐνὸς διανοουμένου. Καί, στήν ἐποχὴ τούτη με τις μεταλλικὲς κατασκευές, τις οὐδέτερες ἐκτάσεις στήν κουλτούρα και τήν ἐκκόλαψη μιᾶς οἰκουμενικῆς συνείδησης, ὁ προβληματισμός και ἡ ἀνάπτυξη τῆς κριτικῆς θέσης πάνω σ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, ἀναποκρίνονται σ' ἕνα αἶτημα πρωταρχικῆς σημασίας. Γιατί, ἐκτὸς απ' τήν αὐτοπαγίδευση στήν μέθη τῆς δυνάμης που ἔ-

φερε ή μηχανή και στην άπελευθέρωση ασύλληπτων δυνάμεων που έδωσε ή επίσημη γνώση, ό νέος άνθρωπος πάσχει για να μην μείνει στο σύμπαν μονάχα με την δική του μηδαμινότητα, αγωνίζεται για ένα όνειρο και για έναν μύθο, που θα καταξίωνε όντολογικά την ίδια του την ζωή. Καί, γι' αυτό, ή εργασία του Α.Β. άποτελεί ουσιαστική συμβολή στην προσπάθεια να πλησιάσουμε την πνευματική ζωή, χωρίς δαιδαλώδεις διαδρομές και σχοινοβασίες, έτσι που να έχουμε όρατες τις διαστάσεις και τις προεκτάσεις της. 'Ακόμα, πρέπει να υπογραμμίσουμε την διάχυτη ποίηση στο λόγο του συγγραφέα, την ζυγισμένη οικονομία και την ενέργεια στην ανάπτυξη των απόψεών του, πράγμα που, κοντά στ' άλλα, κάνουν περισσότερο άξιόλογο τό βιβλίο του.

Παναγιώτη Κατσιλέρου:
«ΣΤΑΣΗ ΜΑΥΡΟΜΑΘ», μυθιστόρημα, Βόλος 1974 και «ΟΙ ΜΑΥΡΑΓΟΡΙΤΕΣ» νουβέλλα, Βόλος 1976

'Ένας άπ' τούς άξιόλογους πεζογράφους, που ξεχωρίζει για την δύναμη της ρεαλιστικής περιγραφής, για την διάχυση της συναισθηματικής θέσης και για την έντονη άτμόσφαιρα των εικόνων, ό Παναγιώτης Κατσιλέρος, με τα δυο παραπάνω βιβλία του, παίρνει μιá ξεχωριστή θέση στα σύγχρονα γραμματά μας. Γιατί, έκτός άπ' την άμεσότητα της αίσθησης και την καθαότητα της ύμησης, ό συγγραφέας αυτός διαθέτει και την γνησιότητα της προσωπικής συμμετοχής, ενώ μπορεί να λέγει, ακόμα και στις εξάρσεις των λυρικών άπορρώσεων, την ίσοροπία των λέξεων. Καί, χωρίς καμιά εκζήτηση, αναδύεται άπ' τις φράσεις του ή άδρή φυσιογνωμία και ή ύπαρξιακή καταβολή των ήρώων του, πράγμα που αφήνει πολύ μεγάλα περιθώρια για την ανάδειξή του στον δύσκολο τοίτον τομέα της σύγχρονης πεζογραφίας. Με τα δυο παραπάνω έργα του, ό Παναγιώτης Κατσιλέρος εισφέρει στην σύγχρονη γραμματεία

μας ένα ρίγος και μιá δόνηση άπό την τραγωδία της μικρασιατικής καταστροφής («Στάση Μαυρομάτη») και μιá εικόνα με πολύ βάθος και κορυμμένη εύαισθησία άπ' την συνταρακτική επίσης περίοδο της κατοχής («Οί μαυραγορίτες»), όπου ή ανθρώπινη ύπαρξη, πέρ' άπ' τις δεδομένες διαστάσεις, παίρνει μιάν άνυποψίαστη όντότητα με την ψυχική της καταξίωση. 'Ένα άκόμα κεφάλαιο της έπαρχίας.

D. K o k k i n o s: «LA TERRA E L'ACQUA» (Tradurre da F. Mastroianni), 1978

Μιλώντας γι' αυτό τον έλληνα ποιητή θα μπορούσε να ειπεί κανείς, ότι άπό χρόνια πραγματοποιεί τό δικό του έργο και έχει δοθεί με άφοσίωση στο δικό του ρόλο εκεί στα Γιάννενα, έτσι ακριβώς που κάνουν και μερικοί δικοί μας ποιητές, που έχουν τάξει σαν σκοπό τους να φέρουν κάτι καινούργιο στη Σικελική έπαρχία.

'Ο Δημοσθένης Κόκκινος που γεννήθηκε τό 1926, είναι πεζογράφος, ποιητής, θεατρικός συγγραφέας, κριτικός, δοκιμιογράφος και ζωγράφος, είναι εκδότης και διευθυντής της 'Επιθεώρησης «'Ηπειρωτική 'Εστία» και γενικά όπως έχει γραφεί «άποτελεί ένα μεγάλο κεφάλαιο της Κουλτούρας για την 'Ελληνική έπαρχία».

Με συνεργάτες τούς καλύτερους πνευματικούς ανθρώπους των Γιαννίνων, μεταξύ των οποίων ό 'Αρσένης Γεροντικός, ό Τάκης Σιωμόπουλος, ό Νίκος Τέντας και ό Κώστας Φωτόπουλος, έχει κατορθώσει άπό τα Γιάννενα, μιá μικρή πολιτεία που μοιάζει στον πληθυσμό τη δική μας Mazara del Vallo, να άξιοποιήσει τις πιό ζωντανές έκφραστικές δυνάμεις του τόπου του και άκόμη ν' άνοίξει διάλογο με τις πιό σημαντικές φωνές άλλων λαών, ενώ οι στίχοι του έχουν μεταφρασθεί σε πολλές εύρωπαϊκές γλώσσες.

Την εξήγηση για τό έργο αυτό, μάς τη δίνει ό συγγραφέας Raul Maria De Angelis, που μου έλεγε πρόσφατα στη

Ρώμη, πώς δηλαδή στην έπαρχία είναι πρόσφορο τὸ κλίμα νὰ ἀφυπνίζεται ὁ πνευματικὸς ζήλος, ἐκεῖ μπορεῖ ἀκόμα νὰ αὐτοσυγκεντρώνεται κανεὶς, νὰ ἀφοσιώνεται στὸ πνευματικὸ ἔργο, νὰ μελετᾷ, τέλος νὰ θρίσκει τὸν ἑαυτό του· καὶ πόσο διαφορετικὴ εἶναι ἡ ζωὴ στὶς μεγαλοπόλεις διασπασμένη, ταλαιπωρημένη μὲ τὸ αἶσθημα συχνὰ τῆς ἀποξένωσης καὶ τῆς περιθωριακότητας, ὅπου ἡ καθημερινὴ ρουτίνα καὶ ἡ τρομερὴ κίνηση προκαλοῦν, ὄχι σπάνια, τὴν ἀπώλεια μιᾶς γνήσιας πνευματικῆς καὶ ἀνθρώπινης ταυτότητας. Ἔχει βέβαια καὶ ἡ έπαρχία τὶς δυσκολίες της, γιτὶ ὄντας μακριὰ ἀπὸ τοὺς κεντρικοὺς ἐκδοτικοὺς οἴκους καὶ ἀπὸ τὶς αἴθουσες ἀπὸ ὅπου κατευθύνεται καὶ ἀπὸ δύναμη προβολῆς, δίκαια ἢ ἀδίκαια, πού ἀσκείται ἀπὸ τὸ κέντρο, ὅμως ἀποφεύγει τοὺς πιὸ πάνω κινδύνους.

Αὐτὸ τὸν πρόλογο θέλησα νὰ κάνω, προτοῦ μῶδ ἡ θεματικὴ τοῦ ποιητικοῦ βιβλίου τοῦ Δημοσθ. Κόκκινου («Ἡ γῆ καὶ τὸ νερό». Γιάννινα 1978, σελ. 55) πού μετάφρασε ὁ Felico Mastroianni, νεοελληνιστῆς μεταξὺ τῶν πιὸ προσεχτικῶν καὶ πού ἀγαποῦν τὴ νέα ἑλληνικὴ ποίηση.

Στοῦ Κόκκινου τὴν ποίηση, ὅπως ἔχω τονίσει στὸν πρόλόγο μου, καὶ πάλι ὀφείλω νὰ ὑπογραμμίσω, ἡ μεγαλύτερη ἀξία της προέρχεται εἰδικότερα ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ κινεῖται μέσα στὰ χρώματα τῆς γῆς του, καὶ τοῦ τοπίου του καὶ ἀφοῦ συχνὰ γῆ καὶ τοπίο ἔχουν γίνεῖ ἓνα μὲ τὴν ψυχὴ του καὶ ἔχουν βιωθεῖ, δημιουργοῦν πιὰ τὸ ἐσωτερικὸ ἀνθρώπινο καὶ ψυχικὸ τοπίο.

Νοιώθει ἀμέσως κανεὶς σ' αὐτοὺς τοὺς στίχους, μὲ τὸν ἀπλὸ καὶ κουβεντιαστὸ τόνο, ὅτι τὸ δυνατό αἶσθημα ἀπλώνεται πρὸς τὶς ὑποβλητικὲς καὶ συγκινητικὲς εἰκόνες, ὅπου κυριαρχεῖ μιὰ ἀτμόσφαιρα μελαγχολικῆς γλυκύτητας, εὐγένειας καὶ ἑλληνικότητας, ὅπως ἔχει γράψει ὁ Πέτρος Γλέζος: ἓνας τόνος, καθὼς ἔχει παρατηρήσει ὁ Mastroianni στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου, πού εἶναι γαλήνιος καὶ ἡρεμος καὶ σὲ τόσο ὕψηλὰ θέματα πού ἀντιμετωπίζει ὁ Κόκκινος: ἓνα ἔργο πού πρῶτα

θεωρεῖται ἀνθρώπινο καὶ ὕστερα λογοτεχνικό, δηλαδή θέλω νὰ εἰπῶ ὅτι παρατηρεῖ καὶ στοχαζέται πάνω στὰ ἀνθρώπινα πράγματα.

Στὴν πρόσφατὴ ἐπίσκεψή του στὴ Σικελία, μοῦ ἔλεγε ὁ Φοῖβος Δέλφης — καὶ μοῦ φαίνεται δίκαιο αὐτὸ νὰ τὸ ὑπογραμμίσω — ὅτι στὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπάρχει μόνο ὁ Σεφέρης, ὁ Ἐλύτης καὶ ὁ Ρίτσος, ποιητῆς ἄξιοι μεγάλου σεβασμοῦ, ἀλλὰ ἐργάζονται καὶ ἄλλοι ποιητῆς καὶ συγγραφεῖς ἄξιοι εἰδικῆς προσοχῆς, οἱ ὁποῖοι ἂν καὶ διατηροῦν ἀναλλοίωτὴ τὴν ἰθαγένεια τῶν χαρακτήρων τους δηλαδή τὴν ἑλληνικότητά τους, εἶναι ἐν τούτοις ἀνοιχτοὶ στὶς πιὸ πλατιεὲς ἐμπειρίες τῆς εὐρωπαϊκῆς κουλτούρας, ὅπως παρατήρησε ὁ ἀξιόλογος καὶ προσεχτικὸς Σικελὸς νεοελληνιστῆς, ὁ Vincenzo Mascaro, τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1977, στὴ Mazara del Vallo χρόνια πραγματοποιεῖ τὸ δικό του ἔργο κατὰ τὴν πορεία τῶν συζητήσεων τῆς πρώτης Συνάντησης μὲ τοὺς λαοὺς τῆς Μεσογείου, τῆς ἀφιερωμένης στοὺς ἔλληνες ποιητῆς.

Τώρα ὁ Κόκκινος, ἂν καὶ εἶναι δύσκολος ὁ παραλληλισμὸς τοῦ πνευματικοῦ του ἔργου, ὁμοιάζει στὴν ποιήσή του μὲ κάτι ἀπὸ τὸν Σικελικὸ ἔλεγειασμό, μὲ κάποιον στοχαστικὴν ἀλλὰ λυρικὰ μετασχηματισμένη περιπάθεια, ὅπως ἐκλύεται στὸ συζυγικὸ ἀπόλογο, στὴ μορφή τῆς συνομιλίας, στὸ μόνολογο, στὸν ψαλμὸ καὶ στὸ ἐπιστολικὸ ὕφος.

Γιὰ μερικὰ ἀπ' αὐτὰ τὰ εἶδη τῆς ἐκφραστικότητας τὸν θρίσκω νὰ ὁμοιάζει πολὺ μὲ τὸ Sanlo Cali, τὸ Σικελὸ ποιητὴ τῆς *lingua glossa* καὶ ἀκόμα πρέπει νὰ τὸ εἰπῶ ὅτι θρίσκω σὲ πολλὰ νὰ ὁμοιάζουμε, παρ' ὅλο πού ὁ Κόκκινος δὲ διαθέτει τὴν ἐπιθετικὴν στάση τῶν ποιητῶν τοῦ *Anti-gruppo*, στὴν πολὺ εὐδιάκριτὴ τάση τῆς γλωσσικῆς ἰδιομορφίας καὶ στὴν ὀλόψυχη διάθεση νὰ ἐκφράσει τὸ λαϊκὸ αἶσθημα. Κάτω ἀπὸ αὐτὸ τὸ προφίλ μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ἓνας ἐπώνυμος ποιητῆς πού δίνει δική του φωνὴ καὶ ὄνομα, ἐνώνοντας μὲ ρυθμὸ καὶ ἐξέλιξη χορικοῦ τὴν αἴσθηση τῆς Γῆς καὶ τὴν παρουσία τῆς Κοινότητας.

Ἐχει εἰπωθεῖ ἀπὸ τὸν Μ. Πετρόχειλο, ὅτι ἡ τέχνη τοῦ Κόκκινου εἶναι μιὰ τέχνη ποῦ δίνει ζωὴ σὲ μιὰ γνήσια ποίηση καὶ σοβαρή, ὕστερα ἀπὸ δυὸ παγκόσμιους πολέμους. Ἴσως μετὰ ἀπὸ τῆς μεγάλης κοινωνικῆς ἀναστατώσεως καὶ οἱ πόλεμοι ἀνήκουν σ' αὐτὴ τὴν κατηγορία τῶν γεγονότων ποῦ ἐπιχειροῦν ν' ἀλλάξουν, ν' ἀσχημίσουν καὶ νὰ ἀλλοιώσουν τὰ χαρακτηριστικὰ ὀλόκληρων λαῶν — οἱ ἄνθρωποι ξαναβρίσκουν τὴ φυσιογνωμία τους μὲ τὴ δωρεὰ τῶν ποιητῶν οἱ ὅποιοι ἀφυπνίζουν τὴν ἐπανάληψη τῆς ζωῆς ἢ τὸ ὀλιγότερο, δεῖχνουν καὶ ἐρμηνεύουν μὲ τὴ στάση τους καὶ μὲ τὴν πνοὴ τῆς ἀγάπης τους κάθε δικαιολογημένη πορεία γιὰ μιὰ καινούργια νίκη. Εἶναι ἡ νίκη τοῦ αἰσθήματος ἐναντία στὴν ἀγριότητα, ἡ ζωὴ ποῦ ἀρνεῖται τὸ θάνατο, αὐτὸν τὸν ἀφύσικο θάνατο ποῦ ἀνήκει μόνο στὴ σφαῖρα τῆς παράλογης τρέλας, ἐκεῖνης τῆς παράφρονης δυνάμεις ποῦ καταπιέζει κάθε ἀπλὸ καὶ φυσικὸ λογισμό, τὴν οὐσιαστικὴ ἀγάπη, τὴν ἴδια τὴν ἀξιοπρέπεια τῆς ὑπαρξης. Οἱ ποιητῆς — μετὰ τὸν πόλεμο — προσπαθοῦν νὰ ἐξορκίσουν τὸ κακὸ καὶ τὴν καταστροφή, διακατέχονται ἀπὸ σφοδρὴ ἐπιθυμία ν' ἀπολυτρώσουν τὴν ὑπαρξη ποῦ βαρβαρώθηκε, νὰ ξαναφέρουν στὴν φυσικὴ τῆς πληρητητα καὶ νὰ μὴν ἐκφράζουν μόνο τὴν αὐθόρμητη ἀντίδραση ἐκείνου ποῦ δὲν θέλει νὰ ὑποφέρει τὸ μαστίγιο τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν βασανισμῶν. Γενικὰ ἡ ἀνθρωπότητα, δοκιμασμένη ἀπὸ τὴ βία καὶ τὴ βαρβαρότητα, προσπαθεῖ νὰ ἀποχτήσῃ καὶ πάλι ὅ,τι καλὸ ἔχασε. Σ' αὐτὸ τὸν ἀγῶνα τῆς ἐπανάκτησης, ἀνήκει στοὺς ποιητῆς ἴσως ἓνας πρωταρχικὸς ρόλος. Πιστεύω ὅτι ὁ Κόκκινος ἀνήκει στὸ ρεῦμα αὐτῆς τῆς ποίησης ποῦ διεκδικεῖ νὰ κερδίσει ὅ,τι ἀνθρώπινο χάθηκε. Μὰ δὲν ἀρκεῖ.

Πρέπει, ἀκόμη νὰ εἰπούμε — χωρὶς μ' αὐτὸ νὰ θέλουμε νὰ ξανανάψῃ ἡ τοπικιστικὴ πολεμικὴ ἢ ξεπερασμένη πιά τουλάχιστο στὴν Ἰταλία — ὅτι ὁ Κόκκινος εἶναι ποιητῆς τῶν αἰσθημάτων, ποιητῆς τῆς ἐπαρχίας καὶ αὐτὸ τὸν τιμᾶει ἰδιαίτερα, γιὰτὶ δεῖχνει ὅτι ἡ ἀγάπη του γιὰ κάθε μορφή τῆς ζωῆς δὲν ἔχει ἀνα-

τραπεῖ οὔτε ἔχει νοθευτεῖ ἀπὸ τὴ δηλητηριώδη ἐκροή καὶ τὴν ταραχὴ τῆς πόλης ποῦ σκοτώνει τὰ αἰσθήματα, θρέφοντάς τα μὲ τὴ σήψη μέρα τὴν ἡμέρα. Δὲν ξέρω ἂν στὴν Ἑλλάδα σήμερα συμβαίνει αὐτὸ ποῦ εἶναι ἐξακριβωμένο στὴν Ἰταλία, ὅπου οἱ δυνάμεις τοῦ κακοῦ ἔχουν ὁμοφωνήσει νὰ δεθλωώσουν καὶ νὰ ἀποστραγγίσουν τὸ αἷμα ἀπὸ τὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων, ποῦ εἶναι ἀκόμα ἀπλοὶ καὶ ἀκέραιοι.

Εἶναι αὐτὴ ἡ πίστη στὴ φύση καὶ στὴ ζωὴ ποῦ ἔχει χαρίσει τὴν ἔμπνευση στὸν Κόκκينو γιὰ νὰ δώσει τὶς ωραιότατες, τὶς ἀλησμόνητες σελίδες, τὶς ἀφιερωμένες στὴν Ἰωάννα «στὸ συζυγικὸ ἄσμα»:

«Ὅρθια μὲ τὴν ὕδρια στὸν ὄμο ἤοθες, γυναῖκα σύντροφε, Ἰωάννα, στὴν αὐχμηρὴν ἔρημο σείουσα τὴ γύρη τῶν ἀνθέων στὰ πεῦζα καὶ τὰ ρεῖκια...».

Ἀλλὰ ἡ Ἰωάννα δὲν εἶναι μόνο ἡ γυναῖκα τοῦ ποιητῆ· ἡ ἀπολογητικὴ φύση, μὲ μιὰ γεύση σχεδὸν βιβλικὴ τῆς ἐξιδανικευμένης μορφῆς, ἀποκτᾷ ἐδῶ μιὰ διάσταση ποῦ δὲν φοβάμαι νὰ τὴν προσδιορῶ πὼς παίρνει τὴ μορφή ἐμβλήματος καὶ παγκοσμιοῦτητας:

«Δὲν ξέρω ἂν ἄλλοι — ἔχει πεῖ ὁ Γιάννης Καραλῆς — μὲ τόση τιμὴ καὶ τόσο βαθύτατα, ἔχουν γράψῃ ἕναν ὕμνο στὴ γυναῖκα τους, στὴ γυναῖκα τῆς κοινῆς τους πορείας καὶ τῆς κοινῆς στέγης, στὴ μητέρα τῶν παιδιῶν τους».

Στοὺς στίχους ποῦ ἀκολουθοῦν (ὁ *Ma-stroioanni* πιστεύουμε δὲν τοὺς ἔχει ἀπλῶς μεταγλωττίσει ἀλλὰ οὐσιαστικὰ τοὺς ἔχει μεταδώσει στὴν ξένη γλῶσσα, δίνοντας σ' αὐτοὺς τὴν ἀνάλαφρη σωματικότητά τους) ὑπάρχει ἡ μνήμη τοῦ φοβεροῦ πολέμου ποῦ γυρνᾷ στὴ σκέψη τοῦ ποιητῆ μὲ πικρία καὶ λύπη· ὁ πόλεμος ποῦ ἔχει λεηλατήσει καὶ ἔχει πληγώσει, μὰ δὲν ἔχει σθῆσει στὸν ποιητῆ τὸν πόθο τῆς ζωῆς καὶ τῆς ἀγάπης γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὸ ἀντίθετο τὴν ἔχει περισσότερο βαθύ-

«Ταξιδήψαμε σάν αποδημητιά
γιὰ ἕναν ἴλιο πὸν δὲν ζεσταίνει τὴ γῆ μὰς
περιμένοντας πότε θ' ἀνθίσουν οἱ ῥίγανες
στὴν ἄδεια μὰς χούφτα...».

ἢ ἀκόμη:

«Πάλι τὸ σύννεφο μὲ τὴν τέφρα
θὰ ἔρθει νὰ καθίσει σιγὰ - σιγὰ
πάνω στοὺς τοίχους καὶ στοὺς καθρέφτες
τῆς χαρούμενης πολιτείας
μὲ τὶς ἄδειες καρέκλες καὶ τοὺς πελαργούς.
Τότε, νὰ προσέξουμε
τὰ παιδιά καὶ τοὺς ποιητὲς
πὸν θέλουν νὰ χαλάσουν τὴν τάξη τῆς γῆς
μὲ τὸ γέλιο καὶ τὶς λέξεις
καὶ νὰ δώσουμε ὄνειρα στοὺς φτωχοὺς
γιὰ ψομί».

Ἡ ὄλη ἡ ποίηση τοῦ Κόκκινου διαποτί-
ζεται ἀπὸ τὴ φρικίαση πὸν ἔχουν χαρά-
ξει οἱ πληγῆδες τοῦ πολέμου καὶ ὅλοι τοῦ
οἱ στίχοι χωρὶς ν' ἀφήσουμε κανένα, εἴ-
ναι ὁμορφοί, γιατί ξεχειλίζουν ἀπὸ ἔλεος
γιὰ «τοὺς νεκροὺς συντρόφους» καὶ γι'
αὐτὸν ἀκόμα τὸν θηριώδη ναζίστα:

«Τὸν θημάσαι - εἶταν τότε ξανθὸς καὶ λε-
πτός
πὸ ὑδὲν δάκρυσαν τὰ στεγνά του μάτια
μπρὸς στίς ἀγχόνες μὰς ἐκείνη τὴν αὐγή;»

Ἐπὶ ἔτι ἀκόμα σ' αὐτὸν τὸν ποιητὴ ὁ
θρήνος, ὁ ἀσώπαστος θρήνος γιὰ ὅ,τι κα-
λὸ χάθηκε, γιὰ τὴν ἀσωτεμένη ζωὴ καὶ
γιὰ ὅλη τὴν ἀνθρωπότητα κι ἀκόμη ἡ πί-
στη στὸ Θεὸ τοῦ Καλοῦ, σ' ἕνα βαθὺ αἴ-
σθημα χριστιανικῆς ζωῆς· τέλος, ἡ ὑπεν-
θύμιση τῆς ὑπερφάνειας γιὰ τὴ φυλὴ
του καὶ τὴν ἱστορία της, ἐκφρασμένη κα-
τὰ τρόπο φυσικὸ καὶ δικαιολογημένο:

«Ξέρω πὼς μὰς ἔμειναν οἱ ἀρχαῖες κολῶνες
τὰ ψηφίσματα τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων
κι οἱ ἀνθισμένες πιπεριές
γιὰ τὴν ὀδοποιία».

Στὴ σκηνὴ αὐτῆς τῆς ποίησης τὸ πε-
ρισσότερο μνημονικῆς ἀλλὰ ξαναβιωμέ-
νης μέσα σὲ πλαίσια βάρους ὑπαρξιακοῦ

καὶ πλαστικῆς δραματικότητας, ἡ ἀντί-
δραση ἐναντίον τοῦ Κακοῦ δὲ γίνεται μί-
σος ἀλλὰ προσευχή.

«Ἐλα Κύριε μὲ τὸν ἀκάνθινο στέφανο
ν' ἀπλώσεις τὸ χέρι σου
στὸν κόρφο τῶν ἀδερφῶν πὸν καρτεροῦν.
...«χωρὶς τὴν παρουσία Σου
εἴμαστε μονάχα ἕνα ὄνομα κενὸ
πὸν χρειάζεται σύμβολα καὶ λέξεις
γιὰ νὰ πάρει τὴ δυναμὴ νὰ χτίζει
πύργους καὶ πολιτείες πάνω στὴν ἄμμο.
...«Τώρα, ἔλα, Κύριε,
πὸν ὁ Μάρτιν Λούθηρος Κίνγκ ἔρχεται
νὰ θωπεύσει τὰ πεινασμένα παιδιά τῆς Μπι-
(ἄφρας
φορώντας ἕνα ματωμένον ἐπίδεσμο στὸ κε-
(φάλι».

Τὸ βιβλίον κλείνει μὲ μιὰ σειρὰ ἀπὸ ἐ-
λεγείες, ἀφιερωμένες σὲ μορφές τοῦ τό-
που του πὸν χάθηκαν. Κι' ἐδῶ κινεῖ τὴν
καρδιά του καὶ τὴν πέννα αὐτοῦ τοῦ ποι-
ητῆ τὸ αἶσθημα τῆς ἀγάπης, θέλει νὰ
γεμίσει τὸ κενό, πὸν ἀφήνει ἡ ἀπουσία
τους στὴν ψυχὴ του καὶ νὰ κάνει νὰ ξα-
νανθίσει ἡ ἄγονη καὶ κατάξερη γῆ.

Κι' ἔτσι τοῦτος ὁ ποιητῆς, στὴ μα-
κριά του, ποιητικῆ του περιπλάνηση φέρ-
νοντας στὴ μνήμη του τὶς παπαρούνες, τὰ
χομόμηλα, τὶς ἐλιές, τὰ κέδρα, τὰ δέντρα,
τὰ λουλούδια τῆς γῆς του, πετυχαίνει νὰ
πραῦνει τὴ λύπη τὴ δική του καὶ τῶν
ἄλλων. Κι' ἀκόμα, ἐκφράζοντας τὴ συμπό-
νοια καὶ τὴν ἀλληλεγγύη πρὸς τοὺς ἀδύ-
νατους, τοὺς φτωχοὺς καὶ τοὺς ἐγκατα-
λειμμένους καὶ ἐνθουσιούμενος μερικὸς
φτωχοὺς νεκροὺς τοῦ τόπου του, μὲ τὸ νὰ
τοὺς δίνει τὸ σῶμα τους καὶ τὴ φωνή
τους, μὰς δίνει τὴ φωνὴ τοῦ δικοῦ του
αἰσθήματος, θέλοντας ἔτσι νὰ ἐξορκήσει
τὸ θάνατο καὶ τὴ λύπη:

«Μπάρμπα Μήτσιο πὸν ἔρχεσαι καὶ φεύγεις
ἀντάμα μὲ τὴν αὐγὴ καὶ τὸ νύχτωμα
δίπλα ἀπ' τὴ μισάνοιχτη πρτα
τὴν ὄρα πὸν κάθεται ἡ ἐρημιά στὸ ξύλινο
(μαγαζὶ σου».

Ἐνας ποιητῆς τῆς καλωσύνης λοιπὸν

καί τοῦ αἰσθήματος· αὐτοῦ τοῦ αἰσθήματος καί αὐτῆς τῆς καλωσύνης πού κατά τρόπο οὐσιαστικό κάνουν τὸ Δημ. Κόκκινο, ὅπως ἔχει ἤδη γραφεῖ, ἕνα συγγραφέα ἀρκετὰ δυνατὸ. Γιατὶ πιστεύω γενικά, ὅτι μᾶς χρειάζεται πολλή δύναμη γιὰ ν' ἀγαπήσουμε τὴ ζωὴ, νὰ τῆς καταλάβουμε τὰ δράματα, νὰ τῆς ξαναῤῥάξουμε τὸ κομμένο νῆμα τῆς ὁμορφιάς τῆς. Καί πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση τὸν Κόκκινο μού φαίνεται πῶς τὸν μαρτυροῦν ἡ ἱστορία του καί οἱ ἐσωτερικοὶ του μόχθοι καί ἀκόμη πιστεύω ὅτι πρέπει νὰ εἰπῶ, ὅτι ἡ ποίησή του εἶναι προρισμένη νὰ χαράχθει στὴν ἱστορία.

ROLANDO CERTA

(μετάφρ. Κώστα Ν. Νικολαΐδη)

Σ τ ε φ α ν ἱ α ς Κ α λ ο Ὑ: «ΑΝΤΙ-ΦΑΣΗ», ποιητικὴ συλλογή, Ἀθήνα 1970

Ἄλλα ὀκτὼ βιβλία — ἕξη ποιητικά καὶ δύο μὲ πεζὰ — ἔχει στὸ ἐνεργητικὸ τῆς, ἀπὸ τὸ 1954 ὡς τώρα ἡ Στεφανία Καλοῦ. Μιὰ παρουσία ἐκλεκτή, ἐγγενεζική, μὲ ἰδιαίτερη εὐαισθησία στὸ σύγχρονο πνευματικὸ χῶρο. Γνωστή ἡ λυρική ποιότητα καὶ στοχαστική ὀριμότητα τῆς ποίησής τῆς. Ἐπιγραμματικός, φωτεινός, στέρεος ὁ στίχος τῆς, βαθύτατα ἀνθρώπινος, δὲν παρασύρεται σ' ἀκροβατισμούς κι' ἀμφίβολες σκοτεινὲς ἔννοιες. Πλάθει σοφὰ τὸ στίχο τῆς, κι ἡ ἀφαίρεση γίνεται ἔπειτα ἀπὸ ἐσωτερικὴ διεργασία, κι ἀποκρυστάλλωση τῆς οὐσίας, σὲ λιτὴ ἐκφραστικὴ ἀπόδοση.

«Μὴ ζητᾶς τὸν Θεὸ χάρις ἀπὸ σένα / — Ἡ Βασιλεία Του ἐντὸς ἡμῶν ἐστὶ — / Ὁμοως εὐπρέπισε τὸν τόπο τῆς καρδιάς σου / νὰ τὴν δεχτεῖ...».

Τὸ βιβλίο χωρίζεται σὲ δύο μέρη. Στὸ πρῶτο μὲ τὸ λυρικό καὶ στὸ δεύτερο μὲ τὸ σατιρικό στοιχείο, ἔντονα καὶ δηκτικά, ἡ ἀπεικόνιση τῶν ἀντιθέσεων τοῦ καιροῦ μας ἐπιδιώκεται, κι εὐστοχα ἐπιτυγχάνεται. «Πολλοὶ εἶναι οἱ στάνορωτές στὴ χώρα / κι ἕνας Χριστὸς στοὺς ἄνομους καιροὺς...».

Κι' ἕνα δεῖγμα ἀπὸ τὸ Β' μέρος «Δοκιμὴ σὲ σάτιρα». «...Δώστε καὶ σῶστε, λίγο αἷμα, μιὰ ζωὴ / . Καὶ μεις μὲ τὸ τουλοῦμι τὸ σκορπᾶμε / ...». Μιὰ ποίηση μὲ ἠθικὲς ἀξίες, αὐτὲς πού καταπατοῦνται χωρὶς ντροπὴ. Τελειώνω μὲ τὸ συγκινητικὸ ποίημα, γραμμένο γιὰ τὴν Κύπρο.

ΕΝΟΣ ΛΕΠΤΟΥ ΣΙΓΗ

«Ἐνὸς λεπτοῦ σιγῆ».

Γιατί;

Ἐνὸς λεπτοῦ κραυγῆ!

Ν' ἀκούσει Οὐρανὸς καὶ Γῆ,

τὰ σύμπαντα, ἡ κρίση,

τὴν οἰμωγῆ!

Οἱ τάφοι ἔχουν σιωπῆ.

«Φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Θεοῦ».

Μιὰ ἰαχὴ ν' ἀστράφει στὸν αἰθέρα.

Ἐνα νησί βουλιάζει στὸ χαμό... .

κεῖ πέρα!... .

Κ Ὑ π ρ ο υ Χ ρ υ σ ἄ ν θ η: «ΠΕΡΑ ΑΠ' ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ Ο ΗΛΙΟΣ», ὀδοιπορικό - ποίηση, Λευκωσία. «ΤΟ ΦΥΛΑΚΙΟ Χ» «Γραμμὴ Θανάτου», διηγήματα, Λευκωσία, Κύπρος 1979.

Στὴν πρώτη σειρὰ τῆς Κυπριακῆς λογοτεχνίας στέκεται ὁ συγγραφέας τῶν δύο αὐτῶν πρόσφατων ἐκδόσεων, μὲ γενικὴ ἀναγνώριση καὶ πανελλήνια καθιέρωση.

Θὰ κομίζαμε γλαύκα εἰς Ἀθήνας, ἂν θέλαμε νὰ ποῦμε γιὰ τὴ συγγραφικὴ ἀπόδοση καὶ τὴν πνευματικὴ προσφορὰ τοῦ Κύπρου Χρυσάνθη, πού χρόνια τώρα γεμίζει τὸν πνευματικὸ χῶρο, μὲ τὴ δυναμικὴ παρουσία του. Πολύπλευρο καὶ πολυδύναμο ταλέντο, ἀντιπροσωπεύει τὴν Κυπριακὴ διανόηση, σ' ὅλα τὰ εἶδη τοῦ λόγου. Ποίηση, διήγημα, μυθιστόρημα, θέατρο, ταξιδιωτικά, δοκίμια, κριτικά. Τὸ ἕνα ἔργο του διαδέχεται τὸ ἄλλο μὲ γοργὸ ρυθμὸ, ξέχωρα ἀπὸ τ' ἀναρίθμητα δημοσιεύματα, στὸ Περιοδικὸ «Πνευματικὴ Κύπρος» τὸ ὁποῖο ἐκδίδει καὶ διευθύνει ὁ ἴδιος, ἐπὶ εἴκοσι χρόνια. Κι ἂν ἐπιχειρούσαμε ν' ἀναφέρουμε καὶ τὰ ἐπιστημο-

νικά που σαν γιατρός δημοσιεύει σε ιατρικά έντυπα, δεν θα βρίσκαμε άκρη. Χαιρόμαστε αυτή την πνευματική εύφορία, την καταπληκτική παραγωγή, που μάς φέρνει κάθε λίγο τα πνευματικά μηνύματα, από την αγωνιζόμενη, πολύπαθη Κύπρο, δηλώνοντας έτσι την πολιτιστική της άκμή, την πνευματική άνθιση, την όρθη ψυχή της. Άγώνας ενάντια στο κακό είναι η πνευματική ζωή κάθε τόπου. Για την Κύπρο σήμερα, πολύτιμη κι ευεργετική περισσότερο από κάθε άλλη φορά, σαν δείγμα ανώτερης ανάπτυξης και σαν συντελεστής, για μιὰ ουσιαστικότερη επικοινωνία και βαθύτερο δεσμό με τόν έθνικό κορμό.

Το βιβλίο «Πέρα απ' την Ελλάδα ο ήλιος» είναι ένα ποιητικό οδοιπορικό, σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας κι ένας ύμνος προς το έξωτερικό και το έσωτε-ρικό κάλλος. Λυρική ανάταση που φτάνει σε ποιητικές κορυφώσεις. "Ένα θεϊκό φώς, ο Απόλλων - "Ήλιος, περιλουζει τα τοπία, με τις ιστορικές μνήμες, τη μαγεία του μύθου, και δένει το χρόνο με τη ζωή. «Τ' άχνάρι γράφει τη ζωή, ή ροή το χρόνο». Με λίγες πινελιές μάς δίνει γοητευτικές εικόνες. «Η Πρέβεζα στο βάθος είχε μιὰ παλάμη γαλήνη». Με επιγραμματική λιτότητα, μάς δίνει το πνευματικό πλάτος κάθε χώρου. «Το πνεύμα βαρύνει σε άξία». 'Ο ποιητής, ένας «περιπαθής οδοιπόρος» δονείται από το «παρμύθι που λέει το χώμα».

Το άλλο βιβλίο του «Το Φυλάκιο Χ - Γραμμή Θανάτου» περιέχει δέκα διηγήματα, έμπνευσμένα από τα πικρά αυτά χρόνια, μετά το 1974. 'Από τη βάρβαρη εισβολή του Άττίλα που κομμάτισε το όμορφο νησί και σκόρπισε τόση δυστυχία. Συγκλονιστικά χρονικά θα λέγαμε, μετουσιωμένα σε τέχνη, από την έμπειρη πένα του Κύπρου Χρυσάνθη. Κλείνουν την τραγικότητα των στιγμών και την ώμη πραγματικότητα, τόσο στις γενικές έπιπτώσεις, όσο και στο πλήθος τα άτομικά περιστατικά. Και τί δεν δημιουργεί μιὰ τέτοια τραγωδία. 'Ο συγγραφέας με λόγο μεστό, άδρό, αλλά και τρυφερές νότες

άμεσης συγκίνησης, ξετυλίγει τα θέματα και έγγίζει την καρδιά του άναγνώστη. Έδώ ο λογοτέχνης κι ο Κύπριος μιλούνε με την ίδια φωνή και τόν καϋμό τόν ένα. Με το βαρύ σταυρό που σηκώνει σήμερα ο Κυπριακός λαός, το βίωμα του σκληρού άγώνα, αλλά και με μιὰ ανθρωπιά γεμάτη βαθύτατη συγκίνηση.

Έ λ έ ν η ς Χ ω ρ ε ά ν θ η: «ΣΤΟ ΠΕΡΙΒΟΛΙ ΤΟΥ ΘΕΟΥ», ποιήματα για παιδιά, Αθήνα 1979.

Πραγματικά σε τούτο το «Περίβολι» άνθίζουν ολόδροσα κι ευωδιαστά, λογής λογής ποιητικά λουλούδια. Ευφραίνεσαι — κι' άς μñν είσαι παιδί — να το περπατάς και να χαίρεσαι την ομορφιά του. Χαριτωμένοι, μουσικοί, άνάλαφροι σίχοι, τονισμένοι σε μιὰ λυρική, μελωδική λύρα. Έκπαιδευτικός — καθώς φαίνεται από τα παιδαγωγικά δημοσιεύματα που άναφέρονται — ή ποιήτρια της συλλογής, άγγιξε την ψυχή του παιδιού, γνώρισε τόν κόσμο του και διδάχτηκε απ' αυτό, με ποιόν τρόπο να το διδάξει. Να το φέρη κοντά στη φύση και να του φανερώση την ειδυλλιακή της χάρη. «... Έδώ μιὰ πέρδικα πετιέται / εκεί μιὰ σούρα άρροβατεί / ο σπίνος ώρα άπολογιέται / καρπό ένας σκίουρος κρατεί...». Να το φέρη κοντά στον άνθρωπο και στο μεγαλείο του Πλάστη. Κι όλα με γλυκύτερες νότες, από τη συμφωνία της φύσης, από τη σχολική του ζωή, την οικογενειακή, τη θρησκευτική, τόν κοινωνικό περίγυρο. Άπλά, φωτεινά, ζωντανά. Να πάρη κι αυτό μέρος σε όλα και τραγουδιστά να τα κλείση στην ψυχή του. Αυτό είναι και το μυστικό της ποιήσης για παιδιά. 'Η γή μας όλη είναι περίβολι κι από μάς έξαρτάται να την κάνομε ν' άνθιση και να καρπίση. «Κάτω απ' το θόλο τ' ούρανού / σπέρνουν θερίζουν οι άνθρώποι / βλασταίνουν μεν' έδρανα οι κόποι / στο περίβολι του Θεού». Άντιγράφω έδω το ποιηματάκι (ΤΟ ΑΗΛΟΝΙ) που μάς θυμίζει τα φυσιολογικά του άνεπανάληπου Δροσίνη:

«Μόνο στο δάσος κελαηδεί
σταχτί γλυκόφωνο πουλάκι
άορατο σ' ένα κλαδί
μέ τή δροσούλα τὸ βραδάκι.

Σὰ μοσχομύριστη ἀναπνιά
ἢ μουσική περνᾶ ἀπ' τὰ φύλλα
καὶ στοῦ βραδιοῦ τὴν καταχνιά
τρέμουν τοῦ πλάτανου τὰ μῆλα.

Μικρὸ πουλάκι μοναχὸ
ἕμνει στὸ σύθαμπο τὸν Πλάστη
καὶ στὸ λαγκάδι ἀπ' τὸν ἀχὸ
ὡς κι' ἕνα ἀγρίμι ἀποξεδάστη.

Τὸ «Περιβόλι τοῦ Θεοῦ» τῆς Ἑλένης Χω-
ρεάνθη ἀποτελεῖ, ἀσφαλῶς, μιὰ ὡραία
προσφορὰ στὸ «Ἔτος τοῦ Παιδιοῦ» ἀλλὰ
καὶ πέρα ἀπὸ τὰ πλαίσια τοῦ «Ἔτους» μιὰ
προσφορὰ στὰ Ἑλληνόπουλα.

ΧΡΥΣΙΑΝΘΗ ΖΗΤΣΙΑΙΑ

Ἐ ρ ρ ί κ ο υ Ἄ ρ τ ο γ κ : «ΛΙΛΙΘ Ἡ
ΡΕΚΒΙΕΜ ΓΙΑ ΕΝΑ ΚΟΣΜΟ»

Ἡ Λιλιθ εἶναι ἡ γυναίκα τοῦ νέου Ἀ-
δάμ πού ἀπ' τὸ καλύτερο σπέρμα του
γχαίνουν δαίμονες, κι' ἔτσι ἡ τραγωδία
συνεχίζεται. Τὸ ἔργο διαπνέεται ἀπ' τὴν
ὑπαρξιακὴ ἀγωνία τῆς ἐποχῆς μας, ρέκ-
βιεμ γιὰ ἕνα κόσμο χαοτικὸ, χαμένο μέσ'
στὸ νέο λαβύρινθο, τὸν χωρὶς διέξοδο. Ὁ
ποιητὴς ἀρχίζει καὶ κλείνει μὲ δύο βαρυ-
σημαντα τρίστιχα. Ἴδου τὸ πρῶτο:

«Τὸ ἀγρίμι ὅταν χάση τὸν προσανατο-
λισμὸ του,
στέκεται μιὰ στιγμή τεχνώνοντας τ' αὐ-
τιὰ
κι' ἄς μὴν ὑπάρχει κανένας γνώριμος ἡ-
χος».

Ἔτσι κι' ἐμεῖς στεκόμαστε ἀπροσανατό-
λιστοι σὰν τ' ἀγρίμια πού χάνουν τὸν προ-
σανατολισμὸ τους. Χαρακτηριστικὸ εἶναι
τὸ πρῶτο ἐπιτάστιχο πού μᾶς δίνει τὴν νυ-
χτερινὴ πολιτεία μὲ τὰ ὑγρὰ φῶτα καὶ τοὺς

τριγμούς τῶν φρένων πού πνίγονται στὴν
ἴδια τὴ ζωὴ τους. Ἀκολουθεῖ ἡ ἀσυνεννο-
ησία, λέξεις χωρὶς εἰρμό. Μάταια καλεῖ
τὸν συνάνθρωπὸ του:

Ἔσο εἶναι καιρὸς
ἔλα νὰ σοῦ χτίσω μιὰ γέφυρα.

Μὰ ἡ φωνὴ του ἤχῃ σ' αὐτιὰ κουφῶν.
Θ' ἀνοίξει ἔπειτα τὸν ἄνθρωπο μὲ τὴν
δυσπιστία γιὰ τὸ περιεχόμενό του:

«Ἄνοιξα κάτι ἀνθρώπους
μὲ περιεχόμενο.
Νὰ δῶ τί ἔχουν μέσα».

Μὲ τίς ἄλογες πράξεις μας καταλήγου-
με νὰ «εἴμαστε ὅλοι θανατοποιιῖτες». Ποί-
ηση, σύντομη, ἐλειπτική κάπως, ἀλλὰ προ-
παντὸς ποίηση.

Ποῦ σκοπεύει ὁ ποιητὴς δὲν εἶναι δύσκο-
λο νὰ τὸ καταλάβεις, κι' ὅταν μάλιστα αἰ-
σθάνεσαι κι' ἐσὺ τὴν ἴδια ἀγωνία καὶ τὸ
ἄγχος τῆς ἐποχῆς μας, τῆς πιὸ ἄγριας πού
γνώρισαν οἱ αἰῶνες.

Ἐπάρχουν βέβαια κι' ἐρωτικὲς νότες, ὑ-
παινιγμοί, νύξεις γιὰ τὴν παγκόσμια κα-
τάσταση, κι' ὅπου οἱ ἔνοχοι τῆς δυστυ-
χίας μας θρίσκονται κρυμμένοι κάτω ἀπ'
τὴ μάσκα τῆς δημοκρατίας. Ὡμὰ ρεαλιστι-
κὸ τὸ ποίημα τῆς 18ης σελίδας. Ἡ σελίδα
20 ἐπισημαίνει τὸ τρομερό:

«Ἄυτὸν τὸ χῶρο
πού διάλεξα νὰ ζήσω
μὴ μοῦ τὸν συμπίεζετε
ἄλλο».

Κι' ἀλήθεια ἡ συμπίεση ἔχει φτάσει στὸ
ἀνυπόφορο. Οἱ ἐφιάλτες εἶναι οἱ νύχτες
μας. Ἀμφιβάλλει καὶ γιὰ τίς ἐπαναστά-
σεις. Ἐδῶ ὁ ποιητὴς ἐκφράζει τὸ πιστεύω
μου καὶ ξέρει σὲ ποιους ἀπευθύνεται. Μὰ
ὑπάρχουν καὶ τ' ἀντίδρομα ρεύματα ἀντί-
στασης ἐνάντια σὲ οἰανδήποτε μορφή τοῦ
ὀλοκληρωτισμοῦ.

Ἄνοιγεις τίς σελίδες καὶ νιώθεις τὴ
φρίκη καὶ τὸ ἀδιέξοδο, τὸν ἀνθρώπινο πό-
νο. Νιώθεις σὰν ἐφιάλτης νὰ περνᾷ ὁ
ἄνεμος τῶν καιρῶν.

Σκεπτικό σέ κάνει και τὸ ποίημα τῆς σελίδας 74, ὅπου ὑπάρχουν ἀλήθειες πού πρέπει νά γνωρίζουμε, σημεῖα καὶ δείχτες τ' ἀληθινοῦ μας προσανατολισμοῦ. Στὴ σελίδα 59 ὑπάρχει σὰν ἥλιος ἢ ἀλήθεια. Κι' ἐκεῖ θὰ βρεῖς τὸν πραγματικὸ δημοκράτη πού ἀγωνίζεται ἐναντία στοὺς ὀλοκληρωτισμοὺς πού πνίγουν τὴν ἀνθρώπινη ἐλεύθερη βούληση καὶ βυθίζουν τοὺς λαοὺς στὸ σκοτάδι. Κι' ἐδῶ βρίσκεται τὸ χρέος τοῦ κάθε ἐλεύθερου ἀνθρώπου. Δικαιολογημένες εἶναι οἱ νύξεις γιὰ τοὺς δῖθεν παραδείσους πού, στὴν πραγματικότητα δὲν εἶναι παρὰ μεταμφιεσμένες κολάσεις. Ἡ προτροπὴ του ἔρχεται νά μᾶς ἀφυπνίσει:

«Γιὰ ὅλα νά ἔχετε ἀμφιβολίες».

Ἄλλ' ἐκεῖνο πού ἔχει σημασία ἐδῶ εἶναι πῶς ὁ ποιητὴς ἔχει τὴν φωνή του καὶ πορεύεται σταθερὰ στὸν δύσκολο ἀνήφορο. Κι' εἶναι σωστὸ αὐτὸ πού λέει πῶς «Σήμερα οἱ βιομηχανίες ὀνείρων προσφέρουν μόνο ἐφιιάλτες». Ἡ ἱστορία ἐπαναλαμβάνεται θὰ προσθέσω ἐγὼ κι' ὁ Θεοκιδίδης δὲν διαψεύδεται ἀπ' τὰ γεγονότα. Τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ ἀνθρωπότητα πέρασε μέσα ἀπ' τὴν κόλαση τῆς φωτιᾶς, κι' ἡ ἀβεβαιότητα κι' ἡ σύγχυση τοῦ καιροῦ μᾶς προετοιμάζει τὸ δρόμο πρὸς τὴν καταστροφή. Οἱ πολιτισμένοι βάρβαροι μᾶς σπρώχνουν στὸν κρημνὸ. Κι' ἔχουμε φτάσει στὸ χεῖλος του. Ἴσως ἔρθει κάποτε ἀπὸ μιὰ ἀντίρροπη δύναμη ἢ ἀνάσχεση. Καὶ δὲν ξέρω μὲ ποῖο τρόπο καὶ ποῖο σύστημα πού μᾶς θγάζουν ἀπ' τὴν ἀπελπισία κι' ἀπ' τὸν ὄλεθρο, ἀλλ' οἱ ἄνθρωποι, οἱ σοφοὶ σὰν τὸ Σόλωνα πού τόσο σπανίζουν. Σήμερα δὲν ὑπάρχουν παρὰ πολιτικάντηδες, δεσφθαρμένοι πού κρατοῦν τὶς τύχες τοῦ κόσμου στὰ χέρια τους. Σήμερα λείπει ἡ Ἠνίοχος τῶν λαῶν πού μὲ τὰ ἡνία στὰ δυνατὰ του χέρια θὰ οδηγήσει σ' αἴσιο τέρμα τοὺς δυστυχισμένους λαοὺς. Ποιὸς λοιπὸν θὰ μᾶς σώσει; Ἴσως ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεὸς τοῦ Εὐρύπιδη. Καὶ τὸ βιβλίο δὲν λύνει τὸ πολὺπλοκο, βέβαια, πρόβλημα, ἀπλῶς τὸ θέτει σὰν ἓνα ἀπ' τὰ πιὸ ζωτικὰ γιὰ

τὴν ὑπαρξή μας. Καὶ τελειώνει μὲ τοὺς στίχους τῆς σελίδας 91:

«Οἱ κραυγὲς πού ἀκούμε καμιά φορὰ
μέσα στὴ νύχτα
εἶναι ρέκκιεμ γιὰ ἓναν κακότυχο κό-
σμο
ἢ μελωδία τῆς ἐλπίδας...».

ΦΟΙΒΟΣ ΔΕΛΦΗΣ

Τάκη Καρρά: «ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΟ ΔΑΣΟΣ», ποιήματα

Ἐνας ἀθεράπευτα ἐρωτευμένος μὲ τὸ Δάσος εἶναι ὁ ποιητὴς Τ. Καρρᾶς. Φυσιολατρικὰ ὅλα τὰ βιβλία του ἀπ' τὸ 1940. Μάλλον... δασολατρικὰ. Καὶ παλιότερα διεύθυνε τὸ περιοδικὸ «Τὸ Δάσος», πού ἐξέδιδε τὸ Ὑπουργεῖο Γεωργίας (1947 - 63). Γιὰ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδραση τοῦ δάσους στὴ ζωὴ καὶ τὸ πολιτισμὸ τῶν ἀνθρώπων δὲν εἶναι τῆς ὥρας νὰ μιλήσουμε. Μά, γιὰ τὴν εὐεργετικὴν ἐπίδραση τοῦ δάσους πάνω στὴ ποίηση τοῦ Καρρᾶ, πολλὰ θὰ εἶχαμε νὰ πούμε. Διαβάζουμε τὰ ποιήματά του καὶ ξεπετάγονται πλούσιες εἰκόνες δασωμένων βουνῶν, πανύψηλων ὄξυῶν κ' ἐλατιῶν, ἀνασαίνουμε τὸ μυρωμένο ἀπ' τὸ ρετσίνοι τους ἀέρα, ἀκούμε τὸν τραγουδιστὸ ψιθύρο τῶν φυλλωσιῶν τους τὴν ἄνοιξη καὶ τὸν πονεμένο βόγγο τους ὅταν οἱ βοργιάδες τσακίζουν τὰ κλαριά τους, εὐφραίνεται ἡ ψυχὴ μας ἀπ' τὸ γλυκὸ τραγούδι τῶν πηγῶν καὶ τὸ τιτίβισμα τῶν πουλινῶ, χαίρεται τὸ μάτι μας ἀπ' τὶς φυσικὲς καλλονὲς καὶ ξαποστάζει ἡ κουρασμένη μας ψυχὴ κάτω ἀπ' τὴν πλούσια σκιά τους.

Ὀλόκληρο τὸ Δάσος μᾶς στέλνει μνημματα μέσ' ἀπ' τὶς σελίδες τοῦ Καρρᾶ, ἄλλοτε χαρούμενα (τὴν ἄνοιξη) κι ἄλλοτε θλιθερὰ (τὸ χειμῶνα). Μὰ τὸ Δάσος ἔχει βαθύτατη ἐπίδραση καὶ στὴν ἄλλη ποίηση τοῦ ποιητῆ, πού δὲν εἶναι φυσιολατρικὴ. Ἡ β' ὀμάδα τῶν στίχων του, τὰ «Φύλλα καρδιάς» πού δὲν εἶναι φυσιολατρικὴ ποίηση, ἔχουν μιὰ πρωτοτυπία καὶ

μιὰ εὐαισθησία ξεχωριστή. Βλέπουμε κεί τὸν ἀληθινὸ ποιητὴ, τὸ δημιουργό, πού δὲν ἐκφράζει μόνο τὴ λατρεία του στὸ δάσος καὶ στὶς ξωθιές καὶ τὶς θεότητες τῶν βουνῶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς στοχασμούς του. Τὰ ὀχτάστιχα τῶν σελ. 51—65 εἶναι θαυμάσια. Μ' εὐλύγιστο στίχο, μὲ γερὴ δομὴ, μὲ πλούσιο λεκτικὸ κ' ἕνα λυρισμὸ πού συναρπάζει, κι ἂν ἀκόμα μιλάνε γι' ἀπλά κι ἀσήμαντα πράματα. Στίχοι σύντομοι, πλαστικοί, μὲ χορευτικὸ ρυθμό. Ἄς χαροῦμε τὸ «Μὴ ρωτᾶς»: «Μὴ ρωτᾶς ἂν σ' ἀγαπῶ / Μὲ τρομάζει / τῆς καρδιάς μου νὰ σοῦ πῶ / τὸ μαράζι. / Κ' ἡ ψυχὴ μου, πού πονεῖ, / θὰ γεράσει / μὲ τὰ λόγια, πού θρηνεῖ / μέσ' στὰ δάση».

Ἡ ποίηση τοῦ Καρὰ εἶναι χαρακτηριστική. Δὲ μοιάζει μῆτε μὲ τοῦ Κρυστάλλη, μῆτε μὲ τοῦ Κ. Κάσση. Ἡ ἀγάπη τοῦ ποιητῆ ἐντοπίστηκε στὸ δασωμένο βουνό, μὲ τὶς ὀζυές, τὰ πεῦκα ἢ τὰ ἔλατα, πού δὲν εἶναι παρὰ οἱ θαυμάσιοι ναοὶ τῆς φύσης πού λατρεύεται ὁ ἀληθινὸς θεός. Καὶ θυμάμαι πόση συγκίνηση αἰσθάνθηκα ὅταν μέσα στὴ μοναξιά κάποιου δάσους, διάβασα μιὰ πινακίδα: «Ἐδῶ κατοικεῖ ὁ θεός». Ἐνα ρίγος μὲ διαπέρασε κ' αἰσθάνθηκα γύρω μου τὴ θεϊκὴ παρουσία, ὅπως ὁ Μωϋσῆς στὸ ὄρος Σινᾶ.

Γιῶργου Βελισσαρίου:
ΣΚΕΨΕΙΣ ΠΑΝΩ ΣΤΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΤΗΤΑ ΤΗ ΣΚΡΙΤΙΚΗΣ», μελέτη.

Ἐνας ἀξιόλογος πνευματικὸς ἄνθρωπος, ἕνας βαθὺς στοχαστής, ἕνα φωτεινὸ καὶ λαγαρὸ μυαλό, ὁ Γιῶργος Βελισσαρίου, δὲν ὑπάρχει πιά ἀνάμεσά μας. Τὸ ἀνθρώπινο πεπρωμένο ἔβαλε τὸ χέρι του. Τὸ σημειώμα μας αὐτό, δὲν εἶναι καθαρὰ ἕνα κριτικὸ σημειώμα πάνω στὶς «Σκέψεις πάνω στὴ λειτουργικότητα τῆς Κριτικῆς» ἕνα βιβλίο μὲ δοκίμια γραμμένο ἀπ' τὸν ἄλλο ἔξοχο κριτικὸ τὸν Ἀλέκο Βασιλείου. Γιατί, τί κριτικὴ νὰ γράφεις γιὰ μιὰ ἐποπτικὴ μελέτη, βαθυνοῦστατη, ὅταν συμφωνεῖς πέρα γιὰ πέρα μὲ

τὶς ἀπόψεις τοῦ συγγραφέα του; Κριτικὴ θὰ πεῖ καί... διάλογος, μὰ ἡ τελειότητα κ' ἡ ἀλήθεια τῶν παρατηρήσεων καὶ συλλογισμῶν τοῦ Βελισσαρίου σὲ ὑποχρεώνει μόνο σὲ κατάφαση. Ἔτσι, λοιπόν, τοῦτο τὸ σημειώμα μας, ἄς εἶναι κ' ἕνα μνημόσυνο γιὰ τὸν ἀξέχαστο φίλο, ἄνθρωπο κ' ἔξοχο πνευματικὸ ἐργάτη καὶ στοχαστή.

Τούτη ἡ «ἐποπτικὴ μελέτη» τοῦ Βελισσαρίου, ἀναλύει καὶ κάνει προσιτὰ τὰ δοκίμια τοῦ Βασιλείου καὶ στὸν πιὸ ἀκατατόπιστο ἄνθρωπο μὲ μιὰ... «ἐπιστημονικὴ» γλώσσα, θάλεγα, τὶς θέσεις καὶ τὶς ἀπόψεις του γύρω ἀπ' τὴ «Λειτουργικότητα τῆς Κριτικῆς». Εἴχαμε ἀσχοληθεῖ καὶ μεις μὲ τοῦτο τὸ βιβλίο μ' ἂν εἴχαμε διαβάσει τούτη τὴ μελέτη τοῦ Βελισσαρίου θὰ συμπληρώναμε τὸ σημειώμα μας μὲ περισσότερα ἐπιχειρήματα καὶ θὰ ὑπογραμμίζαμε πιὸ πολὺ ἐκεῖνα πού θίξαμε «ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων» μὲ τὴν συντομία του. Γιατί ὁ Βελισσαρίου μᾶς τράβηξε τὴν προσοχὴ μὲ τὴν ἐπιστημοσύνη μὲ τὴν ὁποία ἐξέτασε τὴ «Λειτουργικότητα» σὲ πολλὰ σημεία πού στὸ σημειώμα μας δὲν μπορούσαμε νὰ ἐκταθοῦμε ἀπὸ στενότητα χώρου, πού πάντα διακρίνει τέτιου εἴδους σημειώματα.

Οἱ εὐστοχες κριτικὲς σκέψεις τοῦ συγγραφέα, οἱ παρατηρήσεις του γύρω ἀπὸ τὴν Τέχνη, οἱ ἀντιλήψεις του γύρω ἀπὸ τὴ μοντέρνα καὶ τὴν παλιὰ μορφή καὶ οὐσία τῆς, τὰ συμπεράσματά του κ' οἱ διαπιστώσεις του δοσμένες μὲ σαφήνεια καὶ μιὰ λαγαρότητα λόγου δείχνουν τὴν εὐρυμάθεια καὶ τὴ συναίσθηση τῆς εὐθύνης πού τὸν κατεῖχε, τὴ διεισδυτικότητα καὶ τὴν εὐαισθησία του, ἀλλὰ καὶ τὴν πλήρη πνευματικὴ του καλλιέργεια καὶ κατάρτιση. Στὴ σελίδα 22 πού μιλάει γιὰ τὰ προσόντα τοῦ πραγματικοῦ κριτικοῦ ἀποκτᾶ συνείδηση τῆς εἰλικρίνειας καὶ τῆς πνευματικῆς του εὐθύνης καὶ λέει τὸ βαρὺ του λόγο: «Ὁ Βασιλείου εἶναι πᾶν' ἀπόλα κριτικός». Κ' ἠγνώμη του καταξιώνει. Ἡ πρόωρη ἀπώλειά του εἴτανε ἀληθινὰ βαριά, γιὰ τὴν Τέχνη.

Χρήστου Χατζηγεωργίου:
«ΤΟ ΟΡΤΑΚΙΟ·Ι· ΒΙΟΥΝΙΑΣ. ΑΙ
ΣΦΑΓΑΙ ΚΑΙ Η ΞΕΘΕΜΕΛΙΩΣΙΣ
ΑΥΤΩΝ», Ἀθήναι 1975

Πριν από πολλά χρόνια ἄρχισε ὁ Νικαϊώτης ἔμπορος Χρήστος Χατζηγεωργίου (1902), νὰ καταγράφει τὶς ἀναμνήσεις του ἀπὸ τὸ γενέθλιο χωριό του (πού τὸ ἐπισκέφθη πρὶν ἀπὸ ὀλίγα χρόνια) τὸ Ὀρτάκιο τῆς Βιθυνίας, τὶς ἐμπειρίες του ἀπὸ τὴν Μικρασιατικὴ καταστροφή, καὶ τὸ ἄλλο ἱστορικὸ καὶ λαογραφικὸ ὕλικό που ὑπάρχει στὸ — στὴν Δημοτικὴ γραμμένο καὶ εἰκονογραφημένο — βιβλίό του.

Περιωρισμένες εἶναι οἱ ἀφηγηματικὲς, λογοτεχνικὲς καὶ ἱστοριογραφικὲς ἀξιώσεις τοῦ ἀπλοικοῦ οὗτου συγγραφέα. Μοναδικὴ πρόθεσή του εἶναι, ἡ διαφύλαξη τῆς μνήμης τοῦ ἀνθρώπινου πόνου, ἡ διάσωση τῆς ἱστορικῆς μνήμης τῆς αἰματοποτισμένης, λεηλατημένης, καὶ πυρπολημένης Μικρασιατικῆς πατρίδας του. Ὅταν διαβάσεις τὸ βιβλίό του, δὲν γίνεται νὰ μὴν ὁμολογήσεις ὅτι ὁ συγγραφέας ἐπέτυχε τὸν στόχο του. Διαβάξεις καὶ δακρῦξεις μαθαίνοντας τὰ μαρτύρια τοῦ συγγραφέα, τῶν συνελλήνων καὶ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν μειονοτήτων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τοὺς ἀγῶνες των, τὴν προδοσίαν των. Ὁ ἄνθρωπος σὲ στιγμὲς μεγαλείου καὶ κατάπτωσης. Ὁ ἄνθρωπος, εἶτε Ἕλληνας εἶναι αὐτός, εἶτε Τούρκος. Ἐντρέπεται καὶ θλίβεται γιὰ τὴν κατάστασιν τὴν ὁποία φέρνει τὸν ἄνθρωπο ὁ πόλεμος, τὸ ἐκτρωματικὸ αὐτὸ παιδί τῆς Ὑπερασίας. Ἀμάθεια, πτώχεια, ἀπανθρωπιά, αἷμα, φόνος, δάκρυα, λεηλασία, φωτιά καὶ χαλασμός.

Ἡ μόρφωση καὶ ἡ ἰδεολογικὴ συγκρότηση τοῦ αὐτοδίδακτου συγγραφέα, δὲν μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ προχωρήσουμε σὲ πολιτικὴ ἀνάλυση (πάνω στὴν διεθνιστικὴ βάση) τοῦ βιβλίου του. Γι' αὐτὸ «τὸ «ἀντιμετωπίζουμε» μόνον ὡς μίαν ἀξιόλογον αἰμάτινη ἱστορικὴ μαρτυρία ἀνθρωπίνων παθῶν, ὡς μίαν πολυτίμη ἱστορικὴ λαογραφικὴ πηγή.

Ὁ ἱστορικὸς τῶν χρόνων που θὰ ἀκολουθήσουν, αὐτὸς που θὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὴν συγγραφή — κάτω ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ

διεθνισμοῦ — τῆς Μικρασιατικῆς Τραγωδίας, ὁ ἱστορικὸς που θὰ συγγράφει τὴν ἱστορία τῶν ἀγῶνων καὶ τῶν μαρτυριῶν τῶν ἐθνικῶν μειονοτήτων τῆς Τουρκίας καὶ τῶν ἐγκλημάτων τῶν Τούρκων, εἶναι ἀπολύτως βέβαιος ὅτι θὰ ἀνατρέξει πολλὰς φορὲς στὶς σελίδες τοῦ βιβλίου τοῦ Χρήστου Χατζηγεωργίου.

Πολυτίμες εἶναι αὐτὲς οἱ ἱστορικο-λαογραφικὲς ἐργασίες γιὰ τοὺς ἱστορικοὺς καὶ τοὺς λαογράφους μελετητές. Μακάρι καὶ ἄλλοι Μικρασιατὲς πρόσφυγες νὰ ἀκολουθήσουν τὸν δρόμο τῆς ἱστορικῆς μνημοσύνης τοῦ συμπολίτη καὶ προσωπικοῦ μου γνώριμου Χρήστου Χατζηγεωργίου, καὶ τῶν ἄλλων συγγραφέων που μᾶς ἔδωσαν παρόμοια ἔργα.

Νίκου Βασιλάκη: «ΣΤΟ ΧΩΡΙΟ». Ποιήματα. 1970. Ἐκδόσεις Διαγωνίου. Θεσσαλονίκη.

Ὁ καλοπροαίρετος ἀναγνώστης τῶν δώδεκα ὀλιγόστιχων καὶ εἰς ἐλεύθερο στίχο συνθεμένων ποιημάτων τῆς πρώτης συλλογῆς του — που εἶναι καὶ ἡ πρώτη του ἐμφάνισιν στὸν χῶρο τῆς ἐθνικῆς μας Ποιήσεως, διαπιστώνει καὶ πείθεται, ὅτι ὁ Νικόλαος Βασιλάκης (1937), δὲν ἀπέτυχε στὴν πρώτη του αὐτὴ προσπάθεια νὰ μετουσιώσῃ λογοτεχνικῶς ἀτομικὰ του βιώματα, πάθη καὶ πόθους προσωπικοῦς.

Κύριο χαρακτηριστικὸ (ἀλλὰ καὶ κίνητρο γιὰ τὴ σύνθεσή των) τῶν ποιημάτων του, εἶναι τὸ αἶσθημα τῆς μοναξιάς, τὸ αἶσθημα τῆς ἐρημίας. Ἡ μοναξιά, ἡ ἐρημία ὑγιоῦς διανοητικῶς καὶ ψυχικῶς νέου πνευματικοῦ ἀνθρώπου, νέου ἐργάτη τοῦ πνεύματος, που ζεῖ καὶ ἐργάζεται (ὁ Ν. Βασιλάκης εἶναι δημοδιδάσκαλος), που προσφέρει πολυτίμες ὑπηρεσίες ὡς ἐκπαιδευτικὸς στὸ καταδυναστευόμενον ἀπὸ τὴν ἀστυφιλία, τὴ μετανάστευση, τὴν ἀστυνομικὴ, πολιτικὴ, οικονομικὴ, ἐκκλησιαστικὴ καὶ κομματικὴ καταπίεσιν, τὴν τοκογλυφία, τὴν ξενομανία, τὸν δημαγωγικὸ φιλαγοτισμὸ, ἀπὸ παρακρατικούς, ἀπὸ παραδημοκρατικούς καὶ ἀπὸ δημα-

γωγούς άγροτοπατέρες, έλληνικό χωριό.

Η καταθλιπτική άτμόσφαιρα που κυριαρχεί στα ποιήματα του (μη προσωπικού μου γνώριμου) Ν. Βασιλάκη, είναι άπόρροια - άντανάκλαση τής σκληρής πραγματικότητας που παρουσιάζει ή έλληνική έπαρχία, τó έλληνικό χωριό. Έξομολογήσεις προσωπικών παθών και πόθων άνθρώπου είλικρινούς. Μαρτυρία και διαμαρτυρία (χαμηλόφωνη, έστω) για δυσάρεστα συμβαίνοντα και έπισημαινόμενα, αιχμή (έμμεση, έστω) εναντίον ύπευθύνων για τή σκληρή πραγματικότητα που παρουσιάζει τó έλληνικό χωριό, άγάπη για τόν χειμαζόμενον άνθρωπο. Κερδίζουν τήν συμπάθειά μας (παρά τήν άπλοϊκότητα και τίς μη έλληνικές λέξεις που περιέχουν, λέξεις που ήμπορούσε και έπρεπε νά μην υπάρχουν) τά (πρωτόλεια, έστω) αυτά ποιήματα του Ν. Βασιλάκη, ποιήματα άπό τά όποία άπουσιάζουν (ε υ τ υ χ ω ς) ή θανατοφιλία και ό μηδενισμός.

Μ ε σ ε μ β ρ ι ν ο υ : «ΔΩΔΕΚΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΥΠΡΟ». Άθήνα 1965, σελ. 1—16, 80.

Όπως στήν πολιτική, τó ίδιο και στή λογοτεχνία μας, ή «Κυπρολογία» έλαβε κατά καιρούς διαστάσεις έλαφρογραφίας και ψευδοπατριωτικής φαιδρογραφίας, που πλησιάζουν τά όρια τής γελοιοποίησης. Διάφοροι γλυκανάλατοι λογοτεχνίσκοι (χώρια οί πολιτικάντηδες), γράφουν και ξαναγράφουν «διά τήν άλύτρωτον Κύπρον», έτσι που σου προκαλούν τó γέλιο αλλά και τήν ύποψία για τήν καθαρότητα τών προθέσεων τους. Άποτέλεσμα: τίποτε δέν μένει άπό αυτήν τήν παραλογοτεχνική παραγωγή, και ιδιαίτερα άπό τήν πληθωρική «Κυπριογραφία» μιās κατηγορίας στιχοπλόκων, άπό τίς όποιες δέν άπουσιάζει τó άμφίβολο τής χρησιμότητάς τους.

Έκείνοι που μās έδωσαν λογοτεχνήματα μεστά, σοβαρά και βασισμένα πάνω στήν σωστήν, άντικειμενική και δίκαιη

γνώση και θεώρηση του Κυπριακού προβλήματος, είναι — δυστυχώς — έλάχιστοι. Ένας άπό αυτούς είναι και ό πανεπιστημιακός καθηγητής Άντώνης Μυστακίδης (1903), όπως φαίνεται άπό τó (με τó ψευδώνυμο Μεσεμβρινός) διβλίο του «Δώδεκα ποιήματα για τήν Κύπρο», Άθήνα 1965, που μου τó έστειλε άπό τή Σουηδία, όπου χρόνια τώρα ζει και διδάσκει.

Δέν είναι άπό αυτούς που γράφουν για τήν Κύπρο (όπως όμολογεί ό ίδιος) άπό κίνητρα μικροσυμφεροντολογικά - άτομικά, άπό έπαγγελματική ανάγκη, άπό πολιτική δημοκοπία ή άπό «πατριωτικώς άλγούσαν λογισούνη». Γράφει για τήν έπαλξη του άπλου άνθρώπου, του έντιμου διανοούμενου, σεμνά και χαμηλόφωνα. Γι' αυτό και κερδίζει τήν εκτίμηση και τήν συγκατάβάσή μας. Χωρίς νά είναι δεμένος με ύποπτους σκοπούς και συμφέροντα, χωρίς κερδοσκοπικές επιδώξεις, σύμφωνα με τήν προλογική όμολογία του που τήν συναντούμε στο πρώτο και άτιτλο ποίημα τής, χωρίς σελιδαρίθμηση, συλλογής του:

Δεν έχω τήν τιμή να είμαι βουλευτής,
δεν έχω μπάρμπα γραμματέα Υπουργείου, δε γνωρίζω
ούτε τον προϊστάμενο της ταχυδρομικής
[υπηρεσίας
δεν έχω ποτέ μου πάρει ύποτροφία
[σπουδιών
δεν έφυγα με αποστολή στο εξωτερικό
δε με καλεί κανείς σ' επίσημες τελετές
δεν υποδέχομαι στο αεροδρόμιο τους
[ξένους ευεργέτες.
Μπορώ λεύτερος να φωνάξω τó δίκιο
[σου
λεύτερος να μοιράσω ένα πανέρι λεμο-
[νάνθια άπό τήν αγκαλιά σου.

Ό ιστορικός βίος τής Κύπρου μέσα στήν παγκόσμια ιστορική διαδρομή, βίος γεμάτος πόνο και αίμα, φορτωμένος άποικιοκρατική έμπειρία και Κατοχή, μās δίνεται με σοβαρότητα, λυρική λιτότητα και έπιγραμματικότητα στις σελίδες τής συλλογής του Άντωνα Μυστακίδη, γραμμένης σύμφωνα με τó μονοτονικό

σύστημα για την καθιέρωση του οποίου χρόνια αγωνίζεται. Δυνατός ο λόγος του, καυτός, ειρωνικός, όμοιάζει συχνά με σφύριγμα μαστιγίου καθώς κατεβαίνει στις ανάλγητες πλάτες χιλιομαστιγμένου άμετανόητου κακούργου. Πολλά και δυνατά είναι τὰ ραπίσματά του στο πρόσωπο τών διαφόρων πατριδοκαπήλων, τών «διαχειριστών της ανθρώπινης ελευθερίας», τών εκπροσώπων του σύγχρονου Πολιτισμού, τών επίτιμων Διδασκτόρων και τών άλλων μεγαλόσχημων παραγόντων της πολιτικής, τούς όποιους ό ποιητής με τόσην εύστοχία όνομάζει «λυκοκεφαλές»!

Δέν μᾶς διαφεύγει βέβαια και ένας άριθμός από στίχους, που εκφράζουν τόν «πολιτικόν ύποκειμενισμόν» του, ό όποιος έχει και στιγμές άδικης μονομέρειας, καθώς και ή χρησιμοποίηση πολλών άλλογλώσσων (έξελληνισμένων) λέξεων, γεγονός άντιφατικό της γνωστής έλληνομαθείας του.

Πρόθεση του ποιητή ύπήρξε ή όμολογία, ή καταγραφή τών παθών της Κύπρου, ή έξύμνηση τών άγώνων της, ή διαλάληση του «δίκιου» της, ή στηλίτευση τών δυναστών της. Χαρά μας ή διαπίστωση της πραγμάτωσης της πρόθεσής του, ύλοποίηση σκοπού, επίτέλεση πνευματικού χρέους του, που μᾶς δίνεται με τόση λογοτεχνικότητα, πάθος και άγάπη για τόν καταπιεζόμενον άνθρωπον από τις άντικοινωνιστικές δυνάμεις τών καιρών μας.

M. ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ

Κωνσταντίνου Τσάτσου:
«ΠΟΛΙΤΙΚΗ».

Σε δεύτερη, βελτιωμένη έκδοση ένα έκτενές δοκίμιο πολιτικής δεοντολογίας, γραμμένο με τὸ γνωστό, γλαφυρό ύφος του συγγραφέα. Πρόκειται για μια όξυδερκή θεώρηση και θαθεία άνατομία του φαινομένου της πολιτικής ως θεωρίας και ως πράξης. Μετά από μια συστηματική διαπραγμάτευση του θέματος και μια διερεύνησή του, ή πολιτική άντιμε-

τωπίζεται ως δύναμη για την έπίτευξη του άνωτάτου αγαθού της ανθρώπινης ζωής, δηλαδή της έλευθερίας, και συναρτάται προς την δημιουργία πολιτισμού. Τὸ βιβλίο αυτό άποκτά μεγάλη σημασία σήμερα που οι πολιτικές ιδεολογίες δίνουν τόν ρυθμό σ' όλες τις έκδηλώσεις της ζωής μας.

Άγγελου Τερζάκη: «ΠΟΝΤΟΠΟΡΟΙ».

Ένας όγκώδης τόμος με δοκίμια του διακεκριμένου στοχαστή, μέλους της Ακαδημίας Αθηνών. Με σπάνια όξυδέρκεια και πνευματική γενναιότητα, ό συγγραφέας άνατέμνει την κρισιμότητα τών καιρών μας και καθορίζει τὰ δραματικά γνωρίσματα της έποχής μας. Ποντοπορώντας μέσα σ' ένα τρικυμισμένο κόσμο, άναζητεί άποκρίσεις άξίες της ουσίας και της αυθεντικότητας του ανθρώπου. Μια σειρά κείμενα άξια να όδηγήσουν την άγωνία του σύγχρονου ανθρώπου. Ό τόμος συμπληρώνεται με δυό μακρά δοκίμια του Τερζάκη, κείμενα γενικών θεώρησεων, «Του γερακιού τὸ μάτι» και «Τὸ μυστήριο του Ιάγου».

Γιώργου Θεοτοκά: «Η ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ ΣΤΟΝ ΚΑΙΡΟ ΜΑΣ».

Στη μεγάλη σειρά βιβλίων τών «Έκδόσεων τών Φίλων» κυκλοφόρησε τις μέρες αυτές ένας τόμος δοκιμίων - κειμένων του φακέλλου 29 τών καταλοίπων του Γιώργου Θεοτοκά. Με τὰ στοχαστικά αυτά κειμενά του ό διαπρεπής συγγραφέας πραγματοποιεί μίαν άντιμετώπιση της θέσεως και τών προβλημάτων που άντιμετωπίζει ή Όρθόδοξη Έκκλησία στους καιρούς μας για να εκφράση με ένάργεια και πνευματική ύψηλοφροσύνη άπόψεις που όδηγούν σ' ένα γόνιμο διάλογο της Έκκλησίας με την έποχή μας.

Α γ γ. Πα λ λ α ῖ ν η: «ΠΟΙΗΜΑ-
ΤΑ», Ἀθήνα 1978

Με πειθαρχημένη εὐαισθησία, πού δίνει μιὰ ἐνανθρωπισμένη ποίηση λυρικής κρᾶσης, ἡ Ἀγγ. Παλλαῖνη κρατεῖ στοὺς στίχους τῆς τὴν αἴσθηση ἀπ' τὶς ψαύσεις καὶ τὶς ἀναζητήσεις τῶν χρόνων μας. Ἔτσι, τὰ ποιήματά τῆς, πού διαποτίζονται ἀπὸ αἴσθημα καὶ πού διαρθρώνονται ἀπὸ κάποια ὑπαρξιακὴ συνείδηση, ἀνταποκρίνονται στὶς ἀπαιτήσεις τῆς ἐποχῆς τούτης μὲ τὶς μεγάλες προσδοκίες καὶ τὶς μεγαλύτερες ἀκόμα διαφεύσεις. Καί, γι' αὐτό, ἀποτελοῦν ὁποσδήποτε μιὰ καλὴ ἀφετηρία, πού φέρνει τὴν ὑπόσχεση καὶ τὴν ἀνθρώπινη πρᾶσι-τητα, ἐνὸς προσφέρει τὴν δυνατότητα γιὰ τὴν ἔξοδο ἀπ' τὴν μόνιμη πολιορκία τῆς σύγχρονης ζωῆς. Γι' αὐτό, οἱ λέξεις ἔχουν ἕνα ποιητικὸ κρᾶμα λυρικής ἔξαρσης καὶ

φιλοσοφικῆς σκέψης, πού κρατεῖ ἕνα εἰδικὸ βάρος ἀπ' αὐτὸ τὸ ἀμάλγαμα. Εἶναι μιὰ καινούργια φωνή, πού ξεκινάει μὲ τὴν ἐαρινὴ ἀτμόσφαιρα βεβαρυμένη, ἐν τούτοις, ἀπ' τὶς ἀναθυμιάσεις καὶ τὴν κόπωση, ἀπ' τὴν καταλυτικὴ ἀντανάκλαση τῶν τεχνικῶν ἀγαθῶν καὶ τὴν διακύμανση τῆς καθημερι-νότητας κάτω ἀπὸ ἀβέβαιες ὑποσχέσεις. Ἔτσι, μποροῦμε νὰ ποῦμε, πὼς ἡ παρου-σία τῆς στὰ σύγχρονα γράμματά μας ση-μειώνεται, ἀπ' τὴν συλλογὴ τούτη, μὲ ὑπο-σχετικὲς προοπτικὲς καὶ παίρνει τὴν δική τῆς θέση ἀνάμεσα στοὺς πνευματικὸς ἀν-θρώπους. Ἀκόμα, ἡ εὐρύτητα κι' ἡ καλλι-έργεια τοῦ λόγου, δίνουν στὴν ποιήτρια τὴν δύναμη νὰ ἰσορροπεῖ τὶς ἀποχωρήσεις ἐκεῖ-νες, πού κάνουν τὴν ποίηση νὰ ἔχει δική τῆς ταυτότητα.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΤΕΧΝΟΚΡΙΤΙΚΑ

20 Μαρτίου — 5 Ἀπριλίου στὴν Ἡπειρωτικὴ Στέγη Γραμμάτων καὶ Τεχνῶν

ΤΟ ΠΟΡΤΡΑΙΤΟ ΤΟΥ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΗ ΚΩΣΤΑ Μ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ

(ἀντὶ κριτικῆς παρουσίας τῆς ἔκθεσός του)

Συμβαίνει συχνὰ νὰ παρατηρεῖ κάποιος ἐκεῖνα πού τὸν φοβίζουν. Ἔτσι καὶ τώρα μὲ τὴν κιθάρα. Ἐχῶσε διαστικὰ τὰ ἄκρα τῶν χεριῶν του στὶς βαθιεῖς τσέπες του· ὄχι κι ἄλλη ἐμπειρία ἀπὸ ἄγγιγμα μουσικοῦ ὄργανου. Μιὰ φυσαρμόνικα μὲ ἑλλείπουσες τὶς πλα-ϊνὲς μεταλλικὲς πλάκες, πού τὴν εἶχε βρεῖ μικρὸς σ' ἕνα σκουπιδοσωρὸ, τοῦ ἔβαλε σὲ λίγες μέρες πληγιαμένα χεῖλη πού τὸν πόνεσαν καιρὸ. Κι ἄς ἦταν γεννημένος σὲ πολι-τεία ἐξακουστὴ περιδληθεῖσα μὲ τεῖχη κατὰ θαυμαστὸν τρόπον, δηλαδὴ διὰ τῆς μετακι-νήσεως καὶ τοποθετήσεως ἀποσπασθέντων θράξων ὑπὸ τοὺς ἦχους τῆς θεοσπεσίας λύρας τοῦ Ἀμφίονος. Ἡ κιθάρα κρεμασμένη ἀπὸ τὴ φαγωμένη ἄορτή, στριφτὸ κορδόνι πού κα-τέληγε σὲ ξέφτια μαδημένης φούντας. Σὰν ἀπὸ ξύλο φερέτρου τὸ σκονισμένο σῶμα τοῦ ὄργανου. Οἱ σκουριασμένες στὶς ἄκρες χορδὲς ταυτίστηκαν στὸ νοῦ του μὲ τὰ χρυσοκα-φετιὰ ἐλάσματα τῆς ἀπορριγμένης φυσαρμόνικας τοῦ σκουπιδοσωροῦ. Σὲ μιὰ γωνία ἕνα φυλλάδιο μὲ πεντάγραμμα καὶ νότες, ἰσοζυγιασμένες, ἀκίνητες σὰν χελιδόνια στὸ σύρμα — πρακτικὴ μέθοδος κιθάρας τοῦ Schwartz Armonien — μὲ τὸ κολλημένο ἀπὸ τὴν ὑγρα-σία φύλλο τῆς πάνω στὸ σουβατεπί. Βαριόθυμα σηκώθηκε ἀπὸ τὸν πάγκο ἐργασίας στὸν παρακείμενο στενότερο χῶρο ὁ ζωγράφος. Μορφὴ αὐστηρή, δυσδιάκριτος ὑπὸ τὴν πυκνὴν τριχοφυΐαν τοῦ προσώπου του. Κούμπωσε τὴ σκονισμένη μαύρη πλεχτὴ ζακέττα του καὶ γνέφοντας του νὰ περιμένει, βγήκε ἀπὸ τὴ φρίττουσα δίφυλλη πόρτα. Μιὰ σανίδα ἐνὸς κιβωτίου διέγραψε μιὰ καμπύλη τροχιά, καθὼς ξεκάρφωτη ἀπὸ τὸ ἕνα ἄκρο ἔκανε τελικὰ γωνία μὲ τὰ ὀριζόντια ξύλα τοῦ παταριοῦ, πού λιποθυμοῦσε κάτω ἀπὸ τὸ βάρος σανιδέ-γιων κιβωτίων. Ἐξω ἀπὸ τὸ παράθυρο σάλευε τὸ σακατεμένο δέντρο στὴ μέση τῆς αὐλῆς.

«Αὐτὰ εἶναι δυὸ δέντρα· εἶναι σὰν δυὸ ἄνθρωποι σὲ συμπλοκή. Σὲ ἄλλο σχέδιο αὐτὸ

είναι σαφέστερο. Είναι σαν δυο φιγούρες, που νομίζεις πώς χορεύουν. Παθητική ή στάση του ένδου δέντρου· ἐνρρητικότητα του άλλου. Τότε που τὰ ζωγράφιζα, δὲν εἶχα τὴ διάθεση νὰ τὰ φτιάξω ἔτσι, που νὰ τοὺς δώσω ἀνθρώπινη ὑπόσταση. Τώρα τὰ βλέπω αὐτά. Τὸ ἴδιο καὶ στὸ ἄλλο τῆς σειράς πιὸ πέρα· εἶναι σαν μιὰ Διουυσιακὴ μορφή· κάτι που θγαίνει μέσα ἀπὸ τὴ γῆ. Δὲν εἶναι στέρεο· δὲν εἶναι κούτσουρο. Καὶ τὸ δέντρο ἀκόμα ζεῖ· ἔχει ζωὴ ἔξ' ἴσου σημαντικὴ, ὅπως κι ὁ ἄνθρωπος».

Ἡ αὐτὴ ἔβγαине σ' ἓνα διάδρομο που τὸν τύλιγε πυκνὸς καὶ καταπράσινος κισσὸς καὶ που τὸν στένευε ἀπὸ ἓνα σημεῖο καὶ πέρα ἡ ἀρχὴ μιᾶς μαστορεμένης πέτρινης σκάλας. Ὁδηγοῦσε στὸν ἐπάνω ὄροφο τῆς παλαικῆς οἰκίας, τῆς ὁποίας ἡ ὄχρινη πρόσοψη πασαλειβόταν μ' ὄλες τὶς μπογιές, κάθε βράδυ τὰ καλοκαίρια, ἀπὸ τὰ πολύχρωμα φῶτα τῆς «Ριβιέρας». Ὁ ζωγράφος πήρε ν' ἀνεβαίνει τὴ σκάλα. Ὁ ἄλλος στράφηκε τριγύρω νὰ καθήσει κάπου. Μιὰ πολυκαιρινὴ πολυθρόνα μόνο μὲ σκισμένο τὸ πανὶ τῆς ἔδρας. Ἦταν ἀπ' αὐτὲς που τὶς ὀνομάζουν «τῶν φτωχῶν». Αὐτὲς μὲ τὴν ὄρθια ράχη, που χρησιμοποιοῦν στὰ καλοκαιρινὰ σινεμὰ καὶ τὰ γηροκομεία. Ὅχι τὶς ἄλλες, τὶς μοντέρνες τῆς πλάς καὶ τῶν ἐξοχικῶν ἐπαύλεων, τὶς σαῖζ-λόγκ. Ἔστρεψε δεξιότερα τὸ κεφάλι κι ἡ ματιὰ του ἔπιασε τὶς καρέκλες. Κατειλημμένες ἀπὸ τὶς μαινάδες. Σχέδια μὲ μολύβι ἀναρτημένα στὴ ράχη τῆς πόρτας στὸ ὕψος τοῦ δικοῦ του ὀπτικοῦ ὀρίζοντα. Ψηλότερα, σ' ἄλλη σειρά, παράσταση τοῦ μαρτυρίου τους. Κολασμὸς «διὰ τεμαχισμού». Τῆς μιᾶς οἱ σάρκες περιδουλοῦνταν. Ἀπὸ τὴν ἄλλη εἶχαν ἀφαιρεθεῖ. Σ' ἄλλο, πέφτοντας τὸ φῶς στ' ἀπλωμένο χέρι, τὸ μεγάλωνε τὴν ἴδια στιγμή που τὸ ἄλλο ἐξαφανιζόταν μὲ πάχος ἀπλῆς μολυβιάς στὴ σκιά.

«Αὐτὰ ὅλα τὰ μοντέλα εἶναι στὴν ἴδια πόζα. Σ' αὐτὴ τὴν πόζα ἔχω κάνει σαράντα σχέδια. Διαφορετικὸ πρόβλημα κάθε φορά. Φτιαγμένα ὅλα σὲ κλασματικὸ χρόνο. Γιατὶ ἐνήργησα ἀστραπιαία, ἐνστικτώδεια. Ἔφτασα ν' ἀγκαλιάζω τὸ μοντέλο σὲ κλάσμα δευτερολέπτου. Ἔγινε ἓνα μὲ τὰ μοντέλα. Γιατὶ δυὸ τρόποι ὑπάρχουν νὰ σχεδιάσει κάποιος. Ἐντελῶς ἐνστικτώδεια, δηλαδὴ ἐντελῶς καθαρὰ ἢ μὲ πολλὴ περίσκεψη, μὲ πολλὴ - πολλὴ γνώση. Καὶ νὰ ἐναλλάσσονται αὐτὰ τὰ δυὸ πράγματα. Ἐπειδὴ, ἂν κάποιος δουλεύει μόνο μὲ τὴ γνώση, καταντᾶει νὰ γίνονται ἔγκεφαλικά, ψυχρά. Ἄν δὲν ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἐναλλαγή, ἐνστικτο - γνώση, δὲν ὑπάρχει πρόοδος στὴ ζωγραφικὴ. Αὐτὰ ἀφοῦ τὰ ἔφτιαξα ἔτσι, χωρὶς νὰ ἔχω τὴν πρόθεση νὰ δουλέψω μὲ τὴ χρυσὴ τομὴ, ἂν μετρηθεῖ αὐτὴ ἡ ἀπόσταση σὲ σχέση μὲ αὐτὸ ἢ ἐκείνη ἡ ἀπόσταση σὲ σχέση μὲ τοῦτο ἐδῶ, φαίνονται πὼς εἶναι περισσότερο ἐπιτυχημένα παρὰ ἂν καθόμου σκοπίμα νὰ τὰ ἔφτιαχνα ἔτσι. Αὐτὰ τὰ διαστήματα ἔχουν μεγάλη σχέση μὲ τ' ἄλλα, τὰ ζωγραφικά».

Ἀπὸ τὸ σταχτὶ τοῦ μολυβιοῦ πέρασε στὴ χρωματικὴ πανδαισία. Σωριασμένα ζωγραφικὰ σχέδια πάνω στὸ σχεδιαστήριο. Σ' ἓνα ἀπ' αὐτά, σ' ἓνα τριγωνικὸ πλαίσιο ἢ... Σονάτα. Τρία ἡμίτονια νὰ στελεχώνονται ἀπὸ τὴ βάση του. Εἶναι σαν τρεῖς χαρταετοί, που μετεωρίζονται σ' ἓναν οὐρανὸ χρώματος ἄγουρου πεπονιοῦ ὅμοιο μ' αὐτὸν που εἶχε δεῖ μ' ἓνα γλυκὸ σφίξιμο στὴν καρδιά του ἓνα παγωμένο πρῶι διαπλέοντας τὴ Μάγχη, ἐναγώνιος νὰ πατήσει στὴ χώρα του τοῦ οὐέρου του. Εἶναι σαν τρεῖς σημαίες μὲ τρίχρωμες κάθετες ραβδώσεις, συναγωνιζόμενες ποιά θὰ τανυθεῖ ψηλότερα στὴν κορυφὴ τοῦ οὐέρου τους, στὴν κορυφὴ τοῦ ἰσόπλευρου τριγώνου. Φθόγγοι μουσικοῖ, τοπίο ἤχων. Στὴν κόκκινη ρίγα τοῦ ψηλότερου φθογγόσημου σκιρτὰ ἡ ψυχὴ του ἀπ' τὴ χαρὰ τῆς νίκης. Ὅλα γύρω τραγουδοῦν. Σ' ἄλλο παραλληλόγραμμο πλαίσιο ὁ... Λαβύρινθος· ἔτσι τοῦ φάνηκε· σαν κάτοψη τοῦ πολύπλοκου ἀνακτόρου τῆς Κνωσοῦ. Σύνθεση κλειστῶν παραλληλεπιπέδων χώρων μὲ τὴ φωτεινότητα ἐνδου ἀνοιχτοῦ γλυκοῦ μῶβ. Οἱ περικεχωρακωμένοι χώροι ἀποκλείουν ἐπικοινωνία ἢ προσπέλαση. Ὁ... Μινώταυρος κλείστηκε ἔξω. Μέσα σ' αὐτοὺς τοὺς χώρους ἀσφαλιζεται κάποιος καὶ προστατεύεται. Βρίσκει καταφύγιο ἐκεῖ μέσα. Ὁ κίνδυνος καιροφυλακτεῖ ἔξω.

«Σχετικὰ μὲ τὰ σχήματα βρῆκα μιὰ μέθοδο, γιὰ νὰ συνθέτω ἀρμονικά. Σ' ἓνα χώρο, σ' ἓνα πλαίσιο, βάζω διάφορα σχήματα. Σταματῶ ὅμως κάπου καὶ λέω: Γεμίσαμε αὐτὸν

τό χώρο καὶ συνθετικά φαίνεται ὁμορφος. Τώρα πρέπει νὰ τὸν γεμίσουμε μὲ χρῶμα. "Ἐτσι ἔρχεται ἡ διαδικασία μὲ τὴ μουσική. "Ἄν μιὰ νότα εἶναι ὀλόκληρο, τέταρτο, ὄγδοο κλπ., θὰ ὑπάρξει ἀνάλογη διαφοροποίηση στὸ μέγεθος τῶν σχημάτων, ὅπου θὰ μποῦν τὰ χρώματα. "Ἄν μιὰ νότα ἔχει γλυκὸ τόνο, ἀνάλογη θὰ πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ χροιά τοῦ χρώματος. "Ὅταν παίρνουμε μιὰ νότα μὲ μιὰν ἄλλη, ὅταν κάνουμε συγχορδία, βγαίνει μιὰ ἁρμονία. Καὶ στὸ ζωγραφικὸ ἔργο πρέπει νὰ βγαίνει ἡ ἁρμονία σὰν χρῶμα τώρα. Οἱ παύσεις εἶναι τὸ φόντο.

Ὁ κίνδυνος παραμόνευε ἔξω μὲ τὴ μορφή μεγαλόσωμο σκύλου. Στὴν πόρτα ποῦ ἀνοίγει ἀκούστηκε αὐτὸς ὁ πρῶτος μὲ οὐρλιαχτὰ — δύσκολα θὰ τὰ ἔπαιρνε κάποιος γιὰ συνηθισμένα γαυγίσματα. Στυλώθηκε στὸ κατώφλι καὶ δὲν ἄφηνε τὸ ζωγράφο νὰ περάσει μέσα. Ὁ σκύλος ὁ ἴδιος, ποῦ θὰ λογιζόταν ἀπὸ κάθε συνετὸ ἄνθρωπο ὡς κίνδυνος, φαινόταν σὰν νὰ κινδύνευε ἀπὸ κάτι ποῦ μόνο τὰ προικισμένα μὲ διαίσθηση ζῶα μποροῦν νὰ νιώσουν. Ὁ ἄλλος ἔδειχνε πῶς περίμενε τὴν τέτοια ἀντίδραση. «Σπαρτούς», ἔτσι ὀνόμαζαν τοὺς προγόνους του, γιὰτὶ λεγόταν πῶς γεννήθηκαν, ἀφοῦ σπάρθηκαν στὴ γῆ δόντια δράκοντα — ἐκείνου τοῦ τέρατος ποῦ ἐξόντωσε ὁ Κάδμος ὕστερα ἀπὸ φοβερὴ πάλη. Ὁ ζωγράφος γύρισε καὶ τὸν κοίταξε στὸ πρόσωπο φανερὰ ἀνήσυχος. Ἄδυνατοῦσε νὰ ἡμερέψει τὸ ζῶο. Τράβηξε τὴν πόρτα καὶ κατευθύνθηκε στὸν πάγκο του κόβοντας κάθε διάθεση γιὰ ἐπαφή. Ἐκείνου τότε πήρε νὰ κοιτάξει τὸ μεσότοιχο. Σκεπασμένα ὡς τὸ τσάδι μὲ ζωγραφικὰ σχέδια εἰς μεγαλύτερο μέγεθος. Γεωμετροκρατούμενα ὅλα, ὅπου σ' ἄλλα κρατιόταν τὸ τετράγωνο πιὸ πολύ, σ' ἄλλο οἱ καμπύλες, οἱ παράλληλες, οἱ κάθετες γραμμές. Τὸ μαῦρο, τὸ κενὸ κυριαρχοῦσε. Τὰ σχήματα ἀναγλυφοποιούνταν στὰ μάτια του. Ἀπὸ τὸ σκοτάδι τὸ μάτι ξανάβγαίνει στὸ φῶς. Γλιστροῦσε κι ἤθελε ἀπὸ κάπου νὰ πιαστεῖ. Βρέθηκε στὴ μικρὴ αὐλὴ, τὴ στεγασμένη ὀλόγουρα μ' ἓνα εὐρὺ περιθώριο λαμαρίνας. Τρεῖς μαρμάρινοι ὄγκοι σὲ παράταξη. Τί πιὸ στέρεο ἀπὸ τὴ συμπαγὴ μάζα τῶν κρυστάλλων τοῦ μαρμάρου. Ἄπλωσε τὰ χέρια του. Αὐτὰ γλιστροῦσαν στὸ μάρμαρο. Ἡ μιὰ ἐπιφάνεια τὸν ἔφερνε στὴν ἄλλη, ἡ ἄλλη στὴν καρδιά τοῦ ὄγκου, στὸ κενὸ ἀπ' τὸ κενὸ ξανάβγαίνει ἔξω.

«Ἐδῶ τὸ πρόβλημα εἶναι τὸ ἴδιο πάλι. Ὑπάρχει μιὰ συνέχεια, γιὰτὶ ἡ ζωὴ εἶναι μιὰ συνεχὴς γραμμὴ. Ἄμα ὑπάρχει τέρμα, σταματὰ ἡ ζωὴ. Ἐνα γλυπτὸ πρέπει πάντοτε νὰ ἔχει μιὰ ἔννοια συνέχειας στὴ σύνθεση. Ξεκινὰ κάποιος, ἄς ποῦμε, ἀπὸ ἐδῶ. Μπαίνει μέσα ἐκεῖ ἔρχεται ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρά. Ὑπάρχει αὐτὴ ἡ στροφὴ τοῦ δρόμου. Στὴν οὐσία ἔχουμε μιὰν ἐπιφάνεια, στὴν ὁποία ὑπάρχει μιὰ συμμετρικὴ κίνηση ποῦ ἀγκαλιάζει καὶ περιστρέφεται μέσα σ' αὐτὸν τὸν ὄγκο».

Ἐνωθε τὶς παλάμες τῶν χειρῶν του πιὸ ἀδρές. Τὸν πονοῦσαν, ὅπως κάποτε, τὰ πληγιασμένα ἀπὸ τὴ φυσαρμόνικα χεῖλη. Ἐτσι συμβαίνει στὴ ζωὴ. Ἡ τρυφερὴ σάρκα σκληραίνει μὲ τὸ πέρασμα τοῦ χρόνου. Κάθε κίνηση ἀφήνει σημάδια στὸν ἄνθρωπο. Τὸ τίμημα τῆς ὁμορφιάς εἶναι ἡ δοκιμασία. Θὰ ἔθελε νὰ ἔχε τὰ κατὰλληλα χέρια νὰ ἔπλαθε τὴν ὁμορφιά.

Σκυφτὸς στὸν πάγκο του ὁ ζωγράφος δὲ φαινόταν νὰ δουλεύει, κι ἄς ἔρριχνε πότε πότε πλάγιες ματιές σ' ἓναν ὄδηγὸ χρωμάτων, συνθεμένο μᾶλλον ἀπ' τὸν ἴδιο, σὲ σχῆμα οὐράνιου τόξου.

— Ἐἔρεις κάτι; τὸν διέκοψε. Αὐτό.. τὸ περιδέραιο... τῆς Ἄρμονίας φέρνει σύμφορά.

Οἱ σταγόνες τῆς βροχῆς ἔπαιζαν πάνω στὰ μονότονα πληκτρα τῆς λαμαρινένιας στέγης τῆς αὐλῆς. Μιὰ δυνατὴ βροντὴ καὶ τὸ ρεῦμα κόπηκε, γιὰ λίγα δευτερόλεπτα. λεπτα.

— Γιὰ ποιὸ πράγμα μιλάς;

— Γιὰ κείνο κεί, κι ἔδειξε τὸν ὄδηγὸ χρωμάτων. Τὸ δῶρο τῶν θεῶν στὴν Ἄρμονία γιὰ τὸ γάμο τῆς μὲ τὸν Κάδμο, ποῦ ἦταν στ' ἀλήθεια τὸ οὐράνιο τόξο. Εἶναι φυλαχτὸ κακό. Περιελθὸν εἰς διαφόρου χεῖρας τὸ κόσμημα τοῦτο ἀπεδειχθὲ ὀλέθριον δι' ὅλους ἐκείνους ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῶν ὁποίων εὐρέθη.

Σταμάτησε για λίγο και προσποιούμενος πώς έκανε προσπάθεια, για να ανακαλέσει στη μνήμη του κάτι που στ' αλήθεια του ήταν τόσο γνωστό που σχεδόν γλιστρούσε από τα χείλη του. Νά, ο τύραννος. Φάυλος τὸ εἶχε δωρίσει στὴν ἐρωμένη του πού ἀδιάντροπα τὸ φορούσε. Μὰ μιὰ μέρα ἕνα ἀπὸ τὰ παιδιὰ του παρεφρόνησε αἰφνίδια κι ἔβαλε φωτιὰ στὸ πατρικὸ μέγαρο καὶ κήκων ὄλοι οἱ ἄλλοι θησαυροὶ — ἀμύθητα πλοῦτη συλημένα ἀνόσια ἀπὸ τὸ Μαντεῖο τῶν Δελφῶν— καὶ μαζί — λέγεται — καὶ τὸ περιδέραιο.

Ὁ ζωγράφος δὲν μπόρεσε νὰ κρύψει τὴν ταραχὴ του. Εἶχε κι αὐτὸς παλιότερα ἕναν ἄλλο, ὠραιότερο· τὸ ῥιξε στὴ φωτιὰ σὲ ὦρα μακρὴ. Ἀπόδιωξε μ' ἕνα τίναγμα τῆς κεφαλῆς τὴν εἰκόνα τῆς καταστροφῆς. Κι ἀμέσως σὰν νὰ συνήλθε λίγο.

— Κι ἐσὺ ποῦ τὰ ξέρεις καὶ ποιὸς εἶσαι;

Ἐκεῖνος σὰν νὰ παραληροῦσε πήρε νὰ τοῦ λέγει πὼς ἡ ἀρμονία ἦταν ἡ σύντροφος τοῦ γενάρχη τοῦ Κάδμου καὶ πὼς εἶχε κατορθώσει νὰ ἴδῃ τὴν Εὐρώπη στὶς περιπλανήσεις του, ἐκεῖ δηλαδὴ πού στάθηκε ἄτυχος ὁ Κάδμος. Ἀκόμη πὼς ἦταν γεννημένος σὲ πολιτεία ἐξακουστή, περιβληθείσα μὲ τείχη κατὰ θαυμαστὸν τρόπον, δηλαδὴ διὰ τῆς μετακινήσεως καὶ τοποθετήσεως ἀποσπασθέντων βράχων ὑπὸ τοὺς ἤχους τῆς θεσπεσίας λύρας τοῦ Ἀμφίονος. Πὼς οἱ πρόγονοί του δὲν γεννήθηκαν, ἀλλὰ φύτρωσαν, ἀφοῦ σπάρθηκαν στὴ γῆ δόντια δράκοντα... Δὲν ἀπόσωσε τὴ λέξη κι ὁ σκύλος ἔξω ἄρχισε νὰ οὐρλιάζει φοβισμένα κι ἀσταμάτητα γιὰ ὧρες, τόσο πού ἀναστατώθηκε πολὺς κόσμος ἐκεῖ γύρω ἀπὸ τὴ «Ριβιέρα». Ἔπεσε καὶ πολὺ νερὸ ἀναπάντεχα ἐκεῖνο τὸ βράδυ καὶ κάλυψε τὰ Ἐξάρχεια κι ὁ κόσμος ξαγρύπνησε φοβούμενος τὸ χειρότερο.

ΓΕΩ. ΘΕ. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

Η ΕΚΘΕΣΗ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑΣ (BIENNALE)

Ἀποτελεῖ πραγματικὰ μιὰ σημαντικὴ προσφορά, ἡ ἐκθεση αὐτὴ πού ὀργάνωσε στὴν πόλη μας ἡ Ἡπειρωτικὴ Στέγη Γραμμάτων σὲ συνεργασία μὲ τὴν Ἑταιρεία τῆς Ἑλληνικῆς Φωτογραφίας. Γιατί, ἐκτὸς ἀπ' τὴν ποιότητα καὶ τὴν εὐρύτητα τῆς θεματογραφίας, ἡ Μπιεννάλε τούτη ἔχει, πρὸ παντός, τὸ μήνιμα καὶ τὴν κοινότητα ἔκφρασης ἀπὸ μιὰ σύγχρονη καλλιτεχνικὴ ἀμφικινησία. Ἔτσι, μὲ τὴν συμμετοχὴ τῶν καλύτερων φωτογραφιῶν ἀπὸ δεκάδες χῶρες, μᾶς δίνει τὴν ὄψη, τὴν καθημερινότητα καὶ τὰ σχηματικὰ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς σὲ μιὰν οἰκουμενικὴ κλίμακα. Καὶ εἶναι πράγματι συγκινητικὸ νὰ διαπιστώνει κανεὶς πὼς οἱ λαοί, σὲ ὅλα τὰ πλάτη τῆς γῆς καὶ σὲ ὅλα τὰ κοινωνικὰ σχήματα, ἔχουν πάντα τὰ ἴδια ὄνειρα, ζοῦν τὶς ἴδιες συγκινήσεις, ἀντιμετωπίζουν, μὲ τὰ ἴδια μάτια, τὰ ὑπαρξιακὰ προβλήματα καὶ ἀναζητοῦν, ὁ καθένας ἀπ' τὴν δική του πατρίδα, νὰ συνομιλήσουν μὲ τὸν Θεό, μὲ τὸν χρόνο καὶ μὲ τὸν συνάνθρωπό τους. Γι' αὐτὸ, πιστεύουμε πὼς ἡ ἐκθεση τούτη, θὰ πρέπει νὰ ἀξιολογηθεῖ, ὡς προσφορά, μὲ ἐντελῶς ἰδιαίτερα κριτήρια καὶ νὰ μεταφερθεῖ, ὅσο γίνεται περισσότερο, στὰ κέντρα τῆς ἐπαρχίας. Στὴν ἐποχὴ μας, πού ἀνοίγονται τὰ γεωγραφικὰ ὄρια καὶ πού οἱ λαοὶ γνωρίζονται καλύτερα, οἱ παρόμοιες ἐκδηλώσεις συνιστοῦν μιὰ οὐσιαστικὴ βοήθεια γιὰ προσέγγιση καὶ ἀλληλοκατανόηση, πράγμα πού εἶναι ἀνάγκη νὰ γίνει, γιὰ νὰ πάθουν νὰ καίγονται οἱ πόλεις, νὰ πάθουν νὰ σκοτώνονται οἱ ἄνθρωποι, νὰ χορτάσουν οἱ πεινασμένοι καὶ νὰ ζήσουν εἰρηνικὰ καὶ ἀδελφωμένοι. Ἡ ἐκθεση τούτη προσφέρει τὴν ἀφετηρία γιὰ νὰ φτάσει, μὲ λίγη σκέψη καὶ καθαρὴ ψυχὴ, ὁ θεατὴς ὡς αὐτὲς τὶς σκέψεις. Πρέπει νὰ συγχαροῦμε τὴν Ἡπειρωτικὴ Στέγη γιὰ τὴν πρωτοβουλία της καὶ γιὰ τὴν φροντίδα της νὰ ἐπιτύχει τὴν μεγαλύτερη δυνατὴ συμμετοχὴ τοῦ κοινοῦ, καθὼς καὶ τὴν Ἑταιρεία Ἑλληνικῆς Φωτογραφίας καί, ξεχωριστά, τὸν Πρόεδρο τῆς Στέγης κ. Δ. Σωμόπουλο γιὰ τὴν προσωπικὴ του ἀνάλωση, γι' αὐτὸν τὸν σκοπὸ.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

Ο.Η.Θ.: ΝΙΚΟΥ ΖΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

(“Ο γυρολόγος”)

‘Ο Ο.Η.Θ. ανέβασε ένα νέο θεατρικό έργο που παίχτηκε πρώτα στα Γιάννινα και μετά σε πολυήμερη περιοδεία, στις πόλεις και στα χωριά. Έτσι μās δόθηκε ή ευκαιρία, όχι μόνάχα να επικοινοηήσουμε τώρα με την σκηνή του, αλλά και να εκτιμήσουμε καλύτερα την οργάνωση και τις ικανότητες που διαθέτει τώρα για την επίμοχθη και χρήσιμη άποστολή του.

Το έργο που ανέβασε είναι του γνωστού λογοτέχνη και διακεκριμένου επιστήμονα Νίκου Ζακόπουλου, προέδρου τών θεατρικών συγγραφέων και δραστήριου πνευματικού ανθρώπου, που συμμετέχει ενεργά γενικότερα στην πολιτιστική και πνευματική κίνηση του τόπου μας. Είναι μιá δραματική κομωδία, που δίνει ένα ανοιχτό παράθυρο, για να ιδεί ο σύγχρονος άνθρωπος την αυτοπαγίδευσή του απ’ την ύπόσχεση τεχνικού θαύματος και να απογυμνωθεί από τις πλασματικές έκεινες αξίες που, με τη συνέχεια και το κίβδηλο κέρος ενός άδειου καταστημένου, τις χρησιμοποιούσε ως όχυρό. Έτσι, δίνεται ή σκάλα για έναν βαθύτερο προβληματισμό, για μιάν αναθεώρηση, που θα οδηγήσει στο μήνυμα για την έξοδο.

‘Η έσωτερική δομή του έργου, επειδή γίνεται με έντονες εικόνες και ελεύθερη αντίληψη, για τά συνηθισμένα δεδομένα του νεότερου θεάτρου, πρέπει να έβαλε πραγματικά σε γόνιμη δοκιμασία τόσο τον σκηνοθέτη Πάνο Γλυκοφρύδη, όσο και τους ήθοποιούς, για να δώσουν ένα δυναμικό σύνολο, που ενσάρκωσε θαυμάσια αυτόν τον ώραίο άθλο, χωρίς να χάσει ούτε το λυρικό χρώμα, ούτε τις ιδέες, ούτε τον όρατο στόχο του συγγραφέα. Άκόμα, ο Πάνος Γλυκοφρύδης, με την αίθηση εκείνης της θέμης απ’ τη λαϊκή όμορφια και με την ανάδειξη τών αισθημάτων, που διακρίνται σε όλες τις σκηνικές δημιουργίες του, κατόρθωσε να τό δέσει και μ’ έναν δικό μας έγκληματισμό, πράγμα από τό κάνει άφομοίωσιμο κι απ’ τό οποιοδήποτε κοινό. Άπ’ τους ήθοποιούς — πρέπει να σημειώσουμε, εκ προοιμίου, ότι είναι όλοι τους ήψηλης στάθμης και ώριμότητας καλλιτέχνες — ο Μιχάλης Μπίζος, στον ρόλο του Μανώλη, έδωσε έναν χαρακτηριστικό και πολύ εκφραστικό λαϊκό θυμόσοφο, τύπο που κράτησε απείραχτη την ανθρώπινη ύπόσταση, χωρίς κενά και χωρίς αδυναμίες, ενώ έπωμίστηκε μιάν αδιάπλωτη ψυχολογική εγρήγορηση. ‘Ο νεαρός, ακόμα, Κώστας Δάλλας, με τον δύσκολο ρόλο να κρατήσει την ευαισθησία και την αγνότητα πάνω απ’ την ήθική κρίση που έφεραν τα τοιχώματα άπόνα περιβάλλον άλλοτρίωσης, ανταποκρίθηκε θαυμάσια κι έδωσε την θέμμη και την ύπόσχεση που ζητάει ο συγγραφέας για τό μήνυμα που περιμένουμε απ’ τη νέα γενιά. Στον όντως δύσκολο ρόλο της Μητέρας, ή Φιλώ Καρούλια, δίχως να χάσει την ισορροπία της πουθενά, κατόρθωσε να βαστάξει, με πλήρη πειθαρχία και έλεγχο στις έναλλαγές μιās βαθύτερης ύπαρξιακής διάθλασης στις κινήσεις και στις άποχρώσεις της έκφρασης, έναν ρόλο που την άνάδειξε. Επίσης, ή Βάσω Φιλίπιδου, ύποδυόμενη τό Κορίτσι, ενσάρκωσε την αντίστοιχη όντότητα που είχε ο Κ. Δάλλας, δίνοντας πνοή, διάθεση και ευάισθητη λυρική έκφραση, πράγμα που τόση ανάγκη είχε ή εξέλιξη και ή άτιμωραφα του έργου. Στον ρόλο του Πατέρα, ο Γιώργος Νάκος, κατόρθωσε, όχι μόνο να ανταποκριθεί στις άπαιτήσεις που έχει ο συγγραφέας από έναν πρωταγωνιστή, αλλά και να δημιουργήσει έναν έξαιρετο θεατρικό χαρακτήρα, που άναδεικνύει τό ύφος και την έσωτερική συνοχή στην σκηνική διαδρομή. Επίσης, άνεπανάληπτος και άπόλυτα συνεπής στις προδιαγραφές του συγγραφέα και του σκηνοθέτη, ο Φώτης Ζήκος, ετύχησε να δώσει πράγματι σάρκα και όστά σ’ ένα θεατρικό ποιητικό πλάσμα, που, με την φινέτσα, τον άέρα και την όνειρική σχεδόν μεταξίωση της ανθρώπινης προσωπικότητας στην όντότητα της ουδέτερης δύναμης από την καταλυτική λάμψη της καταναλωτικής κοινωνίας, έδωσε άνάγλυφα φωτισμένο τό περιεχόμενο αυτής της έξουθενωτικής δύναμης, που δέν πιάνεται διαφορετικά. Τέλος, ο θαυμάσιος ήθοποιός (απ’ τά παλιά στελέχη του ΟΗΘ, αυτός και ο Γ. Τζέριμος), με πολλή άνεση και έντονο δυναμικό τόνο, κατάφερε να δαμάσει τον βαρύ και πρωταγωνιστικό άθλο στον ρόλο

του Φύλακα, χωρίς ούτε μιά καθίζηση, κάνοντας έναν ίσως μοναδικό θεατρικό τύπο, που διαφύλαξε την κυριαρχία του, ακόμα και στις πιο δύσκολες κορυφώσεις.

Όλοι αυτοί, που είναι και οι κύριοι παράγοντες για την ύλοποίηση και της ποιητικής δημιουργίας του συγγραφέα και της σκηνητικής πραγματοποίησης του σκηνοθέτη, δυνήθηκαν να ξεαρθούν σ' ένα ασυνήθιστο επίπεδο κοινότητας και να πήξουν τον ρευστό και πολυέδρο πυρήνα ενός έργου αξιόσων.

Τέλος, τα σκηνικά του Μιχάλη Οικονομίδη, σύμφωνα με το κλίμα και τις απαιτήσεις του έργου, καθώς και τα κοστούμια της Θεατρικής Όμάδας κάλυψαν τις απαιτήσεις μ' ένα πνεύμα λιτότητας και ελάρκειας, ενώ η μουσική του Άγγελου Εὐαγγέλου ἔδωσε τις ὑπομνήσεις, το κλίμα και τις αναγκαίες αφητηρίες για την προσπέλαση.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΑ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΒΡΑΒΕΙΑ

Ἀνάμεσα στους λογοτέχνες που βραβεύτηκαν για τὰ βιβλία τοῦ 1977, ὑπάρχουν συνεργάτες και φίλοι τῆς «Ἡπειρωτικῆς Ἑστίας». Ἐτσι, ὁ Ἡπειρώτης Εὐάγγελος Ἀβέρωφ—Τοσίτσας, ἔλαβε τὸ μεγάλο Βραβεῖο τῆς πόλεως τῶν Παρισίων, πού καθιερώθηκε ἀπὸ ἐφέτος μὲ τὴν ὀνομασίαν «Ἀκρόπολις» καὶ πού εἶχε ἔπαθλο 400.000 δρχ., τὶς ὁποῖες ἔδωσε στὸ Μορφωτικὸ Κέντρο τοῦ Γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου Ἰωαννίνων (300.000) καὶ τὶς ὑπόλοιπες 100.000 στοὺς Προσκόπους Ἰωαννίνων. Ἐπίσης, τὸ Μεγάλο Βραβεῖο Οὐράνη τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἔλαβαν ἡ Ζωὴ Καρέλλη γιὰ τὸ σύνολο τῆς ποιητικῆς τῆς παραγωγῆς καὶ ἡ Τατιάνα Μιλλιῆξ γιὰ τὴν πεζογραφία μὲ τὸ βιβλίο τῆς «Ἡ Τρίπολη τοῦ Πόντου», καθὼς καὶ ὁ Πέτρος Γλέζος βραβεύθηκε ἐφέτος ἀπ' τὴν Ἀκαδημία Ἀθηνῶν γιὰ τὸ βιβλίο του «Τὰ θαμπὰ μάτια», πράγμα πού καταξιώνει τὴν προσφορὰ του στὴν πεζογραφία μας γενικώτερα.

Ἀκόμα, ὁ Δημ. Σιατόπουλος ἔλαβε τὸ Α΄ Κρατικὸ Βραβεῖο γιὰ τὴν μυθιστορηματικὴ βιογραφία «Γκρέκο, ὁ ζωγράφος τοῦ Θεοῦ». Κρατικὸ Βραβεῖο, ἐπίσης, ἔλαβαν γιὰ τὴν ποίηση ὁ Ν. Κάλας (Καλαμάρης) καὶ Β. Λιάσκος, διηγήματος ὁ Γ. Ἄμφοι καὶ Σ. Ἰορδάνου, κριτικῆς ὁ Μήτσος Λυγίζος καὶ Σ. Ἀτζακας καὶ μυθιστορηματος ἡ Εἰρήνη Παπαϊωάννου (τὰ ἐν λόγω βραβεῖα εἶναι ἀντιστοίχως Α΄ καὶ Β΄).

Ἡ «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία» συγχαίρει τοὺς συνεργάτες καὶ φίλους τῆς πού τιμήθηκαν μὲ τὶς μεγάλες αὐτὲς διακρίσεις.

ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ

Π. ΤΖΙΟΒΑ

Στις 10 Φεβρουαρίου, ἡ Σχολὴ Βελλᾶς ὀργάνωσε, μέσα στὸν κύκλο τοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 166ης ἐπετείου τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν Ἰωαννίνων, μιά πολὺ ἐνδιαφέρουσα διάλεξη μὲ ὀμιλητὴ τὸν συνεργάτη μας Πάνον Τζιόβαν, πού μίλησε μὲ θέμα: «Ὁ Ἰωαννίνων Γερβάσιο Ὀρολογᾶς καὶ ἡ συμβολὴ του στὴν ἀπελευθέρωση τῶν Ἰωαννίνων». Τόσον τὸ θέμα, πού ἔφερε στὴν ἐπιφάνεια τὴν ἀφώτιστη ἀκόμα ἱστορία τοῦ ἱεράρχου αὐτοῦ, ὅσον καὶ ἡ τεκμηριωμένη ἀνάπτυξη τῶν περιστατικῶν καὶ τῶν ντοκουμέντων, πού ἔδωσε ὁ ὀμιλητὴς μ' ἓναν συγκροτημένο λόγο, νομίζουμε πὼς δημιούργησαν νέες ἀφετηρίες γιὰ μιά γενκώτερη ἔρευνα καὶ κριτικὴ ἀξιολόγηση τῶν δεδομένων ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν ἡμερῶν ἐκείνης τῆς περιόδου. Καί, πρὸ παντός, γιὰ τὴν προσωπικότητα, τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν ἐν γένει δράση τοῦ Γερβασίου.

Έρμ. Φωτιάδου

Στά πλαίσια του Έτους της Έλληνικής Παράδοσης, ή Ήπειρωτική Στέγη Γραμμάτων οργάνωσε, στην αίθουσα της Ζωσιμαίας Παιδαγωγικής Ακαδημίας, μιὰ εἰδική διάλεξη με πολὺ λαογραφικὸ χρώμα καὶ ποιητικὴ διάθεση, πὺ ἔδωσε ἡ γνωστὴ λογοτέχνη καὶ λαογράφος Έρμηνεία Φωτιάδου. Μάλιστα, τὴν ὀμιλήτρια παρουσίασε, με ἀναφορὰ καὶ στὸ θέμα τῆς Παράδοσης, ὁ Πρόεδρος τῆς Ήπειρωτικῆς Στέγης καὶ γνωστὸς λογοτέχνης Δημ. Σιωμόπουλος, δίνοντας ἔτσι μιὰ διεύρυνση στὸ γεγονός αὐτῆς τῆς ἐκδήλωσης. Ἡ Έρμηνεία Φωτιάδου, πὺ ἀναφέρθηκε στὸ ἰδιαιτέρου βάρος τῆς ἐθνικῆς μας παράδοσης καὶ στὴν ἀξία της γιὰ τὸν πολιτισμὸ καὶ τὴ φυσιογνωμία μας, στάθηκε ξεχωριστὰ στὸν ἡπειρωτικὸ χώρο κι ἔδωσε τὴν διάλεξή της με τὸν τόπο μας, διανθίζοντάς τὴν με διώματα καὶ ἀναμνήσεις ἀπ' τὴν γενέθλια πατρίδα της.

Ἡ διάλεξη ἔγινε στὶς 8 Ἀπριλίου καὶ εἶχε ὡς θέμα: «Ἡ ἑλληνικὴ παράδοση στὸν Ήπειρωτικὸ χώρο» (κυρὰ - μάνα, μάνα κι ἀρχοντοθυγατέρα).

ΠΡΟΒΟΛΗ ΕΙΚΟΝΩΝ

Ἐπίσης, στὸ πρῶτο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου, ἡ Ήπειρωτικὴ Στέγη οργάνωσε, στὴν Αἴθουσα τῆς Ζωσιμαίας Παιδαγωγικῆς Ακαδημίας καὶ μιὰ θαυμάσια καλλιτεχνικὴ βραδυνὰ με προβολὴ φωτογραφικῶν διαφανειῶν (σλάιτς) τουριστικοῦ, ἱστορικοῦ καὶ ὀρειβατικοῦ τοπίου, πὺ παρουσίασε ὁ καλλιτέχνης φωτογράφος καὶ ὀρειβάτης Ἀπόστολος Βεργόδουλος. Τόσο ἡ συλλογὴ τῶν φωτογραφιῶν τοῦ ἡπειρωτικοῦ τοπίου, ὅσο καὶ ἡ καλλιτεχνικὴ ἐκτέλεση, ἔδωσαν μιὰ σπάνια εἰκόνα με ἔντονα χρώματα καὶ μουσικοὺς τόνους, πὺ ἔκαμαν προσιτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα γιὰ μιὰ οὐσιαστικώτερη ἐξοικείωση με τὴν ἀρενωπὴ φυσιογνωμία τοῦ τόπου μας.

ΝΕΚΡΟΛΟΓΙΑ

Ο ΔΑΦΝΟΥΣΙΑΣ

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ

Ἐφέτος, ἀπεδήμησεν ὁ Ἠπειρώτης ἱεράρχης Γρηγόριος Μαρκόπουλος, Ἐπίσκοπος Δαφνουσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἀφοῦ διήνυσε ὡς λευκοχίτων ἱεραπόστολος μακρὸν ἐπίγειον βίον, θητεύοντας ἀπὸ τὴν νεότητά του στὸ ἱερὸν θυσιαστήριον. Ὁ ἥρεμος καὶ ἀθρόμβος Γρηγόριος, μλεΐσιος καὶ νηγάλιος, ἀνάλωσε τὴν

ζοὴν του πιστὸς στὸ λειτούργημά του, φέροντας τὴν μακρὰ ἐκείνη παράδοση τῶν Ἠπειρωτῶν ἱεραρχῶν πὺ ἔμειναν στὴ μνήμη καὶ στὴν ἱστορία τοῦ τόπου μας, χωρὶς νὰ ἐπιδιώξει ποτὲ τὴν προβολὴ καὶ τὴν δόξα, πὺ ἀσφαλῶς τὴν ἄξιζε. Ἐπ' χρόνια πολλὰ, ὡς τὴν συνταξιοδότησή του, ὑπῆρξεν ἀπ' τοὺς ἀνοτάτους ἱεραμένους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, πὺ φύλαξαν, μαζί με τὸν Ἀθηναγόρα, τὴν μεγάλη κληρονομία τῆς χριστιανοσύνης καὶ συνομίλησαν με τὰ ἀγιάσματα καὶ τοὺς αἰῶνες τῆς Βασιλεύουσας. Ἔτσι, ἔμεινε, ὁ Γρηγόριος, ὡς τὸν θάνατό του, πὺ ἤρθε καὶ αὐτὸς χωρὶς θόρυβο, ὅταν τὸν ἐκάλεσεν ἡ φωνὴ τοῦ Κυρίου στὴ Νέα Σμύρνη, ἵστερ' ἀπὸ τὸ τελευταῖο ταξίδι στὴν Ἠπειρο, ὅπου ἀντάμωνε συχνὰ τὸν χρόνον, τοὺς φίλους καὶ τὴν πατρίδα.

Δ. ΚΟΚΚΙΝΟΣ

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Ὁ Δαφνουσίας Γρηγόριος γεννήθηκε στὰ Γιάννινα, τὸ 1900 καὶ ἦταν γιὸς τοῦ πρωθιερέα Θεόδωρου πὸν εἶχε ἀποκαθλώσει καὶ τὸ Σεπτὸν Σχίσμα τοῦ Νεομάρτυρος Ἁγίου Γεωργίου Ἰωαννίνων. Ὅσοτερ ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπ' τὴν Ζωσιμαία Σχολὴ εἰσήχθη στὸ πανεπιστήμιο Ἀθηνῶν ὡς οἰκότροφος τῆς Ριζαρείου Ἐκκλησιαστικῆς Σχολῆς καί, κατόπιν, ἀφοῦ περάτωσε τὶς σπουδές του ἐδῶ, μὲ δαπάνες τοῦ Νικολάου Εὐαγγέλου ἀπ' τὰ Γιάννινα καὶ μετέπειτα Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας, ἐσπούδασεν ἐπὶ τριετίαν στὸ Μόναχο καί, τέλος, στὴν Θεολογικὴ Σχολὴ τῆς Χάλκης. Γνώριζε Γερμανικά, Γαλλικά καὶ Τουρκικά. Διορίστηκε Ἀρχιδιάκονος Δέσμων (Βοσπόρου) τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Μητροπόλεως Ἰωαννίνων καί, ἐν συνεχείᾳ, Ἐπίσκοπος Δαφνουσίας τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ὅπου ὑπηρετήσεν ἐπὶ μισὸν αἰῶνα. Ὁ Δαφνουσίας Γρηγόριος Μαρκόπουλος διακρίνονταν γιὰ τὴν προσήγεια, τὴν εὐγένεια, τὴν ταπειοφροσύνη καὶ τὴν φιλογενία του πρὸς τοὺς πατριῶτες καὶ τὰ ἔργα φιλανθρωπίας. Τελευταῖα, ἐφησάχαζε στὸ προάστειο τῆς Νέας Σμύρνης.

ΕΛΑΒΑΜΕ

Νίκου Μούλια: «ΣΤΥΛΛΟΓΗ ΑΝΕΜΟΣ 74» (ποιήματα - πεζά). Σχ. 8ον, σελ. 120, Γιάννινα 1977.

Χ. Παπᾶ: «ΞΕΚΙΝΩΝΤΑΣ ΜΟΝΟΣ» (ποιήματα). Σχ. 8ον, σελ. 84, Ἀθήνα 1977.

Γιάννη Μουγογιάννη: «ΓΝΩΡΙΖΟΝΤΑΣ ΤΟΠΟΥΣ». Σχ. 8ον, σελ. 190, Ἀθήνα 1977.

Γ. Ε. Στογιαννίδη: «ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ» (ποιήματα). Σχ. 8ον, σελ. 52, Ἀθήνα 1977.

Κώστα Σαρδελῆ: «ΜΕΡΕΣ ΤΗΣ ΣΙΒΗΡΙΑΣ». Σχ. 8ον, σελ. 132, Ἀθήνα.

Ρίτας Μπούμπη - Παπᾶ: «ΜΟΡΓΚΑΝ ΙΩΑΝΝΗΣ, Ο ΓΥΑΛΙΝΟΣ ΠΡΙΓΚΙΠΑΣ ΚΑΙ ΟΙ ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΙΣ ΤΟΥ». Σχ. 8ον, σελ. 232, Ἀθήνα 1976.

Ἱστορικὴ καὶ Λαογραφικὴ Ἑταιρεία Σερρῶν Μελενίκου (ἀνάπτυπον ἐκ τοῦ 5ου τόμου Σερραϊκῶν Χρονικῶν): «ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ ΘΕΟΔΩΡΙΑΔΗΣ». Σχ. 8ον μεγ., σελ. 48, Ἀθήνα 1969.

Κωνστ. Μηνᾶ: «ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΜΕΓΕΘΥΝΣΕΩΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ». Σχ. 6ον, σελ. 256, Ἰωάννινα 1978.

Ἐπιτροπὴ Συμαϊκῶν Ἐκδόσεων: «ΤΑ ΣΤΥΜΑΤΙΚΑ» (περιοδικὸ σύγγραμμα, τόμος γ'). Σχ. 6ον, σελ. 336, Ἀθήνα 1977.

Ἰωάννου Καλογήρου καθηγ. Παν)μίου:

«ΔΙΕΘΝΗ ΣΤΥΝΔΡΙΑ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡΘΕΝΟΥ ΜΑΡΙΑΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΡΩΜΗΝ» (τόμος 21, ἀνάπτυπον). Σχ. 6ον, σελ. 122, Θεσσαλονίκη 1976.

Π. Α. Κυριακίδη «Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΤΟΥ ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ». Σχ. 6ον, σελ. 80, Ἰωάννινα 1976.

Σπύρου Μαρκέτου: «30 ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ». Σχ. 6ον, σελ. 136, Ἀθήνα 1977.

Γιώργου Δέλιου: «ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ γιὰ τὰ βιβλία του». Σχ. 8ον, σελ. 12, Θεσσαλονίκη 1975.

Δημήτρη Σταθόπουλου: «ΕΤΧΕΣ ΣΤΑ 10ΧΡΟΝΑ ΓΗΠΕΡ ΑΝΑΠΑΤΣΕΩΣ Φ. ΚΟΝΤΟΓΛΟΥ ΚΑΙ ΣΤΑ 80ΧΡΟΝΑ ΓΗΠΕΡ ΤΡΕΙΑΣ ΤΟΥ ΤΑΚΗ ΠΑΠΑΤΣΩΝΗ». Σχ. 8ον, σελ. 16, Ἀθήνα 1976.

Θωμᾶ Λ. Θαναπέσκου: «ΕΥΒΟΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ». Σχ. 8ον, σελ. 96, Ἀθήνα 1977.

Κ. Δ. Στεργιόπουλου: «Ο ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ ΤΗΣ ΘΡΑΣ ΕΠΙ ΤΟΥΤΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ» Σχ. 8ον, σελ. 96, Ἀθήνα 1978.

Τεχνικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἑλλάδος (ἐπιμέλεια Π. Κυριακῆ καὶ Μιχ. Νικολινάκου): «ΠΡΩΤΟΙ ΕΛΛΗΝΕΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΕΣ ΤΕΧΝΙΚΟΙ». Σχ. 4ον, σελ. 456, Ἀθήνα 1976.

E. J. BRILL: «ANCIENT NEAR EAST FAST» CATALOGUE No 490. Σχ. 8ον, σελ. 136.

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΟΥ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κ. ΖΟΛΩΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΓΕΝΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΟΧΩΝ ΤΟΥ ΙΔΡΥΜΑΤΟΣ

Συνήλθε στην Αθήνα, η ετήσια γενική συνέλευση των μετόχων της Τραπέζης Ελλάδος. Κατά τη συνέλευση, ο διοικητής της Τραπέζης κ. Ξεν. Ζολώτας προέβη στην ακόλουθη έκθεση επί του ισολογισμού του έτους 1978 και επί των εξελίξεων και προβλημάτων της ελληνικής οικονομίας:

Τα ακαθάριστα έσοδα της Τραπέζης ανήλθαν, όπως προκύπτει από την ανάλυση των αποτελεσμάτων χρήσεως του έτους 1978 σε 5.775.992.363 δραχ. και οι συνολικές δαπάνες λειτουργίας της, στις οποίες περιλαμβάνονται οι αποσβέσεις και προβλέψεις σε 3.422.996.105 δραχ. Πραγματοποιήθηκαν έπομένως καθαρά κέρδη 2.352.996.257 δραχμές.

Από τα καθαρά κέρδη της χρήσεως διατίθενται, σύμφωνα με το άρθρο 71 του Καταστατικού, 128.357.712 δραχ. για την καταβολή πρώτου μερίσματος, που αντιστοιχούν στο 12% του καταβεβλημένου μετοχικού κεφαλαίου. Επειδή το τακτικό απόθεματικό είναι ίσο με το μετοχικό κεφάλαιο της Τραπέζης, προτείνουμε στη Γενική Συνέλευση, εκ μέρους του Γενικού Συμβουλίου και μετά από σχετική απόφασή του να διατεθούν, σύμφωνα με το ίδιο άρθρο, και 95.758.928 δραχ. για την καταβολή προσθέτου μερίσματος. Έπομένως, προτείνουμε να διανεμηθούν συνολικά από τα κέρδη 224.116.640 δραχ. Σύμφωνα με την πρόταση αυτή, το μέρισμα κατά μετοχή θα είναι 440 δραχ., έναντι 400 δραχ. της προηγούμενης χρήσεως.

ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Οι οικονομικές εξελίξεις κατά το 1978 χαρακτηρίζονται από επιτάχυνση του ρυθμού της οικονομικής ανάπτυξης, η οποία συνδυάστηκε με εννοϊκές εξελίξεις στο ισοζύγιο πληρωμών και με επιβράδυνση, περισσότερο από μία ποσοστιαία μονάδα, του πληθωρισμού. Η αύξηση του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος σε σταθερές τιμές έφτα-

σε το 5,9% και ήταν από τις μεγαλύτερες που σημειώθηκαν στις χώρες του ΟΟΣΑ. Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία, η άνοδος της οικονομικής δραστηριότητας συνεχίζεται με ικανοποιητικό ρυθμό και κατά το τρέχον έτος.

Σημαντική ήταν επίσης η πρόοδος που σημειώθηκε στη διάρθρωση της αύξησεως του ακαθάριστου εγχωρίου προϊόντος κατά το 1978. Υψηλότερο ρυθμό αύξησεως παρουσίασε η παραγωγή υλικών αγαθών. Το ακαθάριστο αγροτικό προϊόν αυξήθηκε κατά 6,5%, ενώ είχε μειωθεί στα δύο προηγούμενα χρόνια. Επίσης, το προϊόν του δευτερογενούς τομέα αυξήθηκε κατά 6,6%, ιδιαίτερη όμως σημασία έχει η ανάκαμψη της παραγωγής της μεταποίησης (αύξηση 6,5% στο 1978), μετά τον χαμηλό ρυθμό αύξησεώς της (1,5%) στο 1977. Η άνοδος της παραγωγής της μεταποίησης οφείλεται στην ταχύτερη, σε σύγκριση με το 1971, αύξηση των εξαγωγών.

ΑΝΤΙΠΛΗΘΩΡΙΣΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ: TIMES & ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ

Ο πληθωρισμός υποχώρησε το 1978 σε σύγκριση με το 1977. Η αύξηση του δείκτη του καταναλωτή από 12,8% το 1977 (μεταξύ Δεκεμβρίου 1976 και Δεκεμβρίου 1977) υποχώρησε στο 11,5% το 1978. Ήταν όμως μεγαλύτερη από το στόχο του 10% που είχε αρχικά τεθεί και εξακολούθησε να είναι σημαντικά υψηλότερη από τις αντίστοιχες μέσες αυξήσεις του δείκτη τιμών καταναλωτή στις χώρες του ΟΟΣΑ και της ΕΟΚ (7,9% και 6,8%).

Ο πληθωρισμός υποχώρησε σημαντικά στο δεύτερο εξάμηνο του περασμένου χρόνου, ενώ είχε επιταχυνθεί στο πρώτο εξάμηνο του 1977. Συγκεκριμένα, η αύξηση του δείκτη ήταν 6,8% στο πρώτο εξάμηνο του 1978 και 4,4% στο δεύτερο. Οι αντίστοιχες αυξήσεις στα δύο εξάμηνα του 1977 ήταν 6,1% και 6,3%.

ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Στην πραγματοποίηση του στόχου για

τήν καταπολέμηση του πληθωρισμού που έχει θέσει ή κυβέρνηση για το 1979, έχει προσαρμοστεί, όπως ήδη αναφέρθηκε, και η νομισματική και πιστωτική πολιτική, όπως εκφράζεται στο νομισματικό πρόγραμμα που ενέκρινε η νομισματική επιτροπή για το τρέχον έτος. Το πρόγραμμα προβλέπει την ικανοποίηση της ζήτησεως πιστώσεων, τόσο από το δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα, μέσα στα όρια που επιτρέπουν οι διαθέσιμοι χρηματοδοτικοί πόροι που προβλέπεται να κινητοποιηθούν μέσω του χρηματοδοτικού συστήματος της χώρας και με αύξηση της νομισματικής κυκλοφορίας κατά ποσοστό ανάλογο με την προβλεπόμενη άνοδο του χρηματικού εθνικού προϊόντος.

ΛΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

Από τον περασμένο χρόνο αποφασίστηκαν οριστικές αλλαγές στη δημοσιονομική πολιτική, τις οποίες εκφράζει ο προϋπολογισμός του 1979. Κύριες επιδιώξεις είναι η περιστολή της φοροδιαφυγής, η βαθμιαία κατάργηση των κρατικών επιδοτήσεων και αναπροσαρμογή των τιμών των αγαθών και υπηρεσιών που προσφέρονται από το κράτος ή από κρατικούς οργανισμούς, η — στην περίπτωση πολλών δημόσιων επιχειρήσεων — η εξασφάλιση πλεονασμάτων για την αυτοχρηματοδότηση ενός σημαντικού ποσοστού των επενδύσεών τους και, τέλος, η προσφυγή σε απ' ευθείας δανεισμό από την αγορά για την κάλυψη ενός σταθερά αυξανόμενου ποσοστού του ελλείμματος του δημόσιου τομέα, ώστε να περιορίζονται οι αυξητικές επιδράσεις στην προσφορά χρήματος.

ΙΣΟΖΥΓΙΟ ΠΛΗΡΩΜΩΝ

Οι εξελίξεις στο ισοζύγιο πληρωμών ήταν ικανοποιητικές κατά το 1978, παρά την σχετική υποτονικότητα της εξωτερικής ζήτησεως, τους ποσοτικούς περιορισμούς που αντιμετώπισαν οι εξαγωγές μας ορισμένων κλωστοϋφαντουργικών προϊόντων στις χώρες της Δυτικής Ευρώπης και το γεγονός ότι ο ρυθμός οικονομικής ανάπτυξεως της χώρας επιταχύνθηκε και ήταν σημαντικά

υψηλότερος από τον αντίστοιχο ρυθμό στις ευρωπαϊκές χώρες του ΟΟΣΑ. Υπό τις συνθήκες αυτές η διατήρηση του ελλείμματος των τρεχουσών συναλλαγών στο επίπεδο του 1977 (1.250 εκατ. δολάρια, έναντι 1.267 εκατ. δολλαρίων το 1977) αποτελεί ικανοποιητική εξέλιξη, ιδιαίτερα αν ληφθεί υπόψη ότι ως ποσοστό του ακαθάριστου εθνικού προϊόντος μειώθηκε από 4,7% το 1977 σε 3,9% το 1978. Η εισροή ιδιωτικών κεφαλαίων, η οποία κατά το μεγαλύτερο μέρος της προέρχεται από Έλληνες που εργάζονται στο εξωτερικό, κάλυψε το έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών.

ΟΙ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ

Ο διοικητής της Τραπέζης της Ελλάδος κ. Ξ. Ζολώτας, αναφερόμενος στα γενικότερα προβλήματα της ελληνικής οικονομίας και στις εξελίξεις της κατά το 1978, όπως αυτές παρουσιάστηκαν μέσα από τους επηρεασμούς που δέχθηκαν, τόσο από τις έγγενεις αδυναμίες του οικονομικού όργανου της χώρας, όσο και από τις θετικές ή αρνητικές συγχροίες της διεθνούς αγοράς, τόνισε:

Το ακαθάριστο εθνικό εισόδημα αυξήθηκε κατά 5,9% και ήταν από τις μεγαλύτερες αυξήσεις, που σημειώθηκαν στις χώρες του ΟΟΣΑ.

Βελτιώθηκε η διάρθρωση του ακαθάριστου εγχώριου προϊόντος στην αύξηση που παρουσίασε κατά το 1978, αφού το ακαθάριστο προϊόν:

α. Του αγροτικού τομέα, ηξήθησε κατά 6,5%, που στα δύο προηγούμενα χρόνια είχε μειωθεί.

β. Του δευτερογενούς τομέα, αυξήθηκε κατά 6,6%, με ιδιαίτερης σημασίας την άνακαμψη, που παρουσίασε η μεταποίηση (αύξηση 6,5%, ύστερα από το σύν 1,5% του 1977).

Αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών ήταν η μείωση του ελλείμματος εξωτερικών συναλλαγών που άσκησε αυξητική επίδραση στο ακαθάριστο εθνικό προϊόν το 1978, ενώ η συμβολή του εξωτερικού τομέα ήταν αρνητική το 1977.

ΛΑΔΩΝΙΔΕ

ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΓΑΛΑΚΤΟΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

ΕΜΜΕΝΤΑΛ

ΓΡΑΒΙΕΡΑ

ΚΕΦΑΛΟΓΡΑΒΙΕΓΡΑ

ΦΕΤΑ

ΦΟΝΤΙΝΑ

ΝΟΠΟΙ ΤΥΡΟΙ